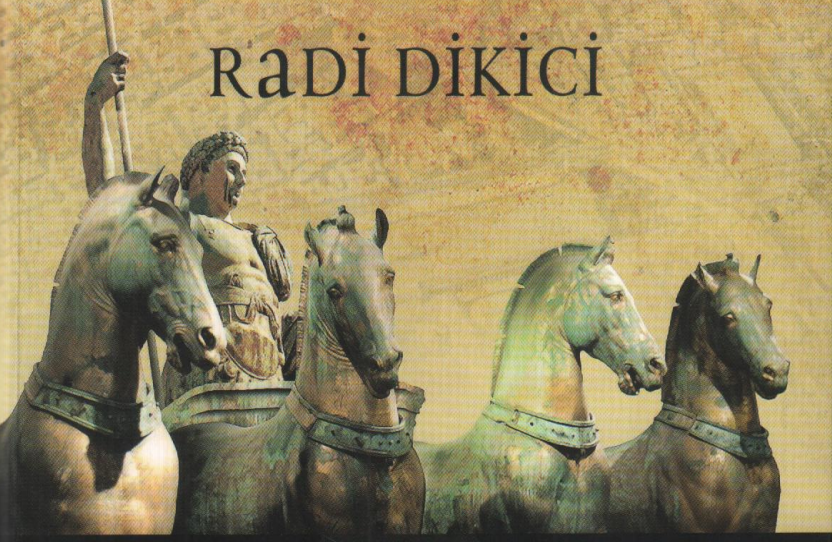
Radi Dikici

BİZANS İMPARATORLUĞU TARİHİ

(Byzantium 330-1453)

Remzi Kitabevi

8. BASIM

RADİ DİKİCİ

Bizans İmparatorluğu Tarihi

(Byzantium 330-1453)

Remzi Kitabevi

BİZANS İMPARATORLUĞU TARİHİ
[BYZANTİUM 330-1453] / Radi Dikici

© Remzi Kitabevi, 2013

Her hakkı saklıdır.
Bu yapıtın aynen ya da özet olarak
hiçbir bölümü, telif hakkı sahibinin
yazılı izni alınmadan kullanılamaz.

Kapak: Ömer Erduran

Hz. Muhammed'in orijinal mektubunun görüntüsü
Topkapı Sarayı Müzesi Müdürlüğü'nün,
mektubun kopyası Cavit Çıtak ile Sadi el Cidde'nin
izniyle kullanılmıştır.
Arka kapak resmi: *Heraklius ile II. Hüsrev Arasındaki Savaş*, Piero della Francesca (1415-1492)

ISBN 978-975-14-1555-4

Bu kitabın ilk beş basımı (2007-2012)
ŞU BİZİM BİZANS adıyla yapılmıştır.
SEKİZİNCİ BASIM: Ağustos 2015

Remzi Kitabevi A.Ş., Akmerkez E3-14, 34337 Etiler-İstanbul
Sertifika no: 10705
Tel (212) 282 2080 Faks (212) 282 2090
www.remzi.com.tr post@remzi.com.tr

Baskı ve cilt: Remzi Kitabevi A.Ş. basım tesisleri
100. Yıl Matbaacılar Sitesi, 196, Bağcılar-İstanbul
Sertifika no: 10648

Bu topraklarda o muhteşem medeniyeti yaratan
tüm Bizans imparator ve imparatoriçelerine...

İçindekiler

Yazarın Notu 11

I BÖLÜM
Roma (Bizans) İmparatorluğu'nun Yükselişi, 19

Kaostan İstikrara, Diocletian 21
Büyük Konstantin ve Konstantinople 30
II. Konstantius ve Julianus (Apostate) 60
I. Valentinian ve Valens 73
Büyük (I.) Theodosius 79

II. BÖLÜM
Bizans'ın Altın Çağı, 89

Doğu ve Batı Roma İmparatorluğu 91
II. Theodosius ve Surlar 100
Leo Hanedanı ve Batı Roma İmparatorluğunun Sonu 113
I. Justinyen ve Theodora / Bizans'ın Altın Çağı 127
Altın Çağın Sonu 149

III. BÖLÜM
Heraklius ve İkona Kırıcılar, 157

Heraklius Hanedanı 159
II. Konstans'tan II. Justinyen'e 177
Anarşi Dönemi 188
İkona Kırıcılar Dönemi İsaurian (Suriye) Leo Hanedanı 199
İmparator(içe) İrene 216
Reform Döneminin İlk Adımları ve Bulgarlar 225
İkona Kırıcılık Geri Dönüyor 230

IV. BÖLÜM
Bizans Rönesansı Başlıyor, 235

Amorian Hanedanı ve Bizans Rönesansının Başlangıcı 237
Makedonya Hanedanı ve I. Basil 257

VII. Konstantin Porphyrogenitus ve I. Romanus Lekapenus 266
II. Nikeforus Phokas ve İoannes Çimiskes.....280

V. BÖLÜM
Zor Yıllar ve Haçlı Seferleri, 289

II. Basil "Bulgar Kasabı" (Bulgaroctonus).....291
İmparatoriçe Zoe Porphyrogenita 304
Komnenus ve Dukas Hanedanı.....329
I. Aleksius Komnenus ve I. Haçlı Seferi.....342
II. İoannes Komnenus 357
I. Manuel Komnenus ve II. Haçlı Seferi.....367

VI. BÖLÜM
Bizans'ın Düşüşü ve Dirilişi, 387

Angelus Hanedanı.....389
IV. Haçlı Seferi ve Enriko Dandolo 398
Konstantinople'da Latin İmparatorları Devri ve İznik Bizans'ı (Laskaris Hanedanı) 411
Bizans'ın Yeniden Kuruluşu ve Bir Diplomasi Dehası VIII. Mikail Palaeologus 423

VII. BÖLÜM
Bizans İmparatorluğu Tarihe Karışıyor, 435

Katalanlar, II. ve III. Andronikus Palaeologus.....437
V. İoannes Palaeologus ve VI. İoannes Kantakuzenus 448
II. Manuel Palaeologus ve VIII. İoannes Palaeologus 460
XI. Konstantin Palaeologus (Dragaş) ve Bizans'ın Sonu.....477
Bizans İmparatorluğu Tarihi 502

Kaynakça.....509

Dizin.....517

Resimler ve Tablolar

I. Bölüm Resimleri

Diocletian (284-305)
Maximian (285-305)
Galerius (293-311)
I. Konstantin Chlorus (293-306)
I. Konstantin ve annesi Helena
I. Konstantin (306-37)
I. İznik Konsili (325)
Licinius (308-24)
Julianus Apostate (361-63)
Theodosius (379-395) ve Piskopos Ambrose
I. Leo (457-74)
I. Jüstinyen (527-65)
Theodora (500-48)
Ayasofya
Theodosius Surları (413)
Konstantinople Büyük Saray
Konstantinople
Konstantin Forumu 330
Hz. Muhammed'in Mukavkıs'a mektubu (627)
Hz. Muhammed'in Heraklius'a mektubu (627)
Heraklius (610-41)
II. Jüstinyen "Rhinotmetus" (685-95/705-11)
V. Konstantin "Copronymus" (741-75)
İmparatoriçe İrene (780-90/797-802)
Theofilos (829-842) Theodora'yı eş olarak seçiyor

II. Bölüm Resimleri

III. Mikail (842-67)
I. Basil (867-86)
VI. Leo "Bilge" (886-912) ve Theofano
VII. Konstantin "Porphyrogenitus" (913/945-59)
Örme veya VII. Konstantin Dikilitaşı, Sultanahmet Meydanı
II. Nicephorus Phokas (963-69)
II. Basil "Bulgaroctonus" (976-1025
Zoe "Porphyrogenita" (1028-50)
III. Nicephorus Botaniates (1078-81) ve Maria Alania
I. Aleksius Komnenus (1081-1118)
Bohemund (1058-1111)
I. Haçlı Seferi sonunda Kudüs'ün ele geçirilişi (1099)
II. İoannes Komnenus (1118-43) ve İrene, Ayasofya'da
I. Manuel Komnenus (1143-80)
Eleanor Aquitaine (1122-1204)
II. Isaak Angelus (1185-1195/1203-1205)
Enriko Dandolo (1107-1205)
IV. Haçlı Seferi (1204)
Latin İmparatoru I. Baldwin'in (1204-5) Konstantinople'da taç giyme töreni
III. İoannes Dukas-Vatatzes (1222-54)
II. Manuel Palaeologus (1391-1425)
I. Mehmed (1414-21)
VIII. İoannes Palaeologus (1425-48)
XI. Konstantin Palaeologus Dragaş (1448-53)

Haritalar

Roma İmparatorluğu (300)
Roma-Bizans İmparatorluğu (554)
İmparator I. Jüstinyen Zamanı (527-565)
Bizans İmparatorluğu (1118)
Bizans İmparatorluğu (1453)
Konstantinople (1453)

Soyağaçları

Büyük Konstantin I. Hanedanı (306-63)
Valentinian ve Theodosius Hanedanı (364-457)
I. Leo Hanedanı (457-518)
Jüstinyen Hanedanı (518-78)
Heraklius Hanedanı (610-711)
İsaurian (Suriye) veya Leo Hanedanı (717-802)
Amorian Hanedanı (820-67)
Makedonya Hanedanı (867-1056)
Komnenus ve Dukas Hanedanı (1057-1185)
Angelus Hanedanı (1185-1204)
Latin İmparatorları (1204-61)
Laskaris Hanedanı (1204-61)
Palaeologus Hanedanı (1259-1453)

Yazarın Notu

"Tarih her yazılışta yeni baştan yaşar"

Tarihi olaylar ve tarihin akışı içinde yer alan aktörler artık geçmişte kalmış ve her şey olup bitmiştir düşüncesi ya da yaklaşımı, yanlıştır. Zira tarih üzerine yapılan her araştırma ve ortaya çıkan her yeni bulgu o aktörleri tekrar yaşama döndürür. Okuduğum her tarih kitabında bu duyguyu yeniden yaşarım ve ortaya çıkan her yeni tarihi gerçekle heyecana kapılırım. Bu nedenle derim ki, *"Tarih her yazılışta yeni baştan yaşar."*

Yaklaşık yirmi yılı aşkın araştırma ve çalışmanın ürünü olan ve Roma-Bizans İmparatorluğu'nun bu topraklarda hüküm sürdüğü 1123 yılı anlatan, *Şu Bizim Bizans-Byzantium 330-1453* kitabımın yazımı 2006 yılında tamamlanmıştı. 2007 yılında da yayımlandı. Orada son noktayı koymuş muydum? Hayır. Kitap daha sonra 2012 yılına kadar beş baskı yaptı; o beş yıllık dönemde Roma-Bizans İmparatorluğu hakkında okuduğum yaklaşık 80'e yakın kitapta yer alan, araştırmalar sonucunda ortaya çıkmış olan her yeni bulgu ve bilgiyi yeni baskılara ekledim.

Diğer kitaplarımdan *Theodora*, (ve ayrıca İngilizce basımı *Empress Theodora*) 2009 yılında, *Büyük Konstantin, Helena ve Fausta* ise 2011 yılında yayımlandı. Bu kitaplar M. S. 330-565 yıllarını, dolayısıyla da Bizans İmparatorluğu'nun 235 yıllık dönemini kapsamaktadır ve bir üçleme olarak hazırlanmıştır. Üçlemenin son kitabı olan *İmparator Büyük Theodosius* da 2013 yılında yayımlandı. Tahmin edilebileceği gibi, böyle bir üçlemenin ortaya çıkarılabilmesi ve dönem ile aktörlerinin yaşama geri dönmesi çok derin bir araştırma-inceleme gerektiriyordu. On beş biyografik eseri büyük bir titizlikle inceledim. Kuşkusuz, bu dö-

neme ilişkin olarak tespit ettiğim yeni bilgiler de elinizdeki baskıya eklendi. Tarihle muhabbet ilişkisi kurduğum günden bu yana adım adım Bizans'taki yaşamın içine girdiğimi görüyordum, nihayet son okuduğum kitaplar merak edegeldiğim pek çok hususa ışık tuttu. Onlarda yeni olgular keşfettim, doyurucu bilgilere ulaştım. Hep bilmek isterdim, örneğin yeme-içme kültürleri nasıldı Bizanslıların? Nasıl giyinirlerdi? İstihbarat birimleri nasıl çalışırdı? Kullandıkları savaş metotları nelerdi? Ekonomik yapının gücü yaşama nasıl yansıyordu? Saray yaşamı nasıldı? Aile yapısı nasıldı? İmparatorlar nasıl evlenirdi? Aşk ve seks, bazen imparatorluğun kaderini de değiştirecek kadar önemli miydi gerçekten? Özellikle din, neden imparatorluğun en önemli sorunuydu? Ve benzeri pek çok soru.

Bu basımda, Konstantin Hanedanı ile başlayan 13 hanedan yaşama geri dönerken, yukarıda sözünü ettiğim soruların da yanıtlarını bulacaksınız. Bu nedenle elinizdeki baskı, öncekilere göre yaklaşık 100 sayfa kadar fazladır. Fazla tevazu göstermeden, uzun yılları kapsayan bir çalışmanın ürünü olan ve Bizans'ın 1123 yıllık tarihine ışık tutan bu kitabın, bir el kitabı –başvuru kitabı– özelliği taşıdığını belirterek, sizler için de öyle olmasını dileyeceğim.

Eski baskılardaki fotoğraf ve resimler bu baskıda tümüyle yenilendi. Bu defa okurlarımız, tarihe yön veren imparatorların, imparatoriçelerin ve önemli aktörlerin günümüze kadar ulaşan ve Evren Oğuzbalaban tarafından yapılan gerçeğe uygun resimleriyle de buluşuyor.

Daha önceki baskının önsözünde açıkladığımız gibi, bu kitap esas itibariyle M. S. 330-1453 yıllarını anlatmaktadır. Ancak, 330 yılından sonraki olayları daha iyi kavramak için M. S. 284 yılından başlamak zarureti doğmuş, hatta biraz daha geriye, 235 yılına dönülmüştür.

Bu noktada iki konuya da açıklık getirmek gerekmektedir. Bunlardan ilki, Doğu Roma İmparatorluğu ve Batı Roma İmparatorluğu, ikincisi ise Roma İmparatorluğu ve Bizans İmparatorluğu tabirleridir. Bu isimler, anlatımda kolaylık sağladığı için, tarih kitaplarının çoğunda zaman zaman çok da doğru olmayan bir şekilde ifade edilmektedir.

M. Ö. 509 yılından başlayarak M. S. 284'e kadar Büyük Roma İmparatorluğu'nun (başlangıcı cumhuriyet olarak) başkenti Roma'dır. M. S. 284-330 yılları arasında 46 yıl süreyle başkent, Nikomedia (İzmit), 330-1453 yılları arasında ise 1123 yıl boyunca, Konstantinople'dur. Yani

1453 yılında tarihe karışana kadar dünyada tek bir Roma İmparatorluğu vardır.

Toplam 2000 yılı aşkın sürede, Büyük Theodosius 395 yılında imparatorluğu iki oğlu arasında bölmüştür. Batıda Honorius, Doğuda Arkadius hüküm sürmeye başlamıştır. Ancak Gotlar İtalya'yı işgal edip 476 yılında son İmparator Romulus Augustulus'u imparatorluktan attığı zaman, Batı Roma İmparatorluğu yok olmuştur Bu tarihten sonra artık sadece bir Roma İmparatorluğu vardır, o da başkenti Konstantinople olan imparatorluktur. Nitekim ta Heraklius döneminin (610-41) neredeyse sonuna kadar en az 150 yıl süreyle, İtalya'nın önemli bir kısmı; Roma, Ravenna, Napoli, Sicilya, Korsika, Sardinya ve İspanya'nın güney bölümü Roma İmparatorluğu'nun sınırları içindedir ve oraların tek hâkimi, başkenti Konstantinople olan Büyük Roma İmparatorluğu'dur. Dolayısıyla bu devleti Doğu Roma İmparatorluğu diye adlandırmak yanlıştır. Zaten ortada Batı Roma İmparatorluğu diye bir devlet yoktur ve vaktiyle onun kısa bir süre hükmettiği topraklarda artık tek bir Roma İmparatorluğu'nun borusu ötmektedir. Ancak bazı tarih yazarları, Bizans İmparatorluğu'nu anlatmak için çok kere Doğu Roma İmparatorluğu veya Roma İmparatorluğu'nun doğu bölümü şeklinde ifade etmektedirler; katılmamakla birlikte, onlara saygı duymaktayız.

İkinci konuya gelince, M. S. 330 yılında Byzantium'un Konstantinople olmasına kadar, hiçbir tarihçi Roma İmparatorluğu'nu başka bir isimle anmamıştır. Ancak 330 yılından sonra Konstantinople'un Byzantium isminden esinlenen tarihçiler Roma İmparatorluğu'nu Bizans İmparatorluğu diye anmaya başlamışlardır. Özellikle 16. yüzyılda bir Alman tarihçi Hieronymus Wolf Corpus *Historiae Byzantinae* adlı eserinde Roma İmparatorluğu yerine Bizans İmparatorluğu tabirini kullanınca, bu isim süreklilik kazanmış ve sonra gelen bütün tarihçileri de etkilemiştir. Dolayısıyla M. S. 330 yılından itibaren büyük Roma İmparatorluğu'nun ismi günümüze kadar tarihçiler tarafından genellikle Bizans İmparatorluğu olarak ifade edilmektedir. Diğer bir ifadeyle, Bizans İmparatorluğu ile kastedilen, Roma İmparatorluğu'nun 330-1453 yılları arasındaki dönemidir.

Esasen tarih sürecinde, Cyril Mango'nun da açıkça ifade ettiği gibi, *"Bizans sıfatına gelince, bu sözcüğün uygunluğu ile ilgili bazı ciddi itiraz-*

lar yapılabilir ve sık sık yapılmış da. Ama bu terim varlığını korumuştur ve kullanışlı bir etiketten ibaret olduğunu anladığımız sürece, bu terimi kullanmayı reddetmemiz ukalalıktan öteye gitmez. Gerçekte, hiç kuşku yok ki, Bizans İmparatorluğu diye bir devlet asla var olmamıştır."(1)

Hatta Georg Ostrogorsky kitabında şöyle der: *"Bizans tarihi sadece Roma tarihinin bir devresi ve Bizans Devleti eski İmperium Romanum'un (Roma İmparatorluğu'nun) sadece bir devamıdır. Bizans, bilindiği gibi, bizim Bizanslı dediğimiz kişilerin bilmedikleri, daha sonraki devrin bir terimidir. Bunlar kendilerini her zaman Romalı olarak adlandırmış, imparatorlarını Roma hükümdarları, eski Roma Sezar'larının halef ve mirasçıları saymışlardır. Devletleri yaşadığı sürece Roma adı onları büyülemiş ve Roma devlet geleneği onların siyasi düşünce ve iradelerine sonuna kadar hâkim kılmıştır."*(2) Bir örnek daha verebiliriz. Son Roma veya Bizans İmparatoru XI. Konstantin Dragaş'ın (1449-53) imzası aynen şöyleydi: "Tanrı nezdinde Roma'nın gerçek İmparatoru ve Mutlak Hâkimi XI. Konstantin Palaeologus." Biz de kitabımızda 330'a kadar olan süre içinde hep Roma İmparatorluğu, 330'dan sonra da Bizans İmparatorluğu tabirini kullanacağız. Zaten bundan esinlenerek de ilk beş baskı için kitabımızın adını *Şu Bizim Bizans* koymuştuk. Ancak taşıdığı farklılık itibariyle, bu defa kitabımızı *Bizans İmparatorluğu Tarihi (Byzantium 330-1453)* adı ile sunuyoruz.

Burada bir noktaya daha açıklık getirmek gerekmektedir. Bu yazarların eserlerinin ister yabancı dildeki, ister Türkçe baskılarında olsun, çevirmenler eserlerde yer alan tarihleri günümüzde kullanılan takvime göre çevirmemişlerse, karşımıza genellikle 5000 veya 6000'li yıllar çıkmaktadır. Çünkü Bizans İmparatorluğu'nun yaşamını sürdürdüğü 1123 yıl boyunca kullanılan takvim başkadır. Onlara göre (0) yılı dünyanın kurulduğu veya yaşamın var olmaya başladığı yıldır. Bu da İsa'nın doğumundan 5509 yıl öncesini göstermektedir. Bizanslıların anlayışına göre insanlığın tarihi 5509 yıl önce başlamıştır. Bir örnek vermek gerekirse, Büyük Konstantin, Konstantinople'u yeni başkent olarak ilan ettiği yıl, Bizans takvimine göre (330+5509=) 5839 yılıdır. Örneğin *Niketas Khoniates'ın Historia'sı*'nda şöyle yazar: "6711 (1203) yılının... 19

(1) Cyril Mango, *Bizans-Yeni Roma İmparatorluğu*, s. 9
(2) Georg Ostrogorsky, *Bizans Devleti Tarihi*, s. 25

Ağustos günü bazı Phrangisler, Pisalılar ve Venedikliler askerlerle boğazı geçtiler..."[3] Bizans takvimine göre yeni yılın ilk günü ise 1 Eylül'dür.

Bizans tarihi aynı zamanda Konstantinople'un da tarihidir. Önce Byzantium, daha sonra Yeni Roma-Konstantinople olarak anılan bu şehir, M. S. 330'dan itibaren 1000'li yıllara kadar dünyanın merkezidir ve eşi benzeri yoktur. Muhteşem saray ve kiliseleri, banyoları, forumları, forumlardaki heykelleri, diğer sanat eserleri, özel yapıları ve üniversitesiyle medeniyetin beşiğidir. O sırada Avrupa'daki bütün şehirler ve hatta bir ölçüde Abbasilerin başkenti Bağdat bile Konstantinople'a göre birer kasaba görünümündedir. Nitekim 1203'te IV. Haçlı Seferi için Konstantinople önüne gelen Venediklilerin başını çektiği müttefik donanmasında bulunanlar, bu şehri gördüklerinde şaşkınlığa düşerler. Çünkü gördükleri, hayallerinin bile ötesindedir.

Konstantinople'un bu çarpıcı güzelliği tarih boyunca başına türlü belalar getirir. Bizans İmparatorluğu, kitapta da görüleceği gibi tam on iki kez yabancı güçler tarafından ele geçirilmeye çalışılır. Bu sayıya en az on beş kadar da Bizans İmparatorluğu tacını ele geçirmek isteyen bizzat Bizanslı komutanlar veya tacını kaybetmiş imparatorların, –bazıları başarılı olan– kuşatmalarını da eklemek gerekir. Ancak tüm bunlar içinde yabancı güçler tarafından yapılan ele geçirme planı iki kez başarı ile sonuçlanır. Bunlardan ilki 1204 yılında IV. Haçlı Seferi sırasında Latinlerin Konstantinople'u fethetmeleridir. Bu sadece 57 yıl sürer. Ama ikinci defa ve son noktayı koyan ise 1453 yılında II. Mehmed'tir. Osmanlı İmparatorluğu'nun hüküm sürdüğü 471 yıl boyunca da, yine çeşitli güçler bu niyetlerinden asla vazgeçmemişlerdir. Belki bugün bile aynı hayali kuranlar bulunabileceği ihtimalini de yok sayamayız.

Çok bilinen bir söz vardır: "Bütün yollar Roma'ya çıkar." Herkes burada sözü edilen Roma'yı, İtalya'nın başkenti Roma olarak algılamaktadır, ancak bu yanlıştır. Bu Roma, Bizans İmparatoru Büyük Konstantin'in kurduğu Nuova Roma-Yeni Roma, yani Konstantinople'dur. Çünkü dünyada 330'dan başlayarak 1453'e kadar bütün mesafeler, Konstantinople'daki Milion Taşı esas alınarak ölçülmüştür. Milion Taşı, (0) kilometre noktasıydı ve bütün uzaklıklar bu taştan itibaren hesaplanıyordu. Hatta Roma İmparatorluğu zamanında, Milion Taşı'nın hemen

(3) Işın Demirkent, *Niketas Khoniates'in Historia'sı*, s.122

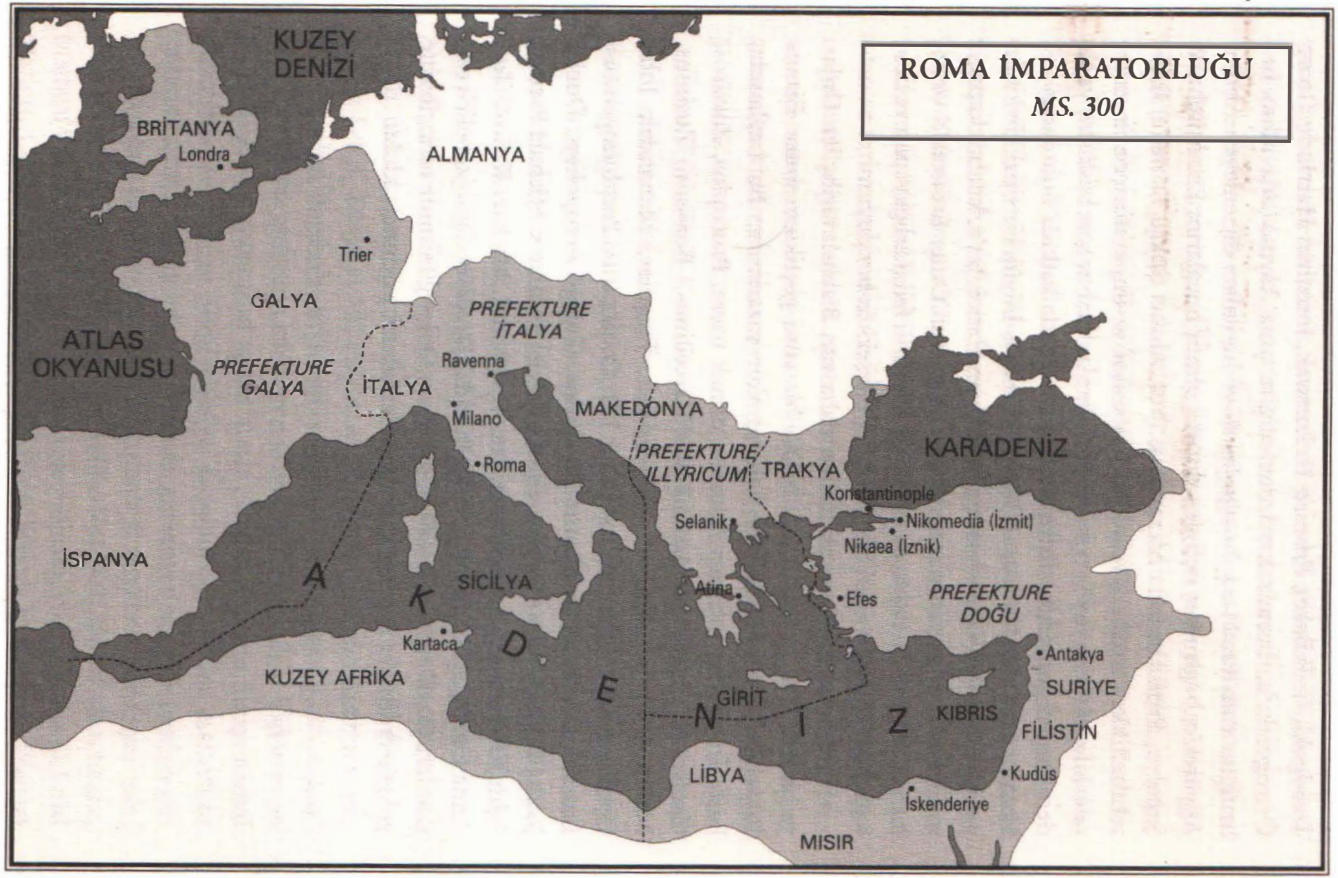
yanında bulunan bir ofiste, isteyenlere, gideceği yere kadar olan yolun Konstantinople'a uzaklığını gösteren haritalar satılıyordu.

Bu eserde, o dönemin en büyük imparatorluğu olan Bizans'ın dünyaya nasıl hükmettiğini, bazen tek bir cümlenin ya da önemsiz gibi görünen bir olayın bile dünya tarihini nasıl değiştirdiğini, 8. yüzyıldan sonra ortaya çıkan devletlerin krallarının, unvanlarını kullanmak için bile Bizans imparatorlarından izin alma zorunluluklarını, Konstantinople'un muhteşem eserlerle nasıl donatıldığını, imparatorların evlenme ve imparatoriçeler için doğum sonrası kutlama törenlerini, ana-oğul, baba-oğul-torun ve kardeşler arasındaki iktidar mücadelelerini, düzenlenen güzellik yarışmalarından seçilerek imparatoriçe olan ve Bizans'a hükmedenlerin renkli hikâyelerini, Bizans'tan bize intikal eden ve farkında olmasak da hâlâ günümüzde kullandığımız kelimeleri, gelenek ve görenekleri, eğitim sistemini, Bizans kilisesini, edebiyatını, sanat eserlerini ve uluslararası ilişkilerini, sonuç olarak devamı olduğumuz ve kültür mirasını paylaştığımız –resmi tarihin bize öğretmediği– Bizans'ı okuyacaksınız.

Başta Türk Tarih Kurumu, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı olmak üzere, Bizans'la ilgili çok önemli eserleri Türkçeye çevirerek çalışmama önemli ölçüde katkıda bulunan Prof. Dr. Fikret Işıltan'a; gerek çevirilerinden gerekse Bizans konusundaki eserlerinden yararlandığım Prof. Dr. Işın Demirkent'e; Ahmet Cevdet Paşa'ya, Prof. Dr. Semavi Eyice, Prof. Dr. İlber Ortaylı, Orhan Duru, Adil Calap, Asım Baltacıgil, Bilge Umar, Elif Gökteke Tut, Derin Türkömer, Bilgi Altınok, Karolidi, Özden Arıkan, Prof. Dr. Beynun Akyavaş, Ercüment Melih Özbay, Fahameddin Başar, Erdem Yücel, Z. Zühre İlkgelen, Maide Selen, Mehmet Harmancı ve *İmparator Iulianus* kitabının yazarı Nezahat Baydur'a; arşivindeki Hazreti Muhammed'e ait mektubun kitapta yer almasına izin veren Cavit Çıtak ile Sadi el Cidde'ye ve bu mektubun tercümesini yapan Yusuf Halef'e; Topkapı Sarayı Kutsal Emanetler Sorumlusu Sevgi Ağca'ya; İstanbul'daki Bizans eserlerinin yerlerini detaylı olarak bilen ve benimle günlerce dolaşarak bunları görüntülememi sağlayan Ali İhsan Başcumalı'ya ve yabancı dilde yayımları olan başta Edward Gibbon, John Julius Norwich, James Allen Evans, Micheal Grant, Judith Herrin, Catherine Holmes, Walter E. Kaegi, Lord Mahon, Cyril Mango, Donald M. Nicol, Steven Runciman, Warren

Treadgold, G. P. Baker, Edward N. Luttwak, Jonathan Harris ve Georg Ostrogorsky'a, buraya kaydedemediğim ama kaynakçada adını belirttiğim tüm yazarlara; soyağaçlarını ve haritaları düzenleyen Ahmet Akyürek'e; bugün her üçü de rahmetli olmuş hocalarım Enver Behnan Şapolyo, Prof. Dr. Seha Meray'a ve Prof. Ahmet Şükrü Esmer'e; fiziksel özellikleri tescil edilmiş olan imparator ve imparatoriçelerin portrelerini çizen ressam Evren Oğuzbalaban'a; kitabın son baskısını yeniden gözden geçirerek editingine önemli ölçüde katkıda bulunan Aysel Hacır'a, editörlüğünü yapan Yaşar Uzunlar'a, büyük bir titizlikle kitabı yeniden formatlayan ve basıma hazırlayan Hatice Taş'a, kitabın kapağını, Bizans'ı en iyi yansıtacak şekilde hazırlayan Ömer Erduran'a ve nihayet, kitabın hazırlanması sırasında her türlü fedakârlığı yapan ve desteğini esirgemeyen eşim Sevgi Dikici'ye teşekkür borçluyum.

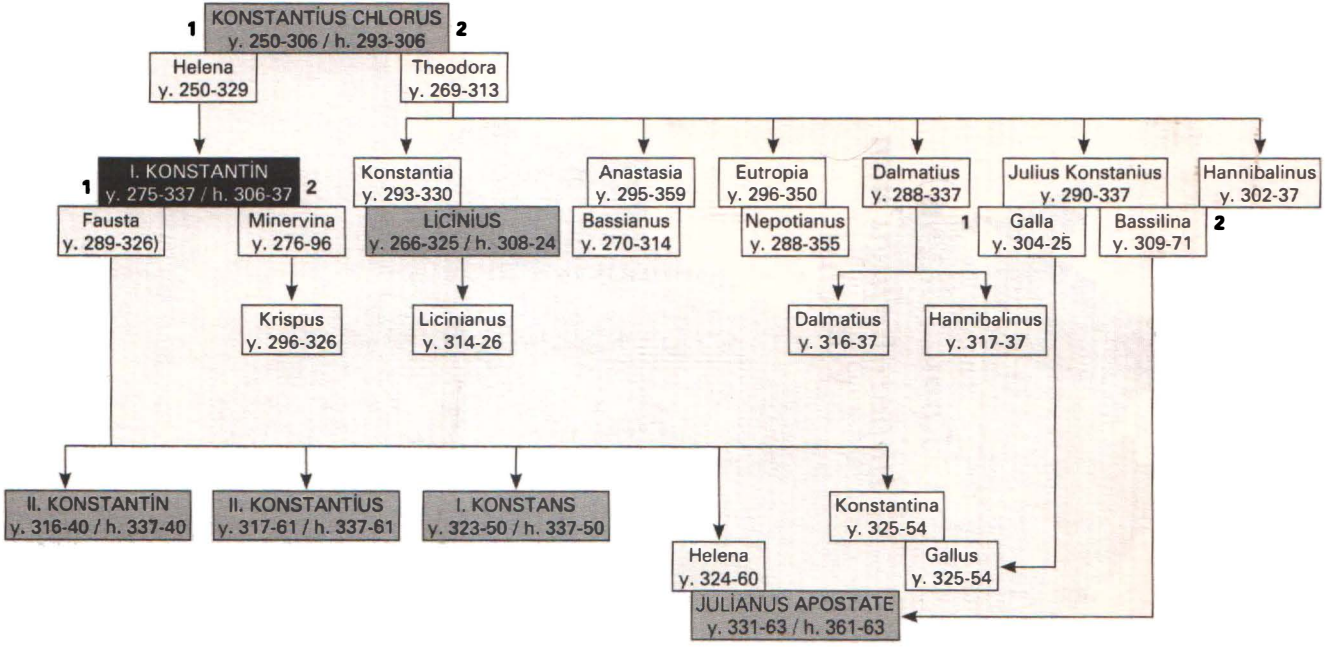
Unutmamamız gereken birileri daha var; Bizanslı tarihçiler. Onlar, ya yaşadıkları dönemi veya belirli bir süre geçtikten sonra Bizans İmparatorluğu'nun tarihini kaleme alan yazarlardır. Bu bağlamda, başta İmparator Julianus Apostate olmak üzere, Procopius, Zonaros, Caesarea'lı Eusebius, Ammianus Marcellinus, Borissus, Zosimus, Malalas, Priscus, Socrates Scholasticus, Evagrios, Menander, John Cominatos, Nicephorus, İmparator VII. Constantine Porphyrogenitus, Leo the Deacon, Nicephorus Bryennius, George Acropolites, Ducas, John Skylitzes, John Cantacuzenos, Michael Attaliates, Michael Psellus, John Kinnamos, Nicetas Choniates, Thephanes, Michael Kritovoulos, Anna Comnena'yı anmak gerekir. Burada zikredemediğimiz, belirli dönemleri yazan en az elli tarihçi daha var. Onlar günümüz tarihçilerine yol gösterdiler ve Bizans'ı daha iyi anlamamıza yardımcı oldular.

ROMA İMPARATORLUĞU
MS. 300
KUZEY DENİZİ
BRİTANYA
Londra
ALMANYA
Trier
GALYA
ATLAS OKYANUSU
PREFEKTURE GALYA
İTALYA
PREFEKTURE İTALYA
Ravenna
Milano
Roma
MAKEDONYA
PREFEKTURE ILLYRICUM
TRAKYA
KARADENİZ
Konstantinople
Nikomedia (İzmit)
Nikaea (İznik)
Selanik
İSPANYA
A K D E N İ Z
SİCİLYA
Atina
Efes
PREFEKTURE DOĞU
Kartaca
KUZEY AFRİKA
Antakya
SURİYE
GİRİT
KIBRIS
FİLİSTİN
LİBYA
Kudüs
İskenderiye
MISIR

I BÖLÜM

Roma (Bizans) İmparatorluğu'nun Yükselişi

BÜYÜK KONSTANTİN I. HANEDANI (306-63)

Not: (y) İmparatorların doğum ve ölüm tarihlerini, (h) hükümdarlık sürelerini göstermektedir.

Kaostan İstikrara, Diocletian
(284-305)

Bizans'ı daha iyi anlayabilmek ve Büyük Konstantin'in imparator oluşunu hazırlayan şartlara bakmak için yaklaşık 30 yıl geriye dönmek gerekmektedir.

Roma İmparatorluğu'nda M. S. 31-235 yılları arasında 204 yıl boyunca, sadece 27 imparator hüküm sürer. 235 yılında İmparator Alexander Severus öldükten sonra 284 yılına kadar olan 49 yıllık süre içinde Roma İmparatorluğu'nda tam 51 kişi imparatorluk iddiasında bulunur ve bunlardan 22'si meşru hükümdar sıfatına kavuşur. Geri kalan 29'u kendilerini imparator ilan etseler de amaçlarına ulaşamazlar ve kellelerini kaybederler. Aşağıdaki listede bu 22 imparator ile imparatorluk süreleri gösterilmiştir:

Maximinus Thrax	235-38	Saray muhafızlarınca öldürülür. (3 yıl 2 ay)
Gordian I ve II	238	Oğul Gordian II, Kartaca'da savaşırken ölür. Baba Gordian intihar eder.
Pupienus ve Balbinus	238	Saray muhafızlarınca öldürülür. (99 gün)
Gordian III	238-44	Fırat Nehri kenarında askerleri tarafından öldürülür. Öldürüldüğünde 19 yaşındadır. (yaklaşık 6 yıl)
Philip the Arab	244-49	Decius'la Makedonya'da savaşırken öldürülür. (4,5 yıl)
Decius	249-51	Gotlarla Moesia'da savaşırken ölür. (2 yıl)
Herennius Etruscus	251	Babası Decius'la birlikte savaşta ölür.

Hostilian	251	Decius'un küçük oğlu vebadan ölür. (yaklaşık 4 ay)
Trebonianus Gallus	251-53	Askerleri tarafından öldürülür. (2 yıl)
Aemilius Aemilianus	253	Askerleri tarafından öldürülür. (88 gün)
Valerian	253-60	Pers savaşında esir düşer. (7 yıl)
Gallienus	260-68	Valerian'ın oğlu. Bir komutanı tarafından öldürülür. (8 yıl)
Claudius II Gothicus	268-70	Sirmium'da (tahmini vebadan) yatağında ölü bulunur. (2 yıl)
Quintillus	270	İntihar eder. (17 gün)
Aurelian	270-75	Saray muhafızlarınca öldürülür. (5 yıl)
Tacitus	275-76	Kapadokya'da suikasta kurban gider. (8 ay)
Florianus	276	Askerleri tarafından Tarsus'ta öldürülür. (3 ay)
Probus	276-82	Askerleri tarafından Sirmium'da öldürülür. (6 yıl)
Carus	282-83	Dicle Nehri kenarında yıldırım çarpması sonucunda ölür. (11 ay)
Numerian	283-84	Carus'un küçük oğlu. Muhtemelen hastalıktan ölür. (14 ay)
Carinus	283-85	Carus'un büyük oğlu. Savaş sırasında öldürülür. (2 yıl)

İmparatorluk süreleri ortalama 2,5 yıl kadardır. İmparatorlar ya kendi askerleri veya muhafızları tarafından öldürüldükleri ya da suikasta kurban gittikleri gibi, bazen de savaş alanında ölürler. Kimi Perslere esir düşer, kimi vebadan ölür. İçlerinde en başarılıları, 8 yıl hüküm süren Gallienus'tur. Onu takiben tahta geçen Claudius II. Gothicus da çok sayılan ve sevilen bir hükümdardır. Yaşasa bu kaosa son verecek imparatorlardan biri olabileceği, göz ardı edilemeyecek bir ihtimaldir.

"Claudius'un ani ölümü, çok kısa süren hükümdarlığında gerek senatoda gerekse ordunun bütün kanatlarında onun model sayılabile-

cek imparatorluğu nedeniyle, acıyla karşılandı... Got savaşına çıkmadan önce Sibylline Kitabı'nda (Büyük Konstantin ile ilgili kısımda İmparator Maxentius'ten bahsederken, bu kehanet kitabıyla ilgili bilgi verilmiştir) *görür ki, kitapta, 'Savaş kazanılacaktır ama devletin başı hayatını kaybedecektir,' diye yazılıdır. Ona rağmen sefere çıkmaktan geri kalmaz."*(4)

49 yıllık süre içinde imparatorluk iddiasında bulunan bu 51 kişi, birbirleri ile savaşırlar. Anlaşıldığı gibi savaşanlar, savaşı sürdürmek için yine Roma İmparatorluğu askerlerini kullanırlar. Başka bir deyişle, düşman yerine birbirlerini öldürmeye devam ederler. Böylece imparatorluk, önce kendini savunacak insan kaynaklarını yok eder. Bu yüzden imparatorluğu, kuzeyde Ren ve Tuna Nehirleri ötesinde bulanan Alamanni, yeni yeni ortaya çıkmaya başlayan Gotlar ve özellikle de doğuda Pers İmparatorluğu'na karşı savunmak giderek güçleşir.

Kayıp sadece insan kaynakları ile sınırlı değildir ve ekonomik olarak da büyüktür. Çeşitli bölgelerde tarımsal üretimin azalması beslenme sorunu doğurur. 250 yılındaki veba salgını ise krizi derinleştirir.

282 yılında babaları Carus ölünce, tahta iki imparator kardeş Marcus Aurelius Numerus Numerianus ve Marcus Aurelius Carinus geçerler. Numerian aynı yıl, Pers savaşı sırasında hastalanır. Gözündeki enfeksiyon hızla bütün vücuduna yayılmıştır. İzmit yakınlarında, arabasında ölü bulunur.

Ordu bunun üzerine 1 Nisan 284 Salı günü süvari birliklerinin komutanı Diocles'i imparator olarak seçer. Dalmaçya kıyısında Split yakınlarında bulunan Salona'da 22 Aralık 245 Pazartesi günü doğan Diocles, genç yaşında orduya katılmıştır. İmparatorlukla beraber, Gaius Aurelius Valerius Diocletinus (284-305) ismini alır (tarihte kısaca Diocletian ismiyle anılır). Carinus, Diocletian'ı cezalandırmak için 285 yılında yola çıkar ve Diocletian'ın ordusu ile Tuna Nehri'nin yakınlarında Margus'ta karşılaşırlar. Carinus tam kazanmak üzere iken kendi subaylarından biri tarafından bıçaklanarak öldürülür ve savaş Diocletian'ın galibiyeti ile sona erer.

Diocletian Roma'ya dönmeyi düşünmez ve imparatorluğun başkenti olarak Nikomedia'yı (İzmit) seçer. Böylece Roma İmparatorluğu'nun

(4) Chris Scarre, *Chronicle of The Roman Emperors*, s. 184.

başkenti 284 yılından itibaren artık İzmit'tir. Diocletian önce mevcut sarayı büyüterek imparatorluk sarayı haline getirtir. Ardından bugün çok küçük bir parçası kalan İzmit surlarını tamir ettirir, ayrıca küçük bir hipodrom da inşa ettirerek halkın eğlenmesini sağlar. Diocletian İzmit'in iklimi ve yaşam şartlarından çok mutludur, bu yüzden denizin kenarına yazlık bir saray da yaptırır. Zaman zaman ziyaret ettiği Nikaea'yı (İznik) da çok sever. Orada, ileride Hıristiyanlık tarihinin dönüm noktası niteliğini kazanacak toplantıya ev sahipliği yapacak olan Senato Sarayı'nı inşa ettirir.

Kırk yaşındaki Diocletian, son yirmi yılın iktidar mücadelelerinin tanığıdır. Bu dönemde o, gerçekten de imparatorluğu koruyup ileri götürebilecek yetenekteki birçok imparatorun ya yakınlarının ihanetine kurban gittiğini ya da ordu komutanlarının iktidar hırsları nedeniyle tahtı kaybettiklerini görür; başarılı generaller, imparatorları koruyacaklarına çok kere onları yok edip tahta geçmeye çalışmışlardır. Diocletian bunu önlemek için aşağıdaki önlemleri alır:

Önce askerlerin ve askeri yöneticilerin imparatora yakınlığını ortadan kaldırır ve onları etrafından uzaklaştırır.

Sivil ve askeri yönetimi birbirinden kesin olarak ayırır. Askeri otoritenin sivil yönetim üzerindeki otoritesini kaldırır, o tarihten itibaren iki kurum arasındaki ilişkiyi sivil yönetimin askeri ihtiyaçları karşılaması ile sınırlandırır. Ayrıca imparatorluk merkez bürokrasisinin yapısını değiştirir. Bir bakıma bugünkü bakanlar kuruluna benzer (Consistory) bir merkezi yönetimin yapısını şekillendirir. Yönetim için atadığı kişiler bir taraftan bu faaliyetlerini sürdürürken, aynı zamanda Diocletian'ın çeşitli konuları danıştığı özel bir konsey olarak da çalışır.

Mali yapıda ve vergi sisteminde reform yapar.

Yönetim şeklini değiştirir. Ülkeyi bölge ve bölümlere ayırır.

Teşkilatlanma şöyle yapılır: Ülke önce dört eyalete (praetorian prefekture) ayrılır. Her eyaletin başında, eyalet valisi (prefektus praetorio) olarak bir sivil yönetici vardır. Her eyalet de iki, üç veya dört bölge (dioceses) olarak örgütlenerek toplam 12 bölgeye ayrılır, başlarına da mahalli valiler (vicarius) atanır. Şehirlerde ayrıca bir de şehir meclisleri (curiae) bulunmaktadır. Şehir meclisleri mahalli valilere, mahalli valiler eyalet valilerine, eyalet valileri ise doğrudan imparatorlardan birine bağlıdır. En üst yöneticiler augustus ve caesar unvanlı imparatorlar-

dır ve stratejik kararlar için daima kıdemli imparator Diocletian'ın onayı gereklidir.

Sivil yönetimin diğer kanadı ise imparatorluk merkez bürokrasisidir. Onların görevi genel olarak, çeşitli bürolarda istihbarat ve gizli polis hizmetleri yapmak, vergi toplamak, para basmak, imparatorun şahsi malvarlığını yönetmek, saraydaki merasimleri düzenlemek, imparatorun özel hayatıyla ilgili olarak teşrifat (praepositus sacri cubiculi) ve benzeri işleri görmektir.

Diocletian askeri yönetimin yapısını da değiştirir: Önce vurucu gücü yüksek, hızlı hareket edebilen, çok iyi eğitilmiş ve mükemmel teçhizatla donatılmış seyyar ordular (komitatenses) kurar. Bunlar her an ve her türlü tehlikeyi bertaraf etmeye hazırdırlar. Diocletian'ın kurduğu ordunun hiyerarşisi şöyledir: Ordunun başında ordu komutanları (magistri militum), onun altında birlik komutanı (komites) ve küçük birimleri yöneten komutanlar (duces) vardır. Askeri yönetimin en üst makamı yine imparatorlardır. Eğer imparator fiili olarak sefere katılmamışsa, ordunun yönetimi ordu komutanına (magistri militum) aittir.

Öte yandan Diocletian vergi sistemini de baştan aşağı yeniler. Her bölümün başındaki vicariuslar dünyada ilk defa olarak, gelir ve gider tahminlerini kapsayan yıllık bütçe (yılbaşı olan 1 Eylül tarihi itibariyle) yapmak ve bunu merkeze göndermek zorundadırlar.

Diocletian tarafından sivil yönetimde ve orduda yapılan reform niteliğindeki bu düzenlemeler, Roma-Bizans İmparatorluğu'nda daha sonra yüzyıllar boyunca uygulanmıştır.

Diocletian en son olarak batının yönetimi için –kendisi yine en üst otorite olmak üzere– çok güvendiği, ordudan arkadaşı ve kendisi gibi İllyrialı olan (Marcus Aurelius Valerius Maximianus) Maximian'ı seçer. Muhtemelen 250 yılında Sirmium'da doğan Maximian'ı Temmuz 285'te caesar, 1 Nisan 286'da Perşembe günü augustus ilan eder. Artık imparatorlukta doğuda Diocletian ve batıda Maximian olmak üzere iki augustus (birinci derece imparator) vardır. Ancak Diocletian bununla da yetinmez, 1 Mart 293 Çarşamba günü dörtlü (tetrarchy) yönetim kurar. Yine iki İllyrialıyı (Gaius Galerius Valerius Maximianus) Galerius ve (Marcus Flavius Valerius Constantius) I. Konstantius'u (tarihte daha çok Constantius Chlorus olarak anılır) caesar (ikinci derece imparator) olarak seçer. Ayrıca Galerius Diocletian'ın kızı Valeria, Konstantius

ise –o sırada oğlu (Büyük) Konstantin'i doğuran Helena'yı terk ederek– Maximian'ın kızı Theodora'yla evlenir.

Galerius'un 260 yılında Serdika'da (Sofya) doğduğu, I. Konstantius Chlorus'un ise bugün Macaristan'ın olduğu Dacia Ripensis bölgesinden gelen güçlü, sağlam yapılı ve kırmızı suratlı bir adam olduğu bilinmektedir. Konstantius'un babasının keçi sürülerine bakan bir çoban, annesinin ise azat edilmiş bir kölenin kızı olduğu kabul gören bir görüştür. Ancak birçok kitapta onun anne tarafından İmparator Claudius II. Gothicus (268-270) ile akraba olduğu yazılıdır. Örneğin Jacob Burckhardt, *The Age of Constantine The Great* adlı eserinde *"Konstantius asil olarak doğmuştur. Anne tarafından Claudius II. Gothicus'un büyük yeğenidir,"*(5) diye yazmaktadır. Askere yazılan Konstantius kısa zamanda yükselir ve subay olur. Kademeleri hızla geçer ve eyalet valisi (prefektus praetorio) olarak atanır. Sonunda da caesar olur.

Her imparator kendi bölgesinde mutlak hâkim olmasına rağmen bu yönetim şekli, esas itibariyle, imparatorluğun dörde bölündüğü anlamına gelmemektedir. İmparatorlardan her biri, kendi bölgesinde gerek sivil ve gerek askeri idarenin başıdır. Ancak şartlar zorladığında birlikte hareket etmek durumundadırlar ve Diocletian daima en üst otoritedir. Bu sistem, yönetim açısından olağanüstü etkilidir ve özellikle de her zaman tehdit altında olan imparatorluk sınırlarının korunmasını kolaylaştırır.

Diocletian kendine başkent olarak Nikomedia'yı (İzmit), Maximian ise Milano'yu; ayrıca Diocletian kendisi için Jovius, Maximian ise Herculius unvanını seçer ve kendilerinin de bu iki tanrının evladı olduğunu açıklarlar. İki caesardan biri olan Galerius'un merkezi Selanik, buna karşılık I. Konstantius'un merkezi Trier'dir. Senato halen Roma'dadır, ama giderek önemini kaybeder. Yukarıda söz konusu edildiği gibi Diocletian bu yönetim yapısında dört imparatorun hepsinin birden aynı anda ortadan kaldırılması mümkün olmayacağı için, her türlü isyanı önleyeceğini de düşünmüştür. Nitekim Diocletian döneminde imparatorlukta istikrar sağlanmış ve daha önceki dönemlerde olduğu gibi tahta geçmek için isyanlar (Belçika asıllı bir imparatorluk komutanı olan Carausius'un 286 yılında isyanı hariç) yaşanmamış-

(5) Jacop Burckhardt, *The Age of Constantine The Great*, s. 45.

tır. Ayrıca bu, bir bakıma imparatorluğun geleceği açısından da önemlidir. Çünkü augustuslardan birinin ölmesi halinde yeterli tecrübe kazanmış olan caesarlardan birinin onun yerini alması sağlanmıştır. Nitekim ileride bu sistem aynen böyle işlemiştir.

Ülke sınırları bu bölümün başındaki haritada da gösterildiği gibi, şu şekildedir:

1. Galya Eyaleti-Batı (Prefekture Galya):

Caesar I. Konstantius Chlorus tarafından yönetilmektedir. Başkent Trier'dir. Burada iki eyalet vardır. Bunlar, (İskoçya bölümü hariç) Britanya ve Fransa'dır.

2. İtalya Eyaleti (Prefekture İtalia):

Augustus Maximian tarafından yönetilmektedir. Başkent Milano'dur. Bu bölümde üç bölge vardır. Bunlar, İtalya, İspanya ve Afrika (Fas ve Tunus'un kuzeyi)'dır.

3. Balkan Eyaleti (Prefekture İllyricum):

Bu bölüm Caesar Galerius tarafından yönetilmektedir. Başkent Selanik'tir. Makedonya ve Yunanistan'la birlikte bazı Ege adalarını kapsar. Bu eyalette üç bölge vardır. Bunlar Yugoslavya, Makedonya ile Yunanistan'ın kuzeyi, güneyi ve Mora Yarımadası'dır.

4. Doğu Eyaleti (Prefekture East):

Bu bölüm Diocletian tarafından yönetilmektedir. Başkent İzmit'tir (Nikomedia). Bu eyalet ise dört bölgeye ayrılır; Trakya, Anadolu, Doğu (Suriye, Lübnan, Ürdün, İsrail ve Sina Yarımadası) ve Mısır (Mısır'ın kuzeyi, Nil Vadisi ve Libya'nın kuzeyi). Burada dikkati çeken husus Diocletian'ın başkent olarak İzmit'i seçmesi ve imparatorluğu boyunca da orada yaşamasıdır. Zaten aşağıda da görüleceği gibi, Roma'nın artık bir daha başkent olması söz konusu değildir.

Daha önce 390 bin olan ordunun mevcudu 581 bine çıkarılır. Çok disiplinli bir eğitimden geçirilip o dönemin en modern silahlarıyla donatılan ordu, tam bir savaş makinesi haline gelir. Sadece kara ordusunun güçlendirilmesiyle yetinilmez; donanmadaki gemi sayısı bir misli arttırılırken, denizci sayısı da 46 binden 64 bine çıkarılır. Özellikle Britanya'da zaman zaman ortaya çıkan isyanları bastırmak için, gemilere ve yetişmiş denizcilere ihtiyaç vardır. Ayrıca Afrika'daki toprakların korunmasında donanma daima aktif görev alır.

Artan ordu sayısı, genişleyen bürokrasi ve dört yeni imparatorluk başkentindeki sarayların yapılması ve imar hareketlerine girişilmesi nedeniyle ekonomik alanda başarılı olunamaz, enflasyon önlenemez. Bunun üzerine Diocletian 301 yılında bir "*Fiyat Emirnamesi*" yayınlar. Burada, imparatorluktaki her bir malzeme ve hizmetin fiyatı tek tek zikredilir.

"Örneğin, yaklaşık yarım kilo domuz eti 12 dinar, biftek 8 dinar, yağlı bütün tavus kuşu 250 dinar, yaban tavus kuşu 125 dinar, berber tıraşı 2 dinar, lağım temizleyicisi günlük 25 dinar, iyi kalite yazan yazıcı 100 satır için 25 dinar, orta kalite yazıcı 100 satır için 20 dinar."(6)

Hizmetlerde ve mal alış satışlarında bu fiyatlara uyulmamasının cezası idamdır. Böylece fiyat artışlarının önüne geçileceği düşünülür. Ancak tespit edilen mal ve hizmet fiyatları çok kısa zamanda maliyetin altında kaldığı için, birçok mal ortadan kaybolur ve hizmetlerin görülmesi aksamaya başlar. Sonunda bundan vazgeçildiğinde ise fiyat artışları beklenenin üzerinde olur. Diocletian'ın İzmit sarayında yaşayan ve hitabet dersleri veren dönemin apologistlerinden (belirli bir fikri savunan kimse) Lactantius (240-320), şöyle yazar: *"Tüccarlar mallarını emirnamede yazılan fiyata göre satamaz hale gelince, sonuçta fiyatlar emirnameyle tespit edilmeden önceki fiyatların çok üzerine çıktı."*(7)

Her şeye rağmen, yapılan bu askeri ve sivil düzenlemeler sonucunda 235 ile 284 yılları arasında yaşanan kaos biter ve imparatorluk bir düzene kavuşur. Bu arada gerek Diocletian gerekse de Maximian evrensel tabirle pagan (çoktanrılı) inanca sahiptir. Daha sade bir ifadeyle putperesttirler, dolayısıyla da Hıristiyan inancına şiddetle karşıdırlar. Hatta Diocletian, karısı Prisa ve kızı Valeria Hıristiyan olarak bilinmelerine rağmen, 23 Şubat 303 Salı günü Nikomedia'da (İzmit) imparatorluk sarayının karşısında bulunan kiliseyi yıktırır ve balkondan da bu yıkımı seyreder. Ordu içinde ve yönetimde bulunan Hıristiyanları görevden kovar. Daha sonraları uygulama daha da sertleştirilir ve bütün kiliseler yıktırılır; Hıristiyan olarak bilinenler tutuklanır, işkence yapılır ve çoğu idam edilir.

(6) Brian Campell, *The Romans and Their World*, s. 207.
(7) Timothy E. Greogory, *A History of Byzantium*, s. 41.

Diocletian, imparatorluğu döneminde Roma'ya sadece bir kez, imparator oluşunun 20. yıl (vicennalia) kutlamaları nedeniyle 304 yılında gider. 1 Mayıs 305'te Diocletian ve Maximian emekli olur ve imparatorluk görevini bırakırlar. Diocletian, Split'te inşa ettirdiği ve bugün halen ayakta olan sarayına, Maximian ise (şimdilik) güney İtalya'da, Lucania'da bulunan malikânesine çekilir.

Bu tarihten sonra da Galerius ve I. Konstantius, augustus (birinci derece imparator) olurlar. Tam bu sırada tarih sahnesine Konstantius'un oğlu Büyük Konstantin çıkar.

Büyük Konstantin ve Konstantinople
(306-37)

"Tarihin hiçbir döneminde, hiç kimse 'Büyük' unvanına onun kadar layık olmamıştır."

27 Şubat, Konstantius Chlorus ile Helena'nın oğlu olan Konstantin'in (Flavius Valerius Constantinus) (306-37) doğum günü olarak bilinmektedir. Ancak yılı konusunda tarihçiler arasında görüş ayrılığı vardır. Bu tarih 272'den 280'e kadar değişmektedir. Jacob Burckhardt'a göre 274'tür. Genelde kabul gören tarih 272 veya 273'tür. Helena ve Konstantius Chlorus, Helena'nın ailesi tarafından işletilen bir handa karşılaşırlar. Ondan sonra Konstantius'la birlikte yaşayan ve onunla birlikte seyahat eden Helena Niş'te Konstantin'i doğurur.

Baba Konstantius 293'te caesar olduğunda henüz yirmili yaşlarında olan Konstantin de Tuna kıyılarında Sarmatianlarla yapılan savaşlara katılır ve epey tecrübe kazanır. Kesin tarih bilinmemekle beraber, daha sonra muhtemelen 294'te babası tarafından Diocletian'ın İzmit'teki sarayına gönderilir. Daha doğrusu Konstantin artık, babasının sadakatle hizmet sürdürmesi için sarayda bir nevi rehinedir. Çok küçük yaşlardan başlayarak sıkı bir eğitimden geçtiği ve savaşlara katıldığı için zaten tecrübelidir, Diocletian'ın sarayında geçirdiği yıllar boyunca da tecrübesi artar ve Diocletian'ın her seyahatine katılır. Gerek eğitimi, gerekse Diocletian'la ve bu arada 297-98 yıllarında Galerius'la çıktığı ikinci Pers seferinde gösterdiği üstün başarı sarayda özellikle dikkat çeker, hatta kıskanmalara neden olur. Konstantin, genç yaşına rağmen ordu içinde çok sevilen bir kişi haline gelir. Diocletian'la birlikte 301-2 yıllarında Kuzey Afrika'ya giderler. Artık o, Diocletian'ın en yakınlarından biridir. 303 yılında Diocletian'ın imparator oluşunun 20. yılı nedeniyle

Roma'da yapılan törenlere de birlikte giderler. Milano'dan geçtikleri sırada, daha sonra ikinci eşi olacak (İmparator Maximian'ın kızı) Fausta ile karşılaşır.

O dönemin tanıklarından Lactantius, Diocletian'ın emekliliği şerefine 1 Mayıs 305 Salı günü yapılan töreni şöyle anlatır: *"Bütün gözler Konstantin'in üzerindedir. O gün törene çağrılı subayların sonuçtan hiçbir şüpheleri yoktur. Şehrin üç mil dışındaki tören yerinde erguvan rengi kaftanı içinde bütün azametiyle Maximian da hazırdır ve büyük bir kolonun üzerinde ise Jüpiter heykeli vardır.*

Diocletian toplantıya katılanlara yaşlı gözlerle hitap eder. Uzun yıllar imparatorluğa hizmet ettiğini, artık görevi bırakma ve imparatorluk yetkilerini genç ve yetenekli kişilere devretme zamanının geldiğini ve dörtlü yönetimin devamı için iki yeni caesar atayacağını söyler.

Ortalığı müthiş bir heyecan kaplar. Sonra Diocletian iki yeni caesarı açıklar: Flavius Valerus Severus ve Maximinus Daia. Herkes büyük bir şaşkınlığa uğrar. Konstantin ayağa fırlar. İsimlerin neden değiştiğini hiç kimse anlayamaz."(8)

Bilinmeyen nokta, bir gece önce Diocletian'la Galerius'un anlaşmış olmalarıdır. O gece Maximian'ın da katıldığı yemekten sonra, Diocletian'la Galerius özel görüşme yapmak için imparatorluk ofisine giderler:

"Diocletian: Bundan sonra ne yapacağız?

Galerius: Maxentius bu iş için uygun değil... Onun görünüş ve davranışı sanki sıradan bir kişi gibi. Bir imparator olarak ne yapabilir ki?

Diocletian: Ama Konstantin hem popüler, hem de babasından daha iyi bir yönetici ve merhametli birisi olduğu çok belli...

Galerius: Kusura bakma bu konuda sana katılmam mümkün değil. Benim istediğim bu değil. Biz öyle kişileri atamalıyız ki, onlar benim gücüme boyun eğmeliler, benden korkmalılar ve verdiğim her emri harfiyen yerine getirmeliler."(9)

Flavius Valerus Severus, Galerius gibi İllyria'lıdır, aynı zamanda onun arkadaş ve yardımcılarından biridir, Maximinus Daia da Galerius'un kız kardeşinin oğludur.

---

(8) Micheal Grant, *The Emperor Constantine*, s. 21.

(9) Paul Stephenson, *Constantine Unconquered Emperor, Christian Victor*, s. 115.

Bunun üzerine Konstantin, babasının ordusuna katılmaya karar verir. Yine Lactantius'a göre, *"Sonunda Galerius gitmesi için izin verdi ama o işin resmi tarafıydı. İmparatorun (Galerius) fikrinde herhangi bir değişiklik yoktu... Onu yolda öldürmeye niyetlenmişti ama Konstantin kaçtı. Galerius ertesi gün uyandığında, kuş kafesten kaçmıştı ve takip edip yakalamak da mümkün değildi."*(10)

Konstantin hayatına kastedileceğini öğrenince kaçar. Ama tarihçilere göre babası, sağlığının çok bozuk olduğu gerekçesiyle oğlunun kendi yanına gönderilmesini ister. Böylece Konstantin önce doğrudan Trier'e gider. Daha sonra 306 yılında babasıyla birlikte Britanya'ya geçerve İskoçya'daki Pictslerle olan çarpışmalara katılır. Ancak baba Konstantius 25 Temmuz 306 Perşembe günü York'ta ölür ve bunun üzerine ordu onu kalkan üzerine kaldırarakaugustus (imparator) ilan eder. Ancak, Konstantin'in augustus olması Galerius'un iznine bağlıdır. Bu izni almadan da, Galerius'a yazdığı mektupta kendisinden augustus diye söz etmez. Zaten I. Konstantius ölünce imparatorlukta tek augustus olarak Galerius kalmıştır. Galerius aslında Konstantin'den nefret etmektedir ama onun ordu tarafından çok sevildiğini ve isyan edip başına dert açabileceğini düşünerek, ikinci Tetrarchy'yi (dörtlü yönetim) ilan eder. Buna göre Galerius ve Severus augustus, Maximinus Daia birinci caesar, I. Konstantin ise ikinci caesar olur. Böylece, caesarlar arasında ilk defa ayrım yapılmıştır. Bu arada Konstantin Eylül 307'de eski İmparator Maximian'ın kızı Fausta'yla evlenir ve o da babası gibi Trier'i merkez edinir.

Maximian 305 yılında Diocletian'la birlikte emekli olmuş ve İtalya Lucania'daki malikânesine yerleşmiştir. Çok geçmez, koca bir imparatorluğa hükmettikten sonra şimdi etrafında çok az sayıda çalışanı ile yaşadığı bu malikânede sıkılmaya başlar. Zaten emekliliğe de pek hevesli olmamış, Diocletian'ın bu konudaki baskısına karşı koyamamıştır. Şimdi ise hata yaptığına inanmaya başlamıştır.

Maximian bir ara kalkıp Salona'ya Diocletian'ı ziyarete gider ve görevine geri dönmesini ister. O göreve döndüğü takdirde kendisi de eski görevine otomatik olarak geri dönecektir. Diocletian'ın cevabı basit ve esprili olur:

---

(10) Micheal Grant, *The Emperor Constantine*, s. 22.

"'Pekiyi ama neden?' diye sorar ve ekler, 'Ben lahana yetiştirmek için harcadığım zamanımı imparatorluğu yönetmek için israf edemem.'"(11)

Böylece Maximian eli boş, Roma'ya oğlunun yanına döner. Maxentius, babası Maximian'ın amacının Roma'yı başkent olarak seçip İtalya ve Afrika'da imparatorluğunu ilan etmek olduğunu öğrenir, ancak bunu yapmasına imkân vermez.

Maxentius 17 Ekim 306 Perşembe günü Roma'da, İtalya ve Afrika'nın hükümranlık sahası olduğunu belirterek kendisini imparator ilan eder. Gerçekten de buralardaki yönetimi ele geçirmiştir. İsyanında belirli ölçüde haklılık payı da vardır. Çünkü en kıdemli imparator durumundaki Galerius, babasının ölümü üzerine Konstantin'in imparator olmasını onaylamış, Maxentius'a ise babası hayatta olduğu için başlangıçta itiraz etmiş, sonra da kesinlikle reddetmiştir. İşin daha da enteresan tarafı, Maxentius aynı zamanda Galerius'un damadıdır. Çünkü kızı Camilla ile evlidir.

Böylece Maximian bir kez daha emekli bir imparator olarak ortada kalıvermiştir. Ama oğlundan gelen haberci onun için yeni umutların kapısı olur. Maxentius ona erguvan rengi elbise göndermiş ve tekrar augustus olarak göreve başlaması için Roma'ya çağırmıştır. Maximian Roma'ya koşarak gider, aklında kısa bir zaman içinde oğlunun yerini almak vardır.

Durum biraz gariptir. İtalya'da biri isyancı, diğeri meşru (Severus), bir diğeri de ne olduğu belirsiz (Maximian), üç imparator vardır. Gözler en kıdemli imparator olan Galerius'a döner. Yüzyıllardır Roma şehri vatandaşlarına tanınan vergi muafiyetlerini kaldırdığını açıklar. Bunun uygulama şansı hiç yoktur.

İmparator Severus, Maxentius sorununu çözümlemek için Galerius'tan destek ister. Galerius ise garip bir şekilde, Severus'a daha önce imparatorluğu döneminde Maximian'la birlikte çalışmış birlikleri gönderir. Severus bu birliklerle yola çıkar. Roma'ya yaklaştığında karşısında birden erguvan rengi (imparator) kıyafetiyle Maximian'ı bulur. Birlikler tereddüt etmeden Maximian'ın tarafına geçerler. Severus'a ise arkasına bakmadan kaçmak düşer ve Ravenna'ya sığınır. Çünkü Ravenna, kuşatma yapılarak alınması mümkün olmayan bir konumda-

(11) G. P. Baker, *Constantine The Great*, s. 116.

dır. Ancak Maximian, Severus'u ikna eder. Kendisinin ve ailesinin hayatını garanti ederek teslim olmasını sağlar ve onu Roma'ya gönderir.

Galerius ondan hiçbir talepte bulunmamıştır, bu yüzden Konstantin de olanların sadece seyircisi durumundadır

Ancak Galerius olup bitenler karşısında birden tutum değiştirir ve bu karışık durumu çözümlemek için Kasım 307'de Diocletian ve Maximian'ı (aslında Roma ordusunun kamp yeri olan) Tuna Nehri kıyısındaki Carnuntum'da toplantıya çağırır. Toplantıda Diocletian, emeklilik hayatına geri dönmesi için Maximian'ı ikna eder. Ancak Maxentius'un Severus'u idam ettiği haberi gelince, toplantı, Severus'un yerine Valerius Licinianus Licinius'un atanmasıyla sona erer. Carnuntum sonuçları Maxentius'un umurunda bile olmaz.

Maximian'ın önünde tek bir seçenek kalmıştır, o da kızı Fausta'yı alarak nişanlısı Konstantin'le evlendirmek üzere Fransa'ya gitmektir. Konstantin ile Fausta Aralık 307'de Arles'te yapılan bir törenle evlenirler. Ancak Maximian için de zor günler başlar. Artık yapacağı bir şey, hele hele hükmedeceği bir imparatorluk yoktur. Buna katlanması mümkün değildir. Bir ara tekrar Roma'ya dönerse de, oğlu pek yüz vermeyince İllyrium'a gider. Orada da bu defa Galerius onu istemez, tekrar kızının yanına Fransa'ya dönmek zorunda kalır. Damadı Konstantin ile kızı Fausta onu sıcak bir şekilde karşılar ve kendisine büyük itibar gösterilmesini sağlarlar. Ancak çağın değiştiğini bir türlü kavrayamayan Maximian'a sadece imparatorun kayınpederi olmak yetmemekte, hâlâ kendisini meşru imparator olarak görmekte, oğlunun ve Galerius'un hakkını elinden aldıklarına inanmaktadır.

Maximian'ın gelişinden sonra 18 ay geçmiştir. İmparatorluğun Ren bölgesinde hareketlilik vardır. Franklar sık sık yapılan baskınlarla imparatorluğa ait bölgelere girerek büyük zarara neden olmaktadırlar. 309 yılının yazında Konstantin, bu sorunu çözmek için özel olarak yetiştirilmiş "Vurucu Güç"le birlikte o bölgeye hareket eder. Ancak bir süre sonra Arles'teki sarayla Konstantin arasında irtibat kesilir. Maximian da Konstantin'in savaşta öldüğünü ilan ederek idareye derhal el koyar. Hemen ardından Arles'teki imparatorluk hazinesinden özellikle, seferde olmayan askeri birliklere cömertçe ücret öder. Yönetim kendisine geçmiş ve yeniden erguvan renkli imparatorluk pelerinine kavuşmuştur. Mutludur.

Ancak mutluluğu sadece üç ay sürer. Bir özel ulağın Arles'e getirdiği mesajda, imparatorun Frankları büyük bir yenilgiye uğratarak büyük bir zafer kazandığı haberi gelir. Başına gelecekleri tahmin eden Maximian kendisine bağlı sandığı birlikleri ve hazineyi alarak doğruca Marsilya'ya kaçar.

Konstantin, geri döndüğünde durumu öğrenir. Yanına vurucu gücü alarak hiç beklemeden Marsilya'ya doğru yola çıkar. Vardığında, imparatorun geldiğini öğrenen askeri birliğin komutanı Marsilya kentinin kapılarını açar ve Maximian'ı da imparatora teslim eder.

Maximian'ı alarak Arles'e dönen Konstantin, kayınpederini bir süre oda hapsinde tutar. Daha sonra affeder ancak her hareketi dikkatle takip edilir.

Huylu huyundan yine vazgeçmez. Maximian, aradan bir süre geçince kızı İmparatoriçe Fausta ile bir görüşme yapar ve ona, bu arada yaptığı bir planı anlatır. Fausta her cumartesi akşamı kocasıyla buluşmaktadır; bu defa da odasına gittiğinde uyutucu ilacı kocasının içki kadehine koyacak, daha sonra gizlice odaya girecek olan Maximian da Konstantin'in işini bitirecektir. Maximian kızının ikna olduğuna inanmıştır ancak Fausta, imparator kızı olmaktansa imparatoriçe olmayı yeğler. Ayrıca bilir ki, babası başarı kazanırsa Konstantin'in oğlu Krispus'u, halen yaşayan baba Konstantius'un birinci karısı Helena ve ikinci karısı Theodora'yı ve onun üçü kız üçü erkek, altı evladını birden idam ettirecektir. Durumu olduğu gibi Konstantin'e açıklar.

Cumartesi akşamı göründüğü kadarıyla her şey tam Maximian'ın istediği gibidir. Konstantin'in odasına girer ve yataktaki kişiye bıçağını saplayıp öldürür. Kapıyı açıp dışarı çıktığında ise karşısında muhafızlarla birlikte Konstantin'i bulur. Maximian'ı bir odaya alırlar. Seçim kendisine aittir; ya tepeden sallanan ip, ya da Konstantin diye öldürdüğü zavallı için kullandığı bıçak. O, ipi seçer. Vaktiyle büyük başarılara imza atmış bir imparator, Maximian, 310 yılının Temmuz ayında kendi hırsının kurbanı olur. Tarihte bu olaya *Tek Kişilik İhtilal*[12] denmektedir.

Kıdemli imparator olarak Galerius, 311 yılının Şubat ayında mevcut imparatorları Sofya'da toplantıya çağırır. O zamana kadar Hıristiyanlara uygulanan şiddet önlemlerinin bir fayda getirmediğini, onları yer altı-

(12) G. P. Baker, *Constantine The Great*, s. 131.

na ittiğini ve şiddet arttıkça Hıristiyanlığın daha hızla yayıldığını görmüştür. Toplantıya Arles'ten Konstantin, Milano'dan Licinius katılır. Maximinus Daia ise hiçbir mazeret sunmaksızın toplantıya katılmayı reddetmiştir. Galerius toplantının ilk gününde Konstantin'e, kendisini augustusluğa yükselttiğini belirten emirnameyi verir. Onu onurlandırmak amacı yanında, Maxentius'un hakkından bir tek onun gelebileceğini de bilmektedir. Bu arada Galerius'un sağlık durumunun çok kötü olduğu da bellidir. Çok kilo almıştır ve sol ayağı şişmiş olduğu için zor hareket etmektedir. İmparatorlar aralarında yaptıkları görüşmeler sonunda Hıristiyanlara daha hoşgörü ile davranılmasını, onlara görev vermemek kaydı ile ibadetlerini yapmalarına izin verilmesini kararlaştırırlar. Bunun için hazırlanan emirnameyi hepsi imzalar. Buna tarihte "*Hoşgörü Emirnamesi*" ("*Edict of Toleration*") denilir.

Konstantin, Arles'e dönerken Milano'da Licinius'a uğrar. Yaptıkları toplantı sırasında Maximinus Daia'dan gelen ulaklar, onlara İmparator Galerius'un 5 Mayıs 311 Perşembe günü (kanserden) öldüğü haberini getirir. Bunun üzerine iki imparator aralarında gizli bir anlaşma yapar. Bu anlaşmaya göre Konstantin Maxentius'u, Licinius ise Maximinus Daia'yı yok ederek imparatorluğu ikiye bölecek ve Doğuda Licinius, Batı'da da Konstantin hüküm sürecektir.

Konstantin ve Licinius'a bir mektup gönderen Maximinus Daia, en kıdemli imparator olarak kendisinin emirlerine harfiyen uyulmasını ister. İşin kötüsü Daia azılı bir Hıristiyan düşmanıdır ve her türlü şiddet tedbirini uygulamaya başlamıştır. Bir yandan da özel hayatında, çok sevdiği Tarsus'ta sabahlara kadar süren içki, uyuşturucu ve seks partileri düzenlemeyi sürdürmektedir ve bu yaşamın sonuncunda da hızla kilo almıştır.

Yıl sonu gelmiştir. İmparatorlukta duyulan bir haber herkesi yasa boğar. Çünkü hâlâ çok sevilen Diocletian, 3 Aralık 311 (bazı kayıtlarda 313 yazılıdır) Cumartesi günü Split'teki sarayında (doğal bir şekilde) ölmüştür.

Ama mevcut kompozisyon ve değişen şartlar, bu dörtlü –Konstantin, Maxentius ve Licinius ve Maximinus Daia– arasında iktidar mücadelesini kaçınılmaz hale getirir. Aslında istisnasız dördünün de kafasında tek bir hedef vardır, o da imparatorluğu tek başına yönetmektir. Kimin şanslı olacağı, bu tarihte henüz bilinmemektedir.

Maxentius I. Konstantin'in kayınbiraderidir. Ama birbirlerinden ölesiye nefret ederler. Özellikle Maxentius, babası Maximian'ın intihar etmesine neden olduğu için Konstantin'den intikam almayı kendisine hak olarak görmektedir ve ilk hedefi Konstantin'i ortadan kaldırmaktır. Bunu başardığı takdirde de diğerlerini çözümlemek çok daha kolay olacaktır. Bu amaçla Kuzey Afrika'dan getirdiği birliklerle ordusunu güçlendirir ve 311 yılında hızla İtalya'nın kuzeyine hareket edip sırayla Milano, Verona ve hatta Torino'yu ele geçirir.

Öte yandan I. Konstantin de hazırlıklarını tamamlar ve 8 bin süvari ve 90 bin piyadeyle 312 yılının yaz başlarında harekete geçer. Konstantin ilk olarak özel eğitim görmüş Vurucu Güç'ün kuzey İtalya'ya girerek yolu açması emrini verir. Vurucu Güç hızla Alpler'i aşarak Torino önüne kadar gelir. Ancak Maxentius'a ait birlikler çarpışmadan geri çekilir, Torino da kapılarını açar ve teslim olur. Vurucu Güç Milano'ya doğru ilerlerken ordunun geri kalan kısmı ve imparator Konstantin de Torino'ya ulaşır. Konstantin orada durmaz, devam eder ve önce Milano, ardından da Verona'yı ele geçirir. Verona önünde Maxentius'un komutanlarından birisi direnir ancak yapılan savaşta hayatını kaybeder. Sonra güneye doğru inilir, önce Bologna ve oradan batıya yönelip Ariminium'a gelinir. Konstantin, ele geçirilen şehirlerde yağmalama yapılmasına asla izin vermez. Susa'da iken komutanlarından birisi ona bu soruyu sorunca, "*Ben buralara fetih için değil, kurtarıcı olarak geldim,*" der. Ancak çeşitli ödüller vererek ordunun moralini yükseltmekten de geri kalmaz. Roma'ya varmak için Alp Dağları'ndaki geçitleri aşmak gerekmektedir, bu yüzden ordu bir hafta kadar orada dinlendirilir ve Ağustos 312'de yola çıkılır. Dağlar sarp, yollar çok dardır. Ordunun tamamı yaklaşık yirmi günde Alpler'i aşar ve Roma'ya 200 km mesafedeki Narnia'ya varır.

Konstantin'in harekete geçtiği ilk gün, Licinius da vardıkları anlaşma gereği ordusuyla birlikte doğuya hareket etmiştir. Şimdi Licinus da İllyrum'a varmıştır. Ancak bu harekât, Maximinus Daia tarafında tehdit olarak algılanır.

Maxentius ise, başlangıçta Roma'da kalmayı uygun bulur. Zaten Konstantin'in en büyük korkusu da onun Roma'dan ayrılmasıdır. Çünkü her ne kadar güçlü bir savunma sistemi olsa da, Roma savunulması çok güç bir şehirdir ve Maxentius'u orada ele geçirmek daha kolaydır.

"Roma'dan ayrılmadan bir gün önce Maxentius senatörler ve üst yöneticilerle birlikte Jüpiter tapınağındaki bir ayine katılır. Burada Jüpiter'e bir kuzu kurban edilir. Tapınağın başrahibi önce hayvanın iç organlarını ve en son olarak karaciğerini çıkararak eline alır. Çünkü karaciğerin rengi, gelecek hakkında bilgi verecektir. Maxentius, şaşkın şaşkın elindeki karaciğere bakan başrahibe bağırır:

'Söylesene be adam, ne gördün?'

Başrahip kekeleyerek:

'Roma'nın düşmanları bu savaşı kaybedecek.'

Maxentius etrafına dönerek:

'Gördünüz mü, bu savaşı biz kazanacağız,' der.

Ama bir şeyi unutmuştur. Son yıllarda o derece eziyet etmiştir ki, Roma halkı ondan nefret etmektedir."(13)

Maxentius, Roma'da uzun yıllar saklanan *Sibylline Kitabı'na da başvurur. "M.Ö 535-510 yılları arasında hüküm süren Roma İmparatoru Lucius Tarquinius Suberbus, Cumaen Sybill rahibelerinden üç kehanet kitabı satın alır... Bu kitaplarda Roma'nın geleceği hakkında kehanetler vardır ve yüzyıllar boyu Kapitol'da saklanır."* Zaman zaman imparatorlar geleceklerini öğrenmek için bu kitabı açıp kendi dönemleri ile ilgili yapılmış kehanetlere bakarlar. *"Maxentius da kitabı açtığında, orada 28 Ekim 312 Salı günü için 'Roma'nın düşmanları yok olacak,' diye yazılıdır."*(14) Maxentius'un yorumu yine önceki gibi olur.

Bu arada Kartaca'dan gelen yeni birliklerle ordusunu güçlendiren Maxentius, ertesi gün Roma'dan ayrılır. Ordusunu Roma'nın 13 km kuzeydoğusunda bulunan Milvian Köprüsü'nün gerisinde konuşlandırır. Tiber Nehri'nin üzerinde bulunan bu taş köprüyü yıktırarak, yerine dubalar üzerine kurulu yeni bir köprü kurdurur. Roma'ya ulaşmak için bu köprüyü geçmek zorunluluğu vardır. Dubalar, bir kolun aşağıya doğru çekilmesiyle birbirinden ayrılacak ve köprü çökecek şekilde bağlanır. Plana göre, ordusunun başındaki Konstantin köprünün ortalarına vardığında, orada gizlenmiş bir asker kolu çekecek ve Konstantin su-

(13) Ancient Rome-Rise and Fall of an Empire, BBC DVD yayını. Disc 2 Part 2 - Constantine.

(14) Michael Grant, *The Emperor Constantine*, s. 37.

ya düşerek boğulacaktır. Böylece başsız kalan orduyu yenmek de çok kolay olacaktır.

Hiçbir şeyden haberi olmayan Konstantin, 312 yılının 27 Ekim Pazartesi günü ordusuyla Milvian Köprüsü'ne doğru yol almaktadır. Öğle saatleri geçmiştir. Gökyüzü sanki birden yarılır ve dumanlar savurarak ordunun üzerinden geçen bir cisim yaklaşık 5-6 km ileride yere çarptıktan sonra büyük bir alev topu çıkararak patlar. O anda ortaya çıkan toz bulutu arasından sanki İsa'yı anlatan bir işaret (büyük bir *chi, X*'in içinde *rho, P* harfi) görülür. Lactantius koşarak Konstantin'in yanına gelir, bir çubuk alarak yere X içinde P harfi çizer ve ona *"Bu, Tanrı'nın işareti, bunu bütün ordunun kalkanlarına işlet, zafer sizin olacaktır,"* der. Konstantin bir boya kutusu alarak önündeki askerin kalkanına bu işareti çizer ve bütün ordunun da kalkanlarını bu şekilde boyamasını ister.

"Milvian Köprüsü Savaşı" diye adlandırılan bu savaş, hem Roma hem de Hıristiyanlık açısından bir dönüm noktasıdır. Hatta dünya tarihi o günden, yani 28 Ekim 312 Salı tarihinden itibaren, farklı bir şekilde yazılmaya başlayacaktır.

Konstantin ertesi sabah kalkar. Ordusunun başında Milvian Köprüsü'ne doğru ilerlemeye devam eder. Köprüye hâkim tepeye gelince Maxentius'a ve ordusuna bakar. Ona göre bir gariplik vardır. Komutanlarına *"Biraz bekleyelim,"* der. Maxentius ise heyecanlıdır, Konstantin birazdan tuzağa düşecektir. Ancak birkaç saat geçtiği halde Konstantin ve ordusu olduğu yerde aynı konumda durur ve köprüyü geçmek üzere bir teşebbüste bulunmaz. Bunun üzerine Maxentius taktik değiştirmeye karar verir. Ordusunun piyade birliklerinden bir kısmını karşı tarafa geçirir. Bunlar kısa bir çatışmadan sonra geri çekilecek ve onları takip eden Konstantin ile ordusu da köprü üzerinde tuzağa düşürülecektir. Kısa bir çatışmadan sonra geri çekil borusu çalınca Maxentius'un piyade birlikleri köprü üzerinde geri dönmeye başlarlar. Atı üzerinde durumu ellerini oğuşturarak seyreden Maxentius'e göre işler tam onun istediği gibi gitmektedir. Ama bir süre sonra şaşkınlık içinde kalır, çünkü Konstantin'in ordusu çekilen piyade birliklerini takip etmez. Bunun üzerine Maxentius elinde kılıcı olduğu halde, köprünün ortasına kadar gelir ve Konstantin'i tahrik etmek için bağırmaya başlar: *"Korkak adam! Erkeksen gelsene!"* Tam o sırada talihsiz bir olay olur. Köprünün duba-

larını açacak kolu tutan asker karşı taraftan atılan bir okla vurulur ve tam nehre düşerken de kolu çeker. Dubalar büyük bir gürültüyle birbirinden ayrılır ve köprü çöker. Üzerindeki ağır zırhıyla çok da derin olmayan suya gömülen Maxentius, çamurlar içine yüzün koyun kapandığı için boğularak ölür ve ordusu da dağılarak panik halinde kaçmaya başlar.

Dubalar bir araya getirilerek köprü yeniden geçişe uygun hale getirilir. Ancak Konstantin kaçanları takip ettirmez, onları affeder ve sonunda iki ordu birleşir.

Aynı gün öğleden sonra Roma'ya girdiğinde, Konstantin büyük bir coşkuyla karşılanır. İmparatorluk Sarayı'nın balkonundan, orada hazır bulunan senatörlere ve sarayın önündeki meydanda toplanan halka hitap ettikten sonra, sözlerini şöyle tamamlar:

"...Roma tekrar yükselecek ve eski büyük imparatorlar dönemindeki yüceliğine tekrar ulaşacaktır. Bunun için size söz veriyorum... Bundan böyle tek Roma, tek tanrı ve tek imparator vardır."(15)

Konstantin ertesi gün senato tarafından, en büyük augustus (Maximus Augustus) olarak ilan edilir. Artık batının ve Afrika'nın tek yöneticisi odur.

I. Konstantin kendi bölgesinde yaşayan Hıristiyanlara karşı bütün uygulama ve yasaklara son verir. Her ne kadar henüz Hıristiyan değilse de, Hıristiyanlara karşı davranışı önemli ölçüde toleranslıdır. Daha önce el konulmuş olan bütün Hıristiyan mallarını iade eder.

İki imparator, I. Konstantin ve Licinius, Şubat 313'te Milano'da bir araya gelirler. Bir araya gelmelerinin iki nedeni vardır. Bunlardan ilki, I. Konstantin'in üvey kız kardeşi Konstantia ile Licinius'un evlenme törenleridir. İkinci nedeni, iki imparatorun uygulayacakları dini politikanın esaslarını tespit etmektir. Evlenme töreninden sonra aldıkları karara göre, daha önceki dönemde el konulan Hıristiyan malları ve kiliseler geri verilecek, dini ayrımcılığa son verilecek, yapılan her türlü soruşturma ve cezalandırma son bulacaktır. Konuyla ilgili olarak hem Latince hem de Grekçe olarak hazırlanan ve *"Milano Emirnamesi"* diye adlandırılan emirnamede, *"Hiç kimse ister Hıristiyan inancı olsun ister kendisi için en uygun olduğunu hissettiği inanç olsun tapınma hakkın-*

(15) Radi Dikici, *Büyük Konstantin, Helena ve Fausta*, s. 124.

dan mahrum edilemez."[16] *denilmiştir. "Hoşgörü Emirnamesi"* diye de adlandırılan bu emirnamenin etkisi uzun yıllar sürer ve yasal bir nitelik kazanır.

Öte yandan kendisine itaat edilmediğini, gönderdiği emirnamelere ise hiç uyulmadığını gören Maximinus Daia, ayık olduğu zamanlarda bu durumdan çok rahatsızdır. Artık bunlara son verme zamanının geldiğini düşünür ve 313 yılı geldiğinde, önce Licinius'a ardından da Konstantin'e ders vermek üzere ordusuyla yola çıkar. Amacı yine aynıdır; ikisini birden yok etmek ve imparatorluğu tek başına yönetmek. Ancak 30 Nisan 313 Perşembe günü Edirne yakınlarında Tzirallum'da, ordusuyla birlikte Licinius'u karşısında bulur. Yapılan savaşı kaybedince kaçar. Hiç durmadan önce İzmit'e, oradan da Tarsus'a gider. Licinius, yeni bir çatışmaya girmemek için onu izlemeyi gereksiz bulur. Maximinus Daia orada yaklaşık üç ay yaşamını keyfince sürdürür. Tarihi kayıtlarda ne şekilde öldüğü kesin olarak bilinmemekle beraber, ağustos ayında, bir sefahat gecesinin sabahında kalp krizinden öldüğü tahmin edilmektedir.

Ölüm haberini alan Licinius süratle Nikomedia'ya (İzmit) varır ve yönetime el koyar. Artık doğuda da tek bir imparator vardır, o da Licinius'tur. Licinius; Maximinus Daia'nın ailesini ve yöneticilerini ve hatta Galerius'un dul karısı Valeria ile oğlu Candidianus'u, ayrıca Diocletian'ın dul karısı (Galerius'un kayınvalidesi) Priska'yı bile idam ettirir. Böylece Roma İmparatorluğu'nda dörtlü idareden ikili idareye geçilir ve imparatorluk iki augustus tarafından yönetilmeye başlanır.

İki imparator arasındaki ilk çekişmenin yaratıcısı Licinius olur. Doğuya döndükten kısa bir süre sonra, 314 yılında ilk önce İtalya sınırında bulunan Lubliyana'daki I. Konstantin'e ait bütün heykel ve resimlerin ortadan kaldırılmasını emreder. O sırada Galya'da (Fransa) bulunan I. Konstantin bu haberi alır almaz geri döner. Bu, ona göre en büyük hakaret ve düşmanlıktır. 30 bin kişilik orduyla hızla doğuya doğru hareket eder ve sonunda 8 Ekim Cuma günü iki ordu Sava Vadisi'nde Cibalae'da karşılaşır. Savaş günbatımına kadar devam eder. Büyük bir cesaretle savaşmasına rağmen sonuçta Licinius yenilir ve Byzantium'a kadar geri çekilir. Ayrıca, Trakya dışında bütün bölgeleri I. Konstantin'e

(16) Brian Campell, *The Romans and Their World*, s. 224.

terk eder. Sonunda Licinius hata yaptığını resmen kabul eder ve eski duruma geri dönülür.

Ancak Licinius bir türlü yenilgiyi kabullenememiştir ve fırsat kollamaya devam etmektedir. Bu arada 316 yılında patlak veren bir olay, aralarındaki dengeyi etkiler. Konstantin, üvey kız kardeşi Anastasia'yı Roma'nın köklü ailelerinden Bassianus'la evlendirmiş ve onu caesar yapmıştır. Bassianus (kardeşi Senecio'nun teşvikiyle), Konstantin'e suikast düzenleyip öldürmek ve yerine geçmek ister. Ancak bunun için Licinius'un onayının alınması gereklidir. Senecio bu izni alır ama suikast planı açığa çıkınca da kaçar ve Licinius'a sığınır. Konstantin işin perde arkasını öğrendiğinde ise Bassianus'u idam ettirir.

Bu olay, iki imparator arasında çatışma için bir davetiyedir. Nitekim Licinius 35 bin kişilik piyade ve süvari birlikleri ile harekete geçer. Konstantin'in yanında ise 20 bin kişi vardır. İki ordu Sirmium yolu üzerinde, aşağı yukarı bir önceki çatıştıkları yerde, Cibalae yakınlarında karşılaşır. Savaşı yine Licinius kaybeder ve Adrianapolis'e (Edirne) kaçar. 317 yılının hemen başlarında bu defa Mardia'daki savaşı da Konstantin kazanır. Sonunda Licinius pes eder ve iki imparator, anlaşmak üzere 1 Mart 317 Cuma günü Serdika'da (Sofya) buluşur. Licinus Balkan Yarımadası'nın, Trakya hariç tamamını ve en kıdemli augustus unvanını da Konstantin'e bırakır. Yeniden kurulan bu dostluğu kutlamak üzere Licinius'un oğlu Licinius Licinianus, Konstantin'in oğulları Krispus ve yeni doğan bebek Konstantin de caesar ilan edilirler.

318 yılında Konstantin bütün sarayını Sirmium'dan (bugünkü Sremska Mitroviça şehri) Serdika'ya (Sofya) taşır. Bu defa durumdan alınan Licinius'tur. O da kızgınlığını Hıristiyanlardan çıkarır. Önce yönetimdeki ve ordudaki bütün Hıristiyanları temizler, ardından Hıristiyan din adamlarına tanınan bütün istisnaları kaldırır ve hatta birkaç piskoposu da idam ettirir. I. Konstantin, aralarındaki anlaşmaya ve Milano Emirnamesi'ne aykırı davrandığı için Licinius'u protesto eder. Bu protesto Licinus'un umurunda bile olmaz.

Bunun üzerine Konstantin 323'te, Hıristiyan haklarını korumak iddiasıyla 120 bin piyade ve 10 bin süvariyle Trakya'yı işgal eder. Hal böyle olunca, Licinus ve Konstantin'in orduları 3 Temmuz 323 Çarşamba günü Edirne yakınlarında karşı karşıya gelir. Licinius, 150 bin piyadesi

ve 15 bin süvarisi ile sayıca üstündür. Tarihte son 400 yıl içinde ilk defa bu kadar büyüklükte ve ikisi de Roma'ya ait olan ordular çarpışacaktır. Müthiş bir savaş olur. Öğleden sonra ibre yavaş yavaş I. Konstantin'den yana döner. Akşama doğru savaşı kaybettiğini anlayan Licinius, Trakya'yı da I. Konstantin'e bırakarak Byzantium'a çekilir. Savaş sırasında 34 bin kişi kaybetmiştir ve yenilmiş olmasına rağmen, I. Konstantin'i imparatorluk görevinden attığını ve onun yerine kendi baş yöneticisi (bugünkü anlamda başbakanı) Marcus Martianus'u augustus olarak atadığını ilan eder.

Bu sırada diğer bir savaş da denizde olur. I. Konstantin'in büyük oğlu Krispus 200 gemilik bir donanmayla denizden Hellespont'a (Çanakkale) gelir. Licinius'un deniz kuvvetlerini yöneten Abandus ise 350 gemilik güce sahiptir. Abandus sayıca üstün olmasına rağmen Krispus'un ilerleyişini durduramaz. İki gün süren savaşın sonunda mutlak bir yenilgiye uğrayan Abandus'un 150 gemisi batar ve 5 bin denizcisi boğulur. Kendisi de geri kalan gemilerle Byzantium'a kaçar. Krispus büyük bir zafer kazanmıştır ve Byzantium yolu denizden de açılmıştır.

Licinius bunun üzerine Byzantium'dan ayrılır ve Chrysopolis'e (Üsküdar) çekilerek doğu ordusunu tekrar toparlamaya çalışır. Aradan iki ay geçer. 18 Eylül Çarşamba günü iki ordu bir kez daha karşı karşıya gelir. Büyük bir taktisyen ve dirayetli bir kumandan olan I. Konstantin Licinius'u bir defa daha yenilgiye uğratır. Licinius'un bu savaştaki kaybı 30 bin kişiyi bulur ve ordusu darmadağın olur. O da Nikomedia'ya (İzmit) kaçar.

Son olarak devreye I. Konstantin'in kız kardeşi Konstantia girer ve kocası Licinius'u, direnmesinin artık beyhude olacağına inandırır. Konstantia ertesi gün Konstantin'in kamp yaptığı yerdedir. Ağabeyi çadırındadır. İçeri girip onu kucaklar ve aralarında şöyle bir konuşma geçer:

"'*Hatırlıyor musun, bir defa bana hiçbir şeyin bizi ayıramayacağı konusunda söz vermiştin... Benim, daima en sevdiğin kız kardeşin olduğumu söylemiştin. Şimdi senden rica ediyorum. Lütfen kocam Licinius'u bağışla.*'

'*İmparatorunla konuştuğunun farkında mısın?*'

'*Hayır, ben kardeşimle konuşuyorum. Ben hâlâ senin kız kardeşinim. İnandığımız Tanrı bize affetmeyi öğretmiştir.*'

'Şimdi git, benden haber bekle...'"[17]

İmparatorun Licinius'u affettiği haberi İzmit sarayına ulaştığının ertesi günü Licinius ve Konstantia, oğulları Licinianus'la birlikte Konstantin'in karargâhına gelirler. Licinius'un üzerinde sade bir elbise, ellerinin üzerinde ise katlanmış erguvan rengi imparatorluk elbisesi ile üzerinde de taç vardır. Yaklaştığında;

Konstantin, "*'Diz çök, beni tek hükümdarın olarak kabul ediyor musun?'* diye sorar.

Licinius:

'Evet, kabul ediyorum.'

'O zaman karın ve çocuğunla birlikte huzur içinde git...'"[18]

Konstantin, Licinius tarafından augustus ilan edilen Marcus Martianus'u bile affeder.

Şanına uygun şekilde yaşaması sağlanmak üzere, Licinus sıkı bir şekilde gözaltında tutulacağı Selanik'e gönderilir. Ancak çeşitli kaynaklardan gelen istihbarat haberleri Licinius'un verdiği söze sadık kalmadığını ve yeni bir imkân aramak için sürekli temaslarda bulunduğunu teyit etmektedir. Birkaç ay sonra I. Konstantin, devletin geleceği için hem Licinius'un hem de Martianus'un idam edilmesini emreder.

Eşini kaybeden Konstantia oğluyla birlikte ağabeyinin yanına döner. Daha sonraki yaşamını önce Nikomedia, sonra Konstantinople'daki saraylarda sürdürür.

I. Konstantin, önce Diocletian daha sonra da Licinius tarafından başkent olarak kullanılan Nikomedia'ya (İzmit) gider ve imparatorluk sarayına yerleşir. Roma İmparatorluğu'nda artık tek bir imparator vardır, o da Büyük Konstantin'dir (324-37). Hemen ardından, "324 Emirnamesi'ni yayınlar ve bununla doğudaki bütün kürek mahkûmu ve ağır işlerde çalıştırılan Hıristiyanların serbest bırakılmasını, sürgüne gönderilenlerin evlerine dönmesini, müsadere edilen bütün malların iadesini, yıkılan veya hasar gören bütün kiliselerin yeni baştan inşasını veya onarılmasını emreder. Pagan geleneğine göre yapılan kurban törenlerini de kesin olarak yasaklar.

---

(17) Ancient Rome-Rise and Fall of an Empire, BBC DVD yayını. Disc 2 Part 2 - Constantine.

(18) a.g.e.

Bir süre Nikomedia'da (İzmit) kalan İmparator I. Konstantin, konumu nedeniyle Nikomedia'nın imparatorluk başkenti olarak kalmasını pek uygun bulmaz. Roma'yı zaten istemez. Bunun da iki nedeni vardır: Bunlardan ilki, Roma'dan tüm imparatorluğu kontrol altında tutmak zordur. İkincisi, Roma halen çoktanrılı din döneminden kalma bina, heykel ve tapınaklarla doludur. Onları olduğu gibi korumanın insanlığa borcu olduğunu bilmektedir, ama Hıristiyan inancına aykırıdır ve bu yüzden kendisini Roma'da pek de rahat hissetmeyecektir.

Konstantin çok kısa bir süre sonra Nikomedia'yı bırakıp Byzantium'a döner ve şehri yeni baştan inşa etmeye karar verir.

Byzantium'da ilk yerleşimin MÖ VII. yüzyılın ortalarından sonra başladığı bilinmektedir. İlk yerleşenler Yunanistan'dan gelen Megaralılardır. İmparator Vespasian (69-79) zamanında, burası Roma hâkimiyetine geçer. İmparator Septimus Severus (193-211) zamanında, şehir Severus'a isyan eden rakibini tutar. Bunun üzerine 194'te Byzantium'u kuşatan Severus, şehri ele geçirince halkını cezalandırır ve şehri baştan aşağı yıkar. Daha sonra ise şehri yeni baştan imar etmeye başlar. Hatta şehrin ismini büyük oğlu Caracalla'nın resmi ismi olan Marcus Aurelius Severus Antonius'tan esinlenerek "Agustina Antonina" koyar. Ancak Caracalla (211-17) imparator olduktan sonra 217 yılında öldürülünce bu isim kısa zamanda unutulur ve tekrar o zamanki adı Byzantium'a dönülür.

I. Konstantin, Byzantium'un çok avantajlı bir konumu olduğunu, sadece Asya ve Avrupa arasında değil, doğu ile batı, kuzey ile güney arasında köprü vazifesi gördüğünü fark eder. Byzantium'dan, Balkanlar'a ve diğer bölgelere ulaşmanın ne kadar kolay olduğunu tespit eder. Ayrıca şehrin Boğaz yoluyla Euxine'e (Karadeniz) gidecek gemileri kontrol etme imkânı vermesi, bir başka önemli noktadır. Bütün bunlar, Byzantium'un ne kadar stratejik bir noktada olduğunu ve yüzyıllar boyunca da, ona sahip olamayan her hükümdarın rüyasına neden girdiğini anlamayı kolaylaştırmaktadır.

Bu tarihten çok önce başlayarak, birçok Roma imparatoru şehirlere kendi isimlerini vermişlerdir ve bu şehirler uzun yıllar boyunca onların adıyla anılmıştır. Örneğin; Philippopolis (Plovdiv), Adrianopolis

(Edirne) ve Alexsandria (İskenderiye) gibi... Roma imparatorları artık Roma'da ikamet etmemeye başlamışlardır (özellikle birinci Tetrarchy döneminde olduğu gibi). I. Konstantin de Konstantinople'u başkent yapmakla yetinmez, daha da ileri giderek şehrin Roma'yı geçecek şekilde yeni baştan inşasına karar verir. Yeni Roma'nın aynı zamanda Hıristiyanlığın da esas merkezi olacaktır.

I. Konstantin, Hıristiyanlıkta görüş ayrılıklarını gidermek amacıyla 325 yılında, etkisini yüzyıllar boyu sürdürecek olan I. Nikaea (İznik) Konsili'ni (Ruhani Meclis) toplar. Toplantı için göl kenarındaki muhteşem Senato Sarayı'nın büyük salonu seçilir. Ancak batı kiliselerinden katılımın yüksek olacağı ümidini taşıyan imparator, hayal kırıklığı yaşar. Afrika'dan iki, İtalya ve Galya'dan birer piskopos gelir. Papa Sylvester, Roma'dan sadece iki yardımcısını gönderir. Doğudan ise, biraz da zor kullanılarak 300'e yakın piskopos ve din adamının toplantıya katılımı sağlanır. Katılanlar arasında İskenderiyeli keşiş Arius ve ayrıca I. Konstantin'in danışmanı olan ve toplantı sırasında çok önemli rol oynayan Ossius da vardır. Konsil toplantısı 20 Mayıs Perşembe günü başlar. İmparator üzerindeki altın ve kıymetli taşlarla bezenmiş erguvan renkli elbisesiyle içeri girince bütün salon ayağa kalkar. Kendisi için altından yapılmış tahtına geçen imparator, herkesi oturttuktan sonra açılış konuşmasını yapar ve toplantıyı başlatmış olur. Sorunlar tam bir ay boyunca tartışılır ve bu süre içinde imparator birçok toplantıyı yönetip, tartışmalara katılır. Sonunda bir görüş birliğine varılır. Üzerinde görüş birliği sağlanması için bizzat I. Konstantin'in (muhtemelen Ossius'un tavsiyesiyle) bulduğu esas, İsa'nın Tanrı ile homoousios (Latince consubstantialis), yani aynı özden olduğudur. Bu durumda "Baba" ile "Oğul"un mahiyet bakımından aynı olduğu, yani İsa'nın tanrısal olduğu kabul edilmiş olur. Toplantılar 19 Haziran Cumartesi günü biter ve sonunda "İznik Akidesi" kabul edilir. O gün yapılan toplantıda, özel kıyafetini giymiş olan Konstantin de hazırdır ve kabul edilen Akide'yi bizzat kendisi okur: "*Göğün ve yerin, görünen ve görünmeyen kâinatın yaratıcısı, kadir-i mutlak tek bir Tanrı'ya, Tanrı'nın oğlu tek bir İsa'ya, tek olarak doğurulmuş, babanın özünden doğmuş, Tanrı'dan Tanrı, nurdan nur, gerçek Tanrı'dan gerçek Tanrı olduğuna, baba ile aynı özden (homoousios) olduğuna, gökte ve yerde bulunan her şeyin onun aracılığıyla yapıldığına, biz insanlar ve bizim kurtuluşumuz için gökten indiğine, insan oldu-*

ğuna, (çarmıha gerilerek) ıstırap çektiğine, üçüncü gün dirildiğine ve göğe yükseldiğine, ölüleri ve dirileri yargılamak için geri geleceğine ve Kutsal Ruh'a inanırız."(19)

Böylece İsa'nın tanrılığını, onun Tanrı tarafından dünyayı kurtarmak üzere gönderilen bir insan olduğunu kabul eden İskenderiyeli keşiş Arius'un doktrini, mahkûm edilmiş olur.

İleride bahsedileceği gibi, I. Theodosius zamanında 381'de toplanan I. Konstantinople Konsili'nde 325 İznik Konsili kararları tamamlanır ve böylece günümüze kadar gelen Hıristiyan kilisesinin inanç formülü ortaya çıkmış olur.

İznik Konsili'nin kararları büyük bir çoğunlukla onaylanır. İki Afrikalı piskopos, Arius ve toplam 17 din adamı toplantı kararlarına katılmaz. Özellikle Arius, *homoousios*'un dinde sapkınlık olduğunu açıklar. Bunun üzerine İmparator I. Konstantin, Arius'un İskenderiye'ye dönmesine izin vermez ve onu sürgüne gönderir (daha sonra sürgünden dönüşüne izin verecektir).

Toplantının bitmesine rağmen, imparator kazandığı bu büyük başarı üzerine piskoposları birkaç hafta daha İznik'te misafir eder. Çünkü bütün imparatorlukta tahta geçişinin 20. yılı (vicennalia) törenleri düzenlenmektedir. Bu törenler kapsamında piskoposlar şerefine büyük bir ziyafet verilir. Birçok piskoposu kendi masasında ağırlar. Ziyafet o derece muhteşem olur ki katılanlar, sonradan rüya görmüş olabileceklerini düşünürler. Ziyafet bitince imparator, bütün piskoposları her birine bizzat kendi eliyle verdiği çok değerli hediyelerle uğurlar.

İmparator I. Konstantin'in iyi bir planlamacı olduğu bellidir. Çok kere yapmak istediklerini önce kafasında tasarladığı ve sonra hızla uygulamaya geçtiği anlaşılmaktadır. Ancak unutulmamalıdır ki, politik ve idari yapıyı kurarken önündeki tek örnekten, Roma'dan etkilenmemesi mümkün değildir.

İmparator Septimus Severus (193-211) tarafından yapılan surların şehri koruyamayacağını anlayan imparator I. Konstantin, Konstantinople'da ilk iş olarak yeni surların yapımına karar verir. Çünkü onun düşündüğü şehir, bundan büyüktür. Bu konuyla ilgili şu hikâye anlatılır:

(19) Micheal Grant, *The Emperor Constantine*, s. 174.

"... Hıristiyan inanışına göre, imparator şehrin sınırını tespit ederken bazı güçler tarafından yönlendirilmişti. Bu inanışa göre, Konstantinus elinde bir asa olduğu halde, maiyetiyle birlikte yürürken, sanki önü sıra yol gösteren biri varmış gibi hareket etmekteydi. Etrafındakiler, bu kadar geniş bir alanın seçilmesi karşısında şaşkınlığa düşmüş ve imparatora, 'Efendim, ne zaman duracaksınız?' diye sormuşlardı. İmparator ise, 'Önümde yürüyen durduğu zaman,' diyerek onlara cevap vermişti..."(20)

O nedenle surlar, şehir beş misli büyüyecekmiş gibi düşünülerek ileriye alınır. Yeni surların yapımı 328'de tamamlanır. Bunlar "Konstantin Surları" olarak anılır (bugün hiçbir izi kalmayan Konstantin surlarının, daha sonra II. Theodosius zamanında yapımına başlanan ve bugün halen mevcut olan surlarla ilgisi yoktur). Böylece şehir, kara tarafını koruyan surlarla emniyet altına alınır. O günün teknolojik imkânlarına bakarak, zaten denizden herhangi bir saldırı beklenmemektedir.

Şehirde ayrıca Mesē adı verilen geniş bulvarlar açılır. Bugün Sultanahmet Camii'nin olduğu yerde bulunan imparatorluk sarayı büyütülür ve yeni bölümler eklenir: artık adı Büyük Saray'dır ve Mesē buraya kadar uzanır (söz konusu Mesē bugünkü Divanyolu Caddesi'dir ve yaklaşık 1690 yıldır kullanılmaktadır).

Yeniden yapılan foruma Konstantin'in annesinin Augusta Helena (İmparatoriçe Helena) isminden esinlenilerek Augusteum adı verilir. Bu meydana dikilmek üzere Mısır'daki Karnak'tan getirilen Obelisk, yani Dikilitaş, o günün teknik imkânları yeterli olmayınca daha sonra, I. Theodosius zamanında dikilebilir. Ayrıca kendi ismini taşıyan bir forum daha yaptıran I. Konstantin (Çemberlitaş), Septimus Severus zamanında inşasına başlanan Hipodrom'un kapasitesini 33 bin kişiyi alacak şekilde büyütür. Hipodrom, Doğudan ve Batıdan getirilen heykellerle süslenir.

Hagia Sophia (Ayasofya) ve Hagia Eirene (Aya İrini) kiliselerinin yapımına başlanır (imparatorun ömrü Hagia Sophia'nın tamamlanmasını görmeye yetmez). Ayrıca hükümete ait çeşitli ofisler, yeni binalar, banyolar, ordu için barakalar yapılır. Şehir, diğer kentlerden getirilen antik sanat eserleriyle donatılır. I. Konstantin, Diocletian gibi düşünmez, Roma'daki gibi bir senatonun Konstantinople'da da olmasını ge-

(20) Birsel Küçüksipahioğlu, *Popüler Tarih Dergisi*, sayı 54, s. 20.

rekli görür. Bunun için önce senato binası inşa ettirir. Senatonun yanına, Roma'dan gelmeyi kabul eden senatörlerin şanlarına layık ofis binalarını da ekler. Her senatöre Anadolu tarafında geniş topraklar verir ve onların şehir içindeki ikametleri için de yeni binalar yaptırır.

Hizmetlerin iyi görülebilmesi için (Roma'nın belediye sisteminden etkilenerek), şehri yedi bölgeye ayırır. Nüfusu arttırmak için de çeşitli teşvikler uygular. Vergi muafiyetleri yanında, halka bedava ekmek dağıtılmaya başlanır. *"Konstantin, yeni bir başkenti Boğaziçi'nde kurduğu zaman, niyeti ikinci bir Roma yaratmaktı. Bir yandan yeni senato ve devlet daireleri için yeni binalar yaptırırken, diğer taraftan yeni merkezde imparatorluğun bürokratik mekanizmasını adeta ikinci defa yeniden yarattı. Aristokrat ailelere yeni binalar yaptırarak İtalya'dan yeni merkeze yerleşmeleri için teşvik etti. Halk için ekmek ve eğlence temin etti... Böylece buranın bir bakıma Tiber Nehri kenarındaki eski merkezin bir kopyası olduğu onaylanmış oldu."*(21)

Şehrin sivil yöneticisi olarak bir vali (Prefektus Praetoria) görevlendirilir. Vali aynı zamanda senato üyesidir. Valiler şehrin asayişinden sorumlu olmanın yanında, ekonomik ve ticari hayatı da kontrol altında tutarlar. Senato esasen kanun yapmakla birlikte, bir danışma meclisidir ve senatörlük çok kere babadan oğula geçer. İleriki yıllarda senato, bazen imparator seçiminde ve ülkenin geleceğinde etkili olacaktır.

I. Konstantin, Diocletian tarafından kurulan saray muhafız birliğini ortadan kaldırır, muhafız birliğinde bulunan asker ve komutanları da çeşitli ordular arasında dağıtır. Onun yerine Scholae adıyla kurulan okulda yetişen ve daha çok Alman asıllı askerlerden kurulu seçkin bir muhafız birliği kurar Daha sonra bu birlik içinden, örneğin Jovian gibi imparatorlar da çıkacaktır.

Yine onun zamanında, şehrin önemli bir ihtiyacı olan su sorununu çözmek için de Istranca Dağları'ndan Konstantinople'a kadar bir su kemeri inşaatına başlanır, ama tamamlanamaz. Ondan 27 yıl sonra imparator olan Valens (364-378) tarafından 373'te tamamlanan su kemerleri, Valens Kemeri diye anılır.

(21) N. H. Baynes and H. St. L. B Moss, *Byzantium, An Intoduction to East Roman Civilization*, s. 2.

Önemli sorunlardan biri de finansmandır, çünkü hazinede yeterli para yoktur. Licinius'un oldukça yüklü hazinesi I. Konstantin'in eline geçmiştir ama bu, imparatorluğun ihtiyaçları için sadece kısa süreli bir nefes olur. Çözüm olarak önce, Diocletian zamanından kalan altın paraya yeni bir isim (solidus) verilir ve ağırlığı düşürülür. Ayrıca imparator, gençliğinde özellikle Diocletian zamanında çeşitli seferlere katıldığı için, çoktanrılı dinlere ait tapınaklarda çok önemli miktarda altın ve değerli taşlar olduğunu bilmektedir. Bir emirname yayınlayarak, bütün tapınaklardaki altın ve değerli taşların merkeze gönderilmesini emreder. Sonunda hiç beklenmedik bir durum ortaya çıkar ve hazine, imparatorluk tarihinde görülmemiş bir zenginliğe kavuşur. Tüm parasal sorunlar süratle çözümlenir. İki maliye bakanı atar. Bunlardan biri kamu gelir ve harcamalarına, diğeri ise imparatorluğa ait mallara bakacaktır.

Halkın eğlencesi için en büyük gösteri yeri Hipodrom'dur, ancak henüz tamamlanamamıştır. Halk eğlenmek için daha çok Hipodromun batısında bulunan Pornai Sokağı'na (günümüzdeki ismiyle Asmalı Çeşme) gider. Bu sokakta tiyatrolar ve çeşitli eğlence mekânları vardır ve aynı zamanda hayat kadınlarının da faaliyette bulunduğu bir yerdir. Günümüzde kullanılan porno sözcüğü, muhtemelen bu sokağın adından gelmektedir.

I. Konstantin 317 yılında, 12 yaşındaki oğlu Krispus ile Fausta'dan olan oğlu henüz bebek Konstantin'i caesar yapar. Diğer oğlu Konstantius'u ise yedi yıl sonra, 324'te caesar ilan eder.

326 yılı önemli bir dönüm noktası olur ve imparatorluğun resmi dini Hıristiyanlık olarak ilan edilir. Çoktanrılı dinden (paganlıktan) Hıristiyanlığa dönüş, bazı politik sorunları da beraberinde getirir. Çünkü Hıristiyanlık öncesi dönemde Roma imparatorları aynı zamanda devletin başrahibidirler ve normal olarak Apollo ile özdeşleştirilip tanrısal bir kişi olarak kabul edilirlerdi. Şimdi ise, çoktanrılı dinden tek tanrılı dine geçilmiştir ve artık imparatorların tanrısal bir gücü temsil etmesi mümkün değildir. Dolayısıyla da, imparatorun konumuna yeni bir çözüm üretmek gerekmiştir:

"...Constantine'in en yakın dini danışmanlarından Başpiskopos Eusebius, iktidarı çelişkili duruma getiren Hıristiyanlık ve Paganlık arasındaki sorunları teorik düzeyde çözümlemeye çalışmıştır. Örneğin Yunan devlet geleneğinden birtakım dersler çıkarmıştır... Yunanlıların önceki ta-

rihlerinde kral demek; halkın kurtarıcısı, hizmetçisi, çobanı ve babası demekti. Henüz M. S. 300'lü yıllarda ağırlığını hissettiren Pagan Roma devletinde de imparator kutsallaştırılmıştı ve Apollo veya Jüpiter veyahut Herkül ile aynılaştırılabilen tanrısal bir kişiliğe bürünmüştü. Bu iki gelenek Eusebius tarafından aynı potada eritilerek Hıristiyanlığa uygun bir yönetici tanımlanmıştı. Ona göre imparator bir çoban ve bir baba olarak insanlığı yönettiği kadar, yeryüzünde çobanlık yaptığı toplumun karşısında Tanrı'nın yegâne, biricik temsilcisiydi... Böylece imparator Tanrı'nın öteki dünyada oynadığı role bu dünyada sahiptir..."(22)

Bu esasa göre, I. Konstantin döneminden başlayarak imparator artık sadece ordunun başkomutanı değil, aynı zamanda en büyük kanun koyucu ve hâkimdir. Tanrı'nın yeryüzündeki tek temsilcisi, dini ve siyasi olarak tek otoritedir. Tebaası ise onun kölesidir. Devlet ve kilise arasında sıkı ve bağımlı bir ilişki vardır. Ancak kilise, mutlak surette imparatorluk kurumunun vesayeti altındadır. İleride de değineceğimiz gibi, imparatorlar yüzyıllar boyunca gerektiğinde papaları ve patrikleri hapsetmiş, sürgüne göndermiş ve cezalandırmışlardır. Zaman zaman da neden göstermeksizin görevlerinden atmışlardır.

İktidara gelişinin 20. yılını (vicennalia) Roma yerine Nikaea'da (İznik) kutlayan imparatora, Roma halkı kırgındır. I. Konstantin Roma'yı ikinci kere ziyaret ederek bu kutlamaları yeniden yapmak ve Romalıların kalplerini kazanmak üzere, 326 yılı Ocak ayının başında aile üyelerinin önemli bir kısmını alıp Konstantinople'dan yola çıkar. Aile üyeleri arasında annesi Helena, karısı İmparatoriçe Fausta, oğlu Caesar Krispus, kız kardeşi Konstantia ve Licinius'un oğlu Licinianus vardır. Ancak seyahat yolcular açısından hiç keyifli değildir.

Bunun için herkesin kendine özgü nedenleri vardır. Anne Helena, İmparatoriçe Fausta'nın Maximian'ın kızı olduğunu, Maximian'ın da onu kocasından ayırdığını hiç unutmamıştır. İmparatoriçe Fausta, Helena'ya verilen augusta unvanını kıskanmaktadır. Konstantia ise halen iki yıl kadar önce öldürülen kocasının yasını tuttuğu gibi, oğlu Licinianus'un Krispus'la iki yakın arkadaş gibi görünmelerinin imparatoru şüphelendireceğini düşünmekte ve bundan rahatsızlık duymaktadır.

(22) Adil Calap, *İstanbul'da İsyan ve Veba*, s. 12.

Bir yoruma göre ise Krispus, Hellespont'ta (Çanakkale) kazandığı zafer yüzünden babasının kendisini kıskandığını zannetmektedir. Çünkü bu zafer, onun ordu içinde çok sayılıp sevilmesini sağlamıştır. Nitekim babası, bir önceki yıl Fransa'nın yönetimini kendisinden alarak üvey kardeşi II. Konstantin'e vermiştir.

Şubat ayı ortalarında Balkanlar'ın kuzeyine, Sirmium'a vardıklarında imparator, Krispus ile Licinianus'un tutuklanmalarını emreder. Birkaç gün sonra Adriyatik kıyısındaki Pula'ya vardıklarında ise ikisini de idam ettirir. İmparator, kısa bir zaman sonra da ona beş çocuk doğuran ve 19 yıldan beri evli olduğu İmparatoriçe Fausta'yı çok sıcak olarak hazırlanan banyoya sokarak hayatına son vermek ister (ileride bazı imparatorlar tarafından kullanılacak bu usul, banyoya sokulan kişinin gözlerini ve akciğerlerini eriterek hayatına son vermektedir). Ancak bazı kayıtlara göre de Konstantin I, banyodan çıktığında baygın olduğunu fark ettiği eşini kendi elleriyle boğarak öldürür.

Tarihçiler, art arda yaşanan bu iki trajik olayı üç ayrı şekilde yorumlamaktadır:

Birincisi: I. Konstantin, oğlunun ordu tarafından çok tutulmasından gerçekten endişelidir. Ayrıca Krispus'un zaman zaman babasının yaşlandığını ve yirminci iktidar yılı kutlamalarından sonra emekli olacağını tahmin ettiği şeklindeki ifadeleri imparatorun kulağına gitmiştir. Bu da, oğlunun yerinde gözü olduğu konusundaki endişelerinde haklı olduğu kanaatini perçinler.

İkincisi: İmparatoriçe Fausta, Krispus'a âşık olur ve ilişkiye girerler. Bu, Konstantin tarafından öğrenilir. Ya da Fausta, Krispus'a âşık olur ama yüz bulamaz. Bu yüzden de I. Konstantin'i, oğlunun onu tahtan indirmek üzere planlar yaptığı konusunda ikna eder. *"Fausta üvey oğlu Krispus'a çılgınca âşıktır. Ama o yüz vermez. Bunun üzerine Fausta, Krispus'un kendisine tecavüz etmek istediği konusunda Konstantin'i ikna eder. O da Krispus'u idam ettirir. Ancak sonra Fausta'nın yalan söylediğini öğrenince onu da öldürtür..."*[23]

Üçüncüsü: İmparatoriçe Fausta'nın, taht sırasında Krispus'tan sonra gelen üç oğlu vardır. Onlara taht yolunu açmak ister. Bunun için de

(23) The History of Zonaros, From Alexander Severus to the Death of Theodosius Great, s. 199.

imparatora, Krispus ve Licinianus'un onu tahtan indirmek için birlikte çalıştıklarını söyler.

Konstantin'in annesi Helena sevdiği torunu Krispus'un ölümü üzerine çok üzülür. I. Konstantin de annesinin üzüntüsünden çok etkilenir. Fausta'yı öldürmesinin gerçek nedeni muhtemelen, Krispus'un ortadan kaldırılmasına neden olan fesadın (yukarıda da zikredildiği gibi) Fausta tarafından uydurulduğunu öğrenmesidir.

Kötü başlayan Roma seyahati kötü devam eder. Aile içinde yaşanan bu dram nedeniyle Roma asilleri ona soğuk davranırlar. Ayrıca da imparatorun Roma yerine Konstantinople'a yerleşmesini ve hükümdarlığının 20. yıl kutlamalarını Roma'da yapmamasını pek hazmetmiş değillerdir. Öte taraftan daha önemli bir neden de, asillerin çok önemli bir kısmının halen pagan oluşudur. Hıristiyanlık, Roma'da o sıralar daha çok orta ve alt sınıf arasında yaygındır. Ayrıca eski Lateran Sarayı'nın yerine yapılan kilise, o gelmeden iki ay önce tamamlanmıştır. Hepsinden daha kötüsü, Roma'ya ilk defa Hıristiyan bir vali atanmasıdır.

Ama nihayet o bir imparatordur. Üstelik tarihte çok az benzeri görülen, önemli ve çok güçlü bir imparatordur. Dolayısıyla gönülsüz de olsalar, I. Konstantin için hazırlanan 20. yıl törenlerine bütün asiller ve Roma halkı katılır. Romalıların bu soğuk ve isteksiz tutumu, imparatorun Roma'yı da tam bir Hıristiyan şehri yapmak konusundaki kararını pekiştirir.

Zaten aklı Roma'dan yaklaşık 1000 mil kadar doğuda, Konstantinople'dadır. Çünkü orada kendisini mimarlar, inşaatçılar ve mühendisler ordusu beklemektedir ve daha yapacağı çok iş vardır. Roma'ya yaptığı seyahati tamamlar tamamlamaz, hemen Konstantinople'a geri döner.

Konstantinople'da başlayan imar faaliyetlerine devam edilir. Şehrin kuzeydoğusundan geçmek üzere yeni bir bulvar, Mesē daha açılır. Büyük Saray'ın, Hipodrom ve kiliselerin yapımında on binlerce kişi istihdam edilir, faaliyet gece-gündüz 24 saat devam eder. Avrupa ve Asya'dan sanat eserlerinin, heykellerin toplanıp şehre getirilmesine hiç ara verilmez. Roma seyahati, Konstantin'in Konstantinople'u Roma İmparatorluğu'nun başkenti yapma fikrini güçlendirir. Büyük Konstantin, ona yakıştırıldığı gibi hep büyük düşünür. Buranın Roma İmparatorluğu'nun başkenti olması dışında bütün insanlığın övünece-

ği büyük bir merkez haline getirilmesi için çalışır. Tarihçiler tarafından söylenen bir söz Konstantinople içindir: *"Büyük Konstantin, içi geçmiş bir kocakarıdan çok güzel bir genç kız yaratmıştır."* Ancak bütün bu imar faaliyetine rağmen Konstantinople henüz bir İskenderiye, Antakya ve hatta Atina değildir. Hele Roma ile mukayese etmek mümkün değildir. Şehrin o kendisine hayran bıraktıracak olağanüstü ve muhteşem görüntüsüne varması için daha iki yüzyıl geçmesi gerekecektir.

İmparator tahta geçişinin 25. (gümüş) yıldönümü kutlamalarının muhteşem olmasını ister. Gerçekten de şehir baştan aşağı donatılır. Yiyecek ve içecek su gibi akar, kutlamalar kırk gün kırk gece devam eder.

11 Mayıs 330 Pazartesi günü, dünya tarihinin dönüm noktalarından biri daha yaşanır. İmparator Aya İrini Kilisesi'nde o gün için özel olarak düzenlenen büyük ayine katılır. Ayinden sonra senatoya gider. Orada bir konuşma yaparak şehrin Hıristiyanlığa adandığını ve bundan böyle de Yeni Roma adıyla imparatorluğun başkenti olduğunu açıklar. Ancak Yeni Roma adı pek tutmaz, bir süre sonra Konstantin adından esinlenilerek Konstantinapolis, daha sonra da Konstantinople denilmeye başlanır.

Böylece Nikomedia'nın (İzmit) Roma İmparatorluğu başkenti olma macerası 46 yıl sonra sona ermiş olur. Bu dönem içinde başkentte hüküm süren hükümdarlar ve süreleri aşağıda gösterilmiştir:

Diocletian	*284-305*
Galerius	*305-311*
Maximinus Daia	*311-313*
Licinius	*313-324*
Konstantin	*324-330*

Konstantin'in çok değer verdiği kişi annesi Helena'dır ve ölmeden önce kutsal topraklara hacca gittiği bilinmektedir. Hatta Helena, Kudüs'te bir tapınağın altında İsa'nın çarmıha gerildiği Kutsal Haçı (True Cross-Crux Vera) bulunca, haçı bulduğu yere Holy Sepulchre isimli bir kilise inşa ettirir ve Kutsal Haç bu kiliseye yerleştirilir. Onun dışındaki bazı kutsal emanetleri ise beraberinde Konstantinople'a getirir. 325 yılında oğlu tarafından imparatoriçe unvanı verilen Helena, daha sonraları azize olarak ilan edilecektir. Helena 18 Ağustos 330 Salı gü-

nü 80 yaşında Konstantinople'da ölür. Kutsal Havariler Kilisesi'ne ilk gömülen kişi olduğu tahmin edilmektedir.

Üç oğlunu daha önce caesar yapan I. Konstantin, en büyük oğlu II. Konstantin'i Batı eyaletini (Britanya, Fransa ve İspanya), II. Konstantius'u Doğu eyaletini (Anadolu, Suriye ve Mısır) ve I. Konstans'ı ise İtalya (Kuzey Afrika dâhil) eyaletini yönetmek üzere görevlendirir.

Büyük Konstantin'in üçü erkek üçü kız, altı üvey kardeşi vardır. Erkek olanlar Dalmatius, Julius Konstantius ve Hannibalinus'tur. İlk ikisinin ikişer oğlu vardır. Dalmatius'un oğulları Dalmatius ve Hannibalinus, Julius Konstantius'un oğulları Gallus ve Julianus'tur. Kız kardeşler ise, yukarıda da söz ettiğimiz gibi İmparator Licinius'un eşi Konstantia, caesar yaptığı Bassianus'un eşi Anastasia ve senatör Nepotianus'un eşi Eutropia'dır. Özellikle Konstantia sonraki yıllarda, anneleri öldüğünde çok küçük yaşlarda olan İmparatoriçe Fausta'nın kızlarının bakımını adeta anneleri gibi üstlenir.

İmparator, Dalmatius'un oğullarından babasıyla aynı adı taşıyan Dalmatius'u 333 yılında konsül, 335 yılında da caesar yapar. Onu, başkenti Niş olmak üzere Trakya, Makedonya ve Yunanistan'ın kuzey bölgesini yönetmek üzere görevlendirir. Genç Dalmatius'un ilk önemli başarısı Kıbrıs'ta başlayan isyanı bastırmak olur. İsyanın liderini kesin bir yenilgiye uğratarak esir alır ve Tarsus'a getirip, *"O bir köle ve hırsız,"* diyerek canlı canlı yaktırır. Konstantin, büyük oğlu II. Konstantin'in ülkeyi tek başına yönetme yeteneğinin olmadığını gördüğü için yeğeni Dalmatius'u da yönetime katar ve ülkeyi dört parçaya böler. Yine de imparatorlukta bütün gücün toplandığı tek kişi kendisidir. Böylece yeniden dörtlü bir yönetim (Tetrarchy) kurulmuş olacak ve kendisinden sonra taht kavgaları olmayacaktır. Ancak yanılır.

İmparator, kardeşi Dalmatius'un ikinci oğlu Hannibalianus'u kızı Konstantina'yla evlendirir ve onu Pontus Kralı yapar. Julius Konstantius'un henüz çok küçük olan iki oğlu Gallus ve Julianus (Apostate) ise, sahneye daha sonraları çıkacaklardır.

Çok geniş topraklara yayılan Roma İmparatorluğu'nda, IV. yüzyılda çok iyi bir iletişim ağı bulunduğu anlaşılmaktadır. İmparatorların, imparatorluk sınırları içinde olan her türlü olayı, gelişmeyi, isyanı ve fikir ayrılıkları nedeniyle dini konularda meydana gelen farklılıkları za-

manında öğrendikleri gibi, sınırlarının dışında meydana gelen her türlü gelişmeyi bile yakından takip ettikleri ve düşmanca hareketlere çok kısa zamanda cevap verdikleri görülmektedir. Bütün bunların, çok geniş ve güçlü bir istihbarat birimi tarafından izlendiği bilinmektedir.

İmparator 60'lı yaşların başında olmasına rağmen hâlâ fizik olarak çok dinç ve güçlü görünmektedir. Nitekim 332 yılında Gotların ve 334 yılında Sarmatianların Tuna Nehri'nin kuzeyindeki saldırısını def etmek için sefere çıkar ve onları yenilgiye uğratır. 336 yılında aynı bölgede operasyonlara devam eder. Tuna Nehri'ni geçerek kuzeyde yeni kaleler inşa ettirir.

Konstantinople'a döndüğünde, tahta geçişinin 30. yılı büyük şenliklerle kutlanır. Kutlamalara Roma'da olan aile bireyleri bile gelir.

Ama çok geçmez Persler (Sasaniler), imparatorluk sınırları içindeki Ermenistan'ı işgal ederler. Perslerin yeni kralı genç ve hırslı biri olan II. Şahpur (309-79 yılları arasında 70 yıl süreyle tahtta kalır), Roma asıllı Ermenistan kralının gözlerine mil çektirir ve yerine bir Persliyi görevlendirir. I. Konstantin'in harekete geçmesiyle durumun tehlikeye girdiğini gören II. Şahpur, Konstantin'e barış teklif eder. Konstantin buna cevap bile vermez. Niyeti Şahpur'u kesin yenilgiye uğratarak yeğeni Hannibalianus'u Ermenistan kralı yapmaktır.

Ancak imparator 337'de orduyla birlikte yola çıktığında, birden hastalanır. Ölüm döşeğindeyken —aslında bir Arius'cu olan— Nikomedia (İzmit) Piskoposu Eusebius tarafından vaftiz edilir. Vaftizden önce üzerindeki bütün imparatorluk kıyafet ve işaretlerini çıkarır, bembeyaz bir elbise giyer. Beyaz elbise simgeseldir, Hıristiyanlığı gönülden kabul ettiğini göstermek ister. Bu işlemle, aynı zamanda ilk defa bir Roma İmparatoru Hıristiyan dinini seçmiş olur.

Vaftizin bu kadar geç kalmasının nedeni ise, I. Konstantin'in imparatorluk görevini yürütürken çok kere dine aykırı kararlar almak zorunda kalmasıdır. Bunların içinde Tanrı katında suç sayılan ölüm kararları da vardır. Nitekim imparator aldığı birçok idam kararının yanında, oğlu Krispus'u ve karısı Fausta'yı, ayrıca İmparator Licinius'u da öldürtmüştür. O zamanın inancına göre son anda vaftiz edilerek de bu suçlardan arınmış olur. 22 Mayıs 337 Pazar günü (Whit Sunday) öğle üzeri Nikomedia'da (İzmit) vefat eder. En yakında olan oğlu II. Konstantius, hemen koşar gelir. Altınla kaplanmış bir sandukaya konulan babasının

cenazesini alıp Konstantinople'a getirir ve sanduka imparatorluk sarayının büyük salonundaki platforma konur. Üzerine altınla bezeli erguvan renkli şal örtülür. Bir süre sonra II. Konstantin ve Konstans da Konstantinople'a varırlar. Önce imparatorluk ailesi, ardından üst düzey yöneticiler, komutanlar, senatörler ve diğer görevliler, sonra da Konstantinople halkı, geceleri meşalelerle aydınlatılan salonda imparatorlarına veda ederler.

"Tarihin hiçbir döneminde ne İskender, ne Alfred, ne Charles, ne Catherine, ne Frederick ve hatta Greogry, asla 'Büyük' unvanına onun kadar layık olmamışlardır. Çünkü o, 15 yıl gibi kısa bir süre içinde iki karar alarak bütün dünyanın kaderini (ve tarihin akışını) değiştirmiştir. Bunlardan ilki, Hıristiyanlığı kabul etmesi –ki bu, çok değil sadece bir jenerasyon önce ağır bir suç sayılıyordu– ve Hıristiyanlığı Roma İmparatorluğu'nun resmi dini haline getirmesidir. İkincisi, imparatorluğun başkentini Roma'dan, yeniden inşa edilen bir şehre, Byzantium'a taşıması ve sonraki 16 yüzyıl boyunca şehrin onun ismiyle, Konstantinople olarak anılmasıdır. Bu iki karar, onun tarihin en etkili kişisi olduğunu göstermektedir..."[24]

Büyük Konstantin sağlığında, cenaze merasiminin nasıl yapılacağını en ince detayına kadar planlamıştır. Merasimi II. Konstantius yönetir. Önce, merasim kıyafetlerini giymiş askerler tabutun etrafında yer alır. Tabutu oğlu ve en yakın akrabaları, senatörler, üst düzey yöneticiler, mızraklı askeri ve piyade birlikleri takip eder. Bütün şehir halkı da onların peşindedir. Cenaze merasimi için Büyük Saray'ın ana kapısından çıkılır ve bütün Mesē boyunca yürünerek yeni tamamlanan Holy Apostles (Kutsal Havariler) Kilisesi'ne varılır. Orada gerekli dini merasim yapıldıktan sonra da kendisi için daha önce hazırlattığı anıtmezara gömülür. Sağlığında On İki Havari için (lahit şeklinde) on iki anıtmezar hazırlatmıştır. Amacı On İki Havari'nin kemiklerini getirip oraya gömmektir (ne yazık ki sağlığında sadece bir havarinin, St. Andrew'un kemikleri getirilebilir). Hıristiyanlığa yaptığı hizmetler nedeniyle kendisini on üçüncü havari saydığı için, kendi anıtmezarı bu on iki mezarın tam ortasındadır; sağında altı ve solunda altı havari için anıtmezar vardır.

Bugün Kutsal Havariler Kilisesi'nin bulunduğu yerin biraz gerisinde Fatih Camii vardır.

---

(24) John Julius Norwich, *Byzantium: The Early Century*, s. 32.

Kutsal Havariler Kilisesi'ne 337 yılından başlayarak gömülen imparator-imparatoriçe ve imparatorluk ailesinin listesi aşağıda verilmiştir. Kiliseye en son olarak, önce kız kardeşi Zoe ile birlikte imparatorluğu yöneten sonra da 1055-56 yılları arasında tek başına imparatoriçelik yapan Theodora'nın gömülmesi ile son verilir. İmparator, imparatoriçeler ve imparatorluk ailesi bireyleri, daha sonraki yüzyıllarda yapılan veya kendi yaptırdıkları kiliselere gömülmüştür.

İmparator Büyük Konstantin (306-37)
İmparator II. Konstantius (337-61)
İmparator Julianus (Apostate) (361-63)[25]
İmparator Jovian (363-64) ve İmparatoriçe Charito
İmparator Valentinian (364-78) ve İmparatoriçe Marina Severa
İmparator Büyük (I.) Theodosius (379-95)
İmparator Marcian (450-57) ve İmparatoriçe Pulcheria
İmparator I. Anastasius (491-518) ve İmparatoriçe Ariadne
İmparator I. Jüstinian (527-65) ve İmparatoriçe Theodora (500-48)
İmparator Heraklius (610-41) ve eşi İmparatoriçe (Fabia) Eudokia (610-12)
İmparatoriçe Eudokia (685-95)
İmparator II. Tiberius'un (578-82) eşi İmparatoriçe Aelia (İno) Anastasia
II. Konstans'ın (641-58) eşi İmparatoriçe Fausta
İmparator III. Mikail (842-867)
İmparator VI. Leo (866-912) ve üç eşi İmparatoriçeler Theofano Martinïake, Zoe Zautzina, Evdokya Baïana
İmparator I. Basil (867-86) ve eşi İmparatoriçe Evdokya İngerina
İmparator II. Nikeforus Phokas (963-69)
İmparatoriçe Zoe Porphyrogenita (1028-50)
İmparatoriçe Theodora (1042-56)
Başkeşiş Theodore Stoudios (yaşamı 759-826) ve Patrik Nikeforus (yaşamı 758-828) (görev süresi 806-815)

(25) Kayıtlara göre İmparator Julianus önce Tarsus'a gömülür. Daha sonra kemikleri toplanarak Kutsal Havariler Kilisesi'ne getirilir.

Bu listede İmparator Büyük Konstantin'in 330 yılında Konstantinople'da ölen annesi İmparatoriçe Helena veya daha sonraki ismiyle Azize (veya Saint Helena) yoktur. Kayıtlara göre Helena Roma dışında, Helena Via Lobicana üzerinde Saint Helena Mauseleum'unda gömülüdür. Lahti ise Pio-Clementin Vatikan Müzesi'nde sergilenmektedir. Bizim tahminimiz, Helena'nın Kutsal Havariler Kilisesi'ne gömülmüş olduğudur. Helena Mauseleum'unda büyük bir ihtimalle Konstantin'in kızı ve Helena'nın torunu ile İmparatoriçe Fausta'nın 354 yılında ölen son doğurduğu kız çocuğu Konstantina yatmaktadır.

1204 yılında, IV. Haçlı Seferi sırasında Latinler tarafından Kutsal Havariler Kilisesi'ndeki imparator ve imparatoriçe mezarları açılarak yağmalanmıştır. Tarihi kayıtlarda, yağmalama sırasında İmparator Heraklius'un mezarı açıldığında saçlarının hâlâ olduğu gibi durduğu kaydı vardır.

II. Konstantius ve Julianus (Apostate)
(337-63)

> *"'Yaşıyorum, beni tanrılar kurtardı,' diye bağırmıştı. Dinine bağlı Iulianus, gerçekten tanrılar tarafından korunduğuna inanıyordu."*

II. Konstantius'un babasının cenaze merasimi sırasında gösterdiği gayret ve dirayet Konstantinople halkını etkiler. Onunla birlikte II. Konstantin ve Konstans 9 Eylül 337 Cuma günü augustus olarak ilan edilirler; II. Konstantin (Flavius Claudius Constantinus) (337-40), II. Konstantius (Flavius Julius Constantius) (337-61) ve I. Konstans (Flavius Julius Constans) (337-50). Çok geçmez, üç imparator tarafından da el altından desteklenen bir söylenti halk arasında hızla yayılır. Güya, Büyük Konstantin öldüğünde avucunun içinde bir yazılı kâğıt bulunmuştur. Bu kâğıtta Konstantin'in üvey kardeşleri Julius Konstantius, Dalmatius ve Hannibalius'un onu zehirlediği yazılıdır. Aslında bu tümüyle uydurmadır ama augustusların eline, bu üç kişiden kurtulma fırsatını verir. Daha doğrusu, tahtları için tehlikeli olabilecek ve Büyük Konstantin tarafından da eğitilmiş üç amcalarını geride bırakmak istemezler. Önce Julius Konstantius, sarayında katledilir. En büyükleri Dalmatius oğulları ile birlikte (Dalmatius ve Hannibalianus) ve en küçük kardeş olan Hannibalianus, hatta Büyük Konstantin'in kayınbiraderleri olan iki senatör Optatus ve Nepotianus da aynı akıbete uğrarlar. Sadece onlar değil, onlara yakın herkes katledilir. Bu katliamdan yaşı çok küçük olduğu için Julius Konstantius'un 6 yaşındaki oğlu Julianus (Apostate) ve o sırada çok hasta olan diğer oğlu Gallus kurtulur.

Rakip olacağını düşündükleri herkesi yok ettikten sonra, kardeşler aralarında bazı sınır düzeltmeleri yapar ve kendi bölgelerine dönerler. II. Konstantius'un bölgesinde iki eyalet: Küçük Asya (Anadolu)

ve Mısır; II. Konstantin'in bölgesinde üç eyalet: Fransa, İspanya ve Britanya; I. Konstans'ın ise Dalmatius'un eyaletlerinin de kendine katılmasıyla birlikte bölgesinde beş eyalet: Afrika, İtalya, Yunanistan, Makedonya ve Trakya vardır.

Bu şekilde paylaşımın sonunda Konstantinople I. Konstans'a kalır. Bu, tabii olarak ona önemli avantaj sağlar. Buna rağmen I. Konstans, 339'a kadar başkente gelmez.

II. Konstantius'un kendine merkez olarak Antioch'u (Antakya) seçmesinin nedeni, imparatorluğu sürekli tehdit eden Perslere karşı uygun konumda olmak istemesidir.

Ancak bellidir ki bu durum devam etmeyecektir. Çünkü onlar İmparator Maximian'ın torunlarıdır ve dedelerinin genlerini taşıdıkları çok kısa bir süre sonra ortaya çıkacaktır. Nitekim 316 yılında doğan ve daha bebekken caesar yapılan II. Konstantin, kardeşlerin en büyüğü olması sıfatıyla imparatorluğu onlarla aynı konumda yönetmeyi içine sindiremez; Diocletian ve babası Büyük Konstantin gibi, hepsinin üzerinde bir üst otorite olmayı dener. Ancak bu, I. Konstans tarafından derhal reddedilir. Bunun üzerine II. Konstantin, otoritesini reddeden en küçük kardeşine haddini bildirmek ister ve ordusuyla birlikte 340'ta Galya'dan hareket ederek İtalya'ya gelir. Fakat bu heves hayatına mal olur. Konstans tarafından Aquileia civarında ordusuyla birlikte tuzağa düşürülüp öldürülür, cesedi ise Alsa Nehri'ne atılır. Böylece geriye iki augustus kalır ve I. Konstans daha 17 yaşında olmasına rağmen batının tek ve güçlü hükümdarı olur.

350 yılı geldiğinde I. Konstans kendi komutanlarından biri olan ve isyan ederek hemen hemen bütün bölgeyi kontrol altına alan Magnentius tarafından öldürülünce, geriye Büyük Konstantin'in oğullarından sadece II. Konstantius kalır.

II. Konstantius doğudaki problemleri henüz tam çözemediği için, Magnentius'un üzerine gitmeyi bir yıl sonraya bırakır. Oğlu yoktur, bu yüzden 351 yılında 25 yaşındaki yeğeni Gallus'u kız kardeşi Konstantina'yla evlendirir, onu caesar yaparak Antakya'ya (Antioch) gönderir ve doğu sınırlarının korunmasını ona bırakır.

İmparator, artık hem kardeşinin intikamını almak hem de isyancıya haddini bildirmek için ordusuyla batıya hareket eder ve böylece imparatorlukta yeni bir iç savaş başlar. Ancak II. Konstantius'u batıda kötü

bir sürpriz beklemektedir. Tam İtalya'ya girdiğinde Magnentius'un tuzağına düşer ve ordusunun önemli bir kısmını kaybeder. Bunun üzerine, kalan birliklerle hızla Macaristan'a, Tuna bölgesine kadar geri çekilir. Bu tuzak onu daha çok hırslandırır ve kızdırır. Doğu ordusunun belirli bir bölümünün kendisine katılmasını emreder. Ayrıca Trakya'dan gelen yeni birliklerle de ordusunu güçlendirir. Bu defa ihtiyatlıdır. Dikkatle ilerler ve iki ordu Pannonia bölgesinde Mursa'da (Osijek) tekrar karşılaştıklarında müthiş kanlı bir savaş olur. İlk saatlerde kimin kazanacağı anlaşılamaz. Akşama doğru, büyük kayıplar vermesine rağmen II. Konstantius üstünlüğü ele alır ve savaşı kazanır. Magnentius güçlükle canını kurtararak kaçar ve İtalya'yı terk eder. İmparator, isyan sorununu kesin olarak çözmeye ve isyancıyı ortadan kaldırmaya mecburdur. Kışı İtalya'da geçirir. 352 baharında ordusuyla birlikte hareket ederek Galya'da olduğunu öğrendiği Magnentius'u takibe başlar. Çıkan yeni bir çatışmada, zaten kendisini çok da iyi toparlayamamış olan Magnentius tekrar yenilir ve bu yenilgiyi hazmedemeyerek intihar eder. Bu isyan, imparatorluk ordusunu da oldukça yıpratmıştır. Eski gücünü kaybetse de, II. Konstantius İllyricum, İtalya ve Fransa'da tam kontrolü sağlar. 352 yılı itibariyle artık imparatorluğun tek augustusu, aynen babası gibi tek hâkimidir.

Doğuda ise işler kötü gider. Gallus çok kötü bir yönetim sergiler. Bir Yahudi ayaklanmasını adeta kıyım yaparak önler, buna karşılık İsaurian kabilesinin güneydoğu Anadolu'yu yağmalaması karşısında hareketsiz kalır. Bir defasında ise, kendisine karşı suikast hazırladığı iddiasıyla doğudaki bir bölge halkının tümünü yok eder. Antakya'da kıtlık başlayınca, bu defa etrafındaki görevlileri idam ettirir. II. Konstantius 354'te, Gallus'un önce yetkilerini elinden alır, ardından yanına çağırır. Gallus, imparator İtalya'da iken ona ulaşır. Yaptığı hatalar nedeniyle imparator önce onu azarlar, fakat ıslah olmayacağı kanaatine varınca da idam ettirir.

Ortada bir sorun vardır; imparatorun erkek evladı yoktur. Oysa problemli ve düşman tehdidi altında olan Tuna bölgesiyle uğraşabilmek için batıda yeni bir caesara ihtiyacı vardır. Bunun üzerine, hayatta kalan tek kuzeni Julianus'u 355 yılında caesar yapar ve kız kardeşi Helena'yla evlendirir. Helena kocasından büyüktür. Julianus ondan hiç hoşlanmaz ama Helena ölene kadar, yani beş yıl boyunca da ona sadık kalır.

Roma tarihinin en önemli simalarından biri olan Flavius Claudius Julianus, 331 yılında Konstantinople'da doğar. Annesi Basillina onu doğurduktan birkaç ay sonra ölür. Julianus eğitilmek üzere önce Nikomedia'ya gönderilir. 9 yaşında iken Konstantinople'a getirilir ve eğitimi Mardonius adlı bir hadıma bırakılır. Mardonius onu hem Hıristiyan, hem de pagan edebiyatı konusunda eğitir ve özellikle Homeros'u okutur. Homeros küçük Julianus'u müthiş etkiler. *"Julianus, okul saatinden sonra arkadaşlarıyla birlikte circusa ya da tiyatroya gitmek istediğini söylediği zaman, Mardonius ona okumayı yeğlemesini öğütlüyor, Homeros'ta tiyatrodan daha büyük oyunlar bulacağını söylüyor, 'At koşularını mı seyretmek istiyorsun, Homeros'ta daha güzeli var, al kitabını oku... İnan bana hiçbir yerde daha güzelini göremezsin,' diyordu."*(26)

Julianus sonra tekrar Nikomedia'ya gönderildiğinde, pagan bir hatip olan Libanus'un öğretisini ve notlarını gizlice temin ederek takip eder. İmparator II. Konstantius ise onu sıkı bir şekilde denetleterek, eğitiminin Hıristiyan öğretisine uygun olmasını sağlamaya çalışır. Julianus, daha sonra kardeşi Gallus'la birlikte gönderildiği Kapadokya'da kaldığı altı yıl boyunca sürekli olarak yolunu bulmaya çalışır. Ancak bir Hıristiyan olan II. Konstantius'un babasını ve diğer yakınlarını katlettirmiş olması ruhunda derin yaralar açmıştır, bu yüzden Hıristiyanlığa hiçbir zaman yakınlık duymaz.

İmparator büyük kardeş Gallus'u caesar yaparken, okumaya büyük hevesi olduğunu bildiği Julianus'u da eğitimini tamamlaması için Bergama'ya gönderir. Julianus orada Aristo ve Platon'u okur. Sonra Efes'e giderek, filozof Maximus'la tanışır. Maximus'un öğretisi bütün hayatı boyunca ona rehber olur. Julianus artık tam bir pagandır. 353'te Nikomedia'ya döndüğünde oradaki pagan filozof ve sofistlerle dostluğunu ilerletir.

Ancak imparator bu durumun pek farkında değildir. Daha önce caesar yaptığı Julianus'u Fransa'ya Almanlarla savaşmak için gönderir ama sadakati ve kabiliyeti bakımından tereddütleri vardır. Nitekim onu gönderirken, bölgedeki genel valilerin, sivil ve askeri komutanların kendisine bağlı olacağını açıklar. Paris'i merkez edinen Julianus 356 yılında,

(26) Nezahat Baydur, *İmparator Iulianus*, s. 15.

Franklar tarafından on ay önce alınan Metz, Koblenz ve Köln dâhil bütün bölgeyi ele geçirir. Bu, beklenmedik büyük bir başarıdır. Ertesi yıl 13 bin kişilik ordusuyla Strasburg yakınlarındaki savaş alanında, 6 bin kayıp verdirerek Franklara öldürücü bir darbe daha indirir. Roma ordusunun kaybı ise 300 kişi kadardır. Julianus sonraki iki yıl içinde sürekli olarak başarıdan başarıya koşar ve imparatorluğun orta Avrupa sınırları uzun yıllardan sonra ilk defa sükûnete kavuşur.

Bu arada II. Konstantius 356 yılına kadar İtalya'da kalır, o arada Roma'ya kısa bir ziyaret yapar. Aynı yıl çıkardığı bir emirnameyle pagan dinine ait bütün tapınakları kapatır ve pagan dini eğitimini kanun dışı ilan eder. İmparator 360 yılında Konstantinople'a hareket eder. Amacı, babası Büyük Konstantin'in de hayali olduğu üzere Konstantinople'u benzersiz bir başkent haline getirmektir. Önce şehrin yasal statüsünü yükselterek Roma ile eşit hale getirir. Bu arada babasının gömüldüğü Kutsal Havariler (Holy Apostles) Kilisesi'nin yarım kalan inşaatını tamamlatır. Şehrin ana kilisesi Hagia Sophia'dır (Ayasofya) ve kendisinin tahta geçiş töreni de ancak 360 yılında, orada yapılabilmiştir. Babasının çok sevdiği bu kiliseyi de ihmal etmez.

Bir süredir devam eden savaşlar, bürokrasi ve inşaatlar nedeniyle harcamalar önemli ölçüde artar. Önlem olarak bir taraftan vergiler arttırılırken, diğer taraftan da asillere ait mallar müsadere edilir.

Görüldüğü kadarıyla, 360 yılında II. Konstantius gücünün doruğundadır. Ancak doğuda problem gittikçe büyümektedir. Pers İmparatoru II. Şahpur, önce Kushan'da yapılan savaşı kazanıp Mezopotamya'yı işgal eder. Ardından da 359 yılında Ermenilerle işbirliği yaparak Amida (Diyarbakır) şehrini yağmalarlar. Altı Roma lejyonu da Perslere esir düşer. Doğudaki Pers sorununun çözümünü bir süredir komutanlarına bırakan imparator, bu defa sorunu kendisi halletmek ister. Bu amaçla 360 yılı başından itibaren bir taraftan sefer için ordusunu hazırlarken, öte yandan imparatorluk sekreterini (Notarius) Julianus'a gönderir ve Fransız ordusuyla birlikte kendisine katılmasını ister. İmparatorun hesabına göre, Pers savaşı için Fransız lejyonları ilkbaharda doğuya ulaşmış olacaklardır. Ancak Julianus bu konuda gönülsüzdür. 23 bin kişilik ordunun yarısı doğuya gittiği takdirde kendisinin herhangi bir Alman saldırısını karşılama olanağı yoktur. Yine de imparatorun istediği birlikleri göndermeye karar verir ve Paris'te topladığı askerlerin karşısına çı-

kıp bir konuşma yapar. Onlara, aileleriyle birlikte gidebileceklerini ve imparatorun onları ödüllendireceğini söyler. Onu çok seven ve gittikçe daha çok bağlanan askerler, o akşam beklenmedik bir şey yaparlar. Ayaklanır ve onu bir kalkan üzerine çıkararak augustus, yani imparator ilan ederler. Julianus ise bir gece önce rüyasında Roma'nın ruhunun kendisini çağırdığını görmüştür ve ertesi gün bunun etkisinde kaldığı için o da beklenmedik bir şekilde augustus olmayı kabul eder. Ancak imparatorun emrini yerine getirmemek ya da ona karşı çıkmak her şeye rağmen zordur ve bir cevap göndermek zorundadır. Özenle hazırladığı mektubunda askerlerin isyan ederek doğuya gitmek istemediklerini ve bu nedenle istenen birliklerin gönderilemediğini, ama onların yerine Almanlardan ve mahalli kavimlerden oluşan birliklerin gönderileceğini yazar ve mektubu augustus değil caesar olarak imzalar.

O sırada İmparator II. Konstantius büyük bir orduyla doğuya hareket etmiş ve Kapadokya'ya varmıştır. Mektup orada eline geçince müthiş kızar ve derhal cevap vererek, askerlerin onu augustus olarak ilan ettikleri haberini aldığını ve hiçbir zaman augustus olamayacağını ve hatta onu bütün görevlerinden alıp yerine kendi adamını atadığını bildirir. İmparator, Pers tehlikesini daha büyük gördüğü için Julianus'un hakkından sonra gelmeye karar vererek sefere devam eder. 337 yılında babası ile birlikte onu da idam ettirmediğine pişmandır. Diğer yandan, Julianus'u çocukluğundan beri kollayıp koruyan birisi vardır. O da Konstantius'un ikinci eşi İmparatoriçe Eusebia'dır (Julianus da Eusebia'nın kendisine verdiği desteği hiç unutmaz. Nitekim yazdığı "*Panegyric on the Empress Eusebia*" adlı yazısına "*...İtiraf ederim ki her zaman için ona minnettarlık borcum vardır...*"[27] diye başlar. Ne yazık ki, İmparatoriçe Eusebia da onun imparator oluşunu görmeden 360 yılında ölür.

Julianus ise geçen dört yıl içinde başarıdan başarıya koşmuş ve iktidar olmanın gücünü tatmıştır. Ayrıca tanrıların kendisine imparatorluğun dinini tekrar paganlığa döndürmesi için görev verdiğine inanmaktadır. 360 yılında karısı Helena'nın ölümüyle imparatorla aralarındaki son bağ da kopar. İmparator ve kuzeni arasındaki yazışmalar bir süre devam eder. Ancak artık bütün köprüler atılmış gibidir. Herhangi bir an-

(27) Shaun Tougher, *Julian the Apostate*, s.77

laşma olmayacağını anlayan Julianus, ordusuyla 361 yılında Fransa'dan yola çıkar. Yolda gerçek inancını açıklayarak Tanrıça Ma için yapılan adak törenine katılır. Toplam ordusu 23 bin kişiden ibarettir. Bunları üç bölüme ayırarak hızla doğuya doğru ilerler. Şehirleri savaşarak ya da savaşa gerek kalmadan tek tek alır ve Sirmium'a kadar gelir.

Bu arada II. Konstantius doğuda Perslere karşı ilerlemesini sürdürmektedir. Persler ise onunla savaşmaktan kaçınır ve geri çekilirler. Hal böyle olunca, Konstantius Julianus'a haddini bildirmek için Mezopotamya'ya yaptığı seferi keser ve geri dönerek hızla Konstantinople'a doğru yol almaya başlar. II. Konstantius'un hem kendisi iyi bir komutandır, hem de sayıca üstün ordusu çok eğitimli ve tam bir savaş makinesidir. Ordunun kanatlarını yöneten komutanlar da onunla birlikte birçok savaşta başarı kazanmışlardır. Ordu bütün komuta kademesiyle adeta tek vücut olarak savaşma yeteneğine sahiptir. Bu durumda Julianus'ın hiçbir şansı yok gibidir. İmparator çok kısa bir zamanda Tarsus'a varır. Ancak aynı gece aniden hastalanır, ateşi hızla yükselir. Doktorlar koşuştururlar, ama o öleceğini anlar ve hemen vaftiz edilmesini ister.

II. Konstantius üç defa evlenmiştir. İlk iki karısı çok genç ölürler. Son eşi Faustina ise ona bir kız çocuğu verir. Aileden tahta geçecek erkek olarak bir tek Julianus vardır. Konstantius da Julianus'u affettiğini söyler ve onu tahtın vârisi ilan eder. 361 yılının 3 Kasım Cumartesi günü geç saatlerde ölür. *"Constantius öldüğünde 44 yaşında idi ve ölümü beklenmedik bir şeydi. Gerçi kehanetler ve bazı olayların yorumu ile Constantius'un ölümü Julianus'a bildirilmişti. Fakat haber Julianus için gene de şaşırtıcı oldu. Haberi öğrenince, başmabeyincisi Eutherius'a gözyaşları içinde 'Yaşıyorum, beni tanrılar kurtardı,' diye bağırmıştı. Dinine bağlı Julianus, gerçekten tanrılar tarafından korunduğuna inanıyordu..."*[28]

Böylece bir iç savaş daha yaşanmamış olur. Julianus, imparatorun cenazesinden önce Konstantinople'da olmak için ordusunu geride bırakıp yola çıkar. 11 Aralık 361 Salı günü şehre varır. İmparator Konstantius yeni öldüğü için kendisini karşılama sırasında pek büyük coşku olmaz ama bunun yanında batıda gösterdiği kahramanlık toplum içinde hayranlık uyandırdığı için senatörler, şehrin bütün ileri gelenleri ve nere-

(28) Nezahat Baydur, *İmparator Iulianus*, s.64

deyse halkın tamamı karşılama töreninde hazırdır. Cenaze şehre vardığında ise her türlü hazırlık yapılmıştır. II. Konstantius'un tabutu şehre varınca Julianus ve bütün şehir halkı tarafından karşılanır. Pagan olmasına rağmen imparatorun dini inancına saygı gösterir ve babasının katilini, bizzat yönettiği cenaze merasimiyle Kutsal Havariler Kilisesi'ne gömer.

Bu, onun bir kiliseye son defa girişidir.

Julianus (361-63), Konstantin Hanedanı'nın son ferdidir. İmparator olduğunda 30 yaşındadır ve artık imparatorluğun tek hâkimidir. Büyük Konstantin'in üç oğlu tarafından, babası dâhil uzak ve yakın akrabaları ortadan kaldırıldığı için Julianus'la taht kavgasına girişecek kimse olmadığı gibi, akrabalık bağına güvenerek herhangi bir kimseyi caesar olarak atama şansı da yoktur (Julianus'a tarihçiler tarafından yakıştırılan ve adının hemen yanında kullanılan "Apostate" kelimesi "dininden dönmüş" anlamına gelmektedir).

Yeni imparator ilk olarak doğu eyaleti valiliğine en güvendiği adamı Sallustius'u atar. Sonra Konstantius zamanında kardeşi Gallus'a ve kendisine karşı olanları yargılamak üzere Khalkedon'da (Kadıköy) bir mahkeme kurar. Birçok devlet adamını sürgüne yollar veya idam ettirir.

İmparator Julianus'un bütün amacı Roma İmparatorluğu'nun eski tanrılarına olan inancı, yani paganizmi tekrar yaymak ve Hıristiyanlığı tümüyle ortadan kaldırmaktır. Bunun için öncelikle, daha önce kapatılmış pagan dinine ait tapınaklar tekrar açılır, evvelce tapınaklara ait el konulmuş mal ve gayrimenkuller geri verilir ve dini kurban törenlerine getirilen yasaklama kararı kaldırılır. Pagan inancını esas alan eğitim serbest bırakılır.

Pagan inancına göre dini kurban törenleri çok önemlidir. Kurban olarak da çok kere öküz kullanılır ve pagan tapınaklarının olduğu yerin yakınında bir yerde yakılan büyük ateşlerde kurbanlık hayvanların çıkardığı ve birkaç gün devam eden koku ve dumanlar, oldukça rahatsız edicidir. Julianus imparator olduktan sonra kurban törenlerini çok önemsemiş ve bu törenlerin halkı pagan inancına yaklaştıracağını ummuştur. Kendisi çok kere ateş yakılmasına bizzat nezaret etmiş, kurbanlık öküzleri eliyle boğazlamıştır. Bu yüzden halk arasında Julianus'a "kasap" (victimarius) denmeye başlanmıştır. Biraz da alay etmek için o dönemde çok söylenen bir söz dikkat çekicidir: *"Eğer bizim imparator Pers*

seferinden başarıyla dönerse yandık. Çünkü bu ülkede onun eliyle boğazlanmamış tek bir öküz kalmayacak."(29)

Her eyalete yüksek pagan din adamı ve her şehre de pagan başrahip gönderilir.

"Bir seferinde Khalkedon'dan (Kadıköy) geçerken Piskopos Maris ona, 'İsa'yı inkâr eden,' diye seslenir. O da onun taklidini yapar, 'Sefil adam, sen gözlerindeki körlüğe otur, ağla,' der. (Aslında piskoposun iki gözünde de katarak vardır.) O altta kalmaz, cevap verir: 'Senin utanmaz ve kâfir suratını görmememi sağladığı için Yüce İsa'ya teşekkür ediyorum.'"(30)

Ancak ortada önemli bir zorluk vardır. Büyük Konstantin zamanında başlayan ve oğulları tarafından sürdürülen Hıristiyan inancına bağlılık, yaklaşık 50 yıldır imparatorlukta oldukça kökleşmiştir. Julianus yine de başlangıçta Hıristiyanlara karşı baskı ve şiddet uygulanmasını yasaklar, çünkü eğitimi nedeniyle bilmektedir ki, dini baskı çok kere ters tepkiye neden olmakta ve hatta baskı altında kalanı dinine daha sıkı bağlarla bağlamaktadır.

İmparatorluk bürokrasisinin bu derece büyük ve hantal oluşu da onu şaşırtır. İlk olarak, ne iş yaptığı pek bilinmeyen imparatorluk müşavirlerini kovar. İmparatorluk sekreterlerinden sadece dört tanesini alıkoyar. Birçok bürokratın, ayrıca devletten maaş alan casusların faaliyetlerini tümden durdurup onları da işten çıkarır. Saraydaki koruma görevlilerini ve hizmetkârları, yüzlerce berberi, seyisi tasfiye eder.

"Bir sabah tıraş olmak için bir berber ister. Berber geldiğinde onun fevkalade süslü kıyafetini görünce, 'Ben bir berber istedim, senatör değil,' diyerek kovar."(31)

Zaten dul ve yalnızdır. Çok sayıda görevliye ihtiyacı yoktur. Az sayıda hizmetli ona yetmektedir. Öyle yemeye, içmeye meraklı olmadığı gibi, konfor düşkünlüğü de yoktur. Konstantinople'da kaldığı sırada yönetim mekanizmasında birçok düzenleme yapar, bürokrasiyi azalttığı gibi, sarayın ve bürokrasinin ihtişamlı yaşantısına da son verir. Aldığı bu önlemler israfı önler ve hazinenin yükünü önemli ölçüde azaltır. Bütün bunlar halkın kendisine daha çok bağlanmasına neden olur.

---

(29) Shaun Tougher, *Julian the Apostate*, s. 61.
(30) Shaun Tougher, *Julian the Apostate*, s. 61.
(31) The History of Zonaros, From Alexander Severus To The Death of Theodius The Great, Book XIII, s. 174

II. Konstantius'un yarım bıraktığı işi tamamlamaya kararlıdır. Konstantinople'da gerekli düzenlemeleri yaptıktan sonra Pers (Sasani) İmparatorluğu'nu işgal etmek ve pagan dinini yeniden canlandırmak için 362'nin ilkbaharında Antakya'ya doğru yola çıkar. Altı hafta süren yolculukta, ilk uğradığı İzmit'in durumuna çok üzülür. Çünkü 358'de olan büyük bir deprem, vaktiyle imparatorluğa başkentlik etmiş olan bu şehri harabeye döndürmüştür. Aradan geçen dört yıla rağmen hiçbir tedbirin alınmadığını, şehrin oturulabilir durumdan çıktığını ve halkın büyük ölçüde şehirden kaçtığını görür. Hemen duruma el koyar ve büyük bir parasal destek aktararak, derhal şehrin yeniden yapılandırılmasına başlanmasını ister. Mahalli yetkililere, seferden dönüşte tekrar uğradığında bütün istediklerinin tamamlanmış olmasını, aksi halde görevlerini yerine getirmeyenleri cezalandıracağını söyler. Yolculuğuna devam ederken yol üzerindeki şehirlerde bulunan bütün pagan tapınakları ziyaret eder ve kurbanlar keser. Daha önce II. Konstantius tarafından başlatılan ancak tamamlanamayan seferi, parlak bir başarıyla bitirmek istemektedir. Bu suretle, inandığı eski tanrıların gücünü ispat edecek ve Hıristiyanlığa önemli bir darbe vuracaktır.

Ancak Antakya'ya geldiğinde mevcut durum onu şaşırtır. Çünkü şehrin büyük çoğunluğu artık Hıristiyan'dır. Pagan dinine inananlar ise azınlıktadır. Bu onu tedirgin eder ve ilk defa Hıristiyanlığa karşı cephe almaya başlar. 17 Haziran 362 Pazartesi günü yayınladığı bir emirnameyle, Hıristiyanların din değiştirmesi için baskı yapmaya başlar. Önceki dönemde pagan tapınakları yıktığını tespit ettiği Hıristiyanları, idam ettirir. Bu arada şehrin yakınında sık sık ziyaret ettiği Apollo Tapınağı yanınca Hıristiyanları suçlar ve şehrin en büyük kilisesini ibadete kapatır. Antakya'da geçirdiği dokuz ay boyunca bir taraftan Hıristiyanlara karşı olan tutumunu giderek sertleştirir, öte yandan Pers seferi için bütün hazırlıklarını tamamlar.

5 Mart 363 Çarşamba günü geldiğinde 65 bin kişilik bir orduyla Perslerle savaşmak için Antakya'dan yola çıkar. Gerçekten geçen zaman içinde çok iyi hazırlık yapılmıştır. Roma ordusunun gücü hakkında casuslarından detaylı bilgi alan II. Şahpur, tehlikenin büyüklüğü karşısında aynen II. Konstantius'a yaptığı gibi geriye doğru çekilir ve savaştan kaçınır. Julianus ordusunu ikiye bölerek kendi kumanda ettiği birliklerle Fırat havzasına doğru hareket eder. Daha küçük birliklerden oluşan

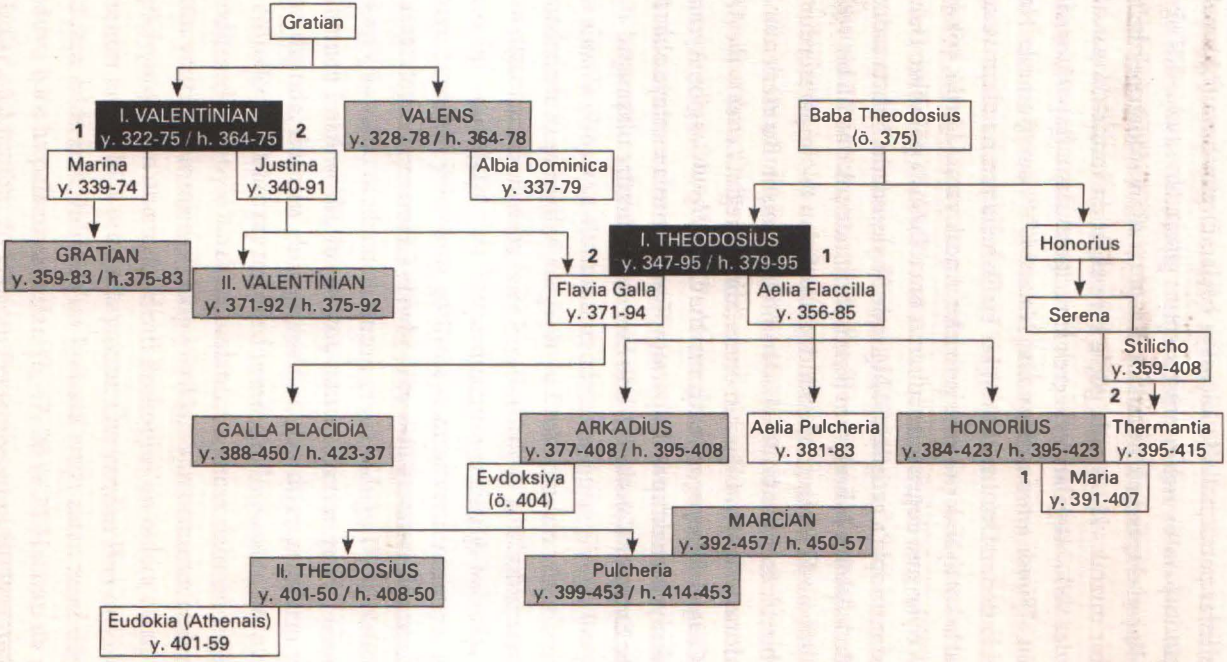
ikinci bölüm ise çok uzaktan akrabası olan ve itimat ettiği Prokopius'un yönetiminde Dicle havzasına doğu yola çıkar. Prokopius esas itibariyle Pers birliklerini kuzeyde oyalayacaktır. Ayrıca Ermenistan kralının ordusuyla birleşip Dicle'yi geçecekler ve o sırada da Julianus'un yönetimindeki esas birlikler Persleri kuşatacaktır.

Bu harekâtı sağlamak üzere Julianus, kendi komutasındaki orduyu ve orduya ait gerekli teçhizat ve mühimmatı bin civarında yük ve savaş gemisine bindirerek Fırat'tan aşağı indirir. 1 Nisan 363 Salı günü Rakka'ya varır. Düşman topraklarına girerek hızla ilerlemeye başlar. Sırayla Anatha Kalesi'ni, Diakira ve Al Anbar kentlerini ele geçirir. Ordu yol boyunca geçtiği bütün şehirleri yerle bir eder, geride hiçbir şey bırakmaz. Septimus Severus zamanında Persler tarafından kapatılan Fırat'ı Dicle'ye bağlayan kanalı açtırıp filoyu Dicle'ye geçirir. Ordu Kolhe'ye varır. Kolhe'yi (bugünkü Bağdat'ın hemen güneyindedir) Perslerin başkenti Ktesifon'dan, Dicle Nehri ayırmaktadır. Bir gün sonra orduyu Dicle'nin karşı tarafına geçirir. Perslerin filler ve süvarilerle güçlendirilmiş ordusu buna mani olamaz. Başarılı bir savaştan sonra Julianus, Perslerin başkentinin önlerine varır. Ancak Ktesifon'un çok güçlü bir koruma altında olması ve alınmasının adeta imkânsız gibi görünen konumu nedeniyle kuşatmadan vazgeçer ve Prokopius'un yönetimindeki ordunun diğer kanadıyla daha önce kararlaştırıldığı gibi buluşmayı bekler. Ancak bu sırada büyük bir Pers ordusunun yaklaştığı haberini alınca, orduyu Dicle'nin yukarısına götürmeye karar verir. Akıntıya uygun olarak aşağı doğru seyretmek kolaydır ama aynı gemileri akıntının tersine yukarı çıkarmak, özellikle akıntının güçlü olduğu Dicle Nehri'nde hemen hemen imkânsızdır. İmparator, bunun üzerine gerekli olan birkaç gemi dışında, düşman eline geçmemesi için diğer gemilerin yakılmasını emreder. Artık her şey tersine dönmüştür. İmparator, orduyu geriye döndürmek niyetiyle harekâta başlamıştır, ancak daha önce geçtikleri bütün yerleşim birimlerini yakıp yıktıkları için ordunun beslenmesi çok güçleşmiştir. En önemli beklenti Prokopius'un onlara ulaşıp destek olmasıdır ama o hâlâ ortalarda yoktur. Öte yandan Pers ordusu fırsat buldukça saldırarak, Julianus'un komuta ettiği zaten zayıf düşmüş olan orduyu iyice hırpalamaya başlar. 16, 17, 20 ve 21 Haziran'da yapılan saldırılar püskürtülür. 26 Haziran Perşembe günü ise Pers ordusunun her koldan saldırısına Roma ordusu başarıyla karşı koyup Persleri

dağıtır. Zafer kesinlikle Roma ordusunundur ve Pers ordusunda hayatta kalanlar panik halinde kaçmaya başlar. O gün hava çok sıcak olduğu için imparator zırhının üst kısmını giymeden savaşa fiili olarak katılır. Kaçan düşmanı kovalarken, hangi taraftan atıldığı pek belli olmayan bir mızrak –ki o sırada güçlü bir rüzgâr da vardır– imparatora isabet eder ve kaburgalarını delerek karaciğere ulaşır. İmparator attan düşerken, "*Şimdi tatmin oldun mu, Nazaren,*"[32] der. Bununla Nazaret'li İsa'yı kasteder. Durumu gören bir birlik hızla yanına ulaşır ve onu kalkanlarla koruyarak çadırına getirirler. Ancak yarası ağırdır, çok yaşamaz ve gece yarısına doğru ölür. Julianus önce Tarsus'a gömülür. Daha sonra Konstantinople'a getirilir. Öldüğünde 31 yaşındadır. Tahtta sadece 19 ay 15 gün kalabilen Julianus'un Bizans tarihinde çok önemli bir yeri vardır. Aynı zamanda Bizans döneminde filozof olan tek imparatordur ve yazdığı birçok eser günümüze kadar intikal etmiştir. Bu eserlerden bazıları, o döneme ışık tuttuğu için önemlidir. Örneğin, *Letter to the Athenian, The Ceasers, Misopogon* ve *Against the Cynic Heraklios* gibi. Ayrıca yazdığı çok sayıda mektup ve İmparator Konstantius'a methiye olan *Panegric on the Emperor Constantius* adlı eser de günümüze ulaşmıştır.

(32) The History of Zonaros, From Alexender Severus To The Death of Theodosius The Great, Book XIII, s. 176.

VALENTİNİAN VE THEODOSİUS HANEDANI (364-457)

Not: (y) İmparatorların yaşadığı tarihleri, (h) hükümdarlık sürelerini, (ö) ölüm tarihini göstermektedir.

I. Valentinian ve Valens
(363-78)

Julianus ölmeden önce imparator olarak herhangi bir ismi zikretmemiş veya işaret etmemiştir. Ortada atanmış bir caesar ya da imparator sülalesinden gelen biri de yoktur. Savaş alanında imparatorunu kaybeden ordu, önce bu görevi Doğu Genel Valisi Sallustius'a teklif eder. Ancak o, ilerlemiş yaşı ve hastalığı dolayısıyla görevi kabul etmez. Bu sefer ordu, imparatorluk muhafızlarının komutanı olan (Flavius Jovianus) Jovian'ı (363-64) imparator olarak seçer. Yeni imparator inançlı bir Hıristiyandır.

32 yaşındaki yeni imparatora düşen görevler oldukça ağırdır. Esasında Jovian ne imparatorluk yapacak kabiliyette, ne de içinde bulunulan ağır şartları algılayıp gerekli kararları verebilecek niteliktedir. Nitekim, orduyu yavaş yavaş Dicle'nin doğu kıyısına doğru çekmeye başlar. İmparatorun öldüğünü öğrenen II. Şahpur mevcut karışık durumdan faydalanmak ister. Bir barış antlaşması için o derece ağır şartlar ileri sürer ki, bu şartların bir tanesinin bile herhangi bir Roma imparatoru tarafından kabulü mümkün değildir. Büyük bir ihtimalle de Pers imparatorunun amacı, müzakerelerin başlangıcında avantaj sağlamaktır. II. Şahpur, 30 yıllık bir barış için Roma İmparatorluğu'ndan, Singara ve Nisibis bölgelerini (Kuzey Mezopotamya'nın tamamı) ve Ermenistan'ın güney bölgesini ister. Ayrıca imparatorluk, Ermenistan üzerindeki iddiasından vazgeçecektir.

Yeni imparator çok şaşırtıcı bir karar verir ve II. Şahpur'un bütün isteklerini olduğu gibi kabul eder. İleri sürdüğü tek şart, o bölgede yaşayan Hıristiyan Roma vatandaşlarının tahliyesine müsaade edilmesidir. Nehrin öbür tarafına geçtiğinde Prokopius'un güçleriyle karşılaşır ve onlardan gerekli takviyeyi aldıktan sonra Antakya'ya gelir. Orada kaldı-

ğı kısa süre içinde, Julianus tarafından Hıristiyanlar üzerine konan bütün yasakları kaldırır.

364'te Konstantinople'a gitmek için yola çıkarlar. Ankara ile İznik arasındaki Dadastana'da konaklarlar. Ancak Jovian, 364'ün 16 Şubat Pazartesi sabahı yatağında ölü bulunur. Bir gece önce mantar yemiş ve çok miktarda şarap içmiştir. Tahminler, ölüm nedeninin zehirlenme değil, hazımsızlığa bağlı muhtemel bir kalp krizi olduğu şeklindedir.

Bu sefer ordu İmparator Julianus'la Pers seferine katılmış diğer bir kumandanı, (Flavius Valentianus) I. Valentinian'ı (364-75) 26 Şubat 364 Perşembe günü imparator olarak seçer. Yeni İmparator I. Valentinian 2 Mart 364 Salı günü Konstantinople'a varır. İlk yaptığı iş, kardeşi (Flavius Valerius Valens) Valens'i (364-78) de augustus olarak ilan etmek olur. Onlar gerek Büyük Konstantin, gerekse oğlu Konstans zamanında başarılı bir komutan olan Gratianus'un oğullarıdır. Pannonia eyaletinin güneyinde bulunan Cibalae'da Valentinian 321, Valens 328 yılında doğarlar. Çok iyi eğitim görmüşlerdir. Dersleri arasında resim ve heykeltıraşlık bile vardır. Latince konuşulan bir bölgede doğdukları için her ikisi de Grekçe'yi daha sonra katıldıkları ordudaki görevleri sırasında öğrenirler. İki kardeş orduya katıldıktan sonra Afrika ve Britanya'da görev yaparlar ve hızla komuta kademelerine yükselirler. İmparator olduğu sırada 43 yaşında olan I. Valentinian gerçekten inançlı bir Hıristiyan ve çok yetenekli bir komutandır.

I. Valentinian kardeşini doğu bölgesinin imparatoru yapar. Bu bölge içinde Mısır, Suriye, Anadolu ve Trakya vardır. Kendisi İllyricum (Balkanlar) dâhil, Batı bölgesine hükmedecektir ve merkez olarak Milano'yu seçer.

Valens ağabeyinden yedi yaş küçüktür ve 36 yaşındadır. Daha az yeteneklidir ve tecrübesi de sınırlıdır ama ağabeyine gerçekten sadıktır. Ondan taht için herhangi bir başkaldırı gelmeyeceğini Valentinian iyi bilmektedir.

İktidara geldiklerinde kardeşlerin ilk işi, vergilerde indirim yapan bir kanun çıkarmak olur. İkisi de kendi bölgelerinde olan pagan tapınaklarına ait toprakları tekrar müsadere ederler. Ancak tapınakları kapatmazlar. Zaman zaman haklarında şikâyetler duyulsa da vergi toplama işini bağımsız görevlilere verirler.

Her iki kardeş yasal olarak imparatordur ama önceki imparatorlarla kan bağları yoktur. Pers seferi sırasında ordunun bir bölümüne kumanda eden Julianus'un uzak akrabası Prokopius, kan bağı iddiasıyla Eylül 365 yılında kendini imparator ilan eder. Valens'in isyanı bastırmak üzere gönderdiği ilk orduyu, Prokopius Trakya'da kolaylıkla yener. Ancak 366 yılında bizzat Valens, ordusuyla Prokopius'un üzerine gider. Prokopius yakalanır ve kafası kesilerek idam edilir. Valens sadece onun değil, ona destek olanların da bütün mallarına el koyar. Hatta Prokopius'a destek verdikleri için Gotları cezalandırmak amacıyla üç yıl boyunca üzerlerine sefer düzenler. Sonunda Gotlar Valens'in öne sürdüğü şartları kabul etmek ve itaat etmek zorunda kalırlar.

Valentinian iki defa evlenir. İlk karısı Marina Severa ona bir erkek çocuk doğurur: Gratian. Onu hemen müşterek imparator ilan eder. Daha sonra olağanüstü güzel bir kadın olan Jüstina ile karşılaşır ve onu görür görmez âşık olur. İlişkileri İmparatoriçe Severa tarafından öğrenilince kıyametler kopar. Bunun üzerine bir emirname çıkararak iki evliliği yasal hale getirir ve Jüstina ile de evlenir. Jüstina ona bir erkek (Valentinian), üç kız (Justa, Grata ve Galla) doğurur. Severa'dan olan oğlu Gratian, Valentinian ve kızı Galla, ileride önemli tarihi roller üstleneceklerdir.

I. Valentinian batıda Alamanni'lerin Ren Nehri'ni geçip Galya bölgesine saldırmaları üzerine harekete geçer. Çünkü yaptıkları saldırılarla hem maddi, hem de insan kaybına neden olmuşlardır. Bu sorunu çözer ama yine bu sıralarda, 367 yılında Britanya'da Picts ve İskoçlar isyan ederler ve neredeyse Bizans İmparatorluğu'nun oradaki varlığına son vermek üzeredirler Bunun üzere imparator çok kabiliyetli ve İspanyol asıllı bir komutanı, Theodor Theodosius'u görevlendirir. O kısa zamanda isyanı bastırır ve hâkimiyeti ele alır. İmparator da Britanya'nın yönetimini Theodor Theodosius'a bırakır. İmparatorluğun batı bölgesine yapılan saldırılar 370 yılından itibaren tamamen önlenir. Ancak 374 yılında Theodor Theodosius'un Britanya konusunda hazırladığı, yönetimde değişiklik yapılması konusundaki rapor Valentinian'a ulaşınca çok kızar ve Theodosius'u idam ettirir. Buna rağmen, uzun yıllar babasının yardımcılığı görevini gören aynı isimdeki oğlunu, Flavius Theodosius'u, Sarmatianların Moesia bölgesinde saldırılarını sona erdirmesi için görevlendirir. Genç Flavius Theodosius da en az babası kadar başarılı olur.

O sıralar hiç kimsenin onun ileride imparatorluğun tek hâkimi olacağını bilmesi mümkün değildir.

İmparatorun bir görevi de buyruğu altına aldığı barbar kabilelerin aralarındaki ihtilafları çözmektir. Nitekim 375 yılının 17 Kasım Salı günü Quadi kabilesinin ileri gelenlerini huzura kabul eder. Sorunlarını dinlerken, anlatılanlara müthiş kızar, birden fenalaşarak yere düşer ve ölür. I. Valentinian'ın 11 yıllık saltanatı başarılarla doludur. Öldüğünde oğlu Gratian 16 yaşındadır.

Valens ise ağabeyinin ikinci eşi Jüstina'dan olan oğlu henüz dört yaşındaki II. Valentinian'ı müşterek imparator yapar ve ağabeyi Gratian'ın yanına gönderir. Böylece 375 yılında batıda artık iki augustus vardır. Gratian'ın çok genç olması Valens için bir endişe kaynağıdır.

İmparatorluğun kuzeyinde (bugün Polanya, Litvanya, Letonya, Estonya, Belarusya ve Ukrayna'nın olduğu bölgede) Gotlar vardır. Batıda olanlar Vizigot, doğuda olan Ostrogotlardır. Bunlar oldukça medeni iki topluluktur ve çoğunlukla Hıristiyandır. Başlangıçta onlarla çıkan çatışmalarda çok kere imparatorluk başarılı olmuş ve belirli bir dengeyle iyi komşuluk ilişkileri kurulmuştur. Tam o sırada doğudan gelmeye başlayan yeni tehlikenin ilk hedefi Ostrogotlardır. Hunlar, Orta Asya'dan başlayarak önüne geleni silip süpürmekte ve girdikleri her yeri yıkıp yağmalamaktadır. Ostrogotların üzerinde oluşacak baskının, onların batısında bulunan Vizigotları da etkilemesi kaçınılmazdır. Sonuçta problem imparatorluğun başını ağrıtacak gibidir.

Hunlar ilk olarak 376 yılında Ostrogot bölgesinde yapılan savaşları kazanır ve ilerlemeye devam ederler. Hun baskısı Vizigotların üzerinde de artınca çok tecrübeli ve sözü dinlenen yaşlı reisleri Athanarik, yaklaşık 200 bin kişilik ordusu ve halkıyla Hunların önünden kaçar. Valens'e bir elçi göndererek Trakya'ya yerleşme ve imparatorluğun sadık askeri olma talebinde bulunur. Valens bu talebi kabul eder. Trakya'daki yöneticilere, gelenlerin kabul edilmeleri, onlara yiyecek ve barınma imkânı sağlanmasını emreder. Ancak yöneticiler yeni gelenlere çok kötü davranırlar; onları aşağılar, hatta mallarını gasp eder, soyar ve neredeyse açlığa mahkûm ederler.

377 yılı yazı geldiğinde Vizigotlar yavaş yavaş yapılanlara karşı çıkmaya başlarlar. Sonra Ostrogotlarla birleşerek önemli bir güç haline gelip Varna'ya varırlar. İmparatorun emirlerini uygulamayarak bu soru-

nun esas itibarıyla kaynağı olan başyönetici Luipicinus, onlara ders vermek için üzerlerine yürür. Ancak birlikleri yenilir ve canını zor kurtarır. Bu, Gotları tam anlamıyla tetikler. Kuzeyden Vizigotlar büyük bir güç haline gelmişlerdir ve bu kez Bizans İmparatorluğu'na saldırmaya başlarlar.

Büyük bir tehlikenin doğduğunu fark eden Valens, önce Perslerle ateşkes imzalar. Daha sonra Gratian'a haber göndererek batı ordusuyla birlikte kendisine katılmasını ister. Valens, Gratian'ın ordusuyla 378 ilkbaharında yola çıktığını öğrenince Gotların üzerine gider. Edirne'nin kuzeyinde çıkan ilk çatışmada galip gelir. Edirne'ye varınca Gratian'ın habercisi ona ulaşır. Gratian, önden gönderdiği birlikler gelene kadar amcası Valens'in beklemesini istemektedir.

Valens hayatının en büyük hatasını yapar. Karşısındaki birliklerin sayıca az olduğu istihbaratı gelince, komutanlarının da ısrarıyla, 9 Ağustos 378 Perşembe günü saldırıya geçer ve Edirne Savaşı başlar. Ancak karşısında beklemediği bir güç bulur. Bizanslı zırhlı birliklerin saldırısıyla başlayan savaş tam bir kaosa dönüşür. Çok kanlı geçen çatışma gün boyu devam eder. İmparator Valens birliklere komuta ederken, onları teşvik etmek amacıyla ön saflara kadar ilerler. Tam o sırada karşıdan atılan bir ok Valens'e saplanır ve o anda ölür. Ordunun önde gelen komutanları da çok kısa zamanda aynı akıbete uğrar. Bizans ordusunun büyük bir kısmı bu savaşta yok olur. Bu, Bizans'ın son yüzyılda uğradığı en büyük mağlubiyettir. Gotlar da neredeyse ordularının üçte birini kaybederler.

"O savaşta birçok faktör rol oynar. Ancak Got süvari birlikleri 9 Ağustos 378'de yapılan Edirne savaşında başarının anahtarı olurlar. Bizzat o büyük Roma ordusunu yöneten İmparator Valens'in çoğu piyade (zırhlı birlik) olan güçleri Gotların barikatlarla güçlü kamp yerine vardığı zaman, birden karşılarında süvarilerini buldular ve Romalıların sol kanadını çökerttiler. Merkeze saldırdıklarında ise Roma birlikleri kılıçları ve mızraklarını çekmeye fırsat bile bulamadılar. 40 bin kişi, imparator ve önemli komutanlar dâhil öldürüldüler. Çağdaş tarihçi Ammianus Marcellinus'a göre bu, Roma ordusunun son 500 yıldaki en büyük yenilgisidir."[33]

Savaş sonrasında imparatorun ölüsü bile bulunamaz.

---

(33) Maurice's Strategikon, *Handbook of Byzantine Military Strategy*, s. VIII.

Gotlar önlerinde onları durduracak başka bir güç olmadığı için ilerlemelerini sürdürürler. Önce Edirne'yi kuşatırlar. Sonra Konstantinople'a yönelirler. Ancak ellerinde kuşatma yapabilecek ve Konstantin Surlarını aşabilecek en küçük teknik imkân yoktur. Zaten onlar da fazla kalmaz, geri dönerler.

Gratian amcasının akıbetini öğrendiğinde, yapabileceği fazla bir şey yoktur. Henüz 19 yaşındadır, batıdaki bazı problemleri çözmüştür ama doğuya gitme şansı yoktur. O sırada daha çok küçük olan II. Valentinian'ı oraya gönderip bu sorunu çözmesi de mümkün değildir. Bunun üzerine, babası tarafından önce Britanya'da sonra Moesia'da görevlendirilen, başarılı ve çok yetenekli bir komutan olan, (babası Valentenian tarafından idam edilen Theodor Theodosius'un oğlu) Flavius Theodosius'u göreve çağırır. Flavius Theodosius çok genç yaşta ordudan ayrılıp İspanya'ya baba topraklarına geri dönmüştür. Bir nevi emeklilik hayatı yaşamaktadır. Bunun temelinde biraz da babasının idamı sonrası hem geniş aile topraklarını yönetmek, hem de annesi Thermantia ve eşi Aelia Flacilla ile yeni doğan oğlu Arkadius'u yalnız bırakmama düşüncesi vardır. Ama imparatorun emrine uymamak şansı da yoktur. Theodosius görevi kabul eder. Gratian onu batı ordusunun bir bölümüyle Trakya'ya gönderir. Theodosius ilk olarak, o sırada mevcut durumdan yararlanarak Tuna Nehri'ni geçip imparatorluğa saldıran Sarmatian ordusunu yok eder. Bu başarı üzerine Gratian 379'da onu augustus ilan eder. Sadece doğu bölgesini değil, daha önce batının bir bölümü olan İllyricum'u da ona bağlar.

Büyük (I.) Theodosius
(379-95)

"Gerçekten imparator (Theodosius) yeryüzünün tanrısı gibiydi, ona kalkan herhangi bir el insanın kendi kanına ihanetidir."

(Flavius Theodosius) I. Theodosius (379-95) o sırada 32 yaşındadır. Çok iyi bir eğitim görmüştür. Son derece soğukkanlı, diplomatik kuralları iyi bilen, askerler ve komutanlar tarafından sevilen ve sayılan bir kişidir. Büyük Konstantin 337 yılında tarih sahnesinden çekildikten sonra, Bizans ilk defa çok tecrübeli ve yetenekli bir imparatora sahip olmuştur. I. Theodosius'un ilk diplomatik işi Got problemini çözmek olur. Gotları, toprakları Hunlar tarafından tümüyle işgal edildiği için savaşla bile yerlerine geri göndermek mümkün değildir. Ancak onların imparatorlukta serseri mayın gibi dolaşmasına müsaade etmesi de mümkün değildir. Önce onların güvenlerini sağlar, sonra belirli bir süre için onları İllyricum'un batı sınırlarına yerleştirir: vergi muafiyetleri gibi çeşitli ayrıcalıklar sağlayarak, geçici de olsa imparatorluk içinde bir tehlike olmaktan çıkarır.

Kendisine merkez olarak önce Selanik'i seçen I. Theodosius, o sırada birden hastalanır. Ağırlaştığında, öleceğini zannederek daha önceki hükümdarların yaptığı gibi kendini vaftiz ettirir. Çünkü hükümdarlar, vaftiz olmadıkları sürece kilisenin katı kurallarına uymak mecburiyetini hissetmemektedirler. Kısa bir süre sonra iyileşir. Bunun üzerine bir emirnameyle İznik Konsili'nde alınan kararları destekler. Ayrıca bir yıl sonra Mayıs 381'de I. Konstantinople Konsili'nin toplanmasını sağlar. Bu konsilde Arianizm yine mahkûm edilir ve İznik kararları biraz daha geliştirilerek teyit edilir. Böylece, bugün halen geçerli olan Hıristiyanlığın temel esasları tespit edilmiş olur.

Konstantinople'dan Selanik'e dönen imparator, bir süre sonra fark eder ki Selanik'te sürekli kalması mümkün değildir ve her şeyden önemlisi, imparatorluk bürokrasisi Konstantinople'dadır. Karısı Aelia Flacilla ve annesi Thermantia çoktan Konstantinople'daki Büyük Saray'a yerleşmişlerdir. O da Selanik'ten yola çıkar ve 24 Kasım Çarşamba günü Konstantinople'a varır. Halk kendisini büyük bir coşkuyla karşılar.

İmparatoriçe Aelia Flacilla İspanyol asıllıdır. 377 yılında Arkadius, 384 yılında Honorius adlı iki erkek çocuk doğurur. 378 yılında Pulcheria adını verdikleri bir kız çocukları da olur ama onu bebekken kaybederler. I. Konstantinople Konsili kararlarını yürekten destekleyen ve ilk defa başkentte bir sağlık ocağı kurulmasını sağlayan imparatoriçe Flacilla, ne yazık ki 386 yılında, 26 yaşında iken ölür.

Theodosius Gotların yaşlı lideri Athanarik'i 381 yılında Konstantinople'a davet eder. Daveti kabul eden lideri şehir dışında bizzat karşılar ve kalacağı saraya kadar refakat eder. Athanarik imparatora bağlılığını açıklar. Yapılan müzakereler sonunda Got problemi çözülür. Yerleşmeleri için onlara Tuna Nehri güneyinde bir bölge tahsis edilir. Athanarik çok tecrübeli ve iyi bir gözlemcidir. Konstantinople'a geldiğinde çok etkilenir. Şehre oldukça sık gelip giden gemiler, şehrin surlarının muhteşemliği, binlerce insanın koşuşturması, ordu birliklerinin geçişleri çok dikkatini çeker ve şöyle der: *"Gerçekten imparator (Theodosius) yeryüzünün tanrısı gibiydi, ona kalkan herhangi bir el insanın kendi kanına ihanetidir."*(34) Ancak iki hafta sonra gerçekten kahraman ve saygıdeğer bu lider vefat eder. İmparator onu, bizzat katıldığı cenaze töreniyle mezarına uğurlar. Zamanın saray hatiplerinden Themistius, Athanarik için şöyle der: *"Roma, en cesur düşmanını, ancak en güvenilir ve sadık dostunu kaybetti."*(35)

I. Theodosius 382 yılında Got problemini kökünden çözer. Vizigotları Pannonia'ya, Ostrogotların bir kısmını Trakya'ya, diğer kısmını da Anadolu'ya yerleştirir ve birliklerine kendi komutanları tarafından kumanda edilmesine de onay verir. 383 yılı geldiğinde Balkanlar, İllyricum ve kuzey İtalya bir süre için de olsa sükûna kavuşmuşken, bu kez Britanya'da görev yapan ve Theodosius'un da silah arkadaşı olan

(34) Edward N. Luttwak, *The Grand Strategy of The Byzantine Empire*, s. 125.
(35) John Julius Norwich, *Byzantium: The Early Centuries*, s. 109.

Magnus Clemens Maximus isyan eder. Kısa zamanda Britanya'daki güçler onun etrafında toplanır.

Paris'i merkez olarak kullanan İmparator Gratian o sırada 24 yaşındadır. Fevkalade iyi eğitim görmüştür. Aynı zamanda tam bir sportmendir. Zamanının önemli bir kısmını avlanma ve yarışmalarla geçirmektedir.

Magnus Clemens Maximus, kendisini augustus olarak ilan ettikten birkaç gün sonra ordusuyla Britanya'dan Galya'ya (Fransa) geçer ve Gratian'ın ordusuyla Paris yakınlarında karşılaşırlar. Savaşı kaybeden Gratian esir düşer. Bu suretle bütün Galya'yı eline geçiren Maximus, Lyon'a geldiğinde, 25 Ağustos 383 Cuma günü bir ziyafet verir ve o ziyafet sonrasında Gratian katledilir.

Haber Konstantinople'a ulaşınca, imparatoru oğlu gibi seven Theodosius müthiş üzüntüye kapılır. Ayrıca, doğu sınırlarından gelen haberler de kötüdür. O sırada Pers tahtına III. Şahpur geçmiştir. Kuzeyde ise Hun tehlikesi büyümektedir. İmparatorun elindeki tek kişi de o sırada henüz 12 yaşında olan II. Valentinian'dır. O da neredeyse bütün Galya'yı hâkimiyeti altına alan Magnus Clemens Maximus'tan kaçarak annesi Jüstina ve kız kardeşi Galla ile birlikte Sirmium'a sığınmıştır.

Theodosius, yine de Maximus'u cezalandırmak üzere 384'te kuzey İtalya'ya gelir ama Maximus'un Britanya ve Galya'ya hâkim olduğunu ve durumun istikrara kavuştuğunu görür. İç savaş yerine Maximus'u imparator olarak tanımayı düşünür. Üzerine gitmez ve Konstantinople'a döner. Uzun müzakerelerden sonra Perslerle yeni bir barış anlaşması imzalar ve Ermenistan'ın önemli bir kısmını Perslere bırakır. Böylece doğuda barış sağlanmıştır.

386 yılında Atina'daki Daphne Manastırı'ndan gelen iki rahip Barnabas ve Sophronius, rüyalarında İsa Peygamber'in öğrencilerinden Aziz Luka'yı gördüklerini ve kendilerine Karadeniz kıyısında bir manastır kurmaları emrinin verildiğinden bahsederler ve imparatoru ikna ederler. Yola çıkan iki rahip, bugün Trabzon'un Maçka ilçesindeki Mela Tepesi'ne varırlar. İmparatorluk emri gereğince kendilerine her türlü yardım yapılır ve dağ kazılarak bir manastır haline getirilir. Çalışma tam 9 yıl sürer. Böylece "Sümela Manastırı" ortaya çıkmış olur. İlk şekli oldukça küçük olan Sümela Manastırı daha sonra Jüstinyen döneminin ve Roma tarihinin en büyük komutanı Belisarius tarafından genişleti-

lir. Ancak manastır bugünkü şekline Trabzon İmparatoru III. Aleksios (1349-90) ve oğlu Manuel (1390-1417) zamanında kavuşur.

Marmara Denizi'nde iki adet liman vardır. Biri Küçük Liman, diğeri Büyük Liman olarak adlandırılmaktadır. Her ikisi de tabii limanlardır. Her ne kadar özellikle Mısır ve Libya'dan gelen gıda maddelerinin indirilmesi için Büyük Liman'a bir iskele yapılmışsa da, çok kere lodos olduğu zaman gemilerin yüklerini boşaltmasında büyük zorluklarla karşılaşılır. Zaman zaman ise gemilerin batmasıyla kayıplar yaşanmaktadır. İmparator Theodosius bu durumun önlenmesi için yeni dönemin Konstantinople valisi olan Proclus'a emir verir. Onun girişimiyle, mimar ve mühendislerden oluşan bir ekip tarafından İtalya'daki Ostia Limanı örnek alınarak proje hazırlanır. Plana göre dalgakıran, güney dalgalarını da önleyecek şekilde uzatılarak inşa edilir. Ayrıca ahşap olan iskele daha uzun olmak üzere, iki taraftan indirme ve yükleme yapılabilmesi için zamanının teknolojisine uygun olarak beton kazıklar üzerine oturtulmuştur. Yine limanın hemen girişine yönetim binaları ve gelen hububatı saklamak için de yakınına silolar yapılır. Liman 393 yılında tamamlandığında imparatorun da hazır bulunduğu bir törenle hizmete açılır.

İmparatorluk fiili olarak ikiye bölünmüş gibi görünmesine rağmen, istikrar 387 yılına kadar devam eder. Bu tarihte Maximus, imparatorun tutumunu yanlış değerlendirerek mevcut istikrarı bozar ve İtalya'yı işgal eder.

Bunun üzerine II. Valentinian, annesi ve kız kardeşi Galla ile birlikte bir süredir yaşadığı Milano'yu bırakıp Selanik'e gelir ve orada Theodosius'la buluşurlar. Theodosius Selanik'te Galla ile karşılaşır karşılaşmaz ona âşık olur ve orada evlenirler. Bu, o derece güçlü bir aşktır ki, I. Theodosius'un gözü (bazı istisnalar hariç) Galla yaşadığı sürece başka bir kadını görmez.

Theodosius bu arada Maximus problemini çözmek için yeni bir sefer hazırlığına başlar. Hazırlıklar 388 yılının Temmuz ayında tamamlanınca, ilk eşinden olan oğlu Arkadius'u doğunun başında bırakarak, II. Valentinian'la birlikte batıya hareket eder. Hızla Trakya ve Moesia'yı (Orta Balkanlar) geçer. Maximus'la Sava Nehri'nin kenarında Sisak'ta karşılaşırlar. Art arda iki savaş olur ve her iki savaşı da Theodosius kazanır. Sonunda Magnus Clemens Maximus yakalanır. Huzuruna ge-

tirildiğinde Theodosius ona, *"Eğer hata yapmaya devam etmemiş olsaydın, seni Batının imparatoru yapmayı düşünmüştüm ve sen şu anda karşımda bir esir olarak değil, bir imparator olarak duracaktın,"*[36] der. İmparatorun, eski arkadaşının hayatını bağışlamak eğiliminde olduğu anlaşılınca, birçok arkadaşını savaşta kaybetmiş olan askerler, huzurdan ayrıldıktan sonra Maximus'u bıçaklayarak öldürürler.

Böylece batıyı tam kontrol altına aldıktan sonra, Frank asıllı General Arbogast'ı genel vali olarak Galya'nın başında bırakan I. Theodosius, kışı II. Valentinian'la birlikte Milano'da geçirir. 389'da Valentinian'ı ve 5 yaşındaki oğlu Honorius'u da yanına alarak Roma'ya hareket eder. 13 Haziran Çarşamba günü Roma'ya vardıklarında büyük bir coşkuyla karşılanırlar. Onun topluma farklı yaklaşımı ve Hıristiyan dini dışındaki inançlara toleranslı davranışı kendisine büyük bir sevgi ve güven sağlamıştır. Son yüzyıl içinde hiçbir Roma imparatoru, Roma'da bu derece içtenlikle karşılanmamıştır.

Daha sonra II. Valentinian ve Honorius'la birlikte Milano'ya dönen I. Theodosius, uzunca bir süre batıda kalır. O sırada Selanik'te yaşanan bir olay onu çok zor durumda bırakır. Selanik'te, Got asıllı bir imparatorluk generali Butheric bir grup halk tarafından linç edilerek öldürülmüştür. Theodosius haberi alınca müthiş bir hiddete kapılır ve ondan beklenmedik şekilde, örnek bir cezalandırma yapılmasını emreder. Sonra bu emrini geri alsa da, haber ulaşana kadar, Selanik Hipodromu'nda yarışları seyretmek üzere toplanmış olan 7 bin kişi kapılar kapatıldıktan sonra katledilir. Bu, imparatorlukta geniş yankı uyandırır ve hatta Milano Başpiskoposu Ambrose imparatoru kiliseye kabul etmez.

I. Theodosius ile Ambrose'nin arasındaki buzlar, Ambrose'nin telkiniyle imparatorluktaki bütün pagan tapınaklarının kapatılmasıyla erir. Özellikle kurban merasimleri kesinlikle yasaklanır. Ancak pagan tapınaklarını kapatmanın sorunu tam çözmediğini görünce, bu sefer önceki imparatorlardan biraz daha farklı davranarak bütün tapınakları yıktırır. O tarihten sonra paganizm hızla güç kaybeder.

Batıda kaldığı bu süre içinde I. Theodosius orduda yeni düzenlemelere gider. Ordunun bir bölümünü doğuya aktarır. Ayrıca doğuda ve ba-

(36) John Julius Norwich, *Byzantium-The Early Centuries*, s. 111.

tıda yeni bir organizasyon yapar. Hızlı hareketle olaylara anında müdahale edebilecek 20'şer bin kişilik seyyar iki ayrı ordu kurar ve her iki orduyu birbirine benzer şekilde organize eder. Böylece orduların gücünü arttırmış olur.

O sırada artık 20 yaşına gelmiş olan II. Valentinian'ı tekrar batı imparatoru olarak Fransa'ya gönderen I. Theodosius, 391 yılının son günlerinde Konstantinople'a geri döner.

II. Valentinian Fransa'ya varınca, üç yıldır tam yetkiyle ülkeyi yöneten Arbogast, bu süre içinde iktidar olmanın gücünü görmüş, tadını almıştır. Valentinian imparator, o ise sadece bir genel validir ama imparatordan gelen hiçbir emri dinlememeye başlar. Bunun üzerine Valentinian ona mektup gönderir ve görevinden aldığını bildirir. O ise bunu kabul etmeyeceğini göstermek için imparatorun mektubunu herkesin içinde yırtar. Daha da ileri giderek, o dönemde çok değer verilen bir hitabet profesörü olan Eugenius'u imparator ilan eder. Arbogast Romalı olmadığı gibi, bir pagan olarak imparator olamayacağını da bilmektedir.

Emrinden çıkmayacağını bildiği Eugenius az buçuk Hıristiyan'dır, ancak paganlığa büyük bir toleransla bakmaktadır. Pagan çoğunluk, Eugenius'un ikinci bir Julianus olacağına güvenerek büyük destek verirler. Bunun üzerine II. Valentinian savaştan başka çare görmez ve ordusuyla birlikte Arbogast'ın üzerine yürümeye karar verir. Ancak birkaç gün sonra 392 yılının 15 Mayıs sabahı saraydaki odasında ölü bulunur. Henüz daha 21 yaşındadır. II. Valentinian'ın ölüm nedeni halen sırrını korumaktadır (bazı tarihçiler kendini asarak intihar ettiğini iddia etmekte, bazı tarihçiler yatağında ölü bulunduğunu, bazıları ise Arbogast'ın imparatoru zehirlettiğini yazmaktadırlar).

Arbogast, İmparator I. Theodosius'a bir başsağlığı mektubu göndererek, yerine Eugenius'un imparator olarak atanmasını ister. Theodosius ise, tek imparator olarak, bu yetkiyi kimseyle paylaşmayı düşünmemektedir. Cevabı sadece zaman kazanmaya yönelik olur ve bir taraftan hazırlıklara başlar. Bu defa doğuda ve kuzeyde bir problem olmadığı için daha rahattır.

Theodosius hazırlıklarını sürdürürken, 393'te Arbogast'ın İtalya'yı himayesine aldığı haberini öğrenir. Orada Eugenius eski pagan tapınak-

larının tekrar açılmasına izin vermiştir. Böylece Roma ve diğer İtalyan şehirlerindeki tapınaklarda kurban törenleri yeniden başlar. Bu da paganizmin yeniden güç kazanması demektir.

I. Theodosius 394'te tekrar, ama bu sefer sadece yasal hakları için değil aynı zamanda inancı için de çarpışacaktır. Ancak sefer hazırlığını yaparken hiç beklenmedik bir durum, hayatını allak bullak eder. Çünkü ikinci çocuğuna hamile olan sevgili karısı Galla doğumdan sonra hayatını kaybeder. Geride, yeni doğan oğlu ve o sırada 6 yaşında olan kızı Galla Placidia kalır. Galla Placidia, diğer birçok imparator kızından farklı olarak, ileride görüleceği gibi, uzun ömrü boyunca tarihte oldukça önemli iz bırakacaktır.

Eugenius, temmuz ayı ortalarında Milano'ya varır. Piskopos Ambrose onunla karşılaşmamak için şehri terk eder. Sadece terk etmekle kalmaz, Eugenius'un bulunacağı dini törenlere din adamlarının katılmasını da yasaklar.

Kuzey İtalya'yı boydan boya geçen Arbogast'ın ordusu ile Roma ordusu, 5 Eylül 394 Salı günü Trieste'nin kuzeyinde Frigidus'ta karşılaşırlar. Birinci günün sonunda her iki taraf da önemli kayıplara uğrar ama durum Theodosius için pek parlak değildir. Bu gibi durumların tarihte birçok örneği vardır. Çok kere şans, "büyük" diye adlandırılan hükümdarlara güler ve en beklenmedik bir anda şartlar tümüyle onların lehine değişir. Aynı şey Frigidus Savaşı olarak bilinen bu savaşın ikinci gününde, yani çarşamba günü, I. Theodosius için de geçerli olur. Bizans ordusunun sağ kanadı çöker ve bu kısmı teşkil eden birlikler panik halinde kaçmaya başlar. Savaş kaybedilmek üzeredir. Bu, Arbogast gibi tecrübeli bir komutan için bulunmaz fırsattır. Tam imparatorluk güçlerini arkadan çembere alarak yok edeceği sırada müthiş bir fırtına çıkar. Fırtına öyle bir toz bulutu kaldırır ki, göz gözü görmez. Bu, isyancı güçler aleyhinedir, çünkü rüzgâr I. Theodosius'un ordusunun arkasından esmektedir. Arbogast'ın ordusu darmadağın olur ve sonunda Theodosius'a teslim olurlar. Yakalanan Eugenius'un kafası kesilir. Arbogast kaçar ama birkaç gün sonra bulunur ve yakalanacağını anlayınca girdiği çatışmada, hayatını kaybeder.

I. Theodosius bu isyanı da bastırdıktan sonra Milano'ya geri döner. Artık tarihi bir kararın arifesindedir. II. Valentinian geriye vâris bırakmadığı için, o da imparatorluğu iki oğlu arasında paylaştırır. 18 yaşında-

ki Arkadius'u Doğu Roma'nın, 11 yaşındaki Honorius'u Batı Roma'nın imparatoru yapar ve böylece imparatorluğu ikiye bölmüş olur.

O sırada her ikisi de Konstantinople'dadır. Babalarının emri üzerine Honorius'la kardeşi Galla Placidia, kuzenleri Serena ve onun kocası Stilicho, birlikte batıya hareket ederler ve Milano'ya varınca babalarını hasta yatağında bulurlar. Vücudu ödemden şişmiş olan ve bu nedenle birden fenalaşan I. Theodosius, kalp yetmezliğinden 17 Ocak 395 Çarşamba günü 50 yaşındayken ölür. Önce Milano'da büyük bir tören yapılır. Tahnit edilerek 25 Şubat günü Milano Katedrali'ne getirilir. Piskopos Ambrose, bizzat yönettiği ayinde (metni günümüze kadar ulaşan) bir konuşma yapar. Sonra ordu birliklerinin refakatinde cenaze alayı Konstantinople'a doğru yola çıkar.

17 Ocak 395, dünya tarihinin yine önemli bir günüdür. Roma İmparatorluğu, Batıda ve Doğuda, önceki yüzyıllarda olduğu gibi sorumluluğun birlikte taşındığı bir imparatorluk olmaktan çıkmaya başlar.

Yukarıda genellikle imparatorlar, imparatorluk aileleri, başkentler, savaşlar, isyanlar ve din ile ilgili olaylar söz konusu edildi. Zaman zaman vergiler ve çok az da olsa ekonomik durum satırlar arasında yer aldı. Halbuki 284-395 yılları arasındaki bu dönemin başka özellikleri de vardır.

İmparatorluk bu dönemde en üst sınırlara ulaşır. "*Tam 3,7 milyon km². Bir daha asla bu büyüklüğe ulaşamayacaktır. Çok geç değil tam 150 yıl sonra Jüstinyen zamanında 2,7 milyon km²'ye, 11. yüzyılda II. Basil zamanında 1.2 milyon km2'ye ve bir asır sonra da 750 bin km2'ye düşecektir.*"(37) Maalesef imparatorluğun nüfusu konusunda ilk rakamlar ancak altıncı yüzyıl olarak (tahmini) mevcuttur.

Gerek bu dönemde gerekse daha sonraki yüzyıllarda Bizans ekonomisinin ana niteliği tarımsal olmasıdır. Bütün ülkeyi besleyen gıda maddelerinin temin edildiği yerler arasında ilk sırada Nil Vadisi (Mısır) gelir. Diğerleri Libya, Kuzey Afrika, Anadolu, Sicilya ve Trakya'dır.

Yine bu dönemde ticaretin kuralları konulur. İthalat ve ihracat bir sisteme bağlanır. "*Genellikle ithalat üzerinde herhangi bir koruma*

(37) The Byzantine Economy, Angeliki E. Laiou and Cecil Morrison, s. 8.

olup olmadığı bilinmemektedir... Yalnız ülke dâhilindeki üretimi korumak amacıyla sadece sabun ithalatına izin verilmediği bilinmektedir... İhracatın, bazı özel izinler dışında, yasaklandığı birkaç mal grubu vardır. Bunlar dört grup altında toplanmaktaydı: a)Merasimlerde giyilen elbise ve üniformalar. Bunlara sarayda yapılan törenlerde, merasimlerde devamlı ihtiyaç vardı. Çok kere bunlar üst rütbeli yetkililer tarafından kullanılırdı. Bazen de seçkin bazı yabancılara hediye olarak verilirdi. Henüz biçilmemiş kumaşlarla saf ipeğin ihracı da yasaktı. b) Ülkede sınai üretimi için rezerv teşkil eden hammaddeler. c) Başkentin ana besinlerinden biri olan tuzlanmış balık. d)Altın. Ülkedeki para rezervinin azalmasına neden olmaması için."(38)

Hıristiyanlık imparatorlukta resmi din haline geldikten sonra, Ortodoksluğun merkezi Konstantinople, Katolikliğin merkezi ise Roma olmuştur (Ortodokslukla Katoliklik arasındaki farklar ileride ayrıca anlatılacaktır). En üst dini liderler, Konstantinople Piskoposu ve Roma Piskoposu diye anılmaya başlamıştır. Ancak 381 yılı geldiğinde I. Konstantinople Konsili sırasında İmparator Büyük Theodosius: Konstantinople Piskoposuna Patrik, 389 yılında Roma'yı ziyaret ettiği sırada da Roma Piskoposu Siricius'a da papa unvanını vermiştir. Böylece Ortodoksluk için Patrik, Katoliklik için ise Papa unvanı ihdas edilmiş olur. Burada bir noktaya daha işaret etmek gerekmektedir. Bilindiği gibi, özellikle *"Diocletian döneminden başlayarak erguvan rengi giysi giymek sadece imparator ve imparatoriçelere has kılınmıştır. Çünkü erguvan rengi boya o dönemde sadece ender bulunan dikenli deniz salyangozundan elde edilebildiği için, en pahalı ve en nadir malzemeydi."*(39)

(38) N. H. Baynes-H. St L. B. Moss, *An Introduction to East Roman Civilization*, s. 86.
(39) Tamara Talbot Rice, *Bizans'ta Günlük Yaşam*, s. 14.

II. BÖLÜM

Bizans'ın Altın Çağı

Doğu ve Batı Roma İmparatorluğu
(395-410)

Büyük Roma İmparatorluğu'nun son imparatoru I. Theodosius'tur. Onun ölümünden sonra Roma İmparatorluğu Doğu ve Batı diye ikiye ayrılır. Doğu'da (Flavius Arcadius) Arkadius (395-408), batıda ise (Flavius Honorius) Honorius (395-423) imparator olurlar. Ancak bu, birdenbire olmaz. En az 15 yıl süreyle iç içe yaşarlar ve geçmişte olduğu gibi, bir tarafta yaşanan olaylar diğer tarafı da etkiler. Bir süre sonra Honorius'un kendine başkent olarak önce Milano, sonra Ravenna'yı seçmesi ve zaman zaman da diğer imparatorlardan farklı olarak Roma'da yaşaması, Büyük Roma İmparatorluğu'nda sonun başlangıcı olur. Bu tarihten 410 yılına kadar yaşanan olaylar, bu ayrımı giderek hızlandırır ve 410'da Batı Roma İmparatorluğu'nun Vizigotlar tarafından işgali de bölünmeyi kesinleştirir.

Babaları Theodosius, Arkadius'u 383, Honorius'u ise 393 yılında müşterek imparator yapmıştır. I. Theodosius öldüğünde (Flavius) Arkadius 18 ve (Flavius) Honorius 11 yaşındadır. Her ikisi de sanki babalarının oğlu değildir. İspanyol asıllı annesine benzeyen Arkadius kısa boylu, esmer ve hareketleri gayet yavaş bir delikanlıdır. Oldukça iyi bir eğitim görmesine rağmen görenlerde sanki aptal biriymiş izlenimi uyandırır. Honorius ise daha beterdir. O sadece kendi zevki ve keyfi için yaşar. Çok kere imparatorluğunun başına gelen çok acı olaylara, isyanlara ve hatta özellikle Roma'nın Vizigotlar tarafından zaman zaman kuşatılıp halkın açlığa mahkûm edilmesine aldırmaz bile. Onun imparator olarak kalmaktan başka hiçbir düşüncesi yoktur.

I. Theodosius ölmeden çok kısa süre önce, Honorius'la birlikte Milano'ya çağırdığı yeğeninin kocası Stilicho'ya çocuklarını ema-

net eder ve onlara yol göstermesi için elinden geleni yapmasını ister. Artık Stilicho, Honorius'un yanında, İtalya'dadır ve yıldızı hızla parlar. Arkadius'un yanında ise, yine tecrübeli ve yetenekli komutan, politikacı ve diplomat olan Rufinus ve oldukça yaşlı hadım Eutropius vardır. İleride de görüleceği gibi, hadım yöneticiler imparatorlukta önemli kişilerdir. Zaman zaman ordulara komuta bile ederler.

Stilicho bir Vandal reisinin oğlu olarak dünyaya gelmiştir. Valens zamanında imparatora sadık bir asker olarak çeşitli savaşlara katılmış ve hızla yükselmiştir. Nitekim III. Şahpur'la yapılan antlaşma sırasında diplomatik heyetin bir üyesidir. Verilen her işin üstesinden gelmesi ve Frigidus Savaşı'nda gösterdiği üstün başarı Büyük Theodosius'un dikkatini çeker ve onu yeğeni Serena'yla evlendirir, ardından da onu İtalya'ya Magister Militium, yani ordu komutanı olarak atar.

Rufinus ise Aquaten'li bir avukattır. Rufinus'un, I. Theodosius'un Selanik'te emrettiği kıyımın mimarı olduğu tahmin edilmektedir. Askeri ve diplomatik konularda Stilicho kadar kabiliyetli değildir ama yükselmek için her türlü fırsatı en akıllı şekilde kullandığı anlaşılmaktadır. Ayrıca çok kısa zamanda elde ettiği müthiş bir servetin de sahibidir.

İmparatorun kutsal yatak odası yöneticisi *"Praepositus Sacri Cubiculi"* olan Eutropius ise Rufinus'un sadık adamıdır. Geçmişi pek bilinmemekle beraber, yaptığı görevin gereklerini yerine getirmekte çok ustadır.

Rufinus, Arkadius'u kızıyla evlendirmeyi planlarken, tahta bir adım daha yaklaşmayı düşünür. Ancak bu noktada hadım Eutropius'un oyununa gelir. Çünkü Eutropius, Arkadius'a, annesi Romalı ve babası II. Valentinian'ın Frank asıllı generallerinden birinin çok güzel kızını bulur. Kızı bizzat kendi eğitir ve ismini Evdoksiya olarak değiştirir. O sırada Antakya'da bir görev için bulunan Rufinus'un yokluğundan istifade ederek, Evdoksiya'yı imparatorla tanıştırır. Güzel olduğu kadar akıllı da bir kız olan Evdoksiya hemen imparatorun dikkatini çeker. Çok geçmez, 396 yılında evlenirler. Evdoksiya, imparatora ardı ardına dört kız (ki bunlardan biri imparatorluğun kaderini bir süre etkileyecek olan Pulcheria'dır) ve bir erkek (II. Theodosius) doğurur. Ancak imparatoriçenin, kocasına pek sadık olmadığı bilinmektedir. Özellikle oğlu Theodosius'un babasının Arkadius olmadığı tarihi bulgularla örtüşmektedir.

• • •

Vizigotlar 390 yılından beri liderleri olan Alarik'in yönetiminde yaşamakta ve zaman zaman yine kendi liderlerinin yönetiminde Roma ordusuyla birlikte hareket etmekteydiler. Ancak, İmparator Büyük Theodosius'un ölümü ve doğu ordusunun halen Milano'da olması Alarik için fırsat yaratır ve 27 Nisan 395 Cuma günü isyan eder. Ordusuyla önce Romanya'yı (Moesia) ve Trakya'yı talan eder ve sonra, o sırada savunmasız bir durumda kalan Konstantinople'a yönelir. Oradan surlara kadar gelmeleri kolaydır ama geri dönerler. Çünkü Stilicho'dan çekinen Rufinus, —gizlice verdiği yüklüce bir rüşvet karşılığında— Alarik'le anlaşmıştır. Bu sefer Alarik Makedonya ve Teselya'ya doğru ilerler. O sırada İmparator Arkadius, Stilicho'ya haber salarak doğu ordusunu bir an önce Milano'dan getirmesini emreder. Stilicho orduyla birlikte yola çıkar ve Teselya'ya varınca, orduyu, aslen Got olmasına rağmen imparatorun hizmetinde bulunan doğu ordusu komutanı Gainas'a teslim eder ve kendisi Roma'ya geri döner.

Gainas yönetimindeki doğu ordusu, Konstantinople'un dışında Konstantin Surlarındaki Altın Kapı'ya (Golden Gate) varır. 27 Kasım Salı günü İmparator Arkadius ve yanında Rufinus olduğu halde Kampus Maltius denilen ordunun konaklama yerine gelir. Âdetlere göre imparator, şehrin dışındaki konaklama yerine gelen orduyu ziyaret etmekte ve hoş geldiniz demektedir. O sırada kafası bin bir türlü şeytanlıkla meşgul olan Rufinus, askerlerin etrafını sardığını ve imparatorun yanından uzaklaştırıldığını çok geç fark eder. Önceden, muhtemelen de Gainas'ın emriyle dikkatle hazırlandığı anlaşılan suikast planı başarıyla yürür ve askerler kılıçlarıyla Rufinus'u parçalarlar. Birçok tarihçi ise, suikast planında Stilicho'nun parmağı olduğunu tahmin etmektedir Rufinus ortadan kalktıktan sonra imparatora en yakın kişi olarak Eutropius kalır.

Bu arada Alarik 396'da güneye doğru ilerlemeye ve girdiği şehirleri; Pire, Atina ve Sparta'yı yağmalayıp, yakıp yıkmaya devam eder. Stilicho ise 397'de Alarik'in hakkından gelmek için, İtalya'daki birlikleri gemilerle Pelepones Yarımadası'nın batısındaki Ellis Limanı'na nakleder. Hızla hareket ederek güneydeki Vizigot birliklerini kuşatır. Alarik için hiçbir kurtuluş şansı kalmaz. Stilicho'nun Vizigotları yenmesi halinde tahtta her zaman gözü olduğunu ve Konstantinople için tehlike

oluşturacağını düşünen Eutropius, İmparator Arkadius'u ikna ederek Vizigotların bırakılmasını sağlar. Stilicho, bu emre uymak zorunda kalır ve Alarik'in kaçmasına göz yumar; ama bu verilen karar ileride onun hayatına mal olacaktır. Kuzeye doğru giden Vizigot güçleri, yerleşmek için Korint Boğazı'nı geçerek dağlık bölge olan Epirus'a varana kadar, yine geçtikleri her yeri yakıp yağmalarlar. Sonunda 399'da imparatorlukla Vizigotlar arasında anlaşmaya varılır; ancak bu, ileride de görüleceği gibi, Alarik'le imparatorluk arasında problemlerin çözüldüğü anlamına gelmez.

Böylece Eutropius'un maharetle geliştirdiği stratejiler sonucunda, imparatorlukta bir istikrar ortamı doğar. Ancak imparatorluk hazinesi isyanlar, savaşlar ve orduya yapılan harcamalarla epeyce boşalır. İmparatoriçe Evdoksiya da lüks yaşamıyla hazinenin boşalmasına oldukça büyük katkıda bulunur. Bunun üzerine Eutropius, ordu harcamalarını kısmadan hazinenin güçlendirilmesi için gerekli tedbirleri almaya başlar. Bu arada Konstantinople patriklik makamı 397'de boşalmıştır. Bu makama, Antakya'da çok iyi bir eğitim görerek yetişen ve gerçekten iyi bir rahip, parlak bir hatip, açık fikirli ve halkın çok tuttuğu karizmatik bir kişiliği olan St. İoannes Chrysostom'un tayinini sağlar. St. İoannes Chrysostom'un önemli bir başka özelliği de ona inananların, onun fanatik bir izleyicisi haline gelmesidir.

399'da yeni bir tehlike imparatorluğu tehdit etmeye başlar. Doğu Hunları bu defa Anadolu'da ilerlemeye başlamıştır. Ordunun başına Eutropius geçer. Gerçekten başarılı bir savaşla Hunları Doğu Anadolu'dan tümüyle atar. Çok geçmez, bu sefer de, daha önce yine I. Theodosius tarafından bugünkü Konya, Burdur, Isparta illerinin olduğu bölgeye yerleştirilen Ostrogotlar isyan eder. Bunun üzerine imparator, Gainas komutasındaki orduyu Ostrogotların üzerine gönderir. Ancak, Got asıllı Gainas isyanı bastıracağına gizlice onlarla birlik olur. Çünkü ileride tahtı ele geçirmeyi planlamaktadır. İmparatora haber göndererek elindeki güçlerin isyanı bastırmak için yeterli olamayacağını, isyanın ancak asilerin bazı şartlarının yerine getirilmesiyle sona ereceğini bildirir, öncelikle de (en büyük rakibi olarak gördüğü) Eutropius'un teslim edilmesini ister. Arkadius ise, çok güvendiği ve ihtiyaç duyduğu Eutropius'u vermeye yanaşmaz. Ancak diğer yandan İmparatoriçe

Evdoksiya, onu imparatoriçe yapan Eutropius'un sürekli olarak bunu kendisine hatırlatmasından sıkıldığı gibi, tembel (imparator) kocasının her türlü kararı alırken Eutropius'a danışmasını ve giderek ona daha bağımlı hale gelmesini de kıskanmaktadır. Ona, *"Lordum, gerektiğinde bin Eutropius'u feda etmelisiniz,"* der. Durumun değiştiğini ve imparatorun kendisini asilere vereceğini anlayan Eutropius, Ayasofya'ya sığınır ve kendisini koruması için patrik St. İoannes Chrysostom'un ayaklarına kapanır. Askerler Ayasofya'ya, Eutropius'u teslim almak için geldiklerinde patrik onların talebini reddeder. Daha sonra imparatorun hayatını bağışlayacağı haberini alınca Eutropius teslim olur ve Kıbrıs'a sürülür. Bir süre Kıbrıs'ta kaldıktan sonra, orasının kendisi için emniyetli olmayacağı konusunda ikna edilerek Konstantinople'a çağrılır. Kadıköy'e gelince de idam edilir.

Ostrogot isyanı sorununu kökünden çözmüş gibi görünerek imparatorun güvenini kazanan Gainas başkente döner. Yavaş yavaş düşündüğünü uygulamaya başlar ve kanaatine göre de şartlar tahtı ele geçirmek için artık olgunlaşmıştır. Ancak öte yandan da, ondan sürekli şüphelenen devrin üst düzey yöneticileri, politikacıları ve senatörleri Gainas'ı bertaraf etmek için hazırlık yaparlar. Altı ay sonra yazın sonunda, Gainas darbe yapmak amacıyla birkaç bin kişilik yandaşıyla şehre girer. Hazırlıklı olan şehir halkı, Gainas ve birliklerinin kaçmaması için şehir kapılarını kapatır ve onları orada yok ederler. Hemen hemen bütün adamlarını kaybeden Gainas kaçıp canını güçlükle kurtarır. Şehir dışındaki birlikleri toplar ve Trakya'yı geçip Tuna kıyılarına varır. O sırada Tuna kıyılarına kadar ilerlemiş bulunan Hun Kralı Uldin Gainas'ı yakalar ve kafasını keserek bir torba içinde Arkadius'a hediye olarak gönderir. Böylece bu isyan da sona ermiş olur.

Alarik 401 yazı gelince yine harekete geçer ve tüm kabilesi ile birlikte İtalya'ya doğru yürümeye başlar. Esasında Alarik'in niyeti isyan etmek veya imparatorluğa karşı çıkmak değildir. O, Vizigotlar için kesin olarak yerleşip huzur içinde yaşayacakları bir yer gösterilmesini istemektedir ve ancak bu şartlar gerçekleştiğinde imparatorluğun sadık bir kumandanı olacaktır. Ama bu yöndeki bütün istekleri sanki bir duvara çarpıp geri dönmektedir; çünkü Honorius ve Roma Senatosu, onlara yerleşebilecekleri bir yer konusunda bir türlü cevap vermemektedir. Daha doğrusu bu talepler Roma'da önemsenmediği için Alarik'in her başvurusu

bürokratik mekanizma içinde kaybolmakta ve istenilen cevap bir türlü gelmemektedir Aslında, bir barbara cevap bile vermeyi de düşünmemektedirler. Bu ona ileride pahalıya patlayacaktır.

Vizigotlar önce Ravenna'yı kuşatırlar ve hemen peşinden Milano'ya yürürler. Honorius tehlikeyi görünce Milano'nun güneybatısında bulunan Asti'ye kaçar. Onu orada batı ordusuyla birlikte Stilicho karşılar. Roma ve Vizigot orduları 402 yılı Nisan ayının son haftasında Asti'nin güneyinde bulunan Pollentia'da karşı karşıya gelirler. Büyük ve kanlı bir savaş olur. Çarpışma gün boyu devam etmesine rağmen kimin kazandığı anlaşılamaz. Alarik bilmektedir ki, eğer savaşı kaybederse dünyada Vizigot diye bir şey kalmayacaktır. Güçlerini daha fazla hırpalamak istemez, savaştan çekilir, birlikleri ve halkıyla birlikte doğuya döner ve İllyricum'un (Balkanlar) kuzeyine gelip oraya yerleşir.

Stilicho ise, uyguladığı plan çerçevesinde tahta adım adım yaklaştığı kanısındadır. Çünkü kızı Maria'yı Honorius'la 398 yılında evlendirmiştir.

Bu arada Konstantinople Patriği St. İoannes Chrysostom'un özellikle İmparatoriçe Evdoksiya ve onun yaşam şekli hakkındaki ifadeleri sarayın sabrını taşırır ve görevden alınarak 403'te sürgüne gönderilir. Bunun üzerine gerek Konstantinople'daki ve gerekse İskenderiye'den gelen St. İoannes Chrysostom'un müritleri caddelerde onun lehine gösteri yaparlar. Tam bu sırada Konstantinople'da büyük bir deprem olur ve birkaç gün sonra imparatoriçe düşük yapar. İmparator ve imparatoriçe, patrik yüzünden Tanrı'nın kendilerini cezalandırdığına inanırlar ve Chrysostom'u tekrar patrikliğe getirirler. Ancak huylu huyundan vazgeçmez, Chrysostom birkaç hafta sonra sivri diliyle tekrar saldırılara başlayınca, 404 yılının 24 Haziran Cuma günü tekrar görevinden alınır ve temelli olarak sürgüne gönderilir. Aksi tesadüf, aynı gece Ayasofya yanarak kül olur. Arkadius, dönemin papasının Chrysostom'un affedilmesi için gönderdiği heyeti Konstantinople'a bile sokmaz. St. İoannes Chrysostom 407'de, Pontus (Kuzey Karadeniz) eyaletinin uzak bir köşesinde ölür.

Batıda ise Stilicho, doğuya müdahale etmek için artık zamanın geldiğine karar verir. Bir taraftan orduyu hazırlarken öte yandan halen İllyricum'da yerleşmiş durumda olan Alarik'i de kendi tarafına çeker.

İlk iş olarak, Doğu Roma İmparatorluğu'na ait bütün gemilerin İtalya limanlarına girişini yasaklar. Böylece doğunun ihracat ve ithalatında önemli rol oynayan deniz ticaretini önemli ölçüde kısıtlamış olur. Tam bu sırada, bu sefer de imparatorluğun Britanya Valisi Konstantinus isyan ederek kendini augustus ilan eder. O da diğerleri gibi ordusunu gemilerle Fransa'ya taşır. Bunun üzerine Stilicho orduyu Ravenna'da bırakır ve o sırada Roma'da bulunan Honorius'un yanına koşar. Bu şartlar altında doğuya yapılacak seferin bir türlü gerçekleşmeyişi, Stilicho'nun müttefiki Vizigotların lideri Alarik'i, kızdırır. O süre içinde yaptığı hazırlıklar dolayısıyla harcadığı 4 bin altını Roma'dan ister. Stilicho da senatoyu bu ödemenin yapılmasının doğru olacağı konusunda ikna eder.

Arkadius 31 yaşında iken, 1 Mayıs 408 Perşembe günü Konstantinople'da aniden ölüverir. Tahtın tek vârisi 10 Nisan 401 Çarşamba günü Konstantinople'da doğan ve henüz 7 yaşında olan oğlu (Flavius Theodosius Junior) II. Theodosius'tur (408-50). Stilicho da yeniden doğan elverişli şartlar nedeniyle doğuyu ele geçirme planını tekrar uygulamaya koyar. Bu yüzden Fransa'da bulunan isyancı Vali Konstantinus sorununun çözümünü biraz geriye bırakır. Honorius'u da, bir batı imparatorunun doğuya gitmesinin karışıklıklara neden olabileceğine ve kendisinin bu sorunu onun yerine (niyeti farklıdır ama gizlemektedir) çözmesinin doğru olacağına ikna eder. Ancak tam bu sırada Stilicho'nun kızı ve Honorius'un karısı İmparatoriçe Maria ölür. Bu sefer Stilicho, Honorius'u küçük kızı Thermentia ile evlendirir. Bütün bunlara rağmen Stilicho'nun yıldızı yavaş yavaş sönmeye başlar. Bürokrasi Stilicho'nun Alarik'e yaptırdığı ödemeyi sürekli gündemde tutar. Eskiden kimsenin söylemeye cesaret edemediği Vandal kökenli oluşu da dillerde dolaşmaya başlar. Aleyhindeki muhalefet giderek büyür ve hız kazanır. Rakibi olan Honorius'un bakanlarından biri, imparatoru, Stilicho'nun gizli niyeti ve ihaneti konusunda ikna eder. Stilicho tevkif edilir. Yargılanır ve suçlu bulunarak 22 Ağustos 408 Cuma günü idam edilir. Aslında her şeye rağmen Stilicho, büyük tecrübesi, ordu üzerindeki hâkimiyeti ve politik dehasıyla imparatorluğu belirli bir dengede tutmayı başarabilmiştir. Onun ortadan kaldırılması bütün dengeleri bozar.

Alarik, durumun kavmi açısından yarattığı tehlikeyi fark eder ve tekrar harekete geçer. Eylül 408'de ordusuyla birlikte Roma kapılarına

varır ve şehri kuşatır. Roma garnizonu ise kapılarını kapatarak savunmayı başlatır. Ancak Alarik, Tiber Nehri dâhil şehrin giriş ve çıkışıyla ilgili her noktayı sıkı bir gözetim altında tutar ve şehre her türlü gıda maddesinin girişini önler. İki ay sonra yavaş yavaş şehirde kıtlık başlar. Gıda temini için insanlar birbirini katleder. O sırada Ravenna'daki sarayında keyif çatan Honorius, Roma için kılını bile kıpırdatmaz. Yılbaşı geldiğinde Roma halkı artık dayanamaz ve Alarik'e elçi göndererek barış teklif ederler. Sonunda Alarik, altın ve gümüş olarak ödenmek kaydıyla büyük bir fidye karşılığı kuşatmayı kaldırarak kuzeye doğru hareket eder. Zaten niyeti Roma'yı almak değildir. İsterse bunu kolaylıkla yapabileceğini bilmektedir, ama Roma'yı almak ona ve halkına hiçbir şey kazandırmayacaktır. O hâlâ halkı için sürekli yerleşip yaşayabileceği uygun bir yer arayışı içindedir. Esasında Roma'nın başında dirayetli bir imparator veya çok iyi bir yönetici ekibi olsaydı, sorun ileride onlar için çok zor olacak aşamaya gelmeden çözülebilecekti. Hatta böyle bir yerleşme imkânı sağlansaydı, halkı rahata kavuşacağı ve göçebelikten kurtulacağı için, Alarik ve Vizigotlar imparatorluğun sadık bir topluluğu ve gücü olacaklardı. En azından kendisine bir unvan verilmesi halinde bile (Magister Militum gibi), Alarik imparatora daha çok bağlanacaktı.

Nitekim Vizigotlar bu sefer Dalmatia ve Noricum'a (Avusturya'nın güneyi) yerleşme talebinde bulunur. Honorius yine cevap vermez. Alarik'in sabrı tükenir; saldırmak, yağmalamak ve yakıp yıkmak üzere tekrar yola çıkar, bir yıl içinde ikinci defa Roma kapılarına dayanır. Daha önceki tecrübesine dayanarak şehri, bütün kaynaklarını kesecek şekilde tam bir kuşatmaya alır. Roma'ya haber göndererek amacının şehri yakıp yıkmak olmadığını, sadece İmparator Honorius'un bu görevden alınmasını ve yerine uygun birinin getirilmesini ister. Kuşatmayı ancak bu durumda kaldıracaktır.

Roma Senatosu hemen toplanır. Önceki kuşatmada başlarına geleni henüz unutmamışlardır. Honorius zaten daha önce olduğu gibi Ravenna'da güvenlik içindedir. Roma'nın kaderi asla onu ilgilendirmemekte, sarayında keyfine bakmaktadır. Varılan karar üzerine şehrin kapıları açılır ve 409'da Alarik muzaffer bir komutan olarak Roma'ya girer. Bu arada Honorius'un kız kardeşi Galla Placidia da Alarik'in eline geçer.

Senato tarafından Honorius'un imparatorluk görevine son verildiği ve yerine şehrin valisi, Yunan asıllı Priscus Attalus'un imparator olduğu ilan edilir. Durumu öğrenen Honorius paniğe kapılır. Attalus'a haber göndererek onun Roma'da, kendisinin Ravenna'da augustus olarak hüküm sürmesini kabul ettiğini bildirir. Tehlikenin çok büyüdüğünü görünce de, yeğeni II. Theodosius'a haber göndererek kendisini Konstantinople'a aldırmasını talep eder. Bunu uygun bulmayan II. Theodosius, yine de amcasının yardımına koşar ve Roma'ya gemilerle 4 bin (bazı tarihçilere göre 40 bin) Bizans askeri gönderir. Gelişmeyi öğrenen Alarik ordusunu alarak kuzeye doğru hareket eder. Ayrıca, Honorius'a sadık Kuzey Afrika Valisi Heraklian da o sırada Roma'nın ihtiyacı olan gıda maddelerini, özellikle tahılı keser. Bu, Roma'da kıtlığa sebep olur. Durup dururken kendisini zorla Roma'nın tek hâkimi haline getirenlerle artık istediği gibi oynayan, istediğini imparator yapan, istediğini görevden atan Alarik, gıda sorununu çözemeyen yeni imparator Attalus'u Rimini'ye çağırır ve imparatorluğunu elinden alır. Üçüncü kez yine Roma üzerine yürür. Zaten açlık çeken Roma, ancak üç gün dayanır ve şehre giren Vizigot ordusu üç gün süreyle şehri yağmalar. Alarik Hıristiyan olduğu için kiliselere dokunulmasına izin vermez. Böylece 410 yılında, oldukça kan kaybedip güçsüzleşen Batı Roma İmparatorluğu'nun neredeyse sadece bir hayaleti vardır.

Bu arada Kuzey Afrika Valisi Heraklian'ı yola getirmek için Afrika'ya geçmeye karar veren Alarik, güneye inildiğinde birden ateşlenir ve birkaç saat içinde ölür. O sırada 40 yaşındadır.

II. Theodosius ve Surlar
(410-57)

Batıdaki olaylarla ilgili haberler II. Theodosius'a ulaşmaktadır ama amcasının imdadına bir defa koşmuştur zaten, şimdi yapabileceği pek bir şey yoktur. Görüldüğü kadarıyla ortada birbirinden ayrı iki imparatorluk vardır, üstelik batının durumu da iyice belirsizleşmiştir.

Arkadius öldüğünde 7 yaşında imparator olan II. Theodosius'a naip olarak Praetorian Prefect Anthemius seçilmiştir. Arcadius döneminde önce 400 yılında Hazine Bakanlığına (comes sacrarum largitionum), 404 yılında ise imparatordan sonra devletin en yüksek makamı olan Magister Officiorum yani başbakanlığa getirilir.

Anthemius, imparator naibi olarak iyi bir seçimdir. Olağanüstü yetenekleri olan bir devlet adamıdır.

Nüfusu hızla artan ve genişleyen Konstantinople, Konstantin Surları'nın dışına taşmıştır. Hatta sur dışındaki yerleşim alanları artık sur içinden daha çoktur. Bu bölgeye saraylar ve kiliseler yapılmıştır. Ayrıca Haliç'in tepelerinde zenginlerin yazlık malikâneleri vardır. Herhangi bir barbar tehlikesinde, şehir halkının tümünü sur içine alarak korumak artık mümkün değildir.

Anthemius tehlikeli durumu ölmeden önce birçok kez İmparator Arkadius'a anlatmış, ancak İmparatoriçe Evdoksia şiddetle buna karşı çıktığı için, projeleri hazır olduğu halde surların yapımına bir türlü başlanamamıştır.

Ancak 408 yılı başlarındaki deprem Konstantin Surları'nı adeta yerle bir eder.

"İmparator naibi olarak artık tüm yetki elindedir. Geceleri rüyalarına giren surların yapımına başlamak için herhangi bir engel kalmamıştır.

Bir hafta devletle ilgili sorunları çözdükten sonra, 11 Mayıs 408 Pazartesi günü plan, proje ve uygulama elemanlarının tümünü son durumu görüşmek için çağırır.

"Sizlerle yaklaşık dört yıldır bu konuda çalışıyoruz. En ince detayına kadar ne yapacağımız belli. Önümüzdeki Pazartesi günü faaliyet başlıyor. Yıkım ve yapım ekipleri belli. Tam sekiz bin kişi gece gündüz demeden, tam gün çalışmaya başlayacak. Yine yaptığımız projeye göre 5,7 km uzunluğundaki bu surlar tam beş yıl içinde bitecek. 413 yılının 1 Eylül günü yılbaşı şenlikleri kutlanırken İmparatorumuz Theodosius Altın Kapı'da surların açılışını yapacaktır. Şimdi yola koyulun. Devamlı yapılanları denetleyeceğim. Hiçbir aksaklığa müsaade etmem ve cezalandırırım."

Böylece 18 Mayıs 408 Pazartesi günü faaliyet başladı. Ama öyle hummalı bir faaliyetti ki, sanki tüm Konstantinople ayağa kalkmıştı. İlk kazıya başladıkları anda zorluklar da başlamıştı. Arazi 5,7 km boyunca inişli çıkışlıydı. Bunu göze almışlardı. Ancak, surların sağlam bir şekilde yükselebilmesi ve özellikle kulelerin yapımında sorun çıkmaması için 5-6 m derinliğinde temel kazılması gerekiyordu. Projeye göre bazı yerlerde daha derine inilmesi gerekliydi. Çünkü, ileride düşmanları fark ettirmeden izleyebilmek için yer yer gizli tüneller yapılacaktı. (Bu konu özellikle 1453'te Bizanslıların işine çok yaradı. Osmanlı lağımcılarının, surları yıkabilmek için açtığı tüneller anında tespit edilip yok edilebildi. Bu da kuşatmanın süresini uzattı.) Ancak sık sık kayalara rastlanıyordu. İnsan gücüyle kayaların parçalanması zaman alıyordu. Bir fayda da sağlıyordu. Temelden çıkan taşlar temel yapımı için malzeme olarak ayrılıyordu. Plana göre zaman kaybedilmemesi gerekiyordu. Bu nedenle sert kayaya rastlandığında ya ileriye veya geriye toprak zemin aranıyor bulunduğunda çizimlerde değişiklik yapılıyordu.

Temel kazımı ileriye doğru devam ederken, kazılan alanlarda surların ve kulelerin yapımına hemen başlandı. Gece ocaklardan veya Büyük Liman'a yanaşan gemilerden taşlar indirilip arabalara yükleniyordu. Kademe kademe taşlar ait oldukları yerlere taşınıyor ve ülkenin her tarafından getirilmiş bin beş yüz taş ustası onları sürekli yontuyordu."(40)

(40) Radi Dikici, *Dört İstanbul*, s. 64-65.

Böylece Konstantin Surları'nın bazı yerlerde 1,5 km, bazı yerlerde 2 km kadar gerisine (bugün halen mevcut olan) yeni surların yapılması kararlaştırılır. Amaç, üç sıra halinde yapılacak surlarla dışarıdan gelecek tehlikelere karşı tam bir savunma sistemi kurmaktır.

Anthemius, görevde olduğu süre içinde sadece surların yapımıyla uğraşmaz, bir taraftan da Perslerle barış anlaşması yapar. Diğer taraftan Hun İmparatoru Uldin'in muhtemel saldırısını def etmek için Tuna Bölgesi'ndeki donanmayı güçlendirir. Ayrıca imparatorluğun ve özellikle Konstantinople'un iyi beslenmesi için, Mısır ve çeşitli bölgelerden gelen yiyecek malzemelerinin düzenli bir şekilde temini konusunda gerekli tedbirleri alır.

İlk olarak ana surların (Megateichos) yapımına başlanır. Surlar 5,7 km uzunluğunda ve Marmara Denizi'nden Blachernae bölgesine, yani bugünkü Ayvansaray ve Balat'a kadar uzanır. Kalınlığı 5 m, yüksekliği 12 m'dir. Her 55 m'de bir 20 m yüksekliğinde 96 kulesi vardır. Her kule üç katlıdır. Giriş şehir tarafındadır. Zemini toprak olan ilk kata cephane ve silahlar konulur. İkinci katta askerler yatar ve zemini tahtadır. Üçüncü kat ise mazgal ve mazgal siperleri ile donatılıp tam bir savaş platformu olarak kullanılır.

Bunların yaklaşık 20 m kadar önünde dış surlar (Exoteichos) vardır. Bunların kalınlığı 2 m, yüksekliği ise 9 m'dir. Keza dış surların da 96 kulesi bulunmaktadır. Onun önünde 12-15 m'lik bir boşluktan sonra eni 20 m, derinliği 5 m olan su hendeği ve su hendeğinin her iki tarafında istinat duvarı vardır. Ancak dış ve esas surlara bakan bölümündeki istinat duvarı toprak yüzeyinden 1,5 m yüksektir. Düşmanın ilk karşılandığı yer orasıdır.

Megateichos diye isimlendirilen bu çalışma 413 yılında bitirilir. 13 adet kapısı vardır. Ancak Ayvansaray'dan Marmara Denizi'ne kadar olan kısımda çok alçak bir duvar vardır, çünkü doğal şartlar nedeniyle o duvarların geçişi zaten güç görünmektedir.

Anthemius Kasım 414 tarihinde bir sabah aniden yok olur. Sanki öyle bir kişi dünyaya gelmemiştir. Çünkü surlar yapıldıktan sonra daha çok "Anthemius Surları" olarak anılmaya başlaması imparatorun kız kardeşi Pulcheria'yı rahatsız etmiş ve bunun taht adına tehlike teşkil ettiğini düşünmeye başlamıştır. İmparator II. Theodosius ablasına imparatoriçe unvanını verdiği için, o da gücünü kullanarak tehdi-

di bertaraf etmeyi düşünür. Kasım ayında bir sabah, imparatorun kendisini çağırdığı haberini alan Anthemius sonsuzluğa doğru yola çıkar. Sadece 15 yıl devlete hizmet ederek, büyük öngörüsü ile Bizans'ın 1000 yılını kurtaran bir kişi olan Anthemius'un nerede olduğu veya nereye sürüldüğü bugün dahi bilinmemektedir. Buna karşılık İmparatoriçe Pulcheria 442 yılında Konstantinople'u kuşatan Hun İmparatoru Attila'dan kurtulmalarını surlara borçlu olduklarını yaşayarak görmüştür.

Deniz kenarındaki surların yapımına ise muhtemelen 430'larda başlanır. Denizden gelecek tehlikenin daha az olacağı düşünülerek, bu surlar daha kısa ve incedir. Marmara Denizi tarafındaki deniz surlarının uzunluğu 8,460 m, Haliç tarafındaki deniz surlarının uzunluğu ise 5,600 m'dir. Roma'nın bin yıllık tecrübesinden istifade edilerek yapılan surların, kentin her türlü kuşatılmasına karşı son derece kolay bir savunma imkânı vermesi planlanmıştır. Görünüşe göre saldıranların bu surları aşması mümkün değildir.

II. Theodosius zamanında inşa ettirilen bu surlar, şimdi bütün tarihi kayıtlarda onun ismiyle anılır: Theodosius Surları. Surlar tamamlanır, ancak talihsizlikler de ardı ardına gelir. 8 Eylül 437 Çarşamba ve 10 yıl sonra 6 Kasım 447 Perşembe günü meydana gelen iki şiddetli deprem surların bir kısmını yerle bir eder. Son deprem özellikle 57 kuleye önemli zararlar verir. Artçı olan Ocak 448'deki deprem de tahribata yol açar. Neredeyse şehir halkının yarısından fazlası surların tamirine koşar ve 60 gün içinde tüm kuleler ve yıkılan duvarlar eski haline getirilir.

Kayıtlara göre surların önündeki su kanalları da açılarak, daha güçlü bir savunma sistemi kurulmuş olur. Blachernae bölgesiyle Marmara Denizi arasındaki surlar, Avar ve Slavların Konstantinople'u kuşatmasından sonra 626 yılında İmparator Heraklius tarafından tamamlanır. Daha sonra tahta geçen imparatorlar, surların tamiri ve daha güçlü hale gelmesi için birçok defa müdahalede bulunurlar.

II. Theodosius, 399 yılında doğan ve o sırada 15 yaşında olan kardeşi Pulcheria'yı augusta yapmıştır. Roma veya Bizans İmparatorluğu tarihinde ilk defa olarak, imparator eşi ve annesi olmayan bir imparatorluk prensesi imparatoriçe olmuştur. Bu sefer asıl iktidar, imparatorun kız kardeşi Pulcheria'nın eline geçer. Son derece zayıf karakterli olan impa-

rator, kız kardeşinin elinde oyuncak olur ve Pulcheria'nın imparatorlukta etkisi ölene kadar devam eder.

Augusta Pulcheria çok dindar ve muhtemelen çirkin bir kızdır. Onun dindar oluşu önemli kutlamaların yapıldığı ve imparatorların sık sık ziyafetler verdiği Büyük Saray'ı manastıra çevirir. Her türlü eğlence yasaklanır. Pulcheria kardeşlerini de yanına alarak, güne ayinle başlar. Bu ayinler gün boyunca aralıklarla devam eder. Ayrıca Pulcheria, kendisini Tanrı'ya adadığı için ölene kadar bakire kalmaya kararlıdır Nitekim ilerde evlenmesine rağmen bu kararından vazgeçmez. Doğal olarak yönetim de dini esaslara göre şekillenir ve hoşgörü ortamı tümüyle yok olur. Paganların kamu görevi yapması 416'da yasaklanır. Ne kadar iyi yetişmiş olsalar ve o sırada ne kadar önemli stratejik görev ifa etseler de, görevlerine son verilir.

Öte yandan en büyük eziyeti ise o sırada oldukça kalabalık bir nüfusa sahip olan Yahudiler çeker. Yahudiler 418 yılında, sivil olsun asker olsun, bütün kamu görevlerinden atılırlar.

Bu hava bütün ülkeye yayılınca Mısır'da kilise ileri gelenleri, daha önceki yüzyıllardan intikal eden tarihî, edebî ve diğer tüm sanat eserlerini yakarak yok ederler. Bugün o dönemleri belki daha iyi anlamamıza yardım edecek eserler de böylece kaybolmuş olur.

Ayrıca Pulcheria, Arkadius zamanında yanan Ayasofya'yı yeni baştan inşa ettirir. 415 yılında Ayasofya, imparatorun katıldığı bir törenle ibadete açılır.

İmparatorlukta resmi dil halen Latince'dir. Merkezdeki askeri ve sivil bürokrasi yazışmalarında bu dil kullanılır. Ancak I. Theodosius zamanından başlayarak Grekçe Konstantinople'da giderek yaygın şekilde kullanılan bir dil haline gelmeye başlar. Bundan sonra da bütün kayıtlar Grekçe olarak da tutulur, ayrıca hukuk eğitimi dışında Grekçe eğitim de yaygınlaşır.

Bu dönemin en önemli olaylarından biri de 425 yılında Konstantinople'da üniversitenin kurulmasıdır. Adı Pandidakterion olan üniversitede 31 kürsü vardır. Bu kürsülerden 15'inde Latince, 16'sında Grekçe eğitim yapılır. Eğitim konuları ise hukuk, tıp, felsefe, aritmetik, geometri, astronomi, müzik ve hitabettir. Üniversite hocaları senato tarafından görevlendirilir. Roma İmparatorluğu'nda en önemli derslerden biri hitabettir. Çünkü iyi hatiplerin üst görevlere tırmanması kolay-

dır. İmparator müşavirlerinin çoğu iyi hatipler arasından seçildiği gibi, senatörler arasında sivrilenler de daima iyi hatiplerdir.

Esasında İmparator II. Theodosius da iyi bir eğitim görmüş, Latin ve Yunan felsefesi, matematik, sanat konularında çok iyi yetişmiştir. Kaligrafi ise onun özel merakıdır. Bu konuda gerçekten yeteneklidir. Ancak en çok sevdiği şey avlanmak ve bugünkü poloya benzeyen bir oyunu oynamaktır. 420 yılında 19 yaşına gelmiştir ve evlenmek ister. Kız kardeşi Pulcheria ona, babası Atina Üniversitesi'nde profesör olan 18 yaşındaki Athenais'i bulur. Kız çok güzel ve iyi eğitimlidir, ancak ortada önemli bir sorun vardır: Athenais'in babası eski bir pagandır ve kızının da bir pagan olarak yetişmiş olması ihtimali yüksektir. Pulcheria sorunu çözer. Önce Athenais ismi Evdoksiya'ya çevrilir ve genç kız vaftiz edilir. Olağanüstü güzelliğiyle dikkati çeken Athenais'e imparator görür görmez âşık olur ve 421 yazında evlenirler. 423 yılında bir kız çocukları olur ve ismini Licinia Evdoksiya koyarlar. Bunun üzerine imparator karısını augusta olarak ilan eder. Şimdi imparatorlukta kız kardeşi ile birlikte iki augusta, yani iki imparatoriçe vardır.

Pulcheria; bulup getirdiği, kardeşine takdim ettiği, vaftiz ettirip saray adabına uygun davranmayı öğrettiği henüz 22 yaşındaki Athenais'in birden onunla aynı rütbeye ulaşmasını katiyen kabullenemez. Üstelik yeni imparatoriçenin kocasının üzerinde artan etkisi dolayısıyla gücünün giderek azalma tehlikesi belirmeye başlar.

Bu arada sarayın yeni bir misafiri vardır. İmparator Honorius'un üvey kız kardeşi Galla Placidia Konstantinople'a gelmiştir. Galla Placidia Roma'da Vizigotlara esir düşünce, Alarik öldüğünde onun yerine geçen kayınbiraderi Vizigot Kralı Athaulf'la (zamanın anlayışına göre bir Romalı prenses, bir barbarla) Ocak 414'te o zaman bir Got toprağı olan güney Fransa'da, Narbonne'da evlenirler. Bir yıl sonra adını Theodosius koydukları oğulları olur. 416'da eşi Athaulf öldürüldükten sonra ertesi yıl oğlu Theodosius'u da kaybeder ve kardeşi Honorius'un yanına döner. Orada ise Honorius komutanlarından biri olan Konstantius'la gönülsüz de olsa evlenmek durumunda kalır. Konstantius, Honorius tarafından III. Konstantius adıyla müşterek imparator yapıldığı için, Galla da imparatoriçe olur.

Galla Placidia'nın, III. Konstantius'tan biri kız diğeri erkek iki çocu-

ğu olur. Honoria ve Valentinian. Galla Placidia, kocasının beklenmedik şekilde ölümünden sonra, kardeşi Honorius'un kendisine duyduğu yakınlıktan rahatsız olmaya başlar. *"Honorius'un kız kardeşi Galla'ya kocasının ölümünden sonra giderek ölçüsüz artan eğilimi ve yakınlaşma duygusu ve birbirlerini dudaklarından öpmeleri etrafta onlar hakkında utanç verici şüphelerin doğmasına neden oldu."*(41)

Bir süre sonra bu duruma dayanamayan Galla Placidia, Honorius'la arasında çıkan tartışma sonunda çocuklarıyla birlikte kaçar ve deniz yoluyla yaptığı zor bir yolculuktan sonra aynı yıl, yani 423'te Konstantinople'a gelir. Böylece Konstantinople'da artık üç augusta vardır. II. Theodosius ve hatta kız kardeşleri, bu ziyaretten memnundurlar. Sonunda 4 yaşında olan Galla Placidia'nın oğlu Valentinian ile henüz bir yaşını bile doldurmamış olan imparatorun kızı Licinia Evdoksiya'nın evlenmesini kararlaştırırlar.

Tam o sırada, Honorius'un 16 Ağustos Perşembe günü öldüğü haberi Konstantinople'a ulaşır. Ardından gelen haber de can sıkıcıdır. Honorius'un müşavirlerinden (primicerius notariorum) biri olan İoannes, tahtı ele geçirmiştir. II. Theodosius'un ise Batı Roma İmparatorluğu'yla ilgili herhangi bir niyeti yoktur. Buna karşılık o da Galla Placidia'nın augusta olduğunu teyit eder ve oğlu Valentinian'ı caesar olarak ilan eder. Doğu ordusu, Galla Placidia ve oğlunun iktidarını güçlendirmek amacıyla, isyancıyı atmak üzere Alan'lı Aspar komutasında batıya hareket eder ve hatta II. Theodosius, Galla Placidia ve çocuklarını Selanik'e kadar yolcu eder. Doğu ordusu, İoannes'in bulunduğu Ravenna'yı kuşatır. Ravenna fethedilmesi güç konumda bir şehir olmasına rağmen 425 yılının ilk ayında düşer. Yaklaşık 1,5 yıl hüküm süren İoannes yakalanır ve zincire vurularak o sırada Aquileia'da bulunan Galla Placidia'ya gönderilir. Önce şehir hipodromunda teşhir edilen İoannes, daha sonra idam edilir.

Sonunda, Galla Placidia'nın oğlu III. Valentinian (Flavius Placidius Valentinianus/425-455) 23 Kasım 425 Pazartesi günü daha 6 yaşında iken imparator olur. Böylece Batı'da, Batı Roma İmparatoru olarak 29 yıldan fazla hüküm sürecek yeni bir imparator vardır. İmparator naibi ise, annesi İmparatoriçe Galla Placidia'dır.

---

(41) Hagith Sivan, Galla Placidia, *The Last Roman Empress*, s. 88.

• • •

Öte yandan Konstantinople'da hukuki konuda çalışmalar başlatılır. Doğu'da ve Batı'da çıkan kanunlar 429 yılından itibaren dokuz bilim adamı tarafından incelenir; Büyük Konstantin zamanından bu yana çıkarılan bütün kanunlar da bir araya toplanır. Büyük bir kısmı artık yaşam şansını kaybettiği, bir kısmı ise birbirine zıt hükümler taşıdığı için iptal edilir. Çalışmalar tam dokuz yıl sürer. Böylece Büyük Konstantin'den bu yana çıkarılmış olan imparatorluk emirnameleri bir araya toplanmış ve *Theodosius Kodeksi* tamamlanmıştır. Bu Kodeks'in girişinde hem II. Theodosius'un, hem III. Valentinian'ın ismi zikredilir ve böylelikle de, yapılan düzenlemenin imparatorluğun doğusunda ve batısında geçerli olması sağlanır.

Aynı yıl, çok önceden kararlaştırıldığı gibi, III. Valentinian ile II. Theodosius'un 15 yaşındaki kızı Licinia Evdoksiya evlenirler. Bu evlilikle, uzun yıllardan beri birbirinden oldukça ayrı düşen iki imparatorluk tekrar bir araya gelmiş gibi olur. Ancak bu, tekrar birleştikleri anlamına gelmez.

431 yılında Vandallar İtalya açısından hayati önemi olan Kuzey Afrika'yı işgal ederler. İtalya'nın bütün buğdayı Afrika'dan gelmektedir. Batı, Theodosius'tan bu konuda yardım ister. Alan'lı Aspar komutasında gönderilen ordu, batı ordusu ile birlikte Vandallar karşısında yenilgiye uğrar. Batıya yardım için yapılan bütün girişimler, sonuçsuz kalır. Sonunda beliren Hun tehlikesi nedeniyle ordu geri döner.

II. Theodosius döneminin diğer bir özelliği de Hıristiyanlıkta yeni inançların yaygınlaşmaya başlaması ve toplanan konsillerle inançlar arasındaki ayrımın giderek keskinleşmesidir.

İmparator Theodosius II. 428'de Konstantinople Patrikliği'ne Nestorius'u seçmiştir. Nestorius'a göre İsa, hem insan, hem de kutsal bir varlıktır. Meryem de "Tanrı'nın annesi" değil "İsa'nın annesi"dir. Müthiş bir hatip olan Nestorius kısa zamanda özellikle Suriye ve Mısır'da büyük bir yandaş bulur ve zamanla bu inanç Nestorianizm olarak anılır.

Başlangıçta imparator, Nestorius'a karşı çıkmaz. Ancak kız kardeşi Pulcheria ve İskenderiye Patriği ona karşı çıkıp, 430 yılında Papa da Nestorius'u kınayınca, imparator çözüm bulmak için 431'de I. Efes

Konsili'ni toplar. Konsil toplantıları sonunda "Meryem'in Tanrı'nın annesi olduğu ve İsa'nın hem kutsal, hem de insan varlığının birbirinden ayrılamayacağı" kararı çıkar ve imparator da buna katılır. Nestorius ise patriklikten atılıp sürgüne gönderilir.

Bu çatışmalar Monofizizmin doğuşuna çanak tutar. Monofizitlere göre İsa tanrıdır. Hem insan, hem de kutsal varlık olması mümkün değildir. Bu inanç başta İskenderiye olmak üzere Mısır'da önemli sayıda yandaş bulur ve Mısır'daki manastırlar Monofizit eğitimin merkezi olur. (Hatta yaklaşık yüzyıl sonra İmparatoriçe Theodora da Mısır'da bulunduğu sırada bu akımdan etkilenecek ve bu eğilimi ömrü boyunca muhafaza edecektir.)

İnançlar arasında çatışma durmaz. İskenderiye Patriği Dioskoros 449'da II. Efes Konsili'nin toplanmasına önayak olur ve orada Monofizit görüşü kabul ettirir.

Hemen karşısına yine İmparatoriçe Pulcheria ve dönemin papası I. Leo çıkar. Bu konsilin kararlarının kabul edilmez olduğunu açıklarlar. Bu nedenle II. Efes Konsili'ne "Haydut Konsili" de denmiştir.

İleride ise, bu sefer imparator eşi olan İmparatoriçe Pulcheria, kocası yeni İmparator Marcian'ı ikna ederek papanın da onayıyla Ekim 451'de "Khalkedon Konsili"ni toplantıya çağırır. Bu konsilde, 449'da yapılan II. Efes Konsili'nin bütün kararları iptal edilir. O konsilde alınan kararla bugünkü Ortodoks Hıristiyanlığın temeli atılır. Buna göre İsa, hem insan hem de tanrı olarak kabul edilir. İsa, Tanrı olan Baba ile aynı özdendir. Meryem Ana sade insan olan İsa'nın anası değil, Tanrı olan İsa'nın da anasıdır ve ona Tanrı'nın anası anlamına gelen Theotokos denilir.

Ancak, nasıl Arianlar İznik Konsili kararlarını kabul etmemişse, Nestorianlar Efes Konsili kararlarını, Monofizitler de Kadıköy Konsili kararlarını kabul etmezler. Sonraki iki yüzyıl boyunca pek çok çatışma hep bu nedenlerden çıkar.

Bu arada İmparatoriçe Athenais 437'de kutsal toprakları ziyaret etmek üzere önce Antakya'ya (Antioch), oradan da Kudüs'e gider. İmparatoriçe Kudüs'te gördüklerine biraz şaşırır. Çünkü Kudüs Konstantinople'dan çok farklı ve tipik bir Roma şehridir. Şehir onu sevgiyle karşılar ve kaldığı bir yıl boyunca da bütün kutsal yerleri ziyaret eder. Çeşitli dini ayinlere katılır. Vakıflar kurar, hastaneler açar.

Ertesi yıl döndüğünden kısa bir süre sonra, imparatorluk müşavirlerinden biriyle ilişkisi olduğu ithamıyla karşılaşır. 443 yılında tekrar Kudüs'e giden imparatoriçe ölene kadar orada kalır. Kocasını inandıramayan Athenais, 20 yıl sonra ölüm döşeğinde bile masum olduğunu söyleyecektir. Böylece Konstantinople'da artık tek augusta vardır: gittikçe artan nüfuzuyla, Pulcheria.

Ancak büyük bir tehlike kapıdadır. Hun tahtında 434'ten itibaren ağabeyi Bleda ile Attila vardır. Rufinus'un birtakım anlaşmalarla uzakta tuttuğu tehlike giderek büyüyünce II. Theodosius, Hunlara her yıl 300 kg. altını haraç olarak ödemeyi kabul eder. Ama bu para hiçbir zaman ödenmez.

Bunun üzerine Attila 441 yılında Pannonia (İllyrium'un kuzeyi) ve Tuna boylarına akınlar düzenler. Önce Belgrad'ı zapt eder, 443'te de Tuna Nehri kıyılarındaki şehirleri yağmalar.

Daha sonra güneye inerek sırayla Niş'i ve Sofya'yı ele geçirir. Bu şehirleri yağmalayıp yerle bir eder. Hun tehlikesine karşı 442'de, o sırada halen bir kısmı batıda bulunan doğu ordusu geri çağrılmıştır ama Attila Çanakkale'de Bizans ordusunu yener ve Konstantinople'u kuşatır.

Bu, Konstantinople'un Bizanslı olmayanlar tarafından tarihteki ilk kuşatılmasıdır. Tam zamanında bitmiş olan Theodosius Surları'nı aşmanın mümkün olmadığını gören Attila geri döner ve Bizans ordusunun geri kalan güçlerini de Gelibolu'da yok ettikten sonra, Bizans'la bir barış anlaşması imzalar. Bu sefer Bizans yıllık olarak 700 kg. altın ödemesi yapacaktır. Daha sonra kuzeye ve batıya yönelen Hun kuvvetleri, dört yıl sonra 447'de tekrar imparatorluğa saldırırlar. Balkanlar'ın önemli bir kısmını işgal ettikten sonra Bizans ordusunu ağır bir yenilgiye uğratırlar. Ancak Hun kayıpları da oldukça fazladır.

Bu arada Bizans, Attila'nın öldürülmesi için bir suikast planı hazırlar. Ancak plan Attila tarafından tam zamanında öğrenilir ve başarısız kalır. 449'da daha ağır şartlarla yapılan anlaşmadan sonra Attila batıya döner, Fransa ve İtalya'yı işgal eder. İtalya'nın önemli şehirleri; Milano, Padua, Verona, Bergame ve Brecia birer birer Attila'nın eline geçer.

Güçlü bir karakteri olmayan ve başarıları yanında birçok yenilginin de mimarı olan II. Theodosius, bazı kayıtlara göre, 28 Temmuz 450

Cuma günü ava çıkar. Hızla atını sürerken yere kapaklanır ve başı taşa çarparak ağır bir şekilde yaralanır.

II. Theodosius'un erkek çocuk olarak vârisi yoktur. Bunun üzerine kız kardeşi Pulcheria, Trakyalı eski bir asker ve senatör olan Marcian'la, bekâretini korumak şartıyla evlenir. Ölüm döşeğinde olan II. Theodosius da bunu onaylar.

Böylece Bizans tahtında artık (Flavius Marcianus) Marcian. (450-57) vardır. 392 yılında Trakya'da doğan Marcian babası gibi asker olur. İlk önce doğu cephesinde savaşan Marcian daha sonra Konstantinople'a döner. Zamanın ünlü komutanı Aspar'ın yanında çalışmaya başlar. Onunla birlikte 431 yılında Afrika'ya Vandallarla savaşmaya gider. Bizans güçleri savaşı kaybederken Marcian esir düşer. Rivayete göre Vandal Kralı Geiserik'in huzuruna getirilir. O sırada Geiserik'in yanında bulunan bir kahin, krala bu askerin ileride imparator olacağını söyler. Geiserik, ona bir daha Vandallarla savaşmayacağına dair yemin ederse kendisini serbest bırakacağını söyler. Zahmetli bir yolculuktan sonra Konstantinople'a dönen Marcian önce muhafız birliği komutanlığına atanır ve daha sonra da senator olur.

Batı Roma İmparatorluğu'nun kaderi ile pek ilgilenmez. Hatta 455 yılında Vandalların Roma'yı yağmalamaları karşısında herhangi bir müdahalede bulunmaz.

En büyük tehlike Hunlardır. Marcian 453 yılında Hunlara yıllık haracı ödemeyi reddeder. Bunun üzerine Attila Bizans'a yeniden saldırmak için hazırlığa başlar, ancak bir sabah yatağında ölü bulunur. Ondan sonra Hunlar arasında taht kavgaları başlar ve Bizans için tehlike kalmaz.

Yine o dönemden kalma rivayete göre, Attila'nın öldüğü gece, Marcian rüyasında Attila'nın yayının kırıldığını görür. Ölüm haberi ulaştığında, "O yiğit ve büyük bir düşmandı," der.

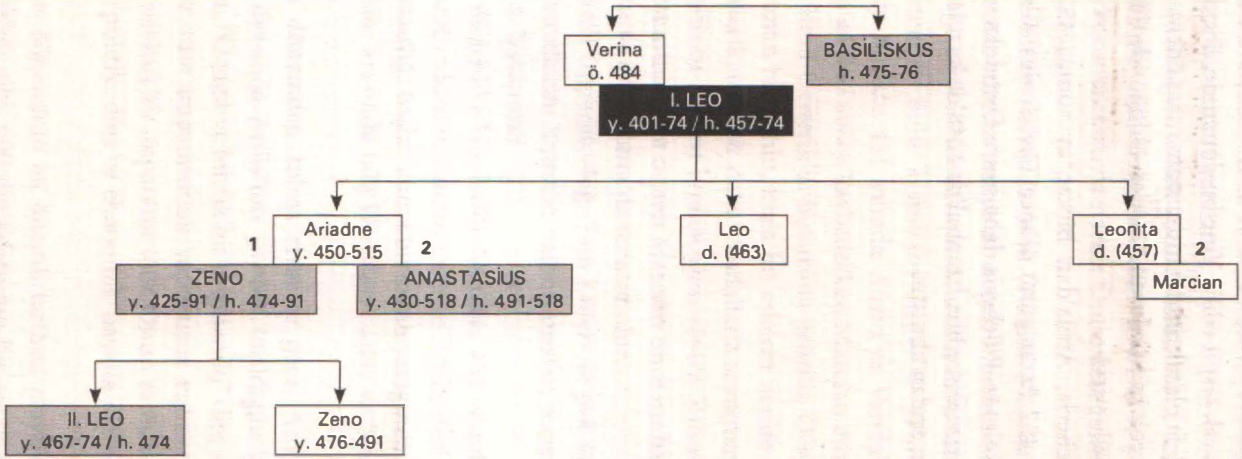
Kısa bir süre imparatorluk yapmasına rağmen, Marcian oldukça önemli iz bırakan bir imparator olur. Onun zamanında gerek yönetimle, gerekse politik, dini ve ekonomik hayatla ilgili önemli düzenlemeler yapılır.

Marcian döneminin en önemli tarihsel olaylarından biri, yukarıda bahsedildiği gibi, 600 din adamının bir araya geldiği Ekim 451'de Khalkedon (Kadıköy) Konsili'nin toplanmasıdır.

İmparatorluğun nüfusu bu dönemde 16 milyon, Konstantinople'un nüfusu ise 200 bin olarak tespit edilir. Yine bu dönemde, Diocletian zamanından sonra ilk defa olarak askere muntazam maaş ödemesi yapılır. Gelir gider dengesini çok iyi kurduran Marcian öldüğünde devlet hazinesi 50 bin kg. altın fazla verir.

İmparatoriçe Pulcheria, Attila'dan birkaç ay sonra, 453'te ölür. Marcian da 27 Ocak 457 Pazar günü ölünce Theodosius sülalesinden tahta geçecek kimse kalmaz. Pulcheria daha sonra Ortodoks ve Katolik Kiliseleri tarafından azize ilan edilir. İstanbul'da 1848'de kurulan Sainte-Pulcherie Okulu adını ondan almıştır.

I. LEO HANEDANI (457-518)

Not: (y) İmparatorların yaşadığı tarihleri, (h) hükümdarlık sürelerini, (ö) ölüm tarihini göstermektedir.

Leo Hanedanı ve Batı Roma İmparatorluğunun Sonu
(457-518)

"İmparatorluğu bir Ortodoks imparatora verin!
İmparatorluğu gerçek bir Romalı'ya verin!"

Halk Marcian'ın ölümünden sonra boşalan imparatorluk makamının doldurulmasını önce senatodan bekler. Dönemin en güçlü kişisi ise Magister Militum per Orientem (Doğu Ordusu Komutanı) ve konsül olan Flavius Ardabur Aspar'dır. Sülalesi üç kuşaktan beri imparatorlukta önemli görevler yapmaktadır. Aspar, İmparatoriçe Pulcheria ile Marcian'ın evlenmesinde ve Marcian'ın tahta geçmesinde de önemli rol oynamıştır.

Marcian öldüğü zaman geride evladı olmadığı için yeni bir imparator seçimi gerekmektedir. Aslında Aspar kendisini imparator ilan etse, buna karşı çıkacak kimse yoktur. Ancak o, kendisi bir Arian olduğu için, tahta geçmesinin mümkün olmadığını bilmektedir. Bu yüzden Aspar, yardımcılarından çok güvendiği birinin, Hıristiyan bir Dacia'lı (Balkanlar'ın orta bölümü) olan 56 yaşındaki (Flavius Valerius Leo) I. Leo'nun (457-474) imparator olarak seçilmesini sağlar.

İmparator I. Leo ve İmparatoriçe Aelia Verina 7 Şubat 457 Perşembe günü Ayasofya'da yapılan törenle taç giyerler. Böylelikle de, daha önce kalkan üzerine çıkarılarak imparator ilan etme şekli I. Leo ile sona ermiş olur. Ancak daha sonraki yıllarda, taşrada isyan ederek kendilerini imparator ilan eden komutanlar bu usulü kullanmaya devam edeceklerdir. I. Leo'nun ilk iktidar yıllarında gerçek güç, perde arkasında duran Aspar'dadır. Ancak bu çok uzun sürmez ve Aspar'la imparatorun arası çok geçmeden açılır ve sonunda birbirlerine adeta düşman olurlar.

Bunun üzerine I. Leo, gücü dengelemek için İsaurianları kullanır. Anadolu'nun güneyinde (Antalya ile Adana arası) yaşayan, çok savaşçı

ve gözü pek bir kabile olan İsaurianlar, doğu ordusunun önemli bir kanadını teşkil ederler. I. Leo 466'da Isaurianların Tarasis adlı komutanını Konstantinople'a çağırır. İsmini Zeno olarak değiştirir ve onu önce imparatorluk muhafızlarının komutanı yapar. Ertesi yıl da magister militum olarak atadıktan sonra, kızı Ariadne'yle evlendirir.

I. Leo çok az eğitim görmüş olmasına rağmen, sağduyusu güçlü bir kişidir. Hükümdarlığının ilk yıllarında Hunlara karşı başarılı seferler yapar. Tabii bunda, Attila'dan sonraki iktidar mücadelelerinin Hunları oldukça yıpratmış olmasının etkisi de vardır.

Batıda ise, İmparatoriçe Galla Placidia'nın 450 yılında ölümünden sonra oğlu III. Valentinian'ın yaklaşık 30 yıl süren saltanatı 16 Mayıs 455 Pazartesi günü bir suikast sonucu öldürülmesiyle sona erer. Bundan sonra kısa süreli imparatorların gelip geçtiği istikrarsız bir dönem başlar.

Bunu sona erdirmek isteyen I. Leo, 467'de Marcian'ın damadı Anthemius'u imparator yaparak batıya gönderir. Amacı, doğu ile batıyı birleştirmektir ama Anthemius, Romalı bir general olan Ricimer tarafından 472'de tahttan indirilir ve öldürülür.

Zeno'nun karısı Ariadne bir erkek çocuk doğurur. Çocuğa dedesinin adı verilir. Görüldüğü kadarıyla küçük Leo tahtın meşru vârisidir. İmparator, Zeno'yu 469'da konsül, daha sonra da Magister Militum per Orientem yapar. Böyle olunca, imparator ile Aspar'ın arası artık iyice açılır. O sırada, Trakya'daki birlikler imparatora karşı isyan ederler. Ama isyan çok kısa zamanda bastırılarak elebaşılar cezalandırılır. Gelen istihbarat raporları, Trakya'daki bu isyanın tahrikçisinin Aspar'ın büyük oğlu Ardabur olduğunu gösterir. Bunun üzerine I. Leo, imparatorlukta yapacağı yeni düzenlemeler için danışmak ihtiyacında olduğu haberini gönderir ve Aspar'ı, oğlu Ardabur'la birlikte saraya davet eder. Aspar ve Ardabur, kendileri için hazırlanan tuzağın farkında olmaksızın saraya varırılar, hemen etrafları çevrilir ve her ikisi de katledilir. Böylece 471'de, Aspar ve oğlu imparator için tehlike olmaktan çıkmış olur.

I. Leo 473 yılında ölmeden kısa bir süre önce, 6 yaşındaki torunu Leo'yu yerine geçecek imparator olarak seçer. 73 yaşında, 18 Ocak 474 Cuma günü dizanteri nedeniyle öldüğünde, dönemine göre çok uzun yaşamış olan Leo'nun yerine torunu II. Leo (474) imparator olur. Anne

Ariadne ve büyükanne Verina'nın da onayıyla, baba Zeno da torun II. Leo ile birlikte müşterek imparator ilan edilir. Doğal olarak esas gücün temsilcisi, baba Zeno'dur. Ancak aynı yıl içinde, yani 9 ay sonra 17 Kasım 474 Pazar günü II. Leo da salgın hastalık nedeniyle ölünce, o sıralar 48 yaşında olan (Flavius Zeno) Zeno (474-491) imparator olur.

Bir zamanların İsaurian kabilesinin şefinin imparator olmasına doğal olarak Konstantinople pek sıcak bakmaz. Zeno'nun tahtla ilgisi imparatorun kızıyla evli olmasından ibarettir. Özellikle torununun (II. Leo) ölümünü pek doğal bulmayan kayınvalidesi İmparatoriçe Verina, ona karşıdır. Ancak bütün bunlar yeni imparatorun umurunda olmaz. İlk olarak, uzun yıllardır Doğu ve Batı imparatorluklarının başağrısı Vandallarla sulh arayışına girer. Bunun için aracı olarak o sırada senatonun çok saygıdeğer bir üyesi olan Severus'u görevlendirir. Severus gerçekten çok başarılı bir diplomasi yürüterek Vandal Kralı Geiserik'i etkiler. Önce fidye ödeyerek bütün Romalı ve Bizanslı esirleri serbest bıraktırır. Daha sonra imzalanan sulh anlaşmasıyla Vandallar artık Bizans için başağrısı olmaktan çıkarlar.

Zeno ise İsaurianlı klanların şeflerine önemli görevler verir, bunlardan biri olan İllus'u üst mevkilere getirir. Daha önceki imparatorların yaptığı gibi, Zeno da yerli halktan askeri birlikler kurma siyasetine devam eder, ancak saray muhafız birliklerini İsaurianlardan seçer.

Zeno'nun kayınvalidesi Verina, mevcut durumu en az kabullenen kişidir. Damadını asla sevmeyen ve hatta onu görmek bile istemeyen eski imparatoriçe, aslında sevgilisi Patricius'u imparator yapmak istemektedir.

Verina ve Patricius, Zeno'yu ortadan kaldırmak için bir saray darbesi hazırlığı yaparlar. Önce imparatorun en yakın adamı olan İsaurianlı komutan İllus'u ikna ederler. Patricius, imparatoriçenin kardeşi Basiliskus ve İllus, Kasım 474'te harekete geçmeye karar verirler. O gün Zeno Hipodrom'da oyunları yönetmektedir. Kayınvalidesinden acil bir mesaj alır. Bu mesaja göre; ordu, senato ve halk birleşerek aldıkları kararla onu imparatorluktan atmışlardır. Zeno bunun bir kandırmaca olduğunu anlasa da, riske girmemek için annesi, karısı ve kendisine sadık birliklerle, hazinenin bütün altınlarını da alıp gecenin karanlığından istifade ederek kabilesinin olduğu dağlık bölgeye (bugünkü Antalya ve civarı) kaçar.

Öte yandan, Verina'nın niyeti gerçekleşemez. Kardeşi (Flavius Ba-

siliscus) Basiliskus (475-476), kendisini imparator ilan eder ve ablasının sevgilisi Patricius'u idam ettirir. Verina'nın yapabileceği bir şey yoktur. Ama Basiliskus büyük bir hata yapar ve başkentte kalan bütün İsaurianların katledilmesini emreder. Bu onu daha çok antipatik yapar; halk her ne kadar İsaurianları sevmese de yapılan katliamı hoş karşılamaz.

Bu arada, 476 yılında pazaryerinden başlayan bir yangında, içinde, İmparator Julianus tarafından kurulan ve 120 bin kitabın bulunduğu kütüphane ve çok miktarda değerli antika, heykel ve sanat eserlerinin olduğu Lausus Sarayı yanar. Bu, halk tarafından Tanrı'nın Basiliskus'un aleyhine bir işareti olarak algılanır.

Daha sonra Basiliskus, darbeyi birlikte hazırladıkları İsaurianlı General İllus'u, Zeno'nun üzerine gönderir, ancak İllus taraf değiştirir ve Zeno'ya katılır. Böylece Zeno'nun önünde Konstantinople'a kadar onu durduracak herhangi bir güç kalmaz ve 476 yılında başkente döner. Basiliskus'u idam ettirmez ama ailesiyle birlikte Kapadokya'ya sürer. Oradaki açlık ve soğuk gibi ağır yaşam koşullarının onların hakkından geleceğini düşünür. Bu arada kayınvalide Verina damadına mecburen boyun eğer ve belirli bir süre için biraz geride durur. Aynı yıl İmparatoriçe Ariadne, Zeno'ya bir erkek çocuk daha doğurur. Ona da Zeno ismi konur. Böylece artık Bizans tahtında eskisinden daha güçlü bir İmparator Zeno vardır.

Batıda, III. Valentinian'ın 455 yılında ölümünden sonra 17 yıl boyunca iktidar gücü bir Alman olan Ricimer'in elindedir. O artık istediğini imparator yapmakta, beğenmediğini imparatorluktan atmakta veya öldürmektedir.

Örneğin, 455'ten başlayarak çok kısa sürelerle iktidara getirdiği beş kukla imparatordan ilkini imparatorluktan atarak piskopos yapar. Sonra atadığı iki imparatoru ardı ardına öldürtür. Son ikisi ise tahta çıktıktan sonra doğal nedenlerle ölürler. Onların ardından da 472 yılında Ricimer ölür. Ricimer'in oğlu da babasının politikasını sürdürür, ancak kukla imparatorlar dönemi 476'da sona erer. O sırada duruma hâkim olan ordu komutanı Odoacer'in imparator olmak gibi bir niyeti yoktur. Önce 4 Eylül 476 günü, son imparator Romulus Augustulus'u imparatorluktan atar ve kendisi bir asalet unvanıyla yetinerek İmparator Zeno'ya bağlılığını bildirir. Böylece batıda artık bir imparator ve imparatorluk yok-

tur. Bir başka ifadeyle, 4 Eylül 476'da Batı Roma İmparatorluğu ortadan kalkmıştır. Artık batısı ve doğusuyla yine tek bir imparatorluk ve tek bir imparator vardır. O da Bizans veya Roma İmparatorluğu'dur ve daha 977 yıllık ömrü vardır.

Bizans tahtında İmparator Zeno'nun hâkimiyeti artık mutlak hale gelir. İç sorunların çözümüne daha çok vakit ayırmaya başlar ama Konstantinople aristokrasisi, İsaurianlıların imparatorluktaki egemenliklerini hiçbir zaman içlerine sindiremez. Onları kaba saba ve yarı barbar sayan başta eski İmparatoriçe Verina olmak üzere, soylular ve hatta halk sürekli tepki gösterir. Bir de İsauria eyaletine her yıl hazineden 750 kg. altın ödenek ayrılması bir ayrıcalık olarak kabul edilir ve tepkileri yoğunlaştırır. Bu nedenle imparator aleyhine çalışmalar hiç durmaz. Nitekim imparatorun hayatına kastedilen bir saray darbesi daha düzenlenir ama Zeno bunu kolaylıkla def eder.

Konstantinople'da 479'da çok şiddetli bir deprem olur. Saraylar ve kiliseler önemli ölçüde hasara uğrar. Ama en kötüsü, Theodosius Surları'nın önemli bir kısmının yerle bir olmasıdır. Zeno, depremin hemen ertesinden itibaren surların tamirini başlatır. Çünkü özellikle Ostrogot tehlikesine karşı elindeki en önemli silah surlardır.

482'de, o sırada imparatorluk muhafız birliği komutanlığına atanmış olan İllus'a, hipodroma giderken bir suikast teşebbüsü olur. Yakalanan zanlılardan, suikast teşebbüsünün arkasında İmparatoriçe Verina'nın olduğu anlaşılınca, imparator onu İsaurian bölgesinde bir kaleye sürgün eder. İmparatoriçe 484 yılında orada ölür ve böylece en önemli muhalif ortadan kalkmış olur.

Ostrogotlar, Zeno'nun hükümdarlığı boyunca sürekli Bizans'ın başağrısı olurlar. Sık sık isyan çıkarır, şehirleri ele geçirip yağmalarlar. Bunun üzerine Zeno, 488 sonbaharında, Ostrogot Kralı Theodorik'e ordu komutanı unvanı verir ve yerleşmek üzere onları İtalya'ya gönderir. Böylece Ostrogotlar Bizans sınırlarından ayrılır ve Zeno ilk defa, isyan edecek kimse kalmadığı ve başının belası Verina da mezarında olduğu için, derin bir nefes alır.

İmparatorluğunun son üç yılı, siyasi sorunlar çözüldüğü için rahatlık içinde geçer. Ancak bir konu vardır ki, Zeno onda başarılı değildir. Hıristiyanlık tarihinin son beş yüzyılı içinde çeşitli mezhepler do-

ğar. Gerek V. yüzyılda gerekse daha sonraları mezhep kavgaları kanlı çatışmalara dönüşür. Özellikle Monofizitler Anadolu ve Mısır'da giderek güçlenir ve yüz binlerce taraftara sahip olurlar. Mısır'daki manastırlar Monofizitlerin eğitim merkezleri haline gelir. Zeno ise, Monofizitlere daha toleransla bakarken mezhepler arası görüş ayrılıklarını kaldırmak için de çok uğraşır ama kesin bir sonuca bağlaması mümkün olmaz.

Zeno'nun 490'da sağlığı giderek bozulur. Tahtın vârisi oğlu Zeno ise delikanlılık çağındadır ama kendi cinsine gösterdiği eğilim nedeniyle hastalanır ve babasından kısa bir süre önce ölür. 4 Eylül 491 Çarşamba günü de Zeno bir epilepsi krizi sonunda öldüğünde geride tahta geçecek kimse kalmamıştır.

İmparatorun öldüğü haberi yıldırım hızıyla bütün Konstantinople'a yayılır. Acı haberi duyan halk, yavaş yavaş sarayın önünde toplanmaya başlar.

Kocasını yeni kaybetmiş olan İmparatoriçe Ariadne sarayın penceresinden göründüğünde, halk karşısında diz çöker ve sessizce dua ederek kaybına saygı gösterir. Ancak halk, üç yıldır sulh içinde yaşamasına rağmen bir yandan da, daha önceki uzun yıllar süren taht kavgalarından ve katliamlardan mustariptir. Bunu da daha çok, başlarında gerçek bir Romalı (Bizanslı) imparator olmamasına bağlamaktadır.

"Daha sonra halk birden, 'İmparatorluğu bir Ortodoksa verin! İmparatorluğu gerçek bir Romalıya verin!' diyerek bağırmaya başlar. Bunun manası çok açıktır. Halk artık ne putperest ne de İsaurian gibi çeşitli kabilelerden gelen bir imparator istemektedir. Bu tarif ise devlet sırlarına vakıf eski bir asker ve imparatorluk müşaviri olan birine uymaktadır: Flavius Anastasius. Ariadne onu seçer. 60'lı yaşların başlarında olan Anastasius ile Ariadne 6 hafta sonra evlenirler. Anastastius ilk defa imparatorluk işareti olan erguvan rengi giysisiyle halk huzuruna çıkar..."(42)

(Flavius Anastasius) I. Anastasius (491-518) Adriatik kıyısında Dyrrhachium'da (Durres) 430-31 yıllarında doğar. Bir gözü siyah diğer gözü mavi olduğu için gençliğinde arkadaşları ona Dikarus diye seslenirlerdi. 20 Mayıs 491 Pazartesi günü imparator olan I. Anastasius'un uzun süren saltanat yıllarında, imparatorluk gerçekten hem istikrara hem de refaha kavuşur. Onun başarılı bir imparator olması, kendisin-

(42) John Julius Norwich, *Byzantium: The Early Centuries*, s. 183.

den sonra gelecek ve imparatorluğa bir ölçüde altın çağ yaşatacak olan Justinyen için sanki bir işarettir.

I. Anastasius gerçekten çok zeki, yetenekli, iyi eğitim görmüş ve kültür seviyesi yüksek bir kişidir. Kendinden önce gelen imparatorlar zaman zaman halka çok zalimce davranmışlardır. O buna hiçbir zaman müsaade etmediği gibi, özellikle toplumun refahını sağlamak için kolları sıvar.

I. Anastasius'un ilk işlerinden biri, İsaurianlara verilen yıllık ödeneği kesmek olur. Öte yandan da İsaurianları Konstantinople'dan atmak için hazırlıklara başlar. Ancak I. Leo ile başlayan İsaurian etkisi, son 34 yılda gerek başkentte gerekse imparatorlukta belirli bir etkinlik kazanmıştır. Birçok önemli yönetim birimi halen onların elindedir. Nitekim 492'de Zeno'nun kardeşi Longinus —tahtın haksız yere elinden alındığını düşünmektedir— etrafına topladığı güçlerle şehirde ayaklanma başlatır ve en önemli binaları yakıp yıkarlar. Hatta Hipodrom'un da büyük bir kısmını yakarak tahrip ederler. İmparator derhal harekete geçer, ayaklanma kısa zamanda bastırılır ve Longinus yakalanarak İskenderiye'ye sürgüne gönderilir.

Bütün bunlar, İsaurianları başkentten sürmek isteyen imparator için bahane olur. İmparatorluk ailesinin tamamı ve hatta Zeno'nun çok yaşlı olan annesi Lalis de dâhil, hepsi sürgün edilir.

Böylece sonunda İsaurian sorunu halledilmiş ve başkent sükûna kavuşmuş olur. Ancak Anadolu'da savaş kolay kolay bitmez ve üç yıl daha sürer. İsaurian'a dönen güçler ayaklanarak Konstantinople'a yürümeye kalkarlar. I. Anastasius imparatorluk ordusunu hemen harekete geçirir ve İsaurianlar çatışmaların tümünü kaybederler. Sonunda isyanlar 496'da tümüyle bastırılır ve imparator, İsaurianların önemli bir kısmını (bir güç olmaktan çıkarmak için) o bölgeden alıp yerleşmek üzere Trakya'ya gönderir. Bu suretle İsaurian sorunu nihai çözüme kavuşmuş olur.

Artık sıra mali reformlara gelmiştir. İmparator şehirlerarası ticaretin arttırılmasını teşvik ederken, madeni paraları değiştirir. Ülkede kullanılan para birimi esas itibariyle 6,3 gram ağırlığında altın paradır. İsmi Latince solidus, Grekçe nomisma'dır. Ayrıca yarım solidusa semissis, üçte birine ise tremmissis denir. *"498 yılında imparator para reformu yapar ve 5, 10, 20 ve 40 nummi ismiyle bakır paralar bastırır... Bu sonuncusu (yani 40 nummi) follis olarak biliniyordu ama kuramda 1 solidus 180*

follis veya 7.200 nummiye eşdeğerdi."[43] Nummi ve follis olarak bu bakır paralar daha birkaç yüzyıl kullanılacaktır.

I. Anastasius vergi toplama işini mahalli otoritelerden alıp hükümet tarafından atanan kişilere verir. Bir yandan da sınır güvenliğini sağlamak için kaleleri güçlendirir ve imparatorluğun birçok bölgesinde kiliseler inşa ettirir. Yapılan mali reformlardan gerçekten olumlu sonuç alınır ve hazinede yaklaşık 155 bin kg. altın birikir. Hazinenin giderek güçlendiğini ve mali durumun hızla düzeldiğini gören imparator, 488 yılında şehirlerdeki tüccar ve zanaatkârlardan alınan vergiyi de kaldırır.

Bu arada daha önemli bir tarihsel dönüşüm gerçekleşir. Ostrogot Kralı Theodorik 497'de İtalya'yı tümüyle ele geçirir. 4 Eylül 476'dan beri, başında imparator olmasa da şeklen Konstantinople'a bağlı olan 21 yıllık yönetime son verir ve kendisini İtalya kralı ilan eder. Aynı yıl I. Anastasius, Theodorik'in İtalya krallığını onaylar. Artık bu tarihten itibaren Roma İmparatorluğu'nun batı kanadı resmen ortadan kalkar. İleride göreceğimiz gibi, her şeye rağmen Konstantinople'da bulunan Roma (Bizans) imparatorlarının İtalya üzerindeki etkisi birkaç yüzyıl daha sürecektir.

502 yılında Perslerin Theodosiopolis (Erzurum) ve Amida'yı (Diyarbakır) ele geçirmeleri ile başlayan savaş tam dört yıl sürer. Dört yılın sonunda Bizans ordusu Amida'yı geri alır ve eski sınırlara geri dönülmesini sağlayan bir barış anlaşması imzalanır.

Bir nokta vardır ki, I. Anastasius açısından sürekli problem olarak kalır. Kendisi inançlı bir Monofizittir. O sırada doğu eyaletleri, ekonomik bakımdan imparatorluğun en zengin bölgeleridir. Ayrıca Konstantinople'u besleyen birçok ürün de yine doğudan gelmektedir. Doğu eyaletlerinin çoğunda Monofizit inancı hâkimdir. Konstantinople dâhil birkaç önemli şehre Monofizit patrik atanması, tepki doğurur. Özellikle batıdaki Ortodoks ruhban sınıfı buna şiddetle karşı çıkar. Monofizit patriklerin Balkan Yarımadası'ndaki birçok kabile ve barbarlarla işbirliğine girmeleri, I. Anastasius'un başına önemli dertler açar. O da bunun üzerine Konstantinople'da art arda atadığı Monofizit inançlı iki patriği görevden alır.

I. Anastasius döneminde 493, 501 ve 512 tarihlerinde Konstan-

(43) Cyril Mango, *Bizans-Yeni Roma İmparatorluğu*, s. 47.

tinople'da üç önemli ayaklanma olur. 493'teki olay, Hipodrom'da imparatorluk locasına taş atılmasıyla başlar. İmparatorla imparatoriçenin heykelleri yıkılır ve sokaklarda sürüklenir. Ancak imparator olaya anında müdahale eder ve isyan bastırılır. 501'de ise, bir festival sırasında Yeşiller Hipodrom'da Maviler'e saldırır. Hatta bu saldırıda imparatorun gayrimeşru oğlu da öldürülür.

(Maviler ve Yeşiller esas itibariyle Bizans'ın V. ve VI. yüzyıllarında etkili olan ve Hipodrom'da mavi ve yeşil renklerle araba yarışlarında takımları tutan büyük grupların adıdır. Bugünle mukayese edersek, Fenerbahçe ve Galatasaray taraftarları nasıl takımlarını tutuyorsa Maviler ve Yeşiller de bunların tam benzeridir. Ama zamanla bir nevi spor kulübü olmaktan çıkar, halkın siyasal, sosyal ve dini eğilimlerinin temsilcileri haline gelirler. Mavi taraftarlarını, orta-üst gelir grupları ve asiller temsil eder ve daha çok 325 İznik ve 381 Konstantinople konsillerinde kabul edilen esaslara bağlıdırlar. Yeşil taraftarları ise daha çok ticaret ve zanaatla uğraşanlar, memurlar ve doğu eyaletlerinden gelenler ve bir bakıma fakir sayılabilecek halk tabakasıdır. Yeşiller Monofizit inanca daha yakındırlar. Ancak daha sonraları Maviler ve Yeşillerin içinden devlet içinde görev alan yöneticiler de çıkacaktır. İmparatorlar ise, Anastasius gibi Monofizit inançlı bölgelerde doğup büyüyen ve bu inanca göre yetiştirilenler dışında, genellikle Mavileri tutarlar.)

Dramatik bir şekilde sona eren 512'deki ayaklanmada I. Anastasius'un tacını kaybetmesine ramak kalır. O sırada 82 yaşında olan imparatorun Monofizit inanca olan bağlılığı artmıştır ve bunu da artık saklamaz. İmparatorun, kilise ilahisinde Monofizit inanca göre yaptırdığı değişikliğe Ortodoks ruhaniler ve özellikle Maviler şiddetle karşı çıkarlar. 4 Kasım 512 Pazar günü Maviler'in desteğiyle halk sokağa dökülür ve imparatoru istemediklerini haykırırlar. Ertesi gün de Hipodrom'da toplanıp *"Bütün dinsizler yok edilecek,"* diye bağırırlar. Hipodrom'dan çıkıp şehre yayılarak evleri ve birçok binayı yakar, Monofizit olduğu bilinen binlerce kişiyi öldürürler. Bu tam iki gün sürer. Bu süre içinde şehre tümüyle isyancılar hâkimdir. *"... Sonunda Anastasius o sırada Hipodrom'da toplanan kana susamış 20 bin kişilik topluluğun karşısına çıkar. Yavaşça başındaki imparatorluk tacını (diadem) ve erguvan renkli imparatorluk pelerinini çıkararak yanına koyar. Artık hazırdır ve sonra (tam bir sessizliğe bürünen) topluluğa artık imparatorluk sıfatını bıraktı-*

ğını ve onların şimdi kendisine kimi imparator olarak görmek istediklerini söylemelerini ister. Veya onun göreve devam etmesini istiyorlarsa, kendisine bir daha asla böyle bir şeye kalkışmayacaklarının sözünü vermelidirler. Uzun boylu, beyaz saçlı ve çok yakışıklı bir kişi olan imparatorun konuşması çok ikna edicidir. Ayaklanma kendiliğinden sona erer ve durum bir defa daha kurtulmuş olur..."(44)

İmparator I. Anatasius Hipodrom'dakilocasını terk ederek saraya döner. Ancak bu ayaklanmayı, yani devlet otoritesine karşı sokağın hâkim kılınmasını katiyyen affetmez. Gerekli tespitleri ve hazırlıkları bizzat kendisi yapar, sonra da Hipodrom'un dışındaki birliklere ne yapacakları konusunda emirlerini ulaştırır. Birlikler, toplantı dağılırken Hipodrom'un bazı çıkış noktalarını kapatarak halkın çıkışının belirli noktalardan yapılması için tedbir alır. Toplantıyı terk edenler arasından ayaklanmanın bütün liderleri, ileri gelenleri yakalanır ve sarayın altındaki zindana atılır. Gece kafaları koparıldıktan sonra da denize atılır. Bizans İmparatorluğu'nun 1123 yıl hüküm sürdüğü yıllar boyunca Marmara Denizi bu şekilde binlerce kişiyi yutar. Osmanlı dönemi ise istisna teşkil etmez.

Bu olaylar imparatorlukta büyük bir üzüntüyle karşılanır. Hatta ertesi yıl Got asıllı bir general olan Vitalian, Monofizizme karşı Ortodoksluğun savunucusu olarak ortaya çıkar ve Trakya'da topladıkları birliklerle isyan eder. Önce imparatorun yeğeni Hypatius komutasındaki Bizans ordusunu yener, onu esir alır ve daha sonra yüklü bir fidye karşılığı serbest bırakır. 514'te ise Konstantinople'u ele geçirmek için yola çıkar ama sonunda imparatorla anlaşmanın kendisi için daha uygun olacağına kanaat getirir. Bunun üzerine imparator da onu Trakya'daki birliklerin komutanı yapar.

Tam bu sırada imparatorluğu yüzyıllar boyu uğraştıracak olan Bulgarlar tarih sahnesine çıkarlar. Birkaç kez düzenledikleri akınlarla Trakya'da şehirleri yağmalayıp geri dönerler. Bu durumda imparator, batıdan gelecek kavimlerin saldırısını Konstantinople'a varmadan durdurmak için, Silivri'nin 6 km batısından başlayarak, Karadeniz kıyısında Evcik iskelesine kadar uzanan yaklaşık 56 km uzunluğunda yeni bir duvar inşa ettirir. Bu, "Anastasius Surları"dır.

---

(44) John Julius Norwich, *Byzantium: The Early Centuries*, s. 187.

İmparatorun ne yazık ki erkek evladı yoktur ama kendi soyundan gelme üç yetişkin yeğeni vardır. Hangisini kendisinden sonra imparator yapması gerektiğine bir türlü karar veremez. Bunun üzerine bir hazırlık yapar: "*... İmparator üç yeğenini de akşam yemeğine davet eder. Yemekten sonra kullanılacak üç yastıktan birinin altına REGNUM (hükümdar) yazılı küçük bir parşömen koyar. (Bizans döneminin âdetlerine göre, yemekten sonra oturma kısmına geçildiğinde, birer yastık alarak yüzükoyun uzanır, sohbet ederken, çerez ve meyve yerlerdi.) Hangi yeğen bu yastığın üzerine uzanırsa imparator o olacaktır. Ancak sonuç tam bir sürpriz olur. Çünkü birbirine çok düşkün iki kardeş tek yastığı birlikte kullanırlar. Üçüncü kardeş diğer yastığı alır. REGNUM yazısı ise geriye kalan yastığın altındadır. Bunun üzerine imparator kendi sülalesinden birinin imparator olamayacağını anlar. Geceyi dua ederek geçirir ve o sabah yatak odasına ilk girecek kişiyi imparator yapmaya karar verir. Normal olarak, sabahları yatak odasına giren kişi başmabeyincidir. Ancak o sabah elinde, uygulanacak olan imparatorluk emirleriyle odaya ilk giren, imparatorluk saray muhafız komutanlarından (Comes Excuitorum) biri olan Justin'dir. Anastasius bunun Tanrı'nın arzusu olduğunu anlar...*"(45)

Bizans'ın bu muhteşem imparatoru, giderek güçten düşer. O dönemde yaşlılık sınırı 40'larda başladığı düşünülürse, aslında normal bir insan ömrünün iki mislinden fazlasını yaşamıştır. Diğer yandan şanslı olan, daha çok da imparatorluğun kendisidir; devlet 27 yıl süreyle emin bir el tarafından yönetilmiştir. I. Anastasius 88 yaşında iken, 9 Temmuz 518 Pazartesi günü sabahı yatağında ölü bulunur. Ertesi gün yapılan devlet töreniyle Kutsal Havariler Kilisesi'ne gömülür.

Aslında İmparator, kendisinden sonra Justin'in tahta oturacağını düşünmüş ama bunu işaret etmeyi unutmuştur. Muhtemelen, iyi bir komutan olsa da okuma yazması bile olmayan bir kişinin imparator olmasını da içine sindirememiştir. Kimin imparator olacağı konusunda karışıklık imparatorun ölümünün hemen ertesi gün başlar. Yeğeni Hypatius, o sırada görevli olarak Antakya'dadır. Belki orada olsa hemen imparator ilan edilecektir. Bunun üzerine Magnaura binasında Justin, başyönetici Celer ve senatörler, Patrik II. İoannes'in başkanlığında imparatoru seçmek için toplanırlar.

(45) a.g.e., s. 188.

İmparatorun diğer iki yeğeni Pompeius ve Probus da oradadır ama hiç kimse onları imparator olarak düşünmez. Toplantıda ardı ardına adaylar sıralanır ki, bunlar arasında Justinyen de vardır. O, dayısını düşünerek hemen reddeder. Sonuçta senatörlere büyük vaatlerde bulunan ve sarayı kendi birlikleri ile ablukaya almış bulunan Justin tek aday olarak kalır ve ittifakla imparator olması kararlaştırılır.

O sırada Hipodrom'da halk yeni imparatoru beklemektedir. Kolunda eşi Eufemia olduğu halde erguvan renkli peleriniyle Justin *Kathisma*'da[46] görününce çılgınca alkışlanır. Alkışların şiddeti daha önce Justinyen tarafından dağıtılan altınlarla doğru orantılıdır. Artık Bizans İmparatorluğu'nun yeni bir imparatoru vardır.

408 yılında II. Theodosius'un tahta geçtiği tarihten, 518 yılında I. Anastasius'un öldüğü yıla kadar geçen 110 yıl içinde, Bizans İmparatorluğu tarihinde yaşanan olaylar sonraki yüzyıllarda da etkisini sürdüreceği için önemlidir.

Bu yüzyılda, önce Batı ve Doğu Roma İmparatorluğu diye ikiye ayrılan imparatorlukta, Batı bölümü, son Batı Roma imparatorunun 476 yılında görevden atılmasının ardından Ostrogot Kralı Theodorik'in tüm İtalya'yı ele geçirmesi ve İmparator Anastasius'un onu İtalya Kralı kabul etmesiyle sona erer. Artık İtalya'da ayrı bir krallık ve başkenti Konstantinople olan tek bir Roma (Bizans) İmparatorluğu vardır. Diğer bir ifade ile Batı'daki bölüm ömrünü tamamlamıştır. Kısa süreli iki birliktelik hariç, bir daha İtalya, Roma-Bizans İmparatorluğu'nun bir parçası olmayacaktır.

Doğu olarak adlandırılmayacak tek bir Roma-Bizans İmparatorluğu, 1453 yılına kadar 977 yıl daha yaşayacaktır.

Bu yüzyılda Konstantinople gerçek zenginliğe kavuşur. Bütün şehir sanat eserleri ve heykellerle donatılır.

Özellikle üst sınıf yöneticiler ve Bizans aristokrasisi, yeni malikâneler ve saray yavruları inşa ederek şehrin güzelleşmesine büyük katkı sağlarlar. İçini ve dışını sanat eserleriyle donattıkları bina yapımı çok kere de bir yarış halini alır. Kiliseler onlardan aşağı kalmaz, hatta şehirdeki binalardan farklı olarak daha yüksek yapıldıkları için oldukça dik-

(46) Kathisma: Hipodrom'daki imparatorluk locası.

kat çekicidir ve bahçeleri, çeşmeleri ve heykelleriyle tam bir sanat eseri görünümündedirler. Kilise içlerinin genişliği, yüksek kolon ve iç duvarlarının mermerlerle kaplı olması onlara ayrı bir görkem kazandırır. Artık nüfusun çoğunluğu, çeşitli mezheplere bölünmüş olmasına rağmen, Hıristiyan'dır.

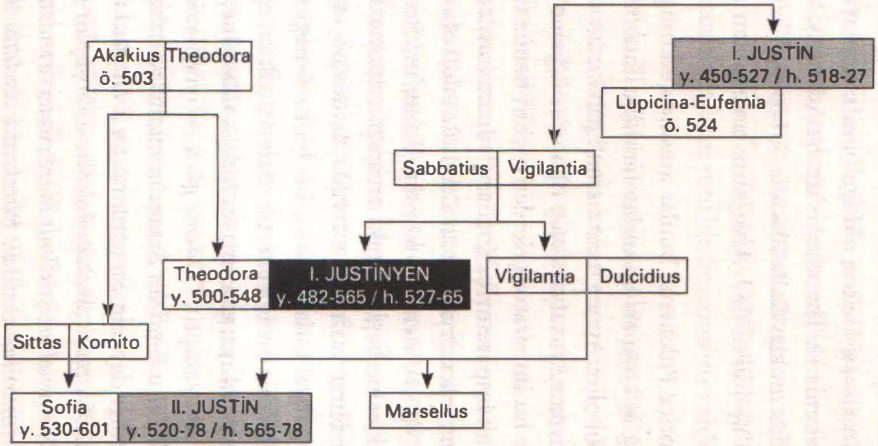
Bir önceki yüzyılda, imparatorlukta belirli bir etkinliği olan kadının, sadece I. Konstantin'in annesi Helena olduğu bilinir. V. yüzyılda ise sayıları artar. Bunlar arasında II. Theodosius'un eşi Athenais, kız kardeşi Pulcheria, I. Theodosius'un kızı Galla Placidia, I. Leo'nun karısı Verina ve nihayet hem Zeno'nun hem de I. Anastasius'un eşi olan Ariadne'yı saymak mümkündür.

Özellikle İmparatoriçe Pulcheria, bunlar arasında etkinliğini ve yönetim üzerinde ağırlığını koyması açısından farklıdır. Tam 38 yıl devlet yönetiminde söz sahibi olur. Ayrıca unutmamak gerekir ki, 415 yılında onun tarafından yaptırılan Ayasofya, ahşap olmasına rağmen gerçek bir sanat eseridir. Yine de bu imparatoriçelerden hiçbiri henüz tek başlarına iktidar sahibi olarak imparatoriçelik görevi yapamamışlar, kocaları, kardeşleri veya oğulları aracılığıyla iktidar üzerinde etkili olmuşlardır.

Dikkati çeken bir diğer önemli nokta da, Bizans'ın, Roma İmparatorluğu'nun geleneklerine bağlı olarak, ortaçağda dünyadaki tek üstün devlet ve otorite olma vasfını V. yüzyılda da devam ettirmesidir. Neredeyse ta 1000'li yıllara kadar Bizans, bir başka örneği olamayan, çok geniş ve iyi yetiştirilmiş bir bürokratik idareye, çok iyi eğitilmiş ve vurucu gücü yüksek bir orduya, gelişmiş bir hukuk sistemine, çok güçlü ekonomik ve mali yapıya sahiptir. *"Ödeme gücü en iyi devrelerinde, hemen hemen sonsuz hissini uyandıran Bizans'ın kudret ve itibarı her şeyden önce paraca zenginliğe dayanır. Bu görüntünün arka yüzü ise, bu devletin her şeyi ve herkesi bu mali gereksinmelerine köle yapan hazinecilik zihniyetidir. Onun mükemmel yetiştirilmiş idare cihazı, aynı zamanda en vicdan tanımaz sömürünün bir aleti idi. Bürokratik devletin belkemiğini teşkil eden usta Bizans memurları en kötü bir ahlaksızlık numunesidir... Devletin serveti ve yüksek kültürü, halk kitlelerinin yoksulluğu, hukuk yoksunluğu ve hürriyetsizlik pahasına sağlanmıştır."*(47)

(47) Georg Otrogorsky, *Bizans Devleti Tarihi*, s. 30.

JÜSTİNYEN HANEDANI (518-78)

Not: (y) İmparatorların yaşadığı tarihleri, (h) hükümdarlık sürelerini, (ö) ölüm tarihini göstermektedir.

I. Jüstinyen ve Theodora
Bizans'ın Altın Çağı
(518-65)

"Ne zaman her kim bu kiliseye girse, hemen bunun bir insan gücü ve becerisi olmadığını anlar, Tanrı'nın etkisini hemen hisseder..."

Yeni İmparator (Flavius Justinus) I. Jüstin (518-27) Trakyalı bir köylüdür. Latince konuşulan bir bölgede, Niş yakınlarında Beredina kasabasında doğar. İki erkek kardeşi ve bir de Vigilantia adlı bir kız kardeşi vardır. Kız kardeşi Petrus Sabattius isimli bir subayla evlenir ve onların tarihin akışını değiştirecek iki çocukları olur. Erkek olan Flavius Petrus Sabattius 472 yılında bugün artık kalıntıları kalan Makedonya'nın Tauresium kentinde, kız olan ve annesiyle aynı adı taşıyan Vigilantia ise 490 yılında doğar.

Jüstin ve iki erkek kardeşi babalarının ölümü üzerine Konstantinople'a gelirler. Önce fırıncılık yaparlar. Jüstin daha sonra, İsaurian savaşları sırasında orduya yazılır. Gerçekten büyük bir beceri gösterir ve hızla yükselir. Sonunda imparatorluk saray muhafız komutanlığına kadar gelir. Karısı Lupiciana ise bir köledir, onu sahibinden satın alarak evlenir ve adını Eufemia olarak değiştirir.

İmparator I. Anastasius ölünce, Jüstin biraz vaatte bulunarak ve biraz güç kullanarak, ordunun da desteği ile imparator olur. Yeni İmparator o sırada 66 yaşındadır. Hiçbir eğitim görmemiştir ve okuma yazması dahi yoktur.

Monofizit inancın imparatorlukta yarattığı sakıncaları çok iyi gören I. Jüstin'in ana politikası, bir taraftan çoğunluğun inancına uygun olarak Kadıköy (Khalkedon) Konsili'nin esaslarını hâkim kılmak, diğer taraf-

tan da Monofizizme şiddetle karşı çıkan papalık makamının da desteğini sağlamaktır. Bunun için, önce I. Anastasius tarafından sürgüne gönderilen din adamlarını geri çağırır. Buna karşılık, birçok Monofizit inançlı üst derece kilise yöneticilerini görevlerinden alır ve onları sürgün eder.

İmparatorun çocuğu yoktur. Kız kardeşinin oğlunu Konstantinople getirir ve resmen evlat edinir. Artık çocuğun adı Flavius Petrus Sabattius Justinianus'tur. Önce özel hocalardan ders alarak eğitime başlayan Justinianus (Jüstinyen), sonra üniversiteye kaydolur. Hukuk, teoloji ve Roma tarihi konusunda eğitim görür. Artık geleceğin imparatoru bellidir. İmparator, üniversiteyi bitirdikten sonra saray muhafız birliğinde kısa bir süre görev yapan Jüstinyen'i, 521'de konsül yapar (konsüllük makamı o günün şartlarında, aşağı yukarı bugünün büyükşehir belediye başkanlığına eş bir görevdir ve o dönemde sadece iki konsül vardır; biri Roma, diğeri Konstantinople için seçilmiştir. Ancak I. Jüstinyen imparator olduktan sonra konsüllük makamını kaldırır).

İmparator I. Jüstin bu arada, özellikle imparatorluğun batı sınırlarını emniyete almak için, diğer yeğeni Germanus'u Trakya orduları komutanlığına atar. O sıralar sürekli tacizde bulunan Slavların üzerine yürüyen Germanus, onları mutlak bir mağlubiyete uğratır ve o bölgedeki tehlikeyi bertaraf eder. 520'de batıda sorun kalmamıştır.

Ostrogot Kralı Theodorik, 525'te Papa I. John'u Konstantinople'a elçi olarak gönderir. I. Jüstin ve Jüstinyen papayı büyük bir törenle karşılar ve en üst derecede ağırlarlar. Ayasofya'da yapılan bir törenle de Papa John, I. Jüstin'e imparatorluk tacını tekrar giydirir. Ancak Papa'nın I. Jüstin'le yaptığı yakın işbirliğine kızan Theodorik, ertesi yıl Roma'ya dönen papayı hapse atar ve papa birkaç gün sonra ölür. O sırada Theodorik'in yaşı da oldukça ilerlemiştir. Papadan birkaç ay sonra o da ölür.

I.Jüstin, bir süre sonra yönetimin bütün yetkilerini Jüstinyen'e bırakır ve böylece o imparatorluğun gerçek hâkimi olur. Büyük Saray yerine Hormisdas Sarayı'nı çalışma ofisi yapan Jüstinyen, devlet yönetimini oradan yürütür. Ancak, önemli kararlarda mutlak surette imparatorun onayını alır.

I. Jüstin'in sağlığı 527'de giderek bozulunca, 4 Nisan 527'de Jüstinyen'i müşterek imparator yapar ve böylece, Jüstinyen'in 520'de karşılaştığı, büyük aşk yaşadığı ve evlendiği Theodora da imparatoriçe olur.

1 Ağustos Pazar günü I. Justin kanserden öldüğünde, imparatorluğun tek hâkimi artık I. Jüstinyen ve Theodora'dır.

(Flavius Petrus Sabattius Jüstinianus) I. Jüstinyen (527-565), tahta geçtiğinde 45 yaşındadır. Gerçekten de gelmiş geçmiş imparatorlara göre I. Jüstinyen, imparator olduğunda gerek kültür gerekse tecrübe açısından çok farklı bir düzeydedir. Tarihçi ve aynı zamanda I. Jüstinyen'in çağdaşı İoannes Malalas (491-578), onun fiziki görünüşünü şöyle yazmıştır: "Kısa boylu, kumral, yuvarlak yüzlü, kıvırcık saçlı ve yakışıklı bir kişidir."

I. Jüstinyen dönemi, pek çok tarihçi tarafından Bizans İmparatorluğu'nun "Altın Çağı" olarak anılmaktadır. Dönem boyunca Theodora da kocasının yanında, bütün yetkileriyle tam bir imparatoriçe olarak hüküm sürmüştür. Bizans tarihinde, ne Theodora'dan önce ne de Theodora'dan sonra, bir imparator eşi onun kadar güçlü olmuştur.

Theodora'nın, I. Jüstinyen'le karşılaşmadan öncek yaşam öyküsü de ilginçtir:

Ailesi, 501 yılında Girit'ten Konstantinople'a göçer. Babası Yeşiller tarafından Hipodrom'da ayı bakıcısı olarak istihdam edilen bir kişidir. Ancak baba 503 yılında ölünce, anne sirkte pantomim sanatçısı olarak ailenin geçimini sağlar. Theodora üç kız kardeşin ortancasıdır. Annesinin yaşı ilerleyince, onun yerini önce ablası Comito alır. Daha sonra, 16 yaşında iken, sıra Theodora'ya gelir. Üstün dans kabiliyeti ile Konstantinople'u kasıp kavuran Theodora, o sırada birlikte olduğu erkeklerden birinden hamile kalır ve evlilik dışı bir kız çocuğu sahibi olur

Olağanüstü güzelliği, müthiş albenisi ve cazibesiyle erkekleri cezbeden Theodora, önce Libya valiliğine tayin olunan ve kendisine evlenme teklif eden Hecebolus isimli bir görevlinin metresi olur ve birlikte giderler. Aralarında büyük anlaşmazlık çıkınca Theodora önce İskenderiye'ye gelir. Orada hayatının yönünü değiştirecek olan, Patrik III. Timhoty ile tanışır. Bir süre onun yanında kaldıktan sonra da, gerçek bir Monofizit olarak İskenderiye'den ayrılır ve Antakya'ya gider. Orada Makedonia isimli bir dansöz kızla karşılaşır. *"Makedonia esasında Maviler tarafından istihdam edilen bir kızdır. Onun iki görevi vardır. Bir taraftan dansözlük yapar ama aslında bir ajandır. Jüstinyen'e, rejim*

ROMA (BİZANS) İMPARATORLUĞU (554)
İMP. I. JÜSTİNYEN ZAMANI (527-565)
KUZEY DENİZİ
BRİTANYA
Londra
ATLAS OKYANUSU
GALYA
LOMBARDLAR
Ravenna
Milano
İTALYA
Roma
VİZİGOTLAR
AVARLAR
BULGARLAR
SLAVLAR
DALMAÇYA
Dürazzo
Selanik
Sardika (Sofya)
Edirne
Konstantinople
KARADENİZ
LAZİKA
İBERİYA
BİTİNYA
Nikaea
Trabzon
Ankara
TESELYA
Bergama
Amida (Diyarbakır)
Efes
KAPADOKYA
PERS İMP.
AKHİA
Urfa (Edessa)
Antakya
SİCİLYA
Kartaca
Siraküz
Hippo
VANDALLAR
AKDENİZ
Tripolis
Kudüs
LİBYA
İskenderiye
MISIR

aleyhtarları hakkında topladığı bilgileri ulaştırmaktadır. Yaptığı iş nedeniyle de bilgi toplaması kolaydır... Muhtemelen Makedonia, Theodora'yı da aynı işi yapması konusunda ikna etmiş olmalıdır... Makedonia ona, kaderinin çok kısa bir süre sonra değişeceğini söyler. Hikâyenin özüne bakıldığında yine Makedonia (Theodora Konstantinople'a döndüğünde), Justinyen'le Theodora'nın arasını yapar. O sırada orta yaşlarda olan Justinyen, Theodora'yı görür görmez âşık olur."(48)

Justinyen, metresi eski aktris Theodora'yla evlenmek istemektedir. Ancak yürürlükteki kanunlara göre konsül ve senatörlerin aktrislerle evlenmeleri yasaktır. Bu tek engel değildir, bir diğer engel de İmparatoriçe Eufemia'dır. O, bu evliliğe razı değildir. Justinyen, büyük saygı duyduğu imparatoriçeyi kırmak istemez ve bu evlilik bir türlü gerçekleşmez. Ancak İmparatoriçe Eufemia, 524 yılında aniden ölür. Bu durumda Justinyen'in imparatoru ikna etmesi zor olmaz ve dönemin en önemli hukukçusu Tribonian'ın hazırladığı yeni bir kanun, senato tarafından onaylanır. Böylece konsül ve senatörlerin, tövbekâr olmuş eski aktrislerle evlenmesine izin çıkar. Ayasofya'da düzenlenen törenden sonra, patrik onları karıkoca ilan eder.

500 yılında doğduğu bilinen ve 24 yaşında iken de I. Justinyen'le evlenen Theodora, öldüğü tarihe kadar çok sadık bir eş olur. I. Justinyen de ona olan aşkını hiçbir zaman saklamaz ve bunu da şöyle ifade eder: "O, bize Tanrı'nın hediye ettiği en saygıdeğer eştir." Esasında imparator burada bir kelime oyunu da yapmaktadır. Çünkü Theodora ismi, Grekçe'de *"Theou dôron"* yani "Tanrı'nın hediyesi" anlamına gelmektedir. O dönemin tarihçisi Prokopius (500-65) ise, yazdığı Gizli Tarih adlı eserinde, Theodora'dan alçaltıcı ifadelerle bahseder. Belirli bir kısmının doğruluğu şüphe götürmemekle birlikte, bir dönem imparatorluğun en önemli komutanlarından Belisarius'a özel sekreterlik ve daha sonraki yıllarda Konstantinople'da yöneticilik yapmış olan bu kişinin kitabındaki bazı başlıklara bakılınca, onun imparatora ve Theodora'ya büyük bir düşmanlık beslediği anlaşılmaktadır. Verdiği bilgiler çok değerli olmakla birlikte, örneğin "I. Justinyen'in Kötü Yönetimi; Theodora'nın Suçları; Bir Despotun Aldatıcı Dostluğu ve İkiyüzlülüğü; Toplumun Çeşitli Sınıflarının Mahvedilişi; İmparator ve İmparatoriçenin Küstahlığı" gi-

(48) James Allen Evans, *The Empress Theodora-Partner of Justinian*, s. 18.

bi bölümlerin önemli bir kısmı, tarihçiler tarafından büyük bir ihtiyatla karşılanmıştır.

Theodora, imparatoriçe olduktan sonra da, vaktiyle Hipodrom'da yaşadıkları nedeniyle Yeşillere nefretini hep diri tutar, Maviler'e ise desteğini ömrü boyunca sürdürür (Yeşiller, babası öldüğünde hemen başka biriyle evlenen annesinin yeni kocasını işe almamıştır. Hâlbuki aile o sırada çok fakirdir ve para ihtiyacı içindedir. Ancak, Maviler üvey babayı işe alır).

I. Jüstinyen imparator olur olmaz kolları sıvar. Hükümette, orduda ve kanunlarda yeni bir yapılanmayı ve iyileştirmeyi başlatır. Zaten, dayısının imparator olduğu dönemde gerekli incelemeleri ve bugünlerin hazırlıklarını yapmış bulunmaktadır. Onun şimdi yaptıklarını daha önceki dönemlerde hüküm süren imparatorların neden gerçekleştirmediğini de bir türlü anlayamaz. I. Jüstinyen aristokrat bir aileden gelmemektedir ve Konstantinople aristokrasisi ile de herhangi bir kan bağı yoktur. Bu nedenle, hükümette ve özellikle orduda kullanacağı kişileri liyakat esasına göre seçer. İmparator veya imparatoriçeye veya üst kademedeki yöneticilere yakınlık, onun seçiminde etkili olmaz. Daima alanında en iyileri seçerken, bir şeye özellikle dikkat eder; o da, o kişilerin mutlak surette kendisine sadık olmalarıdır.

İmparator olduğu sırada, daha önce Perslerle başlayan savaş devam etmektedir. Önce barış imkânlarını araştırır. Çünkü o sıralar savaşlar çok kere Bizans aleyhine sonuçlanmaktadır. Bunun üzerine orduda yeni bir düzenlemeye gider ve Pers sınırındaki birlikleri yeniden organize ederek onları 15-20 bin kişilik seyyar ordular haline getirir. Bu suretle sabit konumdan çıkan ordunun, olaylara daha hızla müdahale imkânı sağlanır. Hemen arkasından, birliklerdeki asker sayısı önce 30, sonra 35 bine çıkarılır. Böylece güçlendirilen orduya, I. Justin zamanından iyi bildiği Ermeni Orduları Komutanı olarak Sittas'ı, Doğu Orduları Komutanı olarak da, Bizans tarihinin geçmiş ve gelecek dönemlerinde bile rastlanmayan üstün bir yeteneğini, Belisarius'u atar. Belisarius muhtemelen 505 yılında Almanya'da doğar. Onun en büyük şansı, I. Jüstinyen'in tahtın vârisi olduğu sırada onunla tanışmış ve şahsi koruması olarak atanmış olmasıdır.

İmparator öte yandan, etkisini yüzyıllar boyunca sürdürecek olan önemli bir işe girişir. O güne kadar benzeri görülmemiş bir faaliyet için

529'da zamanın en önemli hukukçusu olan Tribonian'ın başkanlığında hukuk âlimlerinden bir komisyon kurar. Komisyon 13 ayda araştırmalarını tamamlar ve bir araya getirdiği yasaları yayınlar. Bunlar *Justinyen Kodeksi*'dir. Bu, II. Theodosius zamanında hazırlanan Kodeks'ten farklıdır. Çünkü o zamana kadar sadece I. Konstantin ve II. Theodosius zamanında çıkarılan ve yürürlükte olan kanunlar bir araya getirilmiştir. Hâlbuki I. Justinyen zamanında, hangi tarihte çıkarılmış olursa olsun, Roma İmparatorluğu'nun yürürlükteki bütün kanunları bir araya getirilir ve standardize edilir, ayrıca hükmü kalmamış hükümler de tespit ve iptal edilir. Bu, imparatorluk kurulduğundan bu yana yapılan en büyük hukuki düzenlemedir. Ancak I. Justinyen bu çalışmayı yeterli görmez. Bu nedenle de bu düzenlemenin ömrü uzun olmaz.

Bu arada 16 Mayıs 526'da ve 528'de, Bizans tarihinin en büyük iki depremi olur. Her ikisinde de büyük kayıplar verilir. Öte yandan Perslerle süren savaş devam etmektedir. Pers İmparatoru Kavad 531'de ölünce yerine oğlu I. Hüsrev geçer. Yeni Pers İmparatoru ölene kadar Bizans'la uğraşacak ve çok çeşitli savaşlarda, her iki imparatorluk büyük kayıplara uğrayacaktır.

I. Justinyen Konstantinople'u yeni baştan yaratmak için büyük bir imar faaliyetine girişir. İlk olarak surların Haliç'le birleştiği yere yeni bir kilise, St. Mary Kilisesi'ni; ardından saraya ve Hipodrom'a yakın bir yere, Marmara Denizi kıyısına St. Sergius ve Bacchus Kilisesi'ni inşa ettirir (bugünkü Küçük Ayasofya Camii).

Gerek ordudaki gerek sivil idaredeki düzenlemeler ve inşaat faaliyetleri, paraya olan ihtiyacı arttırır ve yeni kaynaklara ihtiyaç doğar. Vergi toplamak, her devirde ve her zaman güç bir iş olmuştur. I. Justinyen bu iş için en iyi adamı bulur ve vergi toplama işiyle onu görevlendirir. Geçmişi hakkında pek fazla bilgisi olmayan bu kişi, Kapadokyalı İoannes'tir ve I. Justinyen'le imparator olmadan önce tanıştıkları bilinmektedir. Son derece acımasız, keyfi davranan ve birçok yeni vergi ihdas eden Kapadokyalı İoannes, vergi toplama işinde çok başarılı olur. Özellikle eyaletlerde, gelirlerini gizlemeye çalışan kişileri hapse atar, kamçılatır ve hatta işkence yapar. Aynı zamanda idaredeki çürüme ve rüşvetle de amansız bir savaşa girer. Bütün bunlar onu imparatorluğun en nefret edilen kişisi haline getirir. İmparator, İoannes'ten etkilendiği için, onu önce yasal konularda başdanışmanı yapar.

İmparatorlukta bir başka üst yönetici daha sivrilir. O da Tribonian'dır. I. Justinyen, kodeksin hazırlanmasında büyük başarı kazanılması üzerine, bunlardan duyduğu memnuniyeti belirtmek için komisyonun en büyük âlimi olan Tribonian'ı da yüksek hâkimliğe —bugünün adalet bakanlığına eşdeğer bir göreve— atar. Tribonian hem bir pagandır, hem de rüşvet almadan iş yapmamaktadır. Çok önemli bir diğer özelliği ise, bilgisiyle insanları kolaylıkla etkileyebilmesidir.

İmparator kısa zamanda bitirilen ilk çalışmayı yeterli görmemiştir, bu nedenle yeni bir komisyon kurularak tam bir hukuki düzenlemenin yapılmasını ister. Bunun için tekrar Tribonian'ı görevlendirir. 16 kişiden kurulu ikinci hukuk komisyonu, 15 Aralık 530 Pazar günü Tribonian'ın başkanlığında faaliyete geçer. Komisyonun üyelerinden biri sivil yönetici, 11'i hukukçu, 2'si Konstantinople'dan 2'si de Beyrut'tan olmak üzere, 4 hukuk profesörüdür. Kanunlarda bir kez daha yeni düzenleme yapılacaktır. Önce bütün eski Roma Hukuku gözden geçirilir. Bu, kanunların ve yasal hüküm ifade eden bütün kural ve anlaşmaların genel çerçevesini çizmek üzere o zamana kadar yapılan ilk büyük çalışmadır. Özellikle kadın hakları, Theodora'nın talebi üzerine yeni baştan düzenlenir. Önce Büyük Konstantin zamanında konulan hüküm kaldırılarak, kadınlara başında bir erkek olmaksızın ticaret yapma imkânı verilir. Boşanmış kadına çocuklarının vasisi olabilme hakkı tanınır. En önemlisi de, kadınlar tek başlarına mal ve mülk sahibi olabileceklerdir. Eşlerin boşanmaları için, kanunlara, kadınları koruyan bir liste eklenir. Bu listeye uyması kaydıyla, erkeğin kadından boşanma isteği kabul edilecektir. Aile hukukunda ölüm cezası hemen hemen kaldırılır. Bir erkek, eşinin sevgilisini ancak, şahitler huzurunda üç kez yazılı olarak ikaz ettikten sonra öldürebilecektir. Eğer eşi, karısını başkasıyla ilişki sırasında yakalarsa, kadın iki yıl süreyle kadınlar manastırına kapatılacak ve kocası onu ancak iki yıl sonra affedebilecektir.

Eskiden hüküm ifade eden 3 milyon kanun maddesi, 150 bine indirilir. Baştan aşağı yeni bir düzenleme yapılır ve bunlar *Digest (Pantdectae)* adlı 50 kitapta toplanır. Bu 50 kitabın metni hazırlanırken, M. Ö. ilk yüzyıldan başlayarak o güne kadar hukuki metin yazan 39 hukuk âliminin —'*jurist*'lerin eserleri esas alınmıştır (bunlar arasında, M. Ö. birinci yüzyılda yaşayan Scaevola, M. S. birinci ve ikinci yüzyılda yaşayan Alenus, Gallus, M. S. ikinci ve üçüncü yüzyılda yaşayan Ulpian, Paul, Papinian,

Pomponius ve Gaius vardır). Bu inanılmaz çalışma, üç yıl içinde başarıyla tamamlanır. Aralık 533'te, kanunlar ile kuralların tamamı ortaya çıkar ve *Digest* imparatora takdim edilir.

Daha sonra I. Jüstinyen, Tribonian'dan biri Konstantinople'lu, diğeri Beyrutlu olan iki hukuk profesörü ile birlikte *Digest*'i iki büyük kitapta özetleyerek hazırlamalarını ister. Bunlar, üniversitelere ve hukuk eğitimi veren okullara ders amacıyla gönderilecektir. Kısa zamanda hazırlanan bu iki kitap *Institutes* adını alır ve böylece düzenleme tamamlanmış olur. Ancak 555 yılına kadar, şartlar gereği 120 kadar yeni yasal düzenleme yapılır. Bunlara ise *Novellea* denir. Bu düzenleme, bütün dünyada bugün de geçerli olan laik hukuk sisteminin temelini oluşturmuştur. Jüstinyen'in yaptığı bu düzenleme "*Corpus Juris Civilis*" olarak anılmaktadır ve *Digest, Institutiones* ve *Novella'dan* oluşur. *"İnsanlık tarihinde İncil'den sonra en derin iz bırakan kitabın Corpus Iuris Civilis olduğunu söylersek, mübalağa etmemiş oluruz."*[49]

Şehrin valisi 10 Ocak 532 Cumartesi günü, hem Mavi hem de Yeşillerden, şiddet olaylarına katılan yedi kişiyi önce tevkif ettirir, sonra da astırır. Ancak asma işi o derece beceriksizce yapılır ki, biri Mavilerden ve diğeri Yeşillerden olmak üzere, iki kişi kurtulur. Kurtulan bu iki kişi, keşişler tarafından alınarak yakındaki bir manastıra götürülür. Üç gün sonra da Hipodrom'da yarışlar vardır. İmparator her zamanki gibi locasındadır. Yarışlar sırasında Maviler ve Yeşiller, imparatordan bu iki kişinin bağışlanmasını isterler. Ancak müspet bir cevap alamazlar. Her zaman araba yarışları sırasında değişik şekilde tezahürat yaparak kendi renklerini destekleyen Maviler ve Yeşiller, bu defa 22. yarış sırasında birleşerek, "Nika!... Nika!..." (kazan, yen veya zafer anlamında) diye bağırmaya başlarlar. Bunun üzerine İmparator locasını terk eder ve saraya döner. Çok geçmeden olay Hipodrom'un dışına taşar ve isyancılar, merkez hapishanesini basıp mahkûmları serbest bırakırlar. Kısa bir süre sonra şehirde tüm hâkimiyet asilerin eline geçer ve akşama kadar sırayla, önce valilik konağını, daha sonra Ayasofya, Aya İrini, Zeuxippos (Banyolar) ve Mesē üzerindeki birçok binayı yakarlar. Hatta yangın,

(49) C. F. Colbert, Justinian, *The Digest of the Roman Law: Theft, Rapine, Damage and Insult*, s. 8.

Aya İrini ile Ayasofya arasında yer alan ve dünyanın ilk hastanesi olan Sampson Hastanesi'ne de sıçrar. Bazı hastalar kurtarılamaz ve diri diri yanarlar. Kısmen de olsa, Büyük Saray da yangından nasibini alır.

Asiler ikinci gün Hipodrom'da tekrar toplanarak, Kapadokyalı İoannes, Tribonian ve şehrin valisinin görevden alınmasını isterler. I. Jüstinyen işin ciddiyetini fark eder ve istekleri kabul eder. Buna rağmen asiler, dört gün boyunca şehrin tam hâkimi olarak yakıp yıkma ve yağmalama çılgınlığına devam ederler. Çıkan yangın, rüzgârın da etkisiyle, daha çok asilerin oturduğu bölge olan Julianus Limanı ile Theodosius Limanı (bugünkü Yenikapı'dan Samatya'ya kadar) bütün bölgeyi yok eder. İmparator beşinci gün, yani 18 Ocak Pazar günü Hipodrom'a gelir ve asilere seslenir. Onlara, bu zamana kadar yapılanları geride bırakmalarını söyler ve bu konuda kimseyi cezalandırmayacağına dair söz verir. Bunun hiçbir etkisi olmaz, imparator da alelacele kaçarak saraya döner.

Asiler, İmparator I. Anastasius'un yeğenlerinden biri olan Hypatius'u bulurlar. Onu zorla alır, omuzlarında Hipodrom'a kadar taşır ve kendisini imparator ilan ederler. Oldukça yaşlı biri olan Hypatius'un Pers ve Trakya cephesinde yeterli sayılabilecek bir askeri kariyeri vardır, ama aslında imparatora sadıktır ve tahtta falan gözü de yoktur. Ama can korkusuyla, asilere direnemez.

Sarayda müşavirleriyle yaptığı müzakerede, I. Jüstinyen bir süreliğine de olsa kaçma kararı almıştır ve hazırlıklara başlar. Ancak o sırada beklenmedik bir şey olur. İmparatoriçe Theodora duruma müdahale eder, imparatora ve toplantıda hazır bulunanlara hitap ederek bir konuşma yapar. Kayıtlara geçen bu konuşmanın son bölümünde, Theodora, orada bulunan herkesin gözlerinin içine bakarak şöyle der:

"Buraya gelmeden önce çok düşündüm. Biliyorum, bu ölçüde tehlikeli bir durum, erkeklerin kendi aralarında konuşup karara varacakları bir hususdur. İtiraf etmeliyim ki, olayların bu duruma gelmiş olması, bize şu veya bu şekilde hareket edebilmemiz için fazla alternatif de bırakmamaktadır. Mevcut durum bize, hayatımızı kurtarmak için kaçmaktan başka bir alternatif bırakmıyor görünse de, bunun düşünülmesi gereken en son husus olduğu kanısındayım.

Soğukkanlı ve aklıselim düşünürsek, bir adamın ölümden kurtulmak için gördüğü tek ışık bu olsa bile, bir suçlu gibi kaçmak, bir imparator için katlanılamaz bir durumdur.

Bana gelince, ben bu erguvan rengi giysim olmadan hiçbir zaman var olmak istemediğim gibi, benimle karşılaşan kişilerin bana imparatoriçem diye hitap etmedikleri günü görmek bile istemiyorum."

Theodora, Jüstinyen'e doğru döner ve konuşmasına devam eder.

"Bir insan dünyaya geldikten sonra elbet bir gün ölecektir. İmparatorum, kendinizi kurtarmayı düşünüyorsanız, bu zaten zor değil. İşte deniz orada, geminiz orada, hazineniz orada. Ama kaçışınız size ölüm kadar şeref getirmeyecektir... Eskilerin deyimiyle, son olarak ben derim ki; 'Erguvan rengi pelerinim, bana en iyi kefen olacaktır...'"(50)

Konuşmasını bitirince, bu müthiş kadının, bu gerçek imparatoriçenin karşısında imparator da dâhil, o an orada bulunan Narses, Trabonian ve Kapadokian donakalır. Hiç kimseden çıt çıkmaz.

İmparator kaçış planını erteler, anlamıştır ki Theodora onunla gelmeyecektir. Theodora'sız bir hayat da onun için mümkün değildir. "İmparatoriçenin dediklerini yapın," diye emir verince, o sırada Konstantinople'da olan imparatorluğun en önemli iki komutanı Belisarius ile Mundus, saraya çağrılır. Hemen bir plan yapılır. Theodora her iki komutana, "Asilere öyle bir ders vereceksiniz ki, Roma tarihinde bundan böyle hiç kimse meşru imparatoruna karşı gelmeye cesaret edemeyecektir," der. Verdiği emri uygulamak üzere her iki komutan sessizce saraydan ayrılarak birliklerini hazırlamaya koyulur. Ayrıca Narses, imparatoriçenin emriyle Mavilere o gece gizlice para dağıtır. Bunun karşılığında Maviler, ertesi gün gösterilere katılmamayı kabul eder.

Asiler imparatora yeni şartlarını bildirmek için ertesi gün akşama doğru, Hipodrom'da tekrar toplanmışlardır. Belisarius, Hipodrom'a Maviler'in oturduğu batı kapısından, Mundus'la adamları ise "Ölü Adam Kapısı" diye bilinen kapıdan girer. Mavi-Yeşil, erkek-kadın ayrımı yapılmaksızın orada toplanmış 30 bin kişi kılıçtan geçirilir.

Daha sonra ele geçirilen Hypatius ise, imparatorun huzuruna getirilir. Jüstinyen askerlik arkadaşını affetmek üzereyken Theodora yine müdahale eder ve şöyle der:

"Bu adam, beyaz saçına bakmadan, halk tarafından kendine sunulan tacı kabul etmiştir. Yarın potansiyel bir ayaklanma için yine adaydır ve

(50) Paolo Cesaretti, *Theodora, Empress of Byzantium*, s. 197.

affedilmesi mümkün değildir." Jüstinyen karısına boyun eğer, Hypatius ve kardeşi Pompeius da o akşam idam edilerek cesetleri denize atılır. Bütün asiler cezalandırılmış ve böylece, tarihte Nika İsyanı diye adlandırılan bu isyan sona ermiştir. Kapadokyalı İoannes ve Tribonian bir süre sonra görevlerine iade edilirler.

Theodora, bu arada bazı protokol kurallarını da değiştirir. Daha önce asillerin ve senatörlerin imparator veya imparatoriçe tarafından kabul edilmelerinde uygulanan göğüs veya diz öpme usulleri, kaldırılır. Bunun yerine kim olursa olsun, imparator ve imparatoriçe tarafından kabul edildiğinde yere kapanmak ve ayaklarını öpmek mecburiyeti getirilir. Theodora tarafından ihdas edilen bu usul, Bizans'ta birkaç yüzyıl boyunca uygulanmaya devam edecektir.

Yakılıp yıkılan Konstantinople'u baştan sona dolaşan I. Jüstinyen, — gariptir ama— bir bakıma memnundur. Çünkü kafasında uzun süredir canlandırdığı muhteşem Konstantinople'u artık istediği gibi, yeni baştan inşa edebilecektir. Yeni Konstantinople'un projesi hazırlanır ve hemen faaliyete geçirilir. İlk hedef Ayasofya'nın yeniden inşasıdır. Onunla eş zamanlı, modern bir Konstantinople yaratılacaktır.

İlk olarak I. Konstantin tarafından inşasına başlanan ve 360 yılında oğlu II. Konstantius tarafından tamamlanan Ayasofya 404 yılında yakılarak yok olmuş ve II. Theodosius zamanında, 415 yılında, İmparatoriçe Pulcheria tarafından yeniden yaptırılmıştır. Jüstinyen'in yeni Ayasofya'sı ise, öncekilerden tümüyle farklıdır.

Şehrin projesinin hazırlanmasında I. Jüstinyen'in en büyük yardımcılarından biri, Ayasofya mimarlarından Aydınlı Anthemius'tur. İskenderiye'de eğitim gören, aynı zamanda matematikçi ve mühendis olan Anthemius, St. Sergius ve Bacchus Kilisesi'nin (Küçük Ayasofya Camii) yapımında imparator tarafından görevlendirilmiş ve ortaya çıkan eser çok beğenilmiştir. Diğeri, Sökeli İsidor'dur ve dönemin ünlü mimarlarındandır. Prokopius'un *Gizli Tarih* adlı eserinde anlattığı gibi, imparator her iki mimardan, o zamana kadar yapılmamış ululukta bir eser yaratmalarını ve bunu en kısa zamanda bitirmelerini ister. O sıralar 50 yaşında olan I. Jüstinyen eserin bir an önce, kendisi ölmeden bitirilmesi için –ki daha uzun yıllar yaşayacaktır– her türlü imkânın kendilerine verileceğini söyler. Dünyanın her tarafından ustalar ve inşa-

at işinde çalışmış yetişkin kişiler Konstantinople'da toplanır. Gece gündüz 24 saat ve her vardiyada 5 bin kişi olmak üzere, çalışma devam eder. Başkente, imparatorluğun her yöresinden kaliteli inşaat malzemesi ve mermer gönderilir. İnşaatı tamamlanan Ayasofya'ya, o bilinen, Kutsal Bakire'yi (Meryem Ana) etrafında melek ve havarileri gösteren 15 m boyunda ikona konur. Ayrıca Hazreti İsa'nın havarilerle birlikte yediği son yemekte (The Last Supper) giydiği elbise, St. Peter'in zincirleri, St. Nicholas'ın halısı gibi önemli kutsal emanetler de Ayasofya'daki yerlerini alır.

Procopius, *Jüstinyen'in Binaları (Buildings of Justinian)* adlı eserinde Ayasofya'dan şöyle bahseder: "*Her kim ne zaman bu kiliseye girse, bunun bir insan gücü ve becerisi olmadığını anlar, Tanrı'nın etkisini hemen hisseder... Tanrı'nın varlığı ve onun uzaklarda olmadığı, özellikle de bu muhteşem eser içinde olabileceği, duygusuna kapılır.*"(51)

Tam 5 yıl, 10 ay ve 4 günde tamamlanan Ayasofya, o güne kadar dünyada inşa edilen en büyük ve en görkemli kilisedir. Kubbesinin genişliği 33,87 m, yerden yüksekliği ise 55,6 m'dir. Ondan sonra bir daha aynı büyüklüğe ve ululuğa erişen bir kilise daha yapılmayacaktır. 27 Aralık 537 Pazar günü, yani inşaatın tamamlandığı gün Ayasofya'ya gelen İmparator I. Jüstinyen, yaratılmasını sağladığı bu esere bir süre hayranlık ve huşu içinde bakarak şöyle der: "Süleyman, işte şimdi seni geçtim." (Solomon, I have surpassed thee.) Kastettiği, yarattığı eserler ve sağladığı refahla büyük üne kavuşan İsrail hükümdarı Solomon, yani Süleyman Peygamber'dir.

Konstantinople'un yeniden yaratılması için yapım faaliyetleri devam eder. Aradan birkaç yıl daha geçince ortaya muhteşem bir Konstantinople şehri çıkar (imar faaliyetleri, I. Jüstinyen zamanında ve daha sonraki yıllarda da devam eder ve ardından gelen imparatorlar şehre birçok ilave yaparlar.) Artık dünyadaki hiçbir şehri, belki Roma hariç, onunla mukayese etmek mümkün değildir. Sonraki bin yıl boyunca da, dünyada benzeri olmayacaktır. Nitekim XII-XIII. yüzyıl Arap tarihçilerinden Al Kazvini bunu en güzel şekilde ifade etmiştir: "Tarihte onun gibi bir şehir ne daha önce vardı, ne de bundan sonra olacaktır."

İmparatorun bir diğer önemli düşüncesi, o eski büyük Roma

(51) Edward N. Luttwak, *The Grand Strategy of The Byzantine Empire*, s. 116.

İmparatorluğu'nu, bir bütün halinde tekrar kurmaktır. Bu yüzden de, Kuzey Afrika'nın Vandallar tarafından alınmasını ve İtalya'da Ostrogot Krallığı'nın mevcudiyetini kabul edilmez görmektedir. Ostrogot Kralı onu bir üst otorite olarak kabul etse de, şimdi I. Jüstinyen'in tek hedefi, işgal edilen bu bölgelerdeki barbarların hâkimiyetine son vermektir. Bu sorunu çözmek için düşündüğü yalnızca bir kişi vardır: o da, 529'da Magister Militum per Orientem, yani Doğu Orduları Komutanı yapılan Belisarius'tur. İmparator 531'de, doğuda Dara'daki savaşta Pers ordusunu yenen Belisarius'u Konstantinople'a çağırır. Belisarius başkente geldikten kısa bir süre sonra, ileride birçok olayın içinde yer alacak olan Antonina'yla evlenir. Kocasından 12 yaş büyük olan Antonina'nın geçmişi İmparatoriçe Theodora'ya benzemektedir ve o da tiyatro ve sirkten gelmektedir. Evlendikten sonra Theodora kocasına tümüyle sadık kalmıştır ama Antonina için bu söz konusu değildir.

İmparator önce Kuzey Afrika'daki Vandal problemini çözmek ister. Amacı, ileride İtalya'ya yani Ostrogotlara yöneldiğinde, güneyini sağlama almaktır. O sırada Vandal Kralı olan Hilderik anne tarafından Roma kanı taşıdığı için, I. Jüstinyen, müşavirlerinin de tavsiyesiyle Kuzey Afrika'yı, savaş yerine önce diplomasiyle imparatorluğa katmak ister. Ancak 531'de vuku bulan bir olay bunu imkânsız kılar. Hilderik'in kuzenlerinden biri olan Gelimerik, yaptığı darbeyle tahtı ele geçirir. I. Jüstinyen bu olayı bir mektup göndererek şiddetle protesto eder. Gelimerik'in cevabı, "Herkes kendi işine bakmalıdır," diye olur. Bu durumda savaştan başka çare kalmamıştır. İki yıl kadar süren hazırlıktan sonra, 533 yazında, Belisarius komutasında 100 savaş gemisi (dragomon) ve ayrıca 500 yük gemisiyle, 5 bini süvari olmak üzere yaklaşık 15 bin kişilik bir ordu Kuzey Afrika'ya doğru yola çıkar. Bunların içinde paralı asker olarak Hunlar ve İskandinavyalı Heruliler, Belisarius'un yanında eşi Antonina ve özel sekreteri ve *Gizli Tarih*'in yazarı Prokopius da vardır.

Oldukça zahmetli bir yolculuktan sonra Sicilya'da Katania Limanı'na varılır. Sicilya o sırada Ostrogot Krallığı'na aittir. Sicilya'da Ostrogot Kralı Theodorik zamanından beri Bizans-Roma İmparatorluğu'nun otoritesi tanındığı için dostça karşılanan Belisarius, yolculukta meydana gelen kayıpları telafi etmeye çalışır ve Afrika seferi için son hazırlıklarını yapar. Gemiler ve bunlara bindirilmiş olan birlikler, eylül ayı başlarında Vandalların başkenti Kartaca'ya yaklaşık 130 km uzaklıkta bir sa-

hile yanaşır ve bütün yükünü boşaltır. Kartaca'ya 15 km yaklaştıklarında, Bizans ordusu beklenmedik şekilde Vandalların taarruzuna uğrar. Aslında Gelimerik'in amacı, onları dar bir geçitte tuzağa düşürmektir. Ancak plan, kardeşinin yanlış ve aceleci davranışıyla bozulur ve kardeşi savaş alanında ölür. Bunun üzerine, ona bağlı askerler de bozgun halinde kaçarlar. Belisarius bu durumda, Vandalların üzerine Hunlardan oluşmuş süvari güçlerini sürer. Gelimerik bu arada merkezden taarruza geçerek ilerlemesini sürdürür ama birden kardeşinin ölüsüyle karşılaşır; oradan, kardeşi geriye taşınana kadar da ayrılmaz. Ortaya çıkan şansı gören Belisarius, bu defa merkezden asıl Bizans güçlerini taarruza sürer ve Vandal ordusu savaş alanını bırakarak kaçar. Böylece Belisarius'un önünde Kartaca yolu açılmış olur. 15 Eylül 533 Perşembe günü Kartaca'ya giren Belisarius'u, şehrin ileri gelenleri karşılar. Belisarius'un askerlerine verdiği ilk emir, şehirde hiçbir şeye ve hiçbir kimseye dokunulmaması, alınacak her şeyin karşılığının mutlak surette ödenmesidir.

Gelimerik mücadeleyi bırakmaz. O sırada Sardunya'ya sefer düzenleyen diğer kardeşine, bütün güçlerini toplayarak geri dönmesi için haber gönderir. İki kardeş Kartaca'ya yaklaşık 100 km mesafede hazırlıklarını yapıp, epey güçlü bir orduyla harekete geçerler. Kartaca'ya yaklaşınca ilk işleri, şehre su sağlayan su kanallarını tahrip etmek olur. İki ordu 15 Aralık Perşembe günü Kartaca'nın 30 km dışında karşılaşırlar. Vandal ordusu sayıca çok üstündür ama savaş tekniği açısından Roma ordusuyla baş edebilmesi, hele de başlarında büyük taktisyen Belisarius var iken, mümkün değildir. Savaşın ilk anında, kardeş Tzazo'nun güçleri hızlı bir saldırıya geçer ve büyük bir talihsizlik eseri, bir kılıç darbesiyle o da savaş alanında ölür. Ona bağlı birlikler paniğe kapılıp kaçmaya başlayınca, Gelimerik yedekte bekleyen birliklerini ileri sürmekte bir süre tereddüt eder. Ama panik, geride kalan Vandal birliklerine de sirayet eder ve bütün ordu dağılarak kaçar. Gelimerik de kaçarak kurtulur. İlerlemeye devam eden Roma ordusu, Hippo şehrini de ele geçirir. Orada önemli olan şehirden çok, Vandal Krallığı'nın hazinesidir. Bu hazine içinde ele geçirilen önemli bir şey, Belisarius'u çok şaşırtır.

"Çünkü o gerçekten, yüzyıllar boyu bir efsane olarak anlatılan ama nerede olduğu bilinmeyen 'Yedi Kollu Altın Şamdan'dı. Roma İmparatoru Titius (79-81) 80 yılında Yahudi ayaklanmasını bastırmak için Filistin seferine çıkmıştı. Ayaklanmayı bastırdıktan sonra Kudüs'ü baştan aşa-

ğı yıkmış ve Yahudilerin kutsal tapınağını da yerle bir ederken, Yahudilik için çok önemli olan şamdanı alıp Roma'ya getirmişti. Vandallar da 455 yılında Roma'yı yağmalarken, ele geçirdikleri bu şamdanı alıp Afrika'ya götürmüşlerdi."(52)

Belisarius, hazineyi ve çok sayıda esiri alarak Kartaca'ya geri döner. Bir süre dağlarda ve Berberi kabilelerinde saklanan Gelimerik, sonunda teslim olur. Böylece Kuzey Afrika'daki Vandal hâkimiyeti sona erer ve bölge tekrar Roma İmparatorluğu'nun bir eyaleti haline gelir.

Konstantinople 534 yazında ilk defa, bir fatihi karşılamaya hazırlanır. Hipodrom'da imparator ve imparatoriçe de hazırdır. Çılgınca alkışlar arasında Belisarius, arkasında Gelimerik ve ailesi, seçkin birliklerden derlenen esirleri ve Yedi Kollu Şamdan dâhil, Vandal hazinesiyle birlikte Hipodrom'a girer. Uzun saatler süren törenden sonra I. Justinyen ve Theodora'nın oturduğu tahta yaklaşan Belisarius ve Gelimerik, imparatorun ayaklarına kapanırlar, imparator onları yanına alır ve bir süre sohbet ederler. Birkaç ay Konstantinople'da kalan Gelimerik daha sonra, Orta Anadolu'da geniş bir yerleşim yerinde kendisine tahsis edilen bir malikânede ailesiyle emeklilik günlerini geçirmek üzere hareket eder ve ömrünü orada tamamlar.

İtalya'ya hükmeden Ostrogot kralları her ne kadar Bizans İmparatorluğu'nun otoritesini kabul etmiş olarak bir genel vali gibi hüküm sürseler de, bu Bizans İmparatorluğu'nun o bölgeyi kontrolü altında tuttuğu anlamına gelmemekteydi. Bunu çok iyi bilen I. Justinyen'in bütün amacı, İtalya dâhil, imparatorluğu tekrar, aynen Diocletian ve I. Konstantin zamanında olduğu gibi, büyük bir imparatorluk haline getirmektir.

İtalya'nın ele geçirilmesi o kadar kolay olmaz. Ostrogot Kralı Theodorik, 526 yılında ölmeden birkaç gün önce torununu, yani kızının oğlu 8 yaşındaki Athalarik'i yerini alacak kral olarak göstermiştir. Anne ve oğulun 534 yılına kadar süren hâkimiyeti, genç Athalarik'in ölmesi üzerine son bulur ve yerine yine Theodorik'in yeğeni Theodad geçer. Theodad'ın, I. Justinyen tarafından desteklenen Athalarik'in annesi Kraliçe Amalasuntha'yı 535'te öldürmesi üzerine Justinyen, İllyrum Orduları Komutanı olan Mundus'a, Ostrogot Krallığı'nın hâkimiyetinde

(52) Radi Dikici, *EmpressTheodora*, s. 286.

olan Dalmaçya'yı işgal etmesi emrini verir. Dalmaçya'nın işgali sırasında Ostrogotlar beklenmedik bir mukavemet gösterirler ama Mundus, savaş alanında ölür. Öte yandan Belisarius komutasında 7500 kişilik diğer bir ordu, İtalya'yı güneyden işgal etmek üzere Sicilya'ya gönderilir. Artık her şey Belisarius'un başarısına bağlıdır. Belisarius ilk olarak bütün Sicilya'yı kontrol altına alarak oradaki Ostrogot hâkimiyetine son verir. Ertesi yılın mayıs ayı başında İtalya'ya varır ve çok fazla direnç görmeden Napoli'yi üç hafta içinde ele geçirir. Halkı tarafından pek sevilmeyen Theodad, I. Jüstinyen'den rüşvet aldığı ve fazla direnç göstermediği dedikodusu üzerine, Got liderleri tarafından tahtan indirilir ve yerine yaşlıca ama tecrübeli bir general olan Vitiges kral olur. Theodad kuzeye doğru kaçsa da, Ravenna yakınlarında yakalanarak idam edilir. Belisarius Roma'ya doğru yürümeye başlayınca, yeni kral, şehri savunmadan Ravenna'ya doğru çekilir çünkü savaş hazırlığı yapacak zamana ihtiyacı vardır.

Aralık 536'da Roma'yı ele geçiren Belisarius, son darbeyi indirip Ostrogot Krallığı'na son vermek ister ama bunun için önce Ravenna'yı ele geçirmesi gerekmektedir. Ancak bu hemen mümkün olmaz, Ostrogotlarla çarpışmalar o bölgede üç yıl sürer ve Belisarius kuzeye, Ravenna'ya doğru ancak 539'da harekete geçer. Çarpışmalar Bizans lehine seyretmekte ve Ravenna düşmek üzere iken, I. Jüstinyen, Theodora'nın baskısıyla Belisarius'u geri çağırır. Çünkü Theodora, Belisarius'un İtalya'nın tümünü ele geçirmesi halinde, orada krallığını ilan edeceği şüphesi içindedir. Aslında Prokopius'un yazdığına göre, Belisarius hiçbir zaman ihanet etmeyi düşünmemiş ve imparatora daima sadık kalmıştır. Çünkü isminin bir isyancı olarak anılmasından nefret etmektedir. Ancak dönmeden hemen önce, Ostrogot Kralı Vitiges ve Ostrogot ileri gelenleri, ona İtalya tahtını teklif ederler, kabul etmesi halinde Ravenna'yı teslim edeceklerini bildirirler. O, bu teklifini kabul eder gibi görünür ve Ravenna'yı teslim alır. Ancak hemen ardından bir açıklama yapar ve bunu imparator adına yaptığını ifade eder. Bütün Got hazinesini de gemilere yükleyerek, Mayıs 540'ta Konstantinople'a hareket eder. Ancak, kazandığı bu çok büyük zafere rağmen, onun için artık Konstantinople'da herhangi bir tören düzenlenmesi söz konusu değildir.

Ostrogotlar ise, Belisarius'un ardından Pers İmparatoru I. Hüsrev'le temasa geçerek ittifak teklif ederler. Pers imparatoru bunu kabul eder ve Ostrogotlar üzerindeki baskısını azaltmak için Roma İmparatorluğu'na

doğudan saldırıya başlayıp, İmparatorluğun en önemli merkezlerinden biri olan Antakya'yı işgal eder. Bunun üzerine Belisarius, bu defa da doğuya gönderilir. Doğuda yine başarılı olur ve 541'de Pers ordusunu yenip ilerlemesini durdurur. Ancak yine Konstantinople'a geri çağrılır: Theodora, Belisarius'un başarılarından tedirgindir.

Aynı yıl içinde Ostrogot tahtında tekrar değişiklik meydana gelir ve oldukça iyi bir savaşçı olan Totila, Ostrogot kralı olur. Bu değişiklik, imparatorluğun başına dert açacak gibidir.

Konstantinople'da ise, Theodora, Belisarius'un karısı ve çok iyi arkadaşı olan Antonina'yı, özellikle o sırada imparator olmak arzusunda olduğunu tahmin ettiği ve büyük bir tehlike olarak gördüğü Kapadokyalı İoannes'in yanına, casus olarak gönderir. Antonina'nın İoannes'le yaptığı özel görüşmelerde onun gerçek fikirlerini öğrenmesi zor olmaz ve hemen bu durumu imparator ve imparatoriçeye haber verir. İoannes önce tevkif edilir, bütün mallarına el konduktan sonra da sürgüne gönderilir. Theodora için sırada Belisarius vardır.

Ertesi yıl 542'de, imparatorluk tarihinin en büyük salgını ortaya çıkar. Önce dizanteri ve tifoyla başlayan salgın, başta pek önemsenmez. Mısır'da patlayan veba salgını ise inanılmaz bir hızla imparatorluğa yayılır. Ne kadar sıkı tedbir alınırsa alınsın, sonunda Konstantinople'a varır. Hızla yayılan veba, bir süre sonra günlük ölümleri binlerin üzerine çıkarır.

Farelerin tüyleri arasına gizlenen bir milimetreden bile küçük Xenopsylla denilen uçucu bir böcek, midesinde "pasteurella pestie" denen ölümcül veba mikrobunu taşır. Bu böcekler uçarak çevrede bulunan farelerin tüyleri arasına yerleşip hızla ürerler. Oradan da kalkıp insan vücudunun herhangi bir noktasını ısırarak veba bakterisini aktarırlar. Genellikle etki süresi iki gün olan veba bakterisi, üçüncü gün insanı öldürür.

Ölenleri gömmek için bile vakit bulunamaz. 500 bin kişilik Konstantinople'da 230 bin kişi, bütün ülkede ise nüfusun önemli bir bölümü, veba salgınıyla yok olur. Prokopius, *Savaşların Tarihi* isimli eserinin 23. bölümünde veba dehşetini şöyle anlatmaktadır: *"Hastalık Byzantium'da dört ay süreyle devam etti. Asıl en büyük ve öldürücü tahribatı son üç ayda yaptı. Başlangıçta ölü sayısı normalin biraz üzerindeydi. Sonra ölümler artmaya başladı ve sonunda ölü sayısı 5 bine, sonra 10 bin-*

lere ulaştı ve giderek daha arttı."[53] Prokopius'un anlatımındaki mübalağa, basit hesapla kendiliğinden ortaya çıkmaktadır. Salgının son 90 gününde kayıpların büyük olduğu anlaşılıyor. İlk 45 gün 5 bin kişilik ölüm olsa bu sürede 225 bin kişi, son 45 günü 10 bin kişilik ölüm olsa 450 bin kişiye ulaşmaktadır. Bu hesaba göre 675 bin ölüm olması gerekir ki, şehrin nüfusunun o sırada 500 bin civarında olduğu düşünülürse, yanlışlık kendiliğinden ortaya çıkmaktadır.

Halkın vebadan kırılması diğer bir tehlikeyi de ortaya çıkarır. Bu da açlıktır. Herkes veba salgınından kaçmıştır ve tarlalar artık sürülemez hale gelir.

Saray ise veba konusunda dikkatlidir. Ama imparator sonunda dayanamaz, durumu görmek için Theodora'ya haber vermeden sokağa çıkar ve ertesi sabah ateşle uyanır. Hekimler başucuna geldiklerinde, imparatorun vebaya yakalandığını ve kurtulma ümidinin olmadığını söylerler. Mikrobu almaması için, imparatoriçeye de I. Jüstinyen'den uzak durmasını tavsiye ederler. Ama Theodora onları dinlemez bile, bir dakika olsun kocasının başından ayrılmaz. Haftalarca, vebayla mücadele ederler. İmparatorun hastalığı süresince, devletin bütün yetkilerini Theodora kullanır. Çiftin çocukları olmadığı için, I. Jüstinyen'den sonra kimin imparator olacağı da belli değildir. Aslında doğal olarak bir tek aday vardır, o da Belisarius'tur. Ordu ve senatonun onu seçmekten başka seçeneği yoktur. İmparatoriçe Theodora, başından beri Belisarius'a düşmanca davranmıştır. Bu nedenle hayatının tehlikede olduğunu gayet iyi bilmektedir. Ayrıca, Belisarius'un çok büyük serveti onu rahatsız etmektedir, bunun, iktidarın ele geçirilmesinde kullanılmasından çekinmektedir. İmparatoriçenin dikkatle ve inceden inceye hazırladığı bir komplo sonucunda, Belisarius'un bütün serveti müsadere edilir. Kendisi ise konağında ev hapsinde tutulur.

Ertesi yıl imparator iyileşmeye başlar. Hastalığı, karısının da büyük ihtimamı sayesinde mucizevi bir şekilde atlatmıştır. I. Jüstinyen 543 yılı ortalarında yeniden devlet işleriyle doğrudan ilgilenmeye başladığında, Belisarius'un başına gelenleri öğrenir. Belisarius'un itibarını ve bütün servetini iade eder. Theodora açısından tehlike artık uzaklaşmıştır ve bu durum karşısında sessiz kalır. Hatta I. Jüstinyen'le evlenmeden

(53) Edward N. Luttwak, *The Grand Strategy of The Byzantine Empire*, s. 87.

önce doğurduğu kızının oğlu Anastasius'u, Belisarius ve Antonina'nın kızı Joannina ile henüz 13 yaşlarında olmalarına, rağmen evlendirir.

İmparatorun uzun süren hastalığı sırasında Bizans bürokrasisi devlet işlerini aksatmamış ama yine de siyasal karar organı uzun bir süre istenildiği gibi çalışamaz durumda kalmıştır. İmparatorluk iki cephede birden savaşmaya devam etmektedir. Zamanında müdahaleler yapılmadığı için, gerek doğu cephesinden gerekse İtalya'dan gelen haberler iyi değildir. Özellikle Ostrogotların yeni kralı Totila, daha önce Belisarius tarafından İtalya'da ele geçirilen bütün bölgeleri ve şehirleri tek tek geri almaya başlamıştır. İmparator, iki cephede birden savaşmanın zorluğunu görerek, doğuda Perslerle beş yıllık bir barış anlaşması yapar. Totila'nın yaptıklarını da büyük ihanet sayar ve gerekli dersi vermesi için Belisarius'u tekrar görevlendirir. Belisarius gerekli hazırlıkları yaptıktan sonra, 544'te İtalya'ya doğru yola çıkar. İmparator, Belisarius'u İtalya'ya gönderirken asker ve gemi vermiş ama —biraz da Theodora'nın baskısıyla— para vermemiş, ona, kaynağı kendisinin bulmasını veya cebinden harcamasını önermiştir. Totila bu arada ilerlemesini sürdürür, 545'te Roma'yı kuşatır ve şehir tekrar Ostrogotların eline geçer. Belisarius nihayet İtalya'ya varır ve hızla Roma'ya doğru yürür. Üç yıl boyunca, Roma birkaç defa el değiştirir. Bu süre içinde Konstantinople, Belisarius'tan gelen, birliklerin takviyesi ve teçhizatıyla ilgili yardım taleplerine kulaklarını tıkar. Sanki Belisarius'un başarı kazanması istenmemektedir.

İki yıl süreyle kesin bir sonuç alınamayınca, I. Jüstinyen 549'da Belisarius'u geri çağırır ve onun yerine İtalya'ya Narses'i gönderir. Narses Ermeni asıllı bir hadımdır ve Jüstinyen'den büyük olmasına rağmen, onun en çok güvendiği, en yakını olan kişidir ve daha önce de İtalya'da bulunmuştur. Narses 551'de İtalya'ya 35 bin kişilik güçle gelir. Ertesi yılın yaz ayında Totila'yla yapılan savaşı kesin olarak kazanır. Totila, savaş alanında kendi subaylarından biri tarafından yanlışlıkla yaralanır ve birkaç gün sonra ölür. Narses Ostrogot ordusunun kalan birliklerini takibe devam eder ve onları Ekim 554'te Napoli yakınlarındaki savaşta da yenerek orduyu yok eder. Böylece İtalya'da Ostrogot Krallığı diye bir şey kalmamış ve tam 20 yıl süren mücadeleden sonra İtalya'da Bizans-Roma İmparatorluğu'nun hâkimiyeti kesin olarak kurulmuş olur. I. Jüstinyen, şimdi tekrar birleşmiş bir Büyük Roma İmparatorluğu'nun tek hâkimidir.

İmparatoriçe Theodora 547'de hastalanır. Meme kanserine yakalan-

mıştır ve hastalığı hızla ilerlemeye başlar. Bir yıl sonra, 28 Haziran 548 Pazar günü ölür ve büyük bir törenle Kutsal Havariler Kilisesi'ne gömülür.

Theodora, imparatoriçe olarak hüküm sürdüğü süre içinde güçlü karakteriyle imparatorluğun siyasetine damgasını vurmaktan başka, bazı katkılarda da bulunur, bu arada birçok manastır da inşa ettirir. Bunlardan en önemlisi ve ünlüsü, tövbekâr hayat kadınları için inşa ettirdiği Metanoia Manastırı'dır. Theodora, Monofizit inancı nedeniyle, Monofizit ileri gelenlerini bütün hayatı boyunca korur. Onun ölümü, İmparator I. Jüstinyen için çok büyük bir kayıptır. Bir daha asla evlenmediği gibi, ölene kadar eşinin yasını tutar.

Belisarius, Theodora'nın ölümünden bir yıl sonra döndüğü başkentte, imparator tarafından çok sıcak bir şekilde karşılanır. Aslında imparator, Belisarius'la ilgili olarak karısı tarafından sürekli ileri sürülen komplo teorilerine hiçbir zaman inanmamıştır ama onun yaptıklarını önlemeye de pek kalkışmamıştır.

I. Jüstinyen, o sıralar Kutsal Havariler Kilisesi'nin yeni baştan inşası için Anthemius ile İsidor'u tekrar görevlendirir. Kilise Büyük Konstantin tarafından yapıldığından bu yana 200 yılı aşkın bir süre geçmiştir. İmparator, iki yıl önce eşini oraya gömerken kilisenin durumunu görmüştür. Pek çok kutsal emaneti barındıran kilisenin birçok bölümü, son iki yüzyıl içinde vuku bulan depremlerden özellikle etkilenmiştir. Kısa zamanda tamamlanan kilise, 28 Haziran 550 Salı günü büyük bir ayinle ibadete tekrar açılır. Kutsal Havariler Kilisesi, daha sonraki yıllarda yapılan, Milano'daki St. Ambrose Havariler Kilisesi ve Suriye'de Halep'te Saint Simeon Stylites Kilisesi, Selçuk'taki St. John Basilikası, Venedik'teki Saint Mark's Basilikası, Fransa'da Saint –Front Perigueux Katedrali gibi birçok kilise için de örnek teşkil eder.

Hayatının 555 yılından sonraki dönemine bakıldığında, çok sevdiği karısını yedi yıl önce kaybeden ve o sırada 73 yaşında bulunan I. Jüstinyen, daha önceki dönemde otoritesini kimseyle paylaşmadığı halde, artık birçok işin görülmesini yardımcılarına bırakır. Her zaman olduğu gibi, iki büyük sorun vardır. Bunlardan birincisi sınırların güvenliği, diğeri ise paradır. Paraya ihtiyaç daima çok büyük olmuş ama yeterli kaynak hiçbir zaman tam olarak sağlanamamıştır.

Bu arada, 550'den 561'e kadar meydana gelen birkaç deprem, hem

I. Anastasius tarafından yaptırılan Silivri'den Karadeniz'e kadar olan Anastasius surlarını, hem de Theodosius Surları'nı tahrip eder. İmparator zamanının önemli bir kısmını bu surların tamirine ayırır. 562 yılında tamir tamamlanınca, büyük bir tören düzenlenir. 558 yılında vuku bulan depremde ise, daha önceki depremlerden de etkilenmiş olan Ayasofya'nın kubbesi çöker. Bu defa kubbe, İsidor'un yeğeni genç İsidor tarafından, son derece değişik bir teknikle yeni baştan inşa edilir. Yapımı beş yılda tamamlanan Ayasofya'nın kubbesinin tamiri, ancak dört yılda biter.

Konstantinople, 559'da kuzeyden gelen beklenmedik bir tehlikeyle karşı karşıyadır. Tuna kıyılarından kalkan Kutrigurlar, geçtikleri bölgeleri yağmalayarak Konstantinople'a 20 km kadar yaklaşırlar. Daha fazla ilerlemelerini Anastasius Surları önler. İmparator, artık yaşlı ve emekli bir general olan Belisarius'u yine göreve çağırır. Belisarius bu son görevinde, Kutrigurları geldikleri bölgeye kadar geri sürer.

İmparator 565 yılı geldiğinde 83 yaşındadır ve günlerini daha çok saraydaki odasında çalışarak ve ziyaretçi kabul ederek geçirmektedir. Bu arada Mart 565'te, imparatorluğun gelmiş ve gelecek en büyük komutanı Belisarius, vefat eder. Bu imparatorun, eşini kaybettikten sonra yaşadığı en üzücü olaydır. İlkbahar ve yaz aylarını oldukça sakin bir şekilde geçiren I. Justinyen, 14 Kasım 565 Pazar günü kalp krizi geçirerek ölür.

İmparator I. Justinyen'in cenazesi önce, sarayda altın ve mücevherlerle süslü bir katafalka konur. Daha sonra cenaze buradan alınarak gömülmek üzere Kutsal Havariler Kilisesi'ne doğru yola çıkar. En önde yeni imparator ve imparatoriçe, sonra sırayla senatörler ve üst düzey yöneticiler, patrik ve diğer kilise mensupları, askerler ve saray muhafızları, saraydan kiliseye kadar cenazeyi yürüyerek takip ederler. O gün tüm Konstantinople halkı, imparatoruna saygı göstermek için yol boyunca dizilir. En dikkati çeken nokta ise, yürüyenlerin ayak sesleri dışında etrafta büyük bir sessizliğin hâkim olmasıdır. Halk, o dönem için normal bir insan ömrü kadar imparatorluk yapmış olan –38 yıl– I. Justinyen'inkinden başka bir yönetim, daha doğrusu yaşam şekli düşünmediği için, şaşkınlık içindedir. Kilisedeki törenden sonra imparator, karısı Theodora'nın yanında toprağa verilir. Böylece, Roma İmparatorluğu'nun en büyük imparatorlarından biri daha tarih sahnesinden çekilir.

Altın Çağın Sonu
(565-602)

I. Jüstinyen öldüğü sırada yanında bulunan başmabeyinci Callinicus, imparatorun ölmeden önce taht için kız kardeşinin oğlu Jüstin'i aday gösterdiğini söyler ve bu haberi senatoya da ulaştırır. II. Jüstin, aynı zamanda Theodora'nın kardeşi Comito'nun kızı Sofia'yla evlidir. Jüstin II'ye ertesi gün, yani 15 Kasım Pazartesi günü düzenlenen bir törenle patrik tarafından taç giydirilir. Daha sonra imparator ve imparatoriçe Hipodrom'a giderek halkı selamlarlar.

İmparator (Flavius Justinus Junior) II. Jüstin (565-78), tahta geçtiğinin daha hemen ilk haftası içinde, farklı bir yönetim şekli sürdüreceğinin işaretlerini vermeye başlar. Daha önce dayısı tarafından kuzeybatı sınırlarında problem yaşanmaması için orada yaşayan bazı barbar kabilelerine verilen yıllık haracı ödemeyi reddeder. Ertesi yıl Pers İmparatoru I. Hüsrev'e de aynı şekilde davranır. Vergilerden indirim yapma şansı doğuracağı için, bu tutumu onun halk nezdinde itibarını çok yükseltir. Ama bu durum, bir süredir doğu sınırlarında devam eden sükûneti doğal olarak yok eder. Persler ilerlemeye ve belirli bölgeleri istilaya başlarlar. 573 yılında Fırat Nehri üzerindeki Dara şehrini ele geçirdikten sonra, Suriye'yi işgal ederler. Perslerle Ermenistan bölgesinde başlayan savaş, sonraki 15 yıl boyunca çeşitli şekillerde devam edecektir.

II. Jüstin döneminde Ravenna, Roma, Napoli ve Sicilya halen imparatorluğun sınırları içindedir. Ancak Lombardlar 568 yılında İtalya'yı işgal ederler.

İmparatorun üzerinde önemli etkisi olan imparatoriçe Sofia, en az teyzesi Theodora kadar güçlü bir kişilik sergiler ve birçok politikanın oluşturulmasında rol alır. İmparatorlukta basılan madeni paralarda, imparatorun yanında ilk defa imparatoriçe de yer alır. Ayrıca çifti bir-

likte gösteren heykeller başkentin birçok yerine yerleştirildiği gibi, sarayda, yeni yapılan taht odasına da konur.

İmparator ve imparatoriçe Monofizit inancıyla yetişmelerine rağmen, 571'de sırf politik nedenlerle Monofizit inancını terk eder ve Kadıköy Konsili'nde ortaya konulan kurallara göre, tam bir Ortodoks Hıristiyan olurlar. Ancak II. Justin, 574 yılı geldiğinde yavaş yavaş delilik alametleri göstermeye başlar. Bu arada kocasını ikna eden Sofia, saray muhafızlarının komutanı Tiberius'un caesar olarak atanmasını sağlar. Artık imparatorlukta asıl hâkim olan, Sofia'dır. Sofia kocasının Pers politikasını terk eder ve aynı yıl içinde Pers imparatoruyla anlaşarak, belirli bir miktar haraç karşılığında bir yıllık ateşkes sağlar.

İmparatorun son dört yılı giderek artan delilik nöbetleriyle geçer ve 4 Kasım 578 Cuma günü ölür. Böylece I. Justin'le başlayan I. Justinyen Hanedanı, II. Justin'le sona ermiş olur.

Caesar Tiberius'un durumu, biraz karışıktır. İmparatorun akıl sağlığını kaybetmesinin ardından, 574 yılından itibaren, ülkeyi İmparatoriçe Sofia ile birlikte yönetmektedirler. Tiberius, yönetici ve komutan olarak çok tecrübelidir. Bazı tarihi kayıtlara göre üstelik daha ilk zamanlarında, sanki ona piyango isabet eder. Justinyen'in en büyük yardımcısı Narses 573'te, 95 yaşında ölmüştür. Hadım olduğu için de bütün mal varlığı devlete geçmiştir. Tiberius onun konağına yerleşir. Bir rivayete göre, bir gün konağı dolaşırken, alt kattaki depoya girdiğinde gözünü bir ışıltı alır. Eğildiğinde, ışığın yan yana yığılı tahtaların arasındaki bir aralıktan geldiğini fark eder. Tahtalar açıldığında ise inanılmaz bir durumla karşılaşır. Narses, hazinesini oraya gizlemiştir. Sayım yapılır, tam 7,2 milyon solidus vardır. Hazine birden zenginleşir ve Tiberius, I. Justinyen zamanında şarap ile ekmeğe konulan vergiyi kaldırır. Bu, hem kendisi, hem de imparatoriçe için büyük prestij konusu olur. Tiberius, her yıl 80 bin solidus haraç vermeyi taahhüt ederek, batıda Avarlarla barış anlaşması yapar. Anlaşmanın diğer şartına göre, bu paraya karşılık, Avarlar da imparatorluğun Tuna Nehri kıyısındaki sınırlarını koruyacaklardır. Böylece Tiberius, batıda tuttuğu önemli birlikleri doğuya, Pers cephesine kaydırır. 576'da da İtalya'yı tekrar ele geçirmeyi dener ama geçici bir süre dışında başarılı olamaz. 577'de komutanlarından birini Perslerin üzerine gönderir, başarı sağlanamayınca da, Doğu ordu-

su komutanlığını, geleceğin imparatoru Maurice'e verir. Maurice üstün kabiliyetli bir komutandır. 578'de, daha önce kaybedilmiş bütün bölgeleri geri alır. Tam o sırada da İmparator II. Justin ölür.

II. Tiberius (Flavius Tiberius Constantinus) 578 yılından itibaren, artık devleti augustus olarak yönetmeye başlar. II. Justin onu caesar yaparken aynı zamanda da evlat edinmiş ve ismine Konstantin'i de eklemiştir. Artık o, II. Tiberius Konstantin'dir. Sofia'yla birlikte hüküm sürmeye devam ederler. Sofia ondan, karısını boşayarak kendisiyle evlenmesini ister ama Tiberius Konstantin bunu kabul etmez.

Çok geçmeden, II. Tiberius Konstantin ile imparatoriçe arasında güç çekişmesi başlar. Politik problemler genellikle imparatoriçeye taşınır ve önemli atamalar da yine onun tarafından yapılır. Giderek, Sofia gücünü paylaşmaktan vazgeçmeye başlar ve hatta kocasının zamanından beri taşıdığı hazinenin anahtarlarını hiç kimseye vermez. Ayrıca II. Tiberius'un karısı İno'yu kıskanır ve iki kızıyla birlikte saraya gelmesini yasaklar. Birkaç defa da II. Tiberius'u görevden uzaklaştırmak için komplolar hazırlasa da, başarıya ulaşamaz. Ancak, durumun bu şekilde iki başlı olarak devam etmesi mümkün değildir. Sofia bir sabah kalktığında, odasından çıkmasının yasaklandığı ve aynı zamanda bütün yetkilerinin de elinden alındığını öğrenir. Böylece, Sofia'nın kısa süren yönetimi bir saray darbesiyle son bulmuştur. II. Tiberius'un karısı İno, Anastasia adını saraya taşınır.

II. Tiberius Konstantin, hem çok yetenekli bir komutan, hem de çok iyi bir idarecidir. Halk tarafından müthiş tutulmaktadır. Her türlü inanca saygı göstermesi ve Monofizitlere karşı yaptırımlara son vermesi, ona olan güveni özellikle arttırır. O, bir Trakyalıdır ve ordu içinden gelmektedir. Bu nedenle de, I. Justinyen ve II. Justin zamanında geçerli olan, halka yüksekten bakan kibirli tavırlar ona göre değildir. II. Tiberius Konstantin, Justinyen zamanında Nika İsyanı nedeniyle iyice hırpalanan Mavi ve Yeşillerden birçok kişiye yönetimde yeniden görev verir. Önceki dönemlerde çok kere sembolik görev yapan senato, onun zamanında daha fonksiyonel hale gelir. Hükmettiği dönem içinde çok önem verdiği diğer bir husus, hazinenin güçlendirilmesi olur. Sonuç olarak, Sofia'nın etkisi devlet yönetiminden kalkınca, II. Tiberius gerçekten iyi bir imparator olduğunu ispat eder.

Pers İmparatoru I. Hüsrev 579'da ölünce, yerine oğlu IV. Hürmüz geçer. O da babası gibi savaşçıdır. İki yıl sonra, 581'de, hazırladığı orduyla Bizans topraklarını işgale başlar. Tiberius, çok yakından tanıdığı ve İmparator II. Jüstin'in saray muhafız birliği komutanı (comes excubitorum) iken kendisinin sekreterliğini yapan Maurice'i, Perslere karşı doğu orduları komutanlığına (magister militum per orientum) atar. Persler bu defa karşılarında çok yetenekli bir komutan, Maurice'i bulurlar. Yapılan savaşta Maurice Pers ordusunu kesin bir yenilgiye uğratır ve ordunun önemli bir kısmını yok eder.

Kısa süren saltanatına rağmen, Bizans tarihinin en iyi imparatorlarından biri olan II. Tiberius Konstantin, 13 Ağustos 582 Perşembe günü —muhtemelen zehirlenerek— ölür. Ölmeden tam sekiz gün önce, Maurice'i küçük kızı Konstantina ile evlendirir ve onu caesar yaparak kendisinden sonra tahta aday olarak gösterir.

Aslen Kapadokyalı olan genç (Flavius Mauricius Tiberius) Maurice (582-602), imparator olmadan önce Pers cephesinde dört yıl süreyle başarıdan başarıya koşmuştur. Ordunun gücünü arttırmak için farklı bir eğitim planı uygulayarak taktik değişiklikler ve yenilikler yapar. Bu da ordunun vurucu gücünü arttırır. Maurice, I. Theodosius'tan uzun yıllar sonra, ordusuna kumanda eden ve sahada onunla birlikte çarpışmalara katılan ilk hükümdardır.

Maurice'in önemli bir özelliği de gerek idarede gerekse orduda, gerçekten kabiliyetli yöneticiler seçmesidir. Bu seçimlerde ne aile ilişkilerine, ne de seçtiği kişinin kendisi gibi Kapadokyalı olmasına bakar. Özellikle bu husus, kendisine önemli avantaj sağlar. Çünkü ta Diocletian zamanında başlayan ve karar mekanizması açısından son derece güçlü olan merkeziyetçilikten belirli ölçüde uzaklaşır ve yetkinin daha alt kademelerce kullanılmasına imkân verir.

Yeni imparator, aynı zamanda son derece gerçekçidir de. Batıda ve Afrika'da I. Jüstinyen zamanında ele geçirilen yerlerde, yeni tarz bir idare kurar. Ravenna ve Kartaca için ise, exarchate (genel vali) adıyla özel bir valilik sistemi yaratır. Bu valiler askeri ve sivil idare üzerinde tam yetkili kişilerdir ve imparatorun gücünün tam temsilcisidirler.

Yeni ordusunu kuran Pers İmparatoru IV. Hürmüz, 582'de yine saldırır ve yine yenilir. 588'e kadar devam eden savaşların galibi

hep Bizans olur. O yıl Pers İmparatorluğu komutanlarından biri olan Behram Chobin Bizanslı Komutan Romanus'a yenilince, Hürmüz ona bir kadın elbisesi gönderir. Buna çok kızan Behram ayaklanarak başkente yürür ve imparatoru yakalayarak boğdurur ve 590 yılında tahta geçer. Bunun üzerine Behram'dan kaçan Hürmüz'ün oğlu II. Hüsrev, Maurice'den yardım ister. Talebi kabul edilince o da kaçarak Bizans'a sığınır. İki imparator arasında yapılan anlaşmayla Pers Ermenistanı, doğu Mezopotamya ve Dara Bizans'a geri dönecektir. Genç II. Hüsrev, Maurice'in —ileride görüleceği gibi Bizans tarihinin en büyük hatasını yaparak— verdiği destekle, 591'de Pers tahtını ele geçirir ve Bizans'la yaptığı anlaşmaya sadık kalır. Böylece doğuda Perslerle yapılan savaşlar, belirli bir süre için de olsa bitmiş olur.

Ancak batıda durum pek parlak değildir. İspanya'da mevcut son Bizans topraklarının önemli bir kısmı Vizigotlar tarafından işgal edilir. Kuzey Afrika şeklen imparatorluğa bağlıdır ama Berberi kabilelerin Bizans topraklarına saldırısı bir türlü önlenemez. Maurice 591'de ise, Avar ve Slavlara karşı harekete geçer. 593'te batı ordusu komutanı Priskus, Avar ve Slavlar'a karşı kesin bir zafer kazanır. Ancak aynı yıllarda Lombardlar neredeyse İtalya'nın tamamını ele geçirirler ve hatta Papa I. Gregory, Bizans otoritesinden ayrıldığının kanıtı olarak, Lombardlarla 593'te barış anlaşması yapar.

Maurice, 597'de hastalanınca, yeni bir tetrarchy —dörtlü idare kurmayı planlar. Ülkeyi dört oğlu arasında bölüştürür ama bunu uygulamak için ne yeterli zamanı olur, ne de sonraki olaylar bunu gerçekleştirmesine imkân verir.

Yapılan savaşlar ve özellikle sivil idarenin savurganlıkları, hazinenin boşalmasına neden olmuştur. Bu nedenle önce, orduya verilen kaynaklar dörtte bir oranında azaltılır. Bu, maaşların ve dolayısıyla ordunun yaşam koşullarının kötüleşmesi anlamına gelir ve büyük bir hoşnutsuzluk yaratır. Bu arada 599'da, 10 binden fazla Bizanslı Avarlar tarafından esir alınır. Serbest bırakılmaları için istenen fidyeyi, imparator Maurice reddeder. Avarlar da tüm esirleri öldürür. Bu olay bütün imparatorlukta müthiş huzursuzluk yaratır. Hele ordunun her zamanki kışlık yerine dönmesini yasaklayan imparatorluk emri, her şeyin üzerine tuz biber eker. Askerlerin aileleriyle buluşma imkânı kalmaz ve kış ayları için yeterli teçhizat olmadığı için de, cephede yaşam son derece

zorlaşır. Ordu bunun üzerine bir delegasyon seçerek Konstantinople'a gönderir. Başlarında Phokas vardır. İmparator onu kabul etmediği gibi, saray yöneticilerinden biri de Phokas'a tokat atar. Eli boş dönen delegasyonun getirdiği haber üzerine ordu isyan eder ve kendilerine lider olarak Phokas'ı seçip Konstantinople'a doğru yürümeye başlarlar.

Bu durum karşısında Maurice, hatırı sayılır birlikleri Konstantinople'a getirir, bir yandan da Mavilerin ve Yeşillerin desteğini almaya çalışır. Ancak isyan haberi yayılmıştır ve Maviler ile Yeşiller isyancılardan yana tavır alırlar. 602 kışı başkentte yaşayan herkes için zaten zor geçmektedir. Yiyecek kıtlığı, halkın belini bükmüştür. Sonunda sarayın önünde toplanan büyük bir kalabalık, imparator aleyhine gösteri yapmaya başlar. Bunun üzerine Maurice, karısı, altı oğlu ve üç kızıyla birlikte İzmit'e kaçar.

Phokas, Konstantinople'a yaklaştığında, tahta kimin geçeceği konusunda kararsızdır. Aslında düşündüğü, Maurice'in büyük oğlu Theodosius'tur ama o da Pers imparatoruna sığınmıştır. Konstantinople'dan gelen patrik, senato ve halk temsilcileri, özellikle Yeşiller, kendisine imparatorluk teklif ederler. O da kabul eder ve böylece Phokas, Bizans tahtına geçer. Maurice'in peşine hemen bir grup asker gönderilir. Maurice de mücadele etmeden teslim olur. 27 Kasım 602 Salı günü, önce başta tahtın vârisi olan oğlu Tiberius olmak üzere, altı oğlu ve kardeşi Peter'in idamları Maurice'e seyrettirilir. Daha sonra onun da kafası kesilir ve vücudu denize atılır. Üç kızına ise dokunulmaz.

Daha önce batıda birkaç imparator tahtan indirilmiş olmasına karşın, doğuda, yani Bizans'ta ilk defa bir isyancı, bir imparatoru tahttan indirmiş olur.

Bizans İmparatorluğu, VI. yüzyılın ilk 65 yılında altın çağını yaşar. Sonraki 35 yıl içinde ise çeşitli sarsıntılar geçirir. Bunda II. Justin'in deliliği kadar, teyzesi Theodora gibi olmaya çalışan İmparatoriçe Sofia'nın iktidar hırsının da payı vardır. Yine de iki basiretli yönetici, II. Tiberius Konstantin ve Maurice, devleti salim limanlara ulaştırmayı başarırlar. Ancak İmparator Maurice'in, yaptığı taktik hatayla, tahtı teslim ettiği Phokas bir sonraki yüzyılın on yılını harcayacaktır.

Altın çağın en büyük yıldızları şüphesiz başta Theodora olmak üzere, I. Justinyen ve Belisarius'tur. Belisarius, Roma tarihinin, hakkında ki-

taplar yazılan en büyük komutanıdır. Ne ondan önce, ne de ondan sonra bu büyüklükte bir komutan, Roma ve Bizans ordusunu yönetmiştir. Ama o da insandır ve onun da zaafı vardır. Sürekli kendisine ihanet etmesine rağmen, geçmişi oldukça karanlık olan eşi Antonina'ya, özellikle kızı Joannia'yı doğurduktan sonra büyük aşkla bağlıdır. Seferlere giderken bile, onu yanında götürür. İmparatoriçe Theodora'nın, yakın arkadaşı olan Antonina'yı siyasi emelleri uğruna birçok kişiye gönderip bilgi toplamak için kullanmasını, Belisarius çok kere fark etmez.

Ne olursa olsun, VI. yüzyılda tarihe damgasını vuran I. Jüstinyen'dir: onun yarattığı hukuk sistemi günümüz dünyasının bile hukukunun temelini teşkil eder. Şanslıdır, çünkü yanında dönemin en büyük hukuk âlimi Tribonian vardır.

I. Jüstinyen imparator olarak hiçbir savaşa katılmaz. Çünkü yanında iki büyük komutan, Belisarius ve aynı zamanda yönetici de olan Narses vardır. Aslında I. Jüstinyen'in, kritik zamanlarda hızlı karar verme yeteneği yoktur. Tarihi kayıtlar, onun, barış yollarını bitirmeden hiçbir zaman savaş kararı vermediğini göstermektedir. Ama şanslıdır, yanında onu tamamlayan ve anında olaylara müdahale eden şahane bir eş, Theodora vardır. Çok güçlü bir kişiliği ve müthiş entrika kabiliyeti olan Theodora, yaşadığı sürece imparatorluğun kaderine hükmeder. I. Jüstinyen onun, neredeyse her dileğini yerine getirir. Ancak imparator, hayati noktalarda zaman zaman bildiğini okumaktan da çekinmez.

Dayı I. Jüstin ve I. Jüstinyen, Ortodoks inanca sahiptirler. Hatta I. Jüstinyen, 519 yılında, kiliselerin barışması için papanın gönderdiği elçiyi şehir dışında karşılar. İki gün sonra Ayasofya'da yapılan törenle de, Roma ve Konstantinople kiliselerinin ayrılmaz bir bütün olduğu açıklanır. Buna karşılık, daha önce de ifade edildiği gibi, Theodora'nın Monofizit eğilimli olduğu ve 531'den itibaren, yaşadığı sürece, bu eğilimin ileri gelen temsilcilerini (keşişleri) Hormisdas Sarayı'nda ağırladığı bilinmektedir. İmparator 532'de bir teşebbüste bulunarak iki ayrı görüşü birleştirmek, yani Kadıköy (Khalkedon) Konsili ve Monofizit inançlar arasında bir uyum sağlamak ister, ancak başarı sağlayamaz. 540'ta bir deneme daha yapar ve daha önce yaşamış üç teoloğun görüşlerini esas alır. 544'te de "Three Chapter" olarak bilinen bir emirname yayınlar ama yine bir sonuç alması mümkün olmaz.

Maurice, Bizans İmparatorluğu'nun, imparator olmadan önce ve

imparator olduktan sonra da önemli başarılara imza atmış önemli komutanlarından biridir. Maurice, etkisini yüzyıllar boyu sürdürecek olan *Strategikon*'un (Bizans Ordusu Strateji El Kitabı) yazarı olarak kabul edilir. 11 bölüm olarak hazırlanan kitaba 12. bölüm sonradan eklenmiştir. Bu el kitabında, Bizans ordusunun organizasyonu, taktikleri, ekipmanı, stratejisi, pusu kurması, sürpriz şekilde yapılacak hücumu, talimi, kuşatma savaşları gibi her türlü detay konu edilmiştir.

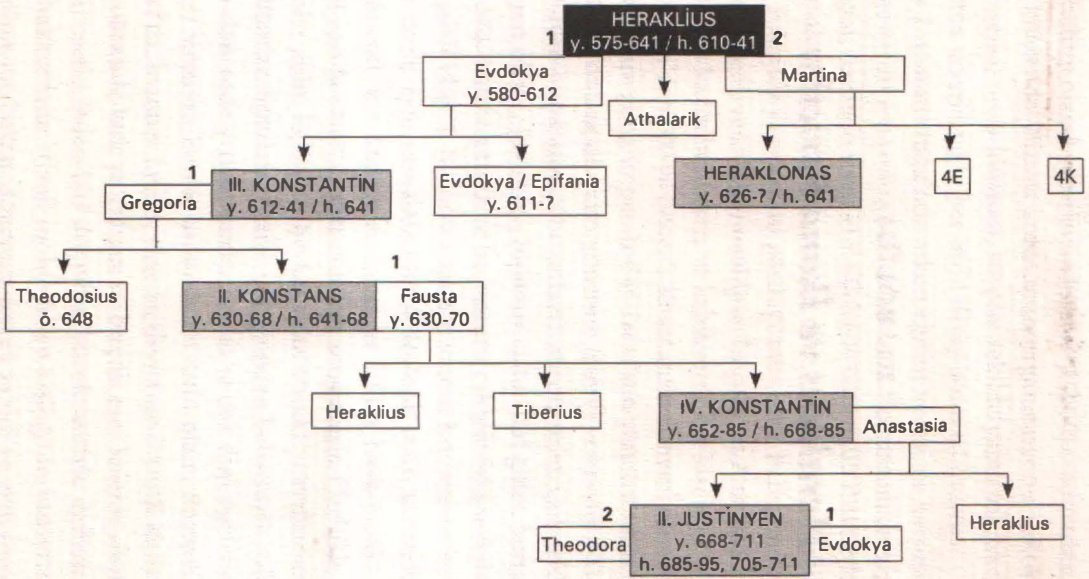
Bizans İmparatorluğu'nda askeri eğitim veren bir kurum olmamıştır. Scholae vardır ama onun amacı farklıdır. Komutanlık seviyesinde askerlik bilgisi, özellikle aristokrat ailelerde usta çırak ilişkisiyle öğrenilir. Unutmamak gerekir ki bu, komutan olan kişinin üstün kabiliyetine de bağlıydı. Yukarıda örneklerini gördüğümüz gibi, Belisarius ve Maurice nasıl üstün nitelik ve kabiliyete sahipse, İmparator Anastasius'un yeğeni Hypatius bir o kadar beceriksiz ve kabiliyetsiz bir kişi idi.

I. Jüstinyen'den 200 yıl önce, I. Konstantin dönemi filozoflarının geliştirdiği esaslara göre, imparatorlar Tanrı'nın yeryüzündeki temsilcileridir ve Tanrı onlara dünyayı yönetme görevi vermiştir. Nitekim sonra gelen bütün imparatorlar bu anlayışı sürdürürler. Çok zeki ve gerçek bir taktisyen olan I. Jüstinyen bir adım daha ileri gider, bunu Bizans'ın politik teorisi haline getirir ve bu unsuru rakipleriyle savaşlarda kullanarak başarılı olur. I. Jüstinyen sadece kanun koyucu ve bunların uygulayıcısı değil, aynı zamanda birçok teolojik tezin yazarıdır. Yine bu yüzyılın önemli bir özelliği de sanat ve kültür hayatındaki zenginliktir. Yüzyıl içinde sanat hayatı oldukça zenginleşir. Özellikle mimaride ileri adımlar atılır. Resim ve heykel daha önceki yüzyıllardan farklı olsa da, kullanılan figürlerin realist olduğundan bahsetmek mümkün değildir. Bu dönemde yetişen şairler ise, daha çok dini ögelerin ağır bastığı ilahiler yazarlar. Bunlar arasında en ünlü olanı, Suriyeli Romanos Methodist'tir. İoannes Lydos, yine bu dönemin önemli kişilerinden biridir. Bürokraside kırk yıl çalışan ve birçok eser kaleme alan Lydos'un en önemli eserlerinden biri dönemin bürokrasisiyle ilgilidir, diğeri ise astroloji hakkındadır. Tabii, muhtemelen kişiliğinin yansımasıyla olaylara hep olumsuz bakan, dönemin gerçek şahidi ve aynı zamanda *Gizli Tarih*'in de yazarı olan Prokopius'u da, unutmamak gerekir.

III. BÖLÜM

Heraklius ve İkona Kırıcılar

HERAKLİUS HANEDANI (610-711)

Not: (y) İmparatorların yaşadığı tarihleri, (h) hükümdarlık sürelerini, (ö) ölüm tarihini göstermektedir.

Heraklius Hanedanı
(602-717)

"Aynen İsa'nın Golgotha'ya giden yolda yaptığı gibi çıplak ayakla yürüyerek, bu kıymetli kutsal emaneti (İsa'nın çarmıha gerildiği Kutsal Haçı) taşıyarak Kudüs'e girdi."

Aslen Trakyalı olan (Flavius Phocas) Phokas (602-610), karısı Leontia ile birlikte, Konstantinople'da St. John Baptist Kilisesi'nde yapılan törenle taç giyerler. Gerçek bir Ortodoks olan 55 yaşındaki Phokas, Diocletian'dan bu yana tahtla hiçbir bağı olmayan ikinci kişidir ve imparatorluk görevini sürdürmek için gerekli tecrübeye de sahip değildir. Önceki imparatorlarla herhangi bir akrabalık bağı olmadığı için, kendini halka sevdirmek üzere öncelikle vergilerde önemli ölçüde indirim yapar.

Ancak bir süre sonra, kendini ve tahtını korumak amacıyla, eski imparatorlarla bağı olan neredeyse bütün erkekleri ve hatta ileride kendisine rakip olabileceğini düşündüğü ordu komutanlarını bile, idam ettirir. Ancak beklenmedik bir şekilde birkaç kişiyi ayırır, onlara dokunmaz ve görevlerinde bırakır. Bunlardan birisi İmparator Maurice'in dünürü Germanus, diğeri de kayınbiraderi olan Filippikos'tur. Hatta Filippikos'u, saray muhafızlarının komutanı yapar.

Phokas, Maurice'in karısı İmparatoriçe Konstantina tarafından hazırlanan bir komployla öldürülmek istenir. Ancak imparator darbeyi zamanında haber alır ve Germanus'u, Konstantina'yı ve üç kızını idam ettirir.

Öte yandan Pers İmparatoru II. Hüsrev, İmparator Maurice'in intikamını almak için büyük bir orduyla Bizans topraklarına girer. Birçok önemli komutanı idam ettirmiş olan Phokas, ordunun başına tecrübesiz yeğenini geçirir. Ancak başarı kazanması mümkün değildir. Sonraki

dört yıl içinde Persler sırayla Suriye, Ermenistan, Kapadokya, Galatia'yı (İç Anadolu) işgal ederler ve 608 yılı geldiğinde Kadıköy'e kadar ulaşırlar. Gerek önceki yüzyıllarda gerekse daha sonraları, hiçbir devletin bugünkü anlamda kesin sınırı yoktur. Savaş sonuçları, daima sınır değişikliklerini de beraberinde getirir. Ayrıca, örneğin Perslerin ilerleyip Kadıköy'e kadar gelmiş olmaları, onların bütün Anadolu'yu ele geçirdikleri anlamına gelmez. Bunun anlamı, karşılarında belirli bir süre için onları durduracak bir ordunun olmadığıdır. Ordu olsun olmasın, onlar emniyet unsurunu esas alarak zaten ülkelerine geri döneceklerdir.

Ravenna halen Bizans'ın elindedir. Phokas, 585-589 yılları arasında Ravenna Valiliği (Exarch of Ravenna) yapan Smaragdus'u, 603 yılında tekrar aynı göreve atar. Bunun üzereine Smaragdus, şehrin Roma Meydanı'na 13,6 m yüksekliğinde bir Phokas abidesi (Phocas Column) diktirir. Bu abide, bugün İstanbul'da Fatih'te bulunan Marician Abidesi'ne (Kız Taşı) benzemektedir. Halen aynı yerde durmaktadır ama üzerindeki Phokas heykeli kayıptır.

İmparator Phokas'ın diğer bir özelliği de, zamanın papaları ile oldukça yakın ilişki kurmasıdır. Bunlar arasında öne çıkanı Papa IV. Boniface'dır (608-15). İmparator, Roma İmparatorluğu'nun en ünlü tapınağı olan Pantheon'u 609 yılında, bir Hıristiyan mabedi yapılması amacıyla papaya hediye eder. Pantheon, çoktanrılı geleneğe uygun bir tapınak olarak M. Ö. 31 yılında, dönemin ünlü siyaset adamı Konsül Marcus Agrippa tarafından yaptırılmıştır. M. S. 80 yılında yanmış ancak daha sonra İmparator Hadrian tarafından 126 yılında yeni baştan inşa edilmiştir.

Phokas'ın bir başka özelliği de, sakal bırakan ilk imparator oluşudur. Bizans İmparatorluğu'nda, Büyük Konstantin'den bu yana, Julianus Apostate hariç, hiçbirinin sakalı yoktur.

Zaman ilerledikçe ipin ucunu iyice kaçıran İmparator Phokas, bazı senatörleri de idam ettirir. Bütün bunlar, zaten bozulmuş olan istikrarı daha beter hale getirir. Önce Yeşiller, Konstantinople'da ayaklanarak kamu binalarını yakarlar. Hemen ardından olaylar doğuya da sıçrar. Hıristiyanlarla Yahudiler birbirini boğazlamaya başlar. Kudüs'te Yeşiller ile Maviler arasında adeta bir iç savaş çıkar. İmparatorluk artık önlenemez bir karışıklık ve karmaşa içindedir.

Afrika'daki Kartaca Gencl Valisi Heraklius'tur. Yaklaşık 20 yıl kadar önce, Maurice zamanında Perslerle yapılan savaşta büyük başarı kazan-

mış olan Heraklius, imparatorluğun önemli komutanlarından biridir. İmparatorluğun giderek kaosa sürüklenmesi karşısında hareketsiz kalmak istemeyen yaşlı general, önce, Konstantinople'un, ihtiyacı olan ve her yıl gönderdiği hububatı keser. Ardından da kendisiyle aynı ismi taşıyan oğlu Heraklius'u, hazırladığı bir donanmayla Konstantinople'a gitmek üzere 609'da yola çıkarır. Aynı sırada kardeşinin oğlu Niketas da, yanına verilen 3 bin kişilik bir güçle karadan hareket eder. Niketas önce Mısır'a ve oradan da Anadolu'ya doğru yürüyecektir Büyük bir şanssızlık, Heraklius'un annesi Epifania, babasının ölümü üzerine, müstakbel gelini Fabia'yı da yanına alarak altı ay kadar önce Kapadokya'da sahip oldukları çiftliğe gelmiştir.

Önce Selanik'e varan genç Heraklius bir süre orada kalır. Yine Maurice'in değerli generallerinden biri olan ve Phokas'ın damadı olduğu için idamdan kurtulan Priskus'la yaptığı gizli haberleşme sonunda Heraklius, Konstantinople halkının kendisini hiçbir direnç göstermeden kabul edeceğini öğrenir. Zaten Heraklius'un Konstantinople'a geleceği haberi bütün ülkeye yayılmıştır. O da acele etmez, ağırdan alır. Nihayet yaz ortasında, Konstantinople'a gitmek üzere Selanik'ten yola çıkar. Bu arada Epifania ve Fabia, imparatorun emriyle tevkif edilerek Konstantinople'a getirilir. Priskus, bir manastıra kapanmalarını sağlayarak onları korumak ister.

O sırada hiçbir şeyden haberi olmayan Heraklius, Heraklia'da (Marmara Ereğlisi) karaya çıkar ve Kyzikos (Erdek) Metropoliti tarafından taç giydirilerek imparator ilan edilir.

Hiçbir direnç görmeden 3 Ekim 610 Cumartesi günü Hebdoman'a (Bakırköy) ayak basan Heraklius, iki gün sonra 5 Ekim Pazartesi günü Altın Kapı'dan girdiğinde, şehir halkı tarafından büyük bir coşkuyla karşılanır. Büyük Saray'a vardığında, kapıda onu Patrik Sergius beklemektedir. Hazineyi ve karısını yanına alarak kaçmaya çalışan Phokas ise, yakalanarak imparatorun huzuruna getirilir. O kargaşa arasında can derdine düşen Phokas, büyük şans eseri olarak Epifania ve Fabia'yı unutmuştur. Onlar da kapatıldıkları manastırdan alınarak Büyük Saray'a getirilirler.

Phokas şimdi yeni imparatorun huzurundadır. Ancak kendisinin sert muameleye maruz kaldığı, sağ kolunun yerinden çıkmış olmasından ve üzerindeki bazı darp izlerinden anlaşılmaktadır. Heraklius, zincirlerinin çözülmesini emreder.

"Heraklius, Phokas'ın üstünde yırtılmış imparatorluk elbisesine bakarak sorar:

'İmparator bu mu? Sen mi imparatorluğu yönettin?'

Phokas kahkahalarla gülerek, beklenmedik bir cevap verir:

'Ya sen? Benden daha iyi mi yöneteceğini zannediyorsun?'"(54)

Phokas halka teslim edilir. Halk da onu parçalara ayırarak öldürür ve Bizans tarihinin bu en karanlık adamlarından biri, tarih sahnesinden çekilmiş olur. Heraklius aynı gün öğleden sonra, Kartaca'da iken nişanlandığı Fabia ile Büyük Saray'ın içindeki St. Stephen Kilisesi'nde evlenir. Fabia ismi Eudokia olarak değiştirilir. Senato o sırada görüşme halindedir ve sonunda Heraklius'un imparatorluğunu ittifakla onaylar. Taç giyme töreni yine aynı kilisede icra edilir ve Heraklius'a imparatorluk tacı, Patrik Sergius tarafından giydirilir.

(Flavius Heraclius) Heraklius (610-41) uzun sürecek olan imparatorluk görevine böylece başlar. İmparator olduğunda 35 yaşındadır.

Büyük bir imparatorluğu devralmıştır; Kuzey Afrika'nın tamamı, Mısır ve Nil Deltası, Filistin, Küçük Asya, yani Anadolu'nun tamamı —kuzeydoğuda Lazika ve İberia dâhil—, Trakya, Mora Yarımadası, Balkanlar, İllyricum, Lombard istilasına uğramasına rağmen Roma, Ravenna, Korsika, Sardunya ve Sicilya dâhil İtalya'nın önemli bir kısmı ve İspanya'nın güneyi, imparatorluk sınırları içindedir.

Tahtı kolaylıkla ele geçirmiştir ama gerek Phokas'ın, gerekse son otuz yılda çeşitli imparatorlar tarafından yaratılan kaosun giderilmesi için Konstantintinople'da bir süre daha kalmak zorundadır. İmparatorluk her ne kadar Maurice zamanındaki durumunu ve sınırlarını nazari olarak muhafaza etmiş gibi görünse de, tehlikenin boyutları büyüktür. Hatta belki imparatorluk, kurulduğundan bu yana, bu duruma düşmemiştir. İmparator Maurice öldürüldükten sonra artık verdiği sözün geçerliliğinin kalmadığını düşünen II. Hüsrev'in komutasındaki Pers ordusu, Bizans Ermenistanı dâhil Suriye ve Anadolu için ciddi bir tehdittir. Buna karşılık doğu ordusu, halen Phokas'ın kardeşi Komentiolus'un komutasındadır. Batıda ise Slavlar, İllyricum'un altını üstüne getirmiş ve Balkanlar'ın neredeyse tamamını ele geçirmişlerdir.

---

(54) John Julius Norwich, *Byzantium: The Early Centuries*, s. 282.

Phokas'tan kurtulan imparatorlukta Heraklius'un büyük bir kredisi vardır ama durum ümitsiz gibidir. Persler bir ara Kadıköy önlerinde görülürler, ancak deniz güçleri olmadığı için, karşı sahile geçerek Konstantinople'u kuşatma şansları yoktur. Buna rağmen, Heraklius'un emriyle, Konstantinople'u emniyet altına almak için surlar baştan aşağı elden geçirilir ve güçlendirilir.

Durumun giderek kötüleştiğini gören Heraklius, bir seri önlem almak zorunda kalır. Önce, 611'de Persleri def etmek için doğu orduları komutanlığına Priskus'u, Suriye ve Mısır orduları komutanlığına ise yeğeni Niketas'ı atar. Ancak Persler, çok başarılı komutanları Şahbaraz komutasında önce 611'de Antakya'yı, 613'te Şam'ı ve 614'te de Kudüs'ü ele geçirirler. Kudüs düştükten sonra yapılan katliam, müthiş olur. Yaklaşık 90 bin Hıristiyan kılıçtan geçirilir ve bir kısmı köle olarak satılmak üzere zincire vurulur. I. Konstantin'in annesi Helana tarafından yaptırılan Holy Sepulchre Kilisesi yıkılır ve bu kilisede bulunan bazı kutsal emanetler, özellikle İsa'nın çarmıha gerildiği Kutsal Haç (*True Cross-Crux Vera*) alınarak Pers başkentine götürülür. Bu haber başkentte dehşetle karşılanır. Pers ordusu bununla yetinmez ve Anadolu içlerine doğru ilerlemeye başlar ve böylece doğuda neredeyse imparatorluğun bir bölümü, elden çıkar. Bunun üzerine Heraklius, Priskus'u Konstantinople'a çağırır ve azleder. Kendisi ordunun başına geçer: riskli de olsa, imparator orduyla sefere çıkacaktır.

İmparatoriçe Eudokia, Temmuz 611'de bir kız çocuğu doğurur. Ona Heraklius'un annesi Epifania'nın ismi konur. Mayıs 612'de tahtın vârisi Heraklius Konstantin'i doğuran imparatoriçe, ağustos ayında bir sara krizi sonucu ölür ve büyük bir törenle Kutsal Havariler Kilisesi'ne gömülür. İmparator birkaç yıl sonra, kız kardeşi Maria'nın kızı olan yeğeni Martina'yla evlenir. Dönemin güçlü ve saygı duyulan büyük patriği Sergius, Khalkedon Konsili kararlarına aykırı bularak, bu evliliğe karşı çıkar. Ancak yapılan araştırmalar sonunda, Theodosius Kodeksi'nde böyle bir evliliğin meşru olduğu tespit edilir. Nikâhları patrik tarafından kıyılır ve imparator, Martina'yı imparatoriçe ilan eder.

İmparatorluk maddi açıdan da güç durumdadır, çünkü Phokas'ın orduya yaptığı harcamalar ve bürokrasinin yolsuzlukları, hazineyi tüketmiştir. Patrik Sergius burada imdada yetişir. *"İmparator bu kutsal evden (Ayasofya), fakirlik onu çok zorladığı için borç almak durumunda kaldı.*

Hatta büyük kiliseden altın şamdanları ve diğer eşyaları alarak, önemli miktarda nomismata (altın para-nomismanın çoğulu) ve miliaresia (gümüş para) bastırdı."[55] Daha önce birçok imparator tarafından yapılan destekler sonucunda büyük bir zenginliğe kavuşan kilise, kendisine ait servetin önemli bir kısmının imparatora verilmesini, daha doğrusu hazineye iadesini kabul eder. Böylece finansman problemi belirli ölçüde çözülür. Ordunun giyim ve silah ihtiyaçları karşılanır. Özellikle, yarım maaş şeklinde de olsa, ordu mensuplarına ve sivil bürokratlara ödeme yapılır. İmparatorlukta ilk defa, kilise ile yönetim el eledir. Nitekim imparatorun yıllarca süren sefer sırasında Konstantinople'da yönetimi bıraktığı kişilerden biri de, Patrik Sergius'tur. Patrik de, onun yokluğunda gerçekten başarılı olur.

Heraklius, bir de idari reform yapar. 618'de, daha iyi korunması için Anadolu'yu dört bölgeye ayırır. Kuzeyde Rize'den Silifke'ye doğru bir hat çizilir, bu hattın kuzeybatısına Opsikion Theması; kuzeydoğusuna Armenikon Theması; ortada kalan bölgeye Anatolikon Theması; güneyde kalan bütün bölgeye de Karabisiani Theması, adı koyulur. Her bölgeye hem askeri, hem sivil hizmetleri görecek birer vali (Strategos) atanır. Her bölge kendi ordusunu kuracak ve orduda görev alan askerlere, toprak dağıtılacaktır. Askerler aileleri ile birlikte topraklarında yaşayacaklar, sefer zamanında ise atına atladığı gibi, ordu merkezine koşacaktır. Lojistik desteğin büyük kısmı ise, merkez tarafından karşılanacaktır. Daha sonra gelen imparatorlar bu sistemi geliştirecek ve Thema sayısını önemli ölçüde arttıracaklardır.

Bu arada Anadolu içlerine kadar girip her yeri yağmaladıktan sonra, Pers ordusu da yön değiştirir. Yeni hedef Mısır'dır. İmparatorluğun tahıl ambarının kaybedilmesi açlığa sebebiyet vereceği için, bu bölge hepsinden fazla önem taşır. Pers ordusunun ilerlemesi durdurulamaz. Yeğen Niketas 620'de İskenderiye'yi Perslere teslim ettiği zaman da, Mısır'daki Bizans hâkimiyeti sona erer. İlerleyen Pers birlikleri, Libya'yı ve ertesi yıl da Kartaca'yı ele geçirirler. Pers İmparatoru II. Hüsrev, yapılan bütün barış tekliflerini geri çevirir çünkü amacı, tüm Anadolu ve hatta Konstantinople'u ele geçirmektir.

Heraklius'un önünde bir tek seçenek kalmıştır. O da, Pers belası-

(55) The Chronicle of Theophanes, (Annus Mundi 6113) 622 yılı, s. 13.

nı silahla def etmektir. Bir taraftan ordunun bütün ihtiyacını karşılayarak yeni birlikler hazırlarken, öte yandan da batıda Avarlarla barış anlaşması yapar ve 50 bin kişilik Trakya ordusunun önemli bir kısmını doğu seferi için çağırır. Konstantinople'da hazırlıklarını tamamlayan imparator, 4 Nisan 622 Pazar günü doğu seferine çıkar. Yerine devleti yönetecek kişiler olarak, oğlu Konstantin'i, eşi Martina, Patrician Bonos ve Patrik Sergius'u seçer. O gün, yanına aldığı karısı Martina, kızı Epifania/Eudokia ve Konstantin ile, gemiyle Theodisus Limanı'ndan hareket eder ve İzmit'e gider. O akşamı birlikte geçirdikten sonra, ertesi sabah aile veda eder ve Heraklius'tan ayrılıp Konstantinople'a döner.

Heraklius da ordu merkezine gitmek üzere, yanındaki birliklerle hareket eder. Ancak 22 Mayıs 622 Salı günü doğu ordusuyla Euchiata'da[56] buluştuklarında, onu bir sürpriz beklemektedir. Orduda disiplin diye bir şey kalmamıştır. Sürekli tembelce vakit geçiren ordu mensupları, yapmaları gereken talimleri bile unutmuş, savaşma yeteneğini tümüyle kaybetmiş gibidir. Bunun üzerine Heraklius, sabah orduyu bir meydanda toplar ve yüksek bir platforma çıkarak onlara seslenir: *"Kardeşlerim, evlatlarım! Bildiğiniz gibi, bu Tanrı düşmanı (Persler) ülkemizin içine kadar girdiler, şehirlerimizi yerle bir ettiler... Ele geçirdikleri kiliselerimizi kirlettiler.*[57] *Şimdi büyük Roma ordusu onlara gereken dersi verecektir. Onun için çok sıkı bir şekilde hazırlanmalıyız."* Ertesi günden itibaren orduda hummalı bir çalışma başlar. Noksan olan silah ve mühimmat tamamlanır. Roma ordusunun savaş düzeni, olağanüstü bir disiplin içinde bütün birliklere öğretilir. Hazırlıklar tam bir yıl sürer ve sonunda ordusunun istediği noktaya geldiğine inanan imparator, bir müsabaka tertip eder. Orduyu ikiye ayırır; iki ordu, gerçekmiş gibi birbiriyle savaşacak ve galip gelen taraf ödüllendirilecektir. Birbirlerini öldürmemek kaydıyla yapılan bu müsabakayı seyreden Heraklius, ikna olmuştur. Artık Perslere haddini bildirme zamanı gelmiştir.

İmparator, ilk seferi için Doğu Anadolu'ya doğru yola çıkar. İki ordu ilk olarak Kapadokya civarında karşı karşıya gelir. Pers ordusu yine, çok deneyimli komutan Şahbaraz'ın komutasındadır. Heraklius ise, babasıyla Afrika'daki seferlere katıldığı için oldukça tecrübelidir. İki ordu

(56) Çorum, Beyözü Köyü
(57) The Chronicle of Theophanes, s. 14.

arasında müthiş bir savaş olur. Akşama doğru Pers ordusunun kanatları çöktüğünde Bizans ordusunun galibiyeti kesinleşir ve Pers ordusu yenilgiyi kabul ederek geri çekilir. Büyük bir zafer kazanan Heraklius, Pers ordusunu Anadolu'dan sürmeye başlar.

Şimdi hedefi Pers bölgesi içindeki Ermenistan'dır. Trabzon'a vardığında, Avarların, ateşkesi bozarak Trakya'ya yürüdükleri haberini alır. Bunun üzerine imparator, orduyu orada bırakarak Konstantinople'a döner. Ancak, Avarlarla ateşkes tekrar sağlanır. İmparator da, Paskalya'yı ailesiyle birlikte geçirir, ardından tekrar doğuya doğru yola çıkar.

624'te gemiyle Trabzon'a hareket eden Heraklius'un yanında, karısı Martina da vardır. Ordu, Heraklius'u heyecanla karşılar: imparator, Perslere bu defa kesin bir darbe indirmek konusunda kararlıdır. Önce Ermenistan'a, oradan da yine Pers bölgesi olan Azerbeycan'a yürür; bölgedeki Ganzak şehrinde II. Hüsrev'in muhteşem bir sarayı vardır ve Kutsal Haç ile diğer kutsal emanetler, büyük bir ihtimalle orada saklanmaktadır. Pers imparatoru orada, Heraklius'u 40 bin kişilik bir orduyla beklemektedir. Ancak, Bizans ordusunun gerek sayısal, gerekse teçhizatı açısından çok güçlü olduğunu anlayınca çatışmaya girmez ve şehri Bizans güçlerine bırakarak, başka bir noktada karşılaşmak üzere ordusuyla birlikte geri çekilir. II. Hüsrev'in muhteşem sarayı dâhil her yer, Bizanslılar tarafından yakılıp yıkılır. Halkın önemli bir kısmı, bu savaşın kurbanı olur ve böylece Heraklius da bir bakıma 614'te Kudüs'te yaşananların öcünü almış olur. Ancak, İsa'nın çarmıha gerildiği haç ve kutsal emanetler orada değildir.

Heraklius'un yeni hedefi artık Pers başkenti Ktesifon'dur. 625'te, Bizans ordusu henüz başkente varmadan, karşısında birden, yine Şahbaraz tarafından güçlendirilmiş büyük bir Pers ordusu bulur. Yine müthiş bir savaş olur, Şahbaraz tekrar yenilir ve savaş alanında binlerce ölü bırakarak, kaçar. 625 yılı kış ayları yaklaşırken, ordu bulunduğu yerde bir süre dinlendirilir. Yeni yılın hemen başında, 4 Ocak 625 Cuma günü, İmparatoriçe Martina bir erkek çocuk doğurur. Çocuğa Heraklonas adı verilir. Heraklonas'ın doğumu, imparator ve bütün ordu tarafından sevinçle karşılanır, çeşitli kutlamalar yapılır. Bu doğum, Martina için daha önemlidir. Çünkü evlendikten sonra art arda üç erkek evlat doğurmuş, muhtemelen yakın akraba evliliğinin sonucu olarak da, hiçbiri bir aydan fazla yaşamamıştır. Heraklonas'ın sağlıklı ola-

rak doğumu ona rahat bir nefes aldırmıştır. Daha sonraki yıllarda sağlıklı dört çocuk daha, iki erkek (David ve Martinos) ve iki kız (Anastasia ve Febronia) doğuracaktır.

Öte yandan imparator bir ikilemle karşı karşıyadır. Batıdan getirdiği ordunun önemli bir kısmı onunla birliktedir. Görünüşe göre Konstantinople müdafaasız durumdadır, bu yüzden de aklı Konstantinople'da kalmıştır. Zira Avarların her an ateşkesi bozup, başkente saldırmaları ihtimali vardır. Ancak bir yandan da kutsal emanetleri ve İsa'nın Haçı'nı henüz kurtaramamıştır ve doğuda işinin bitmediği inancındadır. Sonunda ordusunun üçte birini gemilerle Trabzon'dan Konstantinople'a gönderir. Nitekim 626'da, bir yandan Avar ve Slavlar, öte yandan Bizans ordusunun Pers başkentine yani Mezopotamya'ya doğru hareket edeceğini bilen ve mukabil darbeyi Bizans başkentine vurmak isteyen ve hızla Anadolu'ya giren Şahbaraz, Konstantinople yakınlarına kadar gelerek şehri kuşatırlar. Böylece Konstantinople, tarihindeki ikinci kuşatmayla karşı karşıya kalır. Ancak, surları aşmak için ne Avar ve Slavların, ne de Şahbaraz kuvvetlerinin teknik donanımı vardır. Tam o sırada da beklenmedik bir gelişme olur ve Pers İmparatoru II. Hüsrev'in ihanetinden şüphelendiği Şahbaraz'ın idamı için gönderdiği mektup, Bizans'ın eline geçer. Mektup kısa sürede dolaylı yoldan Şahbaraz'a ulaşınca, Şahbaraz çok kızar ve bu sefer gerçekten isyan eder, Pers tahtını ele geçirmek için kuşatmayı bırakıp geri döner. Onun ardından Slav ve Avarlar da kuşatmayı bırakırlar ve ülkelerine doğru yola çıkarlar. Birçok tarihi kayda göre, Şahbaraz'a Bizans tarafından ulaştırılan mektup, büyük ihtimalle sahte olarak Konstantinople'da hazırlanmıştır. Ama sonuç Bizans açısından olumludur.

Pers seferi devam etmektedir. Kış ayları hazırlıkla geçer. Bu arada Heraklius, Azerbeycan'ın kuzeyinde yaşayan Türk asıllı (Göktürk) Hazarlarla işbirliği konusunda anlaşır ve daha ileri giderek, kızı Eudokia'yı Hazar kralına eş olarak vermeyi bile düşünür. Ancak Hazarlar kışın ağır hava şartları nedeniyle geri çekilince, bu evlilik gerçekleşmez. 12 Aralık 627 Pazar günü, Heraklius'un 75 bin kişilik Bizans gücüyle, yeni atanan Razates komutasındaki Pers ordusu başkent Ktesifon'a yakın Ninevah harabeleri yakınlarında, son defa karşı karşıya gelir. Akşama doğru Bizans ordusunun üstünlüğü kesinlik kazanınca, Pers ordusundan geriye, sadece ordunun ağırlıkları kalır. Roma askerleri de ele geçir-

dikleri kıymetli şeyleri yağmalamaya başlarlar. Heraklius'un adamlarından biri, Razates'in elbisesini, bileziğini ve som altından yapılmış eğerini, yine üzerinde 120 tane yaprak şeklinde altın kakılmış kalkanını ve bir torba içine konulmuş kellesini getirir. Bizans için, Pers başkentinin yolu artık açıktır. Heraklius Dastagird'te bulunan muhteşem imparatorluk sarayına geldiğinde, Hüsrev, eşleri ve çocuklarıyla birlikte başkent Ktesifon'a kaçar. Saraya vardıklarında, Bizans güçlerinin şaşkınlığı büyüktür: "*Roma askerleri Dastagird'teki saraya girdiklerinde, arkada bırakılmış olarak, yetmiş veya seksen pound (35-40 kg) ödağacı, kartal ağacı, ipek ve sayılamayacak kadar giyim eşyası, şeker, biber ve ona benzer maddeler, yine sarayda sayısız devekuşu, ceylan, yabaneşeği, tavus kuşu ve sülün buldular. Ayrıca Hüsrev'in av sahasında muhteşem görünüşlü aslanlar ve kaplanlar vardı.*"[58] Hepsine el konulur. Ardından sarayda bulunan değerli ve taşınabilir her şey çıkarılır ve saray yakılır. Geriye sadece külleri kalır.

Heraklius, artık Pers ordusu diye bir şey kalmadığı ve imparatorluğun sınırları emniyet altına alındığı için, doğuda kesin bir barış anlaşması imzalamak ve ihtilaflara son vermek ister. Bunun için II. Hüsrev'e barış teklif eder. Heraklius'a karşı girdiği her savaşı kaybetmesine ve artık ordusu da kalmamış olmasına rağmen, II. Hüsrev bu teklifi reddeder. Aslında Heraklius da, Pers başkentine giden yolun Bizans ordusunu nasıl yok ettiğini, İmparator Julianus'un 363'te yaşadığı tecrübeden bilmektedir. Yaptıklarını yeterli bulur ve eve dönmek için orduyla beraber yola çıkar. Bu sefer beklenmedik teklif, Şahbaraz'dan gelir. Heraklius ve Şahbaraz Temmuz 628'de Arbissos'da (Afşin) buluşurlar. Tarihin garip cilvesi olarak ve günümüze kadar binlerce örneği görüldüğü gibi, birçok kez savaşmış iki kişi, bir tarafın ülke çıkarı diğer tarafın kişisel hırsı saikiyle bir araya gelir ve sonunda anlaşırlar. Buna göre Heraklius, Şahbaraz'a Pers tahtına geçmesi için destek verecek, Şahbaraz da 614 yılında Kudüs'te ele geçirdiği İsa'nın Haçı ile kutsal emanetleri iade edecek, Mısır ve Suriye'den çekilecek, güney Mezopotamya ise kendisinde kalacaktır.

Pers İmparatorluğu'nda ise, büyük acılara neden olan II. Hüsrev, oğlu II. Kubat tarafından 628'de tahttan indirilerek öldürülür. Kubat'ın

(58) Andrew Dalby, *Taste of Byzantium*, s. 47.

Heraklius'a gönderdiği elçiler İmparator Heraklius'a, Tebriz yakınlarında iken, yetişirler. Kubat, yaptığı barış teklifiyle, Pers ordusunu Mısır dâhil bütün bölgeden çekmeyi kabul etmektedir. Bu anlaşmayla, 602'deki Pers-Bizans sınırlarına geri dönülür. Böylece Suriye, Filistin ve özellikle Kudüs, yeniden Bizans hâkimiyetine geçmiş olur.

O sıralarda patlayan bir veba salgınında, II. Kubat ölür ve yerine oğlu III. Ardeşir geçer. Ancak Ardeşir, Şahbaraz'ın eline geçer ve çok küçük olmasına rağmen idam edilir. Şahbaraz sözünde durur. Kutsal mızrak dâhil kutsal emanetler ile İsa'nın çarmıha gerildiği Kutsal Haç, oğlu Niketas tarafından Konstantinople'a getirilerek imparatora teslim edilir. 15 Eylül ve 28 Ekim tarihleri arasında yapılan ayinlere, bütün Konstantinople halkı katılır. Başkentte büyük coşku ve sevinç yaşanmaktadır.

Seferi böylece büyük bir zaferle tamamlayan imparator Konstantinople'a vardığında önce Boğaziçi'nin Anadolu tarafındaki Hiera Sarayı'na gider. İmparatoru orada, ilk eşinden olan 16 yaşındaki büyük oğlu III. Konstantin, 2 yaşındaki küçük oğlu Heraklonas, eşi Martina ve kızı Eudokia karşılarlar. Bu arada şehirde imparator için büyük hazırlıklar yapılmaktadır ve Heraklius acele etmez. Hazırlıkların tamamlanmasının ardından, 14 Eylül 628 günü, filler ve ordunun en seçkin birliklerini temsil eden askerlerle başkente giren imparator, o güne kadar hiçbir imparatora nasip olmayan büyük bir coşkuyla karşılanır. Bütün şehir halkı, yollara dökülür. İmparator Ayasofya'ya doğru yoluna devam eder ve orada da Patrik Sergius tarafından karşılanır. Böylece, altı yıl önce ayrıldığı Konstantinople'a geri dönmüştür. Konstantinople'a ilk geldiğinde 35 yaşında olan Heraklius, artık 53 yaşında ve o ilk görüntüsünden oldukça uzak, döneme göre de oldukça yaşlı bir adamdır.

Konstantinople'da Heraklius'u bekleyenler arasında bir başka kişi daha vardır: o da, Hazreti Muhammed'in elçisi Dihyet-ül Kelbi'dir. Huzura kabul edilen Elçi Dihyet-ül Kelbi, Tanrı'nın Elçisi Hazreti Muhammed'ten bir mektup getirdiğini anlatır. Mektup, Kûfî yazısıyla yazılmıştır ve altında, "Muhammed Resulullah" mührü vardır. Latince'ye çevrilen mektup, ertesi gün Heraklius'a takdim edilir. Mektupta *Kuran*'dan Al-İmran Suresi'nin 64. Ayeti kullanılmıştır:

• • •

"Bağışlayıcı ve affedici Tanrı adına, onun sadık kulu ve Resulü (elçisi) Muhammed'ten, Romalıların büyük hükümdarı Heraklius'a:

Hakikat yolunu izleyene selam olsun! Eklemek isterim ki, seni bir bütün olarak İslam'a davet ediyorum. İslam'ı kabul et ki felah bulasın. İslam'ı kabul et ki, Allah değerini iki kat artırsın. Ama eğer kaçınırsan, tebaanın günahı da senin üzerine yüklenecektir. Ve siz Kitab-ı Mukaddes'in insanları, sizinle bizim aramızda aynı olan söze doğru geliniz ki, biz ancak Allah'a taparız. Ona hiçbir şeyi ortak koşmayız ve aramızda kimse, kimseyi Allah'ın dışında sahip edinemez. Şimdi, eğer kaçınırlarsa, şöyle deyiniz: Şahit olun ki biz Müslümanlardanız, Allah'a teslim olanlarız."[59]

Elçiye çok iyi kabul gösterilir ve ağırlanır. Ertesi sabah elçiyi kabul eden Heraklius, cevabî mektubunu verir ve sonra onu uğurlar. Mektupta şunlar yazılıdır:

"Roma İmparatoru Heraklius'tan, İsa tarafından da kutsal kitapta açıklanmış bulunan Tanrı'nın elçisi Muhammed'e: Elçin tarafından sunulan mektubu aldım ve İncil'de seni, Tanrı'nın elçisi olarak gördüğüme şahadet ederim. Meryem'in oğlu İsa da seni bildirmiştir. Romalılara sordum, sana inanmaktadırlar ama kabul etmeleri mümkün değildir. Eğer itaat etmiş olsalardı onlar için iyi olacaktı. Seninle beraber olmayı ve sana hizmet etmeyi... dilerdim."[60]

Esasında birbirine çok benzeyen bu mektupları, Hazreti Muhammed o dönemin beş ayrı hükümdar ve yöneticisine gönderir. Bunlar arasında, Mısır'da Kopt hükümdarı Mukavkıs ve Pers İmparatoru II. Hüsrev de vardır. Özellikle II. Hüsrev, elçiye çok kötü muamele eder ve mektubu da yırtar atar. Elçi durumu anlatınca, Hazreti Muhammed', *"Kim mektubumu saklar, onların krallığı mektubumu sakladıkları sürece devam edecektir,"*[61] der. Bizans İmparatorluğu 900 yıl daha yaşarken, Pers İmparatorluğu sadece 24 yıl sonra yok olacaktır.

---

(59) Nadia Maria El Cheikh, *Byzantium Viewed by the Arabs*, s. 44.
(60) a.g.e, s. 48.
(61) a.g.e., s. 62.

Batılı tarihçiler tarafından biraz ihtiyatla karşılanan bu mektupların mevcudiyetinden Arap tarihçilerin şüpheleri yoktur ama bir kaynak da göstermemişlerdir. Bizans'la ilgili bu kitapta, ilk defa, en azından mektuplardan birinin gerçekliği belgelere dayalı olarak ortaya konulacak ve Hazreti Muhammed'in 627 yılında Mısır'ın bir bölümüne hükmeden Kopt'ların Hükümdarı Mukavkıs'a yazdığı mektubun tam metni yer alacaktır. Bu konuda iki belge vardır. Birincisi, Topkapı Sarayı'ndaki Kutsal Emanetler arasında muhafaza edilen, deri üzerine yazılı mektubun aslı ve diğeri ise bu mektubun, muhtemelen 60-70 yıl önce çekilmiş fotoğrafi, yani kopyasıdır. Topkapı Sarayı'ndaki mektubun aslının orta kısmı zamanın tahribatına uğramış, bizim elimizdeki metin ise bu tahribat olmadan önce çekilmiştir. Bu nedenle Kûfî yazıyla yazılmış mektup metninin Kutsal Emanetlerde bulunan mektubun aslı ile karşılaştırıldığında bire bir aynı olduğu, bilgisine başvurduğumuz Topkapı Sarayı Kutsal Emanetler sorumlusu Sayın Sevgi Ağca tarafından teyit edilmiştir. (Bu kopya, Sayın Cavit Çıtak tarafından bize, tarafımızdan da Topkapı Sarayı'na hediye edilmiştir.)

Çok net okunabildiği için, kopya metindeki yazı ve açıklamalar aşağıda gösterilmiştir:

1. En üstte "Name-i Saadet Hazreti Muhammed." Açıkça anlaşıldığı gibi "Hazreti Muhammed'in mektubudur." yazılıdır.

2. Bu kısımda, Hazreti Muhammed tarafından gönderilmiş Kûfî hatla (muhtemelen Muaviye tarafından) yazılmış ve bugün bile rahatlıkla okunabilen mektup metninin aslı vardır. Altta, Hazreti Muhammed'in mührü görülmekte ve mühürdeki "Muhammed" yazısı okunabilmektedir. Mektup aynen şöyledir:

"Allah'ın kulu ve Resulü Muhammed'ten Kopt'ların Hükümdarı Mukavkıs'a mektuptur. Hidayete erenlere selam olsun. Sizi İslam dinini kabul etmeye davet ediyorum. Müslüman olursan selamete erersin. Müslüman olursan Allah'tan iki misli sevap (ecir) alırsın. Eğer kabul etmezseniz, bütün Kopt'ların günahları da sizin üzerinizde olur. Ya Ehl-i Kitap, hepimizin müşterek noktası Allah'a inanmaktır. O'ndan başkasına ibadet etmeyelim. O'na ortak koşmayalım. O'nun dışında birbirimize ibadet etmeyelim. Eğer kabul etmeyip yüz çevirirsen, Allah şahidimdir ki biz Müslümanız."

• • •

Metnin altında ise, "Allah'ın Resulü Muhammed Mustafa" yazısı bulunan, Peygamber'in mührü vardır.

3. Bu bölümde, yine besmeleyle başlayan bugünkü Arapça kaligrafi ile yazılı aynı metin bulunmaktadır.

4. Metnin bu bölümünde eski Türkçe olarak mektubun çevirisi vardır.

5. Bu bölümde ise mektubun nerede bulunduğu yazılıdır.

Böylece metin sona ermektedir. Mektubun son bölümünde yer alan bilgiler şunlardır: Bu mektup, 1850 yılında Fransız tarihçi Barthlemy'nin Mısır'ın Akhmim beldesine yaptığı ziyaretler sırasında oradaki bir Kopt mabedinde eski bir Kopt İncili'nin arasında bulunmuştur. Temizlendiği zaman Hazreti Muhammed'in mektubu olduğunun anlaşılması üzerine, Osmanlı Padişahı Abdülmecid'e (1839-1861) sunulmak üzere İstanbul'a getirilmiş ve Topkapı Sarayı'nın Kutsal Emanetleri arasına konmuştur.

Yine doğuya gitmek için, 630'da karısı Martina ile birlikte yola çıkan Heraklius'un amacı bu defa farklıdır. Tarihte ilk defa, bir Bizans İmparatoru Kudüs'e haç ziyareti yapacak ve Konstantinople'dan getirilen İsa'nın çarmıha gerildiği Kutsal Haç, büyük bir törenle Holy Sepulchre Kilisesi'ndeki yerine konacaktır. "*21 Mart 630 (Çarşamba günü) Heraklius, üzerindeki bütün imparatorluk işaretlerini, giysi ve süslerini tümüyle çıkardı ve aynen İsa'nın Golgotha'ya giden yolda yaptığı gibi çıplak ayakla yürüyerek, bu kıymetli kutsal emaneti (İsa'nın çarmıha gerildiği Kutsal Haçı) taşıyarak Kudüs'e girdi.*"(62) Kutsal Haç, 31 Mart Cumartesi günü yapılan büyük bir ayinle, kilisedeki yerini alır.

Heraklius'un Perslerle yaptığı savaşlar sonunda kazandığı büyük başarı, sabırla ve yapılan ciddi hazırlıklar sonunda gerçekleşmiştir. Tabii bunda en büyük pay imparatora aittir ve çok yetenekli bir komutan olduğunu artık ispat etmiştir. Böylelikle, imparatorluğun doğu sınırları emniyet altına alınmış gibi görünmektedir. Batıda ise durum farklıdır; Slavlar halen, Balkanlar'ın önemli bir kısmını elde tutmaktadır.

(62) Tom Holland, *In The Shadow of The Sword*, 295.

• • •

Ancak, Pers seferine çıkmadan bir süre önce, yani 622'de ortaya çıkan yeni bir durum, tarihin akışını tümüyle değiştirecektir. Çünkü o tarihte Hazreti Muhammed, Mekke'den Medine'ye göçmüştür ve bu, Müslümanlığın bütün bölgede etkili olmaya başladığı tarihtir.

Hazreti Muhammed bin Abdullah, 20 Nisan 571 Pazartesi günü Mekke'de doğar. Çok nadir rastlanan özelliklere sahiptir. Olağanüstü dirayetli, vizyon sahibi ve çok uzak görüşlü bir devlet adamıdır.

Muhammed'le başlayan, Halife Ebubekir ve Ömer'le devam eden Arap fetihleri, bölgedeki tüm dengeleri değiştirir. Hazreti Muhammed 8 Haziran 632'de, yine bir pazartesi günü ateşlenerek Medine'de vefat eder ve yerine Halife Ebubekir (632-34) geçer. Ebubekir, ilk iş olarak Arap Yarımadası'nda birliği sağlar ve 633'ün Ağustos ayında 24 bin kişilik bir Arap ordusu Filistin'e doğru yola çıkar. Hedef, Bizans Suriye'si ile Pers Mezopotamya'sıdır. İlk saldırıları başlayınca, Filistin Bölgesi Yöneticisi Sergius da kendisine bağlı güçlerle onlara Gazze yakınlarında karşı saldırıya geçer. Ancak savaşı kaybeder ve savaş alanında ölür. Ebubekir 634 yılında ölünce, yerine Ömer (634-44) geçer ve onun halifeliği zamanında İslam fetihleri başlar. Bizans ordusunu hem Gazze hem de Kudüs yakınlarında yenen Arap-İslam ordusu, 635 yılında Şam'ı ele geçirir. Tehlike büyüyünce Heraklius, Kutsal Haçı Konstantinople'a getirtir ve törenle, Ayasofya'da hazırlanan özel yerine konur. 636 yılı geldiğinde, Heraklius Antakya'dadır. Artık orduya kumanda etmeyecektir. Gerekli hazırlıkları yaptırıp, kardeşi Theodore komutasındaki 40 bin kişilik bir Bizans ordusunu Arapların üzerine gönderir. Bu baskı üzerine Müslümanlar, daha önce ele geçirdikleri Şam'ı terk ederler.

Öte yandan Arap-İslam ordusu, Halit bin Velid gibi başarılı ve enerjik bir komutanın yönetimindedir. Bizans ve Arap orduları, temmuz ortalarında Jabia-Yarmuk'ta karşılaşırlar. Savaş, çeşitli çatışmalarla bir ay kadar sürer. 20 Ağustos 636 Pazartesi günü, iki ordu da sonucu değiştirip lehlerine çevirmek için ellerinden gelen gayreti gösterirken, öğleden sonra ibre, çok tecrübe sahibi olan Bizans ordusu lehine dönmeye başlar. Ama talih, Arap-İslam ordusundan yanadır; birden çıkan kum fırtınası, Bizans ordusuna doğru esmeye başlar. Bizans askerleri bir metrelik mesafeyi bile göremez hale gelir. Süvari ile piyade ve zırhlı birlik-

ler arasında irtibat yok olur, darmadağın olurlar. Bundan sonrası onlar için tam bir kıyıma döner. Birkaç saat sonra, 40 bin kişilik Bizans ordusundan geriye kimse kalmaz. Orduya kumanda eden imparatorun kardeşi Theodor da bu savaş sırasında ölür. Arap-İslam ordusu karşısında Suriye yolu artık açıktır.

Kudüs ise, Arap-İslam güçleri tarafından 637'de kuşatılır. Ancak Kutsal Haç ve kutsal emanetler kuşatma başlamadan önce Kudüs Patriği Sofronius tarafından Konstantinople'a gönderilir.

Patrik ve Kudüs valisi aynı yılın Nisan ayında, Kudüs'u koruyacak gerekli bir güç olmaması ve yardım gelme ihtimalinin ortadan kalkması üzerine direnmeyi bırakarak Halife Ömer'e, Kudüs'ü bizzat teslim edecekleri haberini gönderir. Beyaz bir deve üzerinde gelen halifeyi patrik bizzat karşılar ve şehrin anahtarlarını teslim eder. "*Daha sonra Patrik Sophronius'un refakatinde şehri dolaşmıştır. Patrik, Hz. Ömer'in namaz kılmak üzere yer göstermesini istemesi üzerine, halifeyi Kutsal Mezar Kilisesi'ne (Holy Sepulchre) götürmüş ancak Hazreti Ömer Müslümanların burayı daha sonra Hıristiyanların ellerinden alabilecekleri endişesi ile namazını avluda kılmıştır.*"(63)

Rivayete göre aralarında şöyle bir konuşma geçer:

"*Patrik: 'Buyrunuz burası da Tanrı'nın evidir. Dini vecibelerinizi yerine getiriniz.'*

Hazreti Ömer: 'Benim için hiçbir sakıncası yok. Ancak ben burada namaz kılarsam, ileride Halife Ömer namaz kılmıştır diye, burayı camiye çevirirler. Burası ise Hazreti İsa'nın kutsal mekânıdır. Ben buna müsaade edemem.'"

Hazreti Ömer, Kudüs'te Hıristiyanlarca kutsal bilinen yerlerde Hıristiyanların ibadete devam etmesini sağlar. Buna karşılık, Müslümanlar için de hemen bir ibadethane inşası için emir verir.

İslam fetihleri devam eder; 640'ta Ermenistan'ı, 641'de Mısır'ı ele geçirirler.

Yanındaki birliklerle Anadolu'ya çekilen Heraklius, daha sonra Konstantinople'a döner. Ama bu defa kendisini karşılayan kimse yoktur. Zaten o da öyle bir şey beklememektedir. Perslere karşı akıl almaz başarılar kazanan bir imparatorun bu duruma düşmesi çok ya-

(63) Muammer Gül, *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sayı II, s. 49-50

dırganır. Fiziki olarak sağlığı önemli ölçüde bozulan imparator, yeğeni Martina'yla evlendiği için Tanrı'nın kendisini cezalandırdığına inanmaya başlar. Giderek akıl ve ruh sağlığını da kaybeder.

Taht sırası, ilk karısından doğan oğlu III. Konstantin'dedir. Konstantin, 628 yılında imparatorun kuzeni Niketas'ın kızı Gregoria ile evlenmiştir ve 630 yılında doğan oğullarına Konstans adını vermişlerdir. Çocukluğundan beri hastalıklarla boğuşan Konstantin'in, Avar ve Slavların Konstantinople'u kuşattığında gösterdiği yararlık nedeniyle halk arasında büyük prestiji vardır. Ancak imparatoriçe Martina, oğlu Heraklonas'ın tahta geçmesi için kocasını ikna eder ve 638 yılının Haziran ayında sarayda düzenlenen bir törenle Heraklonas da, aynı Konstantin gibi, müşterek imparator ilan edilir.

İmparator giderek kötüleşmektedir. Özellikle de 640'ta, Arap ordularının İskenderiye kapılarına dayandığı haberi geldiğinde neredeyse felç geçirir. Bizans'ın en büyük imparatorlarından biri olan Heraklius, muhtemelen prostat kanseridir. Çünkü tarihçi Nicephorus, onun çiş yapmakta aşırı zorlandığı ve büyük ıstırap çektiğini yazmaktadır. Heraklius sağlığında, cenaze merasiminin nasıl yapılacağını detaylı bir şekilde yazar. 11 Şubat 641 Pazar günü de hayata veda eder.

"Karısı Martina'ya anne ve imparatoriçe olarak gerekli saygı ve hürmeti göstermeleri kaydı ile, oğulları Konstantin ve Heraklius'a (Heraklonas), eşit haklarla hüküm süreceklerine dair bir vasiyetname bıraktı. 66 yaşında hastalıktan öldüğünde, otuz yıl, dört ay ve altı gün hüküm sürmüştü. Öldükten üç gün sonra Kutsal Havariler Kilisesi'ne gömüldü."(64)

Heraklius'un beklenen ölümü gerçekleşince, tahta oğulları (Heraclius Novus Constantinus) III. Konstantin (641) ve (Constantius Heraclius) Heraklonas (641) birlikte geçerler. Tüberküloz hastası olan Konstantin o sırada 29 yaşında, Heraklonas ise 15 yaşındadır. Yönetimde, oğlu küçük olduğu için vasisi olarak İmparatoriçe Martina da yer alır. Aslında Heraklius'la evlenmesini hoş karşılamayan Konstantinople halkı ve aristokrasisi, Martina'yı hiçbir zaman sevmemiştir. Hele bir kadının devlet işlerine karışmasını ve elçileri kabul edip emirler vermesini, hiç onaylamaz.

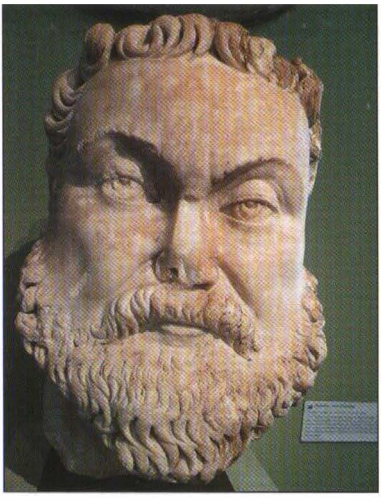
(64) Walter E. Kaegi, *Heraclius, Emperor of Byzantium*, s. 290.

Bu arada İmparator III. Konstantin'in hastalığı hızla ilerler. Muhtemelen üvey annesinden uzaklaşmak amacıyla Kadıköy'deki Hiera Sarayı'na taşınır ve birkaç gün sonra, 21 Mayıs 641 Pazartesi günü de ölür. Ölümü halk arasında şüpheyle karşılanır ve Martina'nın onun zehirlediği dedikodusu yayılır. Ancak bu doğru değildir. Martina'nın tek amacı, oğlunun vasisi olarak imparatorluğu yönetmektir.

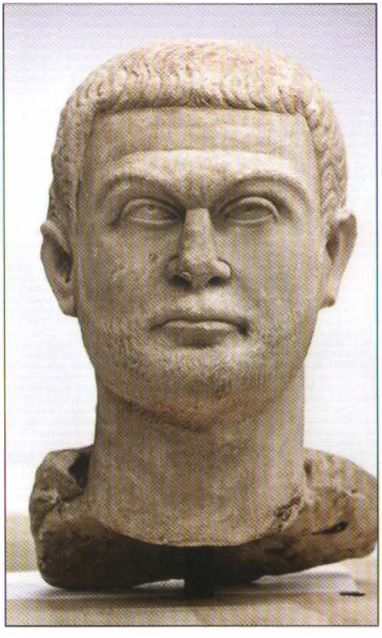
Daha önce III. Konstantin tarafından Doğu ve Ermeni orduları komutanlığına atanan Valentinus, İmparator III. Konstantin'in ölüm haberi üzerine onun 11 yaşındaki oğlu Konstans'ı korumak üzere Konstantinople'a geri döner. Martina'nın kendisine yaptığı hiçbir teklifi kabul etmez. Ardından imparatoriçe Martina ile İmparator Heraklonas, Senatonun da katılımıyla alınan kararla, tevkif edilir. Daha sonra, tahtta tekrar iddia sahibi olmamaları için Martina'nın dili, Heraklonas'ın burnu kesilir ve Eylül 641'de Rodos'a sürgüne gönderilirler.

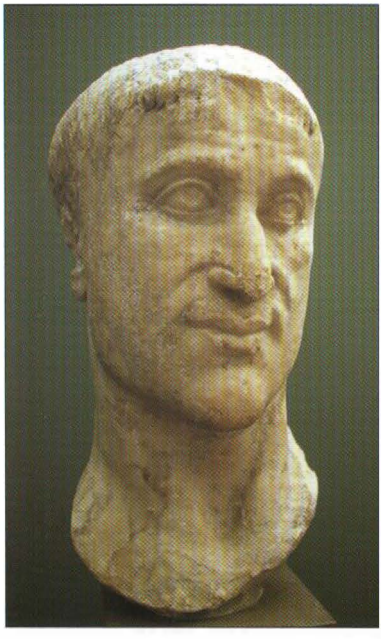
Diocletian (284-305)

Maximian (285-305)

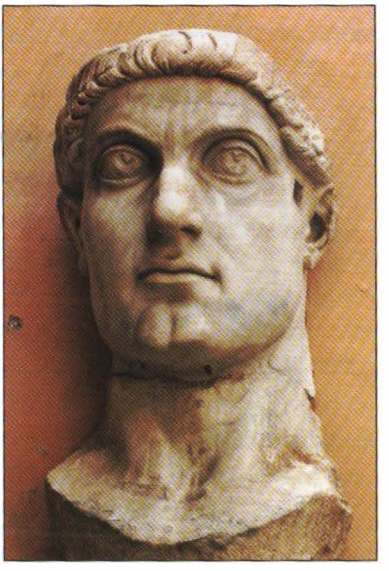
Galerius (293-311)

I. Konstantin Chlorus (293-306)

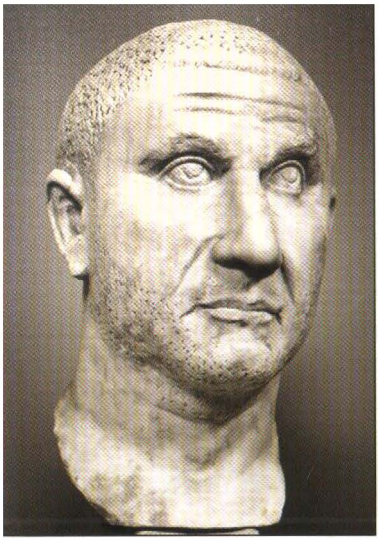
I. Konstantin ve annesi Helena

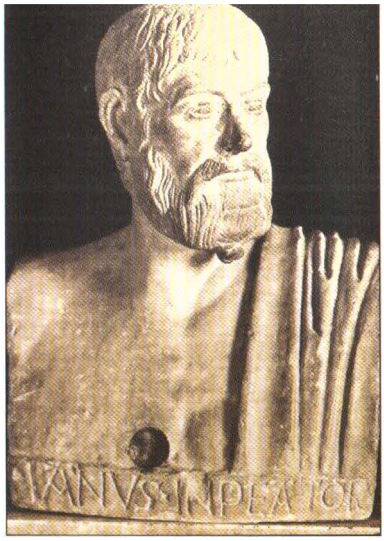
I. Konstantin (306-37)

I. İznik Konsili (325)
(Vasili Surikov, 1848-1916)

Licinius (308-24)

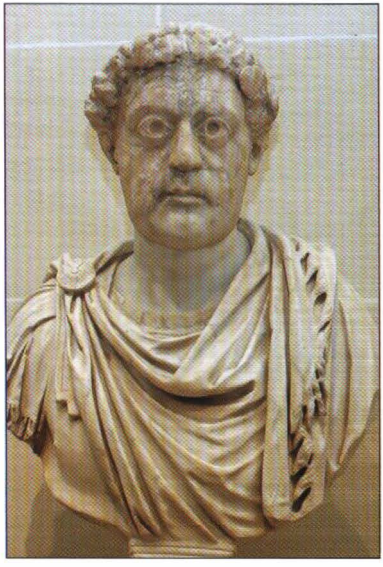

Julianus Apostate (361-63)

Theodosius (379-395) ve Piskopos Ambrose
(Peter Paul Rubens, 1577-1640)

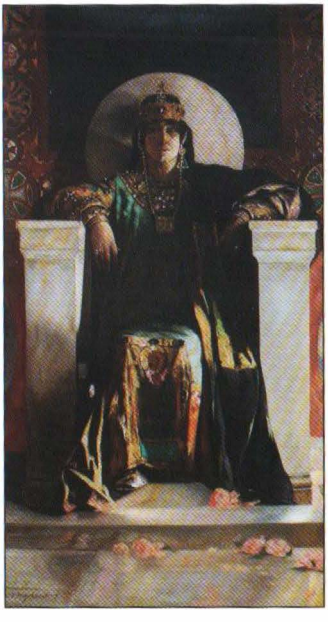
I. Leo (457-74)

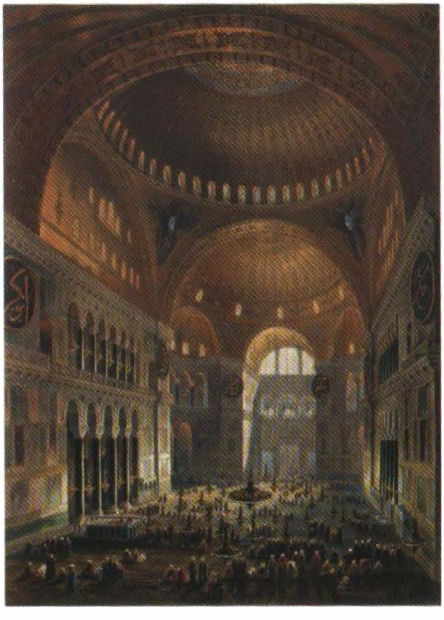

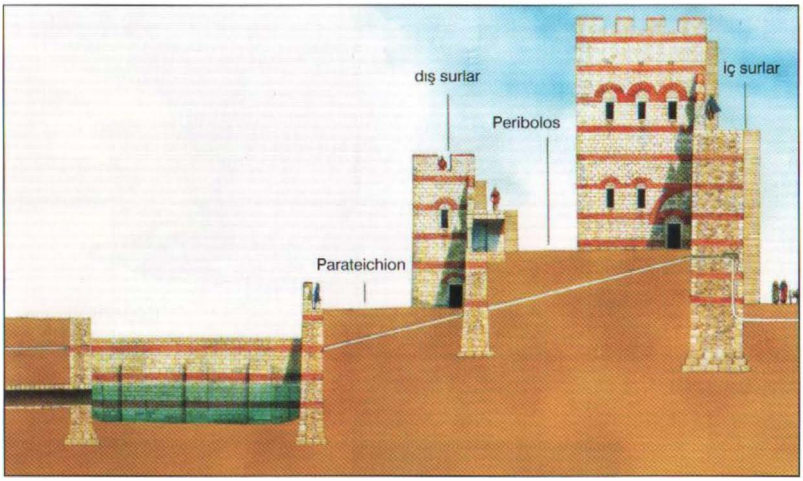
I. Jüstinyen (527-65)

Theodora (500-48)
(Jean Joseph Benjamin Constant, 1845-1902)

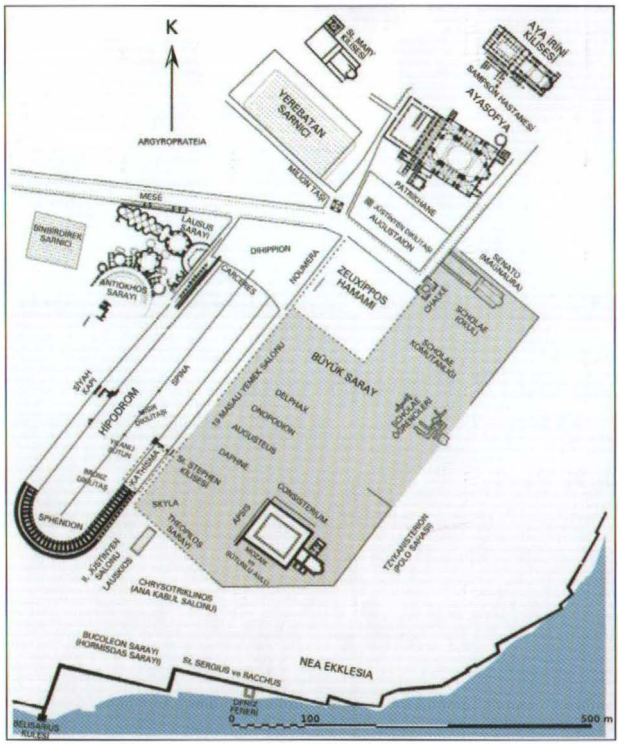

Ayasofya
(Gaspare Fossatti, 1809-1883)

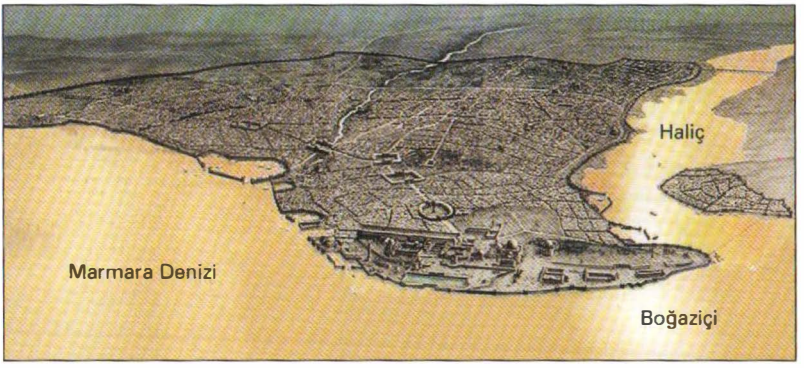

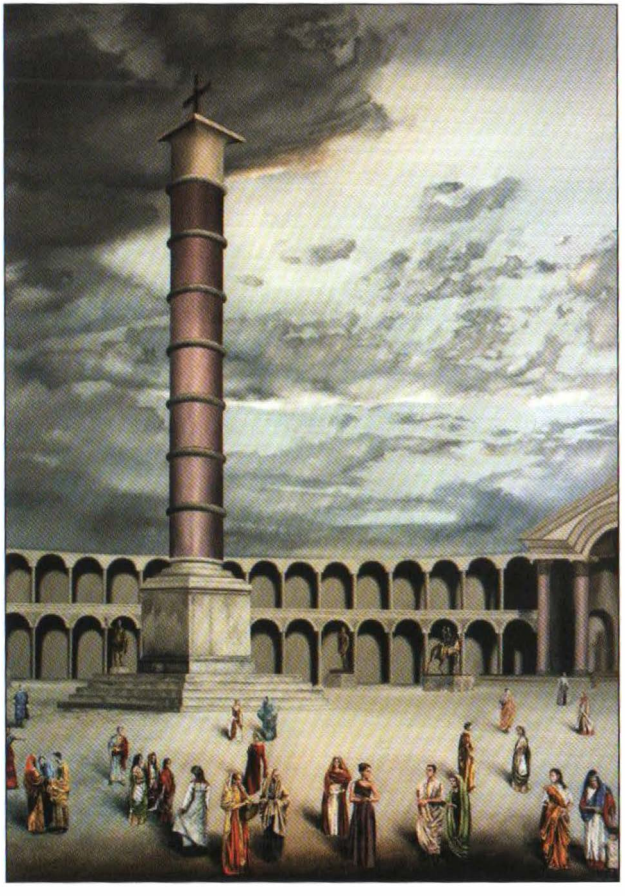
Theodosius Surları (413)

Konstantinople Büyük Saray

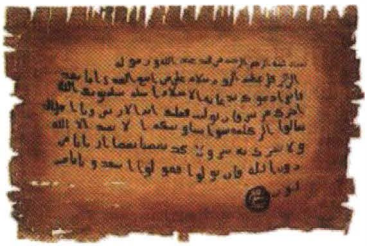
Konstantinople

Konstantin Forumu 330 *(Evren Oğuzbalaban, 1989)*

Hz. Muhammed'in Heraklius'a mektubu (627)

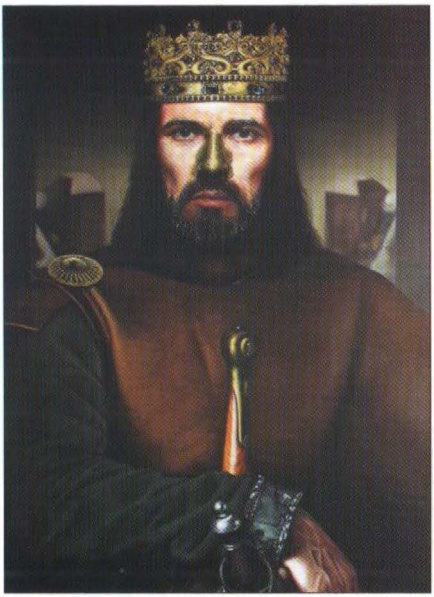

Hz. Muhammed'in Mukavkıs'a mektubu (627)

Heraklius (610-41)
(Evren Oğuzbalaban, 1989)

II. Jüstinyen "Rhinotmetus" (685-95/705-11)
(Evren Oğuzbalaban, 1989)

V. Konstantin
"Copronymus" (741-75)

İmparatoriçe İrene (780-90/797-802)

Theofilos (829-842) eşi olarak Theodora'yı eş olarak seçiyor
(Evren Oğuzbalaban, 1989)

II. Konstans'tan II. Jüstinyen'e
(641-95)

"Tebaamın güvenliğini sağlayabilmem için yargı, tavsiye ve yol göstericiliğinizle bana yardım etmenizi diliyorum."

II. Konstans

Taht sırasında Heraklius'un torunu, III. Konstantin'in büyük oğlu II. Konstans "Pogonatus" (Sakallı) (641-68) vardır. Tahtın arkasındaki esas güç ise, Valentinus'tur. Valentinus, kızı Fausta ile imparatoru 642'de evlendirir. Yeni imparator ilk konuşmasını senatoda yapar ve senatörlere şöyle hitap eder:

"Babam Konstantin, onun babası ve benim büyük babam Heraklius'la birlikte belirli bir süre hüküm sürmüş, ancak ondan çok kısa bir süre sonra ölmüştür. Üvey annesi Martina'nın, Tanrı'nın bile kabul etmediği bir şekilde dedemle birlikteliğinden doğan oğlu Heraklonas için kıskançlığı, babamın yüksek hayallerini söndürmüş ve hayatını kaybetmesine neden olmuştur. Roma İmparatorluğu'nda kanunların çiğnenmesine meydan vermek mümkün değildir ve yine, imparatorluğa yakışır bir şekilde verdiğiniz oy sayesinde, o ve oğlu görevden uzaklaştırılmıştır. Tebaamın güvenliğini sağlayabilmem için tavsiye, yargı ve yol göstericiliğinizle bana yardım etmenizi diliyorum."(65)

II. Konstans'ın 27 yıllık iktidarının ilk yıllarında senato yönetim üzerinde etkisini sürdürmek ister ama imparator, 18 yaşına geldiğinde iktidarını kimseyle paylaşmayı düşünmez ve tek başına hüküm sürmeye başlar. Onun döneminde, Müslümanlar sürekli olarak Bizans İmparatorluğu sınırlarını zorlarlar. Aynı zamanda iyi bir politikacı ve

(65) John Julius Norwich, *Byzantium: The Early Centuries*, s. 313.

idareci olan Arap-İslam güçleri komutanı Amr, 642'de İskenderiye'yi alarak Mısır'ın fethini tamamlar ve son Bizans garnizonu da gemiyle Mısır'ı terk eder. İki yıl sonra Ömer ölünce, yerine Halife olarak Osman (644-57) geçer. Osman, Amr'ı Medine'ye geri çağırır. Haber Bizans'a ulaştığında bunun fırsat olduğu düşünülür ve Bizans donanması İskenderiye'ye gönderilir. İskenderiye kuşatılarak ele geçirilir. Bunun üzerine Medine'den hemen ayrılan Amr, bir süre sonra Mısır'a ulaşır ve 646'da İskenderiye'yi geri alır. Böylece Bizans'ın Mısır macerası da kesin olarak sona erer. Ancak Amr bununla yetinmez. Önce İskenderiye Surları'nı yerle bir eder, sonra da başkenti yeni kurulan bir şehre, Kahire'ye taşır. Bir yıl sonra, Bizans'ın en değerli varlığı olan Kartaca da Müslüman güçlerin eline geçer.

Halife Osman başlangıçta donanma sahibi olmayı hiç düşünmez. Ama daha sonra, yayılmacı siyasetin devamı bakımından donanmaya ihtiyaç olduğu, kendiliğinden ortaya çıkar. Bunun için hemen hazırlıklara başlanır. İki yıl içinde güçlü bir donanma yaratılır ve gerekli eğitimler tamamlanır. Halifenin kafasındaki hedef Bizans'tır. Bizans'ın ortadan kaldırılması için ise, Konstantinople'un ele geçirilmesi şarttır ve yapılan bütün hazırlıklar buna dönüktür. Donanmayla ilk sefer 649'da, Muaviye komutasında Kıbrıs'a yapılır. Ancak, Kıbrıs'ın yalnızca bir kısmı ele geçirilebilir ve bu tarihten sonra 300 yıl boyunca aralarında çok büyük anlaşmazlık çıkmadan, Kıbrıs'ın bir kısmında Bizans ve bir kısmında Müslüman güçleri, birlikte yönetime devam ederler. Daha sonra 654'te Rodos ve Kos Adası fethedilir. Rodos'u fetheden Arap güçlerinin ilk işi —dünyanın yedi harikasından biri olan— Rodos Heykeli'nin kalıntılarını ortadan kaldırmak olur. MÖ 280 yılında dikilen ve güneş tanrısı Helios'u temsil eden heykelin boyu, 30 metredir. Ancak MÖ 225 yılındaki bir depremde yıkılır ve yıkıntıları olduğu gibi, tâ Arap istilasına kadar, limanda kalır. Heykelden çıkarılan metalleri, 900 deve ancak taşıyabilir.

İmparator II. Konstans, 654 yılında büyük oğlu Konstantin'i, 659 yılında ise diğer iki oğlu Heraklius ile Tiberius'u, müşterek imparator yapar.

II. Konstans, Arap ordu ve donanmasının sürekli ilerleyişini durdurmak ister. Bunun için önce Arap donanmasını yok etmek gerekmektedir. Ciddi hazırlıklardan sonra, imparator bizzat kumanda ettiği do-

nanmayla yola çıkar. İki donanma, 655'te Silifke yakınlarında karşılaşırlar. Sonuçta Bizans donanması neredeyse tamamıyla yok olur ve II. Konstans asil ailelerden birinin oğluyla elbiselerini ve ayağındaki botunu değiştirerek, kaçar. Araplar delikanlıyı, erguvan renkli botu sadece imparatorlar giydiği için, imparator zannedip katlederler.

Şans, Bizans'a yardım eder. Halife Osman 657 yılında öldürülünce, içeride Muaviye ile Hazreti Ali arasında iktidar çekişmesi başlar. Muaviye iktidar mücadelesi sırasında bir de Bizans'la uğraşmamak için sulh teklifinde bulunur ve sulh devam ettiği sürece büyük miktarda haraç (1000 altın ve her gün için bir at ve bir köle) ödemeyi kabul eder. Barış anlaşması 659'da imzalanır. Daha sonra Ali'nin 661 yılında suikasta kurban gitmesiyle, Muaviye, iktidarı ve halifeliği tek başına ele geçirir. Emevi Devleti'nin kurucusu Muaviye, başkentini Şam'a taşır. Bundan sonraki birkaç yıl boyunca İslam dünyası kendi problemleriyle uğraştığı için Muaviye de anlaşma şartlarına sadık kalır ve böylece Bizans da rahat bir nefes alır.

İmparator, batıda ise başarılı olur. 658'de, Slavların elinde bulunan Tuna'nın kuzeyindeki Sklavinia bölgesini ele geçirir. Ele geçirdiği Slavları da, ileride güç olarak kullanmak üzere Anadolu'ya yerleştirir.

II. Konstans, devlet tecrübesi artmış 33 yaşında bir hükümdar olarak, Heraklius döneminde başlayan yapılanmayı geliştirmek üzere, 659-62 yılları arasında yeni bir düzenlemeye gider. Buna da Themata adını koyar (daha sonra Themata kelimesinin yerini Tema kelimesi alır. Sonraki yüzyıl içinde tema sayısı önemli ölçüde artar ve ordudan çok, bölgeyi ifade etmeye başlar). Bugünkü dilde kesin bir karşılığı olmayan bu tabir Anadolu Thematası, Ermeni Thematası veya Batı Anadolu Thematası gibi örneklerde olduğu gibi, "bulunduğu bölgelerin ismini taşıyan seyyar ordu" anlamına gelmektedir. Bu yapılanmayla, bölgelerin koruması kolaylaşmış olur. II. Konstans bununla da yetinmez. Yeni bir deniz gücü de kurar ve buna da Karabasian Thematası adını koyar. Bu güç, Ege ve Anadolu'nun güney sahillerini sürekli olarak koruma altında tutar. Ayrıca bu orduların sınırları içinde kalan bölgedeki askerlere toprak verilmek suretiyle, onların oradan elde ettikleri gelirle at, silah ve bir asker için gerekli malzemeleri almaları sağlanır, ordunun hazine üzerindeki yükü belirli ölçüde azaltılmış olur. İmparator, başında bulunduğu Batı Anadolu veya Opsikion Thematası'yla 662'de

batıda sefere çıktığında, örneğin doğu sınırlarının korunması Ermeni Thematası'na bırakılabilmiştir. Hâlbuki daha önce, batıya sefer yapıldığında bütün ordu batıya kaydırılır, doğuya sefer yapılırken aksi olurdu. Şimdi artık doğu orduları doğuda, batı orduları da batıdadır. Bu düzenleme, sonraki üç asır boyunca oldukça etkili bir şekilde kullanılır. Ayrıca aynı yıllarda, birçok şehrin kalesi yeni baştan inşa edilir. Bunlar arasında Ankara, Efes, Sard ve Bergama da vardır.

II. Konstans 661'de, kardeşi Theodosius'un kendisine karşı bir komplo hazırladığı şüphesiyle, onun dilini kestirir. Theodosius çok yaşamaz ve aynı yıl ölür. Bizans'ta ileriki yüzyıllarda da görüleceği gibi, imparatorluk ailesinden olan kişilerle ilgili alınan en önemli önlem ya da verilen ceza, taht üzerinde iddiaları olmaması için, kadın veya erkek ayrımı olmaksızın, gözlerini kör etmektir. Diğerleri ise dil, burun ve nadir olarak da, burunla birlikte kulak kesmektir.

Konstans, dini konularda hoşgörüyle davranan bir hükümdardır. Monotelizm (Monofizizmin bir şekli) ile batı kilisesini barıştırmayı dener ve hatta 648'de Type adlı bir emirname yayınlar. Özellikle batı kilisesi, bunu kabul etmez ve Papa I. Martin, hem Monotelizmi ve hem de Type Emirnamesi'ni lanetler. Buna kızan II. Konstans, Ravenna genel valisini papanın üzerine gönderir. Papayı tevkif eden vali onu Konstantinople'a gönderir. Yargılanan Papa I. Martin suçlu bulunur, ardından elbiseleri parçalanır, zincire vurulup sokaklarda yarı çıplak dolaştırılır. Ancak ölüm cezası devrin patriğinin araya girmesiyle değiştirilir ve Kırım'a sürgüne gönderilir. Papa sürgünde ölür.

Son dört yıl içinde Slavlar yine Trakya, Balkanlar ve Yunanistan'ın önemli bir bölümünü işgal etmişlerdir ve karayolu tehlikelerle doludur. Bu yüzden II. Konstans, karısı Fausta ve o sırada 13 yaşında olan oğlu IV. Konstantin'i Konstantinople'da bırakarak, 662'de ordusuyla, deniz yoluyla Selanik'e ve oradan da Atina'ya gider. Ertesi yıl da, ordusunun başında yine deniz yoluyla İtalya'da Taranto'ya gider. Lombardlarla yapılan mahalli birkaç savaştan sonra, Napoli'ye, sonra da Roma'ya varır. Roma'da onu Papa Vitalian karşılar. İmparator ona çeşitli hediyeler verir. 12 gün kaldığı Roma'dan Napoli'ye ve oradan da Sicilya Adası'nda Siraküz'e vardığında, 663 yılının sonbaharıdır. Siraküz'den İtalya'ya ve Afrika'ya ulaşmak kolaydır. İmparatorun amacı, İtalya'nın tamamında otoritesini güçlendirmektir. Ancak çok geçmez, geri dönmesini gerekti-

ren bir haber alır. Doğuda Anadolu ve Ermeni Thematarları Arap ordularının ilerleyişini durduramamıştır ve imparatora ihtiyaç vardır. Ancak imparatorun aklında ise başka şeyler vardır ve Siraküz'e iyice yerleşir. Şehre, imparatorluğun yeni başkenti imiş gibi yaklaşır. Otoritesini sağlamak ve ordunun imkânlarını arttırmak için Güney İtalya'ya, Sardunya ve Kuzey Afrika'da elde kalan bölgelere o derece ağır vergiler koyar ki, halk gerçekten önemli ölçüde fakirleşir.

Diğer yandan Muaviye, II. Konstans'ın batıda olmasından istifade ederek, doğuda ilerlemesini sürdürür. 665 ve 666'da, özellikle Ermeni bölgesi üzerinde baskısını arttırır.

Konstantinople'dan ayrılalı beş yıl olmasına rağmen, imparatorun dönmeye hiç niyeti yoktur. Ancak 15 Eylül 668'de, 36 yaşında iken, Yunanlı hizmetkârı tarafından banyoda öldürülür. İmparatorun öldüğünü öğrenen Sicilya bölgesi komutanı Ermeni asıllı Mezezius, hemen kendini imparator ilan eder. Ancak Kartaca Genel Valisi Greogory kısa zamanda yetişir ve Mezezius'u yakalayıp idam eder.

Böylece, imparatorun büyük oğlu IV. Konstantin'e taht yolu açılmıştır. IV. Konstantin zaten babasının Konstantinople'da olmadığı sürede onu temsil etmiş ve yönetimi sürdürmüştür. Şimdi babasının ölümüyle, tahtın yeni sahibidir. Doğuştan lider ve tam bir devlet adamı olan, büyük dedesi Heraklius'un bütün komuta yeteneklerini de taşıyan IV. Konstantin (668-685) tahta geçer geçmez, Anadolu Thematası'nın bir kısmı ayaklanır. Talepleri, imparatorun iki küçük erkek kardeşinin de müşterek imparator yapılmasıdır. IV. Konstantin talebi olumlu karşıladığını bildirerek isyanı çıkaran ordu komutanlarını, görüşmek üzere Konstantinople'a çağırır. Komutanlar saraya vardıklarında ise etrafları kuşatılır ve tümü idam edilir. İmparator, bu işte hiçbir kusuru olmayan iki kardeşinin de burunlarını kestirir.

Kış ayları geldiğinde, IV. Konstantin deniz yoluyla Sicilya'ya giderek oradaki orduyu toparlar ve bahar geldiğinde orduyla ve babasının cenazesiyle birlikte, yine deniz yoluyla geri döner. Babası II. Konstans, Konstantinople'da Kutsal Havariler Kilisesi'nde gömülür.

Öte yandan doğuda, Muaviye'nin tehditleri giderek artar. Oğlu Yezid komutasındaki ordu Orta Anadolu içlerine kadar ilerler ve Amorium'u (bugün bu şehrin sadece kalıntıları vardır) ele geçirir. Kış geldiğinde ise, 5 bin kişilik bir garnizonu orada bırakarak geri döner.

Bu durumdan yararlanan Bizans'ın Anadolu Thematası'na ait ordu, Amorium'u tekrar ele geçirir ve 5 bin kişilik Arap garnizonunun tamamını yok eder.

Muaviye'nin asıl amacı Konstantinople'u ele geçirmektir. Nitekim Arap donanması 670 yılı sonbaharında Marmara Denizi'ne ulaşır ve Kapıdağ Yarımadası'nda Cyzicus'u (Erdek'in güneyi) ele geçirir. Böylece Konstantinople'a saldırmak için önemli bir üs elde etmişlerdir. Denizden saldırıları iki yıl boyunca devam eder. İmparator tehlikenin giderek büyüdüğünü görür ve yeni bir deniz gücü hazırlamak üzere kolları sıvar. Kurulan yeni donanma, ilk defa yeni bir silahla da donanır. Bu "Grek ateşi"dir. Uzun yıllar formülü öğrenilemeyen Grek ateşi, Suriyeli bir mimar olan Kallinicius tarafından keşfedilmiştir. Likit olan bu madde, özel bir alet tarafından püskürtüldükten sonra hızla denizin yüzeyine yayılmakta ve hemen tutuşmakta, su üzerinde yanmaya devam ettiği için de, yakınında olan gemileri ve denizdeki canlıları yakıp yok etmektedir. Başlangıçta imparator, Grek ateşini kullanmaya pek gönüllü olmaz. Çünkü bu ateşin, düşman gemilerini yaktığı gibi, zamanında uzaklaşamayan Bizans gemilerini de yakma riski vardır.

Mısır'da yeni bir Arap donanmasının hazırlandığını öğrenen IV. Konstantin, Arap donanmasını hazırlık safhasında yok etmek için, 673'te savaş gemilerini gönderir. Bizans donanması yapılan savaşı kazanır ama daha önce denize açılmış olan Arap gemilerinin önemli bir kısmı, kurtulur. Öte yandan karadan ilerleyen Arap ordusu güney Anadolu'nun önemli bir kısmını ve özellikle stratejik önem taşıyan Tarsus'u ele geçirir. Arap ordu ve donanmasının saldırıları, hiç tükenmeyecekmiş gibi ardı ardına gelir. Nitekim Marmara'ya giren büyük bir Arap donanması Marmara'nın kuzey kıyılarını yağmalar ve Konstantinople surlarına kadar gelirler.

İmparator, deniz tarafındaki surların Konstantinople'u koruma konusunda yetersiz kalacağını tespit edince bütün donanmayı Konstantinople'a geri çeker ve savunma hazırlıklarına girişir. Emeviler de bu konuda büyük bir hazırlık yaparlar. 674'te, Abdurrahman bin Ebu Bekir komutasında büyük bir donanma yola çıkar. İlk saldırıyı Nisan 674 tarihinde gerçekleştirirler. Emevi donanması, Konstantinople'u denizden saldırılarla fethetmek için eylül sonlarına kadar uğraşır. Ancak

başarılı olamazlar ve bütün kışı Kapıdağ Yarımadası'nda Cyzicus'ta, ertesi yıl yapılacak saldırı için hazırlıklarla geçirirler. 675'te yine gelirler ama yine başarılı olamazlar. Bunun üzerine Muaviye, oğlu Yezid komutasında, 676'da bir ordu daha gönderir. Yine istedikleri sonucu alamazlar. Hem imparator hem de halk, üç yıldır süren saldırıları def etmiş olsalar da, Konstantinople'da yaşam gittikçe zorlaşmaktadır. Emeviler 677'deki saldırılarında da sonuç alamazlar. Sonunda 678'de, imparator Grek ateşinin kullanılmasına müsaade eder. Grek ateşi Emevi gemilerinin önemli bir kısmını yakarak yok eder. Deniz yüzeyinde tam bir facia yaşanır. Boğulmadan sağ kalan denizciler, Grek ateşiyle yanarak ölürler. Bunun üzerine, donanmadan geriye kalan az sayıda gemi ve Emevi ordusu kuşatmayı kaldırarak geri dönmeye başlarlar. Emeviler tarafından beş yıl süreyle dördüncü defa kuşatılan Konstantinople bu badireyi de atlatmıştır. Emevi ordusu Suriye'ye varamadan, karşılarında buldukları Opsikon ve Anadolu Thamataları komutanlarının yönettiği Bizans ordusuna, yenilir. Öte yandan Tarsus dağlarında yaşayan savaşçı bazı Hıristiyan asıllı kabileler de gerilla savaşı yaparak Arap şehirlerini yağmalamaya başlayınca, Muaviye bu yeni belayı def etmek için Bizans'a 679'da sulh teklifinde bulunur. Daha önce işgal ettiği bazı Ege adalarını Bizans'a iade eder ve ayrıca haraç ödemeyi (1500 kg altın, 50 köle ve 50 at) de kabul eder. Muaviye daha sonra çok yaşamaz, 680'de ölür.

Konstantinople'un kuşatmasının kaldırılması, Anadolu'da kazanılan zafer ve çok elverişli şartlarla barış anlaşması yapılması İmparator IV. Konstantin'i rahatlattığı gibi, onun halk nezdindeki prestijini de en üst seviyeye çıkarır. Konstantinople'a art arda gelen Avar, Slav, Lombard ve Frank elçileri imparatoru tebrik ederken, onun otoritesini kabul ettiklerini beyan ederler. Böylece, Bizans imparatorunun dünyadaki en üst otorite olduğu bir kez daha teyit edilmiştir.

Fakat problem bitmez, bu defa kuzeyden gelen baskı üzerine, Bulgarların bir kısmı yerleşmiş bulundukları Don ve Volga havzasından ayrılarak Tuna'nın güneyine ve Bizans bölgesinin içlerine girmeye başlarlar. Savaşçı kabile oldukları bilinmektedir ve imparator tehlikeyi baştan önlemek için, bizzat kendisinin yönettiği büyük bir donanma ile Konstantinople'dan ayrılır. Ayrıca, Anadolu'dan getirilen süvari birlikleri de Trakya'ya geçirilir ve Tuna bölgesine doğru yola çıkarılırlar.

Donanma, Tuna bölgesinde karaya çıkar. Ancak araziyi iyi tanımamaktadırlar ve bataklıklar nedeniyle büyük zorluk çektikleri için harekât güçleşir. Düşmanla da direkt temas bir türlü kurulamaz. Bu arada imparator hastalanır ve Konstantinople'a dönmek zorunda kalır. Ordunun geri kalan kısmı ise dönüş yolunda uğradığı Bulgar saldırısıyla darmadağın olur. Bulgarlar, Tuna'yı geçerek Varna'ya kadar ilerler ve daha önce bu bölgeye yerleştirilmiş olan Slav kabileleri ile kaynaşırlar. Böylelikle ortaya yeni bir devlet çıkar. Bizans bölgesi içinde ilk defa yeni bir devlet kurulmuştur ve Bizans, bu devleti bir barış anlaşması ile tanıdığı gibi, belirli bir miktar haraç vermeyi de kabul eder.

Monotelizmin yaygın olduğu doğudaki bölgelerin önemli kısmı artık Arapların elindedir. Daha önce papayla haberleşip onayını alan İmparator IV. Konstantin, Monotelizmle bağları tümüyle koparmak için 6. Ökümenik Konsili Konstantinople'da toplantıya çağırır. Bu defa papanın da onayı olduğu için, İtalya dâhil, Hıristiyan dünyasından yüzlerce din adamı Konstantinople'a akın eder. Kasım 680'den Eylül 681'e kadar devam eden toplantıların çoğuna imparator bizzat katılır ve kapanış konuşmasını da o yapar. Konsil'den çıkan kararla Monotelizm lanetlenir ve birbirinden ayrılmayan "iki enerji" ile "iki irade" esası, kabul görür.

IV. Konstantin, Bizans tarihinde derin izler bırakmış bir hükümdardır. Eylül 685'te dizanteriden öldüğünde sadece 36 yaşındadır.

Yerine oğlu II. Jüstinyen "Rhinotmetus" (Kesik Burunlu) (685-95/705-11) geçer. II. Jüstinyen henüz 16 yaşındadır. Heraklius hanedanının bu son temsilcisi fevri tavırları ve dengesiz davranışlarıyla dikkati çeken, aynı zamanda iktidar gücünü de sonuna kadar kullanan bir hükümdardır.

680 yılında Muaviye'nin ölümünden sonra başlayan taht kavgası devam ettiği için, II. Jüstinyen tahta geçtiğinde, doğuda sorun daha azdır. Emevilerde istikrar nihayet 685 yılında, yeni Halife Abdülmelik'le sağlanır. Bu dönemde Bizans ordusu, özellikle Ermenistan ve İberia'da (bugünkü Ermenistan ve Gürcistan'ın olduğu bölge) Araplara karşı sürekli başarılı olur. Abdülmelik hâlâ kendi durumunu sağlamlaştırmakla meşguldür ve Bizans'a yeni bir sulh anlaşması teklifinde bulunur. 688 yılında varılan bir mutabakatla Muaviye zamanında yapılan

anlaşma teyit edilir ve Emeviler tarafından verilen haraç miktarı arttırılır. Ayrıca, Ermenistan ve İberia bölgesinin vergi gelirleri iki ülke arasında paylaşılır.

Aynı yıl, yani 688'de, süvari birlikleri refakatinde Konstantinople'dan hareket eden II. Jüstinyen Selanik'e ulaşır. Oradan da Bulgarlar'ın üzerine yürür ve onları daha kuzeye sürer. İmparator ayrıca Slavlara karşı da yeni bir zafer kazanır. Ardından da, uzun yıllardır süren savaşlar ve isyanlar sonucunda giderek azalan Anadolu'daki nüfusu arttırmak amacıyla, Trakya ve Balkanlar'daki Slav kabilelerinin önemli bir kısmını, aileleri ile birlikte tahmini 100 bin kişiyi, güney Marmara'dan başlayarak Opsikon Teması'na yerleştirmek üzere göçe zorlar. Buraya göçen Slavlar hem o bölgelerin kullanılmasını ve ekilip biçilmesini sağlar, hem de daha sonra Bizans ordusuna 30 bin kişilik yeni bir güç oluştururlar. Böylece, Anadolu kırsalında sosyal yapı yeni bir temele oturtulmuştur.

İmparator, oluşan şartları elverişli gördüğü için Abdülmelik'le yaptığı anlaşmaya uyma gereğini duymaz ve Abdülmelik ne kadar protesto etse de, 689-91'de Arap bölgesine tekrar ve tekrar saldırır. Ancak, batıda Bulgarlara, doğuda Araplara sürekli saldıran imparatorun paraya ihtiyacı büyür. Kaynak yaratmak amacıyla özellikle aristokrat tabakanın üzerine gitmek ve onlardan ağır vergiler almak şeklinde gelişen tavrı, aristokrasinin belini kırmak şeklinde tecelli eder. Bu ona, ileride çok pahalıya mal olacaktır.

Yaptığı hazırlıklardan sonra imparator, 692 yazında büyük bir orduyla Emevilere tekrar saldırır. Bu ordu içinde, kendi komutanları Nebulus yönetiminde 30 bin Slav askeri de vardır. Bizans ve Emevi orduları Ermeni Teması'nın ortasında, Sebestea yakınlarında karşılaşır. Bizans için başlangıçta her şey iyi gider. Ancak savaşın tam ortasında, Slav birliklerinin önemli bir kısmı komutanlarıyla birlikte karşı tarafa geçerler. Bizans güçleri tam bir bozguna uğrar. Araplar onları izlemez ve geri çekilirler. Slav birliklerinin rüşvet alarak karşı tarafa geçtiğini öğrenen imparator, kendi tarafında kalan 10 bin kişilik Slav askerin birçoğunu, karıları ve çocuklarıyla birlikte boğazlatır. Bu tam bir katliamdır. Geri kalanları köle olarak satacaktır.

İmparator bu durumda bir süre için savaşı bırakır ve başka konulara eğilir. Aslında dindar bir kişidir. Madeni paraların bir yüzüne ilk defa İsa'nın sakallı bir resmini, öbür yüzüne de "İsa'nın kulu" ibaresiyle ken-

di resmini bastırır. II. Jüstinyen ayrıca, babası zamanında 680-81 yılında toplanan 6. Ökümenik Konsili'nin ve ondan önce toplanan bütün konsillerin kararlarını tamamlamak üzere, Quinisextum adı verilen konsili toplar. Bu konsilin 102 kararı (kanon), kilise nizamını ve kiliselerde uygulanan usullerle ilgili düzenlemeleri kapsar. Alınan kararlarla ilgili bilgiler Roma'ya ulaşınca Papa kararların tümünü reddeder. II. Jüstinyen buna çok kızmıştır. Dedesi II. Konstans'ın yaptığını yapmak için, bir memurunu göndererek papanın tevkifini ve Konstantinople'a getirilmesini ister. Ama o günden bugüne 43 yıl geçmiş, papaların gücü artmış ve Bizans'ın Roma üzerinde etkisi, neredeyse kalmamıştır. Gönderdiği görevli, linç olmaktan papanın araya girmesiyle kurtulur ve Konstantinople'a eli boş döner.

İmparator biraz da aynı ismi taşıdığı I. Jüstinyen, yani Büyük Jüstinyen'e özenerek, büyük imar faaliyetine girişir. İmparatorluk sarayını büyütür ve içine büyük bir yemek salonu yaptırır. Bahçelerini yeni baştan düzenler ve sarayın etrafını yüksek duvarlarla çevirir. Bazı kiliseleri yıktırarak yerlerine yenilerini yaptırır. Bu harcamaları ağır vergiler koyarak karşılamaya çalışır. Ancak vergi toplama işinde görevlendirilen hazine ve maliye bakanlarının fevkalade haşin davranışları, imparatoru halk nezdinde sevimsizleştirir.

Yukarıda bahsedildiği gibi, asıl yük aristokratların üzerine binince imparatora karşı tepkiler de giderek büyür. Ayrıca iskân siyaseti gereği kitlelerin oradan oraya nakli de, halk arasında büyük hoşnutsuzluk doğurur. Sarayın yakınındaki kiliseyi yıkıp yerine çeşme yaptırdığında, imparator patriki de karşısına alır. Bıçak kemiğe dayanmıştır. *"İsyan, 'Bütün Hıristiyanlar Ayasofya'ya,' çığlıkları ile başlar. Önce Praitorion'daki (Büyük Saray'ın altındaki hapishane) mahkûmları serbest bırakırlar. Ayasofya'nın önünde toplanıp patrik tarafından kutsanırken, patrik, 'Bu, Tanrı'nın takdir ettiği gündür,' der. Buna karşı isyancılar, 'İmparatorun kemiklerini kıralım,' diye cevap verirler... İmparator II. Justinian ve bakanları, halk tarafından Hipodrom'a getirilir. Bakanlar* Mesē *'den getirilirken önce bıçaklanır ve sonra da yakılır. Leontius II. Justinian'ı ayırır, onun sadece burnunu keserler. II. Justinian gemiye bindirilip Kherson'a sürgüne gönderilirken, Leontius imparator ilan edilir."*(66)

(66) The Byzantine World, Paul Stephenson (ed.) (Micheal Angold), s. 11.

Hellas (Yunan) Teması askeri valisi (strategos) Leontius Mavilerin de ağırlıklarını koymasıyla imparator olunca, Heraklius'tan bu yana yaşı, tecrübesi ve askeri başarılarıyla görünüşte bu makama en uygun kişi seçilmiş olur. Onun da ilk işi, II. Jüstinyen tarafından son yedi, sekiz yıl içinde hapsedilen (kendisi de daha önce üç yıl süreyle hapiste kalmıştır) asilleri, komutanları ve diğer önemli kişileri serbest bırakmak olur.

Anarşi Dönemi
(695-717)

"Onlardan birini bile ayırırsam, Tanrı beni denizin dibine göndersin."

Leontius (695-98) aslında başarılı bir komutandır. Ancak 692'de Slavlara karşı Sivastopal'da yapılan savaşı kaybedince, imparator onu cezalandırır ve üç yıl süreyle hapseder. İmparator 695'te affedip Hellas Teması komutanlığını ona verir. Sonunda Leontius, imparatora karşı başlayan ayaklanmanın ardından Maviler ve Patrik Kallinikos'un da yardımıyla, tahta geçer. Onun imparator olmasıyla, Heraklius Hanedanı sona ermiş gibi görünür. İşin en kötüsü, Leontius'la başlayan ve ondan sonra devam eden 22 yılık dönemde, Bizans açısından tam bir kargaşa yaşanır ve imparatorluk topraklarının önemli bir kısmı elden çıkar. Araplar, 697 yılında Kartaca'yı işgal ederek orada Bizans hâkimiyetine son verirler. Her ne kadar Leontius bir Bizans filosuyla duruma müdahale edip Kartaca'yı kurtarsa da, kısa bir süre sonra Araplar tekrar saldırarak bir daha geri dönülmeyecek şekilde Bizans hâkimiyetine son verirler. Afrika tümüyle kaybedilir ve bu mağlubiyet, Leontius'un da sonu olur. Dönüş yolunda donanma askerleri Bizans filosu komutanı Amiral İoannes'e karşı ayaklanarak onu öldürür ve yerine, Alman asıllı Apsimar'ı getirirler. Ancak başarısızlığının cezalandırılmasından korktuğu için, Apsimar da isyan eder. Donanma Konstantinople'a varır, Yeşiller'e bağlı milislerin de yardımıyla şehre girer ve III. Tiberius adıyla, Apsimar'ı imparator ilan ederler. Leontius, aynı II. Jüstinyen gibi, burnu ve dili kesildikten sonra manastıra kapatılır.

Yeni imparator III. Tiberius (695-705), Afrika'nın kaybını kabullenir. Ancak, kardeşi Heraklius komutasında bir orduyu, Anadolu temalarının da katılımıyla, Araplar üzerine gönderir. Heraklius'un seferi başarılıdır. Kuzey Suriye'yi ele geçirir, Arap ordusunu bozguna uğ-

ratır ve birçok esirle birlikte 699'da geri döner. Ancak ertesi yıl Halife Abdülmelik'in oğlu Abdullah Bizans Ermenistanı'nı ve bir yıl sonra da kardeşi Muhammed bütün Fırat bölgesini ele geçirir. Bizans'ın buna karşı yapacağı bir şey yoktur.

Öte yandan, sürgünde bulunan II. Jüstinyen, karakterine uygun bir şekilde, sürekli intikam alma planları yapmaktadır. Tek hedefi vardır: Bizans tahtını tekrar ele geçirmek. Bunun için gizliden gizliye hazırlığa girişir. Ancak sürgün olduğu yerdeki yerel yönetim, artık bu eski hükümdarı yeterli ölçüde denetim altında tutamayacağını görür ve Konstantinople'a teslimine karar verir. Haberi tam zamanında öğrenen Jüstinyen ise, Hazar Devleti'ne sığınır. Hazar Hanı tarafından çok iyi karşılanır ve hanın kız kardeşiyle evlenir. Hıristiyanlığı kabul eden eşinin adı, Theodora olarak değiştirilir. Bunun üzerine İmparator III. Tiberius, değerli hediyelerle birlikte bir elçi göndererek, handan, II. Jüstinyen'in kendisine canlı, olmazsa da ölü olarak teslimini ister. Han, Bizans'la ilişkilerini bozmamak için teklifi kabul etmek zorunda kalır. Onun için kısa bir yol seçer ve iki önemli adamına, Jüstinyen'i öldürmeleri emrini verir. Emrin verildiği sırada kölelerden biri hana hizmet etmektedir. Köle, huzurdan çıkar çıkmaz durumu II. Jüstinyen'in eşi Theodora'ya, o da II. Jüstinyen'e haber verir. Jüstinyen hiçbir şeyden haberi yokmuş gibi, han tarafından görevlendirilen bu iki kişiyi kendisine tahsis edilen konağa davet eder. Hazırlıklıdır. Adamlar gelir gelmez yakalanıp, çelik tel geçirilerek boğazlanır. Kendisi de, o sırada hamile olan eşini mecburen geride bırakarak, Bulgar Hanlığı'na kaçmak için daha önceden hazırlık yapmış ve bir gemi ayarlamıştır. Ancak yola çıktıklarında müthiş bir fırtına kopar ve gemi ceviz kabuğu gibi sallanmaya başlar. Artık kurtulma ümitleri kalmamıştır.

"II. Jüstinyen'in adamlarından biri, 'Lordum artık hepimiz ölüyoruz. Lütfen (Tanrı'nın yeryüzündeki temsilcisi olarak) Tanrı'ya bizi kurtarması için yakarınız ve eğer tekrar imparator olursanız düşmanlarınızdan intikam almayacağınıza dair söz veriniz,' der. II. Jüstinyen büyük bir kızgınlıkla şöyle cevap verir: 'Eğer onlardan birini bile ayırırsam Tanrı beni denizin dibine göndersin.'"(67)

(67) The Chronicle of Theophanes, s. 61.

Birkaç saat sonra fırtına diner ve salimen Bulgar sahiline varırlar. Bulgar Hanı Tervel, II. Jüstinyen'e büyük kabul gösterir. Aralarında yaptıkları görüşmede Jüstinyen çeşitli vaatlerde bulunarak Tervel'i ikna eder ve II. Jüstinyen, Tervel'in ordusuyla Konstantinople'a doğru hareket eder.

Durumu öğrenen İmparator III. Tiberius, kardeşi Heraklius komutasındaki bir orduyu Bulgar güçlerinin üzerine gönderir. II. Jüstinyen ile Tervel, üzerlerine gelen Bizans ordusuyla çatışmayı göze alamaz ve ordunun bir kısmını geride bırakarak, çok da önemli sayılmayacak bir güçle Konstantinople önlerine kadar gelirler. Mevcut durum göz önüne aldığında, II. Jüstinyen, surları aşabilmelerinin mümkün olmadığını bilmektedir. Bütün ümidi, şehir halkının kapıları açarak kendisine yardım etmesidir. Ancak sonuç tam tersi olur. Surların karşısında üç gün süreyle girişilen bütün teşebbüsler başarısızlığa uğrar. Artık şehri koruyan surlar üzerindeki askerler, hiçbir şans vermedikleri Bulgar ordusuyla alay ederler. Bütün bunlar II. Jüstinyen'i asla yıldırmaz. Dördüncü gece sabaha karşı, bütün sur muhafızlarının en yorgun olduğu ve uyuduğu saatte II. Jüstinyen, yanına aldığı az sayıda askerle birlikte önce su kemerlerine tırmanır, oradan da surlara ulaşıp içeri girerler. Ortalık aydınlanmaya başladığında, II. Jüstinyen'in, üzerinde imparatorluk kıyafetiyle Konstantinople sokaklarında yürümeye başladığı görülünce, Bulgar ordusunun şehre girdiği zannedilir ve büyük bir panik başlar. Aslında, yanındaki çok küçük birliği ve Jüstinyen'i olduğu noktada yok etmek mümkündür, ancak yatağından kaldırılan İmparator III. Tiberius Konstantinople'un ele geçirildiğini zanneder ve canını kurtarmak için Bitinya'ya kaçar. II. Jüstinyen Büyük Saray önüne gelmiştir, muhafız birliği onu imparator olarak selamlar. Böylece 705'te, Bizans'ta İmparator II. Jüstinyen'in ikinci saltanat dönemi başlar.

Bizans tarihinde "kesik burunlu" (rhinotmetus) birinin imparator olması, ilk ve tektir. İmparator II. Jüstinyen (705-11), kesik burnunun üzerine altından yeni bir burun yaptırır ve görüntüsünü düzeltmeye çalışır. Kesik burnun hükmetmeye engel olmadığı böylece ispatlanmış olur ve burun kesme cezası bu tarihten sonra bir daha uygulanmaz. Hazar Hanı, II. Jüstinyen'in eşi Theodora'yı Konstantinople'a gönderir. Başkente ulaştığında, İmparatoriçe Theodora'nın kucağında tahtın

vârisi olan oğlu vardır. Çocuğa Tiberius adı verilir ve hemen müşterek imparator ilan edilir.

Kendisini tahttan uzaklaştıranlara imparatorun verdiği cezalar müthiş olur. Önce, yakalanan III. Tiberius, kardeşi Heraklius ve manastırdan getirilen Leontius zincire vurularak şehirde dolaştırılırlar ve daha sonra Hipodrom'a getirilerek halka teşhir ve ardından da idam edilirler. İmparatora isyan eden Mavilere mensup birçok kişi, ordu komutanları ve subaylar ise, surların üstüne asılırlar. Leontius'a taç giydirdiği için Patrik Kallinikus'un gözleri oyulur. İmparator artık kan dökmekten zevk almaya başlamıştır, kana susamışlığı, giderek teskin edilemeyecek noktaya ulaşır. Ordunun özellikle en yetenekli komutanlarını, tümüyle yok eder. Suçlu suçsuz binlerce kişi idam edilir. İmparatorluk, imparatorun terörüne teslim olmuş görünmektedir

II. Jüstinyen, öte yandan, kendisine yardım edenleri mükâfatlandırır. Bu anlamda, babası IV. Konstantin tarafından Bulgarlara ödenen haracı yeniden devreye alır ve ayrıca, Bizans tarihinde bir ilk olmak üzere bir yabancı hükümdara, yani Tervel'e (o sırada sadece bir onur unvanı sayılabilecek) caesar unvanı verilir. Ardından Tervel, zengin hediyelerle ülkesine uğurlanır.

II. Jüstinyen tekrar imparatorluk koltuğuna oturduğunda, aradan geçen on yıl içinde Afrika'nın, Bizans Ermenistanı'nın ve Kilikya'nın bir bölümü kaybedilmiştir. Araplar bütün bu bölgeleri ele geçirdiği gibi, yeni Halife Velid'in kardeşi Muhammed 707'de Ermenistan'a tekrar girer ve bütün aristokratları kılıçtan geçirir. Ertesi yıl imparatorun Kapadokya'ya kadar gelen Arapların üzerine gönderdiği Bizans ordusu, Amorium yakınlarındaki savaşı kaybeder. Çünkü imparator, orduyu basiretle yönetecek hiçbir komutanı sağ bırakmamıştır. Bu durumda, artık Arapları durduracak bir güç kalmamış gibidir. Nitekim 710 ve 711 yıllarında Arap birliklerinin küçük bir bölümü, Üsküdar'a kadar gelirler.

Bütün bunlara rağmen, imparator kitle halinde imha planlarından vazgeçmez. Konstantinople'da terör o derece yoğundur ki, kimvurduya gitmemek için göç başlar. II. Jüstinyen bu arada, ilk imparatorluğu sırasında kendisine karşı çıkan Ravenna halkını cezalandırmak üzere, 709'da İtalya'ya askeri birlikler gönderir. Önce şehir yağmalanır. Ardından şehir halkı içinden seçkin ailelere mensup kişiler seçilerek

zincire vurularak Konstantinople'a getirilir ve idam edilir. Onlarla birlikte getirilmiş olan bölge piskoposlarının da gözleri oyulur.

Ertesi yıl 710'da, Justinyen'in sürgün yeri olan Kherson bölgesinde bir isyan hareketi başlar. Hemen bir donanma gönderen imparator, isyanın bastırılmasını sağlar. Şehrin bütün ileri gelenleri ve isyancılar baştan aşağı kılıçtan geçirilir. Ancak donanma geri dönerken, büyük bir talihsizlik eseri Karadeniz'de fırtınaya yakalanır ve önemli bir kısmı yok olur.

Bu arada 711 yılının ilkbaharında, Papa I. Konstantin Konstantinople'a gelir ve şehrin dışında imparatorun oğlu ile patrik tarafından karşılanır. İmparator o sırada İznik'tedir. Aslında bu tümüyle taktik gereğidir; daha üst bir otorite olduğunu göstermek isteyen imparator, Konstantinople dışına bilerek çıkmıştır. Ancak papaya, gönderdiği bir mektupla hoş geldin der ve iki gün sonra İzmit-Konstantinople arasında bir yerde kendisiyle buluşacağını bildirir. Randevu günü buluşma yerinde düzenlenen törende, imparator üzerinde en önemli merasimlerde giydiği kıyafeti ve başında imparatorluk tacıyla, papayı kabul eder. Papa, daha önceki papaların başına gelenleri bildiği için, kabul salonuna girer girmez, imparatorun ayaklarına kapanır. II. Justinyen, bundan büyük bir mutluluk duyar. Pazar günü yapılan ayini ise bizzat papa yönetir ve imparator, bütün günahlarından arındırılır. İmparator ve papa iki gün sonra Konstantinople'dadırlar. Müzakereler başlar ve sonunda Quinisextum kararları konusunda anlaşmaya varılır.

Bastırılmış olmasına rağmen, imparator, eski sürgün bulunduğu Kherson'daki isyanı ve dönüşte donanmanın önemli bir kısmının kaybını unutmaz. Aynen Ravenna'ya yaptığı gibi, Kherson'a da ceza verecektir. Tam o sırada Kherson'da yeni bir isyan başlar. Ardından da isyanı yöneten ve ismini Filippikos Bardanes'e çeviren Ermeni asıllı Vartan, basileus, yani imparator ilan edilir. II. Justinyen bunu öğrenince çılgın bir öfkeye kapılır ve Kherson'u yerle bir etmesi ve tek bir kişiyi sağ bırakmaması için, komutanlardan birini gönderir. Ancak kayınbiraderi olan Hazar Hanı, bu defa desteğini isyancılardan yana koymuştur ve Bizans güçlerinin komutanı, isyanı bastırmakta başarılı olamaz. O zaman, cezasını kellesiyle ödeyeceğini bildiği için komutan da Filippikos Bardanes'e sığınır. Filippikos, kendisine katılan Bizans güçlerini de alır ve donanmayla Bizans'a doğru yola çıkar.

Öte yandan II. Jüstinyen'i koruyacak hiçbir güç kalmamıştır. Ancak her zamanki cesaretiyle bunun da üstesinden geleceğini düşünür, kaçmaz ve Konstantinople'da kalır.

Konstantinople halkı devamlı korku içinde yaşmakta ve II. Jüstinyen'den kurtulmak istemektedir. Bu nedenle, yeni imparatora kapıları sonuna kadar açar. II. Jüstinyen, Filippikos'un saraya gönderdiği birlikler tarafından yakalanır ve kafası kesilir. Sonra da, teşhir edilmek üzere Ravenna ve Roma'ya gönderilir. Justinyen'in o sırada sadece 6 yaşında olan oğlu Tiberius da, babaannesiyle birlikte kiliseye sığınmasına rağmen, aynı akıbetten kurtulamaz. Böylece Heraklius Hanedanı'nın son üyesi de ortadan kalkar.

Şimdi tahtta Filippikos Bardanes (711-13) vardır.

Filippikos'un enteresan bir hikâyesi vardır: O imparator olmayı, daha Jüstinyen'in ilk imparatorluğu döneminden itibaren kafasına koymuştur.

"O dönemde geleceği okuduğunu öğrendiği bir keşişe gider. Keşiş ona 'İmparatorluk sana geçecek' der ve ekler: 'Tanrı buna karar vermişse kim karşı çıkabilir ki.' II. Jüstinyen sürgüne gönderilip Leontius imparator olunca, Filippikos aynı keşişe tekrar gider. Keşiş ona 'Çok hevesli olma, bu dönem geçici,' der. III. Tiberius imparator olunca, tekrar aynı keşişe gider ve aynı cevabı alır. Ancak Filippikos, bu olanları çok güvendiği bir arkadaşına anlatır ve o da İmparator III. Tiberius'a haber verir. Yakalayıp onu önce sopayla döver, kafasını kazıttıktan sonra zincire vurup Kefalonya'ya sürgüne gönderirler."(68)

Sonunda amacına ulaşır.

İlk işi, Ortodoks Patriği Cyrus'u atıp yerine VI. İoannes'i getirmek olur. İkona kırıcılığın temeli, onun imparatorluğu zamanında atılır. Ermeniler arasında yaygın olan Monotelist (Monofizizm'in bir şekli) inanca o da sahiptir. Nitekim yaptığı ilk işlerden biri, 712 yılı başında yayınladığı bir imparatorluk kararnamesi ile, 30 yıl önce Eylül 681'de 6. Ökümenik Konsili tarafından kabul edilen (Monotelizmi reddeden) bütün kararların ortadan kaldırıldığını ve Monotelizmin, kabul edilen tek inanç olduğunu ilan etmek olur. Ayrıca, imparatorluk sarayında bu-

(68) The Chronicle of Theophanes, s. 77.

lunan 6. Konsili gösteren resim yerinden indirilir. İmparator papaya, içinde kendi resminin de bulunduğu, tahta çıktığına dair bir mektup gönderir. Bu mektupta Monotelist inancını da ifade eder. Papa mektubu da, resmi de kabul etmez. Roma'da, yeni imparatorun resmi madeni paralarda kullanılmaz, adı da ayinler sırasında anılmaz. Papanın ayrıca 6. Konsili gösteren ikonaları Petrus Kilisesi'ne koyması da, imparatora bir cevaptır.

Diğer yandan, Konstantinople'daki taht kavgaları Arapların işine gelmiştir. Toroslar'a kadar olan bölgeye akınlar düzenlemiş ve Orta Anadolu içlerine kadar ilerlemişlerdir. Ancak Bizans'ta dert, Araplarla sınırlı değildir. Bulgar Hanı Tervel, dostu II. Justinyen'in intikamını almak üzere, hiçbir mukavemet görmeden ve adeta elini kolunu sallayarak Konstantinople surlarının önüne kadar gelir ve çevredeki yerleşim yerlerini yağmalayıp tahrip eder. Bulgar tecavüzünü önlemek üzere, Opsikon Teması'ndan birlikler Boğaz'dan karşı tarafa geçirilir. Ancak sonuç, düşünülenin tersi olur. Bu birlikler, 3 Haziran 713 Cumartesi günü ayaklanır ve o sırada sarayda siesta uykusunda olan imparatoru yakalayıp tahttan indirirler. İmparator, gözleri kör edildikten sonra sürgüne gönderilir. Filippikos Bardanes'in bütün saltanatı 19 ay sürmüştür. Bulgar Hanı Tervel, tahttaki değişikliği öğrenince intikamın alındığına ikna olur ve ordusunu toplayarak geri döner.

Askerler, imparator olarak bir sivili, önceki imparatorluk başhâkimi Artemius'u seçerler. Artemius'a tacı, patrik tarafından Ayasofya'da giydirilir ve II. Anastasius (713-15) unvanıyla Bizans İmparatorluğu tahtına oturur. İlk işi, önceki imparatorun 6. Konsil'le ilgili olan kararnamesini iptal etmek olur; bu konsili gösteren resmi de törenle yerine astırır.

İmparatorluğun istihbarat teşkilatı, Arapların Konstantinople'u kuşatmak için hazırlık yaptığı konusunda imparatoru uyarır. Bunun üzerine, surlar öncelikle gözden geçirilir ve zayıf noktaları onarılır. En az üç yıl yetecek ölçüde gıda stoku yapılır. Ordunun şehri savunması için askeri önlemler alınır ve kumandan olarak tecrübeli kişiler seçilir. Ancak imparator bununla yetinmez; ani bir baskınla Arap donanmasını yok etmek ve tehlikeyi daha başından ortadan kaldırmak ister. Bu amacına yönelik olarak da, Rodos'u merkez seçer. Hazırlıklar hızla ilerlemiştir ve her şey Bizans lehine görünmektedir. Başarı ihtimali büyüktür. Ancak

Opsikon Teması'na ait ordu, Rodos'a vardığında isyan eder. Önce, sopayla ordunun komutanını öldürürler. Ardından da Rodos'tan ayrılıp Konstantinople'a doğru yola çıkarlar. Bu, İmparatorlukta altı ay sürecek olan bir karmaşa ve isyan devrinin başlangıcıdır. İsyancılar yolda, eyaletlerin birinde vergi memurluğu yapan Theodosius adında birini imparator yapmak isterler. Böyle bir görevi aklından bile geçirmeyen Theodosius, dağlara kaçar. Ancak 715 yılı sonlarında yakalanır, yaka paça geri getirilir ve III. Theodosius unvanıyla imparator ilan edilir. II. Anastasius ise tahttan ayrılır, keşiş elbisesi giyer ve Selanik'e gönderilir.

III. Theodosius (715-17), tahtta Anastasius kadar bile kalamaz.

Son yirmi yıl içinde Bizans tahtına altı imparator geçmiştir. Bu süre içinde taht kavgaları, yaşanan karışıklık ve isyanlar, imparatorluğu giderek zayıflatmaktadır. Kendi içine dönük mücadelenin sürdüğü bu dönemde, istikrar sanki bir daha sağlanamayacakmış gibi görünmektedir. Çeşitli temalardaki ordular, düşmana karşı yurdu savunacağına birbiriyle mücadele halindedir ve boğazlarına kadar siyasetin içine girmiş, bu arada fonksiyonlarını unutmuş görünmektedirler. Hatta ülkenin korunması, onlar için öncelikli bir konu olmaktan çıkmış gibidir. II. Anastasius olayında olduğu gibi, en kritik noktada imparatoru devirmekten çekinmezler.

O sırada Anatolikon Teması'nın strategosu, yani komutanı ve valisi Leo, tarih sahnesine çıkar. Asıl adı Konon olan, Maraş'ta doğan ve mütevazı bir aileden gelen Leo, II. Justinyen'in ilk imparatorluk döneminde ailesiyle birlikte Trakya'ya sürülmüştür. Ancak bu, aynı zamanda onun şansı olur; II. Justinyen 705 yılında, tahtı ele geçirmek amacıyla Bulgar ordusuyla birlikte Konstantinople'a gitmek için Trakya'dan geçerken, Leo, ailesine ait 500 koyunu yanına alarak II. Justinyen'i karşılar ve ona hediye eder. O dönemde bir ordunun başarısı, onun beslenmesiyle doğrudan ilgilidir. Leo'nun bu davranışı II. Justinyen'in çok hoşuna gider ve onu hizmetine alır. Leo, İmparator tarafından kendisine verilen çeşitli görevleri başarıyla tamamlar ve hızla yükselir. Bazen diplomat olur, bazen de ordunun başına geçirilir. Nihayet 715 yılında, imparator II. Anastasius tarafından, imparatorlukta en önemli ve büyüklük bakımından birinci sırada olan Anatolikon Teması strategosluğu-

na-komutanlığına atanır. Ancak Leo, bu görevini zaten tahta zorla çıkarılmış ve güçsüz bir imparator olan III. Theodosius'un yerini almak için kullanır. Ayaklandığında, imparatora sadık olarak karşısında sadece Opsikon Teması vardır. Buradaki güçler, imparatorun oğlunun kumandasındadır. Ancak çok büyük bir kuvvetle Opsikon Teması'na hızla giren Leo, İzmit'te, bütün komutanlarıyla birlikte imparatorun oğlunu esir alır ve hızla Üsküdar'a kadar gelir. Yapılan müzakereler sonunda anlaşmaya varılır. İmparator III. Theodosius, kendisi ve oğlu adına gerekli güvenceleri alarak yerini Leo'ya bırakır. Geri kalan ömrünü keşiş olarak geçirmek üzere, Efes'e gider.

Böylece yeni bir hanedan, İsaurian (Suriye) Leo Hanedanı dönemi başlar.

Başarılarla başlayan VII. yüzyılın son bölümü ile VIII. yüzyılın ilk 17 yılı, kaos ve çalkantılarla tam bir felakete dönüşerek tamamlanır. Heraklius'la başlayan başarı dönemi, ileride yaşanacak zaafların da temelini teşkil eder; Sürekli birbirleriyle savaşarak kaynaklarını yok eden dünyanın iki büyük imparatorluğu, yani Bizans ve Pers İmparatorluğu (ki Pers İmparatorluğu 651 yılında tarihe karışır) böylece, geleceğin en büyük gücü olmak üzere ortaya çıkan Müslümanlara her türlü fırsatı adeta altın tabak içinde sunarlar.

Bu dönemin yine en önemli yöneticilerinden biri, Halife Ömer'dir. 622'den 634'e kadar geçen çok kısa süre içinde henüz bir devlet tecrübesi olmayan Müslüman Araplar, 641 yılına gelindiğinde neredeyse bir imparatorluk kuracak kadar toprağa sahip olurlar. Arap Yarımadası, Mezopotamya'nın önemli bir kısmı, Suriye ve Mısır, onların kontrolü altına girer. Araplar yönetim mekanizmasını, Bizans'ın bütün kurumlarını bünyelerine uydurarak oluştururlar. Basılan ilk madeni paralar için bile Bizans paraları örnek alınır. Ancak Bizans'ta paraların üzerine imparatorların resmi basılırken, Araplarda halifelerin resimlerinin konulması dini açıdan söz konusu değildir; bu nedenle başka işaretler konur. Ayrıca saray, resmi ve özel binaların yapımında da Bizans mimarlarından yararlanılır. Camiler istisna değildir, orada da Bizans mimarlarının çizimine başvurulur. Ancak diğer önemli bir husus olarak belirtmek gerekir ki, İslam orduları o dönemde, dönemin âdetlerine aykırı olarak, başta Kudüs olmak üzere, fethettikleri yerleri yakıp yıkmaktan kaçınır-

lar ve hatta Suriye'de Bizans'ın yarattığı eserleri olduğu gibi korurlar. Eski Yunan filozof, matematikçi ve ilim adamlarının eserlerini muhafaza ettikleri gibi, bunları Arapça'ya tercüme ederek ilmi gelişmenin önünü açarlar.

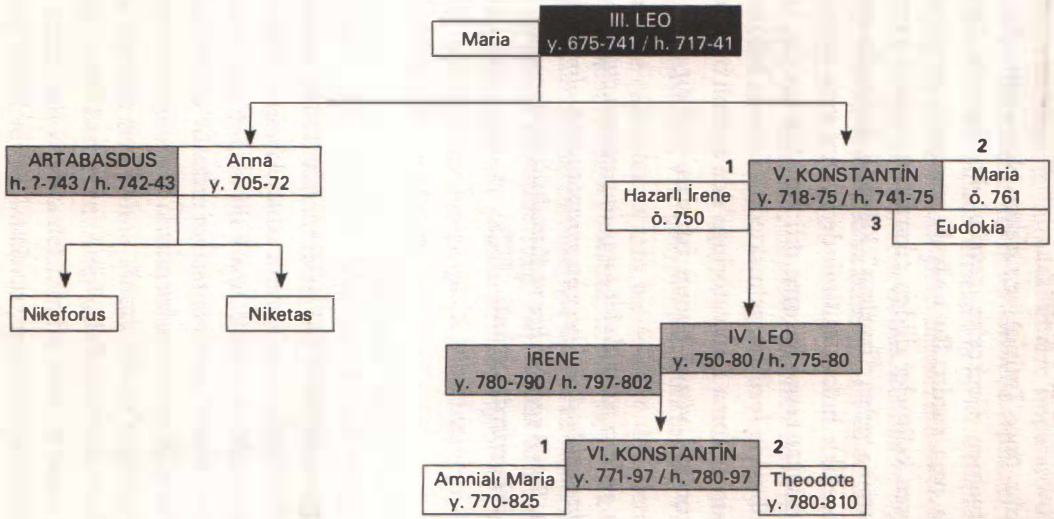
Bizans'ta daha önce Latince ve Grekçe olan resmi dil, Heraklius zamanında tamamen Grekçe'ye çevrilir. Bu konuda İmparatoriçe Martina'nın da payı vardır. Bu nedenle augustus, caesar gibi imparatorları niteleyen kelimeler dilden çıkarılır ve onların yerine Grekçe imparator anlamına gelen "basileus" kelimesi kullanılmaya başlanır. Üniversitede, özellikle hukuk eğitiminde Latince yine öğretilmektedir, ancak imparatorlukta resmi yazışma dili artık Grekçe'dir. Yunan kelimesi ise, esas itibariyle *İncil*'den gelmektedir. (Genesis bölümü 2.10)

Şarap her zaman Roma İmparatorluğu'nda önemli bir tüketim malzemesi olmuştur. VII. yüzyıl bunun istisnası değildir ama başka bir özelliği vardır:

"Byzantium, yedinci yüzyılda bir şarap imparatorluğuydu... Bu imparatorluğun muhteşem başkenti her cins şaraptan zevk almalıydı. Şaraplar çok kere Trakya, Batı Anadolu, Ege ve Karadeniz kıyılarından, zaman zaman da daha uzak yerlerden gelirdi..."(69)

(69) Andrew Dalby, *Taste of Byzantium*, s. 87.

İSAURİAN (SURİYE) veya LEO HANEDANI (717-802)

Not: (y) İmparatorların yaşadığı tarihleri, (h) hükümdarlık sürelerini, (ö) ölüm tarihini göstermektedir.

İkona Kırıcılar Dönemi
İsaurian (Suriye) Leo Hanedanı
(717-80)

"V. Konstantin oğlu Leo için Yunanistan'dan,
adı İrene olan bir eş getirtti."

III. Leo, 25 Mart 717 Perşembe günü büyük bir merasimle Konstantinople'a girer. Aynı gün Ayasofya'da yapılan törenle taç giyer. Böylece İsaurianlı III. Leo (717-41) Bizans'ın yeni imparatoru olur ve son yirmi yıldır devam eden taht kavgaları da böylece sona erer. Hem Bizans açısından bir istikrar dönemi başlar, hem de nereden, kim olduğu kestirilemeyen ve özellikle ordunun baskısıyla gelip giden imparatorlar dönemi sona erer. Ancak bu dönemin askeri başarıları yanında, dini konularda çıkan görüş ayrılıkları nedeniyle iç çekişmeler sona ermez.

III. Leo imparator olduğunda 32 yaşındadır. İdari ve askeri konulardaki tecrübesi, Bizans için şans olur. Çünkü Emevi Halifesi Süleyman, Konstantinople'u ele geçirmek için bir süredir gayet ciddi hazırlık yapmıştır. Ordu ve donanmanın başına, dönemin en yetenekli komutanı olan kardeşi Mesleme'yi geçirmiştir. 674-78 yılları arasındaki hatalara düşmek istemediği için, bu defa 1800 gemilik donanma ve 120 bin kişilik bir orduyla, Konstantinople'u tam bir ablukaya alacak ve ele geçirecektir. Asıl hedef, Konstantinople'u aldıktan sonra, artık direnç noktası kalmayacak olan Bizans'ı tümüyle Anadolu'dan çıkarmaktır. Bizans'ın ise, yirmi yıl süren iç mücadele ve kendi içindeki çeşitli ayaklanmalar nedeniyle, buna karşı koyması imkânsız gibi görünmektedir. Zaten böyle bir kuşatma karşısında hazırlıkları olmadığı gibi, tek kozları da mevcut surlardır.

İmparator III. Leo'nun, daha önceki diplomatik görevi nedeniy-

le Arapları ve özellikle Mesleme'yi iyi tanıması, ayrı bir şanstır. Ayrıca, basiretli bir kişi olan II. Anastasius, kısa süreli imparatorluğu sürecinde Arapların hazırlıklarını haber aldığında deniz surlarını güçlendirmiş ve uzun sürecek bir kuşatmada idare edecek kadar gıda stoku yapmıştır. Bizans açısından unutulmaması gereken diğer bir husus da, sahip oldukları Grek ateşidir. III. Leo tahta geçer geçmez Bulgarlarla temas kurar ve onlarla bir anlaşma imzalar. Aslında Bulgarlar, Bizans'tan en az Emeviler kadar nefret etmektedirler ama Araplara karşı Bizans'ı seçmekten başka şansları yoktur. Talep halinde Bizans'ın yardımına koşmayı zorunlu olarak kabul ederler.

Öte yandan imparator, düşman donanmasının şehri kuşatması halinde kendi zayıf karınlarının Haliç olacağını görür. *"Haliç'in ağzında girişi rahat 240 m'lik olan en dar noktayı düşman gemilerinin geçişini önlemek için zincirle kapatmayı planlar. Zincir'in şehir tarafındaki ucu Eugenius Kulesi'ne, karşı tarafta ise (Galata) Büyük Kule'ye bağlanarak emniyete alınır."*(70)

Yaz başında, Mesleme komutasındaki Emevi kara ordusu hızla ilerleyerek Bergama'yı aldıktan sonra, Çanakkale'den Trakya'ya geçer. Konstantinople surları önüne gelene kadar bütün bölgeyi yağmalarlar. Ordu, surların önüne gelir ve şehrin kara irtibatını kesmek için hemen kuşatmayı başlatır. Tarih 5 Ağustos 717 Perşembe'dir. Bu, Konstantinople'un dördüncü kuşatılması ve Emevilerin de şehri ikinci kuşatmasıdır. Öte yandan, Halife Sultan Süleyman da 1800 gemilik donanmayla bizzat Konstantinople önlerine gelir ve denizden gelebilecek bütün destekleri kesmek için, şehri ablukaya alır. İmparator Haliç'i zincirle kapatarak tedbirini tam zamanında almıştır ama Bizans'ın herhangi bir yerden yardım alma imkânı da kalmamıştır.

Bizans, artık yok olma tehlikesiyle karşı karşıyadır. İmparator Grek ateşini ilk kez Emevi donanmasına karşı kullanacaktır. Başarılı olduğu takdirde, şehrin savunmacılarının morali yükselecek ve Araplara da büyük bir darbe indirilecektir. Nitekim Grek ateşi yüklü Bizans gemileri, Emevi donanmasına arkadan saldırır. Başarıyla püskürtülen Grek ateşi, en az 20 Emevi gemisini tutuşturur. Bu ateş deniz yüzeyinde de yandığı için, gemilerden atlayan 2000 Emevi denizcisi de kendilerini ateşten

(70) Edward N. Luttwak, *The Grand Strategy of The Byzantine Empire*, s. 70.

kurtaramazlar. Halife, hem Grek ateşi hem de olası baskınlardan kurtulmak için, gemileri daha geriye çeker.

Kuşatmayı yapan Emevi kara ordusunun surları aşmak için yeterli teçhizatı yoktur, hatta lojistik destekleri de yetersizdir. Ordunun beslenmesi için gıda temini, çevredeki tarlalar ve tahıl ambarları soyulmak suretiyle halledilmeye çalışılır. Kış ayları geldiğinde sonuçsuz kuşatma devam etmektedir ama Emevilerin kayıpları hızla ve düşmandan ziyade, yiyecek kıtlığı nedeniyle artmaktadır. Önce atlar, sonra develer kesilerek yenmeye başlanır. Öte yandan, kış da beklenmedik şekilde sert geçmeye başlar. Salgın hastalıklar Arap ordusu içinde kayıpları arttırır. Her gün yüzlerce Arap askeri ölmeye başlar ve bu arada Halife Süleyman da hayatını kaybeder. Ölüleri gömmek, artık bir sorun haline gelmiştir. Ancak onları, bir başka bela daha beklemektedir; bütün düzenini kaybeden Emevi ordusu, 718'in bahar aylarında Bulgarlar için kolay lokma haline gelmiştir ve yapılan saldırılara cevap veremez durumdadırlar. Denizde ise durum daha berbattır. Çünkü çok sert olan kış şartları, Emevi gemilerinin büyük bir bölümünü kullanılmaz hale getirmiştir.

718 Ağustos'unda Emevi kara ordusu 22 bin kayıp vermiş, yaz başındaki ani bir lodos fırtınası ise gemilerinin neredeyse tamamını, yok etmiştir. 718'in 15 Ağustos Perşembe sabahı Bizanslılar uyandıklarında, neredeyse bir yıldır görmeye alıştıkları ve yaşamlarının bir parçası haline gelen Araplar ortada yoktur. Etrafta artık, ne Arap ordusu ne de donanması vardır. Çünkü Mesleme kuşatmayı kaldırmış ve ülkesine doğru yola çıkmıştır. Konstantinople, surları sayesinde bu badireyi de atlatmıştır. Öte yandan, Emevilerin 1800 gemisinden sadece 5 tanesi dönüş yolculuğunu tamamlar.

Sonuç, imparator ve Bizans için mutlak bir zaferdir. III. Leo, geri çekilme sırasında çeşitli saldırılar düzenleyerek Arap ordusunun kayıplarını arttırır. Ayrıca, Batı Ermenistan'ın bir bölümünü tekrar ele geçirir. Daha sonraki yıllarda, özellikle 726'dan sonra, Arap orduları birçok defa Bizans toprağına saldırırlar ama Bizans için bir daha asla tehlike teşkil etmezler ve Konstantinople'u kuşatmayı da denemezler.

İmparatorun bu başarısı, batıdaki ülkelerde geniş yankı uyandırır. Kutlamak için çeşitli ülkelerin elçileri Konstantinople'a gelir. Konstantinople'da zafer nedeniyle düzenlenen şenlikler, günlerce sürer.

Bu arada eski İmparator II. Anastasius, iktidarı tekrar ele geçirmek için, keşiş olarak sürgüne gönderildiği Selanik'te isyan çıkartır. Bulgarların desteğini sağladığı gibi, imparatorluk döneminde onunla birlikte çalışan birçok komutanın da kendisine katılacağını umut etmektedir. Bulgar ordu ve donanmasıyla Marmara Ereğlisi'ne geldiğinde, İmparator Leo ile Bulgarlar arasında birtakım gizli görüşmeler gerçekleşir. Sonunda Bulgar güçleri II. Anastasius'u terk eder. Yakalanan II. Anastasius da hemen orada idam edilir.

III. Leo devrinde, yeni bir organizasyonla yönetim yapısının güçlendirilmesi amaçlanır. İlk olarak, Anatolikon Teması ikiye ayrılır. Böylece, çok geniş bir bölgeyi kontrol eden eyalet valisinin, vaktiyle kendisinin yaptığı gibi, taht açısından tehlikeli olması önlenmiş olur. Yönetim, yeni temalar da kurularak yeniden yapılandırılır. Artık dört tema yerine, Trakya, Opsikon (aynen muhafaza edilir), Thracesian, Anatolikon, Bukellarian ve Armenikon temaları vardır.

İmparator, 726'da yeni bir kanuni düzenlemeye gider ve kanunnameyi, kendisi ve müşterek imparator yaptığı oğlu V. Konstantin'in adına yayınlar. Bu kanunname veya o zamanki ismiyle *ekloga*, medeni hukuk ve ceza hukuku bakımından önemli hükümler taşır ve bir devrim niteliğindedir. Kanunnamede özellikle aile ve miras hukuku, ön plana çıkar. I. Jüstinyen zamanında olduğu gibi, bu düzenlemenin temelini de Roma Hukuku teşkil eder. Ancak, ceza hukukuyla getirilen hükümler esas olarak insan haysiyetine aykırıdır ve ayrıca Hıristiyanlıkla bağdaştığı da şüphelidir. Bazıları; el, burun, dil kesme, gözlerin kör edilmesi, saçların kesilmesi ve yakılması gibi doğrudan fiziksel cezalardır. Gerçi bunlar, imparator ve imparatoriçelere ve hatta bazen patriklere bile uygulanagelmiştir ama yasal hale getirilmesi düşündürücüdür. Tüm yasal düzenlemelerin çok önemli bir özelliği daha vardır. Yayınlanan kanunname herkes tarafından rahatlıkla anlaşılabilecek şekilde kaleme alınmıştır. Bu kanunname, daha sonraki yasal düzenlemeler için kaynak görevi gördüğü gibi, Bizans sınırlarını aşarak Slav ülkelerinde de etkili olur.

Öte yandan imparatorlukta, azizlerin resmedildiği ikonaları kutsal kabul etmek ve hatta bir ölçüde tapınmak giderek yaygınlaşmış ve Bizans'ın dindarlığının göstergesi haline gelmiştir. Hâlbuki III. Leo, bir köylü çocuğu olarak Monofizit eğilimle yetişmiştir. Monofizit eğilimin

temelinde ise İsa'nın Kutsal Ruh, daha doğrusu tanrısal olduğu esası vardır. İsa'ya ikonalarla insani bir görüntü vermek, bu inanca aykırıdır.

"İkon kelimesi Grekçe eikon kelimesinden gelmektedir. Grekçe konuşulan Roma İmparatorluğu'nda ve hatta Hıristiyanlık'tan da önce, eikon kelimesi insan portresi anlamına geliyordu."(71) Bizans dünyasında ikon kelimesinden, dini portre ve manzara resimleri anlaşılmaktadır. Meryem Ana, İsa ve Ortodoks azizleri genellikle tahta paneller üzerinde çeşitli boya tekniği ile resmedilmiş ve Ortodoks âlemi bunları kutsal olarak kabul etmiştir.

İmparator 726 yılından sonra, ikonalara karşı açıkça tavır alır. Bu kararını önemli ölçüde etkileyen husus, bir doğa olayıdır. 718 yılından beri Ege Denizi'nde Thera'nın batısında faal olan volkan, o yıl birden duman ve lav püskürtmeye başlar. Dumanlar bütün batı Anadolu ve hatta Adriyatik kıyılarından bile görülür. İmparator bunu, ikonalara tapınmaktan doğan günahın Tanrı tarafından cezalandırılması olarak algılar ve ikonalara karşı tutumunu sertleştirir. İmparatorluk sarayının ana girişi olan Bronz Kapı veya o zamanki adıyla Chalkē üzerinde, İsa'nın muhteşem bir resmi vardır. İmparator ilk iş olarak, bir askeri görevliyi göndererek bu resmi yerinden söktürür. Ancak halk anında tepki koyar ve sökme işini yapan asker, özellikle kadınların başı çektiği bir grup halk tarafından linç edilir. Şehirde tepki giderek artar. Bunu, Ege'deki donanmanın ve Hellas Teması ordusunun isyanı takip eder. Donanma ile ordu, birlikte hareket ederek Konstantinople'a yürürler. Asiler Konstantinople'a yaklaştıklarında, III. Leo kendisine bağlı donanma ve orduyla yola çıkar ve isyan eden donanmayı (yani Bizans donanmasının bir kısmını) Grek ateşiyle yok eder. Bu haber üzerine direniş kökünden kırılır, asi güçleri dağılır ve onlar tarafından imparator ilan edilen kişi yakalanarak idam edilir.

İmparator III. Leo isyanı bastırmıştır ama tedbirli olma gereğini duyar ve tepkilerin azalmasını bekler. Ardından, yasal bir dayanak bulmak üzere Ocak 730'da, patrik dâhil en üst kademedeki dini ve idari görevlileri toplantıya çağırır. Toplantıda onlara, ülkedeki tüm ikonaların yok edilmesi için hazırlanan imparatorluk emirnamesini gösterir ve onaylamalarını ister. Patrik reddeder. İmparator bunun üzerine patriği görev-

(71) Leslie Brubaker, *Inventing Byzantine Iconoclasm*, s. 3.

den alır ve onun yerine, bu emirnameyi onaylayacak Anastasius'u patrik atar. İmparatorluk kararnamesi toplantıda onaylanır ve imparatorluktaki tüm ikonaların yok edilmesi karar altına alınır. Yarım asırdan fazla sürecek, karışıklık ve isyanlara neden olacak bu uygulamaya ya da döneme, "İkona Kırıcılık" (Iconoclasm) denmiştir.

İmparatorluktaki tüm ikonaların yok edilmesi emrine uymayanlar tevkif edildiği gibi, çeşitli cezalara çarptırılır. Özellikle doğudaki manastırlarda bulunan muhteşem güzellikteki ikonaların büyük bir kısmı ortadan kaldırılır ama yüzlerce papaz ve keşiş de, elbiselerinin altlarına gizledikleri ikonalarla Hellas Teması'na veya İtalya'ya kaçarlar. İkonaların önemli bir kısmı da Kapadokya'da saklanır. Batıda bu emirnameye zaten uyulmaz. Hatta Papa III. Gregory, İtalyan Synodu'nu toplar ve ikona kırıcılığı dinde bir sapkınlık olarak ilan ederek, ikona kırıcıları aforoz eder. Böylece Doğu ve Batı kiliseleri arasındaki ayrılık daha da derinleşir.

Papanın davranışına kızan ve cezalandırmaya karar veren imparator III. Leo, papayı tevkif edip Konstantinople'a getirmesi için komutanlarından birini aynı yıl gemiyle Roma'ya gönderir. Ancak gemi, Adriyatik'te tutulduğu fırtınada batar. Zaten papa da o sıralar ölür.

Öte yandan doğuda ise, Arap saldırıları devam etmektedir ve Araplar 733'te Hazar Hanlığı bölgesini işgal ederler. Ardından da Ermeni ve Anadolu temalarına ait bölgelere de akınlarda bulunurlar. İmparator, müşterek düşmana karşı bir birlik oluşturmak için, oğlu V. Konstantin'i Hazar hanının kızıyla evlendirir. Araplar'ın Batı Anadolu'ya kadar ilerlediği dönemde, Lombardlar 737'de Ravenna'yı ele geçirir. Tehlikenin giderek büyüdüğünü gören imparator, Arapların üzerine gitmek üzere 740 yılı baharında, oğlu Konstantin'i de yanına alarak büyük bir orduyla yola çıkar. Anadolu temalarının içlerine kadar ilerleyen 20 bin kişilik Arap ordusuyla karşılaşan III. Leo büyük bir zafer kazanır. Neredeyse bütün Arap ordusu yok edilmiştir. III. Leo bunu, ikonaları ortadan kaldırdığı için Tanrı'nın kendisine bir armağanı olarak değerlendirir.

Çok geçmez, büyük bir deprem, 26 Ekim 740 Çarşamba günü Konstantinople'u, Trakya'nın bir bölümünü ve Bitinya'yı, yani Kocaeli Yarımadası'nın olduğu bölgeyi vurur. İzmit yerle bir olur. Konstantinople'da birçok bina çöker. Özellikle Aya İrini'de, büyük hasar meyda-

na gelir. Forumdaki Büyük Konstantin ve Altın Kapı'daki I. Theodosius heykelleri devrilir. Kara surları önemli ölçüde hasar görür. Ölü sayısı hesaplanamaz. İkona taraftarları da bunu, Tanrı'nın ikonaları yok edenleri cezalandırdığı şeklinde yorumlar.

İmparator, surların tamiriyle işe başlar ama çok yaşamaz ve 18 Haziran 741 Pazar günü ölür. Yerine oğlu Konstantin geçer. O da ilk iş olarak başta Aya İrini olmak üzere, onarım işlerine başlar.

V. Konstantin "Copronymus" (741-75), 718 yılında Konstantinople'da doğmuştur. Küçük yaşlardan başlayarak, hem askeri, hem de dini konularda sıkı bir eğitimden geçirilmiştir. Nitekim aldığı askeri eğitim kadar, babasıyla birlikte gittiği seferlerde edindiği tecrübe nedeniyle, Konstantin'in bütün imparatorluk dönemi sayısız başarılarla geçer. Aldığı dini eğitim ise onu fanatik bir "İkona Kırıcı" yapar. Ona, Tanrı'nın asla resminin çizilemeyeceği, İsa'nın Tanrı'nın oğlu olarak resmedilmesinin mümkün olamayacağı ve bunun Hıristiyan inancına aykırı olduğu öğretilmiştir.

Tahta geçtiğinde 23 yaşında olan V. Konstantin, ilk yıl, Konstantinople'da oldukça eğlenceli bir hayat yaşar. Aslında başlangıçta kendi cinsine eğilimi fazladır ve sarayı delikanlılarla doldurur. Her akşam sabahlara kadar içilir, dans edilir. İmparator ayrıca, "harp" çalmada da oldukça ustadır. Daha sonraları üç defa evlenir ve ilk eşi Hazar prensesi İrene'den 750'de oğlu Leo (ki sonradan imparator olacaktır), üçüncü eşinden 5 erkek ve bir kız çocuğu olur. İkinci eşi ise çocuk doğuramadan iki yıl içinde ölür.

Genç imparator, Haziran 742'de Araplarla savaşmak üzere ordusuyla Konstantinople'dan ayrılır. Bitinya'dan geçerken, Araplarla yapacağı bu savaşı görüşmek üzere, Ermeni Teması komutanı Artabasdus'u yanına çağırır (Konstantinin'in babası III. Leo'nun tahtı ele geçirmesinde büyük yardımı olan ve daha önce Opsikon Teması'nda uzun yıllar komutanlık yapan Artabasdus'u imparator III. Leo ödüllendirmiş ve onu kızıyla evlendirmiştir. Yani Artabasdus, Konstantin'in enişte sidir). Artabasdus'un niyeti ise başkadır. O, tahtı ele geçirmek için imparatoru öldürmek niyetindedir. Bu amaçla da, ordusuyla birlikte imparatorluk karargâhına baskın yapar. V. Konstantin'in sadık bir adamı imparatorluk elbisesini giyer, uşak kıyafetine giren V. Konstantin de bir ata bi-

nerek Amorium'a kaçmayı başarır. Ordusuyla Konstantinople'a gelen Artabasdus (742-43), kendisini basileus, "imparator" ilan eder. Yapılan törenle, Patrik Anastasius tarafından kendisine imparatorluk tacı giydirilir. Yeni imparatorun ilk emri, ikonaların itibarını iade etmek ve daha önceki emirnameyi yürürlükten kaldırmak olur.

İmparatorluk ikiye bölünmüş gibidir. Anadolu ve Thracesian Temaları V. Konstantin'i desteklerken, diğer temalar yeni imparatorun yanındadır. Sonbahar geldiğinde Artabasdus, sorunu kökünden çözmek üzere ordusuyla V. Konstantin'in üzerine yürür. Sardis yakınlarındaki savaşı, eğitimi sırasında edindiği üstün taktik yeteneği sayesinde V. Konstantin kazanır ve Artabasdus Konstantinople'a kaçar. Konstantin eylül ayı içinde Konstantinople önlerine gelir ve şehri kuşatır. Bu defa Konstantinople, bir anlamda kendi imparatoru tarafından kuşatılmıştır ve kuşatma epeyce uzun sürer. V. Konstantin, şehri almak için savaşmak niyetinde değildir; sadece şehre bütün giriş ve çıkışları karadan ve denizden kontrol altına alarak, tam bir abluka uygular. Şehirde durum, aylar geçtikçe ümitsizleşir. 743 yılı sonbaharı geldiğinde yiyecek kıtlığı had safhaya varır ve açlık nedeniyle kargaşa çıkar. Halkın bir kısmı şehri terk etmeye başlar. Nihayet 2 Kasım 743 Cumartesi günü, V. Konstantin son bir saldırıyla şehri ele geçirir. Artabasdus ve iki oğlu yakalanır. İmparator, aile bağı nedeniyle, ceza olarak gözlerini oydurmakla yetinir. Artabasdus'a yardım eden komutanların tümünü idam ettirir. Artabasdus'a taç giydirdiği için, Patrik Anastasius'u da affetmez. Onu çırılçıplak soydurur, bir eşeğe ters bindirir ve Hipodrom'da dolaştırarak teşhir edip aşağılar. Sonunda ondan daha iyi bir uşak bulamayacağını düşünen imparator, Anastasius'u affederek patriklik makamında bırakır.

İmparator ilk iş olarak, II. Konstans, Filippikos Bardanes ve II. Anastasius'un başlarına bela olan ve tahtı kaybetmelerine sebep olan Opsikon Teması'nın gücünü azaltmaya karar verir. Orduyu ikiye bölerek büyük bölümünü yanına getirtir ve orada sadece bir birliği bırakır. Zaten doğu sınırlarını korumak için artık o kadar büyük güce ihtiyacı yoktur.

Emeviler, o sırada ölen Halife Hişam'dan sonra taht kavgalarına başlamışlardır. Esasen artık Emevi Hanedanı'nın da sonu gelmiştir. Altı yıl sonra, 750'de tarihe karışacaktır. Doğudaki baskı giderek azalınca, bunu fırsat bilen V. Konstantin 746 yılında Suriye'yi zapt eder. Bu arada ailesinin şehri olan Maraş'ı da alarak imparatorluk sınırla-

rına katar. 750 yılında ise, Arap sınırı yakınlarındaki bölgedeki halkı, Bulgarlarla sınırı teşkil eden kaleleri güçlendirerek oraya yerleştirir. Bunun üzerine Bulgar Hanı imparatordan haraç isteyince imparator da buna karşılık olarak, oldukça uzun sürecek Bulgar seferlerini başlatır.

İmparatorlukta başarılar devam ederken, sık sık ortaya çıkan bir musibet büyük problemleri beraberinde getirir. 745'te Sicilya'da başlayan veba salgını, 747'de Konstantinople'a ulaşır ve çok hızla yayılır. İmparator bu felaketten korunmak için Konstantinople'u terk ederek Bitinya'ya, yani Kocaeli Yarımadası'na gider. Şehirdeki veba salgını inanılmaz boyutlara ulaşarak, nüfusun yarıdan fazlasını yok eder. İmparator ancak, salgın 748'de sona erince geri döner. Şehir alabildiğine tenhalaşmış, o eski şen şakrak, eğlenceyi sonuna kadar yaşayan ve meyhanelerin her akşam dolduğu Konstantinople gitmiş, yerine hayalet bir şehir gelmiştir. Bunun üzerine imparator Yunanistan'dan ve adalardan Konstantinople'a binlerce kişiyi biraz da zor kullanarak getirir ve yerleştirir. Çok kısa bir süre sonra, yani bir yıl içinde, olanlar unutulur ve şehir yine eski havasına, yaşantısına döner. Konstantinople önceden olduğu ve sonradan da olacağı gibi Konstantinople'dur ve kötü geçmişi kısa zamanda unutmaya hazırdır.

Bu arada Bizans donanması da büyük başarı kazanır. 747'de Kıbrıs açıklarında karşılaştığı Arap donanmasını yok eder. 749'da ise Abbasilerle Emeviler boğuşmaya başlarlar. Nitekim 750'de Emeviler tarihe karışır ve Abbasi Halifeliği dönemi başlar. Bu kargaşaları fırsat bilen İmparator V. Konstantin, 752'de Ermeni ve Mezopotamya bölgelerine sefer düzenler ve bu sefer sırasında Erzurum (Theodosiopolis) ve Malatya (Melitene) gibi iki önemli kaleyi ele geçirir. Burada da esir edilenler yine Trakya'ya, Bulgar hududuna yakın yerlere yerleştirilmek üzere gönderilirler.

754 Şubatı'nda imparator, Boğaziçi'nin Anadolu tarafındaki Hiera Sarayı'nda bir konsil düzenler. İkona taraftarı oldukları için, bu toplantıya İskenderiye, Antakya ve Kudüs patrikleri katılmazlar. Batı kiliselerinden ise, hiç kimse gelmez. Buna karşılık konsil, ikona kırıcı 238 piskoposun katılımıyla toplanır. Yedi ay süren tartışmalardan sonra toplantının son günü —29 Ağustos Perşembe— konsil, bütün ikonaların yok edilmesi ve ikonalara ibadetin yasaklanmasına karar verir. Bu karardan

sonra 15 yıl süreyle, ikona taraftarı keşişlere ve rahibelere olan baskı artar. Keşişlere türlü eziyetler yapılır, sakallarına yanıcı bir macun sürerek yakılırlar ve çoğu hayatlarını kaybeder. Bu ara rahibeler de zorla evlenmeye mecbur edilir. Manastırlardaki gümüş ve altın eşya yerlerinden sökülerek Konstantinople'a, imparatora gönderilir. Sökülen aziz resimleri ve ikonaların yerine büyük boyutlu haçlar çizilir, manzara resimleri ve yarışları gösteren resimler asılır.

Alınan kararlara karşı tepkilerin doğması da kaçınılmazdır. Nitekim o dönemde çok tanınan Stefen (Stephen The Younger) isimli bir keşiş, 754 yılı konsilinde alınan kararlara karşı çıkar ve tanımadığını açıklar. Kendisine bu konuda büyük baskı yapılır. Sonunda imparator onu tutuklatıp önce sürgüne gönderir, daha sonra Konstantinople'a getirerek sorgulamasını bizzat kendisi yapar. 765 yılında ölüme mahkûm edilen keşiş, askerler tarafından caddelerde sürüklenerek götürüldüğü sırada sopa darbeleriyle öldürülür. Daha sonraki yüzyıllarda Stefen unutulmayacak ve aziz ilan edilecektir.

Batıda ise yeni bir tehlike belirir. Bulgarlar, barış anlaşmasını bozarak imparatorluk sınırlarını ihlal etmeye ve bazı bölgeleri işgale başlarlar. Böylece, 756'da Bizans'la Bulgarlar arasında başlayan yeni bir savaş dönemi nedeniyle imparator, dokuz kez Bulgar seferine çıkar. Mücadele 762 yılında çok şiddetlenir. Çünkü Bulgar tahtını Bizans düşmanı Teletz ele geçirmiştir. İmparator, Bulgarlar üzerine büyük bir sefer düzenleyerek Teletz belasını def etmeye kararlıdır. Ordusuyla birlikte karadan hareket eder. Ayrıca büyük bir süvari gücünü de, donanmayla Tuna bölgesine gönderir. Kara ordusu ile süvari güçleri birleşir ve Bulgarlar üzerine yürümeye başlar. Bizans ve Bulgar ordusu, sonunda, 30 Haziran 763 Perşembe günü Karadeniz kıyısına yakın bir yerde karşılaşır. Sonuç Bulgar ordusu için tam bir felaket olur ve neredeyse bütün ordu yok edilir. İmparator V. Konstantin bu en büyük zaferini Konstantinople'a törenle girerek, coşkulu bir şekilde kutlar. Hipodrom'da şenlikler düzenlenir. Telezt ise bir iç isyan sonucunda öldürülür.

"Konstantinos V, babasından daha büyük komutan ve ondan çok daha mutaassıp bir tasvirler (ikona) düşmanı idi... Onun dini bakımdan muarızlarına reva gördüğü takibatta ve yaptığı işkencelerdeki sonsuz zalimliği, ilkel bir kabalıktan değil, marazi ruh gerginliğinden doğmuştur. Onu

askerlerin ilahı haline getiren Araplar ve Bulgarlar karşısında kazandığı parlak zaferler, ani bir atılganlığın değil, aksine kişisel cesareti ile meczolan uzak görüşlü bir strateji ustasının üstün zekâsı idi."(72)

V. Konstantin 769'da, Hazar Prensesi İrene'den doğan oğlu Leo'yu kendi seçtiği, Atinalı çok güzel bir kızla evlendirir.

"IV. Leo –veya daha büyük bir ihtimalle babası Konstantin– neden İrene'i seçmiştir? Bugün bile hâlâ sırrını korumaktadır. İrene gerçekten olağanüstü güzeldir ama imparatorluğun her tarafında zaten o güzellikte binlerce kadın vardır. Bu, onun tercihinde bir avantaj olarak görülemez. Ailesi ve geçmişi pek bilinmemektedir. Zaten İrene ismini de evlendikten sonra alır ve hakkında başka bilgimiz de yoktur. Yetiştiği yer ise, çoktandır eski önemini kaybetmiştir. Eskiden dünyanın entelektüel bir merkezi olan bu yer (Atina) artık küçük, sıradan, dini bir şehre dönüşmüştür ve hatta Parthenon bile kiliseye çevrilmiştir. Daha da şaşırtıcı tarafı, Atina halkının yürekten ikona destekçisi olduğu bilinmektedir ve İrene de bunun istisnası değildi..."(73)

Nitekim Patrik Nikeforus'un *Kısa Tarih* adlı eserinde şöyle yazılıdır:

"8 ve 15. yılda (o sırada Bizans'ta kullanılan takvime göre) Konstantin, oğlu Leo için Yunanistan'dan, adı İrene olan bir eş getirtti. O, Aralık ayında imparatoriçe olarak taç giydi ve böylece bu birleşmeden sonra törenlerle kutlamalar yapıldı."(74)

İrene ile Leo'nun evlenme törenleri Konstantinople'da yapılır. Leo daha çocukken babası tarafından müşterek imparator ilan edildiği için, evlenme töreniyle birlikte, İrene de "imparatoriçe" olur. Evlendikleri sırada Leo 19, İrene muhtemelen 14 veya 15 yaşındadır. Evlenme törenlerinin icra şekli ise, esas itibariyle o döneme ait bazı bilgileri vermesi açısından oldukça ilginçtir.

İrene gemiyle Ekim 769 sonlarında Konstantinople'a geldiğinde, önce Hiera Sarayı'nda ağırlanır. 1 Kasım 769 Çarşamba günü Rumeli tarafına geçer ve bugün Sarayburnu'ndan aşağı yukarı 500 m ilerideki Boukeleon Limanı'nda kendisini, şehrin ileri gelenlerinin eşleri kar-

(72) Georg Ostrogorsky, *Bizans Devleti Tarihi*, s. 155.
(73) John Julius Norwich, *Byzantium: The Early Centuries*, s. 367.
(74) Judith Herrin, *Women in Purple*, s. 51.

şılar. Böylece dünyanın en büyük ve en muhteşem şehrine ayak basmıştır. Oradan, askeri bir tören birliğinin refakatinde ve yol boyunca dizilen ve onu merak eden Konstantinople'luların alkışları arasında Büyük Saray'a varır. Ayasofya, Büyük Saray, Hipodrom ve halka ait Zeuxippos Banyoları gibi yapıları ile daha önce hiç görmediği böylesi zenginlik onu şaşırtmış ve Büyük Saray'ın içinde bulunan eski saray, çeşitli villalar, kabul salonları, kiliseler ve muhafızlara ait dairelerden geçerken gördüğü ihtişam ve zenginlik onu sersemletmiş olmalıdır. Kadınlar bölümünde kendisine ayrılan daireye geldiğinde, imparatorun onun için görevlendirdiği ve ona yardımcı olacak hanımlar tarafından karşılanır.

Ailesi hakkında pek bilgi sahibi olunmayan bu genç kızın, geleceğin imparatoriçesi olarak hazırlanması gerekmektedir. İlk olarak, hemen ertesi günden itibaren sarayın örf ve âdetleri öğretilmeye başlanır. Ayrıca altı hafta boyunca evlenme töreninde nasıl davranması gerektiğinin provası yapılırken, nikâh ve taç giyme töreninde giyeceği elbiseler hazırlanır. Bütün çalışmalar biter ve 17 Aralık 769 Pazar günü gelir. İrene o gün evlenecek ve aynı zamanda taç giyecektir. İmparator V. Konstantin ve müşterek İmparator IV. Leo (müstakbel kocası), önce senatörleri ve saray erkânını kabul ederler. Onlar ayrılınca içeriye, ellerinde imparatorluk tuniği ve tacı ile, patrik ve yardımcıları girer. Taç giyme töreni yapılacaktır; Leo ve İrene, üzerleri altınla bezeli kıyafetleriyle öne doğru çıkarlar. İmparator, patrik tarafından kendisine verilen tuniği İrene'e giydirir ve tacı başına takar. Böylece İrene resmen taç giymiş ve imparatoriçe olmuştur. Bu tören, imparatoriçelere özgüdür (Bizans'ta taç giyme törenlerinin önemli bir özelliği vardır. İmparatorlar, Tanrı'nın yeryüzündeki temsilcileri olduğu için, kendilerine tacı patrik giydirir. Ancak imparatoriçeler farklıdır. Onların tacı imparator tarafından giydirilir ve böylece güçlerini imparatorun kendisinden alırlar. İleride de görüleceği gibi, zaman zaman imparatorlar eşlerine taç giydirmekten kaçınmışlardır. O zaman onlar imparatoriçe değil, sadece imparator eşi olurlar).

İmparator ve imparatoriçeler tahtta yerlerini aldıktan sonra sıra tüm saray yetkilileri ve senatörlerin kabulüne gelmiştir. Önce, mevkilerinin yüksekliğine göre erkekler, sonra da eşleri, sırayla tören salonuna girerler. O günün kurallarına uygun reverans yaptıktan sonra, bağ-

lılıklarını göstermek üzere, imparator ve imparatoriçelerin dizlerini öperler. Bu ilk tören bittikten sonra, yeni imparatoriçe, saray yetkililerinin ve senatör eşlerinin refakatinde, sarayın başka bir bölümüne geçer. Orada imparatoriçeyi asillerden bir grup karşılar. Hepsi önünde diz çökerler ve üç kez, "Çok yaşa" diye bağırırlar. Ardından geçilen bir başka bölümde, seçkin askeri birlikler ile Yeşiller ve Mavilerin liderleri imparatoriçeye bağlılıklarını sunarlar. Daha sonra yeni imparatoriçe balkona çıkarak, orada toplanmış olan halkı selamlar. Nihayet törenin en anlamlı olan son kısmına gelinir. İmparatoriçe, kendisine ayrılan özel bölmeye geçer. Burada imparatorluğun askeri ve sivil işaretleri olan bayraklar yeni imparatoriçenin önünde aşağı doğru indirilir ve imparatoriçenin, imparatorluğun en önemli unsurlarından biri haline geldiği böylece kabul edilmiş olur. Bu törenle imparatoriçeye ayrıca bir görev daha verilmiştir; erkek evlat doğurarak, imparatorluğun geleceğini garantiye almak. Tören sonunda bir koro ve halk, altın bezeli elbisesiyle terasa çıkan ve orada ayakta duran —ileride başlarına ne gibi belalar saracağını henüz bilmedikleri—yeni imparatoriçeye, üç defa tekrar edilen bir şarkı-dua okur:

"İmparatorluk tacı sağlıklı bir şekilde başına konduğu için bugün en büyük günlerden biri Tanrım, bugün Romalıların kurtuluş günü, bugün dünya için neşeli ve haşmetli bir gün. Her şeyin sahibi Tanrı'ya şükürler olsun! O'na şükürler olsun ki seni imparatoriçe yaptı. Tanrı'ya şükürler olsun ki, başını taçlandırdı ve belki O sana bu tacı giydirdi. İnşallah uzun yıllar erguvan rengini (imparatoriçelik elbiselerini) taşır ve Roma'nın yüceliğini ve ihtişamını korursun."(75)

Roma'nın yeni basilissa'sı, artık erguvan rengini giymeyi hak etmiştir. Terastan dönen yeni imparatoriçe, bu defa saray yetkilileri ve senatörler refakatinde, kendisine ayrılan bölüme gider. Burada ise, özel hizmetindeki ve çoğu hadım olan kişiler tarafından karşılanır. Özel hizmetliler yeni imparatoriçeyi, üç defa "Hoş geldiniz" diye bağırarak karşılarlar. Böylece resmi taç giyme töreni de sona ermiş olur.

Şimdi sıra evlenme törenindedir. İmparatorluk kıyafeti giyinmiş olan IV. Leo, başında tacıyla, onu St. Stephen Kilisesi'nde beklemektedir. İrene de, başında tacı olduğu halde kiliseye gelir. Resmi evlenme tö-

(75) Judith Herrin, *Women in Purple*, s. 62.

reninin tamamlanması için, her evlilikte olduğu gibi, her iki tarafın ailesi tarafından yerine getirilmesi gereken yükümlülükler vardır. Önce aileler birbirine takdim edilir ve sonra evlilik kontratının değiştokuşu yapılır. Ayrıca çifte, çeyiz ve evlilik hediyeleri verilir. Daha sonra patrik çiftin sağ ellerini birleştirir, yüzüklerin değişimi yapılır ve parmaklara takılır. Yine patrik tarafından yapılan duadan sonra, evlilik töreni tamamlanmış olur. Birlikte kiliseden çıkan çift, sarayda kendilerine ayrılan bölüme giderler. Üzerlerinden tören sırasında giydikleri kıyafetleri çıkaran IV. Leo ve İrene, akşam sarayın 19 Masalı Yemek Salonu'nda İmparator V. Konstantin tarafından verilen büyük ziyafete katılırlar. Üç gün sonra, 20 Aralık 769 Çarşamba günü, imparatoriçe için banyo töreni düzenlenir ve evlilikle ilgili bütün formaliteler böylece tamamlanmış olur. Artık İrene resmen Bizans imparatoriçesidir.

Yeni imparatoriçeden bundan sonra beklenen tek şey vardır; hanedanın devamını sağlamak için bir erkek çocuk doğurmaktır. Gerçi IV. Leo'nun, babası V. Konstantin'in diğer eşinden olan beş erkek kardeşi daha vardır. Ama amaçlanan tahta imparatorun en büyük evladının, ondan sonra da en büyük evladın çocuğunun geçmesidir. IV. Leo'nun geceleri sık sık eşini ziyaret ettiği bilinmektedir. Nitekim kısa bir zaman sonra İrene hamile kalır. Şimdi merak edilen konu, doğacak çocuğun erkek olup olmadığıdır. Merak 14 Ocak 771 Pazartesi günü son bulur. İrene, sarayın erguvan renkli odasında (porphyra) gayet sıhhatli bir erkek çocuk dünyaya getirir (bu odaya erguvan renkli oda denmesinin nedeni, bütün duvarlarının erguvan renkli mermerlerle ve yine erguvan renkli ipekli kumaşlarla kaplı olmasıdır. Bu odada dünyaya gelenlere de "erguvanlar içinde doğan" denir ve böylece imparatorluk sülalesinden geldiği tescil edilmiş olur). Bebek, aynı odada doğan ikinci çocuktur. İlk doğan ise baba IV. Leo'dur. Bebeğe dedesinin adı verilir: Konstantin.

Erkek çocuğun doğumu, gerek imparatorluk ailesi gerekse de Konstantinople'da coşkuyla karşılanıp törenlerle kutlanır. İmparator V. Konstantin'i, ilk olarak senato kutlar. Ayrıca patrik, Ayasofya'da düzenlediği bir ayinle sağlıklı bir şekilde gerçekleşen doğumu kutsar. Hipodrom'da sırf bu amaçla şenlikler ve at yarışları düzenlenir.

İmparator IV. Leo, oğlu için özel bir içecek hazırlatır. Bunun adı lochozema'dır (muhtemelen bu lohusa şerbetidir). Bu içecek bütün şe-

hir halkına ikram edilir. Doğumun sekizinci gününde ise asıl tören başlar. Bunun için, önce İmparatoriçe İrene'in odası özel olarak hazırlanır. Duvarlara altın bezeli kumaşlar asılır. Bütün mobilyaların üzeri altın işlemeli örtülerle kaplanır. Koridor ve oda, binlerce mumla aydınlatılır. Tören uzun süreceği için, anneye en rahat edebileceği yer hazırlanır. Çocuğa, sırf o gün için özel bir kıyafet giydirilir. İlk olarak İrene'e ilk tebrik sunanlar, onun özel bölümü hizmetlileri ve görevli hadımlardır. Sonra saraya mensup bütün hanımlar (doğum olduğu için öncelik hanımlardadır), eşlerinin rütbelerine göre aldıkları küçük hediyelerle, yeni anneyi kutlarlar. Bunları senato üyeleri ve rütbelerine göre, saray yetkilileri izler. Böylece tören sona erer. İrene, Bizans'ta her doğum yapan anne gibi 40 gün bekler ve ondan sonra yıkanır (Anadolu'da uzun yüzyıllar boyunca süren bu âdetin Bizans'tan intikal ettiği bellidir). Hemen ardından çocuğun vaftiz töreni, annenin de katılımıyla, patrik tarafından icra edilir. Atina'dan yaklaşık 14 ay önce gelen genç bir kız, şimdi imparatorluğun en yetkili dördüncü kişisidir. Daha sonra bu durum hızla değişecektir.

Yeni Bulgar kralı Telerig bir süredir Bizans'la mücadele halindedir. İmparator V. Konstantin 773'te Bulgaristan üzerine yine sefer düzenler ama tam bir başarı sağlayamaz. İmparator, 775 yılı bahar aylarında bir kez daha Bulgar seferine çıkar. Ancak çok geçmeden ayakları şişmeye başlar. Hızla ateşi yükselir ve doktorlar hastalığa bir türlü teşhis koyamazlar. Hemen geri dönülür. Silivri'ye kadar yatak içinde taşınır, oradan da gemiyle Konstantinople'a hareket edilir. V. Konstantin şehre vardıktan sonra ise çok yaşamaz ve 14 Eylül Perşembe günü, 57 yaşındayken ölür. Eşi Evdokya ve oğulları tarafından Kutsal Havariler Kilisesi'ne gömülür. Mezarı, kısa bir süre sonra başka bir yere taşınır. Savaşlarda 1.800.000 nomisma (veya solidus) harcamış olan V. Konstantin, oğlu IV. Leo'ya oldukça boş bir hazine bırakır; ancak şüphesiz, birçok yönden Bizans tarihine damgasını vurmuş imparatorlardan biridir.

Tahta, o sırada 25 yaşında olan oğlu IV. Leo (775-80) geçer. IV. Leo, annesinin Hazar prensesi olması nedeniyle tarihi kayıtlarda Hazarlı Leo (Leo the Khazar) diye anılır. Artık o imparatorluğun tek hâkimidir ve o

sırada sadece 20 yaşında olan İrene de kocasının yanında imparatoriçe olarak hüküm sürmeye başlar.

Karıkoca Büyük Saray'ın imparatorluk bölümüne yerleşirler. Yeni imparatoriçenin ilk işi İmparatoriçe Evdokya'yı ve beş oğlunu sarayın daha küçük olan başka bölümüne sürmek olur. İmparator daha ileri gider ve beş erkek kardeşinin saraya girişini yasaklar. Bununla yetinmez, gelecekte oğlundan başka kimsenin (yani üvey erkek kardeşlerinin) tahta geçmemesi, için yavaş yavaş başka tedbirler de almaya başlar.

İmparator, 776 yılının 24 Nisan Çarşamba günü, paskalya kutlamaları için başkente gelen ordunun ileri gelenlerinin ve şehir loncaları temsilcilerinin katıldığı bir tören düzenler. Oğlu VI. Konstantin'in kendisinden sonra imparator olacağını, törene katılan bütün temsilcilerin imzaladığı yeminli bir belgeyle kabul ettirir. Aynı gün, bebek Konstantin müşterek imparator ilan edilir. Ertesi gün Ayasofya'da yapılan bir ayinle bu işlem tekrar edilir ve yazılı olarak kayda alınır. Bir sonraki gün, bu defa ordu komutanlarının ısrarı üzerine yeni bir tören yapılır. Bu törene imparatorun, daha önce babaları tarafından caesar ilan edilmiş beş erkek kardeşi de katılır. Böylece durum sağlama alınmış olur. Yine de, beş kardeşten ortancası —yaş sırasına göre üçüncü olan Nikeforus— bir süre sonra, bir saray darbesi ile IV. Leo'nun yerine geçmek ister, fakat başaramaz. Bunun üzerine, Nikeforus'un casear unvanı ceza olarak geri alınır. Onunla birlikte hareket eden görevlilerin hepsi tevkif edilir; bir kısmı işkence edilerek idam edilir, bir kısmı ise sürgüne gönderilir. Bu Nikeforus'un ilk başkaldırmasıdır.

IV. Leo'nun döneminde, ikona taraftarlarına yaklaşım biraz farklıdır. Her ne kadar o da bazı saray mensuplarını kırbaçlattırmış ve görevden attırmışsa da, bunlar babasının yaptıkları yanında çok yumuşak cezalandırmalardır. Öte yandan, keşişlere karşı olan düşmanlık bu dönemde önemli ölçüde azalır. Bunda ikona yanlısı İrene'in de payı olmalıdır.

Aslında doğuştan itibaren sağlıksız (muhtemelen tüberküloz) bir kişi olan IV. Leo, sağlık durumu da müsait olmadığı için, kısa süren saltanatı sırasında diğer imparatorlar gibi sefere çıkmaz. Ancak, döneminde hem 777 hem de 778 yılında Abbasilere karşı yapılan seferler başarılı olur ve hatta 778'deki sefer sonunda kazanılan zafer başkentte şenliklerle kutlanır. Bu arada Bulgar Kralı Telerig, Bizans'ın önemli düş-

manlarından biri olmasına rağmen, iç çekişmeler sonucunda 777'de tahtını kaybedince Konstantinople'a gelir ve IV. Leo'ya sığınır. Aynı yıl Konstantinople'da ölür.

IV. Leo daha 30 yaşında olmasına rağmen, 780 yılının yaz aylarında sağlığı giderek kötüleşir ve 8 Eylül Cuma günü ölür. Oğlu VI. Konstantin henüz 9 yaşındadır. Bu durumda, Konstantinople'a geleli sadece 11 yıl olan 25 yaşındaki İmparatoriçe İrene, oğlunun naibi sıfatıyla Bizans İmparatorluğu'nun tek hâkimi olur.

İmparator(içe) İrene
(780-790) - (797-802)

VI. Konstantin (780-97) imparator ilan edilir ve anne İrene de (780-90) naibi olur. Ancak imparatoriçenin ikona sevgisi bilinmektedir ve daha birkaç ay geçmeden, ikona karşıtı olanlar, kocası zamanında da isyan ettiği halde kelleyi kurtaran küçük VI. Konstantin'in amcalarından Nikeforus'u imparator yapmak üzere harekete geçerler. İmparatoriçe İrene duruma hızla müdahale eder ve hepsini yakalatır. O da kocası gibi bütün sorumluları cezalandırır ve bu arada kocasının beş kardeşinin beşini de keşiş olmaları için zorlayarak manastırlara kapatır.

İrene, daha önce hiçbir imparatoriçenin yapmadığını yaparak, devlet yönetimine mutlak suretle el koyar. O kadar ki, normal olarak madeni paralara imparatorun resmi sağa, imparatoriçeninki de sola basılması gerekirken, tam tersi yapılır ve imparatoriçenin resmi paranın sağ tarafında yer alır.

İmparatoriçe hem papalıkla hem de Frank Kralı Şarlmayn ile iyi ilişkiler kurmak arzusuyla ona bir elçi göndererek, oğlu VI. Konstantin'le evlendirmek üzere kızı Rotrude'a talip olur.

İmparatoriçenin gündeminde diğer yandan, daha önemli bir konu vardır. İnancına aykırı olduğu halde kayınpederi ve kocasının dönemlerinde uzun yıllar boyunca katlandığı ikona kırıcılığı, artık devlet politikası olmaktan çıkarmak istemektedir. İrene bunu, son derece dikkatli davranarak ve yavaş yavaş uygulamaya koyacaktır. Çünkü ikona kırıcılık neredeyse 70 yıldır devletin resmi politikasıdır ve oldukça geniş bir taraftar kitlesine sahiptir. Bünyeden birden söküp atmak mümkün değildir. Özellikle, ordu tarafından sevilen imparator V. Konstantin'in anıları çok tazedir ve ordunun önemli bir kısmı imparatora da imparatorun inancına da sadıktır.

İrene bu konuda ilk ciddi adımı 784 yılında atar; İkona kırıcı olarak bilinen Patrik IV. Paul hastalanıp kısa zaman sonra ölünce ilk engel kendiliğinden ortadan kalkar. İrene Konstantinople halkının önemli temsilcilerini Magnaura Sarayı'nda toplantıya çağırır ve onlardan, yeni patriği seçmelerini ister. Seçimi imparatoriçenin sekreteri, aydın bir kişi ve iyi bir teoloji eğitimi görmüş olan Tarasios kazanır. Yeni patrik hemen yeni bir konsil için hazırlığa girişir. Amaç, 754 yılındaki konsilin ikona kırıcı kararlarını ortadan kaldırmak ve ikonalara saygı ve ibadeti yeniden tesis etmektir. Haber, Roma'da papa ve doğuda bulunan patrikler tarafından olumlu karşılanır. İki yıl hazırlıktan sonra Konstantinople'da, Kutsal Havariler Kilisesi'nde 31 Temmuz 786 Pazartesi günü toplanan yeni konsil, henüz görüşmeler başlamadan, İmparator V. Konstantin'e bağlılıklarını hâlâ sürdüren muhafız alayına mensup birlikler tarafından basılarak dağıtılır. İrene'in daha da dikkatli olması gerekmektedir, hazırlıklarını buna göre sürdürür. İlk aşamada, muhafız alayı birliklerindeki ikona kırıcı taraftarı askerlerin bir kısmını, imparatorluğun çeşitli köşelerine dağıtır. Bazılarını da özellikle Abbasilerle savaşmak için doğuya gönderir ve Trakya'dan getirttiği birliklerle, muhafız alayını yeni baştan kurar.

Bu defa yeni konsil için, aynen 325'te I. Konstantin'in yaptığı gibi, İznik seçilir. İznik böyle bir konsil için ideal bir yerdir. Orada hem bir saray (Senato Sarayı), hem de toplantı için bir kilise, yani İznik Ayasofyası vardır. Ayrıca İznik, sağlam surları nedeniyle çok emniyetlidir. İrene hiçbir şeyi şansa bırakmaz; konsil için hazırlıklar dikkatle yürütülür, tartışılacak tüm konular önceden tespit edilir. 24 Eylül 787 yine bir Pazartesi günü, 7. İznik Konsili Patrik Tarasios'un başkanlığında toplanır. Toplantıya 365 piskopos, patrik ve 136 başrahip ve rahip katılır. Bunlar arasında Roma Kilisesi'nin temsilcileri de vardır. Yapılan müzakereler sonucunda, *"(İkona kırıcılık başlamadan önce) kabul edildiği gibi, İsa kişi olarak yeryüzünde görülmüştür. Bu nedenle resimlendirilebilir. Bu nedenle İsa'nın portresinin yapılmasını reddetmek, onun yeryüzündeki varlığını inkâr etmek anlamına gelir. Diğer bir ifade ile vücuda gelişini inkâr etmek ve Hıristiyanlığın esas ilkelerini kabul etmemek anlamına gelir,"*[76] görüşü hâkim olur.

(76) Leslie Brubaker, *Inventing Byzantine Iconoclasm*, s. 61.

İkonaların kutsallığı tekrar kabul edildikten başka, tövbe ettikleri takdirde, daha önce ikona kırıcı olarak bilinenlerin itibarının yeniden iadesi kararlaştırılır. Müzakereler tamamlanıp kararlar kayda geçirildikten sonra, 13 Ekim 787 Cumartesi günü Konstantinople'da, Magnaura Sarayı'nda son toplantı yapılır. Hazırlanan deklerasyona ilk imzayı (önce imparatorun imzalaması gerektiği halde, kuraldışı olarak) kırmızı mürekkeple İrene atar ve daha sonra İmparator VI. Konstantin imzalar. Böylece, ikona kırıcılık dönemi resmen sona erer. Çeşitli yerlerde gizlenen ikonalar bir bir ortaya çıkıp yerlerine konurken, bir yandan da yeni ikonalar yapılmaya başlanır.

VI. Konstantin 17 yaşındadır. Annesinin vesayeti ise fiili olarak devam etmektedir. Devletin idaresi, İrene ile yakın dostu ve en güvendiği kişi olan zamanın başbakanı konumundaki hadım Stavrakius'un ellerindedir. Tüm kararlar bu ikili tarafından alınmakta ve uygulanmaktadır. İmparatora biçilen rol figüranlıktır. Hiçbir konuda fikri alınmaz. Hatta ona, formaliteyi yerine getirmek adına olsun, önemli belgeleri imzaya bile getirmezler.

Ancak VI. Konstantin artık büyümüştür. Buna karşılık, görüşmek için çağırdığı yetkililer bazen bu isteğine yanıt vermekte, bazen de duymazlıktan gelmektedirler. Ne yaparsa yapsın hiçbir sonuç alamamaktadır. İçinde ise iktidar ateşi yanmakta, o da ataları gibi tek başına hüküm sürmek istemektedir. Ancak durum fark edilince, ikona kırıcıların önderlik ettiği muhalefet yavaş yavaş imparatorun etrafında toplanmaya başlar. Bu arada Şarlmayn'ın kızına yapılan evlilik teklifi çoktan unutulmuş, VI. Konstantin, annesinin baskısı üzerine Armenikon Teması'ndan Amnialı Maria ile evlenmiştir. Zorla yaptığı bu evlilik, Konstantin'in annesiyle arasını daha çok açar. İrene'in, iktidar gücünü oğluna devretmeye hiç niyeti yoktur ve oğlunu sıkı bir gözetim altında tutmaktadır. Bütün yazışmalarda ve imparatorlukla ilgili her türlü kararda tek merci kendisidir. Durum 790'a kadar böyle sürer.

O yıl yani 790'da, VI. Konstantin önce annesinin en büyük destekçisi Stavrakius'u tevkif ettirmek ve sonra annesini tahttan uzaklaştırmak için bir plan yapar. İrene bu planı zamanında öğrenir ve Stavrakius'u uyarır. Tam da o sırada vuku bulan ve tahribatı çok büyük olmayan bir deprem İrene'in imdadına yetişir ve planın uygulanmasına engel olur. Depremi bahane ederek ve bütün saray erkânını yanına alarak Boğaziçi'nde ye-

ni yapılan St. Mamas Sarayı'na göçer. Aynı zamanda beklenmedik bir şey daha yapar: önce oğlunun en yakın adamlarını tutuklatır, hepsini esaslı bir şekilde dövdürdükten sonra kafalarını kazıtarak Sicilya'ya sürer ve ardından oğlunu da hapse attırır. İmparatoriçe, kendine göre en güçlü konumdadır, bu yüzden bir adım daha atar ve kendi durumunu meşru hale getirmek için ordudan, hükümdarlığın kendisine naklini, yani kendisi birinci, oğlu ikinci sırada olmak kaydıyla hüküm sürmeyi onaylamalarını ister. Konstantinople garnizonu hemen onaylasa da, durum tam anlamıyla geri teper. Başta Armenikon Teması olmak üzere, Anadolu'daki temalar söz konusu onayı kabul etmez ve Ekim 790'da, VI. Konstantin'i tek hükümdar olarak ilan ederler. Bir iç savaş ihtimali üzerine İrene hemen geri çekilir ve oğlunun otoritesini kabul etmek zorunda kalır. Hapisten çıkarılan imparator, ilk iş olarak Stavrakius'u Armenikon Teması'na, onun yardımcılarını ise ülkenin en uzak köşelerine sürer. İmparatoriçe İrene ise o sırada yeni yaptırdığı saraya gönderilir ve dünyayla ilişiği kesilir.

VI. Konstantin, dedesi V. Konstantin'in aksine, doğru dürüst askeri bir eğitim görmemiştir. Ayrıca, kalıbının adamı da değildir. Daima annesinin gölgesinde kaldığı için, zayıf bir kişiliği vardır. Annesi İrene muhtemelen, oğlunun bu şekilde yetişmesini kendi çıkarı için uygun görmüştür.

Tam o sırada, 791'de, Abbasi Halifesi Harun Reşid'e ait kuvvetler doğu eyaletlerini işgal etmeye başlar. Bunun üzerine VI. Konstantin, her yıl önemli bir haraç vermeyi kabul ederek, gerçekten utanılacak bir barış anlaşması imzalar. Çok yakın geçmişte, dedesi ve babası zamanında Müslümanlara karşı yapılan savaşlardaki başarılardan sonra bu, imparator açısından büyük bir talihsizliktir.

Şimdi, iktidarını devam ettirmek için önemli bir askeri başarıya ihtiyacı vardır. Bunun üzerine 792 yılında, Bulgarlara karşı yapılan sefere bizzat kendisi çıkar. Ancak iyi hazırlık yapılmamıştır ve Bulgarlarla yapılan savaş tam bir facia olur. Bulgarlar ordunun önemli bir kısmını yok ettikleri gibi, savaş alanında bulunan bütün değerli eşyaları, paraları, atları, erzak ve mühimmatı ve hatta imparatorun çadırını bile ele geçirirler. İmparator canını kurtarmak için her şeyi arkasında bırakarak kaçar ve Konstantinople'a döner. Bu büyük bir hayal kırıklığı olur. İmparatoriçenin taraftarları, imparatora büyük baskı yaparak, an-

nesinin itibarını iade etmesini ve müşterek imparator yapmasını isterler. Başı da Maviler ve Yeşiller çeker. Sonunda VI. Konstantin, annesini yeniden saraya davet eder. Annesi ise, gelmek için hadım Stavrakius'un sürgünden geri getirilmesini şart koşar. İmparator bunu da kabul eder. Tam o sırada amcası Nikeforus, tahtı ele geçirmek için tekrar isyan çıkarır. VI. Konstantin, beklenmedik bir enerjiyle isyanı bastırır ve amcasının gözlerini oydurur. Problem çıkarmasınlar diye, diğer amcaların da dillerini kestirir. 793 başlarında Konstantin, kendisini tahta taşıyan Armenikon Teması komutanı Aleksius'un da (çok başarılı bir komutan olduğu için ileride taht üzerinde bir talebi olabilir diye) gözlerini oydurunca, temada büyük bir isyan başlar. Ancak imparator büyük şiddet uygulayarak isyanı bastırır ve gerçek bir katliam yaptırır. Daha önceleri imparatora büyük sevgi duyan tema mensupları, artık onun en büyük düşmanı kesilirler.

VI. Konstantin'in eşi Maria, ardı ardına iki kız çocuğu doğurur. İkinci kızı, Eufrosyne adıyla vaftiz edilir (bu çocuk IX. yüzyılın 30'lu ve 40'lı yıllarında imparatorlukta önemli rol oynayacaktır). Ancak, taht için erkek çocuk gereklidir. Ocak 795 geldiğinde imparator Maria'yı boşamak ve bir başkasıyla evlenmek ister. Bu amaçla Amnialı Maria'ya rahibe olması için baskı yapılır, saçları kesilir ve rahibe elbisesi giydirilerek iki kızıyla birlikte Büyükada'ya sürgüne gönderilir. Ancak kilisenin kurallarına göre, boşanabilmek için belirli şartların gerçekleşmesi gerekmekte, en azından eş ihanet etmiş olmalıdır. VI. Konstantin eşinin kendisini zehirlemek istediğini iddia eder ama bu pek inandırıcı bulunmaz.

İmparator hiç kimseyi dinlemez. Daha önce göz koyduğu, karısının nedimelerinden ve Konstantinople'un sayılı ailelerinden birinin kızı olan, Theodot'la evlenir. Çok şaşaalı bir düğünden sonra, Maria'dan esirgediği basilissa-imparatoriçelik unvanını yeni eşine verir. Bu, kilise tarafından zina sayılır ve büyük infiale sebep olur. Genel kabul gören nokta şu olur: Theodot'un çocukları, hiçbir zaman meşru olarak tahtta iddia sahibi olamayacaktır.

VI. Konstantin sonraki iki yıl içinde, yani 795-97 tarihleri arasında, gerek Bulgarlara gerekse Abbasilere karşı yaptığı seferlerde başarılı olur. Ama artık o kadar sevilmeyen bir kişidir ki, toplum nezdinde bunlar da lehine puan teşkil etmez. 796 sonbaharında, hamile olduğu için eşini Konstantinople'da bırakarak annesiyle birlikte Bursa'ya banyolara gi-

der. Bir süre sonra Konstantinople'dan eşinin bir erkek çocuk doğurduğu haberini alır ve hemen Konstantinople'a döner. Ancak bebek çok yaşamaz, yedi aylıkken ölür ve VI. Konstantin buna müthiş üzülür.

Öte yandan anne İrene boş durmaz. Zaten bütün şartlar imparatorun aleyhine iken, o da oğlunun aleyhine sürekli kumpas kurar ve onun yönetim konusunda aczini sürekli olarak işler. Bu arada oğlunun arkasındaki Anadolu temalarının askeri desteğini yok eder. Etrafındaki çemberin daraldığını fark eden imparator, kendisini tevkif edeceklerini anlayınca Ağustos 797'de Konstantinople'dan kaçar ve Anadolu temalarından birine sığınmayı düşünür. Ancak hiçbir yerden destek bulamaz ve arkasından gönderilen birlikler tarafından yakalanarak Konstantinople'a getirilir. Talihin en acı cilvesidir ki, 26 yıl önce 17 Ağustos günü doğduğu Porphyra'ya (erguvanlı oda) götürülür ve orada, annesinin emriyle gözleri kör edilir.

Aynı gün başlayan bir tabiat olayı bütün Konstantinople halkında büyük şaşkınlık yaratır. Ağustos ayı olmasına rağmen, sonraki 17 gün boyunca Konstantinople'da gökyüzünü simsiyah bulutlar kaplar. Şehir sanki yarı karanlık içinde yaşar. Bu, Tanrı'nın, bir annenin iktidarda kalmak için oğlunun gözlerini kör ettirmesini onaylamadığı şeklinde yorumlanır.

Ne olursa olsun, şimdi imparatorluğun artık tek hâkimi vardır, o da İmparatoriçe İrene'dir.

Yeni çıkan altın madeni paralara (solidus) tek başına (basilissa olarak) imparatoriçenin resmi basılır. İmparatoriçe, imparatorlukta tek başına hüküm sürmektedir. Yasaların yürürlüğe girebilmesi için, imparator yani basileus imzası gereklidir. Bunun üzerine İrene de belgeleri basileus (imparator) diye imzalamaya başlar. Ancak İrene'nin popülaritesi toplumda en düşük düzeydedir. Bunu bir parça telafi etmek için, sadece Konstantinople halkını ilgilendiren vergileri, yarı yarıya düşürür. Ayrıca imparatorluğun en önemli gelir kaynaklarından biri olan ithalat ve ihracattan alınan vergileri de indirir. Fakat imparatoriçenin, Konstantinople halkını yanına almak için yaptığı bu indirimler hazinede önemli bir delik açar. Telafisi de hemen hemen mümkün değildir.

İmparatoriçe 799'da ağır bir hastalığa yakalanır. Doktorlara göre kurtulma ihtimali yoktur. Bunun üzerine, yönetimi elinde bulunduran ve birbirleriyle sürekli çatışan iki önemli yardımcısı, Stavrakius ve

Aetius, tahtı ele geçirmek üzere harekete geçerler. Aslında ikisi de hadımdır ve o zamana kadar devletin veya ordunun en üst kademelerinde yer almış olsalar da, bir hadımın imparator olduğu görülmemiştir. O günün anlayışına göre bir kadının imparatorluğu yönetmesi nasıl pek uygun bulunmamışsa, bir hadımın da imparator olması mümkün değildir. Ancak Stavrakius ile Aetius, mademki bir kadın imparator olarak hüküm sürebiliyor, bir hadım da imparator olabilir diye düşünürler. Fakat imparatoriçe hızla iyileşir. Hâlbuki hastalığı yenemeyip ölseydi, belki de iki hadımdan biri tahta geçmiş ve Bizans tarihinde bir ilke daha imza atılmış olacaktı. Hadımlar buna rağmen bile niyetlerinden vazgeçmezler, ancak 800'de Stavrakius ölür. Aetius ise, Anadolu Teması'nın komutanlığına gönderilerek Konstantinople'dan uzaklaştırılır.

Bu dönem, dış siyaset açısından da talihsizdir. Doğuda Abbasiler Harun Reşid'le (786-809) en parlak devirlerini yaşarken, batıda Frank Devleti'nin başında Şarlmayn (Charlemagne) (771-814) vardır. Şarlmayn, 800 yılının Noel akşamı Roma'da Papa III. Leo tarafından taç giydirilerek imparator ilan edilir. Böylece, 400 yıl sonra artık batıda da bir imparator vardır. Ayrıca ilk defa bir papa, tacı ve asasını vererek bir imparatora taç giydirmiştir. Bu, dünyada çok önemli sonuçlar doğuracak bir adımın başlangıcı olur.

Hâlbuki o zamana kadar dünyada sadece bir imparatorluk vardır. I. Konstantin zamanından bu yana 470 yıldır, Roma-Bizans İmparatorluğu'nun iki temeli vardır. Bunlardan birisi imparatorluk, diğeri ise Hıristiyanlık inancıdır. Onlara göre dünyaya hâkim tek imparatorluk ve tek imparator vardır, o da Roma-Bizans İmparatorluğu ve imparatorudur. Bizans imparatorları ise, İsa tarafından seçilmiş, Tanrı'nın yeryüzündeki (tek) temsilcileridir ve on iki havariyle eş düzeydedirler. Bu iki özellik, I. Konstantin'den bu yana imparatorun kişiliğinde birleşmiştir. Böylece imparatorlar, ister asil ister sade vatandaş olsun, hükmettikleri kişilerden farklıdırlar ve Tanrı'nın temsilcisi olarak başka bir katta bulunmaktadırlar. Bütün ülke, daha doğrusu dünyanın tümü, imparatorun emirlerine uymak veya yaptıklarını kabul etmek zorundadır. Çünkü o ne yaparsa doğru yapmaktadır. Bu suretle imparatorlar, bölünmez şekilde Tanrı'nın yeryüzündeki tek temsilcisi sıfatıyla imparator olarak hüküm sürerken, kilise birliğinin de başkanıdırlar. Şimdi ise, dünyada, taç giydirilen ikinci bir imparator vardır. Ancak yeryüzünde

Tanrı'nın yetkilerini kullanan Bizans imparatorlarının yanında aynı yetkiyi kullanacak başka birinin olması, mümkün değildir. Bunun, kiliseler arasında ayrım yaratma gibi tehlikeli bir sonuç doğurması da söz konusudur.

Bu taç giyme, bu nedenle Konstantinople'da da büyük bir tepkiyle karşılanır. Önceki dönemlerde herhangi bir ülkede başa geçen kişiler kral veya benzeri unvanları kullanmak için Bizans imparatorlarından izin alırken, şimdi gerçekleşen bu oldubitti, imparatoriçe İrene'i müthiş kızdırır. Ancak ne yazık ki, devir değişmiştir. Artık eskisi gibi, kendi adamlarını bir gemiyle Roma'ya gönderip papayı tevkif ettirerek Konstantinople'a getirmek mümkün değildir. Tabii ortada, bir çelişki de vardır: Tanrı'nın yeryüzündeki temsilcisi Bizans imparatorlarıdır ama o sırada Konstantinople'da hüküm süren bir imparator yoktur. İmparatoriçe İrene her ne kadar kendisini basileus diye tanımlasa da, onun imparator olarak kabulü mümkün değildir.

Şarlmayn Roma'da St. Peter Kilisesi'nde taç giyer ama her şeye rağmen Bizans imparatorunun onun imparatorluğunu tanıması, daha doğrusu onaylaması gerekmektedir. Pratik çözüm yolu ise İrene ile Şarlmayn'ın evlenmesi ve böylece, (batıda Şarlmayn, doğuda ise İrene olmak üzere) yine tek bir Roma İmparatorluğu şeklinde hüküm sürülmesidir. 802 yılında, Şarlmayn'ın elçileri evlenme teklifiyle gelirler. Aynı zamanda pratik bir zekâsı olan İrene, kendisine güç sağlayabileceği düşüncesiyle bu teklifi olumlu karşılar. Zira bir kadın olarak tahtta kalması, bir süredir giderek artan tepkilere neden olmaktadır. Ekim 802'nin son gününde bir grup üst düzey yönetici, Şarlmayn'ın elçileriyle görüşmeler sürerken şehrin temsilcilerini Hipodrom'da toplantıya çağırır ve toplantı sonunda İren'i 1 Kasım 802 Salı günü tahttan indirmeye karar verirler. Karar uygulanır, imparatoriçe sarayından alınır ve önce Büyükada'ya ardından da Midilli Adası'na sürülür. İrene bir yıl sonra vefat eder. Oğlu VI. Konstantin ise, ondan iki yıl fazla yaşar.

Bizans İmparatorluğu'nda bir yüzyıl daha bitmiştir. Ancak imparatorluğa ait topraklardan Suriye, Filistin, Mısır, Kuzey Afrika ve İspanya, Müslümanlar tarafından ele geçirilmiştir. Buna karşılık daha önce Lombardlar tarafından alınan orta İtalya bu defa Frankların işgaline uğramış ve artık Bizans İmparatorluğu'yla ilişkisi kalmamış gibidir. Bu du-

rumun yarattığı önemli bir husus, özellikle imparatorluğu besleyen hububat ambarlarının kaybedilmesidir. Daha net bir ifadeyle, ekonomik açıdan imparatorluk zor durumdadır. Çünkü artık halkını, daha doğrusu başkenti bile besleyebilmek için para harcamak gerekecektir. Bu da daha çok gelire ihtiyaç olduğu anlamına gelmektedir. Tek imkân ise vergilerdir. Ancak, elden çıkarılan topraklar nedeniyle alınan vergi de azalmıştır. Üstelik sürekli savaşlar, iç isyanlar ve veba, Anadolu'daki insan kaynaklarını da kurutmuştur. Bu, başka bir sonuç doğurur; artık paralı asker istihdamı şart olmuştur.

Bizans İmparatorluğu, Emevi İmparatorluğu'nun yıkılmasıyla bu dönemde geçici bir nefes alır. Ancak yerine daha güçlü olarak Abbasi Devleti'nin kurulması ve özellikle Harun Reşid'in 23 yıl süren iktidarı (VI. Konstantin ve İrene'in dönemi), Bizans için tam anlamıyla kötü olur ve en çok toprak bu dönemde kaybedilir.

VIII. yüzyılda çeşitli felaketler de yaşanır. 726'da Ege Denizi'nde yanardağ patlaması, kayıtlara geçmemiş olsa da çeşitli felaketleri ve insan kaybını da beraberinde getirmiş olmalıdır. Ancak 740 yılındaki deprem, muhtemelen küçük kıyamet diye anlatılan 1509 yılındakinden daha yıkıcıdır ve başta Konstantinople olmak üzere müthiş bir tahribata ve hatta bazı şehirlerin ortadan kalkmasına neden olur. Bu dönemde Konstantinople'un nüfusuyla ilgili kayıt yoktur ama tarih kitaplarından edindiğimiz izlenime göre, insan kaybı nüfusun % 20'leri civarındadır. Esas felaket ise daha sonra gelir. 745 yılında başlayan veba salgını iki yıl sonra Konstantinople'a ulaştığında korkunç bir kıyımla nüfusun yarıdan fazlasını yok eder ve Konstantinople bir ölüler şehrine döner. İmparatorluğun diğer bölgeleri de bundan farklı değildir. Anadolu ve batıdaki temalarda da kayıplar çok büyüktür. Bütün bunlar, daha tehlikeli bir durum yaratır. Orduya gerekli insan kaynağı kalmadığı gibi, toprakların işlenmesi de sorun olarak ortaya çıkar.

Reform Döneminin İlk Adımları ve Bulgarlar
(802-13)

"Hatta kuş olsak bile, bazen kaçmak için zamanımız olmaz."

İmparatoriçe İrene görevden alındıktan sonra taht için seçilen kişi, uzun yıllar devlet tecrübesi olan ve o sıralar 50 yaşın üzerinde bulunan, zamanın maliye bakanı (Logothete of the Treasury) I. Nikeforus'tur (802-11). Ancak I. Nikeforus, imparatorluk yolunu bir ölçüde kendisi açmıştır. Çünkü İmparatoriçe İrene'i tahtan indirmeyi sağlayan komploda başı çeken odur. İsaurian veya Leo hanedanından da geriye hiçbir üye kalmadığı için, hiç kimsenin aklına başka bir isim de gelmemiştir. I. Nikeforus'a, Ekim 802'de Ayasofya'da yapılan törenle Patrik Tarasios tarafından taç giydirilir. Yeni imparatorun ilk işi, önceki dönemin çekişmelerinin devlette yarattığı yıkımı yok etmek için kolları sıvamak olur. Özellikle son 25 yıllık dönemde Bizans'ta önemli görevlerde bulunan birisidir ve durumun ne kadar ağır olduğunu onun kadar kimse bilmemektedir. Nikeforus hemen mali reformlara girişir. İmparatoriçe İrene tarafından yürürlüğe konulan ve özellikle büyük mülk sahipleri ile manastırlara tanınan vergi muafiyetlerini, bir kanunnameyle ortadan kaldırır. Hatta bazı vergilerde arttırıma gider. Ayrıca manastır, kilise ve vergi muafiyetli hayır kurumlarına vergiyi, "Ocak Vergisi" adıyla yeniden ihdas eder. Bununla da yetinmez. Vergi yükümlülüklerini azaltmadan, bazı kilise mülklerini de imparatorluk mülklerini yöneten idarenin emrine verir. Veraset vergilerini yeniden düzenler ve birdenbire zengin olanlardan define vergisi almaya başlar. Belirli bölgelerden getirilen esir başına, 2 nomisma gümrük vergisi tarh edilir. Yeni mükellefi-

yetler geniş kitleler arasında doğal olarak pek hoş karşılanmaz ama hazine yavaş yavaş belini doğrultmaya, ordu ve idareye yapılan ödemeler bir düzene girmeye başlar.

İmparator, Halife Harun Reşid'e bir mektup göndererek, daha önce ödenmekte olan yıllık haracı artık ödemeyeceğini bildirir. Halife'nin ilk tepkisi, Anadolu içlerine doğru saldırmak olur. Ardından 806'da, Harun Reşid, bizzat yönettiği 130 bin kişilik ordusuyla Kapadokya'da Kalehisar'ı ele geçirene kadar ilerler. Sonunda yapılan anlaşmayla, halifeye zorunlu olarak 50 bin altın haraç ödenir. Diğer taraftan, Venedik ve Dalmaçya dükalıkları Şarlmayn tarafına geçerler. Bu, kuzey İtalya'dan getirilen bazı gıda maddeleri yollarının kapanması anlamına gelmektedir. Aslında Şarlmayn'ın derdi, İrene zamanından beri Bizans imparatorlarına bir türlü onaylatamadığı imparatorluk unvanıdır. Şarlmayn'ın gönderdiği elçileri kabul etmediği gibi, Nikeforus böyle bir şey duymak bile istemez.

Yeni imparatorun ikona taraftarı olduğu bilinmektedir. Nitekim Patrik Tarasios 806 yılında öldüğünde yerine, gerek ılımlı kişiliği gerekse tarih yazarlığı nedeniyle çok tanınmış bir kişi olan ve kendisiyle aynı ismi taşıyan Nikeforus'u patrik olarak atar.

Doğuda ve Batıda aldığı tedbirlerle belirli ölçüde Bizans'ta gücünü pekiştiren İmparator I. Nikeforus'un karşısına 809 yılında büyük bir Bulgar komutanı çıkar: Krum. Bulgarların başına 803'te geçen bu adam tarihin en yaman savaşçılarından biridir. Ancak Krum, başlangıçta ülkesindeki birliği sağlayana kadar epeyce mücadele etmiştir. 807 yılında Şarlmayn'ın Avarları tarih sahnesinden silmesi üzerine Bulgarlar Avar boyunduruğundan kurtulmuşlardır. İki yıl sonra da Bizans'ın başına bela olurlar. Krum yönetimindeki Bulgar ordusu, karşısına çıkan Bizans ordusunu yenerek ilerler ve ele geçirdiği şehirleri yağmalar. Özellikle Sofya'yı (Serdika) ele geçirdiğinde, şehrin kalesini baştan aşağı yıkar ve garnizondaki 6 bin askeri kılıçtan geçirirler. I. Nikeforus gerekli dersi vermek üzere, oğlu Stavrakius'u da yanına alarak büyük bir Bizans ordusuyla yola çıkar. Sofya'ya vardığında, Bulgar ordusu geri çekilmiştir. O da Sofya kalesini tekrar inşa ettirdikten ve yeni bir birlikle takviye ettikten sonra, geri döner. Esas darbeyi indirmek üzere 811'de büyük bir orduyla tekrar yola çıkan imparator, sınırı aşarak Bulgar başkenti Pliska'yı ele geçirir. Şehri ve Krum'un sarayını yerle bir eder. Kadınlar ve çocuk-

lar bile, yapılan büyük kıyımdan sağ kurtulamaz. Bu uygulama karşısında Krum, daha fazla kayba uğramamak için imparatora barış teklifinde bulunur. Ancak imparatorun kararı kesindir, Bulgar Devleti'ni tarihten silecektir. Bizans ordusu başkentten sonra hızla ilerlemeye devam eder. Bulgar ordusu hâlâ ortada yoktur. Onlar ilerledikçe Bulgarlar kaçar ve imparator sonunda dönmeye karar verir. Gerçekte Bulgar Hanı Krum tuzak kurmuştur. Bizans ordusu 26 Temmuz 811 Cuma günü Varbika geçidini aşarken, birden Bulgar ordusu tarafından kuşatılır ve baştan aşağı yok edilir. İmparator da ele geçirilenler arasındadır. Ancak saldırıya direnmeye kalkınca, bir kılıç darbesiyle kafası koparılır ve bir torbaya konarak Bulgar hanına getirilir. İmparator I. Nikeforus'un ölmeden önce söylediği son söz, tarihi kayıtlara geçmiştir. *"Hatta kuş olsak bile, bazen kaçmak için zamanımız olmaz."*(77)

I. Nikeforus'un kafatası çıkarılır. Temizlendikten, gümüşle kaplandıktan sonra tas haline getirilir ve Krum, özellikle diğer ülkelerden gelen misafirlerini etkilemek amacıyla bunu şarap kadehi olarak kullanır.

Çok az kurtulan arasında imparatorun damadı Mikail Rangabe ve ağır yaralı olan oğlu Stavrakius da vardır. Stavrakius birkaç sadık adamı tarafından kaçırılır. Edirne'ye ulaşınca da, kurala uyularak imparator ilan edilir.

I. Nikeforus'un bu yenilgisi imparatorluğa hem prestij kaybettirir, hem de ordunun yok olması nedeniyle pahalıya mal olur. Tarih boyunca o güne kadar sadece iki imparator —diğeri 378'de Valens'tir— barbarlar tarafından savaş alanında öldürülmüştür (Bizans'ta, kendi dışındaki bütün ülkeler, barbar diye nitelendirilmektedir).

İmparator Stavrakius (811) ağır yaralı olarak Konstantinople'a getirildiğinde, kendisinden yerine geçecek kimseyi işaret etmesi beklenir. Dört aday vardır. Bunlardan ilki kız kardeşinin kocası, eniştesi Mikail Rangabe'dir. Aslında imparator hem kız kardeşinden hem de eniştesinden nefret etmektedir. Üstelik karısı İmparatoriçe Theofano da buna karşıdır.

İmparatorun durumu iyice ağırlaşır. Dış tehlike yanında iç karışıklık çıkmasından endişe eden senato ve ordu ileri gelenleri bunun üzerinde Hipodrom'da toplantı yaparak 2 Ekim 811 Perşembe günü,

(77) John Julius Norwich, *Byzantium: The Apogee*, s. 1.

I. Mikail'i (Rangabe) (811-13) imparator ilan ederler. Patrik Nikeforus Ayasofya'da yapılan törenle ona imparatorluk tacını giydirir. Stavrakius ise tahttan feragat eder ve üç ay sonra da vefat eder. Böylece imparatorluk tahtında, ilk defa olarak ismi Latince veya Grekçe olmayan bir imparator vardır. Rangabe ismi İbranice'den gelmektedir. Esasında I.Mikail Rangabe'nin babası, imparatorluğun Ege'deki donanmasının amiralidir.

I. Mikail Rangabe, tesadüfen imparator olan zayıf karakterli bir kişidir. I. Nikeforus'un aldığı tedbirlerin tam tersini uygulamaya başlar. Tasarruf siyasetini bir tarafa bırakarak orduya, kiliseye ve saray ileri gelenlerine para dağıtmaya başlar.

Öte yandan ikona taraftarı siyasetin en ateşli savunucusudur. Bu nedenle Ortodoks inanç I. Mikail Rangabe ile en parlak dönemlerinden birini yaşar.

Onun zamanında tarihin akışını değiştirecek bir olay vuku bulur. Önceki İmparator I. Nikeforus, Şarlmayn'ın imparatorluk unvanını onaylamak şöyle dursun, onun ismini bile duymak istememiş, hatta daha da ileri gitmiş, papayı bile karşısına almaktan çekinmemiştir. Şarlmayn 810'da Venedik'i tekrar hâkimiyeti altına alır ve daha ileri giderek imparatorluk arazisi içindeki Dalmaçya'ya girip birçok Bizans şehrini ele geçirir. Ordusunu henüz yenileyememiş olan Bizans'ın üzerinde baskıyı giderek arttırır. Bunun üzerine yeni imparatorun, işgal ettiği bölgeleri terk etmesi şartıyla Şarlmayn'ın imparatorluk unvanını onaylayacağı duyurulur. Nitekim 812'de Şarlmayn, bu kararı bildirmek üzere Aachen'e gelen Bizans elçileri tarafından, imparator olarak selamlanır.

Böylece 812 yılından itibaren dünyada tek imparatorluk yerine artık resmi olarak iki imparatorluk vardır. Ancak çok küçük bir detay, sorunu yine Bizans lehine çözer: Şarlmayn'ın unvanı sadece Frank İmparatorudur. Zaten Şarlmayn da Roma İmparatoru unvanını hiç kullanmaz. Böylece dünyada, hâlâ bir tek Roma İmparatoru vardır ama bunun da artık çok anlamı kalmamıştır.

Bu arada batıda Bulgar ve Krum tehlikesi devam etmektedir. 812 ilkbaharında Krum, Karadeniz kıyısındaki birçok Bizans kalesini zapt eder ve yaz geldiğinde imparatora, adeta ültimatomu andıran şartları kapsayan bir sulh anlaşması teklif eder. Bizans buna cevap vermez. Bunun

üzerine Krum, kasım ayında önemli bir liman kenti olan Nesebur'u kuşatır. Aslında donanması olmayan Bulgarlar için, Nesebur'un alınması imkânsız gibidir. Çünkü liman kısmı yardım alabilmeye açıktır. Kuşatma haberi Konstantinople'a ulaşınca imparatorun kılı bile kıpırdamaz ve hiçbir yardım göndermez. Ancak bir noktada direnci kırılan Bizans birlikleri, 5 Kasım 812 Cuma günü Nesebur'u teslim etmek mecburiyetinde kalır. Nesebur'da Krum'un eline büyük miktarda altın, gümüş ve hepsinden önemlisi, sırrı büyük gizlilikle saklanan önemli miktarda Grek ateşi geçer. Başta duruma aldırmayan imparator, tahtı kaybetme tehlikesi belirince Anadolu, Makedonya ve Trakya temalarından teşkil edilen orduyla Krum'un üzerine yürür. Ancak Bizans ordusu bir türlü Bulgarları bulamaz çünkü Krum, kendi için en uygun zamanı ve yeri belirlemek amacıyla yine geri çekilmiştir. Sonunda, iki ordu Haziran 813 başlarında Edirne yakınlarında karşı karşıya gelirler. Bulgar ordusu, Bizans ordusunun neredeyse yarısı kadardır. İmparator iki hafta boyunca bir türlü karar veremez ve iki ordu, oldukları yerde öylece durur. Sonunda, imparatorun izniyle Makedonya Teması sol kanattan hızla düşmanın üstüne saldırır. Krum'un yapacağı bir şey yoktur. Kıyıma uğramamak için hızla kaçmaya başlar. Sanki savaş başlamadan bitmiş gibidir. Ancak o sırada, sanki bir mucize olur. Plan gereği saldırmaları gerekirken, Ermeni Leo tarafından yönetilen Anadolu Teması birlikleri garip bir şekilde hızla geriye çekilirler. Durumu gören Krum geriye dönüp saldırıya geçer ve yardımsız kalan Makedonya birliğini hemen hemen son askerine kadar yok eder. Artık Krum'la Konstantinople arasında hiçbir engel kalmamıştır ve Bulgar ordusu kuşatmayı başlatmak üzere, 17 Temmuz 813 Pazar günü Konstantinople Surları önünde kamp kurar. Bu, Konstantinople'un tarihte beşinci kuşatılmasıdır.

Prestiji çok sarsılan I. Mikail, Leo lehine tahtan çekilmek zorunda bırakılır. Oğulları ise hadım edilir. Onlardan birinin adı Niketas'tır. O, adını İgnatius olarak değiştirir ve kiliseye intisap eder. Daha sonra da Konstantinople patriği olur. Mikail ise, keşiş olarak 32 yıl daha yaşayacağı, Marmara'daki adalardan birine sürülür.

İkona Kırıcılık Geri Dönüyor
(813-20)

I. Mikail'in yerine, ona ihanet eden ve Bizans'ın zafer kazanmasını önleyen Anadolu Teması komutanı Ermeni asıllı Leo, V. Leo (813-20) unvanıyla tahta geçer.

İmparatorun önündeki ilk problem, kuşatmayı sürdüren Bulgar ordusudur. Ancak ellerinde, surları aşabilecek yeterli araçlar yoktur. Bunun üzerine Krum, Bizans'la uygun bir anlaşma yaparak geri çekilmek ister. İmparatora şartları yüz yüze görüşmek teklifinde bulunur. V. Leo bu teklifi kabul eder. Anlaşmaya göre Krum ve V. Leo ile onlara refakat edenler, toplantı yerine silahsız geleceklerdir. Krum karadan, imparator ise denizden gelir ve surların kuzeyindeki bir mahalde (muhtemelen Eyüp'te) buluşurlar. Toplantı başlayıp şartları görüşmeye geçtiklerinde Krum, imparatorun bir işaret verdiğini fark eder ve atına atladığı gibi kaçmaya başlar. Gizlice bölgeye sızan Bizans askerleri gerçekten de Krum'a suikast hazırlamışlardır. Ufak bir yarayla ordugâhına dönen Krum'un, intikamı müthiş olur. Ertesi gün şehir surları dışında bulunan yerleşim yerleri yakılıp yıkılır. Buna, kiliseler ve St. Mamas Sarayı da dâhildir. Önce sarayın kolonları ve içindeki heykeller sökülerek Krum'un sarayına gönderilir ve ardından da saray yerle bir edilir. Buralarda yaşayan halkın tamamı, kadın ve çocuk ayırımı olmaksızın kılıçtan geçirilir. Silivri yakılarak kül edilir. Halktan yaşayan kimse kalmaz. Tekirdağ (Rhaedestus) halkı dağlara kaçar. Çok büyük kısmı ele geçirilir ve erkekler kılıçtan geçirildikten sonra, kadın ve çocuklar satılmak üzere esir olarak tutulur. Kuzeye dönen Krum, Edirne'ye varır. Daha önce Krum'un kardeşi tarafından kuşatılan ve artık direnci tümüyle kaybolan şehir, teslim olur. Esir alınan 10 bin kişi Tuna bölgesine gönderilir. Ama onlar da yolda açlık, hastalık dolayısıyla ölümden kurtulamaz-

lar. Trakya'da artık ne bir ordu ne de yaşam kalır. Krum'un önünde ise, Konstantinople surları dışında başka bir engel yoktur. Bu defa kesin kararlıdır, Bizans'ı ele geçirerek Bizans İmparatorluğu tahtına oturacaktır. Krum'un büyük bir hazırlığa giriştiği ve bu defa surları aşmak için gerekli teknik donanıma sahip olduğu haberleri, Konstantinople'da büyük bir endişeyle karşılanır. Bu arada Şarlmayn'ın yerine geçen oğluna elçi göndererek yardım isteyen ama cevap alamayan V. Leo, elinden geldiğince şehir surlarını tahkim eder. Krum ordusuyla Konstantinople'a doğru yola çıkmaya hazırdır. Ancak 13 Nisan 814 Perşembe günü, birden (muhtemelen yüksek tansiyon nedeniyle) ağzından, burnundan ve kulaklarından kan fışkırarak yere yığılır ve anında ölür. Bizans böylece, beklenmedik bir şekilde, bir büyük beladan kurtulmuş olur.

Krum'un yerine geçen oğlu Omortag, tecrübesiz bir gençtir. İçerideki bazı problemleri çözmek için zamana ihtiyacı vardır ve bu nedenle Bizans'la barış yapmayı seçer. Doğuda ise yeni Abbasi Halifesi Memun, yine iç karışıklıklar nedeniyle, daha önce 813'te Bizans'la yapılan anlaşmaya sadık kalacağını yeni imparatora duyurur. Böylece uzun yıllardan sonra gerek Doğuda gerekse Batıda bir savaş ihtimali, ortadan kalkmış olur. Artık İmparator V. Leo'nun içerideki problemleri çözümlemesi için önü açılmıştır.

V. Leo döneminde ikona kırıcılık geri döner. Aslında imparatorun, hem yetiştiği bölge hem de yetişme şartları nedeniyle ikonalara karşı olması normaldir. Aynen V. Konstantin gibi o da, ikonaları kutsal saymayı inancına aykırı bulmaktadır. Ona göre: *"(İkona kırıcılıktan dönüldükten sonra) o güne kadar yaşanan sürekli yenilgilerin nedeni, ikonalara saygı gösterilmesi ve kutsal sayılmasından, Tanrı'nın gazabına uğramaları yüzündendir."*(78)

Aradan neredeyse yirmi yıl geçmiştir. İrene'den itibaren imparatoriçe ve imparatorlar ikonaların kutsallığına inanmışlar, buna göre davranmışlar ve kararlar almışlardır. Sonuç olarak, VI. Konstantin'i takip eden dönemde ikona kırıcılık anlayışı giderek zayıflamıştır.

İmparator dış problemleri çözmüştür ve artık ikona kırıcılığı ihya etme şartlarının olgunlaştığı kanısındadır. İlk olarak, o sırada henüz 30'lu yaşlarında ve gerçekten parlak bir bilgin olan İoannes Grammatikos'a,

(78) Leslie Brubaker, *Inventing Byzantine Iconoclasm*, s. 90.

gerekli bilimsel kanıtları bir araya getirmesi ve ikona kırıcılığın görüşüleceği bir konsil toplanması için hazırlık yapması emrini verir. Başta Patrik Nikeforus olmak üzere, St. Stoudios Manastırı Başkeşişi Theodore ve pek çok din adamı imparatorun bu yaklaşımına şiddetle karşı çıkarlar. Böylece de, kilise ile imparatorluk arasında VIII. yüzyıldan farklı olarak, ciddi bir mücadele başlar. Ama sonunda, her zaman olduğu gibi imparator galip gelir. Theodore Stoudios ve taraftarları sürgüne gönderilir ve çeşitli kötü muameleyle karşılaşırlar. Patrik Nikeforus ise görevden alınıp ev hapsine konur. Onun yerine V. Konstantin'in uzak bir akrabası olan Theodotus'un patrik yapılmasıyla da, ilk etap geçilmiş olur.

815'te, Paskalyadan hemen sonra, yeni patriğin başkanlığında yeni bir synod toplanır ve 787 yılında toplanan 7. İznik Konsili kararları reddedilerek, 754 yılı konsilinin ikona kırıcı kararları teyit edilir. V. Leo'nun da bu konuda ilk icraatı, yine Büyük Saray'ın Bronz Kapısı Chalkē üzerindeki, daha önce III. Leo tarafından indirilen ve İmparatoriçe İrene tarafından tekrar yerine konan İsa'nın büyük resmini indirmek olur. Ancak III. Leo döneminde olanlar hatırlardadır, V. Leo bu yüzden farklı bir uygulama yapar. Önce, Büyük Saray'a bir müfreze asker gönderir. Verdiği emre göre, askerler İsa'nın resminin üzerine gizlice taş ve çamur atarlar. İmparator da, İsa'nın resminin daha fazla hasar ve saygısızlık görmemesi için yerinden çıkarılmasını emreder.

Sonraki yıllarda imparator, elindeki bütün gücü ikona kırıcılığın arkasına koyar ve buna uymayanları en acımasız şekilde cezalandırır. Kimini hapseder ya da idam ettirir, birçoğunu da sürgüne gönderir. Ancak ikona kırıcılık, tüm bu tedbirlere rağmen V. Konstantin zamanı gibi kabul görmez ve desteklenmez. Bu arada imparator, ikona taraftarlarına uyguladığı cezalar nedeniyle toplumda oluşan tepkiden çekinmekte ve sürekli olarak tahtı kaybetme endişesi içinde yaşamaktadır. Ancak korkunun ecele faydası olmaz ve 820 yılının Noel günü, Amorium'lu Mikail'in adamlarının suikastına maruz kalır (Amorium şehri Bizans hayatında daima önemli rol oynamıştır. Bugün Sivrihisar'a 35 km mesafede bu şehrin bir miktar yıkıntısı kalmıştır).

Aslında İmparator Ermeni asıllı V. Leo, Amorium'lu Mikail ve (daha önce zorunlu olarak Anadolu'ya yerleştirilen) Anadolu Slavlarından Thomas, üç eski arkadaştırlar. Bu üç arkadaş, 803 yılında İmparator I. Nikeforus'a isyan eden Bardanas Turcus'a destek vermişlerdir. İm-

parator I. Nikeforus isyanı bastırdığında her üçünü de affeder ve onlara önemli askeri görevler verir. V. Leo imparator olunca yakın arkadaşı Mikail'i de önemli mevkilere getirir ve Mikail her zaman onun hemen yanındadır. Hatta sonunda, imparator onu saray muhafızlarının komutanı yapar. Mikail ise artık imparator olma hesapları peşindedir ve bunu gerçekleştirmek için, 820 sonbaharında yavaş yavaş yakın adamlarını etrafına toplamaya başlar. Ancak devlet yönetimini de yanına almak durumundadır. Kendi tarafında olacağını tahmin ettiği saray üst görevlilerinden Hexabulios ile Noel'den bir gece önce yemekte buluşurlar ve Mikail fikrini ona da açar. Hexabulios, yemek biter bitmez imparatora koşar ve durumu haber verir. İmparator da Mikail'i yakalamak üzere en güvendiği birliği gönderir ve askerler Mikail'i yaka paça huzura getirir. İmparatorun huzurunda Hexabulios'u gören Mikail suçunu itiraf etmekten başka çare bulamaz ve af diler. Ancak imparator, en yakın arkadaşının bu ihanetini hazmedemez. Onu, özel olarak çok yüksek derecede ısıtılmış sarayın banyosuna attırır ve canlı canlı haşlayarak öldürmek ister. Gece yarısına birkaç saat vardır. V. Leo'nun eşi İmparatoriçe Theodosia o sırada yatmıştır. Oda görevlilerinden bir hanım, durumu imparatoriçeye haber verir. Yatağından fırlayan imparatoriçe, "*Noele bir veya iki saat kala bu kutsal gecede böyle bir barbarlığa gerek olmadığı konusunda kocasını ikna eder.*"(79) Kaldı ki, Mikail aynı zamanda oğullarının vaftiz babasıdır.

İmparatoriçenin bu çıkışı üzerine, imparator arkadaşını cezalandırmayı erteler. İmparatoriçe, bu davranışı ile tarihin akışını değiştireceğinin ve önündeki 24 saat içinde kocası, çocukları ve kendi hayatını ne kadar büyük tehlikeye attığının farkında değildir. İmparator, Mikail'i banyodan çıkartır, ayağına zincir vurdurur ve sarayın uzak bir köşesindeki demir parmaklı bir odaya hapsettirir. Hatta buna bizzat nezaret eder; kapıyı arkadaşının suratına kapadıktan sonra kilitler, anahtarını alır ve elbisesinin cebine koyar. Sonra yatmaya gider ama imparatoru bir türlü uyku tutmaz. Karısının sözünü dinlediğine ve Mikail'i öldürtmediğine pişmandır. Huzursuzluğunu yenmek ve duruma tekrar bakmak için hızla sarayın koridorlarından geçer ve Mikail'in yattığı odaya gidip kilidini açarak içeri girer. Mikail sırtüstü yatmaktadır. Ölüp ölmediğini

(79) John Julius Norwich, *Byzantium: The Apogee*, s. 28.

kontrol etmek için elini kalbinin üzerine koyar, yaşadığını ve uyuduğunu anlayınca tekrar kapıyı kitleyerek yatağına geri döner.

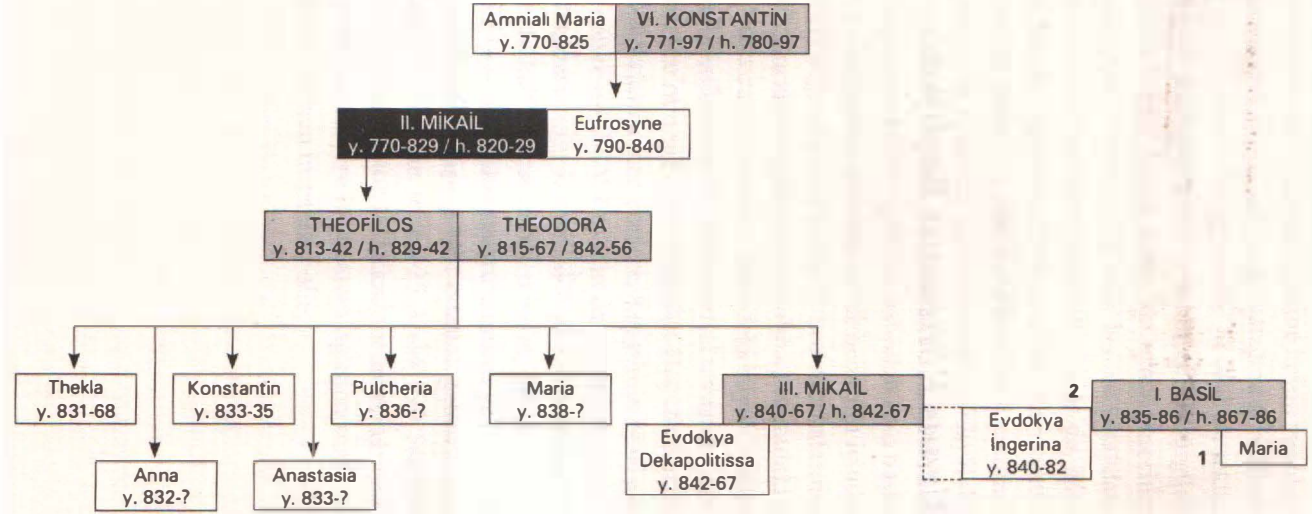
Mikail suçunu itiraf ettikten sonra, şu veya bu şekilde idam edileceğini veya en iyi ihtimalle gözlerinin kör edilip sürgüne gönderileceğini tahmin etmektedir. Ancak saraydaki telaş, Amorium'lu bir görevlinin dikkatini çeker. Durumu öğrenir, hemen saraydan çıkıp Mikail'in yardımcılarını bulur ve haberi ulaştırır. Onlar da, Mikail'i kurtarmak için hemen harekete geçerler. O Noel sabahı Konstantinople'da müthiş bir soğuk vardır. Mikail'in yine sarayda görevli yardımcıları uzun keşiş elbiseleri içinde ve yüzlerini kukuletalarıyla saklayarak koro elemanları arasına karışır ve (saraydaki) St. Stephen Kilisesi'ndeki Noel ayinine katılırlar. İmparator kiliseye gelir ve ardından ayin başlar. Sesler en yüksek seviyeye ulaştığında, suikastçılar elbiselerinin içindeki kılıçları çıkarırlar. Darbeyi doğrudan imparator V. Leo'nun kafasına indirerek işi bitireceklerdir. Ancak ilk darbe başarılı olmaz; başındaki kalın kürklü kukuleta Leo'yu korur. İmparator, önündeki büyük madeni haçı kapar ve bir kalkan gibi kullanarak kılıç darbelerini savuşturmaya çalışır. Ama bir kılıç darbesi, Leo'nun sağ kolunu yaralar. Haç elinden düşer ve kılıç darbeleri bu defa kafasına iner. Böylece, 820 yılının Noel günü, İasurian hanedanının son temsilcisi V. Leo'nun da son günü olur.

Maktul imparatorun kemerinden alınan anahtarlarla saraya koşan taraftarları, Mikail'i hapsedildiği odadan çıkarırlar. Ama ayaklarında zincir vardır ve o anda çıkarmalarına imkân yoktur. Bunun üzerine taraftarları onu kucakta taşıyıp taht odasına getirirler ve imparator ilan ederler. Kanlı bir olaydan sonra, 25 Aralık 820 Salı günü artık Bizans tahtında yeni bir imparator, II. Mikail vardır. Ayağındaki zincirler öğleye doğru çıkarılabilen yeni imparatora öğleden sonra patrik tarafından taç giydirilir ve resmen imparator olur.

IV. BÖLÜM

Bizans Rönesansı Başlıyor

AMORİAN HANEDANI (820-67)

Not: (y) İmparatorların yaşadığı tarihleri, (h) hükümdarlık sürelerini, (ö) ölüm tarihini göstermektedir.

Amorian Hanedanı ve Bizans Rönesansının Başlangıcı
(820-67)

"Bir tilkiyi yok ettim ama onun yerine bir aslan geldi. İnşallah o ikimizin de hakkından gelmez."

Amorium'da 770 yılında doğan II. Mikail (820-29), aynı zamanda Amorian Hanedanı'nın kurucusudur. İmparatorun ilk emri, talihin garip bir tecellisidir ki, bir gün önce onu ölümden kurtaran İmparatoriçe Theodosia ve dört oğlunu Büyükada'ya sürmek olur. Aynı gün adada, bu dört genci başka bir talihsizlik bekler; sonradan imparatorlukta hak iddia etmemeleri için, hepsi birden hadım edilir. Ancak bu o kadar kötü icra edilir ki, en küçükleri kan kaybından hayatını kaybeder ve babasıyla birlikte gömülür.

II. Mikail doğal yetenekleri nedeniyle iyi bir asker, sağduyulu ve iyi bir yönetici olmakla birlikte, tam bir kara cahildir. Ayrıca kekemedir. Bu nedenle tarihte Kekeme Mikail, çok kere de Amorianlı Mikail diye anılır. Biraz da kaba saba olduğu için, Bizans soyluları onun arkasından alay ederler.

II. Mikail, ikona konusunda uygulamada daha yumuşak davranır. Önce eski Patrik Nikeforus'u serbest bıraktırır, başkeşiş Theodore Stoudios ve onlarla birlikte sürgüne gönderilen taraftarları geri çağırılır. Ardından, ikona taraftarları için yapılan kovuşturmalar durdurulur. Buna karşılık ikonaların kutsal sayılıp ibadet edilebilmesi için resmi bir tavır da alınmaz. Toplumun uzun süredir ikona taraftarları ile ikona kırıcılar arasındaki mücadele nedeniyle yorgun düştüğünün farkındadır. İmparator aslında, duygu olarak ikonaların kutsal sayılmasının karşısındadır ve bu nedenle oğlu Theofilos'un eğitimini dönemin en bü-

yük ikona karşıtı din bilgini İoannes Grammatikos'a bırakır. Kendinden sonra oğlunun tahta geçmesini sağlamak amacıyla da, 8 yaşındaki Theofilos'u 821'de müşterek imparator yapar. Eşi Thekla ölünce, meşruiyetini sağlamlaştırmak için, imparatör İsaurian Hanedanı'nın son yaşayan üyesi, İmparatoriçe İrene'in torunu ve VI. Konstantin'in ikinci kızı olan ve o sırada Büyükada'da rahibe hayatı yaşayan Eufrosyne ile evlenir. İmparator 50, imparatoriçe ise 33 yaşındadır. Eufrosyne büyükannesi gibi iktidar hırsı içinde olmadığı gibi, imparatorun ölen eşinden olan oğluna adeta kendi evladı gibi davranır. Yetişmesine yardımcı olur. Theofilos da ileriki yıllarda ve imparator olduktan sonra da, Eufrosyne'e öz annesi imiş gibi saygı gösterir.

Üç eski arkadaştan ikisi imparator olmuştur. Üçüncü komutan olan Slav Thomas, artık sıranın kendine geldiğinden emindir. Zaten 50 yaşındadır ve önünde başka şansı olmadığını da bilmektedir. Anadolu'da, o sıralar biraz da karmaşık hale gelmiş çeşitli etnik gruplar, Thomas'ın etrafında birleşir. Abbasi Halifesi Memun da ona özellikle maddi destek sağlar. Sonunda Antakya patriği de Thomas'a taç giydirerek onu imparator ilan eder. Görünürde şartlar olgunlaşmıştır ve her şey Thomas'tan yanadır. Nitekim Thomas, Arap, Pers, Slav, Gürcü, Ermeni ve Kafkas kabilelerinden oluşan 80 bin kişilik bir güçle Aralık 821'de Konstantinople önüne gelir. Daha önce Bizans donanmasının bir kısmını ele geçirdiği için, onların yardımıyla Trakya tarafına geçer ve şehri kuşatır. II. Mikail'e ise, sadece Opsikon ve Armenikon temaları sadık kalır.

Thomas, en zayıf noktanın Blachernae Sarayı'nın olduğu bölümdeki surlar, yani kara surlarının Haliç'le birleştiği bölüm olduğunu iyi bilmektedir. Şehre, oradan saldırarak girmek ister. Yalnız hesaplamadığı bir nokta vardır. Şehir halkı ona karşıdır ve birlik olup müthiş bir dirençle karşı koyarlar. Kuşatma bütün kış boyunca sürer ama bir türlü istenilen sonuca varmaz. Ayrıca, ağır kış şartları yanında lojistik desteğin yeterli olmaması ve beslenme problemi, Thomas'ın işini iyice zorlaştırır. Esasen ordunun yapısı da çok karmaşıktır ve birlikler arasında uyum da sağlanamaz. İyi bir taktisyen olan imparator II. Mikail, kışı hazırlık yaparak geçirir. Bahar gelince şehrin kapılarını açtırır. Saldırıyı bizzat imparator yönetir ve isyancı güçlerin önemli bir kısmını yok eder. Canını kurtarmak isteyenler kaçar. Ancak Thomas, yılmaz ve bir süre sonra birlikleri toplayarak tekrar Konstantinople önlerine gelir ve şeh-

ri yeniden kuşatır. Kuşatma, Krum'un oğlu Omortag müdahale edene kadar da sürer. Baba Krum Bizans'ın en büyük düşmanıdır ama oğul, Bizans'la 30 yıllık barış anlaşması imzalamıştır ve buna sadıktır (daima da sadık kalır). 823 ilkbaharında, Omortag komutasındaki güçler asi güçlere arkadan saldırarak onları dağıtır. Bir yandan imparator da kapıları sık sık açıp baskınlar yapar ve isyancıları artık toplanamaz şekilde yıpratır. Çoğu ölür ya da kaçar ama Thomas, yanında kalan az sayıda birlikle Lüleburgaz'a (Arkadiapolis) sığınır. Bu defa işler Thomas için tersine dönmüştür, imparatorun bizzat yönettiği birlikler onları kuşatır. İsyancılar ekim ayına kadar dayanırlar, sonunda şehir düşer ve Thomas elleri ve ayakları zincirle bağlı halde, imparatorun huzuruna getirilir. İmparator, şahsi hırsı nedeniyle imparatorluğa en büyük zararı veren bu eski silah arkadaşına hiç acımaz. Önce elleri ve ayakları kesilir, ardından da Lüleburgaz surlarından sallandırılarak idam edilir. İsyana katılan ve Thomas'la birlik olan komutanların çoğu da daha sonraki aylarda yakalanır ve aynı akıbete uğrarlar. Tam bir iç savaş halinde ve aşağı yukarı üç yıl süren imparatorluk tarihindeki bu en büyük isyan, böylece sona ermiştir. Ancak imparatorluğa maliyeti yüksektir. Kara ordusu yıpranmış, donanma büyük zarar görmüştür. Ancak teselli olunacak nokta, bu süreçte doğuda Abbasi Devleti'nin başında Halife Memun olmasına rağmen, devam eden iç karışıklıklar nedeniyle Bizans'la uğraşacak halde değildir.

Yeni bir tehlike hiç beklenmedik anda ortaya çıkar. 816 yılında İspanya'dan kovulan Arapların ilk hedefi, Mısır olur. Ancak orada da çok kalamazlar, bu defa Abbasiler tarafından kovalanırlar. Araplar on yıl sonra, 826'da, imparatorluğun stratejik üssü Girit'i ele geçirirler. Liderleri Ebu Hafs, bütün gemilerini yaktırarak geri dönüş yolunu kapar ve oraya yerleşirler. Bu tarihten itibaren Girit, 135 yıl boyunca Arap korsanlarının merkezi olur. II. Mikail iki defa ve daha sonra gelen imparatorlar birçok defa Girit'i geri almak için seferler düzenlerler ama 961 yılına kadar Girit, artık korsanlık yapan Arapların elinde kalır. Araplar, Girit'e yerleştikten sonra Ege ve Akdeniz bölgelerini sürekli yağmalarlar. Bu arada Sicilya'da Bizans donanmasının komutanı bir rahibeyle evlenince skandal patlak verir. Bundan ötürü imparatorun kendisini cezalandıracağını bilen komutan, Kuzey Afrika'da bulunan Arap emirlerinden birini Sicilya'ya davet eder. Emir de buna uyarak ordusuyla birlikte

Sicilya'ya gelir. Belirli bölgeleri işgal eder ama başkent Siraküz'ü alamaz. Böylece, Sicilya'daki Bizans hâkimiyeti önemli ölçüde sarsılır.

İmparator bir süredir böbreklerinden rahatsızdır. Hekimlerin tedavisi pek fayda sağlamaz. Eylül ayı sonlarında giderek ağırlaşır ve 2 Ekim 829 Cumartesi günü ölür.

II. Mikail, Ortodoks din çevrelerinde pek sevilen bir kişi değildir. Ancak, yarı cahil ve çok az eğitim görmesine rağmen, gerçek bir devlet adamı ve iyi bir yöneticidir. Saltanat döneminin sonlarına doğru sağladığı istikrar, uzun bir süre devam edecektir. Ayrıca Bizans ordusunda yaptığı düzenlemeler de ileride büyük fayda sağlayacaktır. Bu anlamda II. Mikail dönemi adeta, 9 ve 10. yüzyılda yaşanacak Bizans Rönesansının müjdecisidir.

II. Mikail ölünce, o sırada henüz 16 yaşında olan oğlu Theofilos (829-42) imparator olur. Yeni imparator babasının aksine, tam bir entelektüeldir. Askeri ve dini konularda çok iyi eğitim görmüştür ve belki bu, imparatorluğun önemli bir şansıdır. Theofilos, sadece Bizans tarihi ve Ortodoks dini konusunda değil, sanata ve bilime de çok önem veren ve hatta o sırada İslam dünyasındaki ilmi gelişmeleri de takip eden bir hükümdardır. Abbasi Halifesi Harun Reşid 809'da öldüğünde, Theofilos dört yaşındadır. Onun yaşantısı ve yaptıklarıyla ilgili belgeleri eğitimi sırasında dikkatle incelemiş, inceledikçe de ona olan hayranlığı artmıştır. İmparator olduktan sonra, zaman zaman Harun Reşid gibi davranmaya başlar. Örneğin kıyafet değiştirerek halk arasına karışır, onların imparator ve yönetimi hakkında düşüncelerini öğrenmeye çalışır. Bu sırada haksızlığa uğradığını tespit ettiği kişilerin haklarını iade eder. Ayrıca haftada bir gün, Büyük Saray'dan şehrin kuzeybatısındaki bir kiliseye gider. Bunun için şehri boydan boya kat ettiği sırada yol üzerinde yine halkın şikâyetlerini dinler. Haksızlık yapılmışsa, düzeltir. *"Nitekim bir gün aynı yolda giderken yaşlı bir dul imparatora yaklaşarak, imparatoriçenin kardeşi Petronas'ın eşinin sarayını büyüterek evinin manzarasını (daha doğrusu güneşin geldiği tarafı bloke ettiğini) kapattığından şikâyet eder. İmparator derhal durumun araştırılmasını emreder. Yaşlı kadının şikâyetinin haklı olduğu anlaşılır. Petronas'ın eşinin yaptığı ek kısım yerle bir edilir ve ayrıca Petronas'a, halk huzurunda kırbaçlanma cezası verilir."*[80]

(80) John Julius Norwich, *Byzantium: The Apogee*, s. 42.

Hanedanın devamı için imparatorların erkek çocuk sahibi olmaları şarttır. Yine aynı yıl, 829'da, üvey anne İmparatoriçe Eufrosyne imparatoru evlendirmek için kolları sıvar ve organizasyonu yapar. O dönemde böyle bir evlenme için aranan ilk şart güzelliktir. İmparatorlukta bundan önce böyle bir düzenleme İmparator Stavrakius ve VI. Konstantin için yapılmıştır. Ülkenin pek çok yerinde, olağanüstü güzel olduğu öğrenilen gelin adayları ve geçmişleri araştırılır. Bu, bütün imparatorlukta büyük heyecan uyandırır. Çünkü imparatora eş olarak seçilecek kızın ailesinin hayatı (sonradan bazen acı sonuçlar verse de) değişmekte ve ikbal, mevki ve para onları beklemektedir. İmparatoriçe, elindeki bilgi ve dokümanlara dayanarak tespit edilen adayları belirli sayıya indirir (güzellik yanında, imparatoriçe adayının tahta sıhhatli evlatlar verebilecek özelliklerini de araştırmıştır). Yirmi kadar aday Konstantinople'a çağrılır. Önce imparatoriçe, bu adayları dikkatle inceler, ardından da en uygun bulduğu iki adayı, son seçim ona ait olacağı için imparatora tavsiye eder. Gene de imparator yirmi adayı görecek ve elindeki altın elmayı kimin avucuna koyarsa, imparatoriçe o olacaktır. Adaylar imparatorun önünden birer birer geçerler. Sonunda imparator, elindeki altın elmayı Paflagonya (orta Karadeniz) bölgesinden Theodora'ya verir ve böylece imparatorun tercihi belli olur. Mütevazı bir aileden gelen ve olağanüstü güzel olan Theodora ile imparator Theofilos, 5 Haziran 830 Pazar günü evlenirler.

Theofilos, imparatorlar içinde ikona kırıcılığın son temsilcisidir. Özellikle hocası İoannes Grammatikos onu etkilemiştir. Buna karşılık, gerek yeni İmparatoriçe Theodora gerekse ana imparatoriçe Eufrosyne'in ikona taraftarı oldukları bilinmektedir. İmparator ilk iş olarak, hocası başkanlığında bir heyeti Bağdat'a Halife Memun'a gönderir. Heyet halifeye hem imparatorun tahta çıkışını haber verir hem de Bizans'ın ince işçiliğini taşıyan çeşitli hediyeleri sunar.

Theofilos'a babasından, dolu olmayan bir hazine kalmıştır. Ama o şanslıdır. O sırada Armenikon bölgesinde bir yerde, bir altın yatağı bulunur. Buradan çıkarılan altınlar doğrudan hazineye intikal eder ve hazine, onun döneminde gittikçe güçlenir. Ancak hazine güçlenince imparator, biraz da Bağdat'la yarışma ve hatta ihtişam açısından onu geçmek için, inşaat faaliyetine girişir.

Üç yüzyıl önce I. Justinyen tarafından inşa edilip o güne kadar tüm

imparatorlar tarafından kullanılan Büyük Saray'da, önemli değişiklikler ve eklemeler yapar. Batı kanadına, gümüş kapıyla girilen ve mermerlerle kaplı geniş bir salon, kuzey cephesine sekiz pembe mermer kolonla desteklenen, duvarlarının beyaz mermerle kaplandığı ve tavanı Bizans'ın muhteşem işçiliğinin göstergesi olan mozaiklerle bezenmiş yeni bir salon daha yapılır. Ayrıca imparator için yine mermerle kaplı ve yaz sıcağında serin kalması için kalın duvarlı bir yatak odası ile kızları için özel bir bölüm eklenir.

İmparatoriçe Theodora, ardı ardına beş kız doğurur. Ama altıncısı nihayet erkektir. Tahtın vârisinin doğumu imparatorlukta büyük sevinçle karşılanır ama ne yazık ki bebek, henüz bir yaşındayken ölür. İmparatoriçe çok gençtir, buna rağmen imparator artık ümidini kesmiştir. Tam bu sırada, 840 yılında bir sürpriz olur ve imparatoriçe ikinci bir erkek çocuk doğurur. Ona, dedesinin adı olan Mikail ismi verilir.

Bu dönemde Bizans görülmedik bir zenginlik içindedir. Refah seviyesi çok yükselir ve Konstantinople halkı keyifli bir hayat yaşamaya başlar. İmparator da zenginliğin gerektirdiği gibi davranır. Büyük Saray'ın kuzeydoğusunda Ayasofya'nın hemen yanındaki Magnaura Sarayı'nın taht odasına öyle bir sistem kurar ki, elçiler, heyetler, ziyaretçiler ve konuklar bundan müthiş etkilenir.

"Elçiler kabul için taht odasına girdikleri anda, tahtın hemen arkasında bütün dalları altından yapılmış ve üzeri mücevherlerle kaplı bir ağaç görürlerdi. Ağacın üzerindeki kuşlar (öyle bir sistem yaratılmıştı ki, suni olmalarına rağmen) bazen daldan dala atladıkları gibi bazen de tahtın üstüne konarlardı. Ağacın gövdesinin iki tarafında tamamıyla altından yapılmış yatar vaziyette aslanlar bulunurdu. Ziyaretçi içeri girdiğinde şaşkınlığını üzerinden atamadan verilen bir işaretle aslanlar ayağa kalkıp kükremeye ve kuşlar da daldan dala konarak şarkı söylemeye başlarlardı. Bu koronun sesleri yavaş yavaş azalırken, uzaktan altından yapılmış bir orgun çaldığı müzik sesleri duyulurdu. Ancak tam imparator misafiriyle konuşmaya başlayınca sesler giderek azalır ve kesilirdi. Görüşme bitip misafir kapıdan çıkana kadar aynı koro tekrar konserine başlardı."[81]

Theofilos bunların dışında, hocası İoannes Grammatikos'un Bağdat

(81) John Julius Norwich, *Byzantium: The Apogee*, s. 44.

ziyareti sırasında görüp imparatora anlattığı sarayın bir benzerini Konstantinople'da yaptırır ve adını da Brysa Sarayı koyar (bugün bu saraydan hiçbir iz yoktur). Ayrıca kara surlarını güçlendirir, deniz surlarını yeni baştan inşa ettirir ve bunları Haliç boyunca uzatır. 838/39 yıllarında, Ayasofya'nın güney girişine de iki kanatlı bronz kapı ekler, Büyük Saray'da önemli değişiklikler yapar. Nasıl o Abbasi Sarayı'na elçi gönderiyorsa, artık Abbasiler de Konstantinople'a elçi gönderirler. İmparator, onları etkilemek üzere sarayın dekorasyonuna önemli eklemeler yapar. Bunun için de altın, gümüş ve bronz kullanılır.

İmparator Arap kültürüne ve sanatına hayrandır ama sonraki yıllarda Abbasilerle savaşmak durumunda kalır. Halife Memun başlangıçta özellikle Hürremiye Klanı'yla uğraşmakta olduğu için Bizans'a zaman ayıramamaktadır. Ancak belirli bir süre sonunda, işler artık rayına girmek üzeredir. Tam bu sırada Hürremiyelere ait bir ordu, Bizans sınırını geçer ve imparatora, emrine girmeyi teklif ederler. Theofilos burada bir hata yapar ve teklifi kabul eder. Bu durum Halife Memun tarafından düşmanlık olarak algılanır, barış bozulur ve Arap güçleri, 830'dan itibaren Bizans bölgesine girmeye başlarlar. Bunun üzerine imparator, ordusuyla birlikte doğuya hareket eder. Önce Petra şehrini kuşatıp ele geçirir. Ertesi yıl, daha önce Abbasilerin eline geçmiş bulunan Kilikya bölgesini (Tarsus ve Adana'yı içine alan bölge) işgal eder ve ele geçirilen esirlerle birlikte ilkbaharda geri dönüş yoluna koyulur. Konstantinople'a girişinde, kendisi için hazırlanan muhteşem bir törenle karşılanır. Ancak zaferin verdiği keyif çok uzun sürmez. Sonbaharda, halifenin ordusu Bizans'ı müthiş bir yenilgiye uğratır ve Bizans, daha önce zapt ettiği tüm yerleri, hatta daha fazlasını kaybeder. İmparatorun elçileri halifeye, Bizans'ın ödeyeceği önemli miktarda haraç (100 bin dinar) karşılığında halifenin zapt ettiği yerlerden çıkması şartıyla, beş yıllık sulh teklif ederler. Halife kabul etmez. Ancak şans Theofilos'dan yanadır. Halife Memun, 833 Ağustosu'nda ölür.

Memun'un yerine geçen kardeşi Mutasım, 837'ye kadar taht kavgalarıyla uğraşmak zorunda kalır. İmparator bundan yararlanır ve ordusuyla Batı Ermenistan ve Mezopotamya'yı işgal eder. Bu arada yeni Halife Mutasım'ın doğum yeri olan Petra'yı da ele geçirir ve baştan aşağı yıkar. İmparator Konstantinople'a döndüğünde, yine büyük bir zafer alayı düzenlenir. Hatta imparator, Mavilerin kıyafetiyle ve beyaz bir ara-

bayla yarışlara katılır. Tabii ki yarışı kazanır. Ancak Bizans için bu huzur da uzun sürmez.

Sorunlarını çözen Halife Mutasım, biraz da intikam almak amacı ile 838 yılında Anadolu'yu istila etmeye başlar. İmparator, durumdan haberdar olduğunda yine büyük bir ordu refakatinde yola çıkar. İki ordu, Tokat (Dazimon) yakınlarında 21 Temmuz 838 Pazar günü karşılaşır. Anzen Savaşı başladığında, her şey Bizans lehine gibidir. Birden hava kararır ve müthiş bir yağmur başlar. Tam o sırada sol kanatta zorluklar yaşandığını gören imparator, 2 bin kişilik taze bir kuvvetle kanadı takviye etmek üzere yola çıkar ama giderken, geride kalan komutanları bundan haberdar etmeyi unutur. İmparatorun ortadan birden yok olması üzerine, orduda imparator öldü haberi yayılır ve panik başlar. Ordunun merkez ve sağ kanadı kaçmaya başlar. Zaferden emin olan imparator o sırada sol kanada varmıştır. Yağmur dinip ortalık aydınlanınca ise şaşkınlığa düşer; Abbasi güçleri tarafından kuşatılmıştır. Yanındaki bir birlikle kuşatmayı yararak kaçar ve canını zor kurtarır.

Savaşı kazanan Halife Mutasım, ordusuyla birlikte ilerlemeye devam eder. Önce, savaşmadan Ankara'yı (Ancyra) teslim alır, oradan da imparatorun baba ocağına, Amorium'a yönelir. Kuşatmayı başlatır ama Amorium kalesi güçlüdür ve kolay kolay teslim olacak gibi görünmemektedir. Ancak Bizans askerlerinin bu kadar büyük ordu karşısında dirençleri sonunda kırılır ve 12 Ağustos Pazartesi günü teslim olurlar. Halkın bir kısmı kiliselere sığınır. Bu defa kiliseler ateşe verilir ve halk diri diri yakılır. Büyük bir kısmı da esir alınır ve zincirlere vurulur. Mutasım, ordusu ve esirlerle birlikte dönüş yoluna girer. Özellikle çölden geçerken, susuzluk nedeniyle esirlerin hemen tamamı ölür, canlı olarak Abbasilerin yeni başkenti Samarra'ya sadece 42 kişi varır. Yedi yıl Samarra'da kalan bu 42 kişiden, sonunda bir tercih yapmaları istenir. Ya Müslüman olacak ya da ölümü tercih edeceklerdir. Onlar ölümü tercih ederler. Bu 42 kişi, bugün bile Ortodoks kilisesince "Amorium'un 42 Şehidi" diye anılmaktadırlar. Diğer yandan hanedana ismini veren Amorium'un düşmesi, Bizans'ta müthiş yıkıcı bir etki yapar.

İkona kırıcılığın son temsilcisi Theofilos'tur. İkona kırıcılığın en önemli figürü ve imparatorun hocası olan İoannes Grammatikos'un 837'de patrik tayin edilmesinin ardından, yine birçok kişi takibata uğrayıp cezalandırılır. Ama bu cezalandırma ikona taraftarı olan iki impa-

ratoriçeye kadar uzanmaz. Zaten ikona kırıcılık eski hızını kaybetmiştir ve başkent dışında pek de etkili olmaz.

Halife Mutasım hedef büyütür; Konstantinople'u ele geçirip Bizans İmparatorluğu'na son vermeyi düşünür. 838'den 842'ye kadar yeni bir saldırıda bulunmaz ama bu süre içinde, Suriye limanlarında büyük bir donanma hazırlatır. Donanma hazır olduğunda, yani Aralık 842'de Konstantinople'a doğru yola çıkar. Ancak Ege Denizi'ne vardığında müthiş bir fırtınaya yakalanır ve neredeyse donanmanın tamamı yok olur. Bu haber Samarra'ya ulaşmadan, 5 Ocak 842 Perşembe günü Halife Mutasım vefat eder. Çok uzun sürmez, tam 15 gün sonra 20 Ocak Cuma günü Theofilos da onu takip eder. Dizanteriden ölen ve her şeye rağmen açık görüşlü, müzik ve sanata meraklı olan imparator sadece 29 yaşındadır ve onun ölümüyle ikona kırıcılık bir daha geri dönmemek üzere tarihe karışır.

Kocası öldüğünde imparatoriçe Theodora 27, oğlu İmparator III. Mikail (842-67) ise 2 yaşındadır. İmparatoriçe, oğlunun naibi olarak göreve başlar. Amacı oğlu ergenlik yaşına gelene kadar olan süreyi kazasız belasız geçirmek ve o yaşa geldiğinde de görevi ona bırakmaktır. Şanslıdır, çünkü kendisinin yardımcıları, devlet adamı niteliği taşıyan dört önemli kişi; kardeşleri Petronas ve Bardas, amcası Sergius Niketiates ve Büyük Logothetes (imparatoriçenin en çok güvendiği) hadım Theoktistus'tur.

III. Mikail'le Bizans İmparatorluğu'nda yeni bir yükseliş dönemi başlar. İmparatoriçe ilk iş olarak, 843 yılı Mart ayında, imparatorluğun sanat ve kültür hayatını derinden etkileyen, daraltan, zaman kaybetmesine sebep olan ve aynı zamanda Doğu ve Batı kiliseleri arasındaki ayrılığı güçlendiren ikona kırıcılığa resmen son vermek üzere bir konsil toplanması için emir verir. Dönemin önemli din adamlarından biri olan Methodios'un başkanlık ettiği bu konsilde, 787 yılındaki ilk ikona kırıcılığı tasfiye eden 7. İznik Konsili'nin kararları teyit edilir ve yapılan büyük bir törenle ikonaların kutsallığı onaylanır. Konstantinople'da Konsil kararlarını takip eden 11 Mart 843 Pazar günü, tüm ikonalar yapılan ayinlerle kiliselerdeki yerlerine döner. O gün Ayasofya'daki ayine imparator, imparatoriçe ve Metodios da katılır. Restorasyon bahanesiyle Chalkē'den sökülen İsa'nın büyük resmi, eski yerine konur. Bütün

bu kararlara rağmen, ikona kırıcı inanca sahip olanlara da büyük bir toleransla davranılır ve haklarında herhangi bir kovuşturma yapılmaz. Böylece de, gereksiz çekişmelerin önüne geçilmiş olur. Ancak ortada bir problem vardır, o da Patrik İoannes Grammatikos'tur. Grammatikos kararları kabul etmediği gibi, patriklik makamından istifa etmeye de yanaşmaz. Çözümü, imparatoriçenin kardeşi Bardas bulur. Patrikhaneye giderek patriğin elbisesini üzerinden zorla çıkartır ve biraz da hırpalar. İoannes Grammatikos da bu durumda istifa ederek emekliye ayrılır ve yerine Methodios patrik olarak atanır. Böylece ikona kırıcılık dönemi kesin olarak kapanır. Hatta ikona kırıcıların büyük düşmanı oldukları için sürgüne gönderilen ve 826 yılında ölen Stoudios Manastırı'nın başkeşişi Theodore Stoudios ile 828 yılında ölen Patrik Nikeforus'un cenazeleri, sürgün oldukları yerden getirilerek imparatoriçe ve bütün üst düzey yöneticilerin katıldıkları törenle Kutsal Havariler Kilisesi'ne gömülürler. Böylece imparatorlar ve imparatoriçeler dışında, iki din adamı da Kutsal Havariler Kilisesi'ne gömülmüş olurlar.

İmparatorlukta bundan sonra devlet yönetiminde etkin kişilerin varlığı yanında kültür, sanat ve düşünce hayatı büyük bir zenginliğe kavuşur. Bu, IX ve X. yüzyıllar boyunca sürecek olan yeni bir Rönesans döneminin başlangıcıdır.

İmparatorluğun sonraki 13 yılına, imparatoriçenin büyük güvenini kazanan ve hızla yükselen Theoktistus damgasını vurur. Basiretli, dirayetli, kabiliyetli ve kültürlü bir devlet adamıdır. Önce Bizans'ta eğitim seviyesinin yükseltilmesi için gerekli önlemleri alır. Daha sonra ekonomik durumu düzeltmek için gerekli değişiklikleri yapar ve Theofilos dönemindeki zenginlik, daha doğrusu hazinedeki altın miktarı, hızla artar.

İmparatorluk iç problemlerini çözüp refah seviyesini arttırınca gözler dış politikaya döner. Özellikle Girit'teki Arap korsanlarının hâkimiyeti, başağrısı olmaya devam etmekte, Araplar zaman zaman yaptıkları baskınlarla Bizans'ın Ege kıyılarını yağmalamaktadırlar. Theoktistus, 843'te güçlü bir donanmayla Girit Adası'na yelken açar. Çok kısa bir kuşatmadan sonra Girit Adası Bizans tarafından ele geçirilir ve Girit Teması kurulur. İmparatoriçenin, kardeşi Bardas'ı imparator yapacağı haberi ulaşınca Theoktistus, yerine Sergius Niketiates'i bırakarak hemen Konstantinople'a döner. Haber asılsızdır ama tekrar Girit'e dönemez, çünkü Malatya (Melitene) Emiri Amr'ın büyük bir orduy-

la Konstantinople üzerine yürüdüğü haberi gelmiştir. Theoktistus, yanına Bardas'ı da alarak hemen ordunun başına geçer ve Arapları durdurmak için yola çıkar. İki ordu Kocaeli Yarımadası'nda (Optimates), Mauropotamus'ta karşılaşır. Sonuç, Bizans ordusu için bir facia olur ve Arap ordusu onları Boğaziçi'ne kadar kovalar. Theoktistus, bu başarısızlığın Bardas'ın beceriksizliğinden kaynaklandığı konusunda imparatoriçeyi ikna eder. Bunun üzerine Bardas sürgüne gönderilir. Böylece Konstantinople'da, imparatoriçe dışında en güçlü adam olarak Theoktistus tek başına kalır. Ertesi yıl Arap korsanları Girit'e tekrar saldırıp ele geçirir ve Sergius Niketiates'i de öldürürler.

Patrik Methodios 847'de ölünce, yerine İmparator I. Mikail Rangabe'nin hayli bağnaz bir kişi olan oğlu Ignatius (babası tahttan ayrıldığında hadım edilen ve kiliseye intisap eden) getirilir.

Arap baskısı Sicilya hariç, 840'lı yılların sonlarına doğru azalır. Bizans için şimdi, Araplarla daha sıkı mücadele etme ve büyük yenilginin intikamını alma zamanıdır. Nitekim başmabeyinci hadım Damianus'un komutasındaki Bizans donanması, 22 Mayıs 853 Pazartesi günü bir baskın yaparak Nil Nehri ağzındaki Dimyat kalesini (Müslümanların eline geçtikten 200 yıl sonra) zapteder ve şehri ve limandaki Müslüman donanmasının tamamını yakarlar.

III. Mikail artık 15 yaşında, kocaman bir delikanlıdır. Güçlü kuvvetli ve yaşına göre gelişmiş bir vücuda sahiptir. Nitekim o yaşta hemen bir metres edinir ve onunla evlenmek ister ama imparatoriçe, yarı Danimarka kanı taşıyan Evdokya İngerina'yı uygun bulmaz ve oğlunu Evdokya Dekapolitissa isimli kızla evlenmeye zorlar. İmparatorla Evdokya Dekapolitissa 855 yılında evlenir. Diğer yandan, başlangıçta devleti oğlu büyüyene kadar yönetip sonra hükümdarlığı ona bırakmayı düşünen imparatoriçe, biraz da Theoktistus'un baskısıyla, oğlunun tecrübesizliğini bahane ederek iktidarını sürdürmek ister.

İmparatoriçenin en güvendiği kişi olan Theoktistus, uzun yıllar süren başyöneticilik görevi nedeniyle imparatorluğun en güçlü adamıdır. Bu arada dayı Bardas, imparatorun emriyle sürgünden döner ve doğal olarak imparatorun en büyük destekçisi olur. Bardas yeğeni imparatorun iktidar konusundaki rahatsızlığını fark etmiştir; onu, başmabeyinci Damianus'un da yardımıyla, Theoktistus sağ kaldığı sürece yönetimi eline almasının mümkün olmadığı konusunda ikna eder. İmparator

da Bardas'ın sorunun halli için gerekli hazırlıkları yapmasını emreder. Bardas uygun zamanı kollamaya başlarlar.

Bekledikleri fırsat, 20 Kasım 855 Çarşamba günü ortaya çıkar. Onlara, planlarına temel olacak bilgileri veren kişi, Dimyat'ı ele geçiren donanmanın komutanı ve sarayda imparatoriçeye ayrılan bölümün en üst yöneticisi olan Damianus'tur. Theoktistus, her zamanki gibi o gün de devlet işleriyle ilgili gerekli bilgileri vermek için kendi ofisinden çıkıp sarayda imparatoriçenin dairesine giderken, karşısında birden İmparator III. Mikail'i bulur. İmparatorun yanında Damianus da vardır. İmparator büyük bir kızgınlıkla, devlet işlerinin görüleceği makamın annesi değil kendisi olduğunu söyler. Theoktistus cevap vermez ve geri dönmeye kalkar. Ancak geç kalmıştır. Karşısında bu defa, bir askeri birlikle Bardas vardır. Theoktistus kılıcını çekerek mücadeleye başlayınca imparator, öldürülmesi için birliğe emir verir. Hemen ardından başına aldığı bir kılıç darbesi, Theoktistus'un işini bitirir ve böylece, imparatorluğu 13 yıl süreyle yönetmiş olan Büyük Logethete Theoktistus devri sona erer. Peşinden imparatoriçenin elinden tüm yetkileri alınır ama Büyük Saray'da yaşamaya devam eder. Senato, Mart 856'da özel bir toplantı yapar ve bu toplantıda alınan kararla, III. Mikail'in tek başına hüküm süren hükümdar olduğu açıklanır.

III. Mikail'in yönetimdeki zafiyeti nedeniyle, bütün güç dayısı Bardas'a geçer. Ülkelerin tarihlerinde bazen art arda çok üstün yetenekli yöneticilerin görev yaptığı şanslı dönemler vardır. Bardas da, en az Theoktistus ve hatta ondan da yetenekli bir yöneticidir. Bizans, Theoktistus'la başlayan yükselme dönemini onun basiretli yönetimiyle sürdürür, hatta kültür, sanat, edebiyat ve hitabet alanında parlak bir döneme, yeni bir altına çağa girer.

Bardas daha önce, 849 yılında, Magnaura Sarayı'nda bir yüksekokul kurar: İskenderiye, Beyrut ve Antakya gibi önemli şehirlerin Müslümanların eline geçmesinden sonra orada eğitim imkânı bulamayan gençler, 425'te Konstantinople'da kurulan üniversiteye hücum etmişlerdir. Bu nedenle de yeni bir yüksekokulun kurulması şart olmuştur. Bu okulun eğitim kadrosunda, dönemin en güçlü bilginleri görev alır. Bunlardan arasında –ikona kırıcı inancı olmasına rağmen– matematikçi Leo ve asrın en büyük âlimi ve hocası olan Photius da vardır.

Devletteki etkin yönetimin kilise idaresine yansımaması mümkün

değildir. Gerekli değişime ayak uyduramayan Patrik Ignatius ile Bardas bir türlü anlaşamazlar.

Bütün yeteneklerine rağmen, Bardas, baldızına âşık olur ve bu yüzden karısını terk eder. Haber çok kısa zamanda duyulur. Patrik İgnatius da Bardas'ı aforoz eder ve bunun tabii sonucu olarak da kiliseye girişini de yasaklar. İmparator, durumla ilgili olarak, hâlâ sarayda tuttuğu annesinden şüphelenir ve annesi ile halen bekâr olan kız kardeşlerini bir manastıra kapatmaya karar verir. Anne ve kardeşlerin kafalarının kazıtılıp gönderilmeleri işi için de İgnatius'u görevlendirir. Patrik derhal reddeder. Bu, Bardas için bir koz olur ve imparatoru, annesiyle patriğin ona karşı ittifak yaptığı konusunda ikna eder. Bunun üzerine imparator İgnatius'u tutuklatır, görevinden atar ve bir manastıra kapatır. Yeni patrik konusunda Bardas'ın tek adayı Photius'tur ama o bir bilim adamıdır ve kiliseyle hiçbir ilgisi yoktur. Bu yüzden, patrik olarak atanması mümkün değildir. Ancak Bardas'ın pratik zekâsı, bu sorunu kısa zamanda çözer. Photios, en alttan başlayarak din adamlığında her gün bir üst göreve atanır, dördüncü gün papaz, ertesi gün de piskopos yapılır. Böylece Noel'de patrik olarak atanması için hiçbir engel kalmaz.

İmparatorun eşi kısırdır, bütün tedavilere rağmen çocuğu olmaz. İmparator bunun üzerine, çocuğu olmadan ölürse yerine geçecek kişi olarak *(curopalates)* Bardas'ı atar ve 862'de ona caesar unvanını verir. Bardas zaten fiilen imparatorluk görevini yürütmektedir ama durum şimdi resmiyet kazanmıştır.

Bu gelişmeleri askeri başarılar izler. Bardas'ın kardeşi Petronas yönetimindeki Bizans ordusu, 856'da uzun yıllardan sonra Fırat Nehri'ni geçerek Diyarbakır'a (Amida) kadar ilerler ve Arap bölgesinin içlerine kadar girer. Üç yıl sonra, yani 859'da ise orduya bu defa bizzat imparator komuta eder. Yine Fırat geçilerek başarılı bir sefer yapılır. Ayrıca Abbasi halifesi Mutasım tarafından yıkılan Ankara Kalesi yeniden yapılarak şehir korumaya alınır. İleride çok büyük yarar sağlayacak olan İznik Kalesi, iyice güçlendirilir. Ama ne yazık ki bütün bunlar kalıcı başarılar değildir. İmparatorluk ordusunun seferi bitince Arap saldırıları tekrar başlar ve izleyen dönemde birçok defa yapılıp bozulan bir barış anlaşmaları süreci yaşanır.

860 yılının 18 Haziran Salı günü, o güne kadar bilinmeyen, daha doğrusu Bizans'la herhangi bir çatışmaya girmemiş olan bir ülkenin

200 gemiden kurulu donanması Boğaziçi'nde görülür. Gemilerdekiler, Konstantinople önlerine geldiklerinde uzaktan da olsa gördükleri manzaraya inanamamışlardır. Karşılarında muhteşem eserlerle donanmış, her tarafından zenginlik fışkıran bir şehir vardır. Sahil boyunca geçtikleri her yeri, manastırlar dâhil yağmalarlar. Boğaz boyunca bütün köylerde, şehirlerde ne kadar kıymetli eşya ve mal varsa el koyarlar, bununla da yetinmeyip yakar ve yıkarlar. Bu gelenler Ruslardır ve aniden beliren bu tehlike Bizans'ta da büyük şaşkınlığa neden olur. O sırada imparator orduyla birlikte doğudadır. Gelişmeden haber alınması üzerine imparator birliklerin bir kısmını alarak acele Konstantinople'a dönmek üzere yola çıkar. Ancak Ruslar, imparator Konstantinople'a varmadan gemilerini yeterli ganimetle doldurup, bir sabah çekip giderler. Bu gelişmenin ardından, Bizans akılcı bir yol tercih eder. Yeni oluşan Rus Devleti'yle önce ilişki kurar, zaman içinde Ortodoks dininin Ruslar arasında yayılmasını sağlamak üzere din adamı gönderir ve böylece onları Bizans'ın nüfuz alanı içine almaya başlar.

İmparatorlukta doğudan ve batıdan gelecek tehlikeleri asgariye indirmek için Hazar, Moravya ve Bulgaristan'ın Hıristiyanlaşmasına hız verilir. Hatta Bulgar Kralı Boris 864 yılında Konstantinople'a gelir ve vaftiz edilir. Kralın vaftiz babalığını İmparator III. Mikail yapar. O da, imparatora hürmet olarak Mikail adını alır.

Diğer önemli bir başarı ise 863 yılında Malatya Emiri Ömer'e karşı sağlanır. Üstün bir savaşçı olan Ömer, daha önce kuzeye kadar çıkarak Armenikon Teması'nın önemli bir limanı olan Samsun'u (Amisos) işgal etmiştir. Petronas yönetimindeki Bizans ordusu, Paflagonya (İmparatoriçe Theodora'nın geldiği orta Karadeniz bölgesi) sınırında Emir Ömer'i kesin bir yenilgiye uğratır ve Ömer savaş alanında ölür. Emirin oğlu dâhil, az sayıda sağ kalmış askerleri de esir alan Petronas Konstantinople'a döner. Düzenlenen zafer alayına bütün şehir halkı katılır ve Hipodrom'da düzenlenen çeşitli eğlence ve yarışlarla kutlamalar sürer. Bu, yeni bir devrin de başlangıcı olur. Bir asırdan beri Araplara karşı sadece savunma yapan Bizans, bu defa saldıran taraftır.

858 yılında I. Nikolas papa olur ve doğusuyla batısıyla, bütün Roma İmparatorluğu bölgesini kendi nüfuz alanı haline getirmek ve doğal olarak Konstantinople Patrikliği üzerinde de üst otorite olmak, gayreti içine girer. O dönemde, Papa ile Patrik Photius arasındaki güç mücadele-

si en üst noktaya çıkar. Bardas ile İmparator III. Mikail, Patrik Photius'a büyük destek verir. Hatta daha ileri gidilir ve 867 yılında imparatorun başkanlığında bir synod toplanarak "Kutsal Ruh'un hem Baba'dan hem de Oğul'dan neşet ettiği" hakkındaki Batı doktrinine karşı çıkılır. Aynı synod'da Papa I. Nikolas aforoz edilir ve Kutsal Ruh hakkındaki Batı doktrininin sapkınlık, papanın Bizans kilisesi işlerine karışmasının da kanundışı olduğu, ilan edilir. Alınan bu kararlar doğudaki Kudüs, Antakya ve İskenderiye (bunların hiçbiri artık imparatorluk sınırları içinde değildir) patrikliklerine de duyurulur.

On yıl kadar geriye gittiğimizde tarih sahnesine Charioupolis kentinde doğan Basil isimli Makedonyalı bir köylü çocuğu çıkar. Babası, Ermeni Bardas Konstantinos'dur ama Slav kökenli olan annesinin adı belli değildir. Kendinden küçük erkek kardeşinin ismi ise Marinos'tur. Okuma yazması bile olmayan Ermeni asıllı bu çocuk, vaktiyle ailesi Ermeni bölgesinden Makedonya'ya sürüldüğü için orada büyür ve koyu bir Ermeni aksanıyla, Grekçe konuşmayı öğrenir. Çok uzun boylu, sağlam yapılı, saman rengi karmakarışık saçları ve ela gözleriyle çok yakışıklı bir delikanlıdır. İriyarıdır ve fizik gücü gerçekten üstündür. Yaşadığı bölgedeki şampiyon güreşçiyi yenerek gücünü ispat etmiştir. En çok düşkün olduğu şey de atlardır. Bu köylü çocuğu, annesinin yönlendirmesi ile bir gün kalkar, Konstantinople'a doğru yola çıkar.

Daha sonraları torunu İmparator VII. Konstantin Porphyrogenius tarafından I. Basil hakkında kaleme alınan biyografik kitaba göre:

"Bir pazar akşamüzeri hava kararırken, Altın Kapı'ya yakın St. Diomedes Manastırı'nın avlusuna gelir. Azığından bir parça yiyecek çıkartır, karnını doyurur ve manastırın avlusundaki bir sundurmanın altına kıvrılarak yatar. Manastırın başkeşişi, akşamları yaptığı rutin işleri tamamlayarak yatmaya gider. Gece yarısı, 'Kapıya git ve imparator için kapıyı aç' diyen bir ses başkeşişi uyandırır. Kapıyı açınca ortada imparator filan göremez, orada sadece kıvrılmış uyumakta olan hırpani kılıklı bir köylü vardır. 'Herhalde yanlış duydum,' diye düşünür ve geri dönüp yatar. Bir süre sonra aynı ses onu yine uyandırır. Kapıyı açıp yine aynı kişiyi görünce, 'Herhalde yine yanılıyorum,' diye düşünür ve tekrar yatar. Ancak bu defa, sanki göğsünü bir el dürter ve 'Kalk' der, 'Kapının önündeki adamı içeri al, çünkü o bir imparatordur.' Başkeşiş hemen koşar, saçı sakalına karışmış genci uyandırarak içeri alır. Önce doyurur. Sonra yıkanmasını sağ-

lar ve yeni kıyafetler verir. Ertesi sabah kalktığında da onu büyük bir saygıyla yolcular."(82)

Ne olup bittiğini bilmeyen genç Basil, ertesi gün Konstantinople'a ayak basar. Atlardan iyi anlamaktadır, bu yüzden at yarışlarının yapıldığı Hipodrom'un yakınlarına gelir. Bir şekilde görevlilerle ilişki kurar ve çok kısa bir sürede kabiliyetini ispat edip seyis olarak göreve başlar.

İmparator III. Mikail devlet işlerini tamamen dayısına terk etmiştir. Biri atlar ve araba yarışları, diğeri içki olan zevkiyle, gününü gün etmektedir. İçkiye o kadar düşkündür ki, her gece içtikten sonra kendini kaybeder ve yatağıyla birlikte götürülür. Kendisinin de zaman zaman katıldığı araba yarışları için imparatorluğun en iyi atlarını toplayıp, onlar için mermerden muhteşem bir ahır inşa ettirmiştir.

"Bir gün yeni bir at getirilir. İmparator da oradadır. At şaha kalkmakta ve yanına hiç kimseyi yanaştırmamaktadır. At etrafı darmadağın etmeye başladığı sırada iriyarı bir adam ortaya çıkar. Atı, bağlı olduğu ipinden tutarak yanına çeker ve eğilerek kulağına bir şeyler fısıldamaya başlar. O konuştukça at sakinleşir ve sonunda adam atı kendine çekerek alnından öper. Vahşi at birden her şeye boyun eğmeye başlar."(83)

"Durumu uzaktan takip eden imparator da şaşkındır, adama döner:

'Adın ne senin?' diye sorar.

Adam imparatorun kendisine seslendiğini anlayınca hemen kendini yere atar ve imparatorun ayaklarına kapanır. Cevap verirken, yüzüne bakmaya cesaret edemez:

'Makedonyalı Basil, efendimiz...'

'Ata ne söyledin de sakinleşip bu hale geldi?'

'Bu, atla benim aramda, efendimiz...'

İmparator kızar ve bağırır:

'Açıkla be adam!...'

'Ona kendi lisanında neden böyle yaptığını sorduğumda, yolda getirilirken insanların kendisini çok hırpaladığını söyledi. Ben de ona, bana güvenmesini, hep yanında olacağımı ve bundan böyle bunların olmayacağını söyledim. O zaman kabul etti ve sakinleşti.'

(82) John Julius Norwich, *Byzantium: The Apogee*, s. 80.
(83) John Julius Norwich, *Byzantium: The Apogee*, s. 79.

İmparator yanındakilere döner ve şöyle der:

'Bu adamı hizmetlilerim arasına alın. Bu atı bana yarışlar için o hazırlayacak.'"

Böylece III. Mikail, hayatının kendisi için en büyük hatasını yapar. Ama kazanan imparatorluk olur.

Kısa bir süre geçince uşak ile imparatorun kafa dengi olduğu anlaşılır. At ve içki zevkleri aynıdır. Basil, sanki asansöre binmiş gibi hızla yükselmeye başlar. Tam o sırada, hadımlar tarafından yönetilen imparatorların kutsal yatak bölümlerinin en büyük yöneticisi hadım Damianus (Theoktistus'a yapılan suikastta başrolü oynayanlardan biridir), bir gün Bardas'ı kızdırdığı için işinden atılır ve saraydan kovulur. İmparator bu fırsatı kaçırmaz, onun yerine artık en yakın arkadaşı haline gelmiş olan Basil'i atar. Bu, sarayda büyük bir şaşkınlıkla karşılanır. Çünkü sadece hadımlara mahsus olan bu görev, imparatorla birlikte aynı odada yatmayı gerektirmektedir. Bu durum, ikisi arasında homoseksüel bir ilişki dedikodusunun çıkmasına neden olur. Ancak daha sonra durumun farklı olduğu anlaşılır. Bu atamaya Bardas da şiddetle karşı çıkar, hatta o sırada söylediği bir söz adeta bir kehanettir: *"Bir tilkiyi yok ettim ama onun yerine bir aslan geldi. İnşallah o ikimizin de hakkından gelmez."*(84)

Basil, imparator III. Mikail'in arzusu üzerine Konstantin isimli oğlunun annesi Maria'yı boşar ve imparatorun metresi Evdokya İngerina'yla evlenir. Böylece İngerina, Basil'in eşi olarak tekrar saraya döner ve 19 Eylül 866 Perşembe günü bir erkek çocuk doğurur. İsmini Leo koyarlar. Ancak çocuğun imparator III. Mikail'den olduğu konusunda, bütün tarihçiler hemfikirdir. Doğumdan sonra imparator, sırf bunu kutlamak için Hipodrom'da özel araba yarışları düzenler. Basil ise, hayatı boyunca bu çocuktan nefret edecektir. İşin ilginç tarafı, ileride Makedonya Hanedanı'nı kuracak olan Basil'in soyu yine Amorian Hanedanı'nın kanıyla devam edecektir. Üçlü ilişki, anlaşıldığı kadarıyla Mikail ölene kadar devam eder. İngerina, Mikail öldükten sonra 870 ve 871 yıllarında da Stephen ve Aleksander isimli iki erkek evlat daha doğurur. İleride görüleceği gibi, ikincisi kısa bir süre tahta geçecektir.

Bütün bu gelişmeler, Bardas ile Basil arasında perde arkasında kaçınılmaz olarak müthiş bir iktidar mücadelesi başlatır. Zamanın sürekli

(84) a.g.e., s. 77.

Basil lehine çalıştığını gören dayı Bardas, yeğenini Basil'den gelecek tehlikeye karşı sık sık uyarır ama bir türlü ikna edemez. Aslında haklıdır. Çok büyük devlet tecrübesi sahibidir ve Basil'in gözünün Bizans tahtında olduğunu anlamıştır. Basil de artık, imparatorun dayısı sağ kaldığı sürece gayesine erişemeyeceğini bilmektedir. Ancak Basil imparatoru tam tersine, tahtta Bardas'ın gözü olduğuna ikna eder.

866 yılı ilkbaharında İmparator ve Bardas, Arap korsanlarının Girit'teki varlığına son vermek için bir donanmayla yola çıkarlar. Görevi gereği Basil'in de onlarla birlikte gitmesi gerekmektedir. Donanma, Menderes (Meander) Irmağı'nın ağzında bulunan Milet şehrine gelince demir atar. Sahile çıkan imparator için çok konforlu bir çadır kurulur. Ertesi gün, 21 Nisan Pazar, imparator Bardas'la birlikte imparatorluk çadırında günlük raporları dinlerken Basil'in eline istediği fırsat geçer. Bir ara Basil muhafızlara bir işaret verir, çadırın uzak köşesinde olmasına rağmen bunu gören Bardas kılıcını çeker ama geç kalır. Basil'in vurduğu bir kılıç darbesiyle yere yıkılır ve muhafızların darbeleriyle de can verir. Bardas'ı kurtarabilecek tek kişi olan imparatorun bu arada kılı kıpırdamamıştır. Hemen Konstantinople'a, Patrik Photius'a bir mektup yazar: *"Casear Bardas'ın ihaneti tarafımdan ortaya çıkarılmış ve yargılandıktan sonra idam edilmiştir."*(85) Sefer iptal edilir, imparator ve Basil Konstantinople'a hareket ederler. Şimdi taht ile Basil arasında sadece imparator vardır.

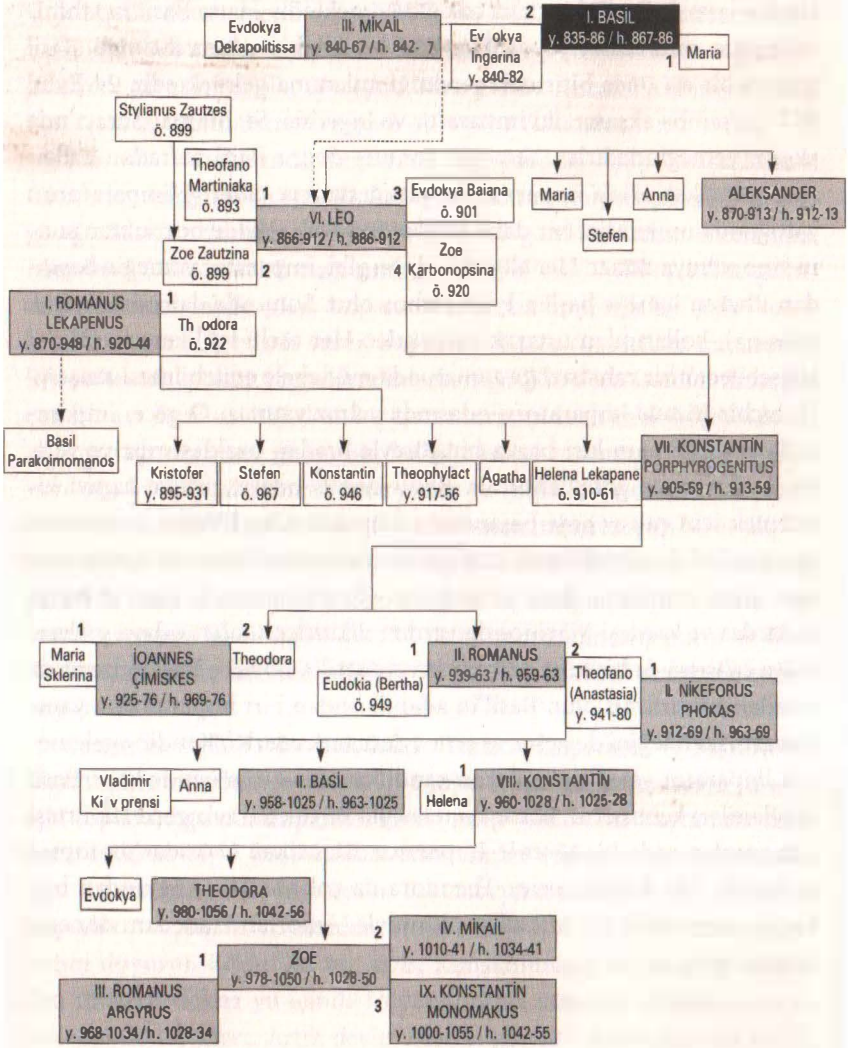
Caesar unvanlı Bardas ortadan kalkmıştır. İmparator ve Basil Konstantinople'a döndükten sonra 26 Mayıs Pazar günü Ayasofya'ya ayin için toplanıldığında, imparatorun tahtının yanına bir başka taht daha konulmuştur. Ayin başlamadan önce imparatorluk emirnamesi okunur. Bu emirname ile imparator, başmabeyincisi olan Basil'i müşterek imparator yaptığını ve bundan böyle kendisiyle birlikte hüküm süreceğini duyurur. Böylelikle bir seyis, Konstaninople ve saraya geldiğinden itibaren dokuz yıl içinde imparatorluğa yükselir ve kilisede yapılan törenle taç giyer. Artık devlet işlerini görmek üzere dayı Bardas'ın yerini Basil almıştır. İmparator eskisinden de beter bir şekilde içmekte, bütün zamanını atlarıyla geçirmekte ve onları yarışlara hazırlamaktadır.

---

(85) John Julius Norwich, *Byzantium: The Apogee*, s. 83

Basil'in müşterek imparator olarak ilan edilmesinin üzerinden 16 ay geçmiştir. Görüldüğü kadarıyla imparator, son zamanlarda Patrician Basiliscianus'a Basil'den daha çok güvenmektedir. Hatta Basil'in tahminine göre, onu caesar yapacaktır. Yeni bir rakibin çıkma ihtimali, Basil için işi bir an önce bitirmek gerektiği anlamına gelmektedir. 24 Eylül 867 Çarşamba akşamı, iki imparator ve İngerina, St. Mamas Sarayı'nda akşam yemeğindedirler. Yemeğin sonuna doğru Basil sofradan kalkar ve dışarı çıkar. Hızla imparatorun yattığı daireye gider ve imparatorun yattığı odanın kilidini bir daha kilitlenmeyecek şekilde bozduktan sonra yine sofraya döner. Her akşam olduğu gibi, imparator yemeğin başından itbaren içmeye başlar. İyice sarhoş olur. Sonunda dairesine (yatak odasına), kollarından tutarak götürürler. Her türlü tehlikeye ya da ani gelişebilecek bir rahatsızlığa zamanında müdahale edilebilmesi amacıyla, hiçbir Bizans imparatoru odasında yalnız yatmaz. O gece, imparatorla sürekli yatan kişi başka bir görevle oradan uzaklaştırılır ve yerine Basiliscianus görevlendirilir. Basiliscianus odaya girince kapıyı kilitlemek için çalışır ama başaramaz. İmparator horlayarak uyumaktadır. Kendisi de tam dalmak üzereyken ayak sesleri duyar ve hemen kapıya gider. Karşısına, Basil ve adamları (bunlar arasında Basil'in babası Bardas ve kardeşi Marinos da vardır) dikilirler. Onları odaya sokmamaya çalışırsa da bir kılıç darbesiyle yere serilir. Böylece Basiliscianus da ortadan kaldırılmış olur. Basil'in adamlarından biri imparatorun yanına varır, iki bileğini de keser ve onu öylece terk ederler. Kendine gelemeyen imparator yatağını kaplayan kendi kan denizinin içinde kalır. Basil ve adamları kendilerini bekleyen tekneyle Büyük Saray'a geçerler. Ertesi gün yapılan sade bir törenle İmparator III. Mikail Üsküdar'da toprağa verilir. Ana İmparatoriçe Theodora da çok yaşamaz, oğlundan birkaç ay sonra ölür. III. Mikail'in ölümüyle, Amorian Hanedanı dönemi de sona erer.

MAKEDONYA HANEDANI (867-1056)

Not: (y) İmparatorların yaşadığı tarihleri, (h) hükümdarlık sürelerini, (ö) ölüm tarihini göstermektedir.

Makedonya Hanedanı ve I. Basil
(867-912)

"Rüyamda gördüğüm bir aziz bana, senin imparator olacağını söyledi..."

I. Basil (867-86), 25 Eylül 867 Perşembe gününden itibaren imparatorluğun artık tek hâkimidir. Ancak tarihin okuma yazması olmayan bir köylü çocuğu olarak kaydettiği I. Basil, hüküm sürdüğü 19 yıllık dönemde Bizans tarihinin en muhteşem imparatorlarından biri olur. İmparatorluk, onun ve onun ardından gelen oğullarının, torunlarının ve hatta torunlarının torunları döneminde yaklaşık iki yüzyıl boyunca yücelir, zenginleşir ve refah içinde yaşar.

İmparator ilk iş olarak, Photius'u patriklik makamından atar. Hatta bununla yetinmez, onu bir manastıra kapatır. Yerine tekrar İgnatius'u patrik yapar. Roma'daki papalık makamıyla ilişkiye girer ve 869-70'te Konstantinople'da 8. Ökümenik Konsili'ni toplar. Bu konsilde eski Patrik Photius aforoz edilir. Daha önce dini bakımdan Roma'ya bağlanmayı düşünen ama Roma'yla bir türlü anlaşma sağlayamayan Bulgarların temsilcileri konsil toplantısı bittikten üç gün sonra başkente gelirler ve talepleri üzerine Patrik İgnatius Bulgar bölgesine bir başpiskopos ve birkaç piskopos atar. Böylece Bulgarlar, Konstantinople Patrikliği'ne bağlanmış olurlar. Basil 869'da ilk eşi Maria'dan doğan Konstantin'i, 870'te Leo'yu ve 879'da da üçüncü oğlu Aleksander'ı, müşterek imparator yapar.

Bu arada İtalya'da bulunan Araplar, 867 yılında Adriyatik kıyılarını tehdit eder ve Dubrovnik şehrini kuşatırlar. Dubrovnik Bizans'tan yardım ister. 869'da Adriyatik kıyılarında güçlü bir Bizans donanmasının görünmesi üzerine Araplar kuşatmayı kaldırıp çekilirler. Dalmaçya Temasının de kurulmasıyla, Adriyatik kıyılarında Bizans hâkimiyeti tek-

rar kurulur. Doğuda ise iki düşman vardır. Bunlardan ilki Abbasiler, diğeri Pavlikanlardır. I. Basil 872'de damadı Kristoforos'u, yaptıkları akınlarla imparatorluğun doğusunu sürekli tedirgin eden Pavlikanların üzerine gönderir. İlk olarak, Pavlikanların elindeki Divriği kalesi kuşatılıp teslim alınır ve yerle bir edilir. Daha sonra müthiş kanlı geçen savaşta Pavlikan ordusu darmadağın edilir ve Pavlikan lideri de bu savaşta öldürülür. Ertesi yıl imparator I. Basil Araplar'ın üzerine, Fırat bölgesine kadar bizzat ilerler. Doğanşehir ve Samsat'ı ele geçirir. O sırada Abbasiler iç çekişmelerle meşguldür ve bunu fırsat bilen Bizans ordusu doğuya doğru ilerlemesini sürdürür.

Öte yandan, Bizans İtalya'da da durumunu güçlendirir. Arapların Dalmaçya, Yunanistan ve Pelepones bölgesine yaptığı saldırıların tamamı püskürtüldüğü gibi, Kıbrıs da ele geçirilir.

İmparator, Bizans'taki kilise anlaşmazlığına son vermek üzere Photius'u patriklikten atmış ve sürgüne göndermiştir ama sonraki yıllarda bunun başarılı bir çözüm olmadığını görür ve Photius'u 875'te geri çağırıp oğullarının eğitimiyle görevlendirir. Patrik İgnatius 877'de öldüğünde de, yerine tekrar Photius'u patrik yapar. Roma bu defa Photius'un patrikliğini tanır ve iki kilise arasında belirli ölçüde barış sağlanır.

I. Basil'in okuma yazması yoktur ama o, Grek kültürünün ve Roma kanunlarının büyük bir hayranıdır. Theoktistus'la başlayan ve Bardas zamanında devam eden aydınlanma devri, Basil'in imparatorluğu sırasında büyük bir ivme kazanır. I. Basil, kanun koyucu sıfatıyla Roma hukukunun yenilenmesi için girişimde bulunur. Amacı, üç asır önce I. Jüstinyen zamanında başlatılan ve daha sonra III. Leo zamanında revize edilen kanunların tekrar gözden geçirilip önce ayıklanması sonra yeniden derlenmesidir. Düzenleme yapılır ve giriş bölümünü içeren (ve zamanımıza kadar ulaşan) iki kitap yayınlanır. İmparatorun ömrü ana bölümün tamamlanıp yayınlanmasını görmeye yetmezse de, bu düzenleme daha sonra tahta geçecek olan oğlu VI. Leo'nun Basilica'sına esas teşkil eder.

I. Basil aynı zamanda çeşitli imar faaliyetlerine de girişir. Tahta geçtiğinin ikinci yılında, 9 Ocak 869'da Konstantinople'da şiddetli bir deprem olur. Ayasofya'daki yıkılan kısımlar oldukça önemlidir. Hemen müdahale edilerek onarıma başlanır ve olağanüstü güzellikteki Hazreti İsa ve Meryem Ana mozaiğiyle tezyin edilir (ne yazık ki bu mozaik, 26 Ocak 989'da vuku bulan daha şiddetli bir depremle yok olur). Kutsal Havariler

Kilisesi ise, baştan aşağı yenilenir. Fakat imparatorun en önemli eseri Büyük Saray'ın güneyinde, Büyük Saray'la deniz arasındaki bölüme inşa ettirdiği yeni kilisedir. Nea Ekklesia adı verilen bu kilise, bir azize adanır (yıllar önce imparatorun annesi oğluna, *"Rüyamda gördüğüm bir aziz, bana senin imparator olacağını söyledi. Yarın sabah Büyük Şehir'e (Konstantinople) gitmek için yola çıkacaksın,"* demiş ve ertesi sabah gözyaşları içinde, oğlunu bilinmeyen kaderine doğru yolcu etmiştir.). Bu kiliseyi yaptırırken Basil'in önündeki örnek, diğer bütün konularda olduğu gibi yine I. Jüstinyen'dir. Daima onu taklit edip, geçmeye çalışır. Nea Ekklesia'yı inşa ettirirken de hedefi, Ayasofya'yı geçmektir. Bu nedenle kilisenin yapımı ve dekorasyonu için bütün kaynakları sonuna kadar kullanır. Altınla kaplanan kubbesi, Konstantinople'un her tarafından ve hatta denizden bile görülür. 878 yılında başlayan inşaat 880 yılında tamamlanır. 1 Mayıs 880 günü tüm imparatorluk ailesi ve üst düzey yöneticilerin katılımıyla yapılan açılış ayinini Patrik Photios yapar (Nea Ekklesia daha sonraki yüzyıllarda birçok imparator tarafından çeşitli törenlerde kullanılır. Ancak 1204 yılındaki IV. Haçlı seferinde soyulunca, iyice bakımsız kalır. Osmanlı döneminde ise silah ve mühimmat deposu olarak kullanılırken 1490 yılında meydana gelen patlama nedeniyle yok olur). Büyük Saray'ın banyoları yenilenir. Sarayın Bronz Kapısı, yani Chalkē, mermer ve mozaiklerle yeniden inşa edilir. Aynı şekilde Magnaura, Eleuthera, Hieria ve St. Mamas sarayları da elden geçirilir. Konstantinople yeni haliyle imrenilecek bir zenginliğin ve refahın dalga dalga yayıldığı bir dünya merkezi haline gelir (ancak ne yazık ki, Ayasofya dışında yukarıda saydığımız muhteşem eserlerden günümüzde sadece bazı kalıntılar mevcuttur).

Bizans İmparatorluğu I. Basil ile refah ve ihtişamın şahikasına ulaşır. Kiliseyle ilgili problemler çözülmüştür. Kanuni düzenlemeler neredeyse bitirilmek üzeredir. Yeni kiliseler yapılmış, eski kiliseler ve saraylar yenilenmiştir. Hazine her zamankinden farklı olarak doludur. İmparatorluğun her tarafında, başta başkent Konstantinople olmak üzere, refah seviyesi yükselmiş ve açlık tehlikesi ortadan kalkmıştır. Kendisini I. Jüstinyen'in bir devamı sayan I. Basil, bir açıdan ondan üstündür. I. Jüstinyen sadece Theodora ile evlenmiş ve ondan da çocuğu olmamıştır. Hâlbuki I. Basil'in ilk karısından dünya yakışıklısı ve babasının bütün fiziki üstünlüklerini taşıyan Konstantin adında bir oğlu

vardır. Kendisinden sonra tahta o geçecektir. Ayrıca, kendisinden olduğu şüphe taşıyan Leo ve Stefan ile kendisinden olduğu kesin Aleksander isimli oğulları vardır. Ancak büyük oğlu Konstantin, 879 yılının Eylül ayında bilinmeyen bir nedenle birden ölür. İmparator I. Basil, o günden sonra ölümüne kadar bir daha asla eskisi gibi olamaz. Muhtemelen oğlu olmadığını bildiği Leo'nun kendisinden sonra tahta geçecek olması onu kahretmektedir. Yavaş yavaş içine kapanır. Derin bir depresyona girer. Tanrı'nın kendisini, büyük bir ihtimalle III. Mikail'i öldürerek tahta geçtiği için cezalandırdığı ve oğlunu elinden aldığına inanır. Onu tek teselli eden Patrik Photius'tur.

Bu arada tahtın vârisi Leo 15 yaşına gelince, Zoe Zautzina isimli çok güzel bir kızı sevgili edinir. Ancak annesi İngerina'nın arzusu üzerine 886'da Theofano Martinïake'yle evlenir. Leo gene de sevgilisini terk etmez ve eşiyle pek de ilgilenmez. Bunun üzerine Theofano durumu imparatora şikâyet eder, imparator da Leo'yu kamçıyla bizzat döver ve Zoe'yi sürgüne gönderir. Hatta hırsını alamaz, Leo'yu hapseder. O dönemde anlatılan bir hikâyeye göre, sarayda bulunan ve herkesin çok sevdiği bir papağan, tam imparator geçerken, "Vah, zavallı Leo," diye bağırır. İmparator da hırsla koşar, papağını yakalayıp boynunu koparır. Yine de imparator, Leo'yu üç ay sonra serbest bırakır.

I. Basil'in psikolojisi 886'nın yaz ayları geldiğinde düzelmiş gibidir. Zaman zaman yazlık sarayın yakınlarındaki ormanda ava çıkar. Nitekim bir gün tek başına avlanırken, bir minik şelaleden akan suyu içen erkek bir geyik görür ve geyiği avlamak üzere atını o tarafa doğru sürer. Ancak at birden huysuzlaşır, şaha kalkar ve imparatoru savurur. Tam o sırada, kaçmaya çalışan geyiğin boynuzlarından biri imparatorun karnını yırtar. Atın yalnız olarak dönmesi üzerine imparator aranmaya çıkılır. Bir süre sonra çok ağır yaralı ve epeyce kan kaybetmiş olarak, baygın halde bulunur. Hazırlanan bir sedyeyle saraya taşınır. Dokuz gün süreyle müthiş acı çeken I. Basil, kendi inanışına göre işlediği cinayetin de cezasını çekmiş olur ve 29 Ağustos 886 Pazartesi günü ölür. Öldüğünde 75 yaşındadır ve I. Jüstinyen'in yaşama rekorunu kıramamıştır.

I. Basil, nefret ettiği VI. Leo'ya çağın en modern ve en görkemli başkentini ve ülkesini bırakmıştır. Çünkü Doğu'da ve Batı'da askeri zaferler kazanılmış, kiliseler arasındaki mücadele bir anlaşmayla çözümlenmiş, hukuki düzenlemeler hemen hemen tamamlanmış, en önemlisi politik

istikrar sağlanmış, mali ve idari reformlar yapılmış, sanatta ve bilimde çağın en modern kuruluşları eğitim vermeye başlamış ve bina ve saraylarıyla Konstantinople, o zamana kadar olmadık bir zenginlik ve görkeme kavuşmuştur.

Konstantinople'da 19 Eylül 866 Perşembe günü doğan VI. Leo (886-912) veya diğer adıyla Bilge Leo (Leo The Wise) tahta geçtiğinde 20 yaşındadır. Halen Theofano Martiniake'yle evlidir ama esas sevdiği, metresi Zoe Zautzina'dır. Zoe'nun babası Stylian, I. Basil döneminin de üst düzey yöneticilerinden biridir. Leo onu, iç ve dış işlerle ilgili en üst düzey göreve atar. Stylian ile Leo arasındaki ilişki imparator I. Basil yaşarken de çok güçlüdür. Hatta bazı tarihçiler tarafından, son yıllarda akli dengesini kaybeden ve bir ara Leo'yu hapse attıran İmparator I. Basil'in Stylian tarafından zehirletilerek öldürüldüğü ileri sürülmüştür.

Her ne olursa olsun, tahtta artık yeni bir imparator vardır. Tarihçilerin kesin kanısına göre VI. Leo, esas babasının I. Basil değil, III. Mikail olduğunu bilmektedir. Bu nedenle ilk işi, Üsküdar'a gömülen asıl babası III. Mikail'i oradan alarak, Basil'in de gömüldüğü Kutsal Havariler Kilisesi'nde onun için hazırlanmış yere taşımak olur. Photius'un öğrencisi olan Leo çok iyi eğitim görmüş, gerçek bir entelektüeldir. Belki ilk oğul olan ve askeri konularda çok yetenekli olduğu bilinen Konstantin'in yerine onun tahta geçmesi, Bizans için bir şanstır. Çünkü daha önce başlayan ilim ve sanattaki gelişmeler, onun zamanında devam eder. İmparator, özellikle felsefe ve teoloji dallarında gerçek bir akademisyen olmasının dışında, verimli bir yazar ve çok iyi bir hatiptir.

Mevcut duruma göre, daha önce baba I. Basil tarafından müşterek imparator olarak atanan VI. Leo ile kardeşi Aleksander birlikte hüküm sürüyor görüntüsü vardır, ancak bu tamamen şeklendir. Genç Aleksander devlet işleriyle hiç ilgilenmeyen, tam bir zevkusefa düşkünü bir gençtir.

İmparator VI. Leo, herkesi şaşırtarak 19 yaşındaki kardeşi Stefan'ı 886 yılının Aralık ayında patrikliğe atar. İmparatorun yaptığı çok önemli bir hizmet olarak, esas unsurları Justinyen tarafından tespit edilmiş olan Roma kanunlarının yeniden işlenmesi, ayıklanması ve revize edilmesiyle ilgili babası I. Basil tarafından başlatılan çalışmaları sürdürüp tamamlatması olduğunu söylemek gerekir. Baba-oğul birbirlerini hiç

sevmeseler bile, hedefler bakımından büyük uyum gösterirler. Esasında VI. Leo, I. Jüstinyen'den bu yana en büyük kanun koyucudur.

Çalışmaların ilk yıllarında imparatorun da bizzat katıldığı düzenlemeler sonucunda 60 kitaba bölünmüş olarak 6 cilt halinde ortaya çıkan imparatorluk kanunları, Bizans'ın en büyük hukuk eseri olur ve *Basilica* adı verilir.

VI. Leo'nun *Novella*'sı ise 113 emirnameden oluşur ve bu eser, *Kanunların Tashihi ve Saflaştırılması* adıyla yayınlanır. Emirnamelerin esasını idari, sosyal, askeri ve dini konular teşkil etmektedir. Diğer önemli bir nokta ise, kanunların Latince değil Grekçe yazılmış olmasıdır. Ancak bu emirname ya da kanunlarda da vazgeçilmeyen husus, hükümdar ve onun yetkileriyle ilgilidir. Emirnamenin temel hükümlerine göre hükümdar, Tanrı'nın seçtiği kişidir. O, yönetimdeki bütün kararları Tanrı'nın kendisine verdiği ilhamla alır. O, devlet idaresinin başı, ordunun başkumandanı, en yüksek yargılayıcı ve yegâne kanun koyucudur. Verdiği hükümlere kimsenin itiraz etme hakkı yoktur; Devletin başı olarak mutlak bir kudreti temsil etmektedir ve herkesin buna uyma mecburiyeti vardır. Hükümdarın yetkisinin sınırlandığı tek yer kilisedir. İmparator, kilisenin başına atanacak kişi konusunda mutlak yetkilidir: onları seçmek, atamak ve değiştirmek (daha önceki dönemlerde papalar da buna dâhildir) onun işidir. Ancak o, kilisenin sadece koruyucusudur, başkanı değildir. İnanç konularında karar vermek ve konsillerde alınan kararları uygulamak, ruhanilerin işidir.

Dış politika açısından bakıldığında önemli bir problem yoktur, çünkü Bulgarlarla uzun bir barış dönemi yaşanmıştır. Yeni Bulgar hükümdarı Simoen, hem inançlı bir Ortodokstur hem de Bizans'la iyi ilişkiler kurar. Her şeyin iyi gittiği bir sırada Stylian, Bizans'la iş yapan Bulgar tacirlerin ticaret haklarını ellerinden alır ve bu hakları iki Bizanslı tüccara verir. Bununla kalmaz, Konstantinople'daki Bulgar pazarını kapatarak onları Selanik'e sürer. Daha da ileri gider ve Bizans'la Bulgarlar arasındaki ticarette uygulanan gümrük vergisini önemli miktarda arttırır. Bunun üzerine Bulgar Kralı Simoen Bizans'a hemen bir elçi gönderir ve durumun düzeltilmesini ister ama başarılı olamaz. Bulgar çıkarlarının önemli ölçüde zedelenmesine kızan Simoen da ordusuyla Trakya'yı işgal eder. Karşısına çıkan ilk Bizans ordusunu neredeyse tümüyle yok eder. Bizans, Macarları yardıma çağırır. Macarların arkadan yaptığı saldırılar başarılı olur ve

Bulgar topraklarının kuzey kısmını ele geçirirler. Öte yandan Bizans ordusunun en önemli komutanlarından biri olan Nikeforus Phokas bir donanmayla yola çıkar ve güney Bulgaristan'ı işgal eder. Hem kuzeyden hem de güneyden baskı altında kalan Simoen mütareke talebinde bulunur. Bizans bunu kabul eder. Simoen zaman kazanmıştır, hemen güney Rusya'da yaşayan Peçeneklere başvurup yardım ister. Peçeneklerle Bulgarlar birleşip önce Macarları yenerler. Hemen ardından, 896'da, ordusuyla güneye inen Simoen, Bizans ordusunu Bulgarofigon'da (Babaeski'nin yakınlarında bir yer) kesin bir yenilgiye uğratır. Sonunda Bizans adına son derece onur kırıcı bir barış anlaşması yapılır ve Bizans her yıl Bulgarlara belirli bir miktar haraç vermeyi kabul eder. Ayrıca, Bulgar tüccarlarının savaştan önceki bütün hakları da geri verilir.

Gereksiz bir kararın yol açtığı Bulgar savaşının zararları, sadece o bölgeyle sınırlı kalmaz; doğu ordusu evvelce batıya kaydırılmıştır ve Araplar doğu bölgelerini yağmalar. Bulgarlarla barış imzalandıktan sonra, 900'de yine Nikeforus Phokas kumandasındaki kuvvetler doğuya hareket eder, Adana yakınlarında yapılan savaşta Araplara karşı büyük bir zafer kazanır. Ancak batıda Sicilya'nın önemli bir kısmına sahip olan Araplar bu kez 902'de Sicilya'nın tümünü ele geçirir, bu da imparatorluk için darbe olur.

Daha beteri ise, donanmasıyla Marmara Denizi'ne gelen Trablus Emiri Leo'nun (imparatorla aynı adı taşır), imparatorluğun en önemli, zengin ve ticaret merkezi olan Selanik'i 31 Temmuz 904 Salı günü ele geçirmesidir. Araplar şehri baştan aşağı yağmalar, şehrin bütün zenginliklerini gemilerine taşırlar ve büyük bir katliam yaptıktan sonra da çok sayıda esir alıp, gemilerine bindikleri gibi geri dönerler.

Bizans bu iki darbeden büyük ders çıkarır. Önce Selanik ve Antalya kaleleri güçlendirilir ve ardından da büyük bir donanma hazırlanır. Yeni donanma, önceki yağmanın tadı damaklarında kalan ve bu amaçla bir yıl sonra ekim ayında tekrar Bizans şehirlerine saldırmak üzere gelen Trablus emirinin donanmasını Ege Denizi'nde yok eder. 907'de Kıbrıs'a çıkarma yapılır ve sonra Suriye'nin Lazkiye Limanı ele geçirilir. Ancak bütün imparatorların rüyası olan Girit Adası'nın fethi çabası 911'de yine başarısız olur ve hatta dönüşte donanma, pusu kuran Arapların baskınına uğrayarak büyük kayıp verir.

Dış siyasette yaşanan güçlüklerin yanında, VI. Leo'nun özel hayatı

nedeniyle doğan karışıklıklar da imparatorluğu etkiler. İmparator sevdiği kadınla değil, Theofano Martinïake'yle evlenmiştir. Theofano bir erkek evlat doğuramadığı gibi, aşırı dindardır ve uyku dışında bütün hayatını dua ederek geçirir. İmparatoru yanına bile yaklaştırmaz. Oysa taht için bir vâris gereklidir. Henüz çok genç olsa da, imparatorun bu durumda çocuk sahibi olması mümkün değildir. İmparatoriçe Theofano, 897'de bir gece ansızın ölür. Bunun üzerine imparator metresi Zoe Zautzina'yı sürgünden geri çağırır ve ertesi yıl evlenirler. Büyük bir talihsizlik eseri Zoe da bir yıl sonra ölür. İmparatorun acelesi vardır. 900 yılı yazında, bu defa Frikyalı Evdokya Baïana'yla evlenir. Ancak bir erkeğin üçüncü defa evlenmesi kilise kurallarına aykırıdır. Kaldı ki bizzat imparator, beş sene önce yayınladığı bir emirnameyle üçüncü defa evlenmenin yasak olduğunu bir defa daha buyurmuştur. Yine de kilise, erkek çocuk sahibi olması gerektiği için imparatorun üçüncü evliliğine çok karşı çıkmaz. Fakat aksilik yeni imparatoriçe de bir yıl sonra ölür. Dördüncü defa evlenmenin çok riskli ve büyük tartışmalara neden olacağını bilen imparator, bu defa çok güzel bir kadın olan Zoe Karbonopsina'yı metres edinir. Nihayet 905 yılında, imparator isteğine kavuşur ve metresi ona bir erkek çocuk doğurur. Konstantin ismi konulan çocuğa tahtın yolunu açmak için, bir formül bulmak gerekmektedir. Patrik Nikolas Mistykos, imparatora, Zoe'yu terk etmesi kaydıyla çocuğu vaftiz edeceğini ve böylece çocuğun meşruiyet kazanacağını ifade eder. İmparator da kabul eder. Ancak vaftiz töreninden üç gün sonra Zoe'yla evlenir ve onu imparatoriçe ilan eder. İmparator tarafından oynanan bu oyun kilise ile imparatorun arasını açar ve patrik imparatorun kiliseye girmesini yasaklar. Leo buna çok kızar. Bunun üzerine VI. Leo beklenmedik bir şey yaparak Roma'da Papa III. Sergius'tan evlenmek için özel izin ister ve bu isteği hemen kabul edilir. Bu izinden sonra kendisine karşı çıkan patriği affetmeyen imparator, onu zorlayarak istifa ettirir.

VI. Leo, beş yaşına geldiğinde Konstantin'i müşterek imparator ilan eder. Konstantin sayesinde Makedonya Hanedanı, Bizans İmparatorluğu'nda o güne kadar en uzun süre, 189 yıl hükmetme şansını elde eder. 26 yıl tahtta kalan VI. Leo, henüz 46 yaşındayken hastalanır ve hızla kötüleşir. 11 Mayıs 912 Pazartesi günü ölmeden birkaç dakika önce kardeşi Aleksander'a, "*13 ay ve şeytanın zamanı*," der. Leo'nun ne demek istediği ileride anlaşılacaktır.

• • •

Bizans tarihinde IX. yüzyıl özel önem taşımaktadır. IX. yüzyıl, büyük bir karmaşayla başlar. Eskisi kadar etkili olmasa da, ikona kırıcılık tekrar hortlar. Bu gelişmede, tahta geçen imparatorların geçmişleri önemli rol oynar. Ancak daha sonra basiretli ve güçlü imparatorlar ile yöneticiler sayesinde Bizans, tarihinin en parlak dönemine ulaşır, sanat ve kültür hayatında Rönesans yaşanır ve bu durum, yüzyılın sonuna kadar devam eder. Yüzyılın hemen başında imparator olan I. Nikeforus, yaptığı mali reformlarla Bizans'ın gelecek yönetimleri için bir örnek olur. Nitekim I. Basil'le başlayan Makedonya Hanedanı döneminde, imparatorluk maddi açıdan büyük refaha ulaşır.

Bu yüzyılın en önemli yıldızlarından ikisinin I. Basil ve oğlu olarak kabul edilen VI. Leo olduğunu teslim etmek gerekir. İmparatorluğu süresince VI. Leo bir defa dahi savaşa katılmamıştır ama 905 civarında, askeri konuları kapsayan *Taktika* isimli eseri yazmıştır. Oldukça kapsamlı olan bu eser ordunun organizasyonu, teçhizat, mühimmat, planlama, silahlar, zırh, eğitim, cezalandırma, malzemelerin taşınması, kamp yapılması, savaşa hazırlanma, savaştan bir gün öncesi, savaş, kuşatma, savaş sonrası yapılacaklar, sürpriz saldırı yapılması, çeşitli ülke orduları, deniz savaşı usulleri ve çeşitli askeri özdeyişleri kapsar.

Dünya tarihi açısından en önemli sayılabilecek gelişme, yine bu yüzyılda yaşanır. Dünyada 812 yılına kadar tek imparator var iken, o yıl Bizans İmparatoru I. Mikail Rangabe Frank Kralı Şarlmayn'ın imparator unvanını kullanmasına izin verir ve dünyadaki imparatorluk sayısı ikiye çıkar. Ancak Roma İmparatoru halen Konstantinople'dadır, Şarlmayn ise sadece Frankların imparatorudur. Böyle bile olsa, sonuç değişmeyecek ve ileriki yüzyıllarda bu nokta daha belirgin hale gelecektir. Michel Rangabe'nin Şarlmayn'ı tanıması sadece bir unvanın kullanılması sonucunu doğurmakla kalmayacak, Roma Katolik Kilisesi (papalık) ile Konstantinople Ortodoks Patrikliği arasındaki ayrımı da kesinleştirecektir. Her iki kilise arasındaki üstünlük mücadelesi, Bizans'ı sonraki yüzyıllarda temelden etkileyecektir.

VII. Konstantin Porphyrogenitus ve I. Romanus Lekapenus
(912-59)

"Tanrım bu ne mutlu gün! Ne yazık ki ben bunları besledim, büyüttüm, ama onlar bana isyan ettiler."

Kardeşi tahtta olduğu sürece keyfi istediği gibi yaşayan Aleksander (912-13), tahta geçtiği sırada 42 yaşındadır. Hayatı boyunca kardeşi Leo'dan (muhtemelen babasının da etkisiyle) nefret eden yeni imparator, tahta geçer geçmez İmparatoriçe Zoe Karbonopsina'yı sürgüne gönderir. Ardından da, elinden geldiğince kardeşinin yaptıklarının tamamen aksini yapmaya başlar. İlk iş olarak, VI. Leo tarafından atanmış, devlet yönetiminde etkin olan ve gerçekten yetenekli idarecileri işlerinden atar. Bununla da yetinmez, özellikle imparatoriçeye yakın olan yöneticilerin hepsini hapse attırır. Kardeşi tarafından atanan patriği görevinden uzaklaştırır ve yerine yine kardeşi tarafından görevden uzaklaştırılan Nikolas Mistykos'u tekrar patrik yapar.

Bulgar Kralı Simoen, tahta geçişi dolayısıyla imparatoru tebrik etmek için bir elçi heyetini Konstantinople'a gönderir. Yeni imparator elçilere son derece kötü davranır. Onları azarlar ve aralarındaki her türlü anlaşmayı feshettiğini açıklar. Hatta onları *"Siz kim oluyorsunuz ki koskoca Roma İmparatorluğu'ndan haraç almaya cesaret ediyorsunuz, defolun gidin,"* diye azarlar. Bu tutum ve davranış Kral Simoen'a aradığı fırsatı verir ve Bizans'la savaşmak için hazırlığa başlar.

Henüz tahta geçeli bir yılı biraz aşmış olan imparator Alexander, o gün gayet keyiflidir. Kendine göre istediği yönetimi kurmuştur ve herkes ona korkuyla itaat etmektedir. Onu ilgilendiren sadece budur ve bunun dı-

şında hiçbir şey umurunda değildir. O yıl sıcaklar Konstantinople'da erken bastırmıştır. Öğle yemeğinde servis edilen Midilli Adası'ndan gelmiş kaliteli kırmızı şarabı çok beğenen imparator, bir miktar fazla içer. İki saat kadar dinlenir, sonra iddialı bir polo maçı için sahaya çıkar. Alexander yetenekli bir oyuncudur. Güneş biraz çekilmiş bile olsa hava epey sıcaktır. Süratli oynanan oyunun tam ortasında, imparator birden yere yığılır. Muhtemelen kalp krizi geçirmektedir. Hemen bir sedyeye konularak saraya taşınır. Ancak iki gün daha yaşar ve 6 Haziran 913 Pazar günü ölür. Bir imparatorun ölümüne, gerek yönetim gerek Konstantinople halkı ilk defa tepkisizdir. İmparatoru alelacele defnettikten sonra derin bir nefes alan Konstantinople halkı ve yönetim o geceyi neşeyle geçirir ve Aleksander'ı akıllarından silmeye bakarlar. Bu arada VI. Leo'nun kehaneti de gerçekleşmiştir; Aleksander tahtta sadece 13 ay kalabilmiştir.

Taht için geride sadece, VI. Leo'nun o sırada 8 yaşında olan oğlu VII. Konstantin vardır. Aslında Aleksander ölmeden birkaç ay önce Konstantin'i hadım ettirip tahta çıkmasını önlemek istemiştir ama çok zayıf ve hastalıklı bir çocukluk geçiren Konstantin'in zaten çok yaşamayacağı konusunda ikna edildiği için vazgeçmiştir.

İmparator VI. Leo'nun dördüncü eşinden olan İmparator VII. Konstantin "Porphyrogenitus" (913-59) tahta geçer. 2 Eylül 905 Pazartesi günü Konstantinople'da doğan VII. Konstantin'in, o günden başlayarak talihsizliklerle dolu bir yaşamı olur. O güne kadar, Bizans imparatorları içinde hiçbiri onun yaşadıklarını yaşamamıştır ve bundan sonra da yaşamayacaktır.

Sorunlar doğduğu gün başlamıştır. Çünkü onu, imparator VI. Leo'nun yasalara aykırı olarak evlendiği dördüncü eşi doğurmuştur. VII. Konstantin şimdi imparatordur ve sadece 8 yaşındadır. Bu da, naiplik sorununu getirir ve naipliğin Patrik Mistykos'un başkanlığında bir kurulca yürütülmesi kararlaştırılır. Kurula dâhil edilmeyen imparatoriçe duruma şiddetle itiraz eder ve naiplik görevinin esas itibariyle kendisine ait olduğunu iddia eder. Bunun üzerine, yeni kurulun ilk işi İmparatoriçe Zoe Karbonopsina'yı tevkif ettirmek ve saçlarını tıraş ettirerek bir manastıra kapatmak olur. Naipler kurulunun başkanı olsa da patriğe göre, imparatorluğun önemli komutanlarından biri olan Konstantin Dukas taht için daha uygundur. Bu arada şartların artık olgunlaştığını ve imparator olmak için önünde hiçbir engel kalmadığını

gören Konstantin Dukas da, bir avuç adamıyla Thracian Teması'ndan yola çıkar ve Konstantinople'a gelir. Kapılarının önünde sonuna kadar açılacağından emin olarak saraya geldiğinde, onu bir sürpriz beklemektedir. Kendisinin imparatorluğuna karşı olan ve naipler kurulunun diğer bir üyesi olan İoannes Eladas karşısına dikilir. Hiç beklemediği bu direniş, Konstantin Dukas'ı çok şaşırtır. Çünkü tahta çıkacağından o kadar emindir ki yeterli tedbirleri almamıştır. Çıkan çatışmada adamlarından birçoğunu —bunların içinde oğlu da vardır— kaybeder. Kendisi de kaçmaya çalışır ama atının ayağı kayar. Yere düştüğünde, yetişenler birkaç kılıç darbesiyle işini bitirirler.

Dukas olayının üzerinden henüz iki ay bile geçmemişti, Simoen komutanlığında Bulgar ordusu Konstantinople önlerine gelir ve Theodosius Surları boyunca kamp kurar. Etraftaki kasaba ve köyleri önce yağmalar, sonra da tahrip ederler. Asıl hedefi Bizans tahtı olan Simoen, ardından naipler kuruluna bir haber göndererek durumu müzakere etmeye hazır olduğunu bildirir. Kurul başkanı olarak patrik, bu talebi kabul eder. Simoen ve iki oğlunu Konstantinople'a davet eder ve onlar için, imparatorun da katıldığı büyük bir ziyafet düzenler. Ertesi gün bu defa patrik kralı ziyarete gider. Kral Simoen, o güne kadar ödenmemiş bulunan haracın ödenmesi ve kızlarından birinin imparatorla evlenmesi şartını ileri sürer. Amacı imparatorun kayınpederi sıfatıyla Bizans üzerindeki etkisini sürdürmektir. Talepleri kabul edilince ordusunu toplar ve Bulgaristan'a geri döner.

Öte yandan Patrik Nikolas Mistykos'un Konstantin Dukas olayıyla ilgisi bilinmektedir ve imparatoriçeye davranışı da pek uygun bulunmamıştır. Ayrıca Bulgar kralıyla yaptığı başa baş görüşmeler ise şüphe uyandırmıştır Kendisinin Makedonya Hanedanı'na düşmanlığı ise, bizzat Bizans için tehlikeli olmaya başlamıştır. Patriğin gücünün giderek azalmasıyla birlikte, naipler kurulu İmparatoriçe Zoe Karbonopsina'yı sürüldüğü manastırdan geri çağırır. İmparatoriçe Zoe 914'te naip olarak naipler kurulunun yerine geçer ve bütün yardımcıları da eski görevlerine iade edilir. Öte yandan idaredeki bütün fonksiyonlarını kaybeden patrik de dini görevlerine geri döner. Yeni yönetimin, patriğin başkanlığındaki kuruldan daha başarılı olacağı belli olur.

Bizans, ilk iki yıl içinde doğudaki durumunu güçlendirir. Ermenistan Kralı Aşot'la işbirliği anlaşması yapılır ve 915'te Bizans ordusu Tarsus

yakınlarında büyük bir Müslüman ordusunu bozguna uğratır. Ama hemen yeni bir Bulgar tehlikesi ortaya çıkar. Çünkü İmparatoriçe Zoe Karbonopsina, patrik tarafından yapılan anlaşmaları tanımadığı gibi, oğlunun Bulgar kralının kızıyla evlenmesini reddetmiştir. Bunun üzerine, daha önce olduğu gibi Kral Simoen ve Bulgar ordusu 917'de Teselya ve Epirus'taki bütün şehirleri yağmalar. Müslümanların karşısında elde ettiği başarıdan cesaret alan İmparatoriçe Zoe, Bulgarlara artık bir ders verme zamanı geldiği inancındadır. Bizans'ın büyük bir kara ordusu Leo Phokas'ın, donanması ise Romanus Lekapenus'un komutasında yola çıkar ve Bulgar topraklarına girerler. Bulgarlar ve Bizanslılar Karadeniz kıyısında Akhelos mevkiinde karşılaşır. Başlangıçta her şey Bizans lehine görünür. Ama büyük bir talihsizlik meydana gelir ve orduya komuta eden Leo Phokas'ın atı birden şaha kalkıp Phokas'ı üzerinden atar. Atın üzerinde süvarisi olmadan dönmesiyle komutanın öldüğü zannedilir ve Bizans ordusu büyük bir panikle kaçmaya başlar. Doğan bu şansı kullanan Bulgar ordusu da Bizans ordusunun neredeyse tamamını yok eder.

Yenilgiye çok kızan İmparatoriçe Zoe Karbonopsina, yenilginin sebebi olarak gördüğü Romanus Lekapenus için, gözlerini oydurma niyetiyle soruşturma açtırır. Ancak araya girenler bunu son dakikada önler. İmparatoriçe için –muhtemelen gönül bağı olduğu– Leo Phokas, daha önemlidir. Hâlbuki yenilginin asıl sorumlusu odur ve savaş alanından son dakikada kaçarak Konstantinople'a sığınmıştır. Buna rağmen, Bulgarların üzerine gönderilecek ordunun komutası yine ona verilir. Oysa çok iyi savaşçı ve büyük komutanlar yetiştirmiş Phokas ailesinin kabiliyetleri, maalesef Leo'ya intikal etmemiştir. Bulgarlarla yaptığı ikinci savaş da büyük bir yenilgiyle sona erer. Ancak Leo Phokas, son yenilgiden sonra bile imparatoriçenin gözdesi olmaya devam eder. Hatta saraya çağrılan Phokas, imparatoriçenin en yakın müşavirliğine atanır. Böylece iki yıl önce prestiji en yüksek noktada olan imparatoriçeye olan güven, 918'de dibe vurur.

İmparator VII. Konstantin o sırada 13 yaşındadır ve hâlâ sağlığı iyi değildir ama hocalarının verdiği eğitim, çocuk yaşına rağmen onu belirli bir olgunluk seviyesine getirmiştir. Bu arada özellikle hocaları, imparatoriçenin veya daha çok da iktidarı kullanan Leo Phokas'ın, çocuğun hayatına kast etmesinden korkmaktadırlar. Onu koruması için Romanus Lekapenus'tan yardım isterler. Bu Romanus'un da işine gelmektedir.

Öte yandan imparatoriçe, böyle bir işbirliğini önlemek için bütün yüksek düzey yöneticilerinin ve komutanların katıldığı bir toplantı düzenler. Ancak toplantıdan çıkan karar, hem imparatoriçe hem de Romanus Lepakenus'u şoke eder. Çünkü imparatoriçenin vesayeti o gün itibariyle sona erdirilip naipler kurulu yeniden kurulur. Patrik Nikolas Mistykos ile komutanlardan biri olan Stefan, kurulun üyesi olurlar. İmparatoriçe ilk olarak sarayın uzak bir köşesine sürülür, bir yıl sonra ise yine saçları kesilir ve bir daha geri dönmemek üzere tekrar manastıra kapatılır.

Yeni naipler kuruluna en büyük itiraz Romanus Lekapenus'tan gelir ve onları tanımadığını açıklar. Ardından Mart 919'da gemileriyle Haliç'e demir atar, sonra da yanındaki birliklerle saraya giderek naipler kurulunu feshettiğini ve yönetimi eline aldığını açıklar. Çok geçmeden VII. Konstantin'i kızı Helena ile evlendirir. Kendisini de imparatorluğun ve imparatorun koruyucusu "basileopator" ilan eder. Böylece I. Basil'den sonra şimdi ikinci bir Ermeni daha Bizans tahtına bir adım mesafededir.

İmparatorluğun bu yeni güçlü adamının hikâyesi ise şöyledir: Babası, 872'de doğuda Müslümanlarla yaptığı savaş sırasında İmparator I. Basil'in hayatını kurtarınca I. Basil de onu saraydaki muhafız birliğine alır. Böylece o sıralar henüz bir bebek olan Romanus yine saray çevresinde yetişip iyi bir eğitim görür. Büyüyünce de donanmada görevlendirilir. 30 yaşında Samien Teması'nın, 32 yaşında ise Bizans donanmasının başkomutanı olur.

Romanus Lekapenus zaman kaybetmez. Damadı İmparator VII. Konstantin Porphyrogenitus, Eylül 920'de onu önce caesarlığa yükseltir ve aralık ayında da müşterek imparator yapar. Böylece 920 yılından itibaren Bizans tahtında iki imparator vardır. Ancak o sırada 15 yaşına gelmiş olan VII. Konstantin esasında kıdemli imparator olsa da, tüm yetkiler esas itibariyle müşterek imparatordadır. Nitekim Konstantin, ikisini birlikte gösteren resimlerde yerini yavaş yavaş kaybeder. Basılan madeni paralarda da başlangıçta ikisinin resmi var iken, bir süre sonra VII. Konstantin'inki kaybolur.

Böylece imparatorlukta I. Romanus Lekapenus (920-44) dönemi başlar. Yeni imparatorun dört oğlu vardır. Bunlardan biri kiliseyi tercih eder. İmparator da 921'de Kristofer, 924'te Stefen ve Konstantin'i müşterek imparator ilan eder. Artık Bizans'ta beş imparator vardır. I. Romanus özellikle büyük oğlu Kristofer'i ön plana çıkarır ve VII. Konstantin'in de

buna itirazı olmaz. Onun tek amacı hayatta kalmaktır. Anne ortada yoktur ve etrafındaki hocaları da görevden uzaklaştırılmıştır. Ayrıca hiç tanımadığı bir kızla 14 yaşında evlenmiştir ama en azından bu konuda şanslıdır. Eşi Helena Lekapene çok iyi huylu bir kızdır, Konsantin'le kısa zamanda anlaşır ve hatta birbirlerine âşık olurlar. Bu, onun çocukluğundan beri başına gelen en güzel şeydir.

I. Romanus Lekapenus'un yönetim anlayışı oldukça farklıdır. I. Basil'in yaptığını yapmaz, yani VII. Konstantin'i tümüyle tasfiye edip tek başına imparator olmayı düşünmez. Ayrıca rakip ve düşmanlarını öldürtmek yerine sürgüne göndermeyi, en şiddetli ceza olarak da, Leo Phokas'a yaptığı gibi, gözlerini oydurmayı tercih eder.

Mevcut siyasi konumdan en çok rahatsızlık duyan tahmin edileceği gibi Bulgar Kralı Simoen'dur. Kızıyla imparatoru evlendirememiş ve Bizans'la ilgili hayalleri gerçekleşememiştir. Yine ordusunu toplar ve 923'te Trakya'da ilerlemeye başlar. Edirne'yi tekrar ele geçirir, geçtiği bütün yerleri yakıp yıkar ve 924'te tekrar Konstantinople önlerine gelir. Amacı başkenti ele geçirmek ve I. Romanus Lekapenus'u ortadan kaldırmaktır. Ancak elinde donanma yoktur, sadece kara kuvvetleriyle de surları aşması mümkün değildir. Sonunda Patrik Mistykos'un da araya girmesiyle Simoen, İmparator I. Romanus Lekapenus'la görüşmeyi kabul eder. Görüşme yeri olarak bugünkü Eyüp (Cosmidium) seçilir. Daha önce Krum'un başına geleni bildiği için, Simoen tedbirlidir. Romanus'un ise karakteri gereği, suikast gibi bir yola başvurması zaten söz konusu değildir. Simoen kara, Romanus ise deniz yoluyla randevu yerine ulaşırlar. Avantaj Simoen'de gibi görünmektedir ama o iyi bilmektedir ki, kendisi ancak yarı medenileşmiş bir ulusun kralı, karşısındaki ise 1000 yılı aşkın bir süredir dünyaya egemen olan bir imparatorluğun imparatorudur ve asla bir Bizans imparatoru olma şansı yoktur. Görüşmeler anlaşmayla sona erer. Bizans tarafından Bulgar kralına yıllık haraç verilmesi kabul edilir, bunun karşılığında kral da imparatorluğa ait ele geçirdiği bütün kale ve şehirleri iade eder. Ayrılmadan önce krala Bizans'ta üretilen ipekli kumaşlar hediye edilir, Simoen atına atlar ve bir daha geri dönmemek üzere Eylül 924'te Bizans topraklarını terk eder. Zaten iki yıl sonra da ölür. Yerine geçen oğlu Peter ise I. Romanus Lekapenus'un torunu ile evlenir ve böylece Bulgarlarla akrabalık bağı da kurulmuş olur. Bu, son 500 yıldır bir Bizans prensesinin ülke dışındaki

ilk evliliğidir. Öte yandan İmparator I. Romanus Lekapenus'un basiretli siyaseti, daha önce Bulgar baskısı ve etkisi altında olan Slav ülkelerini de etkiler ve Bizans'ın nüfuzu bu ülkelerde giderek artar.

Bizans'ta sürekli problem kaynağı olan Patrik Nikolas Mistykos, 925'te ölür. Sonraki altı yıl içinde bu makamı iki patrik işgal eder. Sonunda 933'te imparator, daha önce kiliseye intisap eden 16 yaşındaki oğlu Teofiklatos'u patrik yapar. Böylece buradan kaynaklanacak sorunları da ortadan kaldırmış olur.

Batıda sorunları belirli bir ölçüde çözen imparator, donanmayı güçlendirir ve 924'te Selanik'i işgal eden Trablus Emiri Leo'nun donanmasını Girit Adası yakınlarında imha ederek Ege Denizi'nde de mutlak hâkimiyeti sağlar. Doğuda ise Bizans taarruzu başarılı bir komutan olan İoannes Kurkuas'la başlar. Anadolu, ordu açısından insan deposu olması yanında, belirli ölçüde Konstantinople'u besleyen kaynaktır. İlk olarak imparatorluğun uzun zamandan beri sınırı olan Toroslar aşılır, Ermenistan ve Mezopotamya'ya kadar gidilir. Bu arada en büyük başarı, doğunun en önemli şehri Malatya'nın 931'de ele geçirilmesi olur. O dönemde Abbasi Devleti kendi iç işleriyle meşgul olduğu için eski gücünü kaybetmiştir, bu nedenle Bizans'la barış yapmak zorunda kalır.

Bizans'ın kaderidir, ortaya çıkan güçlü bir düşmanla sorunlar halledildiğinde, bu defa başka bir yerden, yenisi çıkar. Yine böyle olur. Ortaya Musul ve Halep Emiri Seyfit-Devle (Ebül Hasan Ali bin Abdullah) çıkar. 938'de yapılan ilk savaşta Bizans ordusunu yener, sonra 940'ta Anadolu içlerine yürüyerek Şebinkarahisar'a kadar gelir ve bütün bölgeyi yakar, yıkar. Ama tam o sırada Bağdat'ta Abbasi Halifesi Radi ölür. Seyfit-Devle çıkan karışıklıktan yararlanmak ve halifeliği ele geçirmek ister, bu yüzden hemen geri döner. Bu, Bizans için şanstır. Ancak tam bir bela def edildi diye düşünülürken, başka bir bela, bu defa beklenmedik taraftan, kuzeyden gelir. Ruslar Bitinya (Kocaeli Yarımadası)'na çıkarma yapar ve bütün bölgeyi yağmalarlar. Ancak önemli bir Bizans komutanı olan İoannes Kurkuas Rusları her noktada yenilgiye uğrattığı gibi, Bizans donanması da Rus gemilerini Grek ateşiyle yok eder. Rus tehlikesi bertaraf edildikten sonra Kurkuas tekrar doğuya döner, sırayla Silvan'ı (Martirpolis), Diyarbakır'ı (Amida) ve Nusaybin'i (Nisibis) ele geçirir.

941 yılında Abbasilerin eline geçen Urfa (Edessa) Kurkuas'ın yeni hedefidir. Çünkü Hıristiyanlar için iki kutsal emanet oradadır ve

Müslümanların eline geçmiştir. Bunlardan biri İsa'nın el yazısıyla yazdığı mektup, diğeri ise İsa'nın, insan eliyle yapılmadığına inanılan ve Mandilion olarak bilinen kumaş üzerine basılı resmidir. Kurkuas bunları geri almak amacıyla 943'te Urfa'yı kuşatır ve kutsal emanetlerin kendisine teslim edilmesini ister. Şehir halkı da buna ancak halifenin karar vereceğini söyleyerek zaman ister. Bunu kabul eden İoannes Kurkuas yön değiştirerek tekrar Mezopotamya'ya döner. Ertesi yıl geri geldiğinde, talebi kabul edilmiştir. O da onları teslim alarak Konstantinople'a götürür. 15 Ağustos 944 Perşembe günü, kutsal emanetler için Konstantinople'da muhteşem bir tören yapılır.

Bizans imparatorlarının büyükleri arasında yer alan I. Romanus Lekapenus'un akıllı ve basiretli yönetimi sayesinde, onun döneminde Bizans'ın sınırları doğuya doğru genişlemiş ve itibarı en üst düzeye çıkmıştır. İmparator 944'te 74 yaşındadır. Ancak ondan sonra tahta geçeceğine kesin gözüyle bakılan büyük oğlu Kristofer 931'de ölür ve diğer iki oğlu, Stefen ile Konstantin taht için mücadeleye girerler. İmparator bir süredir rahatsızdır. Ölümün yaklaştığını hissettiği için günlerini devlet işlerinden çok, kilisede veya din adamlarıyla geçirmeye başlamıştır. Stefen ile Konstantin'in korkuları, babalarından sonra taht sırasında olan VII. Konstantin'in onları tasfiye etmesidir. Bu yüzden de babalarının bir şekilde ortadan kaldırılması gerekmektedir. Bir hükümet darbesi planlarlar. Bütün yönetim Noel'e hazırlandığı için, 944 yılının 16 Aralık Pazartesi günü devlet daireleri kapalıdır. Rahatsız olan imparator çok erken saatlerde yatmıştır. Adamlarıyla birlikte Büyük Saray'a gelen iki kardeş, babalarını ziyaret etmek istediklerini söyleyerek odasına girerler. Ardından da babalarını yatağından apar topar kaldırıp önceden hazırladıkları bir tekneye bindirirler ve Kınalıada'ya (Prote) götürüp bir manastıra kapatırlar. Bu olay I. Romanus Lekapenus'u derinden yaralar. Ancak rahatsız olan imparatorun ölümü beklenirken, direnci artar. Kısa bir süre sonra eski sağlığına kavuşur.

Kardeşlerin babalarına yaptığı bu darbe, Bizans'ta hiç taraftar bulmaz. Halk ve yönetim, devletin meşru sahibi VII. Konstantin Porphyrogenitus'un arkasındadır. Kardeşler ikinci adımı atarak tam VII. Konstantin'i de tasfiye etmek için harekete geçtiklerinde, baştan beri kocasının yanında olan ve aynı zamanda iki asinin de kardeşi olan İmparatoriçe Helena'nın emriyle, tutuklanırlar. Ocak 945 sonunda onlar

da Kınalıada'ya sürgüne gönderilir. İmparator onları görünce, "*Tanrım bu ne mutlu gün! Ne yazık ki, ben bunları besledim, büyüttüm, ama onlar bana isyan ettiler,*" der. İki kardeş oradan da Ege'deki daha uzak bir adaya sürülürler. İmparator I. Romanus Lekapenus üç yıl daha yaşar ve 15 Temmuz 948 Cumartesi günü orada ölür.

Böylece, imparator olduktan 31 yıl sonra, 39 yaşına gelen VII. Konstantin nihayet devletin tek yöneticisi haline gelir. İmparatorun görünümü, çocukluğu ve gençliği hastalıklarla geçmiş gibi değildir; geniş omuzlu, uzun boylu, parlak mavi gözlü, siyah sakallı ve biraz da kiloludur.

Sürekli geri plana itildiği bu 31 yıllık sürede, VII. Konstantin kendini ilme adamıştır. Aynı zamanda iyi bir ressam ve yazardır. Saray törenleriyle ilgili hazırladığı ansiklopedik kitap dışında, dedesi I. Basil'in biyografisini de kaleme alır. Bir yandan bilimsel gelişmeleri de teşvik eder. Bu teşvikle birçok bilimsel, tarihi ve edebi eser hazırlanıp yayınlanır. Eski tarihçilerin eserleri kopya edilir veya bazılarının özetleri hazırlanır. Bizans'ta IX. yüzyılda başlayan ilmi ve kültürel gelişme gerçekten de en üst noktalara çıkar. Oğlu Romanus 14 yaşına geldiğinde, "*Konstantin'den Romanus'a veya İmparatorluğun Yönetimi*" *(De Administrando İmperio)* ismiyle yeni bir kitap daha hazırlar. Ayrıca Bizans sarayının geleneksel tören düzeni ve görgü kurallarını gösteren *Seremoniler Kitabı (De Ceremoniis)* ve askerliğin örgütlenmesi ve askeri bölgeler hakkında *Themalar Kitabı (De Thematibus)* onun eserleridir. Özellikle bu sonuncusunun büyük kısmını imparator bizzat kendi yazar. Çok değerli bilgiler içeren bu kitaplar, günümüze kadar ulaşmıştır.

VII. Konstantin, *De Administrando İmperio* kitabında oğluna öğütler verirken şöyle başlar:

"*Bak sana bu kuralları veriyorum ki, geçmiş deneyler ve onlardan süzülmüş bilgiler ışığında en iyi öğütlerden ve kamu yararından ayrılmayasın.*

1. Önce Romalılara hangi ulusların faydası olabileceğini ya da zararı dokunabileceğini ve bunu hangi bakımdan yapabileceklerini, hangilerine boyun eğdirilebileceğini iyi öğrenmelisin..."(86)

(86) Ernest Baker, *Bizans Toplumsal ve Siyasal Düşünüşü*, s. 115.

Bu girişten sonra, dış politika ve diplomasi yöntemlerini, ülkedeki coğrafi dağılımı, insan yapısını ve imparatorluğun yasal düzenini anlatır.

VII. Konstantin, yönetimde büyük değişikliğe gider. Bu dönemde, ünlü Phokas ailesinin yıldızı parlar. Bardas Phokas ordunun başkomutanlığına atanır. O da kendi üç oğlunu önemli görevlere getirir. Gerçi imparator bütün hayatı boyunca I. Romanus Lekapenus tarafından aşağılandığını hiç unutmamıştır ama onun akıllı biri olduğunu ve ülkeye yarar sağladığını teslim ederek, politikasını dikkatle sürdürmeye devam eder.

Bu dönemin dış politikasına bakıldığında, 949'da Girit'i korsan yuvası olmaktan çıkarmak için yapılan seferin yine başarısızlıkla sonuçlandığı görülür. Diğer taraftan doğuda eski düşman Seyfit-Devle tekrar ortaya çıkar, onunla yapılan ve 957'ye kadar süren savaşlar bazen Bizans, bazen de Seyfit-Devle lehine sonuçlanır. 957 yılından sonra mücadele yine Bizans lehine döner. Son seferleri yöneten iki komutan, Nikeforus Phokas ve İoannes Çimiskes, tarih sahnesinde başka roller de alacaklardır.

Konstantinople'da 959 yılının Eylül ayı çok sıcak geçmektedir. İmparator Anadolu tarafına geçerek dinlenmek ister. 54 yaşındadır ve bir süredir yakasına yapışan yüksek ateşten kurtulamamaktadır. Önce Bursa'ya, oradan da serinliğinin iyi geleceğini düşünerek Uludağ'a gider. Uludağ'da iken birden kötüleşir ve doktorların önerisiyle Konstantinople'a geri döner. Ekim ayı sonlarına doğru ise, imparator artık yataktan kalkamaz hale gelir. 9 Kasım 959 Çarşamba günü sevgili eşi Helena, 5 kızı ve o sırada 21 yaşına basmış oğlu Romanus başucundayken, ölür.

Yeni imparator II. Romanus (959-63) tahta geçtiğinde imparatorluk, tarihinin siyasi, askeri, ilim ve sanat bakımından en parlak dönemini yaşamaktadır. Genç II. Romanus ne devlet yönetiminde yeterlidir, ne de iyi eğitim görmüş olmasına rağmen bilimsel bakımdan babasına benzemektedir. Naziktir, fakat yeterli kararlılık göstermekten uzaktır. 949 yılında ilk eşi İtalya Kralı'nın gayrimeşru kızı Eudokia (Bertha) öldükten sonra bir meyhanecinin kızına âşık olur ve adını Theofano olarak değiştirip 956'da onunla evlenir. Theofano'nun en önemli özelliği, nefes kesici güzelliğidir. İmparatoriçe Theofano'nun diğer yandan müthiş bir iktidar hırsı vardır ve ileride devletin başına dertler açacaktır ama doğurduğu ilk oğlu Basil, Bizans İmparatorluğu'nun en parlak hükümdarlarından biri olacaktır.

II. Romanus imparator olur olmaz, Theofano'nun arzusuyla, annesi Helena'yı sarayın uzak bir köşesine gönderir ve beş kız kardeşini de manastıra kapatır. Devlet işleriyle pek uğraşmayan imparator şanslıdır, çünkü yine becerikli bir yönetici işbaşındadır. Bu yönetici, hadım Jozef Bringas'tır. Ordunun başında ise büyük bir komutan vardır: Nikeforus Phokas. Nikeforus Phokas, 960 yazında büyük bir donanmayla Girit'e doğru yola çıkar. Son 135 yıldan beri Müslüman korsanların elinde bulunan Girit, birçok sefer yapılmasına rağmen (kısa bir süre hariç) ele geçirilememiştir. Çünkü merkezi teşkil eden Kandiye (Heraklion) kalesi çok iyi korunmaktadır. Kuşatma uzadığı takdirde lojistik destek, özellikle orduyu besleyecek gıda maddesi yeterli olmamaktadır. Bizans ordusu bir süre sonra açlıktan bitkin hale gelmekte ve Müslüman korsanlar da o zaman onları kolaylıkla yok etmektedir. Nikeforus Phokas'ın kuşatması sırasında da aynı şartlar söz konusudur. Sonbaharda ordunun imkânları giderek daralmış durumda iken, büyük bir aksilikle kış, o yıl beklenmedik bir şekilde erken bastırır. Aralık ayı geldiğinde soğuk, açlık ve hastalık Bizans ordusu içinde kol gezmeye başlar. Ancak bu defa ordunun komutanı hem kararlı hem de inatçıdır. O ve komuta kademesi aynı zorluklar içinde yaşamakta iken, ordunun moralini düzeltmek üzere, her gün bir birliği ziyaret ederler. Onlara, çok yakında Konstantinople'dan gemilerin geleceğini ve gıda maddesi getireceğini müjdeler. Gözler her gün ufku taramaya başlar ama ne gelen vardır, ne giden. Kaledekilerin de işi de zordur. Çünkü denizden yardım alma imkânları Bizans donanması tarafından önlenmiştir. Nihayet şubat ortalarında bir gün, uzaktan gemilerin geldiği görülür. Bu, Konstantinople'un onlara gıda maddesi gönderdiği anlamına gelmektedir. Gemileri büyük bir sevinçle karşılarlar. En az birkaç aylık kuşatmaya yetecek destek malzemesi gelmiştir. Bizans ordusunun yükselen moraline karşılık, Kandiye Kalesi'nde durum acıklıdır. Buna rağmen, Bizans ordusunun yaptığı son iki saldırı yine başarısız olur. 7 Mart 961 Perşembe günü yapılan saldırıya ise, kale artık dayanamaz ve teslim olur. Bundan sonraki üç gün tam bir vahşet ve katliam yaşanır. Ordu, ele geçirdiği yaşlıları ve çocukları acımadan yok eder. Kadınlar, tecavüz edildikten sonra öldürülürler. Her yer yağmalanır. Komutan bir türlü bu vahşeti önleyemez. Düzen, ancak üç gün sonra sağlanabilir. Girit'in son hâkimi Abdülaziz el-Kuturbi, köle olarak satılmak üzere az sayıda Müslüman esirle birlikte Konstantinople'a

getirilir. Nikeforus Phokas, Hipodrom'da düzenlenen büyük bir törenle karşılanır. Halk kendisini çılgınca alkışlar. Zincire bağlı Abdülaziz el-Kuturbi ise törenin en renkli kişisidir. Önce zindana atılır. Birkaç gün sonra imparatorun huzuruna çıkarılır. Önünde iki seçenek vardır, ya idam edilecek veya Hıristiyanlığı kabul edecektir. O ikincisini tercih eder ve Konstantinople'da, gözetim altında yaşamasına izin verilir.

Ancak bir kişi vardır ki, olanlardan hoşnut değildir. O da, Phokas ailesinin baş düşmanı hadım Jozef Bringas'tır. Nitekim Girit fatihi Nikeforus Phokas, Konstantinople'da çok kalamaz. İmparator kendisini tekrar doğuya gönderir. Doğuda ise Nikeforus Phokas'ın küçük kardeşi Leo Phokas vardır. O da en az ağabeyi kadar üstün bir komutandır ve ordunun önemli bir kısmı onun komutasındadır.

Seyfit-Devle ise son yirmi yıl içinde sürekli olarak Bizans bölgesine girmiş, her tarafı yağmalamış ve elde ettiği ganimetlerle müthiş bir güç ve servet sahibi olmuştur. 916 doğumlu olan Seyfit-Devle, iyi bir eğitim görmüş ve genç yaştan itibaren büyük başarılara imza atmıştır. Farklı bir kişiliği vardır. Savaş sırasında acımasızdır ama onun dışında iyi bir şair, edebiyat ve sanata düşkün biridir. Muazzam bir kütüphanesi vardır. İnce bir zevk sahibidir ve Halep'te kendisine öyle bir saray yaptırır ki, ihtişamıyla gözleri kamaştırır. Seyfit-Devle Bizans ordusunun Girit'e doğru yola çıktığını öğrenir öğrenmez, yanında 30 bin savaşçısıyla tekrar Bizans topraklarına dalar. Bu defa hedefi güney bölgeleridir. Malatya'daki küçük bir Bizans birliğini acımasızca yok eder. Toroslar'ı doğudan geçer, her tarafı yağmalar ve topladığı büyük bir ganimetle 961'de geri dönmeye karar verir. Onu izleyen Leo Phokas'ın yapacağı bir şey yoktur. Yeterli güce sahip değildir ve bir savaşa girişmesi halinde kaybedeceği muhakkaktır. Bunun üzerine bir plan yapar. Seyfit-Devle ve ordusu kendi başkentlerine dönmek için Toros Dağları'nın dar bir geçidini aşmak zorundadır. Leo Phokas tuzağı orada kurar. Dağdaki geçidi ordusuyla birlikte ve muhteşem bir Arap atı üzerinde gururla aşmaya çalışırken Seyfit-Devle'nin karşısına aniden Bizans ordusu çıkar Geriye dönüp kaçmalarına imkân yoktur. Dövüşmek zorundadır ama şartlar tümüyle aleyhinedir. Seyfit-Devle yine de kılıcını çekerek dövüşmeye başlar ama güzelim Arap atı bir kılıç darbesiyle çöküp ölür. Bunun üzerine uşağının atına atlar, kaçmaktan başka çaresi yoktur. Altın torbaları da büyük bir şans eseri, uşağın atının iki tarafına bağlanmıştır. Seyfit-Devle hemen elini torbaya daldırır ve ka-

çarken altınları avuç avuç saçmaya başlar. Bu durum, takipçileri arasında büyük bir karmaşa çıkmasına yol açar. Çoğu takibi bırakır, altınların peşine düşer. Çünkü ele geçirecekleri birkaç altın, onların bir yıllık maaşlarından bile fazladır. Seyfit-Devle yanında kalan 300 kişiyle canını böylece kurtarır ama ordusu yok edilir.

Yanında güçlü bir orduyla Girit seferinden dönen Nikeforus Phokas da, Seyfit-Devle ile yaptığı savaşı kazanan kardeşi Leo ile savaştan bir süre sonra buluşur. Böylece birleşen Bizans orduları, 962 Şubat ve Mart aylarında başarıdan başarıya koşar. İskenderun, Maraş dâhil, bütün bölge Bizans'ın eline geçer. Ardından Bizans ordusu Seyfit-Devle'nin başkenti Halep'i ele geçirmek için yola çıkar ve Aralık 962 başlarında Halep önlerine varırlar. Şehrin muhafızları kanlarının son damlalarına kadar dövüşseler de ancak iki gün dayanabilirler. Seyfit-Devle'nin yapacağı bir şey de yoktur. Yanında küçük bir birlikle yine kaçar ve canını zor kurtarır. Halep'e girdiklerinde Bizans askerleri şaşkınlık içinde kalırlar; muhteşem bir zenginlikle karşı karşıyadırlar. Bütün şehri baştan aşağı yağmalarlar. Sarayı ise, içinde hiçbir şey bırakılmamak üzere soyarlar. Ele geçen ganimet akılları durduracak ölçüdedir. Ardından Halep kalesini ve sarayı yerle bir ederler. Kütüphaneyi yok ederler. Yerli halkın kıyımı da Girit'ten farklı olmaz. Tarihçilerin kaydına göre, kıyımı ancak bu işten yorulunca bırakırlar.

Artık görev tamamlanmıştır. Alınan ganimetlerle Konstantinople'a doğru yola çıkılır. Ancak Kapadokya'ya varıldığında kötü haber komutanlara ulaşır; henüz 25 yaşındaki İmparator II. Romanus, 15 Mart 963 Pazar günü ölmüştür.

İmparatorun çok genç yaşta ve beklenmedik ölümü, hemen birtakım dedikoduların çıkmasına neden olur. Bunlardan en önemlisi imparatoriçenin kocasını zehirlemiş olmasıdır. Ancak, iki küçük çocuğuyla dul kalan imparatoriçe, kocası öldükten sonra durumunu muhafaza etmesinin mümkün olmadığını bilecek kadar akıllıdır. Bu nedenle bu ihtimal her zaman gerçek dışı bulunur.

İmparatoriçe, daha önce babaları tarafından müşterek imparator olarak ilan edilmiş olan oğulları, beş yaşındaki II. Basil (963-1025) ve iki yaşındaki VIII. Konstantin'in (1025-1028) naibi olarak imparatorluğun yönetimini ele alır. Çok genç ve tecrübesizdir ama bu işi kendi başına sürdüremeyeceğini bilecek kadar da akıllıdır. Bir koruyucuya ih-

tiyacı vardır, bir tercih yaparak birini iktidara taşımak mecburiyetindedir. İlk seçenek, büyük devlet tecrübesi olan hadım Jozef Bringas'tır. Diğerleri Phokas kardeşler ve İoannes Çimiskes'tir. Bringas'ı bir tarafa bırakır ve doğuya bir haberci göndererek Nikeforus Phokas'ın hemen Konstantinople'a dönmesini emreder. Ancak Bringas, nisan ortasında Konstantinople'a varan Nikeforus Phokas'a karşı çıkar ve hatta generali tevkif ettirmeye kalkar ama bunda başarılı olamaz. Sarayın önünde toplanan halk, Girit fatihinin ismini haykırmaya başlar. Bütün bunlar, Nikeforus Phokas'ın tahta geçmesine yeterli olmaz. Çünkü Bringas hâlâ gücünü korumaktadır. Bunun üzerine Nikeforus da kışlasına geri döner. Onun hemen arkasından Bringas ordunun iki güçlü komutanına ki bunlardan biri Çimiskes'tir, birer mektup yazar ve Nikeforus'u tutukladıktan sonra zincire vurarak kendisine gönderdikleri takdirde, birini doğu, diğerini batı orduları komutanı yapacağını vaat eder. Ancak Çimiskes mektubu kaptığı gibi Nikeforus'a koşar. Nikeforus ile birlikte, durumu ordu da öğrenmiştir. 3 Temmuz 963 Cuma günü bütün ordu Kayseri (Caesarea) şehrinin surları dışında toplanır ve askerler tarafından büyük bir kalkanın üzerine çıkarılan Nikeforus Phokas, Roma-Bizans İmparatoru ilan edilir.

Jozef Bringas ise mücadeleyi bırakmaz. Nikeforus'un Konstantinople'a yürüyeceğini bildiği için, batıdaki ordunun bir kısmını çağırır ve şehrin savunmasını onlarla güçlendirir. Nitekim yeni imparator, 9 Ağustos Çarşamba günü Üsküdar'a varmıştır. İmparatorluk sarayı Hiera'ya yerleşerek beklemeye başlar çünkü Bringas, Nikeforus'un o sıralar 80'li yaşlarda olan babası Bardas Phokas'ı tutuklatmıştır. Ancak yardımcıları Bardas'ı kaçırır ve Ayasofya'ya sığınırlar. Bringas'ın onu oradan almak için yaptığı teşebbüsler başarılı olamaz. Hatta bir ara Bringas yanına iki küçük imparatoru alarak gider ve Bardas'a, teslim olmadığı takdirde ikisini de öldüreceği tehdidinde bulunur. Tam o sırada duruma, I. Romanus Lekapenus'un gayrimeşru oğlu olan ve babası tarafından hadım ettirildiği için taht üzerinde iddiası bulunmayan Basil Lekapenus müdahale eder. Gerçekten çok başarılı bir devlet adamı olan Basil, etrafına topladığı birliklerle ve artık Bringas'ın entrikalarından önemli ölçüde bıkmış halkın da desteğiyle, Bringas'ın sarayını yerle bir eder.

II. Nikeforus Phokas ve İoannes Çimiskes
(963-76)

"Ben hayatta iki kudret tanıyorum. Papazlık ve İmparatorluk. Dünyanın yaratıcısı, bunlardan birincisine ruhlarla ilgilenmeyi, ikincisine ise vücutlar üzerinde hâkimiyeti tevdi etmiştir."

Nikeforus Phokas'ın önünde artık hiçbir engel kalmamıştır. Konstantinople'a vardığının ertesi günü, 16 Ağustos Cumartesi, Basil Lekapenus ve iki küçük imparatorun da hazır bulunduğu büyük bir törenle II. Nikeforus Phokas (963-69) Ayasofya'da taç giyer.

Hayatı tümüyle ordu içinde geçen Nikeforus'un bir özelliği de, dindar oluşudur. Günün en az üç saatini dua ederek geçirir. Vejetaryen olduğu için et yemeyen yeni imparatorun, karısı öldükten sonra kadınları mümkün olduğu kadar hayatından uzak tuttuğu da bilinmektedir.

İlk işi, rakibi Jozef Bringas'ı cezalandırmak yerine onu orta Karadeniz'deki geldiği bölgeye sürmek olur ve yerine Basil Lekapenus'u atar. Kardeşi Leo'yu sarayda en üst askeri görevli yapar. Çimiskesi doğu orduları komutanı olarak görevlendirir. İmparatoriçe Theofano'yu ise, bugünkü Fener'in olduğu ormanlık bölgedeki bir saraya kapatır. Ancak bu durum uzun sürmez. İmparatorun 963 yılı Nisan ayında Konstantinople'da imparatoriçeyle yaptığı görüşme sırasında, onun muhteşem güzelliğinden etkilendiği bilinmektedir. Nikeforus meşruiyetini sağlamlaştırmak isterken, imparatoriçe de oğullarını korumak amacıyla yaşı kendisinden neredeyse üç kat büyük Nikeforus ile evlenmeye razıdır. Buna, onun iktidar hırsını da eklemek gerekir. Ancak imparatorun başı Patrik Polyeuctus'la derttedir. Patrik onun Theofano ile ev-

liliğini uygun bulmadığı gibi, inançlı bir Ortodoks olan imparatorun, Müslümanlarla savaştığı sırada öldüğü takdirde şehit sayılması konusundaki talebini de kabul etmez. Ama sonunda evlenirler. İmparator 52, imparatoriçe 22 yaşındadır.

964'te imparator, yeğeni Manuel komutasındaki bir orduyu gemilerle, Müslümanların direnç noktalarından biri olan Sicilya'ya gönderir. Manuel hem karada hem de denizdeki savaşları ne yazık ki kaybeder ve sonunda kendisi de öldürülür. İmparatorun yönettiği ordu ise bütün Kilikya'ya (Tarsus, Adana, İskenderun ve Antakya'yı kaplayan bölge) girer. 965 yılının ilk aylarında, bölgenin neredeyse tamamı işgal edilir. Yine aynı yıl, 668'den beri Müslümanlarla Bizans arasında bölünerek yönetilmekte olan Kıbrıs'a yeni güç gönderilir ve adanın tamamı Bizans'ın eline geçer. İmparator 965 yılının sonbaharında döndüğünde, Konstantinople'da büyük bir zafer alayı düzenlenir ve elde edilen büyük başarılar kutlanır.

Seyfit-Devle hastadır. Sağlığını kaybetmesinin nedeni, başkentini ve sarayını yitirmekten duyduğu üzüntüdür. 966 yılı başında Konstantinople'a gönderdiği elçilerle barış teklifinde bulunur ve esirlerin değiştokuş edilmesini önerir. Bu talebi imparator Nikeforus Phokas tarafından kabul edilir. İkinci elçilik heyeti ise Bulgaristan'dan gelir ve Bizans'tan Bulgaristan'a ödenmesi gereken yıllık haracı isterler. İmparator bunu reddettiği gibi, ordusuyla Bulgar topraklarına girer ve birkaç kaleyi ele geçirerek Bulgarlara haddini bildirir. Ayrıca Kiev Prensi Svyatoslav'a para gönderir ve Bulgarlar'a kuzeyden saldırmasını sağlar. Bulgarlar'ın gücü iyice kırılınca, imparator, ileride tehlikeli olmamaları için onlarla da barış anlaşması yapar.

Doğu ise, imparatorun aşkla bağlandığı bölgedir. Bu defa Antakya'yı ele geçirmek için yola çıkar ama yapılan kuşatma, yeterli gıda maddesi sağlanamadığı için kaldırılır. 967'de Seyfit-Devle ölünce ve yerine geçen emir Bizans'la yaptığı anlaşma sonucunda Antakya'yı ve kuzey Suriye'yi Bizans'a terk eder. Bu çok önemli bir olaydır. Çünkü çok uzun bir süre önce Müslümanların eline geçen ve Hıristiyanlığın önemli bir merkezi olan Antakya, 968'den itibaren tekrar Bizans'ın elindedir.

Arap hâkimiyetindeki bölgelerde 966'dan başlayarak müthiş bir kıtlık yaşanır. Bu da açlıktan ölümlere neden olur ve bölgenin insan gücünü de önemli ölçüde kırar. Bizans İmparatorluğu'nun Anadolu bölü-

mü kıtlıktan ertesi yıl etkilenmeye başlar. Özellikle küçük çiftlik sahipleri, ellerindeki toprakları satar ve bölgeyi terk ederler. İmparator bu toprakları zengin ve güçlü toprak sahiplerinin ele geçirerek daha da güçlenmelerini önlemek için bir kanunname yayınlar. Buna göre, küçük toprak sahipleri ellerindeki toprakları diğer küçük toprak sahiplerine, zengin veya büyük çiftlik sahibi olanlar ise yine büyük çiftlik sahiplerine satabileceklerdir.

Ne kıtlık ne Bulgarlar veya Ruslar, Nikeforus Phokas'ın 968 sonbaharında yeni bir doğu seferine çıkmasını önler. Nikeforus bütün kuzey Mezopotamya'yı baştan aşağı işgal eder. İlk defa Hama ve Homs gibi şehirler de ele geçirilir. Sonra ordunun idaresini güvendiği bir komutanına bırakır ve imparator Konstantinople'a döner.

II. Nikeforus Phokas parlak bir komutan ve lider olması dışında, ordunun süvari ve piyade birliklerinin taktikleri ile ilgili sistemin anlatıldığı *Praecepta Militaria* adlı eserin de sahibidir.

İmparatorun, imparatoriçe ile arasındaki yaş farkının yanında, fiziksel özellikleri de ahım şahım değildir (aslında sert ve biraz da sevimsiz haliyle, imparatoru Konstantinople halkı da pek tutmamaktadır). Üstelik yılın önemli bir kısmında seferde olduğu için Konstantinople'dan uzaktır. Konstantinople'da olduğu zaman bile, devlet işleri nedeniyle imparatoriçeyle son derece seyrek görüşmektedirler. Bu nedenle de, henüz 28 yaşında, çok çekici ve olağanüstü güzel bir kadın olan İmparatoriçe Theofano Konstantinople'da yalnızlık çekmektedir. Konstantinople'a geldiğinde tanıştığı İoannes Çimiskes ise, müthiş yakışıklılığıyla imparatoriçenin yüreğini hoplatmıştır. Çimiskes, imparatoriçenin kendisine meylinin farkındadır ve karşılık verir. Ancak imparator durumdan şüphelenir ve Çimiskes'i doğuya, ordusunun başına gönderir. Ayrılık, imparatoriçenin duygularını kara sevdaya dönüştürür. Sonunda kocasını, eski arkadaşı olması yanında tahtı ele geçirirken de en önemli desteği veren bir kişiyi, görev bahanesiyle doğuya sürmenin pek uygun düşmeyeceğine ikna eder. İmparatorun kuşkusu sürmektedir, yine de, Kadıköy'de bulunan aile konağında kalması şartıyla Çimiskes'in Konstantinople'a dönmesine izin verir. Saraya ise özel izinle gelebilecektir. Ancak aşk her şeyi yener. Gece yarıları küçük bir kadırgaya atlayan Çimiskes, sarayda kendisini hasretle bekleyen Theofano'yla sık sık buluşur. Artık hayatlarının tehlikeye düşmesi an meselesidir çün-

kü Bizans'ta hiçbir sırrın gizli kalması mümkün değildir. Çok kurnaz ve akıllı bir kadın olan Theofano da bunun farkındadır. İki âşık bir gece oturur ve imparatoru yok etme planı yaparlar. Onların bu planına Basil Lekapenus ve değerli bir komutan olan Mikail Burtzes de (imparator onu haksız yere görevinden atmıştır) katılır. İmparatoru katletmek için, 10 Aralık 969 Cuma akşamı belirlenir. Çimiskes, kendisine her şeyin hazır olduğuna dair bilgi ulaştığında Kadıköy'den saraya geçecektir. O akşam imparator, bazı şeylerden şüphelenmektedir ve oldukça tedirgindir. Muhafız birliği komutanını çağırarak anormal bir durumun olup olmadığını araştırmasını ve farklı bir şey görürse hemen kendisini haberdar etmesini ister. Komutan bir saat sonra döner ve imparatora her şeyin normal olduğunu arz eder. Bu arada özel dairesinin üst yöneticisi başmabeyinci ile imparatoriçe de tehlike olmadığı konusunda onu ikna ederler. Daha sonra imparatoriçe, imparatora, sarayda misafir bulunan iki küçük Bulgar prensesini ziyarete gideceğini ve dönene kadar özel dairenin kapılarını kapatmayıp kendisini beklemesini söyler. İmparator her akşamki gibi kütüphaneye gider, bir süre okuduktan sonra akşam duasını da yapar ve odasına döner. Ardından da asker hayatında alıştığı gibi, yatağa değil kürklü pelerinine sarılarak yere uzanır.

O gece hava olağanüstü soğuktur. Dışarıda fırtına vardır ve aralıklarla kar yağmaktadır. Beklediği haber İoannes Çimiskes'e ulaşmıştır. Kadıköy'den bir bota atlar ve yaklaşık üç saatlik bir mücadeleden sonra bugünkü Sirkeci'de bulunan küçük limana ulaşır. Saraya gider, kendisi ve adamları imparatoriçenin dairesinden sarkıtılan bir ipi kullanarak tek tek içeriye girerler. Bir hadım onlara yol gösterir. İmparatorun yatak odasına girerler, ancak yatak boştur, şaşırırlar. Hadım onlara, biraz ileriyi işaret eder. İmparator yerde yatmaktadır. Çıkan gürültü nedeniyle uyanır ama geç kalmıştır, ilk kılıç darbesi yüzüne gelir, arkadan gelen darbeler de sonunu getirir. Böylece, altı yıl gibi oldukça kısa süren imparatorluğu yanında Bizans'ın en parlak yöneticilerinden biri olan II. Nikeforus Phokas, 10 Aralık 969 Cuma gecesi yeğeninin hazırladığı suikasta kurban gider.

Haber hızla yayılır. İoannes Çimiskes halk arasında çok tutulan bir kişidir. Nitekim saray önünde toplanan halk, onun lehine tezahürat yapar. İmparatoriçe Theofano erguvan rengi elbiseleri kuşanır ve iki küçük imparatorla birlikte taht salonuna gelir.

Suriye ve Girit kahramanı, "Müslümanların Beyaz Ölüm Meleği" (kendisine halk tarafından verilen unvan), büyük komutan ve Bizans tarihinin en önemli imparatorlarından biri olan II. Nikeforus Phokas'ın sarayın penceresinden karlar içine atılan cesedi, o gün bir arabaya konulur ve Kutsal Havariler Kilisesi'ne götürülerek defnedilir. Hâlbuki o, bundan çok daha iyisine layıktır.

Son on yıl içinde Bizans İmparatorluğu tahtında ikinci defa, yine başarılı bir ordu komutanı ve Anadolu aristokrasisinin bir üyesi olan İoannes Çimiskes (969-76) vardır.

Patrik Plyuectus, yeni imparatorun taç giymesi konusunda iki engel çıkarır. Bunlardan ilki imparatoriçe ile ilgili olanıdır. Patrik, imparatoriçenin Çimiskes ile evlenmesine müsaade edemeyeceği gibi, onun bir daha Konstantinople'a dönmemek üzere sürgüne gönderilmesini ister. Zaten iktidarını paylaşmaya pek meraklı olmayan Çimiskes, imparatoriçeyi Kınalıada'ya sürer.

İkinci talep ise, Çimiskes'n suçlarından arınması için önceki imparatorun suikastına karışanların idam edilmesidir. Çimiskes, bu suikast sırasında kendisine yardım edenlerin bir kısmını tutuklatıp idam ettirir ve böylece suçları patrik tarafından affedilir. Nihayet 969 yılının Noel günü Ayasofya'da düzenlenen törenle İmparator İoannes Çimiskes taç giyer ve bütün formaliteler yerine getirilmiş olur.

44 yaşındaki yeni İmparator Çimiskes, kısa boylu, mavi gözlü, kırmızı sakallı ve koyu sarı saçlı, yakışıklı, sevimli, konuşkan ve keyifli yaşamayı seven, dul bir adamdır. Bu nedenle de kadınların ona düşkünlüğü fazladır. Ayrıca şanslıdır, çünkü üç yıldan beri süren kıtlıktan sonra o yıl bol mahsul alınmaya ve herkesin yüzü gülmeye başlamıştır. Özellikle patriğin talebi üzerine, kıtlıktan kurtulmalarına yardımcı olmak için Çimiskes kendi servetinden halka yardımda bulunur. Bu onun popülaritesini daha da arttırır.

Bunun yanında, o dönemin tedavisi bilinmeyen hastalığı cüzam için, Üsküdar'da bir hastane açar. Hatta zaman zaman hastaneyi ziyaret ederek, bazı hastaları kendi eliyle yıkar. Birkaç ay öncesinin kanlı katili Çimiskes, böylece halkın en çok sevdiği bir hükümdar haline gelir. Aşağıdaki ifadeler, İmparator İoannes Çimiskes'ten günümüze intikal etmiştir: *"Ben hayatta iki kudret tanıyorum. Papazlık ve imparatorluk.*

Dünyanın yaratıcısı, bunlardan birincisine ruhlarla ilgilenmeyi, ikincisine ise vücutlar üzerinde hâkimiyeti tevdi etmiştir. Her iki kudret herhangi bir zarara uğramadığı takdirde dünyada huzur ve refah hâkim demektir."(87)

Tahta geçtikten sonra Çimiskes'in ilk işi, Nikeforus Phokas'ın kardeşi Leo Phokas ile onun iki oğlunu ve diğer akrabalarını sürgüne göndermek olur. İki ay sonra da patrik ölür, imparator rahatlar ve yerine daha uyumlu birini atar. Bu arada imparatorluğun yönetimiyle ilgili idari bütün sorumlulukları ise, kendisinin de tahta geçmesinde büyük yardımı olan hadım Basil Lekapenus'a verir. Ayrıca, yaşı biraz geçkince de olsa VII. Konstantin'in kızı Theodora'yla evlenerek meşru hanedanla akrabalık bağı oluşturur.

Çimiskes'in elinde, Nikeforus Phokas döneminden kalan ve tecrübeli komutanların yönetiminde tam bir savaş makinesine dönmüş bir ordu vardır ve bu ordulara imparatorun kendisi dâhil, en az beş üstün yetenekli komutan kumanda etmektedir. Komutanlardan biri imparatorun ilk karısının kardeşi ve onun en yakın arkadaşı olan Bardas Sklerus'tur. Onu kendi eski görevine, yani doğu ordusu komutanlığına atar. Diğeri ise hadım Peter Phokas'tır. Her iki komutan, ilk olarak Macar, Bulgar ve Peçeneklerle birlikte Bizans bölgesine girmiş olan Kiev Prensi Svyatoslav'ı bölgeden def etmekle görevlendirilir. İmparatorun tahtı konusundaki endişeleri devam etmektedir, bu yüzden Konstantinople'da kalmayı tercih eder. Kiev Prensinin toplam 50 bin kişilik ordusuna karşılık, Bizans ordusu 12 bin kişiden ibarettir ama özellikle doğuda savaşa savaşa pişmiş ve ustalaşmış bir ordudur. Taktik bakımından müthiş üstündür ve savaş sırasında sanki tek vücutmuş gibi hareket edebilme becerisi vardır. Nitekim iki ordu Edirne yakınlarında karşılaştıklarında ordunun merkez bölümü taktik gereği, sanki kaçıyormuş gibi geri çekilir. Hiçbir koordinasyonun olmadığı Kiev (Rus) ordusu da onları takibe başlar. Tuzağa düşen düşman yeterli ölçüde içeri girdiğinde kanatlardan sarılır ve önemli bir kısmı yok edilir. Kiev Prensi yeterli ölçüde ders almıştır ama bu onun son savaşı olmayacaktır.

Öte yandan imparator, batıda ve özellikle iyi bildiği doğuda, işlerin henüz bitmediğinin farkındadır. Bu nedenle orduyu baştan aşağı yeniler, eğitir ve donatır; adeta yepyeni bir ordu hazırlar. Nihayet 971'de tam

(87) Georg Ostrgorsky, *Bizans Devleti Tarihi*, s. 272.

doğuya hareket edeceği sırada, Konstantinople'a beklenmedik bir haber ulaşır. İmparator Nikeforus Phokas'ın yeğeni (kardeşi Leo'un oğlu) Bardas Phokas, Pontus'taki sürgün yerinden kaçarak ailesinin en etkili olduğu Kayseri'ye gelmiş, etrafına büyük bir güç toplayarak isyan etmiş ve kendisini imparator olarak ilan etmiştir. İmparator, Bardas Phokas'ın üzerine Bardas Sklerus'u gönderir. Sklerus Akşehir Gölü'ne vardığında, Bardas Phokas'ın ordusunun biraz ileride olduğunu öğrenmiştir. Enteresan bir taktik uygulayarak iki Bizans ordusunun çatışmasını önlemek ister. Aslında Bardas Phokas da onun hem akrabası hem de eski silah arkadaşıdır. Sklerus, dilenci kıyafeti giymiş ajanlarını gece yarısı Bardas Phokas'ın askerlerine gönderir ve Phokas'ı terk edip imparatorluk ordusuna katıldıkları takdirde, hem affedileceklerinin hem de ödüllendirileceklerinin teminatını verir. İlk geceden itibaren önemli miktarda asker gizlice karşı tarafa geçer. Birkaç gece sonra Bardas Phokas'ın yanında sadece 300 kişi kalır. Durumun kötüye gittiğini gören Phokas, yanına en yakın adamlarını alarak kaçar. Ilgın yakınlarındaki bir kaleye sığınır. Ancak, dayanamayacağını anlayınca da ailesiyle birlikte teslim olur. Phokas ve ailesi Khios Adası'nda bir manastıra kapatılır ve isyan böylece sona erdirilir.

İmparator İoannes Çimiskes, Kiev Prensi Svyatoslav'a, yani Ruslara, iyi bir ders verme zamanının artık geldiğine karar verir ve 972 yılının Nisan ayında, yeni kurduğu ordunun başına geçer. Bardas Sklerus ve Basil Lekapenus da ona refakat etmektedir. 40 bin kişilik bir güç karadan ve 300 gemilik donanma da denizden hareket eder. Preslav yakınına gelince Bizans ordusu hücuma geçer. Ruslar gafil avlanmıştır. Çünkü paskalya sırasında imparatorun Konstantinople'da kalacağını düşünmüşledir. Buna rağmen büyük bir cesaretle dövüşürler. Ancak imparator kendi yetiştirdiği özel bir birliği savaş alanına sürdüğünde, durum değişir ve Ruslar açısından iyice ümitsizleşir. Kaçmaya başlarlar. Büyük bir kısmı kıyıma uğrar, geri kalanlar Preslav'a sığınır. Bunun üzerine güçlü bir kalesi olan Preslav Bizanslılar tarafından kuşatılır ve teslim olmaları istenir ama reddederler. Bizans askerleri kalenin ilk bölümünü aşarlar. Ancak ikinci bölümde direncin devam ettiğini gören imparator, ahşapla güçlendirilmiş kalenin yakılmasını emreder. Her tarafı alevler sarar ve Rusların önemli bir kısmı da diri diri yanarak ölür. Preslav ele geçirilmiştir, paskalya da orada kutlanır. Çimiskes durmaz ve Tuna Nehri üze-

rindeki Silistra'ya doğru ilerler. Silistra karadan ve donanmayla (Tuna Nehri üzerinden) kuşatılır ama üç ay dayanır. Sonunda Kiev Prensi barış teklifinde bulunur. Yapılan anlaşma ile Çimiskes, Kiev Prensi'nin geri kalan birliklerini alarak Bulgar topraklarından çıkıp ülkesine dönmesine müsaade eder. Prens Svyatoslav kısa bir süre sonra ayrılacaktır, ancak ayrılmadan önce İmparator Çimiskes'le görüşmek arzusunda olduğunu bildirir. Talebi kabul edilir. Tuna Nehri kenarındaki buluşma yerine imparator maiyetiyle birlikte gelir. Muhteşem atlar ve tören kıyafetleriyle, müthiş bir görüntü vardır ve sanki Bizans'ın tüm ihtişamı sergilenmektedir. Kiev Prensi Svyatoslav ise bir botla tören mahalline varır. Üzerinde bembeyaz, tiril tiril bir kıyafet vardır. Uzun boylu, mavi gözlü, sarkık bıyıklı, yakışıklı bir erkektir. Saçının bir kısmının kazınmış olması ayrıca dikkat çekmektedir. İki hükümdar birbirlerine, bir gün öncesine kadar düşman değil de sanki kırk yıllık dostmuş gibi davranırlar. Aralarında çok samimi bir görüşme olur. Toplantı bitince ayrılmadan önce Kiev Prensi, Roma imparatorunun önünde onun üstünlüğünü kabul ettiğinin nişanesi olarak diz çöker ve veda eder. Bir daha da asla geri dönmez. Bu arada Bulgaristan Kralı tahtan çekilir ve imparator Bulgaristan'da altı yeni tema kurarak orayı Bizans toprağı haline getirir. Artık dönüş zamanı gelmiştir. Konstantinople halkı sokaklara dökülüp muzaffer imparatorları için muhteşem bir karşılama yaparlar.

İoannes Çimiskes batıda sorunların hemen hemen tümünü çözmüştür ve artık doğuya dönmenin zamanı gelmiştir. 970'li yıllarda Abbasiler artık Bizans'ı tehdit eden bir güç olmaktan çıksa da, doğuda bu defa Kuzey Afrika'nın neredeyse tamamını ele geçiren Fatimiler vardır. 971'de Antakya'yı kuşatmışlar ve 973'te Diyarbakır'da bir Bizans garnizonunu yok etmişlerdir.

İsimlerini Hazreti Muhammed'in kızı Fatima'dan alan Fatimilerin bir güç olarak ortaya çıkışı, X. yüzyılın başlarındadır. Başkentleri Kahire olan Fatimiler, o sırada gücünü kaybeden ve giderek zayıflayan Abbasilerle yaptıkları mücadeleyi kazanır ama 1060'tan sonra giderek zayıflar ve 1171 yılında tarih sahnesinden çekilirler.

Bizans İmparatoru Çimiskes, Fatimilerin bu en güçlü olduğu dönemde onlarla mücadele için başladığı hazırlıkları 974'ün ilkbaharında tamamlar. Orduyla birlikte yola çıkan imparator, Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da büyük başarılarla ilerler ve Mezopotamya'nın kuzeyin-

den başlayarak bütün o bölgeyi Bizans topraklarına katar. Ancak her nedense, o sırada çok zayıf durumda olmasına rağmen Bağdat'ı almaktan vazgeçer. Kış geldiğinde ise, batıda ortaya çıkan papalıkla ilgili bir kriz nedeniyle Konstantinople'a döner. Sorun kısa zamanda çözülür. Çimiskes 974 Noeli'ni Konstantinople'da kutlar, Mart başında doğuya doğru tekrar yola çıkar ve Bizans tarihinin X. yüzyıldaki en büyük başarısına imza atar. Önce Antakya'ya ulaşır. Buradan hareket ederek sırayla Homs'u (Emasa), çok az direnç gösteren Şam'ı, daha güneye inerek Tiberias, Nazeret ve Caeserea'yı fetheder. Kudüs önlerine gelir ama çok hızlı bir şekilde ilerlediği için gerideki bazı şehirleri atlamıştır. Düşman elinde olan bu şehirler tehlike teşkil edeceği için geri döner. Beyrut ve Tripoli'yi de ele geçirir. Yaz sonuna gelindiğinde, 630'lu yılların başında Heraklius tarafından zapt edilen ve zaman içinde kaybedilen bu topraklarda, 345 yıl sonra Bizans hâkimiyeti yeniden kurulur. Bu muhteşem bir zaferdir ve daha önce Nikeforus Phokas dâhil hiçbir imparator, Çimiskes kadar başarılı olamamıştır. İmparator, kış aylarının başlangıcında Konstantinople'a dönüş yolundadır. Bitinya'da (Kocaeli Yarımadası ve etrafı) bir ziyafetin ertesi günü aniden rahatsızlanır. Konstantinople'a varır varmaz ilk işi, sefer sırasında ele geçirdiği iki kutsal emaneti —ki biri Hazreti İsa'nın sandaleti, diğeri de John Babtist'in saçıdır— Ayasofya'ya teslim etmek olur. Bir daha ayağa kalkamaz ve altı yıl bir ay süren hükümdarlık döneminde Bizans tarihinin en büyük imparatorlarından biri olmayı başaran İoannes Çimiskes, 10 Ocak 976 Pazartesi günü ölür. I. Romanus Lekapenus tarafından yaptırılan ve Ayasofya'nın 200 m kadar güneyinde bulunan Christ Chalkites Kilisesi'ne gömülür. Daha sonraları imparatorun, en önemli toprakları büyük bir hırsla ve haksız olarak kendi mülkü haline getiren Basil Lekapenus tarafından zehirlendiği ileri sürülmüştür. Bu konuda kesin bilgi olmadığı için Çimiskes'in ölümü sırrını muhafaza etmektedir. Böylece Bizans tarihinde iki büyük ordu komutanının imparatorluk yaptıkları dönem de sona ermiş olur.

V. BÖLÜM

Zor Yıllar ve Haçlı Seferleri

II. Basil "Bulgar Kasabı" (Bulgaroctonus)
(960-1025) veya (976-1025)

"Fazla gururlanan valileri ez. Seferdeki komutanlara fazla imkân tanıma. Devlet işlerine kadınları karıştırma. Düşündüklerini kimseyle paylaşma. Yapacağın çok gizli planları en çok güvendiğin çok az kişiyle paylaş."

Askerlikten gelen imparatorlar döneminde, yani Nikeforus Phokas ve İoannes Çimiskes zamanında, tahtın meşru vârisleri olan II. Romanus'un oğulları (daha önce müşterek imparator ilan edilmiş olan) Basil ile Konstantin, yönetim tarafından iki lüzumsuz varlık olarak düşünülür ve törenlerde figüran rolü oynamaktan ileri gidemezler. Ancak Çimiskes aniden öldüğünde, 18 yaşındaki Basil ile 16 yaşındaki Konstantin, yönetimi resmi olarak ele alırlar. Küçük kardeş Konstantin zevkusefa peşindedir ve herhangi bir iktidar hırsı da yoktur. Bu yüzden yönetim fiili olarak ağabeyi II. Basil'e geçer. Bizans tarihinde II. Basil "Bulgar Kasabı" (Bulgaroctonus) (976-1025) dönemi böylece başlar ve Bizans, fiili olarak 49 yıl, 339 gün (toplam olarak 65 yıl) süreyle hüküm sürecek olan II. Basil ile yine en büyük şanslarından birini yakalar. Erguvan renkli odada doğduğu için, imparatoru bazı tarihçiler Basil Porphyrogenitus, bazıları da Genç Basil (Basil the Young) olarak anarlar.

II. Basil'in babası II. Romanus'un, büyükbabası VII. Konstantin'in ve büyük-büyükbabası Bilgin VI. Leo'nun, askeri konularda ne kabiliyetleri, ne de herhangi bir hevesleri vardır. Onlar savaşların yönetimlerini daha çok, değerli ve yetenekli komutanlara bırakmışlardır. II. Basil ise onların tam tersidir. Büyük bir askeri deha ve organizatördür. Baba ve dede uzun boylu, ince uzun yüzlü ve seyrek sakallıdır. Basil ise kısa boylu, yuvarlak yüzlü, açık mavi gözlü, çalı gibi gür sakallı ve favorilidir.

Büyükbaba ve büyük-büyükbabası dönemlerinin önemli bilim adamlarıdır ve ayrıca kitap, sanat ve müziğe düşkün kişilerdir. Basil'in o taraklarda bezi olmadığı gibi, Grek dilinin gramerini bile iyi bilmez. Ecdadı toplumu etkilemek için gerek yaşamlarında gerekse giyimlerinde gösterişi seçmiş iken, Basil bunlara hiç önem vermez. Yine ecdadı, özellikle güzel kadınlara düşkündür ve kadınlar onların hayatlarının önemli bir parçasıdır. Basil hiç evlenmediği gibi, hayatına asla kadın sokmaz. Kardeşi VIII. Konstantin ise onun tam zıddı, yaşamının her dakikasını keyifle geçiren bir adamdır. VIII. Konstantin sonra evlenir ama sadece kız çocukları olur. Yani, Bizans İmparatorluğu'nun 52 yıllık dönemini yöneten iki kardeş taht için bir erkek evlat sahibi olamazlar.

Yeni imparator başlangıçta şanslıdır. Çünkü devletin idare mekanizmasının başında başmabeyinci (Parakoimomenos) büyük amcası (I. Romanus Lekapenus'un gayri meşru oğlu), hadım Basil Lekapenus vardır ve onun en iyi yol göstericisidir:

"Basil (Lekapenus) yeğeni (İmparator) II. Basil'e çok bağlıydı. Gencin üzerine titrer, müşfik bir ebeveyn gibi yetişmesini takip ederdi. Şu halde II. Basil'in, imparatorluğun bütün yükünü bu adamın omuzlarına devretmesinde şaşılacak hiçbir şey yoktu. Ayrıca yaşlı adamın ciddi tabiatı da imparatorun üzerinde etkili olmuştu. Parakoimomenos (Lekapenus) adeta bir atletti. Oyunlarda mücadele ederken II.Basil onu seyrederdi... Parakoimomenos bütün dünyayı elinde tutuyordu. Sivil halk ona sığmıyor, asker ona danışıyordu. Mali işlerin yönetiminden ve hükümetin idaresinden sorumlu, gerçekten tek sorumlu kişi idi. Bu vazifesinde hem söz hem de davranışıyla imparator onu destekliyordu. Zira Basil, Parakoimomenos'un kararlarını sadece kabul etmekle kalmıyor, yazıyla tasdik ediyordu."(88)

II. Basil'in hükümdarlığının ilk dokuz yılında, devletin esas yöneticisi de büyük amcası olur ve imparator onun gölgesinde kalır.

Hükümdarlığının daha ilk yılında, yani 976'da, doğu ordusuna kumanda eden devletin önemli komutanlarından biri ve aynı zamanda 970-971 yıllarında yapılan seferlerin de kahramanı olan Bardas Sklerus, tehlikeli olabileceği düşüncesiyle doğu orduları komutanlığından alınıp Mezopotamya'nın uzak bir köşesine askeri vali olarak gönderilir. Bunun üzerine Sklerus tahtın gerçek sahibi olduğu iddiasıyla isyan eder ve do-

(88) *Mikhail Psellus'un Khronographia'sı*, s. 7.

ğu ordusu da onu basileus (imparator) ilan eder. Ardından Sklerus, tahtı ele geçirmek için Konstantinople'a doğru yola çıkar. 977'nin sonlarında üzerine gönderilen iki orduyu da yener. Kendisini Antalya'daki donanma da destekler. 978 başında dirençle karşılaşmadan İznik'i ele geçirir. Kısa bir süre sonra da Konstantinople önüne gelir ve şehri kuşatmaya alır. Konstantinople'daki donanma imparatora sadıktır ve surlar şehrin korumasını sağlayacaktır ama durum yine de olağanüstü kritiktir. Büyük amca Basil Lekapenus, denize düşen yılana sarılır misali, daha önce taht için isyan eden Bardas Phokas'ı, onun isyanını bastıran Bardas Sklerus'un üzerine gönderir. Yani bu sefer iş tam tersine dönmüştür. Bardas Phokas önce Konstantinople'a gelir, imparatora bağlılık yemini eder ve donanmayla doğruca Filistin'de Nazeret'in güneyinde bulunan liman şehri Caeserea'ya gidip, orada Bizans güçlerini toplamaya başlar. Bardas Sklerus tehlikenin arkadan geleceğini öğrenmiştir, kuşatmayı mecburen kaldırır ve Anadolu'ya geri döner. İki taraf arasında süren mücadeleyi çok kere Bardas Sklerus kazansa da, imparatorluk güçlerini yok edemez. Ancak iki ordu 24 Mayıs 980 Pazartesi günü Amorium yakınlarında karşı karşıya geldiğinde, Bardas Phokas, akrabası ve eski silah arkadaşı Bardas Sklerus'u düelloya davet eder. Sklerus da bu daveti kabul eder.

İki ordu karşı karşıyadır. Ortada boş bir meydan bırakırlar. Belirli bir süre hazırlık sonunda, iki komutan atlarına biner ve kendi ordu saflarından ayrılırlar. Karşılıklı olarak belirli bir mesafeye gelince kılıçlarını çekerek birbirlerini selamlarlar. İkisinin de yaman bir dövüşçü olduğu bilinmektedir ve her ikisi de bundan önce girdikleri bütün mücadeleleri kazanmışlardır. Meydan tam bir ölüm sessizliğine bürünür. Çünkü bilinir ki bu ölümüne bir karşılaşmadır ve taraflardan birinin hayatını kaybetme ihtimali büyüktür. Üstelik bu teke tek savaşı kaybeden komutan, savaşı da kaybetmiş olacaktır. İki büyük komutan ellerinde kılıçlarıyla atlarını hızla birbirinin üzerine sürerler. Karşılaştıkları anda ilk duyulan ses, kılıçların şakırtısıdır. Bardas Sklerus'un darbesi Bardas Phokas'ın sağ kulağına gelir, onu yaralar ama önemli değildir. Hemen peşinden Phokas'ın, Sklerus'un kafasına isabet eden darbesi ise çok daha etkilidir. Sklerus atından düşerek yere serilir. Kafasından kanlar fışkırmaktadır. Zaman sanki bir an durur. Rakibinin ölümcül yara aldığını fark eden Bardas Phokas, kılıcıyla rakibini selamlar ve atını geri çevirerek kendi ordu saflarına döner. Bardas Sklerus'un yardımcıları hemen koşarak,

ağır yaralı olan komutanlarını alıp çadırına götürürler. Yaşama şansı yok gibi görünür. Ordusunun büyük bir kısmı dağılır, Sklerus düelloyu kaybettiği için savaş ve isyan sona ermiştir. Kalanları ise Bardas Phokas affeder. Yardımcıları da Sklerus'u alarak savaş alanından uzaklaştırırlar.

Her an ölümü beklenen Sklerus direnir. Sadık adamları onu küçük bir kasabaya götürür ve kurtarmak için ellerinden geleni yaparlar. Sonunda Sklerus yaşamayı başarır, kurtuluş çaresi olarak Bağdat'a kaçar ve Abbasi halifesine sığınır.

İmparator II. Basil, aynı zamanda senato başkanı olan (amcası) Basil Lekapenus'un yönetiminden son zamanlarda memnun değildir. Amcanın üstüne geçirdiği büyük çapta mülk halkın özellikle tepkisine neden olmaktadır. II. Basil devleti tek başına yönetmek için, önündeki bu engeli bertaraf etmeye mecburdur. Ancak bu kolay değildir ve acele etmez. Altı yıl boyunca hazırlık yapar. 985 yılı geldiğinde ordu, donanma ve kiliseyle olan ilişkilerini geliştirir ve onları tam anlamıyla yanına çeker. İdare mekanizmasını istediği gibi oluşturur ve dışişlerini tam kontrol altına alır. Amca ise kendinden emindir, oldukça yaşlanmıştır ve yönetimin yavaş yavaş elinden kaydığının da farkında değildir. Hâlâ bildiğini okumakta, imparatorun taleplerini işine gelirse yerine getirmekte yahut hiç umursamamaktadır. Ancak yanlış hesap yaptığı kesindir. İmparator II. Basil, artık eskisi gibi tecrübesiz bir delikanlı değildir. 27 yaşında, devlet tecrübesi olan bir hükümdardır. Sonunda Basil Lekapenus ölümcül bir hata yapar ve taht için Bardas Phokas'la gizlice haberleşir. İmparator durumu öğrenir ve son darbeyi vurmak için fırsat kollamaya başlar. Bu da çok gecikmez. İmparatorluk birlikleri bir sabah erken saatte Basil Lekapenus'un sarayını basar, onu yataktan apar topar alıp bir gemiye bindirir ve ölene kadar dönmemek üzere, sürgün için yola çıkarırlar. Hemen ardından, bir imparatorluk emirnamesi yayınlanır. Burada, "*Devletimizin üst düzey yöneticisi olan Basil, hükümdar olduğumuz günden bugüne kadar, bizim emir ve arzularımızı yerine getirmekten çok, kendi verdiği kararları uygulamakta ısrarlı olmuştur,*"[89] denir ve bütün mallarına el konur. Ayrıca onun tarafından yaptırılan St. Basil Manastırı, parça parça yıkılarak ortadan kaldırılır. Böylece Basil Lekapenus'un bütün izleri silinir.

II. Basil artık imparatorluğun tek yöneticisidir. İlk problemle, da-

(89) John Julius Norwich, *Byzantium: The Apogee*, s. 236.

ha bir sene geçmeden yüzleşir. Kendisini Bulgar kralı ilan eden Samuel Bizans bölgesine girerek Teselya'yı ve Teselya'nın başkenti Larissa'yı işgal eder. Konstantinople'da (aslında esir olarak) yaşayan Samuel'in iki erkek kardeşi de ona katılmak için kaçarlar. Ancak Bulgar sınırını geçerken, yine Bulgarlar tarafından yakalanır ve yanlışlıkla her ikisi de öldürülür. Samuel zamanı iyi seçmiş ve Bizans ordusunun Bardas Sklerus isyanıyla uğraşmasından istifade etmiştir. Makedonya'yı, Tuna ile Balkan sıradağları arasında bulunan eski Bulgar bölgesini ve Arnavutluk'u da ele geçirir ve 986 yılı geldiğinde büyük bir devlet kurmuş olur.

Böyle bir durumda, Bizans imparatorunun onu cezalandırmaması mümkün değildir. Nitekim imparator, Bulgarlara haddini bildirmek için orduyla yola çıkar. Yapılan ilk iki savaşı da Bulgarlar kazanır. İkinci savaş sırasında imparator, haber aldığı yeni bir tehlike nedeniyle Konstantinople'a dönmek mecburiyetinde kalır ve Bizans birlikleri Samuel tarafından tuzağa düşürülerek yok edilir. Bu iki yenilgi imparator için yıkıcı bir darbedir ve onu derinden yaralar. Kendi kendine, bunun intikamını alacağına ve tüm Bulgar ulusunu yok edeceğine dair yemin eder.

İmparatorun Konstantinople'a dönmesini gerektiren tehlike yeni de değildir. Abbasi halifesine sığınan Bardas Sklerus, onun desteğiyle yeniden Bizans bölgesine dönmüştür. Halife ona para, insan ve malzeme desteği vermiştir. 987'nin ilk günlerinde Malatya'ya ulaştığında, kendini tekrar basileus olarak ilan eder. Bunun üzerine, aradan geçen onca yıldan sonra, (amca Basil Lekapenus'la ilişki kurduğu için) görevden atılan Bardas Phokas, tekrar göreve çağrılır ve bir kere daha Bardas Sklerus isyanını bastırması istenir. Ancak Bardas Phokas beklenmedik bir şey yapar, özellikle ordunun yüksek komutanlarının ve Anadolu'da büyük arazi sahibi güçlü ailelerin desteğini alarak, o da kendisini imparator ilan eder. Bizans'ta şimdi, ikisi Konstantinople'da, ikisi de isyancı olmak üzere, dört imparator vardır.

Bardas Phokas, rakibi ve düelloda yendiği Bardas Sklerus'a bu kez çatışma yerine, anlaşma teklif eder (arkasında Sklerus tehlikesini bırakarak Konstantinople'a yürümesi mümkün değildir). Bardas'ın teklifine göre imparatorluk ikiye bölünecek, Konstantinople ve batı toprakları Phokas'ın, Marmara'dan başlayarak bütün Anadolu toprakları Sklerus'un olacaktır. Zaten çok güçlü olmayan Sklerus teklifi kabul eder ve kendi etrafındaki korumayı da gevşetir. Hâlbuki Phokas onun için

tuzak hazırlamıştır. Nitekim Sklerus yakalanır ve bir zindanda, güneş görmeyen bir hücreye kapatılır.

Bardas Phokas'ın önünde artık hiçbir engel kalmamıştır. Karşısında, batıda ordusunu kaybetmiş deneyimsiz bir imparator vardır. Tek bir fiske onu yere sermeye yetecektir. Tahta oturmak için Konstantinople'a doğru yola çıkar. Marmara kıyılarına vardığında ordusunu ikiye böler; bir bölümünü Çanakkale'den karşı tarafa geçirecek böylece Konstantinople'u iki taraflı abluka altına alacaktır. Ancak Konstantinople'a ulaştığında işler planladığı gibi gitmez. Haliç'teki imparatorluk donanması, imparatora sadıktır ve Bardas Phokas'ın ordusunun karşıya geçmek için yaptığı her girişim sonuç vermez. Böylece bütün bir yıl geçer.

Direnme gücünün zayıfladığını fark eden II. Basil, Kiev Prensi Vladimir'den yardım ister. Vladimir imparatora, kız kardeşi Anna ile evlenmesine müsaade ettiği takdirde yardım vaadinde bulunur. Bir barbara, Bizans sarayında doğup büyümüş bir kızın verilmesi duyulmuş bir şey değildir. Üstelik Vladimir'in daha o sırada üç karısı ve yüz de odalığı vardır. İmparator sonunda Vladimir'in teklifini kabul eder ve gelen 6 bin kişilik Rus birliği Konstantinople'un savunmasında önemli rol oynar. 989 yılının Şubat ayında bir gece kendi muhafızları ve 6 bin kişilik Rus birliğiyle Üsküdar'a gizlice geçen imparator, Bardas Phokas'ı birliklerine baskın yapar. Bu saldırı sırasında kıyıda bulunan birliklere karşı Grek ateşi de kullanılır. Uykuda yakalanan düşmanın önemli bir kısmı, sabaha kadar kılıçtan geçirilir. Çok az bir kısmı kaçabilir. Bardas Phokas ise o sırada yine Çanakkale civarında, ordusunu karşıya geçirmek uğraşısı içindedir. İmparator, Konstantinople'a döner ve bir süre sonra kardeşi VIII. Konstantin"le birlikte bir orduyla Bardas Phokas'ı karşılamak üzere yola çıkarlar. Bu, Konstantin'in ilk ve son savaşı olacaktır. Bardas Phokas, daha önce boğazı geçip mevzilenen Bizans ordusunu 13 Nisan 989 Cumartesi günü Çanakkale yakınlarında karşısında bulur. İyi bir komutan olan Bardas Phokas, savaş başlamadan çok erken saatte bir tepeye çıkarak stratejisini kararlaştırmak ister. Tam tepeye vardığında, İmparator II. Basil ve kardeşi Konstantin'in atlarına binip savaş alanını dolaştıklarını görür. Bunu yaparken de birliklerinden epeyce uzaklaşmışlardır. Bu, Bardas Phokas için bulunmaz bir fırsattır. Hızla tepeden aşağı iner ve atına atladığı gibi kılıcını çekerek iki kardeşin üzerine gider. İki kardeşten sadece Konstantin'in elinde bir mızrak vardır. Birdenbire,

karşıdan Bardas Phokas'ın geldiğini görürler ama kaçmaya zamanları da, kendi birliklerinden yardım alma şansları da yoktur. Yapabilecekleri bir şey yoktur ve iki kardeş oldukları yerde kalakalırlar. Yaman bir dövüşçü olduğunu ispatlamış olan Bardas Phokas elinde kılıcıyla neredeyse onlara ulaşmak üzeredir ki, Konstantin, ağabeyinin önüne geçerek mızrağını Bardas Phokas'a doğru uzatır. Bazen bir saniye içinde vuku bulan bir olay, tarihin bütün akışını değiştirir. Sanki yavaş çekilmiş bir film gibi, Bardas Phokas'ın vücudu önce atının üzerinde geriye doğru savrulur, kılıcı elinden düşer ve sonra yere kapaklanır. Hızını alamayan at ise koşusuna devam ederek Bizans saflarına doğru gider. Şaşkınlıktan donakalan imparator ve kardeşi bir süre sonra atlarından iner ve Bardas Phokas'ın yanına giderler. Phokas cansız yatmaktadır. Bir okla vurulduğunu düşünürler ama herhangi bir yara izine de rastlayamazlar. İmparator Nikeforus Phokas'ın yeğeni ve Bizans İmparatorluğu'nun en önemli komutanlarından biri olan ancak iktidar hırsına yenilerek devletin güç kaybında önemli rol oynayan Bardas Phokas, tam zamanında ve en kritik noktada kalp krizi geçirip hayata veda etmiştir. Asi ordusu imparatorun affına sığınır. Böylece bir isyan, savaş olmadan sona ermiş olur.

Bardas Phokas'ın ölüm haberi alınınca, Bardas Sklerus'un taraftarları onu zindandan çıkarırlar. Sklerus iki yıl boyunca tümüyle karanlıkta kaldığı ve bir gün bile ışık görmediği için gözlerindeki katarakt iyice ilerlemiş, saçları beyazlamış, eski tavır ve hareketliliğinden eser kalmamıştır. Yine de, iktidar hırsı bütün benliğini kavurmaya devam etmektedir. Zaman kaybetmek istemez ve taht için tekrar harekete geçer. Ancak görür ki, etrafında eski destekten eser yoktur. Çok sürmez, oğlu da terk eder. Her şeye rağmen Anadolu'da bir isyancının oluşu imparator için can sıkıcıdır. Bu yüzden Bardas Sklerus'a, isyandan vazgeçtiği takdirde onu ve adamlarını affedeceği, kendisini imparatorluğun en büyük unvanlarından biriyle taltif edeceği ve sahip olduğu bütün malları serbestçe kullanabileceği haberini gönderir. Bardas Sklerus bu teklifi kabul eder, imparator da sözünde durur.

"...İmparator başşehirden yola çıkıp en muhteşem malikânelerden birine geldi. Burada asiyle yüz yüze gelip anlaşmaya onay vermek niyetinde idi. II. Basil, imparatorluk çadırında bekledi. Sklerus belli bir uzaklıkta nöbetçiler tarafından karşılandı. Onu imparatorun huzuruna, yürüyerek getirdiler. Sklerus çok uzun boylu bir adamdı, fakat oldukça yaşlı idi, iki

kolunda onu tutan muhafızlar vardı. Sklerus yaklaştığında imparator yanındakilere döndü ve herkesin bildiği şu sözleri söyledi: 'Demek korktuğum adam buymuş! Kendi başına yürüyemeyen bir bunak.'"(90)

Bardas Sklerus imparatorun yanına varınca, kendisini yere atar ve imparatorun ayaklarına kapanır. İmparator II. Basil ise hemen onu tutarak ayağa kaldırır ve kucaklaşırlar. Sonra birlikte yemeğe otururlar. Sklerus zehirlenme korkusu nedeniyle şaraba dokunmaz. Bunun üzerine imparator kadehi eline alır, bir miktar içtikten sonra misafirine ikram eder. Ardından da sorar: "*'Siz geniş devlet tecrübesine sahipsiniz. Ben ise bu işte daha çok yeniyim. Acaba bu konuda bana ne tavsiyeleriniz olur.' Bardas Sklerus şunları söyler:*

'Fazla gururlanan valileri ez. Seferdeki kumandanlara fazla imkân tanıma. İmparatorluk işlerine kadınları karıştırma. Düşündüklerini kimseyle paylaşma. Yapacağın çok gizli planları en çok güvendiğin çok az kişiyle paylaş.'"(91)

II. Basil Kiev prensinin önceki dönemdeki sorunlarını çözmek için gönderdiği birliği, her savaşta kullanır. Bu birlik, onun tahtta kalmasına büyük destek verir. O sıralar kız kardeşi Anna 25 yaşındadır ve Vladimir'le aralarındaki anlaşmaya göre, imparatorun Anna'yı ona eş olarak göndermesi gerekmektedir. Ancak Basil sözünün gereğini hemen yapmak yerine bu işi biraz ağırdan alır. Bunun üzerine öfkelenen Vladimir de Bizans'ın Kırım'daki Kherson kalesini zapt eder. Artık oyunun sonuna gelinmiştir. Basil sorunu anlatınca Anna, ağabeyine şöyle der: "*Beni köleliğe gönderiyorsun, ölmeyi tercih ederim.*" Ama yapacak başka bir şey de yoktur ve Anna gemiyle yola çıkar. Vladimir onu Kherson'da karşılar. Putperest Vladimir önce vaftiz olur, yani Ortodoksluğu seçer ve ardından da kilisede törenle evlenirler. Bundan sonra Vladimir diğer eşleriyle odalıklarını saraydan uzaklaştırır ve Anna'yla tek eşli olarak yaşamaya başlar. Saray sırf Anna için yeni baştan dekore edilir. Kiev'de yeni kilise ve manastırlar inşa edilir. Ayrıca Rusya'da Hıristiyanlık hızla yayılır. Konstantinople Patrikliğine bağlı Ortodoks Rus Kilisesi de böylece Bizans nüfuzunun daha geniş alanlara yayılmasını sağlar.

İmparator II. Basil, 989'da artık gücünü ve politikasını bütün impa-

(90) *Mikhail Psellus'un Khronographia'sı*, s. 18.
(91) a.g.e s.19

ratorluğa kabul ettirmiş bir hükümdardır. Bizans, geçen 25 yıl içinde ikisi imparator olmayı başaran (Nikeforus Phokas ve İoannes Çimiskes), diğer ikisi de şu veya bu şekilde bertaraf edilen dört kişinin isyanları sonucu iç savaşlar yaşamıştır. Özellikle son ikisinin devlete verdikleri zarar büyük olur. Öte yandan bu isyancıların dördü de Anadolu'nun aristokrat ailelerinden gelmektedirler ve bu nedenle de Anadolu'da kolayca taraftar bulabilmişlerdir. İmparator kararlıdır. Önündeki dönemde bir taraftan Anadolu'daki Bizans aristokrasisinin canına okuyacak ama ondan da önemlisi, kanayan bir yara haline gelen Bulgar sorununu kökten çözecektir.

II. Basil'in hayatında 989 yılından itibaren yeni bir dönem başlar.

Artık Bulgarlardan intikam alma saati gelmiştir ve 990 yılının sonunda üçüncü Bulgar seferine çıkar. Samuel'in daha önce işgal ettiği Bizans topraklarını, hiçbir dirençle karşılaşmadan geri alır. Ancak daha fazla sürdüremez ve Bulgar seferini kesmek durumunda kalır. Çünkü doğudan gelen haberler kötüdür. Fatimiler Suriye'ye girip bir Bizans ordusunu bozguna uğratmış ve Halep'i kuşatmışlardır. Bu durum, Antakya'yı da tehlikeye atmış görünmektedir. Üstelik kaybedilen her gün, riski arttırmaktadır. İmparator hemen Konstantinople'a döner ve yaklaşık 40 bin kişilik orduyla 995 yılı başında doğuya hareket eder. Ordunun özel imkânlar sağlanan 17 bin kişilik kısmı hiç durmadan yol alır ve Bizans tarihinde görülmedik bir rekor kırarak tam 16 gün sonra Halep önlerine tam zamanında varır. Halep ağır kuşatma altındadır ve şehirdeki mevcut birliklerin dayanma gücü bitmek üzeredir. Bizans ordusunu gören Fatimiler, kuşatmayı kaldırıp hızla kaçmaya başlarlar. İmparator II. Basil'in yönettiği ordunun geri kalan 40 bin kişilik kısmı da 2,5 ay içinde Suriye'ye varır. Özellikle Basil döneminde ordu müthiş bir savaş makinesi haline gelmiştir. Bu ölçüde güçlü bir ordu Bizans tarihinde daha önce görülmediği gibi, sonra da hiç görülmeyecektir. Kısa zamanda Fatimiler bütün Suriye'den sürülür. Suriye'nin tümü ele geçirilir ama Kudüs'e kadar inilemez. Böylece 930'lu yıllarda İmparator Heraklius zamanında kaybedilen Suriye'de, Bizans hâkimiyeti yeniden sağlanır. Bu 75 yıl sürecektir. Gerekli düzenlemeleri yapan imparator, Konstantinople'a dönmek için yola çıkar.

II. Basil dönüşte çok acele etmez, yıllardır Konstantinople'un başını isyanlarla ağrıtan Anadolu aristokrasisinin durumunu ve gücünü kendi gözüyle görmek ister. Kapadokya'ya geldiğinde, Bardas Phokas'ın isya-

nı sırasında ona destek veren bir aristokratın evine misafir olur. Ailenin zenginliği onu hayretler içinde bırakır. Çünkü yardımcıları ve köleleriyle birlikte sadece bu aile, en az 3-4 bin kişilik bir gücü temsil etmektedir. Anadolu'daki bu güçlü ailelerin birkaçının birleşmesiyle, ortaya en azından 20-30 bin kişilik bir gücün hemen çıkarılabileceğini ve bunun da imparatorluk için ne kadar tehlikeli olduğunu görür.

İmparator sonbaharda Konstantinople'a varır ve kafasındaki programı uygulayabilmek içine ilk adımı atar ve bir emirname yayınlar. Emirnamenin başında şöyle yazılıdır:

"Sefer için yola çıktığımızda gördük ki, imparatorluğumuzun Themalarında hırs ve tamahkârlık ve hukuksuz yollarla fakirlerin hakları yenmektedir. Özellikle büyük toprak sahipleri fakirlerin mallarına el koyarak zenginleşmektedirler..."(92)

İmparator ardından ilk olarak, Kapadokya'daki aile reisini Konstantinople'a çağırır. Onu önce ağırlar, sonra hapsettirip bütün mülk ve zenginliğine el koyar. Bunu sırayla diğerleri takip eder. Sonuçta çok zengin olan bu aileler tam bir sefalete düşerler. Böylece II. Basil, Anadolu aristokrat ailelerin gücünü hemen hemen yok eder ve 13 yıl boyunla isyanlarla boğuşmanın ve o dönemde bütün çektiklerinin intikamını almış olur.

Öte yandan Bulgar Kralı Samuel, 996'da Selanik'i ele geçirmiş, valisini idam ettirirmiş, ayrıca bütün Hellas (Yunan) Teması'nı işgal edip yağmalamışır. Ardından 997 yılında yeni nesil genç bir Bizans komutanı olan Nikeforus Uranus'a yenilip canını zor kurtarsa da, Samuel daha sonra bütün Adriyatik kıyılarındaki ve Dalmaçya'daki Bizans kalelerini ele geçirmiştir.

Şimdi sıra tekrar ona gelmiştir. 999 yılında batıya hareket eden imparator, kamp merkezi olarak Plovdiv'i (Philippopolis) seçer. Çünkü buradan dört yönde de ilerlemek mümkündür. Eski Bulgar başkentleri Pliska ve Preslav Bizans tarafından işgal edilir. İmparator kısa bir süre için doğuya gidip Fatimilerle barış anlaşması imzaladıktan sonra, bizzat hazırladığı plan doğrultusunda Bulgar sorununun kökten çözümü için, 1001 yılında harekete geçer. Önce kuzeye, Serdika'ya doğru ilerleyerek Bulgar bölgesini ikiye böler ve sonraki üç yıl boyunca, yani 1004'e ka-

(92) Judith Herrin, *Byzantium, The Suprising Life of a Medieval Empire*, s. 212.

dar başarıdan başarıya koşar. Tuna kıyılarından ta Yunanistan'a kadar, bütün bölgede Bizans hâkimiyeti kurulur. Bulgar Kralı Samuel topraklarının yarısından fazlasını kaybetmesine rağmen, savaştan vazgeçmez. Aralıklarla 14 yıl devam eden savaş sürekli Bizans lehine sonuçlansa da, çeşitli nedenlerle imparatorun bölgeden ayrıldığı zamanları fırsat bilen Samuel, sürekli akınlarla Bizans bölgesini taciz eder. Son darbe 1014 yılında imparator tarafından vurulur.

O yıl Bulgar ordusu, Seres yakınlarda dar bir geçidi tutarak Bizans üzerinde başarı kazanan tuzaklardan birini daha hazırlar. Amaçları, dar geçide sıkışacak olan Bizans ordusunu imha etmektir. Hazırladıkları bu tuzak, daha önce II. Basil'in ilk imparatorluk döneminde başarılı olmuştur. Ama şimdi şartlar değişiktir. İmparatorluk komutanlarından biri olan Nikeforus Xiphias imparatora, Bulgar ordusunu kendi hazırladıkları tuzakta yok etmek için bir karşı plan teklif eder. İmparatorun onayını alan Xiphias seçkin bir birlikle yola çıkar ve geceleyin Bulgar ordusunun arkasına gizlice sızar. 29 Temmuz 1014 Perşembe günü Kleidion savaşının başlamasıyla birlikte dar geçitten sızmaya başlayan Bizans ordusunu gören Bulgarlar tuzaklarının yine işe yaradığını düşünmektedirler. Ancak tam o sırada Xiphias komutasındaki birlikler arkadan saldırıya geçer ve şaşkına dönen Bulgarlar panik halinde kaçmaya başlarlar. Samuel ve oğlu bu kargaşa içinde bir yolunu bulup kaçar ama Bulgar ordusunun önemli bir kısmı teslim olur. *"Söylendiğine göre İmparator esirlerin gözlerinin kör edilmesini emreder. Aşağı yukarı 15 bin kişi. İmparator, 15 bin kişiyi 100'er kişilik bölümlere ayırır. 99 kişinin iki gözü, 100. kişinin ise sadece tek gözü çıkartılır. Onları, tek gözü çıkartılanların nezaretinde (Ekim ayı sonlarında) Samuel'in olduğu Prespa kalesine gönderir. Zaten o sırada önemli bir rahatsızlığı olan Samuel durumu görünce kalp krizi geçirir ve iki gün sonra ölür."*(93) Samuel'in sırayla tahta geçen iki oğlu, durumu sürdüremezler. Kardeşini öldüren ikinci oğulun da savaşta ölmesi üzerine eşi, çocukları ve yeğenleriyle birlikte Basil'e sığınır. 1018'de Bulgar başkenti Okrida'nın da Bizans tarafından ele geçirilmesiyle, kurulduktan 32 yıl sonra ortada Bulgar Krallığı kalmaz. Tuna boylarına kadar uzanan ve Adriyatik kıyılarını da tümüyle içine alan Balkan bölgesi artık sadece Bizans İmparatorluğu topraklarıdır.

(93) Paul Stephenson, *The Legend of Basil II The Bulgar-Slayer*, s. 3.

II. Basil, 60. yaşını cephede kutlar. Savaş sırasında özellikle Bulgarlara karşı son derece acımasız olan imparatora Bulgaroctonus-Bulgarkıran (veya Bulgar Kasabı) adı takılır. Ancak savaş sonrasında farklı davranmaya başlar ve artık birer Bizans vatandaşı olan Bulgarlara karşı daha anlayışlı olur. O bölgeden daha düşük oranda vergi alınır. Ayrıca bölgede, biri Bulgar olmak üzere, iki de tema kurulur.

İmparator 1021'de doğuya üçüncü ve son seferini yapar. Bu dönemde Gürcistan'ın bir bölümü, Ermenistan ve Ermenistan Ani Krallığı (vasiyet yoluyla) Bizans'a geçer. Batıda daha önce bütün Balkanlar'da kurulan hâkimiyete, doğuda Gürcistan, Ermenistan, Mezopotamya'nın ve Suriye'nin önemli bir bölümü de eklenmiş olur. Bu, son iki yüzyıl içindeki en büyük başarıdır. Bizans, gücünün doruğundadır. Ancak doruğa varılması, çok kere aşağıya doğru inişin başlangıcı olur. Nitekim Bizans daha sonraları bunu aynen yaşayacaktır.

İmparator, 1023 yılında başkente döner. Bir süre sonra Sicilya'yı da Müslümanların elinden kurtarmak için hazırlıklara başlar. Niyeti 1026 yılında sefere çıkmaktır. Ama ömrü buna yetmez. Bizans tarihinin ve yükselme devrinin en son ve en büyük imparatoru II. Basil, 1025 yılı Aralık ayının 15. Çarşamba günü, saat 19:00'da Konstantinople'da Büyük Saray'da ölür ve Hebdomon'da (Bakırköy) Aziz İoannes Kilisesi'ne gömülür.

Tahta geçen imparatorlardan çoğunun ekonomik, sosyal ve yasal anlamda büyük katkılarda bulunduğu X. yüzyıl, Bizans İmparatorluğu'nun çok parlak yüzyılıdır.

İmparatorlukta 886'dan 1025'e kadar 139 yıl boyunca saltanat süren hükümdar sayısı sadece 8'dir. Bu, belirli bir istikrarı göstermektedir. Esas itibariyle bu yüzyıla damgasını Makedonya Hanedanı vurur (yüzyılın başlarında hüküm süren Bilgin Leo, biyolojik olarak Amorian Hanedanı'nın bir üyesi olmasına rağmen resmi olarak I. Basil'in oğlu olduğu için yine Makedonya Hanedanı'nın temsilcisi sayılmıştır). Bilgin Leo hitabet, teoloji ve hukuk alanında üstün yeteneklere sahip bir hükümdardır. Onun zamanında yapılan hukuki düzenlemeler daha sonraki dönemlerde de uygulanır. VII. Konstantin'in tek başına imparatorluğu yönetmeye başladığı dönem, Bizans'ın kültür ve sanat hayatını önemli ölçüde zenginleştirir. Çok sayıda bilimsel ve tarihi eser bu

dönemde yayınlanır. II. Romanus'un çok kısa süren saltanat döneminin en önemli gelişmesi ise, Girit Adası'nın 135 yıl sonra, 961'de tekrar ele geçirilmesidir. Anadolu aristokrasisinin önemli bir ailesinden gelen Nikeforus Phokas'ın altı yıllık imparatorluk dönemi de başarılarla doludur. İmparatorun kendisi çok yetenekli bir komutandır ancak, belki bir daha bir araya gelemeyecek ölçüde üstün yetenekli birçok komutan da o dönemde yetişmiştir. Bunlar arasında kardeşi Leo Phokas, İoannes Çimiskes ve Mikail Burtzes vardır. Ayrıca yine bu yüzyılda, diplomatik başarıları askeri başarıları izlemiştir. Örneğin Kıbrıs'ın tamamı ele geçirilmiş ve Hıristiyanlığın en önemli merkezi olan Antakya zapt edilmiştir. Nikeforus'un yaptığı önemli bir değişiklik de nomisma yerine yeni bir para birimi olan testerteonu çıkarmasıdır.

X. yüzyıl denilince, II. Basil'e ayrı bir paragraf açmak gerekmektedir. Yukarıda da bahsedildiği gibi o, şüphesiz bu yüzyılın en başarılı ve en büyük hükümdarıdır. Babası öldüğünde ancak 5 yaşındadır. İki asker imparator dönemini sağ salim atlatır. II. Basil'in dini, mali ve idari başarısına ne kendisinden önceki ne de sonraki imparatorlar erişebilmiştir. Askeri bakımdan komutanlık düzeyi ise tarihte ender rastlanacak kadar üst bir dereceyi ve hatta dehayı göstermektedir. Onun yönetimindeki imparatorluk ordusu gerek taktik gerekse teknik açıdan çağın en ilerisindedir. Nitekim savaşlar sırasında rakipleri onun uyguladığı taktikler karşısında sürekli şaşkınlığa düşmüşlerdir. Basil'in diğer önemli bir özelliği de karar verdiği konunun arkasında sonuna kadar durmasıdır. İntikam almak gerektiğinde acımasızdır. Ancak sorun çözülünce tam bir imparator gibi davranır. II. Basil'in, annesi İmparatoriçe Theophano dışında kimseye bir sevgi gösterdiği görülmez. Aynı zamanda kimseden de sevgi beklemez. Hiçbir yakın arkadaşı yoktur. Bu nedenle Bizans tarihinin en yalnız hükümdarıdır. Onun tek derdi imparatorluğun refahı ve büyüklüğüdür. Bu nedenle, sürekli savaşlarla geçen ömrünü tamamladığında arkasında dolu bir Bizans hazinesi bırakır. Diğer önemli bir özelliği de, savaş sırasında hayatını kaybeden ordu komutanlarının ve subayların çocuklarını himaye altına alması ve onları koruyup eğitimlerini sağlamasıdır. Bu çocukların çoğu büyüyüp orduda görev aldıklarında Basil'i babaları gibi bilmişlerdir.

İmparatoriçe Zoe Porphyrogenita
(1025-57)

"Nerede, o tek asil ve güzel imparatoriçe, nerede? Nasıl cüret eder bu adi doğumlu herif, böyle asil aileden gelen kadına el kaldırmaya?"

II. Basil öldüğünde, yerini küçük kardeşi, 65 yaşındaki VIII. Konstantin (1025-28) alır. Ağabeyi hiç evlenmediği için Makedonya Hanedanı'nın devamını sağlayacak tek kişi olan Konstantin Bizans'ın asil ailelerinden birinin Helena isimli kızıyla evlenmiş, Helena ona üç kız çocuğu doğurmuştur: Evdokia, Zoe ve Theodora. Tahta geçtiğinde, eşi daha önce öldüğü için duldur.

Konstantin gerek fizik gerek huy olarak kardeşinden çok farklıdır. Bir kere uzun boylu, ince, atletik ve oldukça yakışıklı bir erkektir. Gençliğinde kendi atlarıyla yarışmalara katılan, cirit atmada ve güreşte çok başarılı performans gösteren tam bir sportmendir. Kardeşinin hükümdarlığı boyunca siyasete bulaşmaz. Kardeşi ondan, o da kardeşinden pek memnundur. Hayat böyle devam ederken, omuzlarına birdenbire imparatorluk yükü biner. Buna pek hazırlıklı değildir.

VIII. Konstantin'in eğitim düzeyi de ağabeyi gibi şöyle böyledir ama onun çok önemli bir avantajı vardır. O da harika ses tonudur. İmparator olduktan sonra da devlet işlerinden mümkün olduğu kadar kaçınır. Bu işleri çok da kabiliyetli olmayan yardımcılarına bırakır, kendisi de ağabeyi II. Basil tarafından doldurulmuş olan hazineyi zevki için kullanmaya bakar. Büyük ziyafetlerle kutlamalar yapar. Özel tiyatrosunda temsiller verdirir, av partileri düzenler. At yarışlarına, dama-zar oyunlarına ve boğazına da düşkündür. Ancak, hayatı böyle vur patlasın çal oynasın sürdürürken, 1028 yılının Kasım ayı başında hastalanır.

Geçirdiği hastalık nedeniyle yüzünde çiçek bozuğu kalan ve üç kı-

zından en büyüğü olan Evdokya, kiliseye intisap etmiştir. İkinci kızı Zoe imparator hastalandığında 50 yaşındadır, üçüncü kızı olan ve yine kiliseye intisap etmiş bulunan Theodora ise 48 yaşındadır. Kızlar çocuk doğurma çağını çoktan geride bırakmışlardır.

Ayasofya'daki mozaikten anlaşıldığı kadarıyla, Zoe güzel bir kadındır. Mikail Psellus (1018-1097?) Khronographa'sında ondan şöyle bahseder: *"İkinci kız (Zoe) –ki ben onu çok yaşlılığında gördüm– her bakımdan şahane, çok güzel bir kadındı ve etrafında saygı uyandırırdı... Babalarına gelince, o da, tahta çıktığı zaman dahi, bir imparatoriçeye benzeyen ikinci kızı dışında, onların geleceği için akıllıca bir karar veremedi."*(94) *Zoe'nin* bu yaşına kadar evlenmemiş ve çocuk sahibi olmamış olması şaşırtıcıdır. Aslında, 23 yaşındayken Alman İmparatoru III. Otto, Zoe'ye talip olmuş ve evlenme teklifi, imparator II. Basil tarafından kabul edilmiştir. Zoe Ocak 1002'de Alman elçisi ile birlikte Konstantinople'dan Almanya'ya hareket etmiş, ancak bindikleri gemi Bari'ye vardığında Otto'nun ölüm haberi gelmiş, o da bunun üzerine geri dönmüştür. Daha sonra fırsat 1028 yılında çıkar. Alman İmparatoru II. Conrad oğlu Henry'e Zoe'yi istemek üzere Konstantinople'a elçi gönderir. Ancak Zoe 50, Henry ise 10 yaşındadır. İmparator ve Zoe, bu teklifi anında reddederler.

Mevcut sıraya göre imparatoriçe, Zoe olacaktır ama imparatoriçelik yapması için ona bir koca bulmak ve Makedonya Hanedanı'nın devamını sağlamak gerekmektedir. Ölüm döşeğindeki imparator ile yardımcıları, asil ailelerin imparator olabilecek bireylerini gözden geçirirler. Bir türlü uygun bir aday bulamadıkları sırada, akıllarına nihayet o sırada 60 yaşlarında olan Senatör Romanus Argyrus gelir.

İmparatorun uzaktan akrabası ve asil bir aileye mensup olan Argyrus, yüksek hâkimliği dışında eparkhos, yani Konstantinople'un asayişini sağlayan, sirk partilerinde düzeni koruyan ve loncaları kontrol eden, bir tür belediye başkanıdır. Zoe bu seçime bayılır, geç yaşında piyango vurmuş gibidir. Çok yakışıklı bir erkek olan Romanus Argyrus'un tek kusuru evli oluşudur. İmparator sorunu pratik olarak çözer. Hemen Argyrus ile karısını tutuklatır. Huzuruna getirtince de önlerine iki seçenek koyar. Birinci seçenek, senatör karısından ayrılıp Zoe ile evlenecek ve hemen caesar ilan edilerek VIII. Konstantin'den sonra tahta geçecek, ikin-

(94) *Mikhail Psellus'un Khronographa'sı*, s. 26.

cisi ise senatörün gözü oyulacak ve karısıyla birlikte zindana atılacaktır. Argyrus'un eşi bir dakika bile tereddüt etmeden ayrılmayı kabul eder ve saçları kesilerek bir manastıra kapatılır. Argyrus ile Zoe de 10 Kasım 1028 Pazar günü Büyük Saray'ın kilisesinde evlenirler. 12 Kasım Salı günü ise imparator VIII. Konstantin hayata veda eder.

III. Romanus Argyrus (1028-34) artık Bizans'ın yeni imparatorudur. Argyrus tahta geçer geçmez geçmişteki büyük Roma imparatorlarını taklide başlar. Kendisine örnek olarak büyük Roma İmparatoru Marcus Aurelius'u (161-180) alır ve onun gibi, felsefi konularda tartışmalar yapmaya bayılır. Diğer yandan da I. Jüstinyen'i örnek alarak büyük ve gösterişli binalar inşa ettirir. Ancak Argyrus'un bilgisi gerektiği kadar derin değildir, her şeyden kısa zamanda sıkılır ve her işi yarım bırakır. Bu arada Makedonya Hanedanı'nın yerine kendi hanedanını kurmak istemektedir. Etrafındaki dalkavuklara kanar, hem kendisini hem de İmparatoriçe Zoe'yu seksüel bakımdan güçlendirmek ve çocuk sahibi olabilmek için, çeşitli yollara başvurur. Sonra bakar ki sonuç almak imkânsızdır, ondan da vazgeçer. Hatta Zoe'dan sıkılır ve harcamalarını kısıtlamaya başlar. Bu, karıkoca arasındaki tatsızlıkların başlangıcı olur.

III. Romanus Argyrus, kendisinin askeri bakımdan bir dahi olduğuna inanmaktadır; doğuya bir sefer yapacak, Suriye'deki Müslümanları ezecek ve büyük bir zafer alayıyla Konstantinople'a dönecektir. 1030'da, hazırlanan büyük bir orduyla yola çıkar. Antakya'ya varır ve şehre büyük bir tantana ile girer. Halep Emiri El Devle Nasır, gönderdiği elçiyle, daha önce yaptıkları barış anlaşmasına sadık kalacağını ve imparatorun da aynı şekilde davranacağını umut ettiğini bildirir. Müşavir ve komutanları buna uyulmasını tavsiye ederlerse de imparator kimseyi dinlemez ve Halep'e doğru hareket eder. Ancak dar bir geçitten geçtiği sırada, ordunun önemli bir kısmı sayıca çok da büyük olmayan Müslüman Arapların saldırısına uğrar. O sırada bulundukları yeri tutarak savaşmaları gerekirken Arapların savaş naraları askerlerin morallerini bozar ve panik içinde kaçmaya başlarlar. İmparator da kaçanlar arasındadır. İçinde değerli bir hazinenin bulunduğu imparatorun muhteşem çadırı da bu arada Arapların eline geçer. Dünyanın en ünlü savaş makinesi, beş yıl içinde herkesin alay ettiği bir ordu haline gelmiştir. 800 kişilik bu Arap süvari birliği Antakya'ya doğru ilerleyerek her tarafı yağma-

lar ve Antakya'nın kuzeyindeki küçük bir şehir olan Teluk'un önüne gelir. Akşam olmuştur. Şehrin komutanı George Maniakes Araplara haber göndererek, sabah olur olmaz şehri bütün hazineleriyle teslim edeceğini bildirir ve iyi niyetinin bir göstergesi olarak onlara bol miktarda içki ile yiyecek gönderir. Bizans ordusunun yok olduğu ve imparatorun da öldüğü haberi yayıldığı için durumdan hiç şüphelenmeyen Araplar yer, içer ve sızarlar. Sabaha karşı kaleden çıkan Bizans güçleri, tek kişi kalmamacasına 800 kişiyi boğazlayıp öldürürler. Her birinin kulak ve burunları kesilir ve bunlar bir torbaya konulup, o sırada Konstantinople yolunda Kapadokya'ya varmış olan imparatora ulaştırılır. İmparator da ödül olarak Maniakes'i yukarı Fırat bölgesi vali ve komutanlığına atar.

İmparator Konstantinople'a dönünce, pahalıya mal olan askercilik oyunundan vazgeçer. Kiliseye büyük bağışlarda bulunarak ilişkilerini bir düzene sokmaya çalışır. Ama büyük imparatorları taklitten hâlâ vazgeçmez. I. Jüstinyen nasıl Ayasofya ile ünlenmişse, o da tarihe bir isim bırakmak için hemen büyük bir kilise inşaatı başlatır. Bu öyle bir kilise olacaktır ki, hem Konstantinople'un yedi tepesinden hem de denizden, kolaylıkla görülebilecektir. Nitekim adını da "her taraftan görülebilir" anlamına gelen Virgin Peribleptos koyar. Kilisenin yapımı müthiş bir kaynak israfını da beraberinde getirir. Ancak imparator yine de yetinmez, kilisenin yanına öyle büyük bir manastır yaptırır ki, istihdam etmek için yeterli sayıda keşiş bulunamaz.

İmparator ile imparatoriçe artık bırakın aynı yatağı paylaşmak, artık birbirlerini görmek bile istemezler. Karısından nefret eden imparator bu arada bir metres edinmiştir ve saklamaya da gerek görmez. İmparatoriçe bu nedenle zaten ateş püskürmekte iken, imparatorun, kendisine daha önce belirlenmiş olan yıllık tahsisatından bir kuruş fazla vermeyi reddetmesi üzerine araları büsbütün açılır.

1031'de sahneye, Paflagonyalı (orta Karadeniz bölgesi) hadım İoannes Orfanotrofus çıkar. Üstün zekâsıyla hızla yükselen ve sivil bürokrasinin üst kademesinde yer alan bu kişi, kısa zamanda imparatorun en yakın adamı olur. Soyadını o sırada tayin edildiği yetimler evinin yöneticiliğinden alan İoannes'in, dört erkek kardeşi vardır. Bunlardan en küçüğü Mikail henüz 21 yaşında, yeşil gözlü, uzun boylu ve olağanüstü yakışıklı bir delikanlıdır. Bir gün, hadım İoannes küçük kardeşini imparator ve imparatoriçeye resmen takdim eder. Zoe, Mikail'i görür gör-

mez çok beğenir, onu özel dairesine davet eder. Aralarında oldukça ileri derecede bir ilişki başlar. Bir süre sonra Mikail'in imparatoriçeyi ziyareti o kadar sıklaşır ki, artık saklanamaz hale gelir. İmparator III. Romanus Argyrus ayaklarından rahatsızdır, zorlükla yürümektedir ve olan bitenlerden haberi yoktur. Bu arada imparatoriçe kurnazca davranır, Mikail'i Romanus'un özel hizmetlileri arasına katar. Mikail her gün imparatorun ayaklarını ovmakta ve rahatlatmaktadır. III. Romanus'un kız kardeşi, Mikail ile imparatoriçe arasındaki ilişki konusunda onu ikaz etse de, Mikail çok ciddi bir sara hastası olduğu için imparator buna ihtimal vermez. Belki de görmezlikten gelir. Zaten bir süre sonra imparator o derece zayıflar ki, attığı her adımda dinlenmek zorunda kalan yürüyen bir iskelet haline gelir. Zorlukla nefes alır ve geceleri uyuyamaz. Bu halde iken eşinin durumuyla ilgilenmesi de pek mümkün değildir. Hastalığı hızla ilerleyen imparator, 11 Nisan 1034 Perşembe günü ölür. Eşi imparatoriçe Zoe tarafından zehirlendiği söylense de imparatorun o akşam banyo yaparken kalp yetmezliğinden öldüğü, daha çok kabul görmüş bir ihtimaldir. II. Romanus ertesi gün, 12 Nisan 1034'te, kendi yaptırdığı Peribleptos Kilisesi'ne gömülürken, diğer yandan devrin patriği alelacele saraya çağrılır. Patrik taht salonuna girdiğinde, İmparatoriçe Zoe ve Mikail imparator ve imparatoriçe kıyafetleri ve başlarında taçları ile tahtta oturmaktadırlar. Patrik böyle bir evliliğe karşı çıkacak olur ancak, münasip bir şekilde 50 altınlık keseyi cebine indirince evlilik törenini icra eder ve böylece daha dün imparatorun ayağını ovmakla görevli bir uşak resmen Bizans imparatoru olur.

IV. Mikail tahta çıktığında 24, Zoe ise 56 yaşındadır. İmparator Paflagonyalı IV. Mikail (1034-41) ile Zoe'nun ilişkileri birkaç ay daha aynı şekilde devam eder. Ancak yaşlı kadının genç imparator kocasına düşkünlüğü giderek aşırı ölçüye varır ve bu da Mikail'i sıkmaya başlar. Ayrıca imparatorun sağlık sorunu, yani giderek artan sara nöbetleri nedeniyle karısının seks ihtiyacını gidermekte zorlanması da, diğer bir etkendir. Mikail yıl sonuna doğru, muhtemelen ağabeyi hadım İoannes Orfanotrofus'un da teşvikiyle, Zoe'yu dairesine hapseder ve hatta ziyaretçi kabul etmesine bile müsaade etmez. O derece sıkı bir gözetim altına alınır ki, Zoe'nin durumu III. Romanus Argyrus zamanından da kötüdür. Mikail, her şeyini borçlu olduğu Zoe ile artık yan yana gelmeye

bile dayanamaz. Ayrıca, onunla imparator III. Romanus'un sağlığında yaptıklarından müthiş rahatsızlık duymakta ve Tanrı'nın kendisini affetmesi için günün en az iki saatini kilisede duayla geçirmektedir.

İşin en enteresan tarafı, IV. Mikail'in devlet işlerini beklenmedik ölçüde önemsemesidir. Omuzlarına birdenbire yüklenen imparatorluk görevi, sanki onu bir anda olgunlaştırmış ve sorumluluk duygusuyla donatmıştır. Finansman ve vergi işlerini ağabeyi hadım İoannes Orfanotrofus'e bırakır. Dış politika ve orduyla ilgili her konuyu ise kendisi üstlenir. Eğitimi yetersizdir ama öğrenme hevesi vardır ve imparatoriçenin boyunduruğundan kurtulduktan sonra, son derece etkili bir yönetim anlayışı sergilemeye başlar. Asla, önceki İmparator III. Romanus gibi hayalperest değildir, tam aksine gerçekçidir. Her şeyin üstesinden o derece beklenmedik şekilde gelmeye başlar ki, tahta çıkışındaki yaşananlar yavaş yavaş unutulmaya başlanır. Zaman zaman yakalandığı sara krizleri dışında, sanki tükenmez bir enerji sahibidir. Dürüstlüğü de dillere destan olur. Aldığı ve uyguladığı kararlarda adalet duygusuyla hareket eder. Halkın duygularını öğrenmek için geceleri kıyafet değiştirerek Konstantinople sokaklarında dolaşmaya başlar. Ancak önemli bir kusuru vardır, hasta olmasına rağmen içkinin dozunu çok kere kaçırmaktadır.

Yönetimde önemli zaafı ise diğer dört erkek kardeşine gösterdiği hoşgörüdür.. Özellikle hadım İoannes Orfanotrofus tam bir felakettir. Maliye elindedir, vergileri yükseltir, imkânları acımasızca kullanır ve aslan payını kendine ayırır. Kardeş ve akrabalarını hazineden beslemeyi de ihmal etmez.

Sicilya'nın Arapların eline geçmesi, uzun bir süredir de ellerinde olması ve Arapların bir yandan da korsanlık yaparak sık sık Bizans bölgelerini yağmalamaları, Bizans'ı daha çok prestij yönünden rahatsız etmektedir. II. Basil, tam Sicilya'yı Müslüman Araplardan kurtarmak için hazırlık yaparken ölmüş ve bu sefer yapılamamıştır. Son dönemde, Sicilya'ya hâkim olan emir kardeşler birbirlerine düşmüş ve iktidar kavgasına başlamışlardır. Nitekim o kardeşlerden biri Konstantinople'a haber göndererek, Bizans'ı Sicilya'ya davet eder Bu, cazip bir teklif ve 13 yıl sonra doğan bir fırsattır. Sicilya'yı ele geçirmek üzere, komutanlık yeteneklerini daha önce ispatlamış olan George Maniakes komutasındaki Bizans donanması 1038 yaz ayında yola çıkar. İki ay sonra Sicilya'ya varan donanma, sahile çıkarma yaparak önce Messina üzerine yürür.

Messina'yı fazla zorlanmadan ele geçirir ve ertesi yıl Siraküz'e yönelir. Zor da olsa şehri 1040'ta alır. Ancak, Maniakes'le birlikte orduda bulunan imparatorun yakın akrabası Stefen, Konstantinople'a haber gönderir ve Maniakes'in ihanet içinde bulunduğu ve Sicilya'yı kendi adına yöneteceğine dair haksız bir ihbarda bulunur. Bunun üzerine Maniakes alelacele Konstantinople'a çağrılır ve yargılanmadan hapse atılır. Son derece kıskanç ve kabiliyetsiz bir komutan olan Stefen ise, yardımcılarından bir hadım tarafından katledilir. Başsız kalan ordu tam bir bozguna uğrar ve Araplar Messina dışında kalan tüm şehirleri tekrar ele geçirir.

Kötü haber Konstantinople'a ulaştığında, henüz 27 yaşındaki imparator çok hastadır. Ülkenin her tarafındaki kilise ve manastırlarda sağlığına kavuşması için dua edilirken, imparator da, yürekten bağlı olduğu bir azizin Selanik'teki mezarına gider. Günahlarının affı için, günlerce yalvarır. Bu arada yönetimi elinde bulunduran kardeşi hadım İoannes'in derdi ise başkadır. Kardeşinin evladı yoktur ve belli ki kısa bir süre sonra ölecektir. Aile çıkarları zedelenmemeli, Makedonya Hanedanı'nın sonu geldiğine göre hemen bir Paflagonya Hanedanı kurulmalıdır. Kardeşlerinden ikisi daha önce ölmüştür. Kendisi zaten hadımdır ve sağ kalan kardeşi, ona göre taht için uygun değildir. Bu durumda en iyi aday, Sicilya'da öldürülen yakın akrabası Stefen'ın oğlu Mikail gibi görünmektedir. Gemi tezgâhlarında kalafatçılık yapan babası Stefen gibi, Mikail de Kalafatçı Mikail olarak bilinmektedir. Ancak onun en azından imparator adayı olarak gösterilebilmesi için, hem İmparator IV. Mikail'in hem de İmparatoriçe Zoe'nun ikna edilmesi gerekmektedir. Bu da çok zor olmaz. Hadım İoannes imparator kardeşinin onayını alır, imparatoriçe de 1040'ta kilisede yapılan özel bir törenle, Kalafatçı Mikail'i evlat edinir.

Hadım İoannes Orfanotrofus'un para hırsı hiç dinmez, açgözlülüğü daha da artar ve 1040 yılında, daha önce II. Basil'in emriyle Bulgarların ödemekte olduğu vergileri nakde çevirir. Bu durum Bulgarları hem zorlar hem de öfkelendirir. Zaten fırsat bekleyen Bulgarlar, Kral Samuel'in gayrimeşru torunu Dolinos liderliğinde isyan bayrağını açar ve Adriyatik kıyısından kuzey Yunanistan'a kadar olan bölgeleri hızla işgal ederler. Ama beklenmedik bir şey olur. O sırada Selanik'te olan İmparator IV. Mikail, Bulgarlara gerekli dersi vereceğini açıklar ve bizzat ordunun başına geçer. İmparatorun sağlık durumu çok kötüdür ve hemen hemen yürüye-

memektedir. Üstelik bir ayağının kangren olma tehlikesi de vardır. Buna rağmen doktorların ve yakın müşavirlerinin bütün itirazlarını reddeder.

Savaş planları son derece dikkatle hazırlanır. Hedefler çok iyi belirlenir ve en yetenekli komutanlar seçilir. Ordu Bulgar sınırında karargâh kurar ve taktik planlarını bizzat imparator düzenler. Ertesi sabah şafak sökerken kalkan imparator, açıklaması olmayan bir güçle atına biner ve orduyu bizzat denetleyerek savaş düzenine sokar. O sırada Bulgar tahtında, daha önce Konstantinople'da oturan ve sonra da kaçarak Bulgaristan'a giden tahtın diğer vârisi Alisionus vardır; Dolinos'u tuzağa düşüren Alisionus, burnunu kestirip gözlerini oydurduktan sonra onun yerine geçmiştir. Bulgar ordusu yeni kralın yönetiminde Bizans ordusuyla karşı karşıya gelir ama daha ilk hücumda savaşmadan geri çekilir ve Alisionus, imparatora haber gönderip teslim olmak istediğini bildirir. İmparator bu talebi kabul eder. Alisionus gelir ve imparatorun ayaklarına kapanır. İmparator ona gerekli saygıyı gösterir, elinden tutup ayağa kaldırır. Yaptıkları anlaşma gereğince de aralarında Dolinos'un da bulunduğu önemli sayıda Bulgar, Bizans'a teslim edilir. Bulgar ordusunun geri kalan kısmı dağıtılır ve bir Bulgar isyanı daha böylece sona erer. Bulgar esirlerle birlikte dönen Bizans ordusu, Konstantinople'da parlak bir törenle karşılanır. Tarihçi ve devlet adamı Psellus o günü şöyle anlatmaktadır:

"Şehre girişi çok parlak oldu. Bütün ahali onu karşılamaya koştu. Bizzat ben de gördüm onu; sanki bir cenaze törenine katılmış gibi görünüyor ve atının üzerinde sallanıyordu. Elleri bir devin elleri gibi kocaman olmuştu... Aynı zamanda yüzü de eski görünüşünden çok farklıydı. Bununla beraber muhteşem bir zafer yürüyüşüyle saraya geldi. Esirler, tiyatronun ortasından yürümeye zorlandılar. Bütün bunlar, güçlü bir nefesin ölüye can katabileceğini, şeref arzusunun bedenî zaafı yenebileceğini Romalılara hatırlatmak içindi."(95)

Halk, IV. Mikail'i bu tören sırasında son defa görür. Rahatsızlığı iyice artan imparator, üzerinden imparatorluk kıyafetlerini çıkarır, sarayın kilisesine götürülür ve orada keşiş elbisesi giyer. 10 Aralık 1041 Perşembe günü kilisede ruhunu teslim eder ve üç gün sonra Eyüp'te bulunan ve I. Justinyen tarafından yaptırılmış olan Anargyroi Kilisesi'ne gömülür.

Beklenmedik bir şekilde tahta çıkan ve beklenmedik şekilde başarı-

(95) *Mikhail Psellus'un Khronographia'sı*, s. 65-66.

lı bir performans sergileyen IV. Mikail çok kısa süren saltanatı sırasında, II. Basil sonrası başlayan geri gidişi durdurabildiği gibi, özellikle Bulgar seferi sırasında üstün yöneticilik vasfıyla da dikkat çeken bir imparatordur.

IV. Mikail'in ölümü, en çok ağabeyi hadım İoannes Orfanotrofus'u etkiler. Gömülene kadar üç gün süreyle yanından ayrılmaz. Defin merasiminden sonra saraya hemen geri döner çünkü yeni imparatorun tahta geçmesi için, ona ihtiyaç vardır. Kalafatçı Mikail'i evlat edinmiştir ama artık iyice yaşlanmış olan İmparatoriçe Zoe'ye durumu anlatmak ve onayını almak gerekmektedir. *"Mantıklarının ağır toplarıyla imparatoriçenin ruhunu esir ettiler. Kolay bir başarı oldu. Mikail'i evlat edindiğini hatırlattılar... Yeğenlerinin sadece ismen imparator olacağına, bu unvan dışında, ona miras yoluyla hakkı olan bütün gücü kendi ellerinde tutacağına dair teminat verdiler. (İmparatoriçe) şayet arzu ederse, devleti şahsen yönetecekti; aksi takdirde emirlerini imparatora iletecek ve istediklerini yaptırmak için Mikail'i esir-imparator gibi kullanacaktı... İmparatoriçe hükümeti onlara teslim etti ve bu anda kararını endişeyle bekleyen şehri yatıştırdı, sükûnetin korunmasını sağladı. Sonra caesar'ın (Mikail'in) taç giyme töreni tamamlandı..."*(96)

711 yıllık Bizans tarihinde, o güne kadar 55 hükümdar gelir geçer. Önemli bir kısmı miras yoluyla, bir kısmı hanedandan bir bireyle evlenerek, bir kısmı ise çok başarılı bir askeri kariyerin ardından ve zor kullanarak imparator olurlar. Ancak hiçbiri V. Mikail gibi değildir. Bu derece niteliksiz, seviyesiz, zayıf karakterli ve iki yüzlü bir kişinin Bizans tahtına geçmesi gerçekten büyük bir talihsizliktir.

Kalafatçı V. Mikail (1041-42) tahta geçtiğinin ilk ayında gerek imparatoriçe ve gerekse amcası hadım İoannes'e son derece saygılı davranır. Onların sözünden çıkmaz, özellikle imparatoriçenin her söylediğini emir olarak kabul eder. Ancak bu durum uzun süre devam etmez. Mikail imparator olmadan önce imparatoriçe tarafından evlat edildiğinde, hadım İoannes'ın en küçük kardeşi Konstantin hemen onun yardımına koşmuş, onu paraya boğarak her türlü harcamayı rahatça yapmasını sağlamış ve giderek güvenini kazanmıştır. Burada Konstantin'in

(96) *Mikhail Psellus'un Khronographia'sı*, s. 72.

asıl amacı, nefret ettiği ağabeyi hadım İoannes Orfanotrofus'un ayağını kaydırmaktır. Mikail imparator olduğunda Konstantin'in bu iyiliklerinin altında kalmadığı gibi, onu yeni bir asalet unvanıyla onurlandırır ve yanından hiç ayırmaz. Öte yandan büyük amcası İoannes'e karşı tutumu hızla değişir ve her fırsat bulduğunda onu azarlamaya başlar. Hadım İoannes büyük bir hata yaptığını fark etmiş ve anlamıştır ki yeğeni onu, bir şekilde "halledecek"tir. Bu yüzden onu tahtan uzaklaştırmak için çare aramaya başlar. Bu mücadele birkaç ay sürer. Hadım İoannes gittikçe gücünü kaybetmektedir. 1042 yılında bir akşam imparatorla birlikte yemekte iken, imparator kendisini küstahlık ve hilekârlıkla suçlar. Buna kızan İoannes sofrayı terk eder ve adamlarıyla birlikte çeker gider. Herhangi bir tehlikeye karşı da şehir dışına çıkar. İmparator, her hangi bir durumda halkın İoannes'in yanında, kendisinin karşısında olabileceğini de hesaba katar ve bir mektup yazarak, önemli bir devlet sorununu görüşmek üzere amcasını çağırır. Hadım İoannes mektubu alınca, imparatorun pişman olduğu kanaatine vararak doğru saraya koşar. Beklentisi, imparatorun kendisini karşılayacağı ve özür dileyeceği yönündedir. Ancak imparator sarayda değildir. Onu beklemediği gibi, kasten erken bir saatte tiyatroya gitmiş ve herhangi bir mesaj da bırakmamıştır. İoannes buna çok kızar ve geri döner. Artık zarlar atılmıştır. Bu, ya İoannes Orfanotrofus'un ya da imparatorun sonu olacaktır. Bu durumda dezavantajlı olan İoannes'tir. Daha sonra saraya dönen imparator, amcasının gittiğini öğrenince çok sinirlenir ve neden emirlerine uyarak kendisini beklemediği konusunda savunma yapması için, bir gemiye binip derhal saraya gelmesini emreder. Hadım İoannes gemiye biner ve yola çıkar. İmparator, Sirkeci'deki Büyük Liman'a yaklaşırken saraydan onları izlemektedir. Önceden kararlaştırıldığı şekilde, imparatorun adamlarından biri kaptana 'geri dön' işareti verir. İoannes Orfanotrofus'u taşıyan gemi karadan bir miktar açıldığında bir savaş gemisi yanaşır ve onu alarak Boğaziçi'ne doğru seyretmeye başlar. Karadeniz'e çok yakın bir yerde indirilen İoannes, Monobatai Manastırı'na kapatılır. Daha sonra ise devlete bu kadar kötülük yapan kişinin manastıra kapatılmasının yeterli bir ceza olmadığı düşünülür ve Midilli Adası'na sürülür. İoannes orada 1043 yılında ölür.

Amca baskısı kalkınca, Kalafatçı V. Mikail'in esas çehresi ortaya çıkar. İlk hedefi saraydaki aristokratlardır. Aşağı tabakadan gelmenin ezik-

liğini üzerinden bir türlü atamayan imparator, sarayda özellikle asil sınıftan gelenlere karşı intikam peşinde koşmaya başlar. Önce onları aşağılar. Sonra sahip oldukları ayrıcalıkları ardı ardına ellerinden alır. Ona göre bu imtiyazlar halkın hürriyetini yok etmiştir. Yeniden tesis edilebilmesi için, imtiyazların kaldırılması gerekmektedir.

Şimdi onu rahatsız eden en önemli unsur İmparatoriçe Zoe'nin varlığıdır. Tahta geçtiği ilk zamanlar "imparatoriçem veya hanımım" diye hitap ettiği imparatoriçe, şimdi nefretinin kaynağıdır. Bu nedenle önce imparatoriçenin saraydaki yaşantısını kısıtlar. Sonra danışma meclisi toplantılarına katılmasını yasaklar. En beteri ise saray hazinesini kullanma imkânını elinden alır. Bir süre sonra bununla da yetinmez ve onu saray içinde bir odaya hapseder. Ancak imparatoriçenin sarayda bulunması imparator için risk taşıyan bir durumdur ve bundan tedirgin olmaktadır. Bu yüzden yeni bir girişimde bulunur ve kendisini zehirlemek istediği iddiasıyla, imparatoriçeyi yargı önüne çıkartır. Düzmece tanıklarla imparatoriçe mahkûm edilir, saçı kazınır ve Büyükada'daki bir manastıra sürgüne gönderilir.

İmparatorluğun gerçek vârisi İmparatoriçe Zoe'ya yapılanlar Konstantinople halkını derinden yaralar. Yapılan haksızlık her yerde konuşulmaya başlar ve homurdanmalar giderek artar. Şehirde yeni imtiyazlar tanınan tüccar sınıfın birden zenginleşmesi zaten rahatsızlık yaratmış iken, imtiyazları budanan asil sınıf da yangına körükle gider. Daha doğrusu Kalafatçı V. Mikail birkaç ay içinde kendi görgüsüzlüğünün, seviyesizliğinin ve belki de aptallığının yarattığı sorunları karşısında bulur. Ama asıl konu imparatoriçedir. Halk olanları bir türlü affetmez. Ayaklanma başlar. Özellikle kadınlar, imparatoriçe için en önde koşarlar ve *"Nerede, o tek asil ve güzel imparatoriçe, nerede? Nasıl cüret eder bu adi doğumlu herif, böyle asil bir aileden gelen kadına el kaldırmaya?"* diye bağırmaya başlarlar.

Ayaklanma birden bütün şehri sarar. Herkes, eline geçirdiği mızrak, balta, kılıç ve hatta taşlarla yola çıkar. İlk olarak imparatorun ailesine ait lüks malikânelere saldırılır. Önce amca Konstantin'in evi yağma edilir ve yıkılır. İsyancılar ardından Büyük Saray'a yönelir. Başlangıçta olayları umursamayan imparator, tehlikenin birden farkına varır. Amca Konstantin silahlı adamlarıyla o sırada saraya gelir ve yeğenini, İmparatoriçe Zoe'yu geri getirmesi için ikna eder. Çünkü halk onun için

ayaklanmıştır. Alelacele saraya getirilen Zoe'nin gördüğü muamelelerden yıldığı ve hâlâ Kalafatçı V. Mikail'den korktuğu bellidir. Ne söylerse yapmaya hazır görünmektedir. Mikail'in isteğiyle üstündeki rahibe kıyafetiyle saray balkonuna çıkar ve halka görünür. Böylece, halkın yatışacağı beklenmektedir. Ancak tam aksi olur. Çünkü halkın beklediği Zoe'nun Kalafatçı Mikail'in emirlerine uyması değil, onu imparatorluk görevinden atmasıdır. Asillerden birinin aklına, 15 yıldan beri bir manastırda yaşayan en küçük kız kardeş Theodora gelir. Yasal olarak o da bir imparatoriçedir ama kimse onun varlığından bile haberdar değildir. Yapılan kısa bir araştırmada, Theodora'nın Petrion Manastırı'nda olduğu anlaşılır. Bir heyet hemen manastıra gider ve tahta geçmesi için Theodora'dan ricada bulunur. Theodora kabul etmez ama zorla alınıp saraya getirilir. Sonunda 19 Nisan 1042 Pazartesi gecesi Ayasofya'da yapılan törene, Zoe ve Theodora erguvan renkli imparatoriçelik kıyafetleriyle katılırlar. Tören sırasında Patrik, onların devletin gerçek yöneticileri olduğunu açıklar. Halk iki kız kardeşi sevinçle ve çılgınca alkışlar. Kalafatçı Mikail de imparatorluktan atılır.

Durumu kurtarmaya çalışan Kalafatçı V. Mikail, sarayda saatlerce bekler. Ancak Ayasofya'da yapılan töreni ve alınan kararları öğrendiğinde kaçmak için çare aramaya başlar. Bu arada halk da onu ele geçirmek için yola çıkmıştır. V. Mikail, aldığı karara göre, asiler saraya ulaşmadan amcasıyla birlikte gemiyle kaçacaktır. Ancak ona her türlü yardımı yapan Konstantin, yürekli bir kişidir. Ona, *"Bir imparatorun görevi kaçmak değil, gerektiğinde bir erkek gibi ölmektir. Ben sarayı, son kişi kalana kadar koruyacağım. Umarım ki sen de benim yanımda olursun,"*[97] der. Tam o sırada, Sicilya'da son Bizans kalesi olan Messina'yı savunan büyük komutan Kekamenus büyük bir şans eseri olarak saraya gelir ve korumayı üzerine alır. Bunun üzerine imparator da, kalmaya karar verir. Ancak başlayan ayaklanma imparatoriçelere rağmen durdurulamamıştır ve yağma, yıkım her tarafta devam etmektedir. 20 Nisan Salı günü yağmacılar, hem sarayı yağmalamak hem de imparatoru yakalamak için üç koldan saldırıya geçerler. O gün, Bizans tarihinin en kanlı günlerinden biridir. Tam teçhizatlı ve eğitimli imparatorluk muhafızları, üç koldan saraya saldıran asilerden en az üç bin kişiyi öldürür-

(97) John Julius Norwich, *Byzantium: The Apogee*, s. 299.

ler. Yine de dalga dalga gelen asiler sabaha karşı sarayı ele geçirirler. Bir yandan sarayı yağmalarken diğer yandan da linç etmek için imparatoru aramaktadırlar. O kargaşada, imparator ve amcası son derece hırpani kılıklara bürünmüş olarak asilerin arasına karışıp limana iner ve oradan da Aziz Stoudius Manastırı'na kaçarlar. Ertesi gün, yani 21 Nisan 1042 Çarşamba, Mikail ve Konstantin imparatoriçe Theodora'nın emriyle manastırdan zorla çıkarılır ve gözlerine mil çekilir. V. Mikail daha sonra Elcimon Manastırı'na sürgün edilir. *"Konstantin daha sonra bir defa daha Konstantinople'a getirilir. Çünkü devlet hazinesini soyduğu ve önemli bir miktar altını sakladığı ihbarı yapılmıştır. Nitekim yapılan sorgulama sonunda Kutsal Havariler Kilisesi'nin yakınındaki bir çeşmenin içinde 2650 kilo altın ele geçer."*(98) Altınlar bulunduktan sonra tekrar sürgüne gönderilir.

Böylece iki kız kardeş, Zoe ve Theodora (1042) birlikte hüküm sürmeye başlarlar. Ancak Theodora imparatoriçe ilan edilmesine rağmen Ayasofya'yı terk etmemiştir ve ablası Zoe'nun onu saraya çağırmasını beklemektedir. Aynı anne ve babanın kızları olmalarına rağmen, Zoe nedense kız kardeşini hiç sevmez. Ancak durumu normale döndürmek gereklidir, Theodora'yı zorunlu olarak saraya davet eder ve karşılar. İki kardeş kucaklaşarak barışırlar. O günden sonra Theodora aklını kullanır ve ablasına saygı göstererek daima bir adım gerisinde durur.

"Böylece imparatorluk iki kız kardeşin eline geçti ve hayatımızda ilk defa olarak Gynaikonitis'in (sarayda imparatoriçelerin yaşadığı bölüm) bir imparatorluk konsey salonuna dönüşüne şahit olduk. Dahası hem sivil halk hem de askeri sınıf iki imparatoriçenin emirleri altında uyum içinde çalışıyorlardı ve hanımlara, küstah emirler veren kibirli bir efendiden daha çok itaat ediyorlardı... Bir süre, kız kardeşler kendi başlarına hükmetmeyi tercih ettiler. İmparatorluk yeni memurlar atanmadan ve esas anayasada reformlar yapılmadan mevcut kanunlarla idare edildi. Sadece asi ailenin fertlerini uzaklaştırdıktan sonra, Zoe ve Theodora sadakatlerini göstermiş olan diğer devlet memurlarını yüksek mevkilerde bıraktılar. Bu şahıslar, devlet idaresinde son derece dikkatli davranıyorlar ve gerek askeri, gerekse sivil sorunlar ortaya çıktığında mümkün olduğunca imparatoriçelere büyük saygı gösteriyorlardı. Kız kardeşlerin devrindeki sa-

(98) Işın Demirkent, *Mikhail Psellus'un Khronographia'sı*, s. 90.

ray nizamı, onlardan önceki hükümdarların alışılmış örf ve âdetlerine tıpatıp uyuyordu..."(99)

İki kız kardeş her ne kadar yardımcıları ve danışmanlarıyla devlet gemisini yürütmeye çalışsalar da, yönetim konusunda Theodora'nın hiçbir tecrübesinin olmaması ve Zoe'nun da özellikle devlet hazinesinden yaptığı bol keseden harcamalar giderek rahatsızlık yaratır. Birkaç ay geçince iki kız kardeş arasındaki nefret depreşir, giderek derinleşir ve birbirlerinden tümüyle kopmaya başlarlar. Bu da hükümet üyelerinin, senatörlerin ve diğer sivil yöneticilerin iki imparatoriçe arasında bölünmesine yol açar. Kimi Zoe'nun, kimi de Theodora'nın yanındadır. Bu durum devlet işlerinin yürümesini önemli ölçüde aksatır ve hatta kilitler. Artık anlaşılır ki, imparatorluğun yönetimi için bir erkek gereklidir. Ancak, Zoe'nun evlenmesi için yaşının (64) artık çok ilerlemiş olması da bir diğer sorundur. Üstelik daha önceden de bilinmektedir ki, kilise üçüncü bir evliliğe asla sıcak bakmamaktadır. Yine de Zoe, bu konuda yaşadığı bütün acı deneylere rağmen, kendisine uygun bir koca aramaya başlar. İmparatorluğun asil ve yakışıklı erkeklerini sırayla gözden geçirir. Saraya çağırdığı ilk aday çok aksi bir adamdır, geri gönderir. İkinci adayla evlenmeye kalktığında ise, adamcağız birden ölür. Üçüncü aday Konstantin Monomakus, imparatorluğun eski ve asil bir ailesinden gelmektedir. Çok yakışıklı bir erkektir. Bu da Zoe için bir tercih nedenidir. Konstantin Monomakus, vaktiyle İmparator III. Romanus'a komplo hazırladığı gerekçesiyle sürgündedir. İmparatoriçe evlenmek için onu aday seçtiğini senatoya bildirince, senato onun adaylığını, daha doğrusu imparatorluğunu büyük bir sevinçle karşılar ve hemen onaylar. Monomakus sürgünden geri çağrılır. Yeni seçilen imparator şehir dışında asiller, yöneticiler ve senatörler tarafından törenle karşılanır. Ertesi gün, yani 11 Haziran 1042 Cuma günü, bütün yol boyunca dizilmiş ve onu beklemekte olan halkın tezahüratı eşliğinde şehre girer, ardından da Nea Ekklesia'da kendisini bekleyen İmparatoriçe Zoe'yla buluşur. Evlenme törenlerini bizzat patrik yönetir.

O sırada 42 yaşında olan IX. Konstantin Monomakus (1042-55) artık yeni Bizans imparatorudur.

Yeni imparator ve iki kız kardeş üç ay süreyle müşterek hüküm sürmeye devam ederler ve sonra imparator tam yetkiyle iş başına geçer. Ondan

(99) a.g.e., s. 93.

beklenen, enerjik bir tavırla devletin yönetimini ele alması ve geçen birkaç yıl içinde bozulan düzeni yeniden kurmasıdır. Ama tam tersi olur.

"Konstantin imparatorluk idare sistemini açıkça anlamıyordu. Tebaasının iyiliğini düşünmek zorunda olduğunu ve bir imparatorun, ülkesinin yönetimini kontrol ederek sağlam temeller üzerinde gelişmesini sağlaması gerektiğini kavrayamıyordu. Ona göre hükümdarlık gücü demek dinlenmek, zevklerini yerine getirmek ve mücadeleden kaçmak demekti. Saraya sanki bir liman gibi sığınmıştı... Kamu işlerinin idaresi, adaletin yerine getirilmesi, ordunun kontrolü gibi şeyler başkalarına bırakılmıştı. Bunların pek azını kendi üzerine almıştı. Yaradılışı icabı zevk ve eğlence dolu bir hayatı tabii hakkı imiş gibi benimsedi. Şimdi yüce, üstün bir kudrete eriştiğinden zevk ve safa için daha büyük imkânı vardı ve her zamankinden daha fazla eğlenceye meyletti."(100)

Bu vur patlasın çal oynasın hayat şekline Zoe da gönülden katılır. Zaten, babasının yaşadığı günlerden beri zevk, eğlence, giyim kuşam için para harcamaya düşkündür. Nitekim önceki iki evliliğinde bu yüzden getirilen kısıtlamalar, imparatoriçeye hayatı zindan etmiştir. Yeni imparator ise, kısıtlama bir yana, onun bu konuda teşvik edicisi olur ve birlikte hazineyi tüketmeye devam ederler. Hatta o dönemi yaşayan tarihçi Psellus, *"IX. Konstantin (Monomakus) hazineyi tüketti, öyle ki içinde geriye tek bir obolos (gümüş para) kalmadı. Şeref ve unvan bahşetmeye gelince de, gelişigüzel dağıtıldı,"*(101) diye yazar.

Bütün bunlardan başka, imparatorluğun başına bir de imparatorun metresi Maria Sklerina sorunu çıkar. Maria Sklerina, II. Basil'in imparatorluğu sırasında isyan eden, imparatorluğun önemli ailelerinden birine mensup Bardas Sklerus'un torunudur. Maria ile imparator daha sürgüne gönderilmeden önce tanışmış ve birbirlerini sevmişlerdir. IX. Konstantin Monomakus'un sürgün olduğu yedi yıl boyunca da birlikte yaşarlar. Evlenememişlerdir, çünkü Konstantin de önce iki defa evlenmiştir ve kilise kurallarına göre üçünücü kez evlenmeleri mümkün değildir (aslında kilise, devlet çıkarları söz konusu olduğunda gerek Zoe gerekse de baba Konstantin için üçüncü evliliğe göz yummuştur). Monomakus artık imparatordur ama aşkını unutamamaktadır. Ayrıca

(100) *Mikhail Psellus'un Khronographia'sı*, s. 108-109.
(101) a.g.e., s. 103.

64 yaşındaki Zoe'ya göre Maria çok gençtir, hatta imparatorluğun en güzel ve cazibeli kadınlarından biridir.

İmparator sonunda dayanamaz ve durumu İmparatoriçe Zoe'ya açıklar. Önce ters tepki veren Zoe, imparator tarafından yaşantısına hiçbir müdahale yapılmayacağı garantisi verilince Maria'nın başkente getirilmesini kabul eder., İmparator ve İmparatoriçe Zoe, hâlâ Midilli Adası'nda bulunan Maria'ya birlikte bir davet mektubu yazarlar. Maria Sklerina'nın sarayda kalmasının sakıncalı olacağını düşünen imparator, o gelmeden önce saraya yakın bir köşk satın alır ve eklemeler yaparak köşkü büyütmeye başlar. Davet mektubu eline ulaştığında, Maria müthiş bir mutluluk duyar. Tabii bu mutlulukta, yaşlı imparatoriçe ölünce onun yerini alacağı hayalinin de çok önemli payı vardır.

Midilli'den dönen Maria Sklerina köşke yerleşir. İnşaat faaliyeti devam ettiği için, imparator inşaatı denetleme bahanesiyle sık sık köşkü ziyaret etmeye başlar. Ancak Monomakus sırrının saklandığını düşünürken, durum sarayda ve halk arasında dedikoduya sebep olur. Özellikle toplum, böyle bir ilişkiyi asla uygun bulmaz ve Maria'dan nefret etmeye başlar. Bir süre sonra ise imparator bu ziyaretlerini artık saklama zahmetine bile katlanmaz, Maria'ya sanki eşiymiş gibi davranmaya ve birlikte yaşamaya başlarlar.

Bu gidip gelmeler imparatoru sıkmaya başlamıştır, bir gün İmparatoriçe Zoe'yla oturup durumu tekrar konuşurlar. Bir anlaşma yaparlar ve Zoe, Maria Sklerina ile birlikte sarayda yaşamayı kabul eder. Maria için özel bir daire hazırlanır. Zoe'nun bu durumdan üzüntü duymadığı bellidir, hatta hoşnut bile görünmektedir. Nitekim Maria saraya geldiğinde onu kucaklayarak karşılar. Ardından, Maria Sklerina'nın saraya kabulü için bir merasim düzenlenir. Bu merasimde imparator, Zoe, Maria ve bütün senatörler hazır bulunur. Daha sonra imparatorun ricası üzerine Zoe "sebasta" diye yeni bir unvan yaratarak Maria'ya verir. Sebasta, unvan sıralamasında imparatoriçeden sonra gelir. Artık Büyük Saray'da bir imparator, iki imparatoriçe ve bir de Sebasta Maria vardır.

Maria Sklerina akıllıdır. İki imparatoriçeyle çatışmak yerine, onların gönüllerini kazanmaya bakar. Zoe'nun altın ve mücevher tutkusunu bildiği için ona sık sık altın eşya ve mücevherler gönderir. Ayrıca, özel laboratuvarında otlardan kendisine parfümler, kremler yapmakta olan ve bunlar için de Hindistan'dan gelen özel otları kullanan Zoe'ye bu ot-

ları temin eder ve kendi eliyle teslim eder. Zoe'nun müsrifliğine karşı, Theodora müthiş cimridir. Onun eski para ve madalya koleksiyonu vardır. Maria, adamları aracılığıyla ülkenin en ücra köşelerine kadar eski para ve madalya aratır ve bulunan bütün eserleri Theodora'ya hediye eder.

Ancak geçen iki yıllık sürede halk giderek mevcut durumdan tiksinmeye başlamıştır. Nitekim 9 Mart 1044'teki Kutsal Şehitler Günü'nde imparatorluk alayının yürüyüşü sırasında toplanıp "Kahrolsun Maria Sklerina, yaşasın sevgili analarımız Zoe ve Theodora," diye bağırırlar. Sesi ve sayıları giderek yükselen nümayişçilerin saraya saldırma ve imparatorun hayatını kaybetme tehlikesi belirmesi üzerine, her iki İmparatoriçe, Zoe ve Theodora sarayın balkonuna çıkarak halkı yatıştırırlar. Toplananlar gerçekten de sessizce dağılırlar.

Her şeye rağmen imparator, Maria Sklerina'dan asla vazgeçmez ve hatta sebasta unvanını bir derece yükseltip onu nasıl müşterek imparatoriçe yapacağına dair formül üretmeye çalışır. Aklına gelen ilk formül metresini evlat edinmek olur ama bunu gerçekleştirmeye fırsat bulamaz. Akciğerinden hastalanan Maria Sklerina, 1045'te birden ölür. İmparator gözyaşları içinde, onu Magnana Manastırı'na gömer.

Bu arada imparatorun karşılaştığı ilk ve önemli tehlike George Maniakes isyanı olur. Sicilya Adası'nda, imparatorluğun elinde sadece Messina kalmıştır. Bizans varlığını tekrar kurmak için, Maniakes imparatorun talimatıyla, donanmanın başında 1042 yılında Sicilya'ya hareket eder. Sicilya'da, o sırada yine birbirlerine düşmüş olan Araplara karşı kısa zamanda büyük başarı kazanır. Ancak bu başarıya rağmen, yine bir saray entrikasıyla karşı karşıya getirilir. Bu defa ihbarda bulunan, Maria Sklerina'nın kardeşidir (Sklerus ve Maniakes ailelerinin Anadolu'daki mülkleri birbirine yakındır ve aralarında sürekli sınır kavgası olmuştur). Maria'nın imparatoru ikna etmesi zor olmaz ve imparator, Maniakes'i geri çağırmak için bir haberci gönderir. Maniakes çok sinirlenir ve haberciyle birlikte gelen yeni komutanı öldürtür. Artık isyan etmekten başka çaresi kalmaz ve kendisini imparator ilan eder. Orduyla birlikte gemilerle Konstantinople'a hareket eder ve 1043 yılı kış aylarında Balkan Yarımadası'na varır. Diğer yandan Maniakes'e gönderilen elçi ve komutanın akıbetiyle ilgili haber Konstantinople'a ulaşmıştır, imparator büyük bir orduyu harekete geçirir. Ancak ordunun başında kendisinin olması söz konusu değildir. Üstelik de komutan olarak, askeri

konulardan hiç anlamayan hadım Stefanos'u atar. İki ordu Ostrova'da karşı karşıya gelir. Güç dengesi Maniakes'in aleyhinedir ama o hem bir strateji ustasıdır hem de komutasındaki ordu çok tecrübelidir. Nitekim savaş başlar başlamaz bütün hızıyla Bizans ordusunun üzerine saldırır ve her noktaya yetişir. Bizans ordusu darmadağın olur ve kaçmaya başlar. Ancak ön saflarda askerleriyle savaşmakta olan Maniakes tam zaferi kazanacağı sırada bir ok veya mızrak darbesiyle karnından yaralanır, ardından atından düşer ve ölür. Bunun üzerine de ordusu düşmanın üzerine gitmekten ve kaçanları takipten vazgeçer. O sırada Bizans askerlerinden biri Maniakes'in cesedini fark eder, başını keser ve hızla kaçar. Maniakes'in kesilmiş başı birkaç gün sonra Konstantinople'a ulaşır ve herkesin görmesi için Hipodrom'un en yüksek yerine asılır. Ordu birlikleri zafer kazanmış gibi Konstantinople yakınlarına geldiğinde imparator bütün komutanlara çeşitli armağanlar vermekle kalmaz, ertesi gün de muhteşem bir zafer alayı düzenler.

1043'ün yaz aylarında zafer alayının üzerinden birkaç hafta geçmiştir ki, büyük bir Rus donanması Boğaziçi'ni aşarak Konstantinople önlerine gelir. O sırada Bizans donanması çeşitli bölgelere dağılmıştır ve Konstantinople'da pek önemli bir güç yoktur. Ancak mevcut gemiler bir araya toplanır ve başlarına tecrübeli bir komutan tayin edilir. Normal şartlarda mevcut Bizans donanmasının Rus donanmasını yenme şansı yoktur ama Bizans kadırgaları çok iyi bir taktikle Rus donanmasının içine sızar ve Rus gemilerini Grek ateşiyle tutuştururlar. O sırada aniden çıkan lodos da Rus gemilerini sürükleyerek parçalar. Gemilerden kaçanlar, sahile çıktıklarında karşılarında Bizans askerlerini bulurlar. Sonunda Konstantinople bir Rus saldırısını daha atlatır. Zafer yine şenliklerle kutlanır. Monomakus şanslıdır. Aslında pek katkısı yoktur ama zaferlerden aslan payı ona düşer.

İmparator IX. Konstantin Monomakus, ikinci derece yeğeni olan Leo Tornikos'u bütün görevlerinden attığı gibi, aşağılar ve hatta kafasını kazıtarak keşiş olmaya zorlar. O da 1047'de kaçar, Makedonya ve Trakya'da bulunan Bizans ordusunun merkezi olan Edirne'ye varır. Orada imparatorun öldüğü, imparatorluğu yine Theodora'nın yönettiği ve eş olarak kendisini seçtiği haberlerini yayarak, batı ordusunu yanına çeker. İmparator ilan edilen Tornikos, hemen etrafındakilere rütbeler dağıtmaya ve senatör seçmeye başlar. Ardından da, doğu ordusu

Konstantinople'un imdadına yetişmeden önce işi bitirmek üzere hemen yola çıkarlar. Kısa bir süre sonra Konstantinople önlerine varıp karargâh kurar ve kuşatmayı başlatırlar. Ertesi gün, yani 27 Eylül 1047 Pazar, asiler saldırıya başlar. Hasta olan ve zorlukla yürüyen imparatorun elinde sarayın muhafız birliğinden başka bir güç olmamakla birlikte, halktan gönüllüler de şehrin korunmasına katılırlar. İmparator, iki imparatoriçeyi de yanına alarak surların yakındaki Blachernae Sarayı'na gelir ve dışarıyı görebilecek şekilde büyük bir pencerenin önüne oturur. İmparatoru gören Tornikos'un adamları ona hakaretler yağdırır ve saldırı başlatırlar. Bu sırada atılan bir ok, zamanında yana eğildiği için imparatoru ıskalar. Asiler bu arada, teslim olmaları için şehir halkına çeşitli vaatlerde bulunurlar. Günlerce süren çatışmalardan sonra ümitsizliğe düşen imparator, sonunda hapishanedeki mahkûmların çıkarılmasını emreder. Askeri birlikmiş süsü verilen mahkûmlar, hemen surların dibine hendek kazmaya başlarlar. Asiler ertesi gün karşısında bu birliği görünce, önce şaşırır ve doğu ordusunun Bizans'a yardıma geldiğini zannederler. Ama bir süre sonra durum fark edilir ve çoğu savaşmayı bile bilmeyen bu derme çatma güç, asiler tarafından yok edilir. Böylece ekim ayı başına gelindiğinde, Leo Tornikos'un birlikleri ile Konstantinople arasında sadece surlar kalmıştır. Tornikos'un normal olarak hemen şehre girerek iktidarı ele geçirmesi işten bile değildir. Ancak Tornikos, her ne hikmetse birliklerini geri çeker. Muhtemelen Konstantinople halkının, nefret ettikleri IX. Konstantin Monomakus'u devirip kendisini çağıracağını ve büyük bir zafer alayıyla şehre gireceğini düşünmüştür. Öte yandan Monomakus'un şansı devam etmektedir. Tornikos ertesi gün şehre girmeye hazırlanan birliklerini denetlemeye başladığı sırada, surların üzerindeki sayıları çok azalmış muhafızlar mancınıklarla taş yağdırmaya başlar. Bunların bir tanesinden Tornikos güçlükle kurtulur ve atını geriye sürerek kaçmaya başlar. Bu defa gerçekten de doğu ordusunun Konstantinople'un imdadına yetiştiğini zanneden asi ordusunda panik başlar. Arkalarından kovalayan olmadığı halde, yaya ve atlı herkes kaçıp canını kurtarmaya çalışır. Birkaç saat içinde Tornikos'un ordusundan geriye sadece çadırlar kalır. Hatta panik o kadar yoğundur ki, kaçarlarken bütün teçhizat ve mühimmatı da geride bırakırlar. Daha sonra imparatorluk muhafız birlikleri tarafından, bütün bunlara el konulur. Birkaç gün sonra doğu ordusu birlikleri de Konstantinople'a varır ve imparato-

run emriyle Leo Tornikos'u takibe başlarlar. Tornikos'un yanında sadece yakın bir arkadaşı kalmıştır. Onunla birlikte yakalanır, Konstantinople'a getirilir ve gözlerine mil çekilerek sürgüne gönderilirler.

IX. Konstantin Monomakus döneminde Bizans'ın o şaşaalı günleri sona erer ve gerilemenin bütün izleri görülmeye başlar. Ancak yine bu dönemde yaşanan bir olay tarihe damgasını vurur ve günümüze kadar etkisini devam ettirir. Bizans imparatorları yüzyıllar boyunca, ne olursa olsun kilise birliğinin arkasında olmuşlardır. Zira dünyada tek imparatorluğun, yani Bizans İmparatorluğu'nun varlığının korunması için, kiliseler arasındaki birlik önemlidir ve bu nedenle de, Roma Kilisesi'nin Konstantinople Patrikliği üzerinde olması fikrine genellikle karşı çıkmazlar. Batıda bir taraftan kurulan yeni krallıklarla siyaset dengesi Bizans'ın aleyhine bozulup Roma Katolik Kilisesi'nin bu ülkeler üzerindeki etkisi de artar iken, diğer yandan Konstantinople Patrikliği de güney Slav bölgesine patrik atayarak kendi nüfuz alanını genişletir. Özellikle birkaç nokta vardır ki, iki kilisenin üzerinde anlaşması asla mümkün değildir. Örneğin Katolik Kilisesi'ne göre "Kutsal Ruh" hem Baba (Tanrı) hem de Oğul'dan (İsa) çıkar. Ortodokslar buna katılmazlar ve Kutsal Ruh'un sadece Baba'dan çıktığını kabul ederler. Ayrıca komünyon ayininde ekmeğin mayalı olması ve papazların evlenme yasağı konusunda aralarındaki görüş ayrılığı giderek derinleşir. Ama asıl talihsizlik, o sırada patriklik makamında Bizans tarihinin en haris temsilcisinin bulunmasıdır. 1043 yılından beri patriklik makamında oturan Mikail Kerularius, hem Latinlerden hem de papalık makamının bir üst dini liderliği temsil etmesi isteğinden, nefret etmektedir. Aynı sırada batıda Papa IX. Leo'nun yardımcısı olan Umberto ise azılı bir Bizans kilisesi düşmanıdır. Sonunda çatışma ve kiliselerin ayrılığı kaçınılmaz hale gelir. Nitekim 1054 yılında papalık heyeti, yanında Papa IX. Leo'nun mektubu bulunan Umberto'nun başkanlığında Konstantinople'a gelir. Bu mektupta Papa, daha önce Büyük Konstantin tarafından gönderilen —Donation of Constantine— adlı bir belgeye dayandırarak, kendisinin bütün kiliselerinin başı olduğunu açıklamaktadır. Papa, aslında sahte olduğu sonradan kesin olarak belirlenen belgenin gerçek olduğuna inanmaktadır. Başlangıçta imparatorun da desteğini alan Umberto, Patrik Kerularius'u aforoz eden bir başka belgeyi de Ayasofya'ya bırakır.

Ancak Patrik Kerularius daha sonra imparatoru ikna eder ve bir synod toplayarak, bu defa başta kardinal Umberto olmak üzere, bütün Roma heyetini aforoz eden bir karar çıkartır. Bu gelişmeyle, kiliseler arasında tarihi bir dönüm noktasına varılmıştır. Bu tarihten, yani 1054'ten itibaren Roma Katolik Kilisesi ile Konstantinople Ortodoks Patrikliği birbirinden ayrılır. Sonraki yüzyıllarda ayrılık kesinleştiği gibi, iki kilise arasındaki mücadele de devam eder gider. Günümüze kadar, yapılan hiçbir teşebbüs birliğin tam anlamıyla yeniden kurulmasını sağlayamaz.

1050'de, İmparatoriçe Zoe Porphyrogenita bir sabah yatağında ölü bulunur. IX. Konstantin Monomakus bir dertten kurtulmuştur. Sevgilisi Maria Sklerina'yı ise hiçbir zaman unutmaz. Mezarının bulunduğu manastırı sık sık ziyaret ettiği gibi, bu manastırda Sklerina'nın yanında kendisi için de bir mezar hazırlatır. 1054 yılı sonbaharında, ağrılarından kurtulmak için gittiği havuzdan çıktıktan sonra üşütür ve yatağa düşer. Bir ara düzelir gibi olursa da, 11 Ocak 1055 Çarşamba günü ölür ve sevgilisinin yanına gömülür. Geride doğal olarak bir vâris yoktur ve sadece, o sırada artık 77 yaşına gelmiş olan İmparatoriçe Theodora kalmıştır. O da imparatorluğa sahip çıkar ve tek başına tahta geçer.

İmparatoriçe Theodora'nın (1055-56) dönemi başlar ve Bizans'ta ilk defa (çok kabul görmemiş olan İmparator İrene'i saymazsak), bir imparatoriçenin tek başına hükümdarlığı, halk da dâhil imparatorluğun tüm yetkili kuruluşları tarafından kabul görmüş olur. Aslında Theodora, oldukça ilerlemiş yaşına rağmen son derece dinçtir ve akıl sağlığı da olağanüstüdür. Manastırda geçirdiği günleri çoktan unutmuş, geçen yıllar içinde iktidar olmanın tadına varmıştır. Bu nedenle de tahtı kimseye bırakmaya niyeti yoktur.

"Yaptığının doğruluğuna inanan imparatoriçe, açıkça bütün devlet işlerinde otoritesini kullandı. En ufak bir sıkıntıya düşmeden bir erkeğin bütün görevlerini üzerine aldı... Bakanlarını kendi tayin etti, tahtına otururak ciddiyetle adli kararları verdi, hukuk mahkemelerinde oyunu kullandı, bazen yazılı, bazen de sözlü kararnameler neşretti... Kabul etmek gerekir ki, bu devirde imparatorluk refaha kavuştu, şanı şerefi arttı."(102)

(102) *Mikhail Psellus'un Khronographia'sı*, s. 161.

Makedonya Hanedanı'nın bu son temsilcisi, 1056 Ağustosu'nun son gününde birdenbire hastalanır. Midesi bulanan ve devamlı kusan (bugünkü bulgulara göre akut apandisit) imparatoriçeye çevresi, kendisine bir vâris tayin etmesi için ısrarcı olur. O da, sivil yöneticilerden oldukça ileri yaştaki ve bu nedenle de Yaşlı Mikail diye anılan, Mikail Bringas'ı işaret eder.

VI. Mikail (1056-57) imparatoriçenin ölümünün ardından tahta geçer.

Yaşlı Mikail Bringas gerçekten enteresan bir insandır. Layık olsun olmasın, etrafındakilere hemen önemli mevkiler dağıtmaya başlar. Bu da, yönetimde çok önemli bir kargaşaya neden olur.

Bir imparator belli bir hanedanın üyesi değilse, imparatorluğunu sürdürebilmesi için üç güce dayanması gerekmektedir. Bunlardan ilki halk, ikincisi senato ve üçüncüsü de ordudur. Belirli ölçüde halkı tatmin eden ve senatörlerin gönlünü de almasını bilen imparator, askerlerden nefret ettiği için onlara gayet sert davranır. İmparatoru tebrik etmek için huzura gelen ordunun en üst komutanı olan İsaak Komnenus başkanlığındaki askeri heyet, imparatorun beklenmedik bir davranışı ile karşılaşır. Daha ağızlarını bile açmadan, imparator hepsini birden aşağılamaya başlar. Komnenus'a *"Gerekli cesareti göstermediğin için Antakya'yı kaybettin ve bunun suçlusu sensin. Orduyu mahvettin ve halkın parasını kendi şahsi çıkarların için harcadın. Bunu da açgözlülüğünü tatmin etmek için yaptın,"*[103] diye hakaret eder. Komutanlar donakalırlar ve huzuru büyük bir kızgınlıkla terk ederler. Komnenuslar, imparatorluğun önemli ailelerinden biridir. Kastamonu dolaylarında geniş arazi sahibi olan bu ailenin reisi, II. Basil zamanında tanınmış bölge valilerinden Manuel Erotikos'tur. İsaak ise Manuel'in oğludur. Dolayısıyla onun bu hakareti hazmetmesi mümkün değildir.

Bu olaydan birkaç gün sonra üst yöneticiler araya girer ve askeri heyet tekrar huzura kabul edilir. Heyet üyeleri, imparatorun gönüllerini alacağını zannetmektedirler. Ancak imparator onları pek de umursamaz, birkaç dakikalık görüşmeden sonra çekip gider. Bu da askerler üzerinde yıkıcı bir etki yapar. Hemen gizlice Ayasofya'da toplanıp, VI. Mikail Bringas'i

(103) a.g.e., s. 172.

tahtan indirmek için ant içerler. Yeni imparator adayı olarak da oybirliğiyle İsaak'ı seçtikten sonra da hepsi görev yerlerine dönerler. Ancak İsaak Komnenus doğruca ailesinin yerleştiği bölgeye döner ve 8 Haziran 1057'de orada kendini Roma imparatoru ilan eder. Ardından bütün Anadolu ordusu etrafında toplanır ve Konstantinople'a doğru yürüyüşe geçerler. Durumdan haberdar olan imparator da bu arada boş durmaz, batı ordusunu yardıma çağırır. Aslında her iki ordunun da çoğunluğunu, paralı askerler teşkil etmektedir. Batı ordusu gemilerle Asya tarafına geçer ve hızla ilerleyerek İzmit'e ulaşır. Doğu ordusu ise onlardan 5 km geridedir. İki hafta boyunca iki ordunun komutanları arasında gidip gelen elçiler, bir anlaşma zemini ararlar ama sonuç alamazlar. Sonunda iki ordu, 1057'nin 20 Ağustos sabahı karşı karşıya gelirler. Müthiş bir savaş olur. Batı ordusu savaşı kaybeder, komutanları canlarını güçlükle kurtararak Konstantinople'a kaçarlar. Artık İsaak Komnenus'un önünde başka güç kalmamıştır. Yapacağı tek şey Konstantinople'a gelip Bringas'ı atıp tahta oturmaktır. Bizans yasaları açısından bakıldığında, gerek yaşlı Mikail Bringas'ın gerekse İsaak'ın, tahtın meşru vârisi olabilmek için herhangi bir kan bağı ve dolayısıyla da dayanakları yoktur. Fakat VI. Mikail Bringas, en azından meşru imparatoriçe tarafından seçilmiştir.

Bunun üzerine yaşlı VI. Mikail Bringas diplomasi yolunu seçer ve İsaak'a, başkanlığını tarihçi, devlet adamı ve filozof Psellus'un yapacağı bir heyet gönderir. Heyet, İsaak'a imparatorun şu teklifini götürecektir: *"İsaakos Konstantinople'a gelecek ve imparator tarafından önce evlat edinilecek ve caesar yapılacak ve imparator ölünce de yerine geçecektir."*(104)

Psellus başkanlığındaki elçilik heyeti 25 Ağustos günü İsaak'ın karargâhına varır ve huzura kabul edilirler. Gerisini Psellus (özetle) şöyle anlatmaktadır: *"Çadıra girdiğimizde bizi yüksek bir taht üzerine oturmuş ve etrafında muhafız birliği bulunduğu halde karşıladı. Bir imparatordan ziyade, kumandan gibi giyinmişti. Ziyaretimizin sebebi hakkında hiç soru sorulmadı. Bizimle içki içtikten sonra çadırlarımıza çekilmemize izin verdi... Gün ışıdı, güneş ufuktan yükseldi ve sonra danışmanları gelip bizi İsaakos'un huzuruna çağırdılar. Bu defa onu daha büyük bir çadırda bulduk... Kapıda bizi İoannes Komnenus (kardeşi) karşıladı ve bize kapıda durmamızı söyledi. Kendisi çadıra girdi. Kısa bir süre sonra tekrar dı-*

(104) *Mikhail Psellus'un Khronographia'sı*, s. 179.

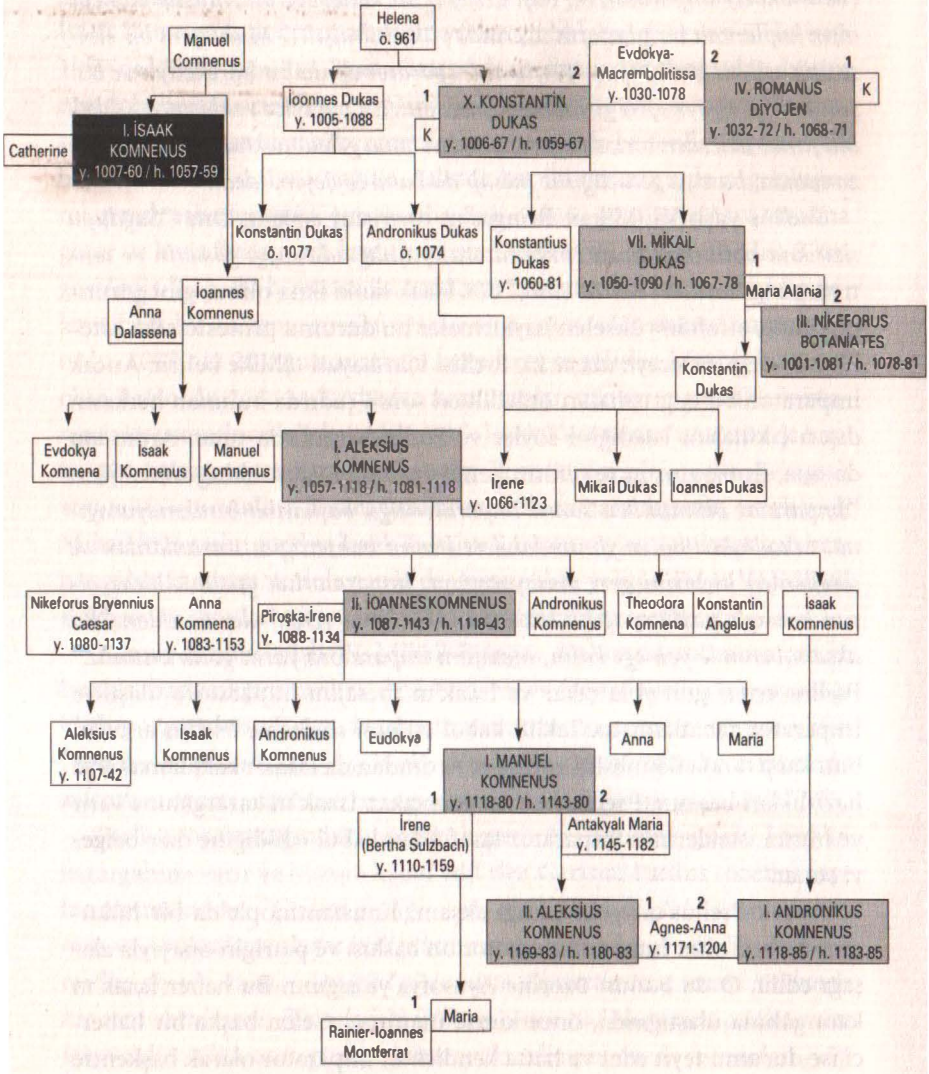
şarı çıkınca, tek kelime söylemeden çadırın kapısını birdenbire açıverdi... (Müstakbel) İmparator, iki başı destekli bir kanepeye oturmuştu. Kanepe altın kaplamalı bir platform üzerinde yükseltilmişti... Muhteşem bir elbise ona asil bir görünüş veriyordu... İmparator elinin bir hareketiyle ve başını hafifçe eğerek içeri girmemizi işaret etti... Ona iyice yaklaşınca... 'Pek âlâ şimdi sizlerden biri, sizi gönderenden bana gelen mektubu versin. Aynı zamanda, buraya getirdiğiniz mesajı da bana söyleyin,' dedi."(105)

Psellus yaşlı VI. Mikail Bringas'ın önerisini açıklar. Ona *"Sağduyu sizi ikna etsin. Babanıza (imparatora) yaşlılığında saygı gösterin ve tahtı meşru yollardan tevarüs edin,"* der. İsaak sanki ikna olmuş gibi göründüğünde, etraftan yükselen haykırmalar bu durumu protesto eder niteliktedir ve o dereceye ulaşır ki, Psellus için hayati tehlike belirir. Ancak imparator, bu bağrışmaları önledikten sonra çadırda bulunan herkesin dışarı çıkmasını istediğini söyler ve Psellus'u çadırda tutar. Ardından da ona, imparatorun teklifinin kendisince de uygun olduğunu söyler: *"İmparator ölümünden sonra imparatorluğu başkasına bırakmayacağına, arkadaşlarıma ve yanımdakilere benim bahşettiğim unvanlardan ve şereflerden hiçbirini geri almayacağına, imparatorluk gücünü biraz olsun benimle paylaşacağına söz versin, bu bana yeter,"* der ve ekler: *"Bu akşam benimle yemeğe kalın, mesajımı imparatora yarın götürürsünüz."* Psellus ertesi gün yola çıkar ve İsaak'ın mesajını imparatora ulaştırır. İmparator rahatlamıştır. Teklifi kabul ettiğini söyler ve Psellus'a, cevabını karşı tarafa iletmesini emreder. Ardından da İsaak'ı karşılamak için hazırlıkları başlatır. Psellus hemen yola çıkar. İsaak'ın karargâhına varır ve bütün isteklerinin imparator tarafından kabul edildiğine dair belgeyi sunar.

Ancak Psellus'un yola çıktığı akşam, Konstantinople'da bir hükümet darbesi olur. İmparator, senatonun baskısı ve patriğin onayıyla alaşağı edilir. O da bunun üzerine Ayasofya'ya sığınır. Bu haber İsaak'ın karargâhına ulaştığında, önce kimse inanmaz. Gelen başka bir haberci ise durumu teyit eder ve hatta kendisinin imparator olarak başkentte beklendiği haberini getirir. Aslında biraz da etrafının baskısıyla ve zorla imparator olan İsaak Komnenus yola çıkarken, bazı konularda yardımına ihtiyacı olabileceğini söyleyerek Psellus'u da yanına alır.

(105) a.g.e., s. 179-180.

KOMNENUS VE DUKAS HANEDANI (1057-1185)

Not: (y) İmparatorların yaşadığı tarihleri, (h) hükümdarlık sürelerini, (ö) ölüm tarihini göstermektedir.

Komnenus ve Dukas Hanedanı
(1057-91)

"Öyleyse, sana en sadık ve bağlı kişiyi imparator tayin et. Yaşadığın sürece sana saygı gösterir ve benim için de bir erkek evlat olur."

Konstantinople halkı, bu gönülsüz imparatoru sokaklara dökülerek ve çılgınca alkışlayarak karşılar. Bizans'ın yeni imparatoru I. İsaak Komnenus (1057-59), 1 Eylül 1057 Pazartesi günü Ayasofya'da taç giyerek tahta çıkar. Böylece 128 yıl sürecek bir Komnenus ve Dukas Hanedanı saltanatı başlamış olur.

İmparator I. İsaak Komnenus tahta geçer geçmez ilk günden çalışmaya başlar. Bütün gün ve geceyi devlet işleriyle uğraşarak geçirir. 50 yaşındaki bu asker-imparatora karşı büyük ümitler beslenmeye başlanır. Durmadan çalışan, dürüst, keskin zekâlı ve güçlü, savaşta büyük bir lider ve düşmanlarına acımasız olduğu kadar, dostlarına karşı müşfik bir kişidir.

En başta, bir büyük problemi çözmek mecburiyetindedir. Ordunun ve özellikle komutanların tümü, onunla birlikte Konstantinople'a gelmiştir. Böyle kalabalık bir topluluğun Konstantinople'da yaratacağı sorunların onu zor duruma düşürmesi işten bile değildir. İsaak onların, sokaklarda serserilik etmelerinden veya hoşgörüsüne sığınarak sivil halka dert olmalarından endişe duymaktadır. Bunun için öncelikle, komutanlarıyla birlikte birlikleri onurlandırır, ardından da para vererek bütün birlikleri başkentten çıkarır ve evlerine gönderir.

İsaak'ın önünde bir önemli problem daha vardır. II. Basil'in dolu olarak bıraktığı hazine geçen süre içinde har vurulup harman savrulmuştur ve tabii ki bu arada, hazinenin dibine darı ekmeye İmparatoriçe Zoe'nin de büyük katkısı olmuştur. İmparator israfı önleme ve hazineyi

güçlendirme işine dört elle sarılır. Her konuda tasarrufa gider. Yönetici sınıfına verilen ödeneklerin önemli bir kısmını keser. Asil ailelerin servetlerinin ve topraklarının bir kısmını ellerinden alır. Vergileri ağırlaştırır. Doğal olarak tüm bunlar da, halkın çok kısa zamanda imparatordan nefret etmesi için yeterli olur.

İmparator başlangıçta, XI. yüzyılda Bizans kilisesinin güçlenmesini ve Roma'dan tümüyle bağımsızlığını sağlayan Patrik Mikail Kerularius'un, çok yardımını görür. Buna nedenle de Ayasofya'nın idaresini tamamen patriğe bırakır. Ancak aralarındaki bu barış çok uzun sürmez. İmparatorun kiliseye giden kaynakları kesip bazı kilise arazilerine de el koymaya başlamasıyla, araları bozulur. Patrik bu gelişme üzerine imparatoru tehdit eder, aralarındaki bütün köprüler atılır. Halkın patriği çok sevdiğini bilen imparator, onu doğrudan görevinden uzaklaştırmaktan çekinir. 1058'de, onun şehir dışında bir manastıra ziyarete gideceğini öğrenir. Orada bekleyen bir askeri birlik, manastıra vardığında patriği yaka paça bir arabaya atar ve götürür. Hemen ertesi gün de, ülkenin en uzak köşelerinden birine sürgüne gönderilir. Patrik sürgüne gönderilmiştir ama onu patriklik görevinden uzaklaştırmak da gerekmektedir. Bunun için bir synod toplanır ve patrik düzmece delillerle itham edilir. Ancak daha synod dağılmadan, zavallı Kerularius sürgün yerinde ölür. Böylece imparator patrik derdinden kurtulur.

Aynı yıl Antakya'dan gelen haber çok üzücüdür. Çünkü 8 Mart 1058 gecesi büyük bir deprem olmuştur. Şehirde oturacak bina kalmadığı gibi, St. Peter Kilisesi de büyük hasar görmüştür. Ölü sayısı tam tespit edilememekle beraber 10 bin olarak tahmin edilir.

Bu dönemde askeri bakımdan problemlerin çözümü zor olmaz. Önce doğuda barış sağlanır. Batıda Macarlar Tuna'nın gerisine püskürtülür ve birçok imparatorun başına dert olan Peçenekler de tam bir disiplin altına alınır. İsaak'ın sert ve savaşçı bir komutan olarak şöhreti, düşmanlarının ona karşı tedbirli olmasını gerektirmiştir. Bu da Bizans'ın avantajı olur.

İmparator I. İsaak Komnenus, Psellus'u en yakın yardımcısı, daha doğrusu başyönetici olarak atar. Psellus, imparatorun bir başka tutkusu ve bu tutkusu nedeniyle başına geleni şöyle anlatır: *"İsaakos ava çok meraklı idi. Bu sporun zorlukları kimseyi onun kadar büyüleyemezdi... En sevdiği ise turna avıydı... Sabah erkenden kalkar, günün geç saatlerine ka-*

dar avlanırdı. Durmadan ayılara, yabandomuzlarına mızrak fırlatmaktan sağ kolu incindi ve sağ yanını üşüttü. O anda ıstırap duymadı, ama ertesi gün titreme nöbetiyle ateşi yükseldi."(106)

Psellus ertesi gün imparatoru ziyaret ettiğinde, doktoru ateşinin geçici olduğunu söyler. Fakat imparatorun ateşi hızla yükselir ve Blachernae Sarayı'na dönerler. Daha sonra ateşi birden düşer, imparator kendine gelir ve hatta etrafla şakalaşır. Ertesi gün ise ateşi yine yükselir ve nefes alması zorlaşır. Psellus, imparatoriçe, kızı ve imparatorun kardeşi, imparatorun etrafına toplanırlar. Ardından yeni patrik de gelir. Orada kalmalarının sakıncalı olduğu düşünülür ve imparator dâhil, hep beraber Büyük Saray'a giderler. İmparator ölümün eşiğinde olduğunu anlamıştır, kiliseye intisap etmek istediğini söyler. *"...İmparator, daha yüce bir hayata geçeceğini anlayarak kiliseye intisap etmek arzusunu belirtti. Bu, onun kendi arzusu idi –biz ona asla küçük etkide bulunmadık–, fakat bunu bilmeyen İmparatoriçe, bu karar yüzünden ondan ziyade bizi, hepimizi suçladı."*(107)

İmparatoriçe ise, biraz da kendi ve kızının geleceği için ona, *"...Ne hakkın var saraydan gitmeye? Beni arkanda acılar içinde dulluğa ve kızını biçare bir yetimliğe terk etmeye" der. Ancak bunlarla imparator'u ikna edemeyince, "Öyleyse sana en sadık ve bağlı kişiyi imparator tayin et. Yaşadığın sürece sana saygı gösterir ve benim için de bir erkek evlat olur,"*(108) der. İmparator da halef olarak kardeşi İoannes Komnenus'u değil, tahta geçtiğinde hep yanında ve yardımcısı olan, Bizans'ın soylu ailelerinden Andronikos Dukas'ın oğlu X. Konstantin Dukas'ı seçer. Hata eder. Bu seçimde, Psellus'un onu yanlış yönlendirmesinin de önemli etkisi vardır.

Psellus şahidi olduğu o anı şöyle anlatmaktadır: *"İsaakos'un, son nefesini vermek üzere görünürken Konstantin'i huzuruna çağırtması, hiç de şaşırtıcı değildir... İmparator büyük bir ihtiyatla konuşarak ona hitap etti. Ailesini işaret ederek 'Burada, etrafımda duranlar, biri kardeşim, öteki yeğenim ve en sevdiğim insan, işte eşim imparatoriçe ve gerçekten tek evladım, işte kızım. Fakat onlardan ziyade, benim seçtiğim kişi sensin. Senin niteliklerin benim üzerimde aile bağlarından daha etkili. İmparatorluğu*

(106) *Mikhail Psellus'un Khronographia'sı*, s. 203-204.
(107) a.g.e., s. 206.
(108) a.g.e., s. 209.

miras olarak bırakacağım kişi sensin ve bundan daha fazlası, sevdiğim ailemi de sana emanet ediyorum...' dedi."(109)

Hemen Aziz Stoudius Manastırı'na taşınan imparator, keşiş elbisesi giyer. I. İsaak Komnenus saltanatı iki yıl sonra, yani 22 Kasım 1059 Pazartesi günü böylece sona erer. İsaak Komnenus çok kısa bir süre sonra beklenmedik bir şekilde sağlığına kavuşsa da, bütün telkinlere rağmen tekrar tahta dönmeyi kabul etmez. 1061 yılı başlarında da ölür.

İsaak nasıl Anadolu askeri soylularının temsilcisi ise, yeni İmparator X. Konstantin Dukas da (1059-67) başşehrin sivil soylularının temsilcisidir. Yeni imparatorla birlikte, İsaak'ın devleti ayağa kaldırmak için aldığı bütün tasarruf önlemleri geride bırakılır. İmparatorun ilk işi, birçok kişiyi senatör atamak olur. Bir süre sonra senatör sayısı o kadar artar ki, sayıları tam olarak bilinemez. Onun zamanında bürokrasinin gücü ve harcamaları önemli ölçüde artar. Kiliseye büyük miktarlarda bağışlar yapılır. Saray ise tam bir savurganlık içindedir. Devlet giderek fakirleşmeye başlayınca, imparator enteresan bir yol bulur ve merkezdeki maliyeye ait memuriyetleri parayla satmaya başlar. Ardından daha riskli bir karar alır ve ordu mevcudunu azaltır. Ordu giderlerinden tasarrufu öne çıkarır, bu suretle halktan daha az vergi alarak onları memnun edeceğini düşünür. Ancak çok geçmeden, bu durum büyük tehlikeleri de davet eder. 1064'te Tuna'yı geçen Macarlar, Belgrad'ı ele geçirirler. Ayrıca Balkan Yarımadası'nın ve Tuna'nın kuzeyine yerleşen Oğuzlar yine aynı yılın sonbaharında Balkanlar'a akın düzenleyip Makedonya, Trakya ve Yunanistan'ı yağmalarlar. Yine de Bizans, Oğuzlardan farklı bir şekilde kurtulacaktır. Çıkan müthiş salgın bir hastalık (muhtemelen kolera veya veba) Oğuzların çok önemli bir bölümünü yok eder. Geri kalan az miktardaki Oğuz nüfusu bütün Balkanlar'ı terk eder ve tekrar Tuna'nın kuzeyine çekilirler.

Ama Bizans açısından esas tehlike ne Macarlar, ne de Oğuzlardır. Tehlike, doğudan gelen Selçuklu Türkleridir. Önce İran, daha sonra da Mezopotamya'ya hâkim olan bu yeni Türk boyunun hilafetin merkezi Bağdat'ı ele geçirdikten sonra önünde tek hedef bir kalmıştır, o da Anadolu'dur. Selçuklu hükümdarlarından ikincisi olan Alparslan,

(109) *Mikhail Psellus'un Khronographia'sı*, s. 209.

1065'te Ermenistan'ı baştanbaşa geçerek Ani'yi zapt eder. Hızla Anadolu içlerine girer, 1067'de Kilikya'yı aşıp Kayseri'yi ele geçirir. Bütün bunlar, İmparator X. Konstantin Dukas'ın yürüttüğü askeri politikanın ne derece yanlış olduğunun kanıtıdır.

X. Konstantin Dukas 1067'nin bahar aylarında hastalanır. Devletin idaresini oğulları ve kızlarıyla birlikte, eşi İmparatoriçe Evdokya Makrembolitissa'ya bırakır. Mayıs ayı içinde giderek sağlığı bozulan imparator, 22 Mayıs 1067'de ölür.

Taht sırası, X. Konstantin Dukas'ın 17 yaşındaki oğlu VII. Mikail Dukas'tadır. İmparatoriçe Evdokya Makrembolitissa, oğlu Mikail'in naibi olarak hüküm sürmeye başlar. Devletin esas yönetimi ise X. Konstantin Dukas'ın kardeşi Caesar İoannes Dukas ile Psellus'un elindedir. Uzun süredir savaş meydanlarından gelen çok kötü haberler karşısında imparatorluğun kudretli bir askeri komutana verilmesi ve bu suretle kötü gidişin durdurulması fikri giderek ağırlık kazanır. Sonunda İmparatoriçe Evdokya, patriğin ve senatonun onayını alarak, kendine eş olarak Kapadokya soylularından komutan IV. Romanus Diyojen'i seçer.

Önceki yıllarda Bulgaristan'da Peçeneklere karşı birkaç zafer kazanan Romanus Diyojen, X. Konstantin Dukas zamanında isyan hazırlığında olduğu ihbarıyla önce Konstantinople'a getirilmiş ve ölüm cezasına çarptırılmış, ancak cezası daha sonra sürgüne çevrilmiştir. Şimdi ise imparator adayı olarak imparatoriçe Evdokya Makrembolitissa tarafından Konstantinople'a çağrılmıştır.

Yakışıklı bir erkek olan Diyojen'i, imparatoriçe ilk gördüğü anda sever ve evlilik törenlerinin yapıldığı 1 Ocak 1068 tarihinde Diyojen, genç VII. Mikail tarafından müşterek imparator ilan edilir. Ancak gerçekte yönetim IV. Romanus Diyojen'in (1068-71) sırtına yüklenmiştir.

İyi bir yönetici ve kabiliyetli bir asker olan Diyojen, kötü gidişi durdurmak üzere duruma hemen el koyar. Ordunun durumu tam bir felakettir ve elinde moral olarak çökmüş, donanımı çok kötü ve daha çok paralı askerlerden müteşekkil bir ordu vardır. Öncelikli olarak, orduya belirli ölçüde bir çekidüzen verir. Mümkün olduğu kadar donanımı tamamlar ve ordunun iyi beslenmesini temin eder. Ayrıca güçlü bir komuta kadrosu kurar. Nitekim 1068 ve 1069'da bizzat komuta ettiği iki sefer, oldukça başarılı sonuçlanır. Suriye'nin kuzeyindeki Hieropolis

kenti Bizans'ın eline geçer. Selçukluların akınları da önlenmiş gibidir. Ancak, yönetimdeki Dukas ailesinin kendisine karşı olduğunu ve özellikle devletin en üst yöneticisi konumundaki Psellus'un kendisinden nefret ettiğini bilmektedir. Psellus'un, seferde iken Dukas ailesiyle birleşip bir darbeyle kendisini düşürebileceğinden endişe ettiği için, bu seferlere onu da götürmüştür. Nitekim daha sonra bu endişesinde haklı çıkar. 1069'da Konstantinople'a geri döner ve 1070 yılında da herhangi bir sefere çıkmaz.

Amcasının 1063'te ölümünden beri, Selçuklu tahtında Alparslan vardır. Onun batıya doğru ilerleyip 1070 yılında Malazgirt'i ele geçirmesi, ardından da Doğu Anadolu'da Urfa'yı kuşatması Konstantinople'da tedirginlik yaratır ve sonucunda, 1071 Şubat ayında Bizans'la Selçuklular arasında bir ateşkes anlaşması imzalanır. Alparslan'ın asıl amacı, Mısır'a hâkim olan Fatimileri (ona göre İslam dininden sapmışlardır) yok etmektir. Bu konuda da uzun süredir hazırlık yapmaktadır.

İmparatorun amacı ise farklıdır. O da, indireceği kesin bir darbeyle, Selçuklu Türklerini Anadolu'dan tümüyle söküp atmak istemektedir. Bunun için hızlı bir hazırlığa girişilir. Birlikler düzene sokulur ve disiplin altına alınır. Yeni silah ve mühimmatla donatılır. Sürekli olarak savaş eğitimine tâbi tutulur. Ordu yeni birliklerle desteklenerek, üstün bir savaş mekanizması kurulmaya çalışılır. 1071 yılı geldiğinde, görüldüğü kadarıyla son yılların en güçlü ordusu harekâta hazır gibidir. Paralı askerlerden kurulu orduda Ermeniler, Gürcüler, Araplar, Bulgarlar, Oğuz Türkleri, Ruslar, Hazarlar, Peçenekler ve Franklar vardır. Ordunun çekirdeğini ise Bizanslı askerler teşkil eder.

13 Mart 1071 Pazar günü başında imparator olduğu halde, ordu Konstantinople'dan 48 bin kişiyle sefer için yola çıkar. İmparator IV. Romanus Diyojen, ordunun bir kısmının komutanlığını verdiği Andronikos Dukas'ı her ihtimale karşı (bir nevi rehine olarak) yanına alır. Genç Dukas, tahtta gözü olduğunu bildiği X. Konstantin Dukas'ın kardeşi İoannes Dukas'ın oğludur.

Hızla doğuya doğru hareket edilir. İmparator orduyu, askerlerden birinin bir köyden geçerken eşek çaldığını öğrendiğinde örnek olsun diye burnunu kestirerek cezalandıracak kadar disiplinle yönetir. Karargâh olarak seçilen Theodosiopolis'e (Erzurum) varıldığında ordu dinlendirilir, beslenme sorunu da olmadığı için moralleri iyice yükselmiştir.

O sırada Alparslan, Bizans'la başlangıçta vardığı ateşkese güvenerek başkent Horasan'ı terk etmiş ve Fatimileri ortadan kaldırmak üzere Mısır'a doğru yola çıkmıştır. 1071'in Mart ayında Bizans imparatorunun doğuya hareket ettiğini öğrenince Fatimi seferini kesmek istemez ve Bizans'a ateşkesin devamını teklif eder. Ancak kendisine güvenen Diyojen, ateşkesi uzatmak bir yana, bir ültimatom göndererek Alparslan'ı tehdit eder. Alparslan bunun üzerine Mısır seferini yarıda kesip geri döner. Bizans ordusuyla kendisi için en uygun mevkide karşılaşmak üzere Fırat Nehri'ni geçer ve yeni birlikler temin etmesi için Veziriazam Nizamül Mülk'ü Azerbeycan'a gönderir. Kendisi de orduyu 10 bin yeni süvariyle güçlendirir.

IV. Romanus Diyojen Erzurum yakınlarında kamp kurmuştur. Ordusunu ikiye ayırır ve bir bölümünü komutanlarından biriyle, o sırada güçlü bir kale olan Ahlat'ı almaya gönderir. Ama onlar başarısız olur. O sırada kendisi ordunun ikinci bölümüyle Malazgirt'e varmış ve kısa bir kuşatmadan sonra şehri teslim almıştır. Durumu öğrenmesi üzerine, Ahlat'a gönderdiği birliğin komutanına haber göndererek bir an evvel kendisine katılmasını ister.

24 Ağustos'ta Bizans ordusuyla Selçuklu ordusu Malazgirt Ovası'na varırlar. İlk gece, ay olmadığı için çok karanlıktır. Selçuklu ordusu bundan istifade ederek Bizans ordusunu sürekli gürültüyle ve uzaktan ok atışlarıyla taciz eder. Bu arada gecenin sürprizi olarak Bizans ordusunun içinde bulunan Türk asıllı Oğuzlar, Selçukluların tarafına geçer. İmparator, ordu içinde bulunan diğer Türk asıllı birliklerin de aynı hareketi yapmasından endişelenmeye başlamıştır. Ertesi gün, yani 25 Ağustos Perşembe günü, beklenmedik bir şey olur. Bağdat'taki Abbasi Halifesi El Kaim (esasında Alparslan göndermiştir) imparatora ateşkes ve bir sulh anlaşması için elçi gönderir. Bunun üzerine imparator, Selçuklu ordusunun savaşı kazanamayacağını anladığını düşünür. Alparslan'ın asıl niyeti başka olduğu için, Bizans'la savaşmak ikinci plandaki düşüncesidir. İmparatorun ise başka bir alternatifi yoktur. Çünkü ordu, mevcut durumuyla sayısal olarak Selçuklulardan fazladır ve bu savaş, Selçuklu belasını def edebilmek için onun tek şansıdır. Üstelik âlây-ı vâlâ ile buralara kadar gelip de savaşmadan Konstantinople'a döndüğü takdirde başına gelecekleri de tahmin edebilmektedir. Hâlbuki bir zafer alayıyla başkente dönmek, bütün sorunları sona erdirecektir.

Savaş 26 Ağustos 1071'de, Cuma günü olur. IV. Romanus Diyojen, orduyu Bizans'ın daha önce uyguladığı esaslara göre konuşlandırır.

O sabah gün ışımadan kalkan Selçuklu hükümdarı Alparslan, tamamen beyazlar içindedir. Komutanları ve oğlunu bir araya toplar, *"Onlara, Tanrı ona şahadet mertebesi nasib ederse (zaten bunun için beyaz giyinmiştir) yerine oğlu Melikşah'ın geçeceğine dair yemin ettirir."*(110)

Bizans İmparatorluğu'nun varlığını koruduğu 330'dan 1453'e kadar 1123 yıl boyunca yaptığı savaşlardan birkaçı, hem Bizans hem de dünya tarihi açısından dönüm noktası olmuştur. Malazgirt de bunlardan biridir. O günün şartları içinde ne Romanus Diyojen'in, ne de Alparslan'ın bunu fark etmiş olmaları mümkün değildir. IV. Romanus Diyojen savaş sonrası Konstantinople'a birlikte gireceği zafer alayını (daha doğrusu tahttaki iddiasını güçlendirmeyi) hayal etmektedir. Alparslan için ise, Malazgirt Savaşı her savaş gibi hayati ama ikinci derecededir. Onun aklı Mısır'daki Fatimilerdedir.

O cuma sabahı iki ordu karşı karşıyadır. Bizans ordusunun sağ kanadında Nikeforus Bryennius komutasında 5 bin kişilik Batı ordusu, sol kanadında Kapadokya Valisi Theodore Alyates komutasında 5 bin Ermeni ve Anadolu birlikleri, merkezde ise 5 bin kişi ile imparator vardır. Ayrıca imparatorun etrafında, onun emniyetini sağlamak üzere 500 kişilik güçlü Varangian muhafızları bulunmaktadır. 2 bin Oğuz süvarisi sağ ve sol kanada bölünmüştür, geri kalan 5 bin kişi ise yedek güç olarak Andronikos Dukas'ın yönetimindedir. Diyojen'in, son derece kritik zamanda müdahale etmesi gereken yedek birliklerin komutasını en büyük rakibinin oğluna (ki ihanet edecektir) niye bıraktığını, tarihçiler bugün bile çözememişlerdir.

Savaşın ilk saatlerinde herhangi bir sonuç alınacak gibi değildir. Öğleden sonraya varıldığında, imparatorun bizzat yönettiği Bizans ordusunun merkez güçlerinin Selçuklu ordusunun ortasına doğru ilerlediği ve Selçukluların da geri çekildiği görülür. Aslında bu, dikkatle hazırlanmış bir tuzaktır. Bizans güçlerinin düzlükten dağlara doğru hızla başlayan kovalamacası devam ederken, hava da yavaş yavaş kararmaya başlar. İmparator birden, merkez karargâhını boş bırakarak gereğinden fazla ilerlediğini fark eder ve ordunun geriye çekilmesi emrini verir.

(110) B. T. Carey, J. B Allfree, J. Cairns, *Road to Manzikert*, s. 143.

III. Mikail (842-67)

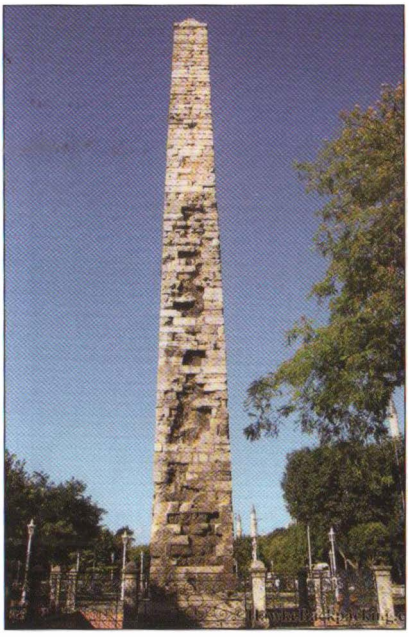
I. Basil (867-86)
(Evren Oğuzbalaban, 1989)

VI. Leo "Bilge" (886-912)
ve Theofano

VII. Konstantin "Porphyrogenitus" (913/945-59)

Örme veya VII. Konstantin Dikilitaşı, Sultanahmet Meydanı

II. Nicephorus Phokas (963-69) *(Evren Oğuzbalaban, 1989)*

II. Basil "Bulgaroctonus"
(976-1025)

Zoe "Porphyrogenita" (1028-50)

III. Nicephorus Botaniates (1078-1081)
ve Maria of Alania

I. Aleksius Komnenus (1081-1118)
(Evren Oğuzbalaban, 1989)

Bohemund (1058-1111)

1. Haçlı Seferi sonunda Kudüs'ün elc geçirilişi (1099)
(Emil Signol, 1804-82)

II. Ioannes Komnenus (1118-43) ve İrene, Ayasofya'da

I. Manuel Komnenus (1143-80)
(Evren Oğuzbalaban, 1989)

Eleanor Aquitaine (1122-1204)

II. Isaak Angelus (1185-1195/1203-1205)
(Evren Oğuzbalaban, 1989)

Enriko Dandolo (1107-1205)

IV. Haçlı Seferi (1204)

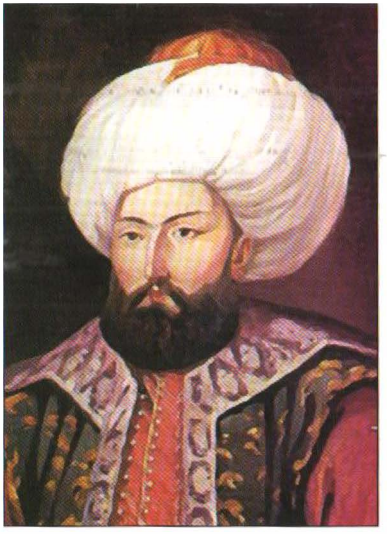
Latin İmparatoru I. Baldwin'in (1204-05) Konstantinople'da taç giyme töreni
(Henri Decaisne, 1799-1852)

İoannes Dukas-Vatatzes (1222-54)

II. Manuel Palaeologus (1391-1425)

I. Mehmed (1414-21)

VIII. İoannes Palacologus (1425-48)

XI. Konstantin Palacologus Dragaş
(1448-53)

Bu, tam da Alparslan'ın beklediği zamandır, tuzağı tamamen bu amaçla hazırlamıştır. Hücum emrini verir. O sırada çekilmekte olan Bizans ordusu (özellikle paralı askerlerin olduğu birlikler) imparatorun öldüğünü zanneder ve panik başlar. Selçuklu birlikleri de geri çekilmekte olan orduyu arkasından sararak tuzağın diğer ucunu kapatır. Yedek birliklerin komutanı Andronikos Dukas zamanında davranıp Selçuklulara saldırmayı göze alsa, belki tuzağın tamamlanması mümkün olmayacak ve ordu kaçma imkânı bulacaktır. Ancak o, savaşın kaybedildiğini düşünür ve yanına bazı birlikleri de alarak savaş alanından kaçar. Sol kanattaki birlikler imparatoru kurtarmak için harekete geçerlerse de, geç kalırlar. Durum daha da ümitsizleşince onlar da kaçmaya başlarlar. İmparator savaş alanının tam ortasında, Varangian muhafız birliğiyle birlikte dövüşe devam eder. Üzerinde sade bir asker kıyafeti vardır. Atı ölür, ama o muhafızlardan birinin atıyla savaşa devam eder, kılıç tutan eli yaralanınca diğer askerlerle birlikte teslim olur. İmparator dâhil bütün askerler zincire vurulur. Savaş, Alparslan'ın başta hazırladığı plana göre başlar ve Bizans ordusunun mağlubiyeti ile sona erer. O geceyi öylece geçirirler.

"Ertesi sabah, 27 Ağustos Cumartesi günü Romanus Diyojen zincirlere bağlı olarak Alparslan'ın önüne getirilip tahtında oturan sultanın ayaklarına doğru itilir. Başlangıçta Selçuk hükümdarı, o zamana kadar hiç yüz yüze gelmedikleri, bu bitkin durumdaki kişinin Roma İmparatoru olduğuna inanamaz. Ancak Romanus Bizans Sarayına Selçuk Elçisi olarak gönderilen kişi tarafından tanınır... Alparslan tahtından kalkar ve ona, kendisinden önce toprağı öpmesini söyler, sonra da artık imparatorun kendisine boyun eğdiğinin göstergesi olarak ayağını onun ensesine bastırır."(111)

"Alparslan daha sonra Romanus'un ayağa kalkmasına yardımcı olur. (Zincirleri çıkarıldıktan sonra) kendi yanındaki yere oturtur, ona bundan böyle bir misafir olarak davranılacağı sözünü verir."(112)

İmparator, ondan sonraki bir hafta boyunca Sultan tarafından ağırlanır. Birlikte yemek yerler. Alparslan ona, savaş sırasında olanları ve hatta Bizans komutanlarının yaptığı yanlışları anlatır. Daha sonra ise barış anlaşması için görüşmelere başlarlar. Görüşmeler sırasında Sultan son derece anlayışlı davranır, Bizans'tan yeni bir bölge veya yer istemez.

(111) a.g.e., s. 151.
(112) a.g.e., s. 154.

Hatta Ermenistan için bile bir talebi olmaz. Sadece Malazgirt, Antakya ve Urfa Selçuklulara bırakılacak, ayrıca imparatorun kızlarından biri sultanın oğluyla evlenecektir. Sultan ayrıca, bir milyon altınlık yıllık haracı da 360 bine indirir.

Alparslan'ın bu derece yumuşak şartlarla barış anlaşması yapmasının bir nedeni vardır. O, kimin geçeceğini bilmediği Bizans tahtında, tanıdığı birinin kalmasının daha uygun olacağını düşünür. Konstantinople'a dönmesi için IV. Romanus Diyojen'i serbest bırakır ve eylül ayının hemen başında, belirli bir noktaya kadar onu kendisi yolcu eder. Yanına da 100 kişilik seçkin bir birlik vererek yoluna devam etmesini sağlar.

Savaşın sonucu ve IV. Romanus Diyojen'le Alparslan arasında yapılan anlaşmayla ilgili bilgiler Konstantinople'a ulaşır ve hele imparatorun hiç beklenmedik şekilde serbest kalması şaşkınlıkla karşılanır. Ancak, çok uygun şartlarla bir anlaşma yapmış bile olsa yenilmiş ve aşağılanmış bir imparatorun artık Bizans tahtında kalması uygun görülmez. Önce, İmparatoriçe Evdokya Makrembolitissa ile oğlu VII. Mikail Dukas'ın imparatorluğu birlikte yönetmesine karar verilir. Daha sonra ise tahtta kalması pek uygun görülmeyen imparatoriçe, Psellus'un ve diğer üst yöneticilerin başarılı entrikalarıyla, bir manastıra kapatılmak üzere sürgüne gönderilir.

Psellus'un öğrencisi VII. Mikail Dukas (1071-78), 24 Ekim'de Ayasofya'da yapılan törenle Bizans İmparatorluğu'nun yeni hükümdarı olur.

İmparator IV. Romanus Diyojen, geride kalan birlikleri toplayarak Adana'ya kadar gelmiştir. Ona Malazgirt'te ihanet eden Andronikos Dukas komutasında üzerine gönderilen imparatorluk birlikleri ile yapılan savaşı, kaybeder. Ardından yeni imparator tarafından kendisine, bir manastıra kapanarak hayatını idame ettireceği garantisi verilir ve teslim olur. Ancak Konstantinople'a gelmek üzere yola çıktığında, yine imparatorun emriyle gözlerine kızgın demirle mil çekilir ve kör edilir. İşlem o derece özensiz yapılır ki, yaraları bir türlü iyileşmez ve Bizans tarihinin bu belki de en yürekli komutanı IV. Romanus Diyojen, altı ay sonra ölür.

Yeni imparator, Alparslan ile Romanus Diyojen arasında yapılan an-

laşma şartlarının tümünü reddeder ve anlaşma yürürlüğe giremez. İşte, yukarıda bahsettiğimiz üzere, Malazgirt Savaşı'nın Bizans ve dünya tarihindeki dönüm noktası burada başlar. O tarihten itibaren, Selçuklular Anadolu'nun derinliklerine doğru ilerler ve yavaş yavaş, daha önce yerleşmeyi düşünmedikleri Anadolu topraklarında kalmaya sıcak bakmaya başlarlar. Bu, başta Osmanlılar olmak üzere, daha sonra gelen Türk boylarının Anadolu'ya yerleşmelerinin önünü açar.

Selçuklu tarihinin en acıklı olaylarından biri 24 Kasım 1072'de yaşanır. Genç komutanlardan biri, henüz Fatimileri ortadan kaldırma fırsatını bulamamış olan 41 yaşındaki Alparslan'ı bıçaklayarak öldürür. Yerine oğlu Melikşah geçer. 1073 yazından itibaren kuzeydoğudan girdikleri Anadolu içlerine doğru ilerlemeye başlayan Selçuklular, 1080 yılına kadar Anadolu'nun önemli bir kısmını ele geçirirler. Bizans'ın elinde, Anadolu'nun batısı ve Ege kıyıları, ince bir şerit halinde de Karadeniz kıyıları kalır. Böylece, akılsız bir politika sonunda Bizans önemli insan ve gıda kaynağını kaybetmiş olur. Artık Anadolu'da hâkim olan Bizans İmparatorluğu değil, Selçuklulardır.

VII. Mikail Dukas'ın imparatorluk dönemi felaketlerle başlar ve felaketlerle devam eder. İmparatorun en önemli yardımcıları olan hadım Nikeforitzes, Psellus ve Caesar İoannes Dukas, önceki dönemde de görüldüğü gibi, imparatora destek vereceklerine kendi kişisel hırs ve iktidarları peşinde gözlerini karartmışlardır. Bizans İtalya'daki son mevkii olan Bari'yi de kaybeder. Bulgaristan'da çıkan isyan güçlükle bastırılır. Bütün bunların yanında, ekonomik kriz de toplumu derinden etkilemeye başlar. Enflasyon ekonomiyi kemirir. Buğday fiyatları yükselir. Önceleri bir altın nomisma karşılığı belirli bir ölçü (medimnos) buğday alınırken, aynı parayla "bir çeyrek daha az buğday" alınmaya başlar. Bu nedenle halk imparatora, "Mikail Parapinakes" yani "Bir Çeyrek Daha Az Mikail" lakabını takar. Artık devletin dümeni hadım Nikeforitzes'in elindedir. O da devlet yönetimini kişisel çıkarları için insafsızca kullanır. Tahıl ticaretini devlet tekeline alır, (Konstantinople yerine) Tekirdağ'da (Rhaedestus) bir ambar kurar ve serbest tahıl ticaretini de yasaklar. Hâlbuki devlet X. yüzyılda kurduğu sistemle, Konstantinople'da tahıl stokları yaparak tahıl ihtiyacını gidermeyi, kıtlık zamanlarında halka dağıtmayı ve Konstantinople'u açlık tehlikesine karşı korumayı amaçlamıştır. Şimdi ise bundan vazgeçilmiştir. Bunun sonucunda tahıl ve ek-

mek fiyatları yükselir ve bu, dalga dalga bütün fiyatlara yansır. Bu uygulama halk arasında müthiş bir hoşnutsuzluğa neden olur.

1076'da, Bizans tarihinde çok sık görülen ve hatta yaşamın bir parçası haline gelen askeri isyanlardan biri daha patlak verir. Paralı Norman savaşçılarının komutanı Urselius Baileul Anadolu'da isyan eder ve kendi adına bir devlet kurduğunu ilan eder. Ama bu uzun sürmez. Bizans, Selçuklulardan yardım ister. Selçuklular kısa bir süre sonra Urselius'u yakalasalar da, bir fırsatını bularak kaçar. Ardından Bizans tarihinin en yetenekli komutanlarından ve geleceğin imparatoru Aleksius Komnenus bir orduyla Urselius'un üzerine gider ve onu yakalayıp ayaklarına zincir vurarak Konstantinople'a getirir. Daha sonra, hizmetlerinden faydalanmak isteyen imparator, Urselius'u serbest bırakır.

Yaklaşık bir yıl sonra, 1077'de, hemen hemen aynı zamanda hem Batıda hem Doğuda iki isyan daha başlar. Bunlardan batıda olanı, Bizans aristokrasisinin en önemli üyelerinden biri olan ve 1072'de Slav isyanını bastıran Nikeforus Bryennius tarafından başlatılmıştır. Hadım Nikeforitzes'in kendisinin idamı için harekete geçtiğini öğrenmiş, yetiştiği yer olan Edirne'ye gelmiş ve Kasım 1077'de kendini imparator ilan etmiştir.

Doğuda ise Anadolu aristokrasisinin önemli bir temsilcisi ve Anadolu Teması'nın komutan ve valisi Nikeforus Botaniates arkasına Selçukluların da desteğini alarak isyan etmiş ve Ocak 1078'de o da kendisini imparator ilan etmiştir. Durum gerçekten enteresandır. Ortada toprakları küçülmüş bir imparatorluk ve biri resmi, ikisi ise isyan ederek ortaya çıkan üç imparator vardır. Botaniates de Konstantinople'a doğru yola çıkar. Mart 1078'de İznik'e vardığında, (kilisenin de teşvikiyle) Konstantinople'da da isyan çıkar. VII. Mikail Dukas tahtan indirilir ve bir manastıra kapatılır. Baş yönetici hadım Nikeforitzes işkence edilerek öldürülür. Sonunda piyango Nikeforus Botaniates'e isabet eder ve taç giymek üzere Konstantinople'a davet edilir. 24 Mart 1078 Cumartesi günü Konstantinople'a girer, aynı gün Ayasofya'da yapılan bir törenle taç giyer ve resmen Roma-Bizans imparatoru olur. Ardından da Dukas ailesiyle bağ kurabilmek ve tahtta meşruiyetini sağlamak için, devrik İmparator VII. Mikail Dukas'ın eşi Maria Alania ile evlenir.

• • •

III. Nikeforus Botaniates (1078-81) tahta geçtiğinde, o asrın yaşam koşullarına göre oldukça ileri bir yaşta, 77 yaşındadır. Daha önceki yüzyıllarda bu yaşı aşan birkaç imparator (ki bunlar arasında I. Jüstinyen de vardır), devlet yönetiminde oldukça enerjik bir tavır ortaya koymuşlardır. Ancak bu, Botaniates için geçerli değildir. O enerjisini tüketmiş, yaşlı bir adamdır. İşlerin istediği gibi gitmesini isteyen Bizans bürokrasisi, onu seçerken bu hususu dikkate almış olmalıdır. Nitekim yeni imparator hiçbir şeyin üstesinden gelemez. İmparatorluğa hâkim olan karmaşa devam eder. Bu hali fırsat bilen ordu komutanları da, imparator olabilmek için birbiri ardına isyan ederler. Ancak İmparatorluk başkomutanı Aleksius Komnenus, önce Nikeforus Bryennius'u ve sonra da diğer isyancıları birer birer bertaraf eder.

İmparatoriçe Maria Alania'nın genç kocasından sonra kendisinden tam 50 yaş büyük imparatorla evlenmesinin en önemli nedeni, tahtın gelecekteki sahibi olduğunu düşündüğü oğlu Konstantin Dukas'ı koruma düşüncesidir. Ancak 1080 yılı geldiğinde, imparatoriçe, 23 yaşında ve yakışıklı bir erkek olan Aleksius Komnenus'a âşık olur. Yine ileride oğlunu koruma düşüncesiyle, Aleksius'u evlat edinir. Ertesi yıl, yani Şubat 1081'de, Komnenus ve Dukas ailelerinin Çorlu'da yaptığı bir toplantı sonunda, imparatorluğu içine düştüğü iç ve dış kaostan kurtarmak üzere yönetimin genç biri, daha doğrusu Aleksius Komnenus'a verilmesi kararlaştırılır. O sırada batıda olan Aleksius ordusuyla birlikte yola çıkar ve kısa bir süre sonra Konstantinople'un varoşlarına varır. Yaşlı imparator tahttan indirilir ve 4 Nisan 1081 Pazar günü I. Aleksius Komnenus tahta çıkar.

I. Aleksius Komnenus ve I. Haçlı Seferi
(1081-1118)

"Gerçekten hasım ve düşmandık, ama şimdi Majestelerinin dostu olarak kendi arzumla geldim."

Bizans İmparatorluğu'nun 76. hükümdarı I. Aleksius Komnenus (1081-1118) henüz 24 yaşındadır. Araplar onu yaklaşık 25 yıl sonra, *"O çağda Aleksius, Doğu'nun en saygın simalarından biridir. Kurnaz gözleri velfecri okuyan, sakalı bakımlı, kibar ve zarif, her zaman altın takılar ve pahalı mavi kumaşlar içinde dolaşan, elli yaşlarında ufak tefek bir adam,"*(113) şeklinde tarif etmişlerdir. IV. Romanus Diyojen'e Malazgirt'te ihanet eden Andronikos Dukas'ın kızı, 15 yaşındaki İrene ile evlidir. Kurallara göre, hükümdar değiştiğinde eski imparatoriçenin yerini yeni gelene bırakması gerekmektedir. Bu defa öyle olmaz. Aleksius Ayasofya'da yapılan taç merasimi sırasında eşi İrene'i kural dışı olarak yanına almaz ve onun taç giyerek resmen imparatoriçe olmasına imkân vermez. Büyük Saray'da Aleksius'u evlat edinmiş görünen İmparatoriçe Maria Alania da, sarayın imparatoriçelere ait bölümünü eskisi gibi kullanmaya devam eder. Zaten henüz 31 yaşında olan ve baş döndürücü güzelliğiyle dikkati çeken Maria ile Aleksius'un ilişkileri artık saklanamaz bir noktaya gelmiştir. Ancak hem imparatorun hem de İmparatoriçe Maria'nın halen evli oluşları, evlenmelerinin önünde büyük engeldir. Ancak bu durum hem Patrik Kosmos'u, hem de kendisine büyük destek veren Dukas ailesini çok rahatsız eder. O sırada impa-

(113) Amin Maalouf, *Arapların Gözünden Haçlı Seferleri*, s. 20.

rator, Kosmos'un yerine başka birini patrik olarak atamak istemektedir. Ancak patrik, kendi eliyle İrene'e taç giydirmediği takdirde asla istifa etmeyeceğini söyler. Tam bir hafta sonra, İrene Ayasofya'da yapılan bir törenle taç giyer ve Kosmos da ertesi gün görevinden ayrılır. Eski İmparatoriçe Maria Alania bunun üzerine, oğlu Konstantin'in müşterek imparator ilan edilmesi ve oğlu ile kendisi için gerekli garantilerin yazılı olarak verilmesi kaydıyla sarayı terk edeceğini açıklar. Talebi I. Aleksius Komnenus tarafından kabul edilir. Maria Alania sahneden çekildikten sonra İrene ve Aleksius arasında gerçekten sıcak bir yakınlaşma olur ve İrene, Aleksius'a tam dokuz evlat doğurur.

I. Aleksius Komnenus, imparator olduğu ilk gün devlet işlerine el koyar. Önündeki en acil sorun, onunla birlikte Konstantinople'a giren paralı askerlerin yaptıkları yağma ve tecavüzlerdir. Esas itibariyle, insan kaynağı yok olan Bizans, ordusunu yaklaşık bir asırdır paralı askerlerle güçlendirmektedir. XI. yüzyıl içinde toprak kaybı arttıkça paralı askerlerin ordu içindeki oranı da artar. I. Aleksius'un zamanında ise bu oran neredeyse % 90'lar ölçüsündedir. İmparator ilk iş olarak, bu askerleri şehir dışındaki barakalarına gönderir ve onları halkın arasından uzaklaştırır.

İmparatorluk, I. Aleksius Komnenus dönemine gelene kadar hem doğuda hem de batıdaki düşmanlarla uğraşmak durumunda kalmıştır. Doğuda önce Persler ve daha sonra Müslümanlar, batıda ise Peçenekler, Slavlar ve özellikle Bulgarlar önemli ölçüde baş ağrısı olmuşsa da, tüm bunların üstesinden gelinmiştir. Ancak XI. yüzyılın son çeyreğinde batıda beliren yeni tehlike, birdenbire hepsinden fazla önemli olmaya başlamıştır. Bunlar Normanlardır.

1070'li yıllardan başlayarak, Norman lideri Robert Guiskard Sicilya'daki Müslüman hâkimiyetine son vermiş, sonra da güney İtalya'yı hâkimiyetine alarak dünya sahnesine önemli bir güç olarak çıkmıştır. Ona göre Roma İmparatorluğu'nun gerçek vârisi kendisidir. Ancak gözü daha yükseklerdedir, Bizans'ı ele geçirerek Doğusu ve Batısıyla bir Roma İmparatorluğu kurma hayali peşindedir. Nitekim Bizans tarafından 1075 yılında yapılan, kızı ile Bizans tahtının henüz bebeklik çağında olan vârisini (İmparatoriçe Maria Alania'nın oğlu henüz bir yaşındaki Konstantin'i) evlendirme önerisini kabul eder. Hatta kızını Konstantinople'a gönderir çünkü kızı ileride Bizans imparatoriçesi ola-

cak ve o sayede bu iki devlet birleşebilecektir. Ancak bu evlenme hiçbir zaman gerçekleşmez.

İki devletin evlenme yoluyla birleşmesi hayalinin imkânsız olduğunu birkaç yıl içinde gören Robert Guiskard, Bizans tahtını ele geçirmek amacıyla 1080 yılında hazırlıklara başlar. O sıralarda Bizans kendi iç problemleri ve isyanlarıyla uğraşmaktadır ve Guiskard'a göre bu çok büyük bir fırsattır. Planına göre, kuracağı büyük donanmayla taşıyacağı orduyu Arnavutluk sahillerine çıkaracak, önce Makedonya'yı, sonra hızla ilerleyip Trakya'yı ve sonunda da Konstantinople'u ele geçirecektir.

Ancak 1081 yılında tahta geçen I. Aleksius Komnenus, tebrik için Konstantinople'a gönderilen Norman elçisine barış teklifinde bulunur. O sırada sefer hazırlıkları en üst noktaya varmış olan Norman Kralı bunu kabul etmez ve artık Konstantin'le evlenmesinin önemi kalmayan kızını geri çağırır. Aleksius henüz bir aylık deneyimsiz bir imparatordur ve onun ise kafasında planladığını gerçekleştirmekten başka alternatif yoktur. Son derece iyi teçhiz edilmiş ve eğitilmiş bir ordu, Robert Guiskard yönetiminde 8 Mayıs 1081 günü yola çıkar.

Önce aşağıya doğru seyredilerek Korfu Adası'na varılır. Ada çok kısa bir süre içinde ele geçirilerek, Bizans'ın işgali için bir köprübaşı sağlanmış olur. Daha sonra donanma Arnavutluk'ta Bizans'ın en önemli liman kentlerinden biri olan Dürazzo önlerine varır. Ancak işler başlangıçta düşünüldüğü gibi gitmez. Önce, denizde çıkan fırtına gemilerden birkaçını içindekilerle birlikte yok eder. Yine de birliklerin önemli bir kısmı Dürazzo sahillerine çıkarılır ama bu defa da ufukta, bu seferi kendi çıkarlarına aykırı bulan Venedik donanması belirir. Deniz savaşlarını çok iyi bilen ve elinde Grek ateşi olan Venediklilere karşı, bu konuda hiçbir deneyimi olmayan Normanların hiçbir şansı yoktur. Donanmanın belirli bir bölümü onlar tarafından yok edilir. Ancak karaya çıkan birlikler Dürazzo'yu yine de kuşatırlar ama artık Konstantinople'a gidecek kadar güçleri kalmamıştır

Kuşatma sürerken, Ekim 1081 ortasında İmparator I. Aleksius Komnenus ordusuyla çıkagelir.

Üç gün sonra iki ordu karşı karşıya geldiklerinde, Norman ordusunun merkezinde Robert Guiskard, sol kanadına oğlu Bohemund, sağ kanadına ise bir Lombard Prensesi olan karısı Sişelgayta kumanda eder. Sişelgayta sarı saçları, uzun boyu, adaleli vücut yapısıyla tam

bir savaşçıdır. Bizans ordusunda ise, seçkin Varangian muhafız birliği dışında, İngiltere'den kalkıp gelen ve imparatorluğun hizmetine giren (Normanlardan nefret eden) Anglosaksonlar da vardır.

Savaş başlayınca Anglosakson birlikleri, Bohemund'un koruduğu sol kanada hücum ederek onları darmadağın ederler. Normanlar savaşı neredeyse kaybetmek üzere iken imdada anne Sişelgayta yetişir. Elinde mızrakla ve gür sesiyle, dağılarak kaçan askerlere, "Nereye kadar kaçacaksınız? Durun ve bir erkek gibi savaşın," diye bağırır. Bunun üzerine sol kanat toparlanıp geri döner ve savaşa tekrar girer. Bu sırada Bohemund, Bizans ordusunun merkezinden ayrılıp çok ileri hatlara kadar giren Anglosakson birliğiyle seçkin Varangian birliklerini, arkadan sarar ve önemli bir kısmını yok eder. İmparator kötü gidişi durdurmak için merkezde savaşa devam etmektedir ama durum ümitsizdir. Bizans ordusu savaşı kaybeder. Aleksius, elinde kalan birliklerle geriye çekilir.

Dürazzo'daki Bizans güçlerinin durumu da ümitsizdir. Buna rağmen dört ay daha dayanırlar. Sonunda 1082'nin Şubat ayında, kale Normanların eline geçer. Tecrübeli askerini on yıl önce Malazgirt'te kaybeden Bizans, ikinci bir darbeyi Normanlardan yemiştir.

Aslında bu durum, çok genç yaştan itibaren hayatı ordu içinde geçen ve parlak başarılara imza atmış olan İmparator I. Aleksius Komnenus için de bu büyük bir yıkımdır. Sonraki birkaç hafta içinde, Normanlar bütün İllirya'yı ele geçirirler. Guiskard, nisan ayında yeğeninin ülkede isyan çıkardığı haberi üzerine (bu işte Aleksius'un da parmağı vardır) ordunun komutasını oğlu Bohemund'a bırakır ve bir gemiye atladığı gibi ülkesine döner.

İmparator, Venediklilerin Normanlara yaptığı müdahale sonucunda önemli gemilerinin neredeyse yarısını ve askeri güçlerinin ise üçte birini kaybettiklerini fark etmiştir. Bu ona Venediklilerle bir anlaşma yaparak Norman tehlikesini asgariye indirme fırsatını vereceği izlenimini vermiştir. Venedik'le yapılan müzakereler kısa zamanda sonuçlanmış ve I. Aleksius Komnenus zamanında 1082 yılında Bizans-Venedik Askeri ve Ticari Anlaşması imzalanmıştır. "*Bu anlaşmaya göre, Venedikliler yeterli deniz gücü olmayan Bizans'a herhangi bir Norman saldırısı karşısında derhal askeri destek verecekler (Normanlar Sicilya'da hüküm sürdükleri ve ancak gemilerle Bizans topraklarına varabilecekleri için, onları o sırada en büyük deniz gücüne sahip Venedik durdurabilirdi) buna karşılık*

Venediklilere Bizans'la yaptıkları ticarette her türlü vergi muafiyetine sahip olacakları gibi, özellikle Konstantinople, Atina, Selanik gibi ülkenin limanlarından ayrıcaklı olarak yararlanacaklardır. Ayrıca Venediklilere Konstantinople'da bir bölge verilecek ve orada kendi dükkanlarını, kiliselerini, fırınlarını kurabilecekler ve eşyalarını da depolayabileceklerdir."(114)

Bu anlaşma ileride Bizans İmparatorluğu'na pahalıya mal olacaktır.

İmparator Selanik'e döner ve birlikleri tekrar bir araya getirerek güçlendirmeye başlar. Orduyu yeniden kurmak için ise paraya ihtiyacı vardır. Göründüğü kadarıyla tek önemli kaynak, o sırada sadece kilisenin elinde vardır. Alexius kardeşi İsaak'a bu konuda tam yetki verir. İsaak önce Ayasofya'da bir synod toplar, ardından da kilisenin elindeki bütün altın ve gümüşlere el koyar. Bunlar eritilir ve tümüyle ordu için kullanılır. Bu arada Bohemund da boş durmaz, 1083'ün başlarında ilerlemesini sürdürür, Teselya ve Makedonya'nın tamamını ele geçirir. Bu arada I. Aleksius Komnenus da hazırlıklarını neredeyse tamamlamak üzeredir. Ordunun ana gövdesi artık imparatorluk standartlarına erişmiştir. Sonunda iki ordu 1083 yılının Nisan ayında karşı karşıya gelir. Çok iyi bir taktisyen olan imparator, bu defa Norman ordusu için bir tuzak hazırlar. Normanların savaş taktiklerini de öğrendiği için, bunu uygulamaya koymak zor olmaz. Norman birliklerinin ilk hücumunda, ordunun merkez kanadının çöktüğü izlenimi verilir. Savaşı daha başından kazandıklarını düşünen Norman birlikleri de hızla Bizans ordusunun peşine düşerler. Gerçek, Bizans ordusunun en önemli güçleri, Norman ordusunun her iki kanadının gerisinde konuşlandırılmış olmasıdır. Merkez kanat birden geri dönüp savaşmaya başladığı anda Bizans ordusu sağ ve soldan tuzağı kapar ve ortada kalan Norman ordusunu imha etmeye başlarlar. Bohemund canını zor kurtarır ve bir gemiye atladığı gibi İtalya'nın yolunu tutar. Böylece Normanların yaklaşık iki yılda elde ettiği tüm kazanımlar birkaç ay içinde yok olur. Bizans bütün bölgeleri geri alır. Bu arada Venedikliler de Dürazzo ve Korfu'yu zapt ederler.

Robert Guiskard'ı aklına koyduğunu yapmaktan alıkoyacak bir güç yoktur. Ülkesindeki sorunları çözümleyince, üç oğlunu da yanına alarak 150 gemilik donanmasıyla 1084 sonbaharında tekrar yola düşer. Bu

(114) Roger Crowley, *City of Fortune*, s 22

defa ilk etapta kötü hava şartları nedeniyle iki ay zaman kaybederler. Yunanistan'a vardıklarında ise önlerine Venedikliler çıkar, ancak yapılan deniz savaşlarını çok kere kazanırlar. Yine de son bir savaş vardır ki, onu kazanması mümkün değildir. Bir tifo salgını Norman güçlerini kırıp geçirir. Salgından Robert Guiskard da kurtulamaz ve 17 Temmuz 1085 Perşembe günü, karısı Sişelgayta'nın kollarında ölür. Onun ardından oğulları arasında taht mücadelesi başlar ve böylece Bizans'ın üzerinden Norman tehlikesi kalkmış olur.

Norman problemi sonraki asırlarda da devam edecek ve Bizans için gerçekten baş belası olacak yeni oluşumlara da yol açacaktır. Venedik gibi şehir devletleri ortaya çıkacak ve Bizans'ın bunlara ödediği diyet borcu bitmeyecektir.

Batıda Norman belasıyla uğraşılırken, doğuda imparatorluğun en önemli merkezlerinden biri olan Antakya 12 Aralık 1084 Perşembe günü elden çıkar. Antakya valisinin Urfa'ya giderken yerine bıraktığı (önceleri Müslüman olan) yardımcısı, şehri Selçuklu komutanlarından biri olan Kutalmışoğlu Süleyman Bey'e teslim eder.

Norman tehdidi ortadan kalkar kalkmaz, Bizans için daha tehlikeli bir durum ortaya çıkar. Balkanlar'ın kuzeyinde oturan Peçenekler hızla güneye doğru indikleri sırada, bugünkü Romanya ve Bulgaristan'ı geçerken her tarafı yağmalarlar. 1090 yılında, onlar da Konstantinople surları önüne varır ve başkenti kuşatırlar. Bu, Konstantinople'un altıncı kuşatılmasıdır.

Bizans, bulunduğu bu güç durumdan kurtulmak için pek çok kere kullandığı metoda başvurur ve bugünkü Ukrayna'da yaşayan Türk asıllı bir kavim Kumanları, yardıma çağırır. Kumanlar imparatorun davetini kabul ederek, 1091'in ilkbaharında Bizans arazisine girerler. 29 Nisan Salı günü Meriç Nehri'nin ağzında, Levenium tepelerinin yakınında bir yerde, Bizans takviyeli Kumanlar ile Peçenekler arasında çok kanlı bir savaş meydana gelir.

Savaş Kuman-Bizans güçlerinin galibiyetiyle biter ama sonunda insanlık tarihinin en büyük katliamı yaşanır. Geleneğe göre, kavimler savaşa giderken bütün ailelerini de yanlarında götürmektedirler ve Bizans-Kuman güçleri sadece askerleri değil, kadın, yaşlı ve çocuk ayırımı yapmadan bütün Peçenek kavmini katlederler. Peçenekler böylece tarihten silinir. Bir kısmı sağ olarak ele geçirilen Peçenek askerleri

önce esir işlemi görür, sonra da Bizans ordusunun hizmetine alınırlar. Sonuçta, tahta geçtikten sonraki on yılı çalkantılarla geçiren imparator, çok da insani olmayan bir zafer kazanmasına rağmen Konstantinople'a Altın Kapı'dan girdiğinde coşkuyla karşılanır.

Bizans, yüzyılın son on yılına girildiğinde batıda sorunlarını çözmüş görünmektedir. Doğuda ise, Anadolu'nun büyük bir kısmını ele geçirmiş olan Selçuklu Sultanlığı, taht kavgaları yüzünden 1094 yılına gelindiğinde neredeyse dağılmak üzeredir. Bu durum, özellikle insan ve tahıl kaynağını Selçuklulara kaptırmış olan I. Aleksius Komnenus açısından bulunmaz fırsat gibi durmaktadır.

Papa II. Urban yedi yıldan beri, papalık makamının güçlenmesi ve doğudaki etkinliğinin arttırılması için mücadele etmektedir. Konstantinople'daki Latin kiliselerini kapattığı için önceki papa tarafından aforoz edilen İmparator I. Aleksius Komnenus'un üzerindeki aforozu daha papalığının üçüncü yılında, yani 1089'da kaldırarak ilk adımı atar. Papa aynı yıl İtalya'da bir konsil toplar ve bu konsile Bizans temsilcileri de katılır.

Oradaki müzakereler sırasında Bizans temsilcileri, Müslümanların sürekli olarak Bizans'ı tehdit ettiğini, Bizans düştüğü takdirde Batı Hıristiyanlığı için büyük tehlike doğacağını, ancak şu anda Bizans'ın elinde yeterli insan gücü bulunmadığını belirterek batıdan, Bizans'ı, daha doğrusu Hıristiyanlık âlemini korumak üzere yani kutsal bir amaç uğruna (Anadolu'da Müslümanlarla) savaşacak birlikler kurmasını isterler.

Papa ve konsil ikna olur. Sırf bu amaçla, Fransa'nın Clermont şehrinde 18 Kasım 1095 Pazar günü ikinci bir konsil toplanır. Konsil toplantısı yapılırken binlerce kişi Clermont'a akın eder. Toplantı sonrasında, Kudüs (1077'den beri Müslümanların elindedir) ve kutsal toprakları kurtarmak için yapılan çağrı, Avrupa'nın toprak sahibi olmak isteyen ve macera düşkünü feodal baronlarının yanında, ekonomik sıkıntılarla ezilmiş geniş halk kitlesi arasında da o derece heyecan uyandırır ki, adeta yer yerinden oynar ve sonunda tümüyle karmakarışık, ne idüğü belirsiz bir topluluk oluşur. İçinde asillerden, maceraperestlere ve serserilere kadar, kadın, erkek her türlü insan vardır. Bu büyük kalabalık, kutsal topraklara varmak üzere yola çıkar.

Bizans'ın beklentisi ise tamamen farklıdır. O batıdan, profesyonel askerlerden kurulu birlikler beklemektedir. İmparator böyle başıbozuk bir alayın Bizans için çok daha büyük tehlike teşkil ettiğini fark etmiş, ancak iş işten geçmiştir. 15 yıllık bir mücadele sonrası belirli bir istikrarı yakalamış olan Bizans, şimdi artık daha büyük güçlükler doğuracak bir güruhun tehdidi altındadır: Yani I. Haçlı Seferi tehlikesiyle karşı karşıyadır.

Büyük bir taktik ustası olan imparator, hemen tüm önlemleri yürürlüğe koyar. Etrafa verecekleri zararı asgariye indirmek için, başta belirli gruplar halinde gelen bu insanlar Dürazzo yakınlarında —artık imparatorluğun hizmetinde olan— Peçenek birlikleri tarafından karşılanır ve onların refakatinde yola çıkarlar. Felaket ise daha sonra belirir. Çok etkin konuşma niteliği olan bir keşiş, Amienli Peter Hermit de, Fransa'dan etrafına topladığı 40 bin kişiyle yola çıkar. Ama karmakarışık, disiplinsiz, önemli miktarda kadının da bulunduğu ve tam anlamıyla serserilerden oluşan bu grup, Macaristan ve Balkanlar'dan geçerken her tarafı yağmalar. Niş yakınlarına geldiklerinde yağmalamaya devam etmek isterler ama Bulgaristan'daki Bizans valisi silahlı müdahalede bulunur. Her yağmalama olayında karşılarında imparatorluk güçlerini bulan bu grubun dörtte biri, Konstantinople'a varana kadar Bizans askerleri tarafından yok edilir. 1 Ağustos 1096 Cuma günü Konstantinople'a varan Haçlılar, imparatorun yaptığı düzenlemeyle altı gün içinde karşı sahile (Anadolu) aktarılır. Aynı gün Peter Hermit'i kabul eden hükümdar, bu seferin çok tehlikeli olacağı konusunda onu uyarırsa da ikna edemez. İmparator, hiçbir şanslarının olmadığını bile bile, bu belayı savuşturmak üzere onları kendi hallerine bırakır.

Önce İzmit'e, daha sonra o sırada Selçuklu başkenti olan İznik'in surları önüne varan Haçlılar, çevrede daha çok Hıristiyan Bizanslıların oturdukları bütün yerleri yağmalayıp insanları öldürür ve kadınlara tecavüz ederler. 21 Kasım Cuma günü, Haçlı ordusu denilen, o sırada sadece 20 bin kişiye inmiş ve ancak bir kısmı askerlerden oluşan bu güruh, Selçuklu Sultanı I. Kılıçarslan'ın Yalova yakınlarında hazırladığı tuzağa doğru ilerlerler. Önce ok yağmuruyla karşılaşırlar. Korumasız oldukları için, neredeyse yarısı bu ok yağmuruyla yok olur. Arkasından süvarilerin de hücumuyla birkaç saat içinde ortada Haçlılar diye bir şey kalmaz ve çok azı kaçarak kurtulmayı başarır. Bir kısmı da köle olarak sa-

tılmak üzere esir alınır. Böylece Bizans, I. Haçlı Seferi'nin ilk gelen grubundan kurtulmuş olur.

I. Haçlı Seferi'nin daha profesyonel olan güçleri ise, geridedir. Avrupa'nın önemli derebeyleri 80 bin kişilik ve daha çok askerlerden oluşan bir grupla dokuz ay sonra, kutsal toprakları kurtarmak için yola çıkarlar. İlk tecrübeden dili yanan İmparator I. Aleksius Komnenus, yeni bir Haçlı grubunu kabul etmekte gönülsüzdür. Ancak yanı sıra bir hesabı da vardır. Oldukça güçlü askeri birliklerle yola çıkan bu grubun Müslümanların elinde bulunan kutsal yerleri ele geçirmesi ona iki türlü avantaj sağlayacaktır. Öncelikle Anadolu topraklarının önemli bir kısmı Bizans'a geri dönecek, ayrıca kutsal yerleri ele geçiren Haçlılar, Müslümanlarla Bizans arasında tampon bir bölge oluşturacaklardır. Nihayet yeni gelenlerin kuracağı bütün krallık veya prensliklerin tamamı da, Bizans'ın üst egemenliğini tanımak zorunda kalacaktır.

Kasım 1096'da Haçlı ordusuyla ilk gelen, Fransa kralının küçük kardeşi Hugh Vermadois'tir. Sonra sırayla Loren Dükü Godfrey ve kardeşi Baldwin gelirler. Onlar karılarını, çocuklarını da birlikte getirmişlerdir ve amaçları doğuda bir krallık kurmaktır. İmparator her üçünü de, Selçuklulardan ele geçirecekleri bütün toprakları Bizans'a bırakacakları konusunda bağlılık yemini için davet eder. Godfrey ve kardeşi Baldwin bunu önce reddederler. Ancak kısa bir çatışmadan sonra pabucun pahalı olduğu anlaşılınca üçü de kılıç üzerine bağlılık yemini ederler. Ertesi gün imparatorluk donanması, bunlara ait birlikleri Anadolu tarafına geçirir. Eski düşman Robert Guiskard'ın oğlu Taranto Prensi Bohemund ise ordusu ve torunlarıyla Konstantinople'a Nisan 1097'de varır. *Alexiad* adlı eserinde İmparatorun kızı Anna Komnena, ertesi gün imparator tarafından kabul edildiğinde karşılaştığı Bohemund'un mavi gözleri, sarı saçları, ince beli ve geniş omuzlarıyla yakışıklı bir erkek olduğunu yazar. Anna eserinde onu şöyle anlatır: *"İmparator tarafından kabul edilince, aralarındaki sohbet sırasında Bohemund'a düşmanlık günleri hatırlatılınca, Bohemund, 'Gerçekten hasım ve düşmandık, ama şimdi Majestelerinin dostu olarak kendi arzumla geldim,' der."*(115) Sonra da bağlılık yemini eder. Bohemund iki hafta sonra birliklerini alarak Anadolu yakasına taşınır.

(115) Anna Comnena, *Alexiad*, s. 327.

Bir süre sonra ise, Avrupa'nın en asil üyelerinden biri olan Toulouse Kontu IV. Raymond gelir. Geri dönmeyi asla düşünmediği için, bütün ailesi onunla birliktedir. 10 bin kişilik ordusu ise çok iyi organize ve teçhiz edilmiştir. Ancak IV. Raymond bağlılık yemini etmeyi reddeder. En son olarak da, Nisan 1096'da yola çıkan ve çeşitli badireler atlatan Fatih William'ın büyük oğlu Normandiya Dükü Robert, Mayıs 1097'de Konstantinople'a varır.

Son parti de Anadolu'ya geçince I. Aleksius Komnenus rahat bir nefes alır. İmparator mevcut haberleşme ağını genişletir, Haçlılarla ilgili bilgiler günlük olarak özel ulaklarla imparatora ulaştırılır. İmparator, Haçlı ordusunu teşkil eden güçlerin hiç bilmedikleri bir coğrafyada ve nasıl savaştığını bilmedikleri bir düşman karşısında ne yapacaklarını merak etmektedir. Ancak bir şeyi kesin olarak bilmektedir; eğer bu güçler başarısızlığa uğrarsa çok az insan sağ kalacak ve bu sayı da başını ağrıtmayacaktır.

Çok geçmez, Haçlı ordusunun başarı haberleri birbiri ardına gelir. Yeni başkent olarak seçtiği İznik yakınlarında yaptığı savaşı kaybeden I. Kılıçarslan, İznik'in kuşatması başlayınca birliklerini geri çeker ve arkasında hazinesini, karısını ve çocuklarını da bırakmak zorunda kalarak hızla şehri terk eder. İznik, çok kısa bir kuşatmadan sonra 21 Mayıs 1097 Perşembe günü Haçlıların eline geçer. Kılıçarslan'ın karısı ve çocukları, Bizans'a bağlılığın göstergesi olarak Konstantinople'a gönderilir. Misafir işlemi gören Sultan Hanım ve çocuklar daha sonra imparator tarafından Kılıçarslan'a geri gönderilir. Bu arada fırsattan istifade eden Bizans güçleri de sırayla İzmir, Efes ve Sardes'ı ele geçirirler. Böylece Anadolu'nun batısında Bizans hâkimiyeti tekrar kurulur. Daha sonra Haçlılar tarafından, sırayla Kütahya, 3 Haziran 1098 Perşembe günü Antakya ve nihayet 15 Temmuz 1099 Cuma günü de Kudüs'ün fethi tamamlanır. Ancak Haçlılar, Kudüs'ün Müslümanlar tarafından ele geçirildiğindekinden çok farklı davranırlar. Müslümanlar çocuk, genç ve yaşlı ayırımına bakılmaksızın katledilir.

"İki gün sonra kıyım sona erdiğinde, surların içinde bir tek Müslüman kalmamıştı... Binlerce insan evlerinin eşiklerinde veya camilerin etrafında oluşmuş kan göllerinin içinde cansız yatıyordu. İçlerinde çok sayıda imam, ulema ve bu kutsal yerlerde inzivaya çekilip murakabeye dalabilmek için memleketlerini terk edip gelmiş birçok derviş vardı. Son sağ kalanlar an-

garyaların en kötüsüne zorlanmıştı: Müslüman ölülerini sırtlanıp taşımak, onları boş arazilere mezar bile kazmadan yığmak, sonra cesetlerini yakmak ve ardından katledilmeyi ya da köle olarak satılmayı beklemek."(116)

Bütün Yahudiler ise sinagoglarda canlı olarak yakılır. Bu arada Baldwin kendini Urfa Kontu, Bohemund da Antakya Prensi ilan eder. Şimdi en önemlisi, Kudüs'e kimin hükmedeceğidir. Doğal aday, en yaşlı ve en zenginleri olan Raymond'dur. Ancak onu atlatırlar ve yeni kurulan krallığın başına Loren Dükü Godfrey'i geçirirler. O da Kudüs kralı unvanı yerine, yüzyıllardır Kudüs'te Hıristiyan âleminin en önemli kilisesi olan "Kutsal Sepulchre Kilisesi'nin Koruyucusu" unvanını seçer. Bu seçim, bağlılık yemini etmemesine rağmen IV. Raymond'la İmparator Aleksius arasında yakınlığa neden olur.

Olaylar İmparator I. Aleksius'un umut ettiği gibi gelişmektedir. Ancak o, durumdan o kadar memnun değildir. Her şeyden önce Kudüs'te yapılan katliamı onaylamamıştır. Ayrıca bağlılık yemini eden kont, dük ve prensler Antakya'yı ele geçirince belirli ölçüde sözlerine bağlı kalmayı pek istiyor görünmemektedirler. İmparator, mevcut durumun sonradan yaratacağı problemlerden, çok kısa zamanda kurulan prenslik, kontluk veya diğer yönetimlerin birbirleriyle çekişmelerinden ve hatta daha ileri giderek Bizans'a göz dikmelerinden endişelidir. I. Aleksius Komnenus'u rahatlatan ilk haber 1100 yazında ulaşır. 15 yıldır Anadolu'da görülen ve bu arada Kapadokya, Sivas ve Malatya civarlarında yaşayan Türk asıllı Danişmend Sultanı Emir Gazi Danişmend'in saldırısına uğrayan Antakya Prensi Bohemund esir düşer ve ayakları zincire vurularak Niksar (Neocaesarea) Kalesi'ne hapsedilir. Üç yıl boyunca hapiste kalan Bohemund, yine üç yıl önce ölen Godfrey'in yerine Kudüs'ün yeni kralı olan I. Baldwin (1100-1118) tarafından, fidye verilerek kurtarılır.

Haçlı Seferi'yle ilgili ilk başarı haberleri batıya ulaşınca heveslenenler 1101'den başlayarak 1103'e kadar, üç grup halinde yola çıkarlar. Bu defa grupların çoğunluğu profesyonel askerlerdir. 20 bin kişilik gruptan Lombardların başında Milan başpiskoposu, Fransızların başında Neverse Kontu ve Fransız-Alman birliklerinin başında Aquaten Dükü vardır. Ancak bu üç gruba ait birlikler Anadolu'ya geçtiklerin-

(116) Amin Maalouf, *Arapların Gözünden Haçlı Seferleri*, s. 14.

de karşılarında Selçuklu Sultanı I. Kılıçarslan ve Danişmend hükümdarı Emir Gazi'yi bulurlar ve tümüyle yok edilirler. Ertesi yıl 1104'te yine Danişmendler, Harran ovasında Latin ordusunu müthiş bir bozguna uğratır. Bohemund, kurtarabildiği birliklerle kaçar. Urfa'yı ele geçiren Danişmendler Baldwin'i de esir alırlar. Artık Latinlerle arası iyi olmayan Bizans imparatoru yine fırsattan istifade eder ve sırayla Tarsus, Adana ve Misis'i, imparatorluk donanması da Lazkiye ve Tripolis'i ele geçirir.

Bohemund, hem Selçuklular ve Danişmendlerle hem de Bizans'la savaşmanın güç olduğunu anlayınca yeğeni Tankred'i Antakya'da bırakır ve bu defa Bizans'a karşı büyük bir sefere hazırlanmak üzere 1105'te batıya döner. Bohemund, imparatorun Müslümanlarla birlik olup Hıristiyanlığa ihanet ettiği konusunda önce Papa II. Paschal'ı, sonra da Fransız ve İtalyanları ikna eder. Hatta Fransa Kralı I. Philip'in desteğini almak için, kralın dul kızıyla evlenir. Gerçekten başarılı olur, yeterli sayıda gücü etrafında toplayınca da harekete geçer. Yeni kutsal savaşın hedefi bu defa Bizans'tır. Aslında babası (Robert Guiskard) gibi, Bohemund da Bizans tahtını ele geçirme sevdasındadır. Bizans'ta kaldığı kısa süre içinde Bizans'ın ihtişamı karşısında etkilenmiş ve bu, hırsını bir kat daha arttırmıştır. 1107'de, topladığı birliklerle önce Arnavutluk kıyılarına çıkarma yapar ve Dürazzo'yu kuşatır. Venedikliler anlaşma olmasına rağmen hiç oralı olmazlar. Dürazzo'yu düşürdükten sonra Konstantinople'a yürüyecektir. Ancak işler bu sefer de onun planladığı gibi gitmez. I. Aleksius Komnenus, artık 26 yıl öncesinin Aleksius'u değildir. Batıdaki Bizans casusları ona gerekli bilgileri zamanında ulaştırmaktadır. Dürazzo kalesini Selçuklu sultanından kiralanan paralı askerlerle güçlendirir. Belkemiğini paralı askerler teşkil etse de, Bizans ordusu sağlanan müthiş bir disiplinle yeniden savaş makinesi haline gelmiştir. Bizans donanmasının ilk işi, Bohemund'un karaya çıkan birliklerinin İtalya'yla olan irtibatını kesmek ve onun İtalya'dan yeni güçler getirmesini imkânsız hale getirmek olur. 1108 yılının ilkbaharında, Bizans ordusu da karadan Arnavutluk'a varır. Bohemund'un ordusu artık hem denizden hem de karadan kuşatılmıştır.

Eylül 1108'de, sıtma ve açlık Bohemund ordusunu kırmaya başlar. Bu durumda Bohemund'un tek seçeneği kalmıştır: teslim olmak. O da öyle yapar. Yapılan anlaşmayla Bohemund, Bizans'ın Antakya Prensliği üzerindeki hükümranlığını kabul eder. Antakya'nın yönetimi-

ni Tankred'e bırakır, karısı ve iki oğluyla birlikte İtalya'ya (Apulia) döner ve üç yıl sonra da ölür. Esasında başarılı bir yönetici ve komutan olan Bohemund, babasıyla başlayan ve onunla devam eden Bizans tahtını ele geçirme hırsının kurbanı olur.

Aralık ayının son haftasında Konstantinople'a dönen I. Aleksius Komnenus, 51 yaşında, olgun ve başarı kazanmış bir imparatordur. Şenliklerle karşılanır.

XI. yüzyıl, Bizans tarihi açısından sonun başlangıcıdır ve sadece Bizans değil, Anadolu'daki Türk egemenliği açısından da tarihi bir dönüm noktasıdır.

Yüzyılın ilk çeyreğinde hüküm süren II. Basil, Bizans tarihinin gördüğü en başarılı hükümdarlardan biridir. Doğuda ve batıda başarıdan başarıya koşan Basil, bütün bu askeri harcamalara rağmen hazineyi dolu tutmayı ve Bizans'ta refahı arttırmayı başarmıştır. Ancak önce kardeşi VIII. Konstantin ve ardından da tarihin en renkli simalarından biri olan kızı Zoe ve onun eşleri, hazinenin dibine darı ekerler.

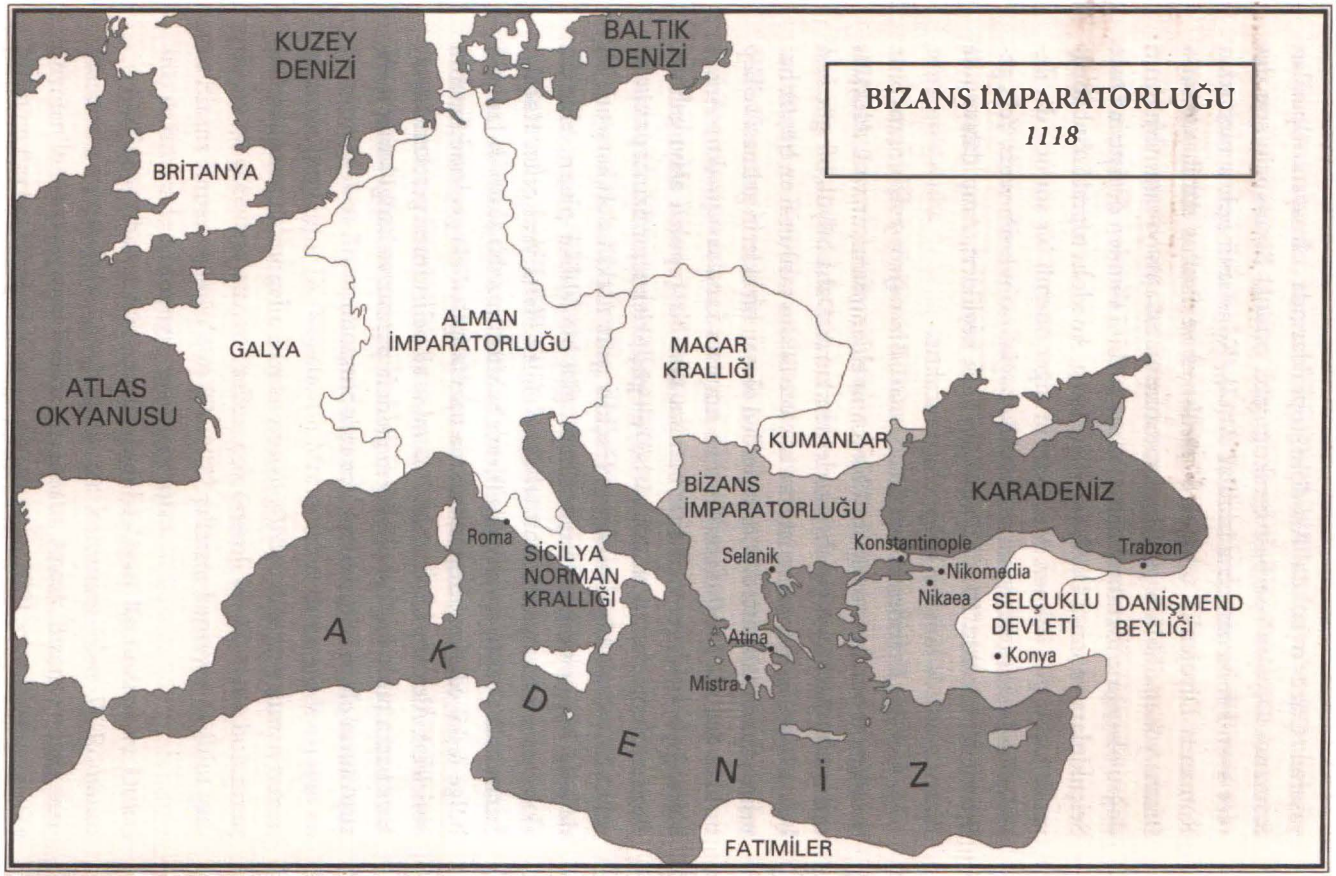
Hadımlar Bizans tarihinde çok önemli rol oynarlar. İçlerinden çok başarılı ordu komutanları çıktığı gibi, bürokrasinin en üst kademelerinde de yer alırlar. XI. yüzyılda, devlet yönetiminde çok önemli konumda görev yapan iki hadım vardır. Bunlar IV. Mikail'in ağabeyi İoannes Orfanotrofus ile VII. Mikail Dukas döneminde Nikeforitzes'tir. Ancak her iki hadım da devlet gücünü daha çok kendi hırslarını tatmin etmek ve kişisel servetlerini arttırmak için kullanmışlardır.

Dönemin en önemli kişilerinden biri de, tarihçi ve filozof Psellus'tur. 1018 yılında Konstantinople'da doğan Psellus çok iyi bir eğitim görür. 24 yaşında iken Bizans sarayında sekreter olarak göreve başlar ve hızla yükselir. İmparator IX. Konstantin Monomakus döneminde sarayın en nüfuzlu kişisi haline gelir. Zaman zaman gözden düşen ve zaman zaman da en üst görevlere atanan Psellus, çok önemli bir hizmette bulunmuş ve Bizans İmparatorluğu'nun 976-1077 yıllarını kapsayan tarihini yazmış ve ismini de Khronographia koymuştur.

1057'den itibaren hüküm sürmeye başlayan Komnenus ve Dukas Hanedanı döneminin çok başarılı bir komutanı olan IV. Romanus Diyojen'in tahta geçmesi Bizans için şanstır. Ancak, Bizans ve Türk tarihinin en önemli dönemeci onun döneminde, 1071 yılında Malazgirt'te

yaşanır. Gözü o sırada Anadolu topraklarında olmayan Alparslan Romanus Diyojen'i serbest bıraktığı gibi, onunla Bizans için son derece avantajlı bir anlaşma imzalar. Ancak, Konstantinople'a varmadan Romanus Diyojen'in tahttan düşürülmesi ve Psellus dâhil, zamanın Bizans yöneticilerinin yeni imparatorun bu anlaşmayı tanımamasının doğru olacağına inandırmaları , Bizans tarihini tümden değiştirir. Önce Selçuklulara ve sonra Danişmendlere karşı, Anadolu topraklarını koruyacak hiçbir güç kalmaz. Malazgirt'in diğer önemli bir sonucu da, ileriki yıllarda Arap dünyasının Bizans'la bağlantısını kesmesidir. Yeni gelişmelerle Selçuklu Türkleri ve diğer Türk beylikleri, Arap dünyası ile Bizans arasında tampon bölge oluşturacaktır.

I. Aleksius Komnenus'un tahta çıkması, Bizans için yeni bir şans olur. Anadolu topraklarının önemli bir kısmı elden çıkmıştır ve I. Aleksius ordusunu mecburen paralı askerlerden kurar. Daha büyük bir güç için batıya başvurarak yardım ister ve böylece Bizans tarihinin en büyük hatasını yapar. Onun istediği, askerlerden oluşan birliklerin gelmesi ve hep birlikte doğuda Müslüman Türk ve Araplara karşı savaşmaktır. Ancak başlangıçta beklenenin aksine batıdan tam bir çapulcu alayı gelince, Konstantinople ve imparatorluk büyük güçlükler yaşar. İkinci parti olarak daha çok askerlerden oluşan Haçlılar gelir. Aleksius'un karşısına bu defa da Bizans tahtının kaybedilmesi gibi bir tehlike çıkarır. Yine de, akılcı yönetimi sayesinde bu tehlikeyi önler. Hatta yeni gelen Haçlılar kazandıkları başarı sonucunda Bizans'la Müslümanlar arasında tampon bölge teşkil ederken, imparatora da bazı bölgeleri ele geçirme fırsatını verirler. I. Aleksius Komnenus dönemine ait belirtilmesi gereken önemli ve başka bir husus da, okulların ilk defa parasız ve hangi sınıfa mensup olursa olsun bütün çocuklara açık olmasıdır.

BİZANS İMPARATORLUĞU
1118
KUZEY DENİZİ
BALTIK DENİZİ
BRİTANYA
GALYA
ALMAN İMPARATORLUĞU
MACAR KRALLIĞI
ATLAS OKYANUSU
KUMANLAR
BİZANS İMPARATORLUĞU
KARADENİZ
Roma
SİCİLYA NORMAN KRALLIĞI
Selanik
Konstantinople
Nikomedia
Nikaea
Trabzon
SELÇUKLU DEVLETİ
DANİŞMEND BEYLİĞİ
Konya
Atina
Mistra
A K D E N İ Z
FATIMİLER

II. İoannes Komnenus
(1118-43)

"Çağdaşlarının ve daha sonraki nesillerin verdikleri hükme göre İoannes, Komnenuslu hükümdarların en büyüğü idi."

I. Aleksius Komnenus, Bohemund sorununu çözümledikten sonra Konstantinople'a döner. Bizans, hem Doğu'da hem de Batı'da sorunlarının önemli bir kısmını çözmüş ve tarihinde görülmedik bir barış dönemine girmiş gibidir. Hal böyle iken Aleksius, çok ihmal etmemiş bile olsa savaşlar ve Haçlılar yüzünden fazla eğilemediği iç politikayla ilgili sorunların üzerine gider. Amacı, II. Basil öldükten sonra tahta geçen 12 imparator ve imparatoriçe zamanında yönetimde meydana gelen bozulma ve soygunları önlemek, imparatorluğu eski gücüne kavuşturmaktır.

Kendisinin tahta geçmesinden çok önce başlayan Bizans parasının (altın nomisma'nın) değer kaybı, onun zamanına kadar % 25'i bulmuştur. Alexius da ilk önce para sorununu çözmek üzere kolları sıvar ve altın nomismanın yanında çeşitli madenlerden yapılan paraları da dolaşıma sokarak imparatorlukta kullanılmaya başlanmasını sağlar. Ancak bunda fazla başarı kazanamaz, çünkü vergiler altın parayla toplandığı halde, devlet ödemeleri diğer madeni paralarla yapılmaktadır. Bu da büyük karışıklıklara neden olunca, vergi olarak her türlü para kabul edilmeye başlanır. Bu önlem ise, altın nomisma'nın değerini daha çok düşürür.

Barış dönemi ne yazık ki sadece üç yıl sürer. I. Aleksius 1111'de batıda ortaya çıkan sorunları anlaşmayla çözse de, doğuda Türk güçleriyle zorluklar yaşamaya başlar. 1112 yılında Çanakkale üzerinden Trakya'ya ulaşan Türk güçlerine karşı Bizans ordusu harekete geçer. 1113 yılın-

da ise, 50 bin kişilik yeni bir Türk ordusu İznik'i kuşatır ama alamaz. Selçukluların başkenti artık Konya'dır. Sultan Melikşah, Anadolu'daki ilerleyişine 1115'te devam eder. I. Aleksius ise ancak ertesi yıl, 1116'da harekete geçebilme imkânını bulur. İki ordu karşı karşıya geldiğinde Melikşah büyük bir hata yapar ve Bizans ordusuna beklenmedik bir şekilde yanlış kanattan saldırıda bulunur. İyi bir taktisyen olan Aleksius, bu savaşta Selçuklu ordusunu kesin yenilgiye uğratır. Savaş sonunda yapılan anlaşmayla Selçuklular Malazgirt öncesi sınırlara geri dönmeyi kabul eder ama hiçbir zaman bu anlaşmaya uymazlar ve Melikşah, Konya'da kalmaya devam eder.

I. Aleksius Komnenus Konstantinople'a döndüğünde hastalanır. O sırada 59 yaşındadır. Doktorlar imparatoru tedavi için elden geleni yaparlar ama onun giderek zayıfladığı ve eski enerjisinin kalmadığı görülür. O sırada sarayda, Aleksius'un karısı İmparatoriçe İrene söz sahibidir. Kızı Anna Komnena'nın *Alexiad*'da yazdığına göre, annesi İmparatoriçe İrene saraydaki günlük resmi görevlerinin yanında, daha çok hayır işleriyle uğraşmaktadır ve Büyük Saray yerine daha çok Magnaura Sarayı'nda kalmaktadır. İmparatorun sağlığı 1117'ye gelindiğinde ciddi olarak bozulur. Ağrıları artmıştır ve artık zorlukla yürümektedir. Tahtın doğal vârisi, imparatorun 30 yaşındaki oğlu İoannes Komnenus'tur. Ancak gerek öz anne İrene ve gerekse kız kardeş Anna Komnena, İoannes'den nefret etmektedir. İmparatordan, tahta vâris olarak Anna'nın kocası genç Nikeforus Bryennius'u seçmesini isterler. Anne İrene oğlunu sürekli olarak kötüler, onun sarhoş ve yeteneksiz bir genç olduğu konusunda kocasını ikna etmeye çalışır. Ancak İmparator Aleksius ne karısı İrene'e, ne kızı Anna'ya güvenmektedir. Oğluna güveni, sağlığının en kötü olduğu günlerde de devam eder ve tahtın normal olarak doğal vârisine geçmesi dışındaki hiçbir talebi kabul etmez. Çünkü imparator, çok yakın geçmişte (eğitimi sırasında) İmparatoriçe Zoe'nin kocalarının imparatorluğa verdikleri zararları iyi bilmektedir.

1118 yaz ayları geldiğinde imparator giderek daha da kötüleşir. İmparatoriçe İrene, imparatoru 24 saat süreyle bakıma ihtiyacı olduğu gerekçesiyle kendi sarayı Mangana'ya taşıtır. Gerçekten ana kız, imparatorun başından gece gündüz hiç ayrılmazlar. *"Çok kere annemin onun başucundaki koltukta bütün gece boyunca beklediğini gördüm. Kollarını tutarak kaldırır, rahat nefes almasını sağlamaya çalışırdı. Gözyaşları sel-*

ler gibi akardı."[117] Ancak niyetlerinden hiç vaz geçmezler. Tek hedefleri imparatoru ikna etmektir. *"Ana İmparatoriçe İrene, bütün nüfuzunu Anna lehine kullanmaktaydı ve kocasına İoannes'i çekiştirmekten bıkıp usanmıyordu. İoannes'in kararlarında aceleci ve kararsız olduğunu söylüyor, erkeğe yakışmayan, gevşek yaşayış biçimiyle alay ediyor, onun iler tutar yerini bırakmıyordu."*[118] O gecelerden birinde Aleksius, karısı İmparatoriçe İrene'e, *"Bizans İmparatorlarından, tahtına layık kendi oğlunu bir tarafa bırakıp tacını damadına teslim eden var mı?... Halefini seçerken kendi et ve kanını bir tarafa bırakıp bir Makedonyalıyı seçmem karşısında bütün Bizans kahkahayı atıp benim aklımı yitirdiğimi zanneder,"*[119] der.

Bütün rahatsızlığına rağmen, imparator kararlıdır. 15 Ağustos Perşembe günü sabahın erken saatlerinde son anlarını yaşadığını anladığında, birkaç gecedir başından ayrılmayan ve uykusuz kalan karısı ve kızına kendisini iyi hissettiğini ifade ederek gidip birkaç saat uyumalarını söyler. Anne ve kız yatmaya gidince imparator Grand Domestik (hükümdarın en yakını ve imparatorluk muhafız birliğinin komutanı) İoannes Axuch'u çağırır.

Axuch'un hikâyesi de enteresandır. İmparatorun en güvendiği bu kişi, aslında bir Türk'tür. I. Haçlı Seferi'nde İznik kuşatması sırasında küçük yaşta ele geçirilen bu çocuk, imparatora hediye edilir. Bu çok sevimli ve güzel Türk çocuğunun ismini değiştiren imparator, onu kendi ev halkı arasına katar; oğluyla birlikte büyürler ve aynen oğlu gibi eğitime tabi tutulur. Axuch da imparatoru baba gibi bilir. İmparatorun ilk oğlu İoannes'i, hep kardeşiymiş gibi korur ve kollar.

İmparator, Axuch'tan koşup oğlu İoannes'i yanına getirmesini ister. *"15 Ağustos günü öğleden sonra İoannes Comnenus, babasının son saatlerini yaşadığı ve acilen kendisini görmek istediği haberini alır. Mangana Sarayı'na koşar, imparatorun yanına girdiğinde Aleksius imparatorluk yüzüğünü çıkarıp ona verir ve zaman kaybetmeden basilius-imparator ilan edilmesi için emir verir. İoannes dediğini yapmak için doğruca Ayasofya'ya koşarak gider ve kısa bir törenden sonra patrik başına imparatorluk tacı-*

(117) Anna Comnena, *Alexiad*, s. 508.
(118) Niketas Khoniates, *Historia*, s. 3.
(119) a.g.e. s. 3.

nı koyar. Oradan çıkıp doğruca saraya döndüğünde İmparatoriçe İrene'in emriyle saray muhafızları olan Varangianlar içeri girmesine izin vermezler. Ancak parmağındaki imparatorluk yüzüğünü gösterince hepsi kenara çekilerek imparatoru selamlarlar."(120)

13 Eylül 1087 Pazartesi günü Konstantinople'da doğan ve 31 yaşında olan II. İoannes Komnenus (1118-43) Bizans İmparatorluğu'nun yeni hükümdarıdır. Anna Komnena'nın sonradan yazdığına göre, uyanıp imparatorun yanına vardıklarında artık iş işten geçmiş ve taht yeni sahibi bulmuştur.

Bizans-Roma'nın büyük imparatorlarından biri olan I. Aleksius Komnenus, o gece hayata veda eder. İmparatoriçe İrene kocasının ölümünden sonra kendine hâkim olamaz ve gözyaşları içinde kendini yerden yere atar. İmparatorlukta meşhur olan o güzelim saçlarını bile keser. Ancak bunu kocasının ölümü nedeniyle kederinden mi yoksa nefret ettiği oğlunun imparator olması nedenle mi yaptığı, pek anlaşılamaz.

Ertesi gün imparator, hiç de ona yakışmayacak sade bir törenle, İmparatoriçe İrene tarafından 15 yıl önce yaptırılan Christ Philanthros Manastırı'na gömülür. Aleksius Komnenus seçimini oğlundan yana yapmakla yine büyüklüğünü göstermiştir. Bizans'ın gelecekteki 25 yılına damgasını vuracak ve büyük imparatorlardan biri olacak II. İoannes Komnenus, artık ülkenin tek hâkimidir.

Ancak kız kardeşi Anna Komnena durumu kabullenemez. Kardeşini ertesi gün cenaze töreni sırasında öldürtmek için, çabucak bir plan hazırlar. Bunu yapacak kişilere büyük paralar vaat eder. Ancak durumu iyi gözlemleyen ve özellikle sarayda etkin bir haberleşme ağı olan Axuch, tören için gerekli önlemleri almıştır. İmparator törende sıkı koruma altındadır. Suikastçılar ise ortada yoktur. Çünkü çoğu, tören daha başlamadan yakalanmış ve hapsedilmiştir. Suikastçılar daha sonra idam edilir ama imparator, kız kardeşini herhangi bir şekilde cezalandırmaz.

Anna Komnena ise bir türlü niyetinden vazgeçmez. Üç ay sonra İmparator İoannes, dinlenmek üzere Altın Kapı'nın (Golden Gate-

(120) John Julius Norwich, *Byzantium: The Decline and Fall*, s. 61.

bugünkü surların Zeytinburnu girişinin hemen yanındaki kapı) yanındaki Philapation Sarayı'ndadır. Anna ve kocası Nikeforus Bryennius bu defa çok daha dikkatli bir plan hazırlayarak imparatoru katletmeye karar verirler. Plana göre Bryennius seçkin bir grup askerle sarayın yakınında buluşacak, imparator saraydan ayrılırken saldırıp, onu katledeceklerdir. Ancak aynı ismi taşıyan bir babanın oğlu olan Anna'nın kocası Nikeforus Bryennius, babasının 1077 yılında tahtı ele geçirmek için isyan ettiğini ve zamanın hükümdarı tarafından yakalanıp gözlerine mil çekildiğini bilmektedir. Bu nedenle son anda fikrini değiştirir ve suikastı yapacak askerlere verdiği randevu mahalline gitmez. Tam aksine saraya gelir ve imparatorun huzuruna çıkmak üzere izin ister. İmparator kendisini kabul ettiğinde de, ayaklarına kapanarak durumu açıklar. İmparator, onu ayağa kaldırarak teşekkür eder ve affettiğini söyler. Gerçekten sonraki 20 yıl boyunca Nikeforus Bryennius imparatorun sadık bir komutanı olur. İmparatorlukta yapacak çok işi olan imparator, özellikle sefere çıktığı zamanlarda, artık arkasında sürekli problem çıkaracak bir kız kardeşin bulunmasını istemez. Önlem almak zorundadır. Önce kız kardeşinin bütün mallarına el koyar ve bu suretle maddi kaynağını yok eder. Sonra saraylara girmesini yasaklar. Bununla da yetinmez, saçlarını kestirerek 34 yıl daha yaşayacağı bir kadınlar manastırına kapatır. Bu, Bizans tarihi açısından çok olumlu bir sonuç doğurur. Anna Komnena oturur, *Alexiad* adını verdiği ve babasının yönetimi süresince yaşadıklarını anlatan bir kitap yazar. Bugüne intikal eden bu kitap, tarihçiler için, içinden sübjektif anlatımlar ayıklanmak suretiyle önemli bir tarihi kaynak işlevi görür.

II. İoannes Komnenus, tahta geçtikten bir ay sonra 31 yaşına basar. Bir de takma adı vardır: "Güzel İoannes." Aslında bebekliğinden beri gerçekten çirkin bir çocuktur. Ona takılan bu isim, bir kinaye veya fiziki durumuyla alay etmek için değil, onun ruh güzelliğini ifade etmek içindir. Nitekim *Bizans Devleti Tarihi* isimli kitabında George Ostrogorsky onu şöyle anlatır: *"Çağdaşlarının ve daha sonraki nesillerin verdikleri hükme göre, İoannes (1118-43), Komnenoslu hükümdarların en büyüğü idi. Şahsında uzak görülüğü hedefinden şaşmaz bir enerjiyle birleştirmiş ve bu vasıflarının yanında dürüst ve kendisini zamanını çok aşmış bir şahsiyet haline getiren asil düşünceli, karakter sahibi bir hükümdardı. Ölçülü ve ılımlı, fakat gayesine ulaşmak hususunda sağlam ve eğilmez bir tutumla*

ve imkânın sınırlarını gözünden kaçırmayarak, babasının politikasını büyük bir ısrarla yürüttü."(121)

II. İoannes de babası gibi, aynı anda iki cephede birden savaşmaktan kaçınır. İlk hedefi Peçeneklerdir. Hâlbuki batıda Peçenek sorunu 30 yıl önce, 1091'de baba I. Aleksius Komnenus tarafından çözülmüştür. Peçeneklerden artakalanlar Bizans ordusuna katılarak I. Haçlı Seferi sırasında başarılı bir polis görevi yapmışlardır. Ancak imparatorluk arazisi dışında Tuna'nın kuzeyinde yaşayan ve aslında zararsız gibi görünen bir grup Peçenek daha vardır. Onlar 1122 yılında Tuna Nehri'ni geçerek ve etrafı yağmalayarak Trakya'ya kadar ilerlerler. İmparator II. İoannes Komnenus doğrudan duruma müdahale eder ve Peçenekleri müthiş bir bozguna uğratır. Çok sayıda Peçenek esir alınır. Bunların önemli bir kısmı Bizans ordusu içinde görevlendirilir ve böylece, 1122 yılından sonra tarihte Peçeneklerden bir daha söz edilmez.

İmparator Peçeneklerden sonra, batıda babasının zamanından beri huzursuzluk konusu olan Sırp sorununu da çözmek ister. Bu amaçla sefere çıkar ve Sırpları kesin olarak mağlup ettiği savaşta ele geçirdiği çok sayıdaki Sırp esirini Anadolu'ya yerleştirir. Ancak imparator, bir noktada hatalı hareket eder ve Venediklilere babası tarafından tanınan ticari imtiyazları kaldırır. Bu, Bizans'a pahalıya mal olur. Ege Denizi'ndeki Bizans adalarına saldıran Venedikliler, büyük bir zarara yol açarlar. Bunun üzerine imparator 1126'da Venedik'le eski imtiyazları tanıyan yeni bir anlaşma imzalar ve bu sorunu çözer.

Batıda bu defa Macar problemi çıkar. Macar kralının kardeşi Almus vaktiyle (1095 yılında) siyasi nedenlerle yanında oğlu ve yakın akrabası İrene'le (daha sonra İmparator II. İoannes'in eşi olur) birlikte Bizans'a sığınmış ve İmparator I. Aleksius tarafından Makedonya'ya yerleştirilmiştir. Yeni Macar Kralı Stefan, 1128'de Almus'un iadesini ister. Talebi reddedilince de saldırıya geçer. Tuna'yı geçip Belgrad ve Niş'i zapt eder. Bulgaristan'a girer, etrafı yağmalayarak Sofya'ya kadar ilerler. Sonra da ülkesine dönmek için ganimetlerle yola çıkar. Ancak imparator onu cezalandırmaya kararlıdır. Hızla Tuna Nehri'ni geçer, Macar ordusunu arkadan kuşatır ve büyük bir kısmını esir alarak Macar problemini sona erdirir.

(121) Georg Ostrogorsky, *Bizans Devleti Tarihi*, s. 348.

İmparator açısından, doğuya dönme zamanı artık gelmiştir. Asıl amacı, Malatya merkezli Danişmendlilere kesin bir darbe indirmektir. Çünkü Danişmend Sultanı Emir Gazi 1124'ten başlayarak üç yıl içinde Kayseri, Ankara, Kastamonu ve Çankırı'yı ele geçirmiştir. 1130'da ise, Ceyhan Nehri yakınlarında Antakya Prensi II. Bohemund'un yönettiği orduyu yok etmiş ve Bohemund'un kafasını kesip Bağdat'taki halifeye göndermiştir. İmparator II. İoannes Komnenus 1133'te yola çıkar. Bitinya ve sonra Pafloganya'da hızla ilerler. Kastamonu'yu ele geçirir. Komnenus ailesi zaten Kastamonuludur. Bu nedenle oranın özel anlamı vardır. Çevrede bulunan bütün şehirler, imparatora birer birer teslim olur. Böylece Malazgirt'teki kayıplar büyük ölçüde telafi edilmiş olur. Bu başarılardan sonra, imparatorun başkent Konstantinople'a dönüşü muhteşem olur. Şehir, surlardan başlayarak Ayasofya'ya kadar taklarla süslenir. Zafer konvoyunun en önünde esirler, onların arkasında savaşan birlikler, arkalarında komutanlar ve en arkada da imparator vardır. Altın Kapı'da "kar beyazı, uzun yeleli" dört atın çektiği araba imparatoru beklemektedir. "*İmparator bu arabaya binmekten feragat ederek, ona, uğruna canını bile feda edebileceği en sevdiği varlık Tanrı'nın Anası (Theodot) ikonasını yerleştirmişti. Bütün zaferlerini ona bağlamaktaydı ve bu ikona onun gözünde savaşların yenilmez yardımcısı ve idarecisiydi.*"(122) İmparator, elinde bir haç tutarak arabanın önünde yürümeye başlar. Halkın çılgınca alkışları arasında Ayasofya'ya gider ve kazandığı başarılar nedeniyle dualarını yaptıktan sonra Büyük Saray'a döner.

İmparator II. İoannes Komnenus ertesi yıl oğluyla birlikte tekrar sefere çıktığında çok sevdiği karısı İrene'nin ölüm haberini alır ve apar topar Konstantinople'a geri döner. Karısını defnettikten sonra da üzüntüsünü içine gömer ve o sırada orta Anadolu'da bulunan orduya katılır. Yaz sonlarına doğru imparatora başka bir haber ulaşır. Emir Gazi ölmüş ve yerine oğlu Muhammed geçmiştir. Muhammed babası gibi savaşçı değildir. İmparator başladığı seferine devam eder. Daha önce teslim olmayan Çankırı'yı almak için şehri kuşatır. Bir süre direnen şehir, sonunda teslim olur. Çankırı'da 2 bin kişilik bir garnizon bırakan imparator, 1135'te Konstantinople'a döner. Son beş yıl içinde başarıdan ba-

(122) Niketas Khoniates, *Historia*, s. 27.

şarıya koşan II. İoannes Komnenus, birçok bölgeyi imparatorluğa katarak özellikle kuzey ve orta Anadolu'da Bizans'ın durumunu güçlendirmiştir.

İmparatoru sürekli rahatsız eden bir sorun vardır ve henüz onun üzerine eğilmesi mümkün olmamıştır. Anadolu'nun güneyinde bulunan küçük bir Ermeni krallığı, Suriye'ye giden yolun üzerinde adeta bir diken gibidir. Geriye doğru bakıldığında, 1070'lerde Çukurova'ya yerleştirilen Ermeniler orada bir Ermeni krallığı kurmuşlardır. İlk hükümdarın oğlu Leon ise, 1129'dan itibaren Kilikya'daki çeşitli şehirleri ele geçirerek Anadolu'da Bizans toprakları ile Antakya prensliği toprakları arasında bir tampon bölge oluşturmuştur. Ancak Bizans'ın buna izin vermesine imkân yoktur. İmparator İoannes 1137 ilkbaharında orduyla yola çıkarak doğrudan Ermenilerin üzerine gider. Tarsus, Adana ve Misis hızla Bizans'ın eline geçer. Ortada Ermeni krallığı kalmamıştır, Kral Leon ve oğulları kaçarlar ama kısa bir süre sonra yakalanarak Konstantinople'a getirilirler. Tampon bölge kalmadığı için, imparator Ağustos 1137'de Antakya surları önüne gelir. II. Bohemund'un damadı olan Antakya Prensi Raymond de Poitiers, imparatoru törenle karşılar ve sadakat yemini eder. İmparator bir yıl sonra tekrar Antakya'dadır. Yine büyük bir törenle karşılanır. Ancak Antakya Prensinin dört yıl sonra 1142'de, Bizans'la yaptığı anlaşmalara uymayacağını açıklaması üzerine, imparator bu prensliği artık ortadan kaldırmak ve o bölgeyi tümüyle Bizans'a bağlamak düşüncesiyle sefer hazırlıklarına başlar. 1142 ilkbaharında, dört oğlunu da yanına alarak, orduyla birlikte doğuya hareket eder. Yaz sıcağında Antalya'ya vardığında tahtın vârisi büyük oğlu Aleksius hastalanır ve çok kısa bir süre sonra da ölür. Bu, imparatoru gerçekten müthiş bir üzüntüye sevk eder. İkinci ve üçüncü oğulları İsaak ile Andronikus'u kardeşlerinin cenazesini Konstantinople'a götürmek üzere görevlendirir. Konstantinople'da cenaze töreni tamamlandıktan sonra babalarıyla buluşmak için yola çıkan kardeşlerden Andronikus, muhtemelen kardeşinin ölümüne sebep olan virüsü kaparak, yolda ölür. Bu ise artık imparatorun zor katlanacağı bir acıdır. Ancak, yoluna devam etmek zorundadır. Başarılı geçen bir seferden sonra, 1143 yılının Mart ayında Toroslar civarında bir av partisi düzenler. Av sırasında kaza sonucu bir okla clinden yaralanır. Yara önemli değildir. İmparatorluk doktoru yarasını temizleyip sarar. Ancak işin kö-

tü tarafı okun ucunda zehir olmasıdır. Nitekim birkaç gün içinde imparatorun eli şişer ve enfeksiyon bütün vücuduna yayılmaya başlar. O zaman imparator, öleceğini anlar. Sağ kalan iki oğlundan büyüğü İsaak halen Konstantinople'da, Manuel ise yanındadır. 4 Nisan 1143 Pazar günü ölüm döşeğinde bulunan imparator, asilleri, yükse rütbeli görevlileri ve kumandanları yanına çağırır ve onlara şunları söyler: "*Benimle burada bulunan Romalılar! Önceki birçok imparatorumuz, atalardan miras kalan hükümdarlık görevini oğullarına bırakmayı doğru bulmuşlardı... Gördüğünüz gibi fani hayatın sonuna vardım... İşte bu nedenle benim size yararlı olacak bir tercihim var. Sizin acil ve gerekli olan çıkarlarınız için, geleneklere aykırı davranmaya hazırım... Sağduyum yaşça büyük olanı reddediyor ve daha iyi olanı (Manuel'i) tercih ediyor...*"(123)

I. Manuel Komnenus babasının önünde diz çöker. İmparator, yüzüğünü onun parmağına takar, imparatorluk tacını başına ve yanında duran erguvan rengi şalı da omuzlarına koyar. Dört gün daha yaşadıktan sonra, imparator 8 Nisan 1143 Cuma günü ölür.

Aslında daha birkaç kez yaşanan olaylar, sanki Manuel'in imparatorluğunun işareti olur. İoannes Kinnamos'un *Historia*'sında anlattığı gibi, Manuel daha çok küçük bir çocukken bir gece rüyasında nurani yüzlü bir kadın görür. Elinde imparatorların giydiği erguvan rengi pabuçlar vardır. Kadın Manuel'den, (imparator çocuklarının giydiği) mavi pabuçları çıkarıp kendisine vermesini ve erguvan renkli pabuçları giymesini ister. Ertesi sabah uyandığında, Manuel ağlamaya başlar ve rüyasında kendisine getirilen erguvan renkli pabuçları ister. Bakıcıları ne kadar uğraşsa da onu yatıştıramazlar ve imparatoriçeye haber verirler. İmparatoriçe gelir, oğlunu kucağına alır ve "*Haydi sevgili oğlum hikâyeyi bir de bana anlat,*" der. İmparatoriçe oğlunun rüyasını dinler ve akşam yemeği sırasında kocasına da anlatır. Birlikte gülerler. İkinci olay ise daha sonraki yıllardadır. Vaaz vermesi için, ermiş olarak kabul edilen bir keşiş imparatorun huzuruna çağrılır. İmparator vaaza katılmaları için dört oğluna da haber gönderir. Dört kardeş huzura girdiğinde vaiz ilk üç kardeşi selamlar, Manuel'in önüne geldiğinde ise saygıyla eğilir. İmparator neden böyle yaptığını sorunca keşiş, "Çünkü hepsinin içinde sadece o, bana imparator gibi göründü," diye cevap verir.

(123) John Julius Norwich, *Byzantium The Decline and Fall*, s. 84.

Niketas Khoniates *Historia*'sında bu konuyu şöyle anlatır: "*Niketas adında bir hadım Khonai'ın başpiskoposu idi. Bu adam... büyük bir falcı ve geleceği gören bir kişiydi... (1143'te) Manuel Armenia'dan Konstantinople'a Khonai üzerinden giderken... başpiskopos tarafından takdis edilmişti. Niketas, 'Evet bu delikanlı imparatorluğu yönetecek ve ağabeyi onun emri altına girecek. Tanrı bunu böyle kararlaştırmış, önceden saptamıştır,' dedi*"(124)

Mutlu evliliklerinden dört kız, dört erkek çocuk sahibi olan İoannes Komnenus ile İmparatoriçe İrene'nin (1088-1134) dini duygularının çok güçlü olduğu bilinmektedir. Bugün Ayasofya'da mozaiki bulunan İmparatoriçe İrene, 1118-24 yılları arasında Christ Pantokrator (Zeyrek Camii) Manastırı'nı inşa ettirir. Manastırın içinde ana kilise, bir kütüphane ve bir de hastane vardır. Karısının ölümünden hemen sonra, imparator kuzey bölümüne bir kilise daha yaptırır. Güney bahçesi ise imparator ve imparatoriçelerin gömüleceği mekân olarak hazırlanır. İmparatoriçe İrene, İmparator II. İoannes Komnenus, İmparatoriçe Bertha Sulzbach, İmparator I. Manuel Komnenus ve İmparator V. İoannes Palaeologus orada gömülüdür.

(124) Niketas Khoniates, *Historia*, s. 122-123.

I. Manuel Komnenus ve II. Haçlı Seferi
(1143-85)

"İmparatorların iyileştiremeyeceği yara, imparatorluk kudretinin yok edemeyeceği hiçbir haksızlık yoktur."

Karışıklıklarla geçen bir dönemden sonra Komnenusların Bizans tahtına geçmeleri ve başarıları, Bizans'ın hızla geriye gidişini belirli ölçüde yavaşlatır. Yeni İmparator I. Manuel Komnenus da onlardan biridir. Dedesi I. Aleksius Komnenus'un öldüğü yıl (1118) 28 Kasım Perşembe günü Konstantinople'da doğan I. Manuel Komnenus (1143-80), tahta geçtiğinde 25 yaşındadır. Ağabeyi İsaak ondan beş yaş büyüktür. I. Manuel önemli sayıda şahitler huzurunda imparator ilan edilmiştir, ancak o Konstantinople'dan çok uzakta, Kilikya bölgesindedir. Babasının cenazesini deniz yoluyla Konstantinople'a kendisi nakledecektir. Dedesinin ve babasının en sadık adamı olan Axuch'tan, babasının ölüm haberi Konstantinople'a ulaşmadan önce oraya gitmesini ister. Axuch önce tahtı emniyet altına alacak ve sonra da cenaze merasiminin hazırlıklarını yapacaktır.

Axuch Konstantinople'a vardığında ölüm haberi henüz oraya ulaşmamıştır, rahatlar. Önce I. Manuel'in ağabeyi İsaak'ı ve sonra da amcası İsaak'ı tutuklar, onları Chris Pantokrator Manastırı'na hapseder ve böylece tahtı emniyet altına alır. Kilise ileri gelenlerine önemli bir miktar (altın) rüşvet vererek, taç giyme töreninin hazırlıklarına devam edilmesini sağlar. Yeni imparator I. Manuel Komnenus, Konstantinople'a ağustos ayı ortalarında varır. İlk işi ağabeyi ve amcasını serbest bıraktırmak olur. Ardından babasının tahnit edilmiş cenazesini törenle annesinin yanına (Pantokrator Manastırı'nda) gömer. O sırada boşalmış patriklik makamına atama yaptıktan sonra da, Ayasofya'da yapılan törenle

taç giyer. Gerek babalarını gömerken gerek Ayasofya'da taç giyme töreni sırasında, Manuel'in ağabeyi ve akrabaları yanındadır.

I. Manuel Komnenus, babası kadar koyu tenlidir. Hatta (ileride göreceğimiz Korfu kuşatması sırasında) onu gören bir Venedikli, şöyle tanımlar: *"İmparator kılığında bir zenci."* Ancak Manuel'in babadan bir farkı vardır. Baba çok çirkin olduğu halde, o olağanüstü yakışıklı bir erkektir. *"Yüzü gençliğin verdiği bir güzellik saçıyordu. Ve gülümseyişi gönül alıcı idi. Dimdik durmadığı zaman bile boylu boslu, heybetli görünüşteydi. Teninin rengi, ne bir koltuk çürüteninki gibi beyaz ve solgun, ne de hep güneş altında yaşayan ve bu yüzden güneş ışınlarının kavurduğu kimselerde olduğu gibi koyu idi; aksine ten rengi çok açıkla çok yanık arasında tam orta karar olup, bu onun görünüşünü güzelleştirmekteydi."*[125] Bu anlatımıyla, Niketas Khoniates'in Manuel'e biraz iltimas geçtiği bellidir. Manuel aynı zamanda, doğuştan kumandan, hiçbir tehlikeden çekinmeyen cesur bir savaşçı ve iyi bir diplomattır. Eğlenceden büyük zevk alan, neşeli ve herkesi kolayca etkileyen bir kişilik sahibidir. Dededen ve babadan farklı olarak daha Batılıdır. Özellikle Haçlılarla olan ilişkileri onun dünya görüşünde önemli değişiklikler yapar ve Batılı âdetleri sarayda uygulamaya başlar. Ayrıca iki evliliğini de Batılı prenseslerle yapar. Blachernae Sarayı'nda Komnenusların artık neşeli bir yaşamları vardır. Yaklaşık 500 yıllarında yapımına başlandığı tahmin edilen Konstantinople'un yedinci tepesinde kurulu Blachernae Sarayı, daha sonra çeşitli dönemlerde yapılan eklemelerle (buna Anemas Zindanı da dahildir) bir kompleks haline gelmiştir. Haliç kenarındaki saraylarda da artık Batılı usuller geçerlidir. Zarafet her yerde kendini belli eder. Batıdaki gibi, şövalyeler arasında spor yarışmaları düzenlenmeye başlanır. Birçok kere bu yarışmalara imparator da katılır. Fakat bütün bunlardan, imparatorun sadece zevkusefa içinde olduğu zannedilmemelidir. O da babası gibi çok iyi yetişmiş bir asker ve kumandandır. Aynı zamanda, yanına hiçbir koruma almadan atına atlayıp düşman bölgesinde dolaşacak ve yakınlarının yüreğini ağzına getirecek kadar gözü kara birisidir. Bir yandan da tipik bir Bizanslı entelektüeldir. Sanat ve ilmi konuları okumaktan hoşlanmaktadır. Dini konularla yeteri kadar ilgilenmekle beraber, babası gibi dindar biri değildir. Özel hayatında kadınlara düş-

(125) Niketas Khoniates, *Historia*, s. 34-35.

künlüğünü saklamaz. İlk eşiyle evlendiğinin haftasında başka kadınlardan da ilgisini esirgememiştir. Hatta her iki yeğeninden, yani Theodora Vatatzina ile Maria Taronitissa'dan birer oğlu olur ve Theodora da resmi bir unvan verilerek sarayda yaşamaya başlar.

Babası İmparator II. İoannes Komnenus daha 1142'de, o sırada 24 yaşında olan oğlu Manuel'i Batılı bir prensesle evlendirip hanedanlar arasında bağ kurmaya çalışmıştır. Bunun için seçilen kişi, Alman kralı III. Konrad'ın bir Alman Prensesi olan baldızı Bertha Sulzbach'tır. En küçük erkek evlat olduğu için, o zamanlar hiç kimse Manuel'in imparator olmasını beklememektedir. Konstantinople'a gönderilen Bertha, dört yıl sarayın kadınlar bölümünde yaşar. Manuel imparator olur ve 1146'da Bertha Sulzbach'la evlenir ve o da imparatoriçe olur. Bertha gerçekten güzel ve akıllı bir kadındır ama bir türlü Bizans âdetlerine ısınamaz ve daima tipik bir Alman olarak kalır (imparatoriçe sadece iki kız çocuğu doğurur –biri bebekken ölür– ve 13 yıl sonra 1159'da vefat eder. Ancak imparatoriçeliği sırasında imparator ile Konrad arasındaki ilişkilerin iyi gitmesinde ve hatta 1148'de III. Konrad'ın Konstantinople'u ziyaretinde, oldukça başarılı bir diplomatik rol oynar).

İmparator tahta geçmek için, babasının başlattığı seferi durdurarak Konstantinople'a dönmek zorunda kalmıştır. Bundan istifade eden Antakya Prensi Raymond, Anadolu'nun güneyinde Bizans'a ait birçok kale ve şehri ele geçirerek hükümranlık alanını genişletir. Arkasından yapılan bu işlere çok kızan Manuel, kendisinin Konstantinople'dan ayrılması henüz mümkün olmadığı için, 1144'te Demetrius Brannas komutasındaki donanmayı ve karadan da Türk asıllı bir komutan olan Bursuk yönetimindeki orduyu Antakya prensinin üzerine gönderir. Brannas, sahilleri tarayarak prensliğe ait her türlü gemi ve deniz aracını tümüyle yok eder. Ordu da bütün bölgeyi işgal edip Bizans'a kazandırır. Raymond mecburen Antakya'ya çekilir.

O sırada Antakya için başka bir tehlike ortaya çıkar. Musul ve Halep Emiri İmadeddin Zengi, 25 günlük bir kuşatmadan sonra 1145'in Noel akşamı Edassa'yı (Urfa) alır ve halkı kılıçtan geçirir. Antakya'yı da ele geçirmek için yola çıktığını öğrenen Antakya Prensi Raymond, yardım istemek üzere soluğu Konstantinople'da alır. Ancak imparator tarafından kabul edilmez. Bir gün imparator babasının mezarını ziyarete gittiğinde Raymond'u da orada bulur ve ayaklarına kapanan prense dost-

ça davranır. Ertesi günkü kabulde, imparator Antakya'ya yardım göndermeyi vaat eder. Raymond da Antakya'ya döner. Ancak İmadeddin Zengi 1146'da bir hadım tarafından bıçaklanarak öldürülür ve Antakya bu tehlikeyi savuşturmuş olur.

İmparator, sürekli olarak Bizans şehirlerini yağmalayan Konya Selçuklu Sultanı Mesud'u cezalandırmak için 1146 yılında sefere çıkar. İki ordu Acroenus (Afyonkarahisar) yakınlarında karşılaşırlar. Savaş Bizans'ın zaferi ile sonuçlanır. Hatta Bizanslılar Konya surlarının önüne kadar gelir ama şehri alamazlar.

Öte yandan, Urfa'nın Müslümanların eline düşüşü ve orada yaşananlarla ilgili haberler batıya ulaştığında müthiş bir infiale sebep olmuştur. Bu duruma tepki olarak, I. Haçlı Seferi'yle kazanılan başarının getirdiği güvenle de, Avrupa'da yeni bir Haçlı Seferi düzenlenmesi fikri canlanır. Başı, Papa III. Eugenius çeker. Ancak o sırada çeşitli sorunlarla uğraştıkları için, ne İngiliz ne Alman ne de Sicilya kralı bu teklife başlangıçta olumlu bakarlar. O sırada en müsait durumda olan Fransa Kralı VII. Louis'dir. Fevkalade dindar olan Louis, Avrupa'nın en güzel kadını olan Aquaten Düşesi ve aynı zamanda Antakya Prensi Raymond'un yeğeni Eleanor Aquitaine'le evlidir (Eleanor Aquitaine bilahare VII. Louis'den boşanır ve İngiliz Kralı II. Henri'yle evlenir. II. Henri'den dört erkek çocuk sahibi olan Eleanor'un oğullarından en ünlüsü Arslan Yürekli Rişar'dır). Henüz 24 yaşında olan VII. Louis, daha önce verdiği bir emirle binlerce kişinin diri diri yakılarak ölümüne neden olduğu için, vicdan azabı çekmekte ve Kudüs'e hacca giderek günahlarından arınmayı düşünmektedir. Zaten Clairvaux'nun papazı Bernard da, vaazlarıyla bütün Fransa ve Almanya'yı ayağa kaldırmıştır.

VII. Louis 1146 yazında İmparator I. Manuel Komnenus'a bir mektup yazarak Haçlı Seferi'ne çıkacağını duyurur. İmparator, ilk Haçlı Seferi'nin imparatorluğa maliyetini ve 25 yıl önce dedesinin çektiklerini çok iyi bilmektedir. Ayrıca önce babası ve sonra da kendisi tarafından Konya Selçuklu sultanıyla kurulan hassas dengenin bozulmasından korkmaktadır. Buna rağmen VII. Louis'ye çok dengeli bir cevap verir ve kendisi açısından sakıncalı olmadığını yazar. Ayrıca yine aynı mektupta, karşılığı ödenmek şartıyla gerekli mühimmat ve yiyecek temin edebileceğini ve ne olursa olsun kendisine bağlılık yemini edilmesinin şart olduğunu bildirir. Papaz Bernard'ın Almanya'da uyandırdığı heyecan

nedeniyle, Mayıs 1147'de 20 bin kişiyle ilk yola çıkan Alman hükümdarı III. Konrad olur. Almanlar, disiplinin zor kurulabileceği ve bir kısmı hapis kaçkını serserilerden oluşan karma bir gruptur. Bizans topraklarına giren bu grup, yağmalamaya başlar. Ayrıca III. Konrad'ın yeğeni Frederik Barbarossa'nın Edirne yakınlarındaki bir manastırda keşişler dâhil herkesi katletmesi de, imparatorun korktuğunu başına getirir. İş isten geçse de, onları gözetleyip yolda refakat etmesi için gönderilen Bizans birlikleri duruma müdahale eder ve çıkan çatışmada belirli kısım serseri yok edilir. Yola devam eden Alman Haçlı grubu, eylül ortalarında Konstantinople surları önünde görülür. III. Konrad, imparatorun Çanakkale üzerinden Asya tarafına geçmesi teklifini reddeder.

Çok geçmez, Fransızlar daha az sayıda ve çok daha disiplinli bir birlikle yola çıkarlar. VII. Louis ve dünya güzeli karısı Eleanor Aquitaine de onunla birliktedir. Bizans topraklarına girdiklerinde geçtikleri bölgelerden gıda maddesi satın almak istediklerinde, Bizanslılar onlardan iki veya üç misli para isterler. Büyük güçlüklerle geçen yolculuktan sonra 4 Ekim günü onlar da Konstantinople surları önündedir. Aynı gün, imparatorun Selçuklu Türkleriyle bir barış anlaşması imzaladığı haberi gelir. Bu da, Fransızların Bizanslılardan en az Almanlar kadar nefret etmelerine neden olur. Ancak imparator açısından bu yola başvurulması zorunluluk gereğidir. Konstantinople surları dışında bulunan yaklaşık 30-35 bin kişilik bir gücün tahtı için tehlike olduğunu bilmektedir. Bunda haksız da değildir. Özellikle Kraliçe Eleanor, Bizans tahtını ele geçirmesi konusunda kocasını ikna etmeye çalışır. VII. Louis'nin amacı ise Kudüs'e gidip günah çıkarmak olduğu için, tahtı ele geçirmek fikrinden uzaktır.

İlk olarak bacanak III. Konrad ve birlikleri, hızla karşıya geçirilir ve Konstantinople bu ilk gelenlerin baskısından kurtulur. Ardından imparator, gerek VII. Louis gerekse Eleanor'u gayet sıcak bir şekilde karşılar. Onları her gün meşgul etmek için gezilere çıkarır ve akşamları sarayların birinde şölen niteliğinde ziyafetler verir. Sonunda Fransız Haçlı ordusu da Bizans tekneleriyle Anadolu yakasına taşınır. I. Manuel, Kudüs'e gitme niyeti olan VII. Louis'ye yoluna Bizans bölgesini kullanarak devam etmesini, aksi halde Selçuklu süvari birlikleri karşısında ağır kayıplar vereceğini, ayrıca kendisinin, mahalli kılavuzların gruba yol boyunca yardımcı olmaları için emir verdiğini söyler.

İmparator bölge valilerine gönderdiği emirle, yol boyunca olup bitenlerin kendisine her gün iletilmesini ister. İlk haberci, Fransız Haçlılarının ayrılmalarından sadece üç gün sonra Konstantinople'a ulaşır. Getirdiği habere göre Alman birlikleri Eskişehir (Dorylaean) yakınlarında Selçukluların taarruzuna uğramış ve 20 bin kişinin neredeyse tamamı yok edilmiştir. Çok az miktarda kurtulan arasında, imparatorun bacanağı III. Konrad ve onun yeğeni Frederik Barbarossa da vardır. Onlar, o sırada İznik civarına varmış bulunan Fransız ordusuna sağ olarak ulaşabilmişlerdir.

Diğer bir haberci ise başka bir bölgeden çok can sıkıcı bir haberle gelir. Sicilya Kralı Roger'in ordusu 1147 sonbaharında gemilerle Bizans'a doğru yola çıkmış, önce Korfu'yu, sonra Yunanistan'da Bizans ipekçiliğinin merkezi olan Korintos ve Theba'yı zapt etmişler ve her iki şehri de yağmalamışlardır. Sonra ipekçilik işiyle uğraşan kişileri de toplayıp gemilere yükleyerek Palermo'ya geri dönmüşlerdir. O sırada Haçlılarla uğraşan ve bütün enerjisini onlara harcayan imparator bu duruma çok kızar ama şimdilik yapacağı bir şey yoktur.

Arkasında ordusu kalmayan III. Konrad Efes'e ulaşır ama orada hastalanır. Bunun üzerine Konstantinople'a döner ve imparator da onu sıcak bir şekilde karşılar. Sağlık konusunda son derece tecrübeli olan I. Manuel Komnenus ve eşi Bertha Sulzbach, Konrad'ın tedavisiyle bizzat meşgul olurlar. Mart 1148'e kadar Konstantinople'da kalan III. Konrad, bir Bizans gemisine bindirilerek Kudüs'e gitmek üzere uğurlanır.

Anadolu'da yola devam eden Fransızlar ise imparatorun daha önce verdiği bilgilere itibar etmezler. Bizanslılardan nefret eden VII. Louis, Bizans hâkimiyetindeki sahil şeridi yerine burnunun doğrultusunda Selçuklu bölgesine dalınca, tam bir felaketle karşı karşıya kalır. Kendisi ve karısı Eleanor Aquitaine, canlarını zor kurtararak Antalya'ya ulaşırlar ve oradan Bizans gemileriyle Eleanor'un amcası Raymond'un prensliğini yaptığı Antakya'ya doğru yola çıkarlar. Antakya'da Raymond tarafından karşılanan çift, kaldıkları süre içinde büyük bir problem yaşarlar. Çünkü Eleanor genç bir kız iken, babasını ziyaret için Aquaten'e gelen (amcası) Raymond'a âşık olmuştur. Rivayete göre, Antakya'da tekrar karşılaştıklarında aşkı depreşir, kocasından boşanmaya ve Antakya'da kalmaya karar verir. Ancak ortada bir sorun vardır. Raymond, II. Bohemund'un

kızı Constance'la evli ve beş çocuk sahibidir. Ama onun gözü hiçbir şeyi görmez ve kararından vazgeçmez. VII. Louis'nin ise bir tek hedefi vardır, o da bir an evvel Kudüs'e varıp Kutsal Sepulchre Kilisesi'nde günah çıkarmaktır. Bu onda adeta bir saplantı haline gelmiştir. Kudüs'e doğru yola çıkmadan bir gün önce, karısı onunla birlikte gitmeyi reddeder. Ertesi sabah gün doğmadan Eleanor'un kapısı çalınır ve kafasına bir çuval geçirilir ve eli ayağı bağlanarak arabaya konulur. Böylece hep birlikte yola çıkar ve Mayıs 1148'de Kudüs'e varırlar. Çok geçmeden, onlara Konrad da katılır. III. Konrad ve VII. Louis uzunca bir süre Kudüs'te kalırlar. Bir Bizans gemisiyle, 8 Eylül 1148 Çarşamba günü önce Konrad ayrılır. Selanik'e vardığında bizzat imparator tarafından karşılanır ve beraber Konstantinople'a dönerler. Batı gelenek ve yaşam tarzına büyük hayranlık duyan imparator ile kral, artık iyi dostturlar. Bu arada imparatorun yeğeni ile Konrad'ın kardeşi, Noel'de evlenirler. III. Konrad Şubat 1149'da Almanya'ya döner.

Artık aralarında hiçbir ilişki kalmayan Fransa Kralı VII. Louis ile Eleanor, ayrı ayrı gemilerle ve birçok tehlike atlattıktan sonra Sicilya'ya varır, oradan da ülkelerine dönerler. Böylece II. Haçlı Seferi büyük bir başarısızlıkla sona ermiş olur. Manuel ise başından büyük bir belayı def ettiği için rahat bir nefes almıştır.

Güzel Eleanor VII. Louis ile Fransa'ya doğru yolda iken, amcası Antakya Prensi Raymond Halep'in yeni Emiri Zeyneddin'in oğlu Nureddin'le giriştiği savaşı ve aynı zamanda kellesini de kaybeder. Nureddin gümüş bir kâseye koyduğu Raymond'un kellesini, aynen II. Bohemund gibi, Bağdat'ta bulunan halifeye gönderir.

İmparator I. Manuel Komnenus, Korfu'nun düşman elinde bulunmasını stratejik açıdan uygun bulmamaktadır, Korfu'yu geri almak için donanmayı gönderir ve kuşatma hemen başlatılır. Aradan epey uzun bir süre geçer ve kış ayları gelir ama bir türlü Korfu ele geçirilemez. Bunun üzerine imparator, imparatorluk bayrak gemisiyle bizzat Korfu'ya gelir ve kuşatmanın kumandasını ele alır. Korfu, ertesi yılın temmuz ayında tekrar Bizans'ın elindedir.

Bu süreçte, Avrupa'da yeni dengeler oluşmaya başlamıştır. Bir tarafta Fransa, Sicilya ile onlar tarafından desteklenen Macarlar ve Sırplar vardır. Diğer tarafta ise Almanlar, Venedikliler ve Bizanslılar. İlk grubun arkasında başka bir etkin güç daha vardır, o da papalık makamı-

dır. Ancak Şubat 1152'de Alman hükümdarı III. Konrad birden ölür. Yerine I. Frederik Barbarossa geçer ve bu da Avrupa'daki bütün dengeleri tekrar değiştirir. Frederik Barbarossa azılı bir Bizans düşmanıdır ve Roma İmparatorluğu'nun vârisi olarak Bizans'tan daha çok, kendisini görmektedir. Bu, iki imparatorluk arasındaki ilişkileri ve güveni önemli ölçüde zedeler. Daha doğrusu Avrupa'da dengeler yeniden değişmeye başlar ve artık Bizanslılar ile Almanlar rakip hale gelirler.

Balkanlar'da ise durum düzelmiş görünmektedir. Macarlarla savaş sona erdiği gibi, Kiev tahtında Bizans taraftarı bir hükümdar vardır. Sicilya için harekete geçmeyi planladığı sıralarda, 1154 yılında, imparator iyi bir haber alır. Bizans'ın baş belası Sicilya Kralı Roger, şubat ayında Palermo'da ölmüştür. Yerine geçen oğlu William ise ilk yıllarında zevkine düşkün, tembel ve babasının hiçbir özelliğini taşımayan bir genç izlenimini vermektedir. Zorda kalmadığı sürece harekete geçmeyi hiç düşünmemektedir. Bu durumda da Bizans için şartlar olgunlaşmış görünmektedir. Bizans donanması 1155'te, İtalya'da Ankona'ya varır. Buradan başlayan yeni Bizans seferi başarıyla devam eder ve kısa zamanda Apulia'nın en önemli kentleri bir bir ele geçirilir. 150 yıl sonra Ankona'dan Tarentum'a kadar bütün bölgeyi ele geçiren Bizans, böylece İtalya topraklarına tekrar yerleşmiş olur.

Bu büyük başarı, I. Manuel Komnenus'un aklına Doğu ve Batı Roma İmparatorluğu'nu tekrar bir araya getirme ve bir dünya devleti kurma fikrini düşürür. Ancak bu, o günün şartları içinde sadece güzel bir rüyadır. Çünkü Bizans'ın İtalya'ya yerleşmesi Avrupa'da tehdit olarak algılanmıştır. O güne kadar Bizans'la müttefik olan Venedik bile, Alman ve Norman (Sicilya) ittifakına katılır. 1156 yılında Norman Kralı William'ın Bizans kuvvetlerini beklenmedik bir şekilde kesin bir yenilgiye uğratması da, Manuel'in rüyasını sona erdirir.

Aynı yıl, diğer can sıkıcı bir haber de Kıbrıs'tan gelir. Vaktiyle Manuel Anadolu'nun güneyindeki Ermeni Krallığı'na son verdiğinde, kralın oğlu Toros'u rehin olarak Konstantinople'a getirmiştir. Ancak Toros daha sonra kaçar, Urfa'da yeğenine sığınır ve bir süre sonra diğer kardeşlerini de yanına çeker. Ardından da hep birlikte topladıkları güçlerle, ailenin Toros Dağları'nın tepesindeki villasına yerleşirler. Giderek güçlenen Toros ve etrafındakiler, Adana bölgesinde tekrar bir Ermeni Krallığı kurmaya çalışırlar. Nitekim 1151'de, Adana'nın güneyinde Mamistra'daki

(Misis-Yakapınar) Bizans valisini öldürürler. Bu tarihten sonra dört yıl boyunca bir türlü ele geçiremedikleri gibi, ittifak yaptıkları yeni Antakya Prensi Raynald Chatillon ile birlikte, 1156 yılında Kıbrıs'a baskın şeklinde çıkarma yaparlar. Bu beklenmedik saldırıya karşı Bizans güçleri kahramanca savaşırsa da karşı taraf sayıca çok üstündür. Kıbrıs'ı ele geçirmelerinin ardından, Ermeni ve Antakya Prensliği güçleri o güne kadar Kıbrıs tarihinde görülmedik bir katliama girişirler. *"Kıbrıs, o 1156 ilkbaharında başına gelenlerden sonra bir daha belini doğrultamayacaktı. Kuzeyden güneye tüm ekili tarlalar sistemli bir biçimde harap edilmiş, tüm sürüler boğazlanmış, saraylar, kiliseler ve manastırlar yağmalanmış, taşınmayan her şey orada parçalanmış ve yakılmıştı. Kadınların ırzına geçilmiş, ihtiyarların ve çocukların gırtlakları kesilmiş, zengin adamlar rehin olarak götürülürken, yoksulların boynu vurulmuştu. Raynald adadan ganimet yüklü olarak ayrılmadan önce tüm Rum rahiplerini ve keşişlerini toplattırmış, hepsinin burnunu kestirip sakat bir halde Konstantinopolis'e göndermişti."*(126)

Bu gelişme imparatoru müthiş kızdırır. Hemen hazırlıklara girişilir, 1158'de her şey tamam olduğunda imparator, başta süvari birlikleri olmak üzere Bizans ordusuyla birlikte hızla Kilikya'ya (güney Anadolu'nun ortasındaki bölge) dalar. Ancak Toros ile ailesi bu arada kaçar ve Toros Dağları'nın tepelerindeki kalelerine sığınır. Raynald ise, imparatorun güçlü bir orduyla gelişiyle büyük bir korku ve telaşa kapılmıştır. Çünkü imparatorluk ordusuna direnmesinin mümkün olmayacağını bilmektedir. İmparatora hemen haber gönderir ve özür dilemek için huzura kabul edilmesini diler. Talebi kabul edilir. Raynald üzerine basit bir kıyafet giyer ve başı açık, ayakları çıplak olarak ordugâha kadar gelir. O sırada imparator, ordugâhta kurulu muhteşem imparatorluk çadırındadır. İmparatorluk kıyafetiyle tahtında oturan I. Manuel Komnenus, hırpani kılığıyla içeri giren ve ayaklarına kapanmak üzere kendini yere atan Raynald'a, bakmaz bile, etrafındakilerle sohbete devam eder. Daha sonra lütfeder, hâlâ ayaklarına kapanmış durumdaki Raynald'a bakar ve "*Siz imparatorluğa en büyük zararı verdiniz. Kardeş kanı döktünüz,*" der. Ardından da şartlarını ileri sürer. Bu şartlar, Antakya kalesinin bir Bizans garnizonu tarafından teslim alınması,

(126) Amin Maalouf, *Arapların Gözünden Haçlı Seferleri*, s. 149.

birliğin ihtiyaçlarının Antakya Prensliği tarafından karşılanması ve oraya Latin patriği yerine bir Ortodoks patriği atanmasıdır. Raynald hepsini kabul eder, imparator da onun ayağa kalkmasına müsaade eder. Hayatını kurtararak çadırdan çıkan Raynald, hemen Antakya'ya döner.

Çok geçmez, ordugâha bu defa Kudüs Kralı III. Baldwin (1143-1162) gelir. 30 yaşında ve gerçek bir entelektüel olan Baldwin, imparatorun ağabeyi İsaak'ın henüz 13 yaşındaki kızı Theodora'yla evlidir ve imparatorla ilk defa karşılaşmaktadırlar. Baldwin, Raynald'un affedildiği haberine bozulursa da, kamp yerinde on gün kalır. Bu süre içinde Baldwin ile imparator, gerçek iki dost haline gelirler.

Artık I. Manuel'in doğuda Antakya Prensliği ve Kudüs Krallığı üzerindeki üst konumu, yani onların Bizans'a olan bağlılığı, tamamlanmıştır. Bu gelişmenin ardından imparator, 11 Nisan 1159 Pazar günü Antakya'ya muhteşem bir giriş yapar. Şehre girişte imparator, atının üzerindedir. Kudüs Kralı Baldwin kral olduğuna dair hiçbir işaret taşımayan bir atla, onu geriden takip etmektedir. Antakya Prensi ise, yaya olarak ve imparatorun atının üzengisini tutarak yürümektedir. Bu görüntü, devletlerarası hiyerarşinin tam bir sembolüdür. Kapıda onları, patrik karşılar. Doğruca St. Peter Katedrali'ne giderler ve orada yapılan ayinden sonra hep birlikte, prenslik sarayındaki ziyafete katılırlar. Kutlamalar sekiz gün boyunca devam eder. Gündüz yarışmalar düzenlenir. Sade bir Antakyalı gibi davranmaya özen göstererek halkın arasına katılan I. Manuel Komnenus'u, Antakya halkı gerçekten çok sever. Ancak düzenlenen av partisi sırasında geçirdiği küçük bir kaza sonucu Baldwin'in kolunun kırılması, imparatorun biraz canını sıkar. Sağlık konusunda tecrübeli ve eğitimli olan imparator, aynen III. Konrad'a yaptığı gibi, Baldwin'e bizzat ve hemen müdahale eder. Kırılan kolu desteklerle o şekilde sarar ki, prensliğin saraydaki doktorları, imparatorun yaptığından başka yapılacak bir şeyin zaten olmadığını söylerler.

Artık gitme zamanı gelmiştir. İmparatorun şahsında Bizans ile Antakya Prensliği ve Kudüs Krallığı arasında o güne kadar görülmeyen sıcak ve yakın ilişki kurulmuştur. Şimdi sıra Halep Emiri Nureddin'in cezalandırılmasındadır. Orduyla Halep'e doğru yola çıkan imparator, sınıra geldiğinde Nureddin'in elçileri tarafından karşılanır. Elçiler ona emirin sulh teklifini iletirler. Emir bu teklifle, daha önceki savaşlarda esir aldığı altı bin Hıristiyanı serbest bırakacağını ve ayrıca Selçuklu

Türkleri üzerine sefer düzenlediğinde Bizans'a katılacağını teyit etmektedir. İmparator teklifi kabul eder, ardından da Konstantinople'a dönmek üzere yola çıkar. Bu anlaşma hem Antakya hem de Kudüs'te büyük bir buruklukla karşılanır. Ancak, imparatorun da kendisine göre nedenleri vardır. Hükümdarlığı pek tehlikede değildir ama yine de her ihtimale karşı Konstantinople'dan uzak kalmak istememiştir. Ayrıca Halep de Konstantinople'a çok uzaktır ve böyle bir sefer için orduyu hırpalamaktan kaçınmıştır. Ancak imparator daha yoldayken, acı bir haber ulaşır. Kendisine iki kız çocuğu veren ve ismi İrene olarak değiştirilen İmparatoriçe Bertha Sulzbach, 29 Ağustos 1159 Cumartesi günü ölmüştür. İmparator, *"Onu muhteşem bir törenle, babasının tesis etmiş olduğu Pantokrator Manastırı'na defnettirdi. Ancak yarı ölü yarı yaşar bir biçimde gerekli matem süresini atlatır atlatmaz yeni bir zevce aramaya başladı; çünkü bir oğula baba olmayı çok arzuluyordu."*(127)

İmparator 25 Aralık 1161'de, Antakya Prensi Raynald'ın üvey kızı Maria ile Ayasofya'da törenle evlenir. Ancak, erkek çocuğu olması için yedi yıl daha bekleyecektir.

I. Manuel Komnenus yine de Konstantinople'da üç aydan fazla kalamaz. Hemen ordunun başına geçmek ve Anadolu'ya gitmek zorundadır çünkü Selçuklu Sultanı II. Kılıçarslan dört koldan saldırıya geçmiştir. Kılıçarslan bu defa karşısında, Bizans dışında, Sırp prensinin gönderdiği bir birlik, Peçenekler, Raynald'un Antakya birliği ve Halep Emiri Nureddin'i bulur. Baş edemeyeceğini anlayınca pes eder ve imparatora sulh teklifinde bulunur. Yapılan anlaşmaya göre, Kılıçarslan o zamana kadar işgal ettiği bütün Bizans şehirlerini boşaltmak zorunda kalır ve böylece 1161 başlarında eski sınırlara dönülmüş olur.

İmparator, II. Kılıçarslan'ı Bizans'a davet eder. Bu davet Kılıçarslan tarafından kabul edilir. Bir Türk asıllı sultan, ilk defa Bizans'ı ziyaret edecektir. Muhtemelen iki aylık bir hazırlıktan sonra II. Kılıçarslan, yanında yakın adamlarıyla birlikte imparatorluk gemilerinden biriyle Anadolu'dan Rumeli tarafına geçer ve bir tören birliği refakatinde ve Bizanslıların şaşkın bakışları arasında, kendisini Büyük Saray'da bekleyen imparatorla buluşmaya gider. İmparator, II. Kılıçarslan'ı Bizans'ın ihtişamıyla etkilemeye kararlıdır ve başında imparatorluk tacı, üzerin-

(127) Niketas Khoniates, *Historia*, s. 79.

de muhteşem bir elbise ve onun da üzerinde inciler ve kıymetli mücevherlerle süslenmiş erguvan renkli peleriniyle, bir kürsü üzerine kurulmuş altın bir tahtta oturmaktadır. Çok daha sade bir kıyafetle içeri giren sultanı ayakta karşılar. Misafirinin oturması için hazırlattığı taht biraz daha alçaktır. Sanki ona, kimin üstün olduğunu göstermek istemektedir. Diğer yandan Türk âdetlerine göre, misafire özel itibar göstermek esastır. II. Kılıçarslan bu yüzden biraz şaşırır ama pek aldırmaz, kendisine hazırlanan tahta oturur. Bir süre sohbetten sonra, imparatorla sultan hazırlanan muhteşem sofraya geçer ve yan yana yer otururlar. Zaten çok hoşsohbet olan I. Manuel ile II. Kılıçarslan arasında buzlar kısa zamanda erir ve iki arkadaş gibi konuşmaya başlarlar. Sultanın hoş bir tarafı vardır ve Manuel, aksanı biraz farklı olsa da, onun eğitimi sırasında Grekçe öğrenmiş olmasından etkilenir. Ancak iki taraf arasında âdet ve görgü farkı olduğu da çok belirgindir. İmparator, saraylardan birini II. Kılıçarslan'a tahsis eder. Sultana yemekler her gün altın tabaklarla gönderilir ve bu tabaklar asla geri alınmaz. II. Kılıçarslan, *"Kendisine çok saygı gösterilen bir konuk olarak bir süre İmparator Manuel'in yanında kaldıktan (12 hafta) ve imparatorun hazinesinden güzel hediyeler aldıktan sonra, kolu koltuğu bunlarla dolu, sevinçle, yeniden ülkesine döndü."*(128)

O sırada Tripoli'de bulunan Kudüs Kralı III. Baldwin'in sağlığı giderek bozulmaktadır. Hemen Kudüs'e gitmek için yola çıkar. 1162 yılının Şubat ayında Beyrut'ta ölür. Henüz 31 yaşındadır. Ölüm haberi, ondan çok hoşlanmış olan I. Manuel'i çok üzer.

Bu arada Kral Geza da ölür ve yerine oğlu III. Stefan Macar tahtına geçer. Ertesi yıl, 1163'te, Manuel yeni kral III. Stefan'a bir elçi gönderir ve küçük kardeşi Bela'yı Bizans'a gönderdiği takdirde onu kızıyla evlendireceğini ve kendisinden sonra tahta geçmesi için caesar yapacağını bildirir. Gerçekten Bela Konstantinople'a gelir, vaftiz edilerek Aleksius ismini alır ve despot unvanı verilir. Dört yıl geçer ama III. Bela ile Manuel'in kızının evlenme töreni bir türlü gerçekleşmez. O sırada imparatoriçe hamile kalır ve 1169'da bir erkek çocuk doğurur. Bu da söz konusu evliliğin gerçekleşme ihtimalini ortadan kaldırır. I. Manuel

(128) Niketas Khoniates, *Historia*, s. 82-83.

Komnenus, Aleksius ismini verdiği oğlunu 1172'de müşterek imparator ilan eder. Artık Bela'nın tahta geçmesi söz konusu değildir. Zaten III. Stefan aynı yıl ölür, Bela Macaristan'a hareket eder ve imparatorun desteğiyle Macaristan'ın yeni kralı olur. Yaşadığı sürece de Macaristan Bizans'ın dostu olarak kalır.

Bizans'la Venedik arasında menfaat ilişkisi ve işbirliği oldukça uzun zamandır devam etmektedir. Ama Venediklilere verilen imtiyazlar giderek yük haline gelmeye başlar ve I. Manuel diğer İtalyan şehir devletleriyle (örneğin 1169'da Cenova, 1170'te Pisa ile) ticari anlaşmalar yapar. Bu anlaşmalar Venedik'le ilişkileri gerginleştirir. İmparator Venedik'e verilen imtiyazlardan kurtulmak üzere 1171'de gerekli hazırlıkları yapar ve 12 Mart günü, çoğu Konstantinople'da olmak üzere 10 bin Venedikli tutuklanır, gemileri dâhil bütün mallarına el konur. Venedik durumu eski haline getirmek için çeşitli elçiler gönderir. Bunlardan birisi de ileride IV. Haçlı Seferi sırasında tanışacağımız Enrico Dandolo'dur. 1180 yılında imparator ölene kadar bir türlü anlaşmaya varılamaz. I. Manuel çeşitli bahanelerle onları oyalar. Venedik'le Bizans'ın aralarının düzelmesi için bir on yıl geçmesi gerekecektir.

II. Kılıçarslan'la yapılan barış anlaşmasının üzerinden on yıl geçmiştir. Bu on yıl süresince aralarındaki samimi ilişki devam eder, *"Birbirlerine yazdıkları mektuplarda imparator ona 'oğlum' diye hitap ediyor, sultan da imparatora 'baba' diyordu. Ama bütün bunlara rağmen birbirlerine gerçek dostlukla bağlı değildiler."*(129) Aslında yaptıkları anlaşmanın birçok şartına da uyulmamıştır. Selçuklu Sultanı daha elverişli şartlarla barış teklifinde bulunsa da I. Manuel Komnenus bunları reddetmiş, hatta sultanlığın sınırlarına yakın iki kaleyi yeniden inşa edip güçlendirmiştir. Bu arada Manuel, II. Kılıçarslan'ın 1173'te hem Halep Emiri Nureddin hem de Frederik Barbarossa ile işbirliği yaptığından da haberdar olmuştur. Nureddin'in 1175'te ölümüyle Selçuklu-Bizans ilişkileri kesilir ve hazırlıklarını tamamlayan imparator, 1176 yazında büyük bir orduyla Konya'ya doğru sefere çıkar. Bizans ordusu Denizli yakınlarına geldiğinde II. Kılıçarslan tekrar barış teklifinde bulunur. İmparator kabul etme eğilimindedir. Ordunun genç komutanları ise, II. Kılıçarslan'ın zayıf olduğu için böyle bir teklifte bulundu-

(129) a.g.e., s. 85.

ğu, dolayısıyla bu fırsatın bir daha ele geçirilemeyeceği düşüncesindedirler ve savaş için ısrarlı olurlar. Ancak Bizans ordusu, 17 Eylül 1176 Cuma günü Myriokefolon civarında Selçuklu ordusunun tuzağına düşer. İmparatoriçe Maria'nın erkek kardeşi Baldwin'in yönettiği süvari birliklerinin Selçuklulara saldırması da savaşın kaderini değiştirmez ve Baldwin savaş alanında ölür. Çarpışmalar geç saatlere kadar sürer. Bizans adına durum ümitsizdir. Hava kararmak üzeredir, imparatorun tuzaktan kurtulabileceği bile belli değildir ve gece karanlığından istifade ederek kaçmayı planlamaktadır. Bir ara, keşiften dönen ve şaşkın görünen bir komutan imparator Manuel'e etrafta hiçbir Selçuklu birliğinin görünmediğini söyler. İmparator rahatlar ve yola çıkmak için hazırlanmaya başlar. Rivayete göre, tam bu sırada, bir Selçuklu habercinin kendisini görmek istediği haberini iletirler. Haberci yanında altın eyerli ve yine altınla bezeli şalla süslenmiş bir at getirmiştir. İmparatorun karşısına geldiğinde, "*Sultanım Kılıçarslan eski dostluklarının nişanesi olarak, size bu atı hediye olarak gönderdi* (bu biraz da altın tabaklarla gönderilen yemekler ve ayrılırken verilen hediyeler için kinaye olmalıdır). *Kendisi, eski sulh teklifini yinelemektedir. Ancak, imparator da dostluğunun bir nişanesi olarak sultanlık sınırında yeniden inşa ettiği iki kaleyi yıkıp oradaki birlikleri geri çekmelidir, dileğinde bulunmaktadır*," der. Manuel bu kadar şanslı olabileceğine inanamaz, "*Dostum ve oğlum Kılıçarslan'a selamlarımı söyleyin, yaptığı teklifi kabul ediyorum,*" diye karşılık vererek haberciyi gönderir. Ardından da yanındaki diğer komutanlara dönerek şunları söyler: "*Büyük İmparator Romanus Diyojen'in 105 yıl önce uğradığı Malazgirt bozgunundan sonra, bu savaş onunla ölçülemeyecek kadar büyük bir kaybı temsil etmektedir. Tanrı yanımızda olduğu için daha büyük bir felakete uğramadan kurtulduk,*" der.

İmparator I. Manuel Komnenus sözünde durur ve iki kaleyi de yıktırır. Ardından da Konstantinople'a döner ancak bu savaş imparatorun şöhretine müthiş bir darbe indirmiştir. Alman İmparatoru Frederik Barbarossa'dan aldığı mektup, onu en az savaş yenilgisi kadar yaralar. Çünkü Barbarossa mektubunda, gerçek Roma imparatorunun kendisi olduğunu söyler ve Manuel'in kendisine itaat etmesini ister.

Bütün bunların yanında imparator, Ortodoks ve Katolik Kiliseleri arasında birliği sağlamak için de uğraşı vermiştir. Bir ara Papa IV. Hadrian'la yapılan müzakereler olumlu sonuç verecek gibi görünse de, pa-

panın her zamanki gibi bütün kiliseler üzerinde üstünlük sağlama isteği bazı zorlukları beraberinde getirir. Zaten imparatorluk halkı bu gelişmelere sıcak bakmaz ve karşı çıkar. Yapılan tüm müzakereler sonuçsuz kalır, 1169 yılında Papa III. Aleksander zamanında her şey kopar ve iki kilise bölünmüş olarak kalır.

İmparator 9 yaşındaki Aleksius için eş olarak Fransız Kralı VII. Louis'nin üçüncü eşinden olan 7 yaşındaki kızı Agnes'i seçer. Yapılan görüşmeler olumlu sonuç verir ve Agnes Konstantinople'a gönderilir. İki yıl sonra 2 Mart 1180 Pazar günü Büyük Saray'ın kilisesinde yapılan törenle, 11 ve 9 yaşlarındaki iki çocuk evlendirilir ve Aleksius babası tarafından daha önce müşterek imparator ilan edildiği için, Agnes de imparatoriçe olarak taç giyer.

Selçuklulardan aldığı yenilgiden çok etkilenen ve bunu bir türlü kabullenemeyen imparatorun sağlığı giderek bozulmaya ve gerek bedenen gerekse zihnen zayıflamaya başlar. Her gün astrologlarla birlikte geleceğini tartışır. Ancak 1180 Eylülü'nde hızla kötüleşir ve 24 Eylül Çarşamba günü ölür. İmparator I. Manuel Komnenus ertesi gün yapılan büyük bir törenle Pantakrator Kilisesi'ne, çok sevdiği ilk eşinin yanına gömülür.

Altıncı Komnenus hükümdarı olan I. Manuel Komnenus şüphesiz dedesi ve babasından daha başarılı, becerikli ve gerçekten çok parlak bir imparatordur. Ayrıca dedesi ve babasının çok akıllı siyaseti sayesinde belirli noktaya gelmiş bir imparatorluğu devralması da şansı olur. Hem Doğuda —son savaş hariç ki o da az zararla atlatılır— hem Batıda parlak başarılara imza atar. Çünkü o sadece iyi bir askeri komutan değil, aynı zamanda bir diplomasi dehasıdır. En önemli avantajlarından biri de, fevkalade ikna edici bir üsluba sahip olmasıdır. Onun zamanında Bizans İmparatorluğu, 500 yıl önce Heraklius zamanından bu yana en zengin dönemini yaşar. Bu dönemde bütün bölgelerde imar faaliyetleri ve kilise yapımı devam eder, refah ülkenin her tarafına yayılır. Ticari faaliyetler refahı arttıracak ölçüde gelişir ve genişler. Konstantinople dünyanın en büyük ticaret, ithalat ve ihracat merkezi haline gelir. Manuel zamanında başkent nüfusu en az 500 bin, hatta bir milyona yakındır ve dünyada o büyüklükte başka şehir yoktur. Barbarossa'nın ülkesi dâhil Batıdaki tüm ülkelerde, Manuel dünyanın en güçlü hükümdarı olarak kabul edilir. En büyük talihsizliği, yerine bıraktığı oğlunun çok küçük, vasisi olacak olan annesi Maria'nın da çok tecrübesiz olmasıdır.

• • •

Bizans tahtında şimdi, 10 Eylül 1169 Çarşamba günü Konstantinople'da doğan II. Aleksius Komnenus (1180-83) vardır. II. Aleksius Komnenus'tan önce tahta çıkan son üç imparator döneminde, Bizans istikrarı yakalamış görünmektedir. I. Aleksius Komnenus (1081-1118) 37 yıl, oğlu II. İoannes Komnenus (1118-43) 25 yıl, torunu I. Manuel Komnenus (1143-80) 37 yıl olmak üzere toplam 99 yıl boyunca imparatorlukta ne bir isyan olur ne de Bizans'ın iki ordusu karşı karşıya gelir. İsyan yoluyla imparatorluk makamını elde etme düşüncesi sanki unutulmuş gibidir.

Manuel öldüğünde oğlu II. Aleksius Komnenus 11, naip olan annesi Maria ise 30'lu yaşların ortasındadır. İmparator henüz çocuktur, o yaşta hiçbir şeyle ilgilenmemekte ve zamanını oyun oynayarak geçirmektedir. İmparatoriçenin ise Antakyalı bir Latin olması ve bir Latin'in Bizans tahtını naip olarak bile işgal etmesi, pek kabul edilecek bir durum değildir. Üstüne üstlük imparatoriçenin kendisine en yakın danışman olarak Manuel'in yeğeni (ve Kudüs kraliçesinin amcası) Aleksius'u ataması, herkesi tedirgin eder. Yaygın bir söylentiye göre yeğen Aleksius aynı zamanda, güzelliği dillere destan olan İmparatoriçe Maria'nın sevgilisidir. Latin olması nedeniyle Bizans halkı imparatoriçeye zaten ısınamamış iken, devletin en üst makamına getirdiği sevgilisi Aleksius'un kendini beğenmişliği, beceriksizliği ve Batı taraftarı politikası da halkın nefretini yoğunlaştırır. Hem içeride hem de dışarıda her şey kötüye gitmeye başlar.

1182 yılı geldiğinde, artık imparatorluk ailesinden akıllı bir adamın görevi devir alma zamanı geldiği fikri iyice yaygınlaşmıştır. Akla ilk gelen, o sırada Karadeniz bölgesinde valilik yapan (Manuel'in amcası İsaak'ın oğlu), Andronikus Komnenus'tur. Andronikus 64 yaşındadır ancak çok daha genç göstermektedir. Uzun boylu, çok yakışıklı bir adamdır. Kadınlar arasında büyük şöhreti olan ve skandalları nedeniyle zamanında epey azar işiten Andronikus, bir taraftan da fevkalade hoşsohbet ve gerçek bir entelektüeldir. İmparator I. Manuel Komnenus ise ondan hiçbir zaman hoşlanmamış, tahtta gözü olabileceği düşüncesiyle onu hep Konstantinople dışına göndermiştir. Ayrıca dünya görüşleri de farklıdır. Andronikus, Batı taraftarı politikaya ve feodal aristokrasinin güçlenmesine daima karşı olmuştur.

Tahtta daima gözü olan ve kendisine gelen raporlardan imparatoriçe ve sevgilisinin Batı taraftarı politikalarına tepkilerin giderek arttığını öğrenen Andronikus Komnenus yola çıkar. 1182'nin Ağustos ayı başında Konstantinople'a yaklaştığında, onu durdurmak için gönderilen ordunun komutanı da ona katılır ve tahtla arasında hiçbir engel kalmaz. Andronikus'un geldiğini öğrenen bir grup taraftarı şehrin Latin bölgesine saldırır. Kadın, çocuk ve hatta hastanedeki hastalar da dâhil olmak üzere tam bir katliam yaparlar. Özellikle Venedik bölgesinde yapılan katliam, müthiştir. Ancak daha Konstantinople'a adım attığı anda vuku bulan bu şiddet ileride Andronikus'a pahalıya mal olacaktır. Büyük Saray'a varır varmaz verdiği ilk emir İmparatoriçe Maria'nın sevgilisi Aleksius'un tutuklanması ve gözlerinin kör edilmesi olur. İmparator II. Aleksius Komnenus'la imparatoriçe ise bir imparatorluk villasına kapatılırlar.

I. Andronikus ilk zamanlarda İmparator II. Aleksius'un hamisi rolünü oynar. İmparatorun ablası ve onun kocasını, devlet aleyhine oldukları iddiasıyla ortadan yok eder. Daha sonra, imparator II. Aleksius annesi Maria'nın idam kararını imzalamak mecburiyetinde bırakılır ve imparatoriçe idam edilir. Eylül 1183'te, I. Andronikus imparator tarafından müşterek imparator ilan edilir. Ardından, 24 Eylül 1180 Çarşamba günü imparator olan II. Aleksius üç yıl sonra yine aynı gün (24 Eylül 1183 Cumartesi), sadece 14 yaşında iken boğazlanarak Boğaziçi'nden denize atılır.

1118 yılında muhtemelen Konstantinople'da (İmparator Manuel ile aynı yıl) doğan I. Andronikus Komnenus (1183-85), Bizans'ın yeni imparatorudur. Yeni imparator vakit kaybetmez, öldürttüğü imparatorun 12 yaşındaki eşi Agnes ile evlenir.

Diğer taraftan I. Andronikus, idaredeki aristokrat sınıfının soygunlarına son vermek için daha en başından en sert önlemleri almaktan çekinmez. Ayrıca Konstantinople'da ve eyaletlerde aldığı önlemlerle yönetim yapısını düzenlerken , artık düzelmesinden ümit kesilen birçok mekanizmayı da yeni baştan kurar. Örneğin, memuriyetlerin satılması usulüne son verir. Memuriyetlere ehil kişileri atar. Rüşvetle amansız bir mücadeleye girişir. Rüşvet almanın cezası idam olur, yüzlerce kişi hayatını kaybeder. Ayrıca halkı ezen vergi tahsildarlarının görevlerine son

verir ve vergileri halkın tahammül edebileceği noktaya çeker. Devlet o zamana kadar kazaya uğrayan gemilerin yağmalanmasına müdahale etmemekte iken, I. Andronikus kazaya uğrayan gemilerin yağmalanmasını yasaklar ve uymayanları yağmaladıkları gemilerin direklerine asar. Onun şu sözü çok önemlidir: *"İmparatorların iyileştiremeyeceği yara, imparatorluk kudretinin yok edemeyeceği hiçbir haksızlık yoktur."*

Ancak, uygulanan iyileştirmelerin temelinde şiddet vardır ve çok kere, şiddetin şiddet doğurması kaçınılmazdır. Bir süre sonra, verilen her ceza idamla son bulmaya başlar. Katliam aristokrat sınıf için de hiç durmaz. İmparator yarattığı kan gölünde boğulmaya başlar. Giderek hem çok çabuk sinirlenir, hem de şüpheciliği hastalık haline gelir. Bu şiddete karşı yavaş yavaş ortaya çıkan mukavemet ise onu çılgına çevirir, daha şiddetle davranmaya ve ölüm emirlerini birbiri ardına imzalamaya başlar. İmparatorun eline düşenler, işkence edildikten sonra öldürülürler. Bazen infazı imparator bizzat yapar. Sonunda bu durum bir taraftan da devlet açısından bir zaafı meydana getirir. Artık ordunun ve idarenin başında ehil kimse kalmaz. İdarede başlayan düzelme de böylece iflasla sonuçlanır. Bizans'ın I. Manuel Komnenus döneminde parlamaya başlayan yıldızı, hızla sönmeye yüz tutar.

Uzun süredir sözüne sadık olan Macar Kralı III. Bela, İmparatoriçe Maria'nın idamını bahane eder ve Sırplarla işbirliği yapıp 1183'te sırayla Belgrad, Niş ve Sofya'yı ele geçirir, buraları yağmalar ve tahrip eder. Diğer yandan Anadolu'da da isyanlar başlar. İlk olarak (Manuel'in kardeşi İsaak'ın oğlu) İsaak Komnenus, Kıbrıs'ta bağımsızlığını ilan eder. Buna karşı imparator, Kıbrıs kralının Konstantinople'daki bütün yakınlarını idam ettirir.

I. Andronikus Komnenus'un zulmünden kaçan I. Manuel'in yeğenlerinden ve yine ismi Aleksius Komnenus olan biri, Sicilya Kralı William'a sığınır. Konstantinople'daki durumu anlatarak, kralı Bizans'a saldırması konusunda ikna eder. Artık eğlence düşkünü William gitmiş, tecrübesi artan ve devletine sahip çıkan bir William gelmiştir. William Haziran 1185'te yeni bir Norman istilası başlatır. Önce Dürazzo'ya çıkarma yapan Normanlar, kısa sürede şehri ele geçirirler. 103 yıl önceki Robert Guiskard olayı tekrar eder gibi olsa da, bu defa durum farklıdır. Normanlar, çok güçlü oldukları zamanda bile Bizans'ın en önemli ikinci şehri olan Selanik'e kadar gitmeye cesaret edememiş, daha doğ-

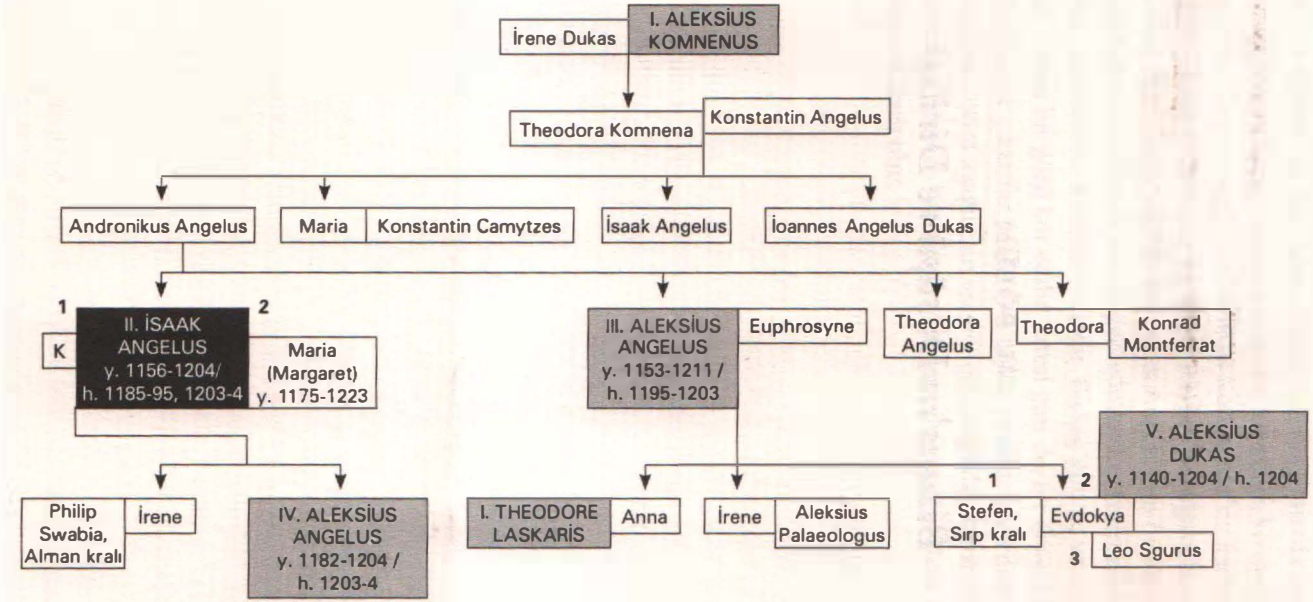
rusu güçleri buna yetmemiştir. Bu defa hiçbir mukavemetle karşılaşmadan, ağustos başında Selanik önüne gelirler. Bir Norman filosu ise bir hafta sonra Selanik Limanı'na girer. Bütün kabiliyetli komutanlar birer birer ortadan kaldırıldığı için Selanik şehrinin müdafaasında gerekli önlemlerin alınması hiç düşünülmemiştir. Mukavemet çok sürmez ve 24 Ağustos Cumartesi günü şehir Normanların eline geçer. Bu defa, Konstantinople'daki Latinlerin uğradığı katliamın intikamını almak bahanesiyle şehir bir taraftan yağma edilirken, bir taraftan da işkenceyle kadın, çocuk ve yaşlı ayrımı yapılmaksızın (en az 5 bin kişi) katledilir. Kiliseler dahi yağmadan kurtulamaz. Ayrıca kiliselerin içlerine pislerler ve bütün ikonaları yakarlar. Bizans'ın uluslararası bir ticaret merkezi olan Selanik, yerle bir olur. Norman ordusunun katliam haberi Konstantinople'da bomba gibi patlar. İmparator hemen birlikleri hazırlar ve Konstantinople'a doğru yola çıkan Normanların üzerine gönderir ama başarılı olamaz. Bu arada Konstantinople'a bir Norman filosu da denizden yaklaşmaktadır. İmparator I. Andronikus Komnenus, şehrin müdafaasını güçlendirmek için tedbirler almaya başlar. Bu arada, ölüm cezalarında hız kesmediği gibi (kendi ifadesine göre idam emri vermediği günü boşa geçmiş gün saymaktadır), geceleri etrafına topladığı genç kızlarla âlem yapmaya da devam etmektedir. Konstantinople imparatorun terörüne teslim olmuş gibidir. Sonunda imparator, çok riskli bir karar verir ve İmparator I. Aleksius Komnenus'un (1081-1118) kızı Theodora'nın torunu İsaak Angelus'un tutuklanmasını emreder. Gerçekte İsaak Angelus, imparatoru tedirgin etmemek için sürekli politika dışında kalmaya özen göstermiştir. Bu durumda İsaak Angelus kaçar ve Ayasofya'ya sığınır. Haberi alan halk da Ayasofya'nın etrafında toplanmaya başlar. Çok geçmeden Ayasofya'ya, İsaak'ın amcası İoannes Dukas da gelir. Sabaha kadar meşaleler yakan halk, Ayasofya meydanını terk etmez. O gece hapishaneler basılır ve mahkûmlar serbest bırakılır. Ertesi sabah gün doğarken de İsaak Angelus imparator ilan edilir. O sırada şehir dışındaki kendine ait villada zevkusefa içinde bir gece geçiren imparator, haber kendisine ulaşır ulaşmaz Büyük Saray'a döner. Birliklerin hemen toplanıp isyancıya haddini bildirmesi için emir verdiğinde hiç kimse onu dinlemez. Bu durumda, kaçması gerekmektedir. Hemen üzerindeki imparatorluk kıyafetini çıkarıp basit bir köylü kıyafeti giyer ve henüz çok genç olan eşi Agnes ile çok sevdiği metresini ala-

rak kendisini bekleyen bir kadırgaya doğru yollanır. O sırada gemi azıya alan isyancılar Büyük Saray'ı basarak baştan aşağı soyar, kıymetli her şeyi yağma ederler. İmparator I. Andronikus Komnenus'un kadırgası çok ileri gidemez. Gönderilen başka bir imparatorluk kadırgasıyla yakalanır ve boynundan demirlerle bağlı olarak İsaak Angelus'un huzuruna getirilir. Eşi kendisinden ayrılarak saraya geri gönderilir. Andronikus'un da sağ eli kesilir ve Anemas Zindanı'na atılır. Birkaç gün aç ve susuz zindanda kalır. Sonra bir gözü kör edilir. Ertesi gün de, bir deveye bindirilerek halkın önüne çıkartılır. Halk onu taşlar ve eline geçirdiği her şeyi üzerine yağdırır. Sonra ayağından asar ve en sonunda da parçalara ayırarak öldürürler. Böylece Komnenus sülalesinin son temsilcisi de tarih sahnesinden çekilmiş olur.

VI. BÖLÜM

Bizans'ın Düşüşü ve Dirilişi

ANGELUS HANEDANI (1185-1204)

Not: (y) İmparatorların yaşadığı tarihleri, (h) hükümdarlık sürelerini, (ö) ölüm tarihini göstermektedir.

Angelus Hanedanı
(1185-1203)

"...Kimin evrakı imparatora verilirse derhal imzalanıyordu... İster dilekçeyi veren karada yelken açmak (!) veya denizde çift sürmek (!) teklifinde bulunsun..."

II. İsaak Angelus'un elinde tahta oturmaktan başka seçenek kalmaz. 1156 yılında Konstantinople'da doğan II. İsaak Angelus (1185-95 ve 1203-04), Angelus Hanedanı'nın ilk temsilcisi olarak Bizans'ta böylece hüküm sürmeye başlar. Aslından Angeluslar aristokrat bir aile değildir. Aileye asalet sağlayan, İmparator I. Aleksius Komnenus'un (1081-1118) küçük kızı Theodora'dır. Theodora, geçmişi bir hayli karanlık ancak çok yakışıklı bir adam olan Alaşehirli Konstantin Angelus'la evlenir. Angeluslar da böylece imparatorla yakın akraba olur ve kısa zamanda yükselerek servet sahibi olurlar. İki kuşak sonra asaletlerinden kimse şüphe etmezken, sonunda torun II. İsaak Angelus'un tahta ulaşmasıyla Angeluslar Bizans'ın yeni hanedanını kurmuş olurlar.

O sırada Norman ordusu Konstantinople'a 200 km uzakta, donanması ise Marmara'dadır. İmparator savaşa son vermek amacıyla barış teklifinde bulunur. Teklifi Normanlar tarafından reddedilince, o sırada elde kalan en kabiliyetli komutan Aleksius Branas'ı ordunun başına geçirir. Karşılarında herhangi bir güç kalmayan Norman ordusu ise, geçtikleri yerleri yağmalayıp elde ettiklerini aralarında paylaştıkları gibi, el koydukları yiyecek ve içeceklerle sabahlara kadar keyif yaparlar. Bu da doğal olarak, bir orduda olması gereken disiplini de yok eder. Üstelik uzun süredir ülkelerinden ayrı kalan askerler arasında bulaşıcı hastalıklar da hızla yayılmaya başlar. İşte tam bu sırada 7 Kasım 1185 Perşembe günü, Dimitrika yakınlarında karşılarına Aleksius Branas komutasındaki Bizans ordusu çıkar ve Branas Normanların önemli bir kısmını yok eder. Haber Selanik'e ulaştığında, üç ay önce başına gelenleri unutmamış olan halk ayaklanır ve ellerine geçen, o sırada pek de savunacak güçleri kalmamış

Normanları son ferdine kadar keserler. Norman donanma ise olup bitenden habersiz, kara ordusunun gelmesini beklemektedir. Durumu öğrendiklerinde, geride kalan eski gücünden eser kalmamış ve perişan haldeki Norman birliklerini toplarlar. Önce Selânik'ten kaçma fırsatını bulanları, sonra Dürazzo ve Korfu'dakileri alarak ülkelerine geri dönerler. Bizans, yaklaşık 20 yıla yakın bir süre için, başındaki Norman belasını def etmiştir.

Bu haber Macar Kralı III. Bela'ya ulaşınca, o da daha önce işgal ettiği bölgeleri terk eder ve Bizans'la yeni bir dostluk anlaşması imzalar. Şansı II. İsaak Angelus'a yardım etmiş ve iyi bir başlangıç yapmıştır. Ama hepsi bu kadardır. Daha sonra Kıbrıs'ı ele geçirmek için gönderdiği filo, eli boş döner.

II. İsaak Angelus, 1186 yılının Ocak ayında Macar Kralı III. Bela'nın kızı Margaret ile (sonra ismi Maria olarak değiştirilir) evlenir. Böylece o sıra Avrupa'nın en güçlü krallarından biriyle yakın akrabalık ilişkisi kurulmuştur.

İmparator, devlet yönetimi konusunda çok tecrübeli değildir ve imparatorluğu tümüyle kendi özel mülkü sanmaktadır. Konstantinople için herhangi bir tehlike söz konusu değilse, imparatorun keyfini bozacak hiçbir şey de yok demektir. Çeşitli eyaletler düşman saldırısına uğramış ya da sahiller yine korsanlar tarafından yağmalanmış, umurunda bile değildir. Vergi memurlarının giderek halkı ezmesine aldırmamaktadır. Devlet arazisi zaten ona gelmeden küçülmüştür ama onun zamanında Bizans'ın idari sistemi ile ordunun belkemiğini teşkil eden tema sistemi tümüyle çöker. I. Andronikus Komnenus zamanının tam aksine, taşradaki büyük arazi sahipleri giderek zenginleşir. Eyaletlerdeki idare mekanizmaları ise mahalli arazi sahiplerinin hizmetine girerler. Bu da yavaş yavaş merkezden ayrı bir otorite yaratmaya başlar.

Nitekim merkezin güçsüzlüğünü fark eden ilk kişi, Normanları mağlup eden başarılı komutan Aleksius Branas olur. Kendisini Edirne'de imparator ilan ettikten sonra tahtı ele geçirmek için Konstantinople'a yürür ama kısa zamanda yakalanarak idam edilir.

İmparator II. İsaak Angelus, sadece Konstantinople'la sınırlı yaşamanın tehlikesini birden fark eder ve ayaklanan Bulgarlarla Sırpların üzerine gider. Başlangıçta başarılı da olur ancak 1187'de yeni bir sefere çıktığında, Bizans ordusu büyük kayıplar verir. Aynı sırada Anadolu'da isyan çıktığı haberini de alınca, Bulgar ve Sırplarla anlaşmak mecburi-

yetinde kalır. Böylece Balkanlar'da iki yeni devletin kuruluşu ve Bizans hâkimiyetinin sona erişi, resmen kabul edilmiş olur.

En şok edici haber ise ekim ortasında gelir. Kudüs, Müslümanların eline düşmüştür. 13 yıl geriye gittiğimizde, 1174'te, IV. Baldwin henüz 13 yaşında Kudüs Krallığı tahtına oturur. Çok genç olmasına rağmen basiretli ve akıllı biri olan yeni Kudüs Kralı ne yazık ki bir süre sonra cüzama yakalanır. O zaman için tedavisi olmayan bu hastalık nedeniyle büyük ıstırap çeker ama bu, yönetimine hiçbir zaman yansımaz. Henüz 17 yaşında iken Selahattin Eyyubi'ye karşı 1177'de kazandığı zafer ona efsanevi bir şöhret kazandırır. IV. Baldwin 1185 yılında öldüğünde, taht yeğeni 8 yaşındaki V. Baldwin'e geçer ama o da bir yıl yaşar. Bu defa taht, küçük kralın üvey babası Guy Lusinyan geçer. Ancak Lusinyan beceriksiz ve haris biridir. En büyük şanssızlığı ise, karşısında Kudüs'ü alma konusunda kesin kararlı olan Selahattin Eyyubi'nin bulunmasıdır. Mısır'da hâkimiyetine sağlamlaştıran Eyyubi, Mayıs 1187'de cihat ilan ederek Kudüs için yola çıkar. Temmuz ayında ise Kudüs hâkimiyetindeki bölgeye girer ve Hatin'de Lusinyan'ı yenip esir alır. Akka, Nablus, Yafa ve Beyrut sırayla düşer. 20 Eylül Pazar günü Kudüs önüne varır. Şehri savunanlar gerçekten kahramanca savaşır ama ancak 12 gün dayanırlar. Lusinyan'ın yerine geçen Balian şehrin teslimi için Selahattin Eyyubi'yle görüşür. Balian'ı çok önceden tanıyan ve onun iyi bir komutan olduğunu bilen Eyyubi, oldukça yumuşak olan teslim şartlarını kabul eder. Bu şartlara göre Eyyubi, Kudüs halkının 20 bin kişilik fakir nüfusu için herhangi bir fidye ödemeyecek, yalnız 7 bin kişi için ödeme yapacaktır. Anlaşmadan sonra Selahattin Eyyubi ordusunun başında 2 Ekim Cuma günü Kudüs'e girer ve böylece en büyük rüyasını gerçekleştirmiş olur. Şehir teslim alındığında ne bir kişinin burnu kanar ne de en ufak bir yağma olayı olur. Fidye ödensin ödenmesin, Kudüs halkının çok önemli bir kısmı serbest bırakılır. Bunlardan 13 bini şehirde kalır.

Selahattin bin Yusuf Eyyub (Selahattin Eyyubi) (1171-93) 1138 yılında Tikrit'te doğar. Arap-Kürt bir aileden gelmektedir. Başlangıçta Musul ve Halep Emiri İmadeddin Zengi'nin, o ölünce de amcası Şirkuh'la birlikte oğlu Nureddin Mahmud Zengi'nin hizmetine girer. Nureddin Mahmud Zengi, amca Şirkuh'u 1164 yılında Mısır'da yapılacak sefer için komutan olarak atar, Selahattin de onunla birlikte üç sefere katılır. 1169 yılına ka-

dar kâh Haçlılarla kâh Müslümanlar arasında yapılan savaşlara katılan Selahattin sonunda, amcasının ölümü üzerine Suriye birliklerinin komutanlığına ve daha sonra da meliksıfatıyla Mısır vezirliğine atanır. 1171 yılında Fatimi Hanedanı ve Halifeliğini ortadan kaldırarak, Mısır'ın tek hâkimi ve Eyyubi hanedanının kurucusu olur. Nureddin Mahmud Zengi 1174 yılında Şam'da ölür. Yerine 11 yaşındaki oğlu As-salih geçtikten sonra 1181'de, Suriye'nin yönetimi de Selahattin Eyyubi'ye geçer. Böylece Müslümanlar arasında yıllardır süren parçalanma sona erer. Artık Bağdat'ta tek halife ve Müslümanların da tek hükümdarları vardır. Başkentini Şam'a nakleden Selahattin Eyyubi, 4 Mart 1193 Perşembe günü ölür.

Kudüs'ün Müslümanların eline geçme haberi batıda bomba gibi patlar ve kısa bir süre önce papa seçilmiş olan VIII. Gregory, yeni bir haçlı seferi için çağrı yapar. O sırada batının üç büyük hükümdarı; Fransa Kralı II. Filip Augustus, Bizans'ın gerçek düşmanı Alman İmparatoru I. Frederik Barbarossa ve İngiliz Kralı Arslan Yürekli Rişar'dır. Rişar, III. Haçlı Seferi'nin yıldızıdır ve Eleanor Aquitaine'in üçüncü oğludur.

Rişar ve II. Filip Augustus Bizans'ın başına dert olmazlar, çünkü deniz yolunu tercih ederler. Rişar tarafından gönderilen ilk birlikleri taşıyan birkaç gemi yolda fırtınaya tutulur ve mecburen Kıbrıs'ta Limasol Limanı'na sığınır. Karaya vuran bu gemilerde hem ordunun ihtiyacı için gerekli parayı taşıyan gemi, hem de Arslan Yürekli Rişar'ın nişanlısı vardır. Bu yüzden yardım göreceklerinden emindirler ama tam aksi olur. Kıbrıs'ın aç gözlü yeni kralı İsaak Komnenus paraya el koyar ve verdiği emirle ayırım yapmaksızın, karaya çıkanların hepsini tutuklatıp hapseder. Yaklaşık on gün sonra, 6 Mayıs 1191 Perşembe günü Rişar da Kıbrıs'a varır. Gemileri ve gemicilerinin başına gelen durumu öğrenen Rişar müthiş sinirlenir ve birliklerini sahile çıkararak hücum emri verir. Zaten onlara göre çok az sayıda olan Kıbrıs birlikleri ve İsaak Komnenus teslim olur. İngilizler de böylece, hiç akıllarından geçirmedikleri halde Kıbrıs'ın yeni hâkimi olurlar. Bizans'a ihanet ederek bağımsızlığını ilan eden İsaak Komnenus zincirlere bağlanarak Tripoli'ye gönderilir ve orada bir zindana atılır.

27 Mart 1188 Pazar günü I. Frederik Barbarossa Haçlı seferine katılacağını ilan eder ve 11 Mayıs 1189 Perşembe günü, önceki iki Haçlı seferinde görülmedik bir güçle, çoğunluğu asker, tahmini 100 bin kişiyle ve yanında oğlu IV. Frederik olduğu halde yola çıkar. Kara yolunu seçmiş ve

daha önce bu durumdan Bizans imparatorunu da haberdar ederek anlaşma imzalamıştır. Ancak Barbarossa'nın Bizans şehri olan Filipe'yi adeta düşman şehri gibi işgali ve ardından Adrianopolis'i (Edirne) ele geçirip yağmalaması ve üstüne Selçuklu sultanıyla ilişki kurduğu haberi, Bizans'ta tedirginlik yaratır. Bu durumda Bizans'ın tek şansı vardır, o da Selahattin Eyyubi'yle bir ittifak anlaşması yapmaktır. Yapılan görüşmelerden sonra II. İsaak Angelus'la Eyyubi, Alman ordusunun Anadolu'ya geçişine engel olmaya karar verirler. Durumu öğrendiğinde Barbarossa da Konstantinople'u ele geçirmek için ordusuyla yola çıkar, ayrıca oğluna da bir donanmayla hareket etmesi için emir verir. Ciddi bir tehlikeyle karşı karşıya olan Bizans, mevcudiyetini korumak için Barbarossa'yla anlaşma yapmak mecburiyetinde kalır. Buna göre Alman ordusu Bizans gemileriyle Çanakkale Boğazı'ndan Anadolu'ya taşınacak ve Bizans bu orduya uygun fiyatlarla yiyecek sağlayacaktır. Daha önce kurulan temasta, Selçuklu Sultanı II. Kılıçarslan Haçlı ordusunun topraklarından salimen geçmesini garantilemiştir. Karşı sahile geçiş tamamlanır ve Alman ordusu Mayıs 1190 başlarında Selçuklu topraklarına girer ve tam bir yıl içinde, tahminlere göre ordu dışında sefere katılanlar yarıya inmiştir. Ayrıca Anadolu'da bulunan bazı Türkmen birlikleri de Haçlı ordusuna saldırılar ve baskınlar yapmakta, imparatorun da buna canı sıkılmaktadır (Almanların yarı yarıya azalmasının bu saldırılar ve daha önce Trakya'da yaşanan çatışmalardaki kayıplar kadar, özellikle Bizans bölgesinde onlara çok az lojistik destek verilmesinden de kaynaklandığı anlaşılmaktadır). Haçlı ordusunun bu kayıplarında Selçukluların da payı olduğunu düşünen imparator Frederik Barbarossa sonunda 18 Mayıs Cuma günü Konya'ya saldırır ve şehri işgal eder. Bütün gıda maddelerine ve binek hayvanlarına el koyar, ancak fazla kalmaz ve beş gün sonra da Konya'dan Silifke'ye doğru yola çıkar.

10 Haziran Pazar günü olağanüstü sıcak bir havada güneydeki Ermeni bölgesine vardıklarında, Barbarossa yeterli yiyecek desteği alacağından emindir. Zaten iki gün sonra Ermeni Prensi, Barbarossa'yı Silifke'de törenle karşılayacaktır. 67 yaşındaki Frederik Barbarossa, o gün atına atlar ve Göksu Nehri'nin civarında gezintiye çıkar. Bundan sonrası kesin olarak bilinmemekle beraber, muhtemelen serinlemek amacıyla suyu pırıl pırıl olan ve bel boyunu da aşmayan derinlikteki Göksu Nehri'ne girer. Bir süre sonra atı, üzerinde sahibi olmadan karargâha geri döner. Askerler hemen Barbarossa'yı aramaya çıkarlar. Ama çok geç kalınmıştır. Barbarossa

bu oldukça sığ olan suda yüzükoyun düşerek, boğularak ölmüştür. Sonradan tespit edildiğine göre, Alman imparatoru kalp krizi geçirmiştir. İşin en enteresan tarafı, Bizans'ın şaşaalı geçmişini bir türlü unutamayan ve kıskanan, ömrü boyunca azılı bir Bizans düşmanı olan ve sürekli Bizans'ın düşmanlarıyla ittifak yapan Frederik Barbarossa, Bizans topraklarında hayatını kaybetmiştir.. İmparatorun ölüm haberi ordu içinde bomba gibi patlar. Barbarossa'nın cesedi ordu cerrahları tarafından o günün şartlarına göre, pek de başarılı sayılamayacak şekilde (sirkeye batırılarak) tahnit edilir. Önce her kafadan bir ses çıkar. Barbarossa'nın oğlu durumu kurtarmaya çalışır, ama güçlerin önemli kısmına kumanda eden Alman prensleri Almanya'ya dönmeye karar verirler. Geride kalan, sayıları oldukça azalmış Haçlı birlikleri de oğul Dük VI. Frederik komutasında Barbarossa'nın cesediyle yola devam ederler. Bilmedikleri yol boyunca çeşitli tuzaklarla karşılaşan bu birlikler, Antakya'ya vardıklarında Antakya Prensi III. Bohemund tarafından karşılanırlar. İmparator Barbarossa, hemen ertesi gün Antakya Katedrali'ne gömülür. Ancak Barbarossa'nın bazı kemikleri oğlu tarafından Akka'ya getirilerek oradaki katedrale konulur. Mezarı ise 78 yıl orada kalır. 1268'de Antakya'yı ele geçiren Mısır Sultanı Baybars katedrali yaktığında mezarı da yok olur. Tarihin garip cilvesi olarak, Bizans'ın en önemli dini ve siyasi merkezlerinden biri olan Antakya, Barbarossa'nın mezarını dahi muhafaza edemez.

Diğerleri, Arslan Yürekli Rişar ve II. Filip Augustus ordularıyla birlikte salimen bölgeye ulaşırlar. Kudüs'ü almaları mümkün olmasa da Akka'yı geri almayı başarırlar ve Kudüs Krallığı'nın merkezi yaparlar. Ancak Aslan Yürekli Rişar'la Selahattin Eyyubi 2 Eylül 1192 günü bütün dinlere mensup kişilerin ibadetlerini Kudüs'te yapmaları konusunda anlaşırlar. O da ordusunu toplayarak geri döner.

II. İsaak Angelus 1195'te, iktidar hırsıyla yanan ağabeyi Aleksius tarafından, karısı ve askerlerin yardımıyla bir saray darbesiyle düşürülür. O sırada II. İsaak Trakya'dadır ve kaçmaya karara verir. Ancak Makedonya'da Stirga şehrinde yakalanarak Konstantinople'a getirilir ve gözlerine mil çekildikten sonra Anemas Zindanı'na kapatılır (Anemas Zindanı, Blacherhae (Tekfur) Sarayı kompleksi içinde yer almaktadır. I. Aleksius Komnenus zamanında isyan eden Anemas isimli bir komutan 1107 yılında bu zindana ilk kapatılan kişi olduğu için, ismini ondan aldığı tahmin edilmektedir.)

Tahtta yeni bir Angelus vardır ama bu Angelus, kendini III. Aleksius Angelus Komnenus (1195-1203) olarak isimlendirir. Gençliğinde İmparator I. Andronkius Komnenus'a karşı isyanlara karıştığında yakalanmamak için kaçar, birkaç yılını güneyde, Müslüman emir ve hükümdarların arasında geçirir. Hatta bazı kayıtlara göre 1185 yılında Latinler tarafından tutuklandığında, on yıl sonra başına neler getireceğini bilmeyen küçük kardeşi İmparator II. İsaak Angelus tarafından kurtarılır.

Küçük kardeş İsaak pek başarılı imparator olmasa bile iyi niyetle hareket etmiş ve kısmen de olsa çeşitli başarılara imza atmasını bilmiştir. Yeni İmparator III. Aleksius ise hırslı ama yeteneksiz ve savurgandır. O dönemin canlı şahitlerinden Niketas Khoniates, *Historia* adlı eserinde şöyle yazar: "*... Şimdi tahtta olan III. Aleksios kardeşini tahttan indirmekle kendini mahvettiğini, kendisini de aynı konuma koyduğunu hiç anlamadı... III. Aleksios tahta çıkmasına yardım edenleri verdikleri destek için ödüllendirdi... Mantıksız ve manasız bir şekilde herkesin isteklerini yerine getirmek üzere İsaakos'un askeri operasyonlar için biriktirdiği paraları dağıtmaya başladı. Bu hesapsız dağıtım sonunda her şey tükenince, dilekçe verenlere ufak verimli çiftlikler ve kamu gelirlerini dağıttı. Bunlar da bitince şanlı mevkileri ve unvanları dağıttı... Herkesi gelişigüzel atadı... En alt yerlerde olanları en yüksek yerlere, en şanlı mevkilere getirdi... Mülk kolayca elde ediliyordu, kimin evrakı imparatora verilirse derhal imzalanıyordu... İster dilekçeyi veren karada yelken açmak (!) veya denizde çift sürmek (!) teklifinde bulunsun...*"(130)

Öte yandan imparatoriçe de kocasından aşağı kalmaz. Niketas Khoniates'a göre, imparatoriçe kendi lüksü için devletin paralarını har vurup harman savurur ve ayrıca eski Roma (Bizans) imparatoriçelerinin geleneklerini hiçe sayar. İmparatoriçe, devlet işleriyle ilgili emirler vermekten çekinmez ve bazen imparatorun fermanlarını bile değiştirmekte sakınca görmez. İmparator önemli bir yabancıyı veya elçiyi kabul ettiğinde iki taht yan yana konur ve imparatoriçe şahane tuvaletleri, başında pahalı taşlar ve mücevherlerle süslü tacı, boynunda pahalı gerdanlıklarıyla kocasının yanında tahta kurulur. Velhasıl karıkoca tam bir savurganlık ve israfla devleti yönetirler.

III. Aleksius Komnenus'un tahtta kaldığı yaklaşık sekiz yıl boyunca

(130) *Niketas Khonates'in Historia'sı*, s. 3-4.

Sırp ve Bulgar politikaları da tam anlamıyla iflas eder. Bizans, Sırplar ve Bulgarlar üzerindeki üst konumunu tümüyle kaybeder. Sırbistan'da ve Bulgaristan'da taht değişikliklerinde imparatorun sözü geçmez. Hatta 1196'da Bizans ordusu, Bulgar ordusu karşısında kesin yenilgiye uğrar ve ordunun komutanı esir düşer. Bu ülkelerde Bizans nüfuzu zayıflarken, Roma'nın gerek dini gerekse siyasi bakımdan hâkimiyeti artar.

Öte yandan babası Frederik Barbarossa'dan aldığı Bizans düşmanlığını sürdüren Alman İmparatoru VI. Henri, kardeşini II. İsaak henüz imparatorken onun kızıyla evlendirmiştir. II. İsaak 1195'te tahttan indirilince, Henri de akrabalık yoluyla Bizans tahtı üzerinde hak sahibi olduğunu iddia eder. Ona göre III. Aleksius tahtı haksız olarak ele geçirmiştir, bu yüzden de Konstantinople'u fetih projeleri yapmaya başlar. Bunu öğrenen III. Aleksius, VI. Henri'ye yılda 800 kg. altın ödemeyi vaat eder ve sırf bu parayı toplamak için de yeni bir vergi koyar. Bunun adı da "Alman Vergisi" olur. Ancak işin en ilginç tarafı, inanılmaz sefil bir duruma düşmüş olan Bizans'ta böyle bir verginin toplanması mümkün değildir. Bu arada birçok minik krallık, artık Bizans yerine Alman İmparatorluğu'na tabi olmuştur. Neyse ki Eylül 1197'de, geçici de olsa Bizans açısından iyi bir haber gelir. Alman İmparatoru VI. Henri ölmüştür. Almanya'da başlayan taht kavgası nedeniyle, batının Bizans'a düzenleyeceği saldırı bir süre ertelenmiş olur.

XII. yüzyıl, Bizans açısından sonun başlangıcı olur. Şans eseri Komnenus sülalesinden 99 yıl süreyle hüküm süren üç imparator çöküşü belirli ölçüde ertelerler. XI. yüzyılda özellikle Malazgirt'ten sonra, artık bir Türk asıllı bir devlet, Anadolu'nun ortasına yerleşir. Bu devlet Konya Selçuklu Sultanlığı'dır ve XII. yüzyıl boyunca Bizans'ın en yakın komşusu olur. İşin en enteresan tarafı, bu yüzyılda düzenlenen iki Haçlı seferinin de muhatabı Konya Selçuklu Sultanlığı değildir. Batı anlayışına göre onlar kutsal toprakları işgal etmemişlerdir. Hatta Alman İmparatoru Barbarossa, başlangıçta Selçuklu Türkleri'yle yakın işbirliğine girmekten çekinmemiştir.

I. Aleksius Komnenus döneminin en önemli kişilerinden biri, imparatorun kızı Anna Komnena'dır (1083-1154). Anna Komnena, kocasını imparator yapamayınca kapatıldığı manastırda, babasının dönemini anlatan *Alexiad* adlı eseri yazmıştır. Belki farkına varmadan, önem-

li bir tarihi görevi yerine getirmiş ve o döneme önemli ölçüde ışık tutmuştur. İoannes Komnenus zamanında Bizans, o günkü şartlar içinde hem Doğu'da hem de Batı'da başarıdan başarıya koşar. Belki son defa, bir imparator kazandığı savaştan sonra Konstantinople'a zafer alayıyla girer ve şenliklerle karşılanır.

II. İoannes Komnenus aslında imparatorluğun kısıtlı imkânlarını en iyi kullanan imparatordur. En küçük oğlu İmparator I. Manuel Komnenus hem çok başarılı hem de çok yetenekli bir komutandır. Ancak en büyük talihsizliği, Urfa'nın Müslümanların eline geçmesiyle batıda duyulan infial sonucunda II. Haçlı Seferi'nin onun dönemine isabet etmesidir. Almanların imparatorluk topraklarını kullanarak kutsal topraklara gitmesi, imparatorun belirli süre enerjisini bu belayı def etmek için harcamasına neden olur.

XII. yüzyılda Bizans, artık dünyaya hâkim tek ülke değildir. Avrupa'da, hatta Anadolu'da ve Ortadoğu'da kurulan devletler arasında birbirleri aleyhine gruplaşmalar olur. Bazen bu gruplaşmalarda dengelerin değişmesine imparator ve krallar arasındaki kişisel düşmanlık bile neden olur. Örneğin III. Konrad, I. Manuel'le yakın dosttur. Ama hem I.Manuel'den hem de Bizanslılardan nefret eden yeğeni Frederik Barbarossa, ömrü boyunca Bizans'ın düşmanlarıyla işbirliği yapar.

İmparator I. Manuel'in bir diğer büyük talihsizliği, 13 yıl evli kaldığı ilk eşinin tahta vâris bir erkek çocuğu doğuramamasıdır. İkinci eşi bir erkek evlat doğurur ama çok geçtir. Manuel öldüğü zaman oğlu Aleksius'un çok küçük olması ve annesi imparatoriçenin yeterli basireti gösterememesi, iki yıl için bile olsa Bizans'ın başına imparator olarak I. Andronikus Komnenus gibi bir belayı sarar. Komnenus sülalesinin son temsilcisi olan Andronikus, Bizans'ın hızla çökmesinin en büyük amili olur.

Batı anlayışına göre, dönemin en büyük yıldızı Eyyubi hanedanının kurucusu Sultan Selahattin Eyyubi'dir. Kudüs'ü Latinlerin elinden bir daha geri dönüşü olmayacak şekilde alan Selahattin Eyyubi, aynı zamanda üstün kişiliğiyle daha sonraları birçok kitap, roman ve filme konu olur. Ancak Selahattin Eyyubi, aynı zamanda Bizans'ın başına III. Haçlı Seferi belasını da sarar. Daha da beteri, IV. Haçlı Seferi nedeniyle Bizans 57 yıl süreyle Konstantinople'u ve ülkesini kaybedecektir.

IV. Haçlı Seferi ve Enriko Dandolo
(1203-04)

"İşte bu Konstantinople'un en karanlık saatleriydi. Hatta 250 yıl sonra son olarak Osmanlı Sultanı'nın eline geçtiği saatlerde olanlardan daha karanlık saatlerdi."

Papa III. İnnocent 1198'de yeni bir Haçlı seferi için çağrıda bulunur, ama şartlar önceki üç Haçlı seferinden çok farklıdır. Böyle bir seferi düzenleyecek hükümdar seviyesinde, ortada kimse yoktur. Frederik Barbarossa'dan sonra Arslan Yürekli Rişar da 1199'da öbür tarafın yolunu tutmuştur. Yine de bu çağrı Avrupa'nın her tarafında, özellikle Fransa, Almanya ve İtalya'da olumlu karşılanır ve heyecan uyandırır. Birlikler yeni Haçlı seferi için belirli merkezlerde toplanarak gelmeye başlar.

Daha önce Arslan Yürekli Rişar'ın verdiği bilgiye göre, böyle bir sefere Mısır'dan başlanmalıdır. Çünkü o sırada İslam dünyasının en zayıf noktası orasıdır. Ancak, Haçlı birliklerinin Mısır'a nasıl taşınacağı meçhuldür. O dönemde bunları sağlayacak tek imkân Venedik'te vardır. Bu amaçla 1201'de, tümüyle Latinlerden oluşan Haçlıları temsilen şövalye ve tarihçi Geoffrey Villehardin temsilci olarak Venedik'e gönderilir. Yapılan uzun müzakerelerden sonra son sözü Venedik Doç'u[131] veya Düka'sı Enriko Dandolo söyler: *"4500 atı ve 9 bin seyisi taşıyacak yelkenli nakliye gemileri yapacağız; 4500 şövalye ile 20 bin yaya askeri navelerde taşıyacağız. Ve tüm bu atlar ve insanlar, yapılacak anlaşmaya göre yanlarında 9 aylık erzak bulunacak. At başına 4 ve adam başına 2 mark veril-*

(131) Türkçe'de nedense Venedik Dükalarına Doç tabiri yerleşmiş durumdadır. Ancak doğru değildir. Biz kitabımızda Düka tabirini kullanacağız.

mesi suretiyle yapacaklarımız en azından bunlar... Yukarıda belirtilen bu harcamaların toplamı 85 bin gümüş marktır... Tek koşulumuz, toprak veya para olarak ele geçirilecek ganimetin yarısı bizim, yarısı sizin olacak."(132)

Bunun için Latinler, Venedik'e toplam 85 bin gümüş markı yükleme başlamadan ödeyecektir. Ayrıca Venedik 50 kadırga daha sağlayacak ama bunun için herhangi bir ödeme yapılmayacaktır.

Enriko Dandolo (1107-1205), Venedik tarihinin gelmiş geçmiş en enteresan dükasıdır. 1172'de, I. Manuel Komnenus zamanında, bir süre Konstantinople'da bulunmuştur. Yaklaşık 21 yıl sonra Venedik Dukası olduğu zaman 86 yaşındadır. IV. Haçlı Seferi sırasında ise 96 yaşında olduğu bilinmektedir. İki gözünde de var olan katarakt nedeniyle tümüyle kördür. Sadece gece ile gündüzü fark edebilmektedir. Yazar Steven Runciman *Haçlı Seferleri Tarihi* adlı eserinde, *"Enrico Dandalo'nun 1172 yılında Konstantinople'daki elçilikteki görevi sırasında bir sokak kavgası sırasında başına aldığı bir darbe sırasında yaralanarak kör olduğunu," yazar. ... Ama bu tümüyle uydurma bir iddiadır."*(133) Bütün bu dezavantajlara rağmen olağanüstü enerjik ve parlak bir zekâya sahiptir. Zaten bunu da ispat eder.

Geoffrey Villehardin'le anlaşma ertesi gün imzalanır. Latinler için hedef, Kudüs'ün ele geçirilmesidir. İlk varılacak nokta olarak ise Mısır değil, o sırada Kudüs Krallığı'nın başkenti olan Akka düşünülmüş ve anlaşmada da Mısır ilk nokta olarak zikredilmemiştir. Esasen daha önce Mısır Sultanı Adil ile Dandolo arasında yapılan gizli görüşmelerde, Haçlıların zaten Mısır dışında bir bölgeye çıkarılması kararlaştırılmıştır. Çünkü Sultan Adil, aksi halde Venedik'in Mısır'da sahip olduğu özel ticari imtiyazların tümünü kaldıracağını ifade etmiştir.

24 Haziran 1202 Pazartesi günü geldiğinde, Avrupa'nın her tarafından gelen ve Venedik'in Lido'sunda toplanan (35 bin yerine) 12 bin Latinden müteşekkil Haçlı birlikleri, gemilere binip hareket etmek için hazırdır. Ancak ortada bir problem vardır: Latinler, Venedik'e verilmesi gereken parayı bir araya getirememişlerdir.

Haçlı Seferinin tehlikeye düştüğünü gören Latinlerin yeni lideri Marki Boniface Montferrat Venedik'e gelir. Onunla birlikte olan asiller

(132) Geoffroi de Villehardouin, Henri de Valenciennes, *IV. Haçlı Kronikleri*, s. 8.
(133) Thomas F. Madden, Enrico Dandolo and The Rise of Venice.

ve şövalyeler bütün imkânlarını ortaya koyarlar ama toplanan para 50 bin gümüş markı geçemez. Bunun üzerine Düka Enriko Dandolo onlara yeni bir teklifte bulunur. Dalmaçya kıyısındaki Venedik'e ait Zadar kenti, Macarlar tarafından zapt edilmiştir. Onlar için hayati önemde olan Zadar'ın alınmasını Latinlerle birlikte sağlarlarsa Dandolo da geri kalan parayı istemeyecektir. Kabul ederler.

Böylece Haçlı Seferi başlar. IV. Haçlı Seferi artık Latinler ve Venediklilerden müteşekkildir. 22 Kasım 1202 Cuma günü, Düka Enriko Dandolo'nun tümüyle kırmızıya boyalı bayrak gemisi dâhil, 480 gemiyle hareket ederler. Ama artık hedef ne Mısır ne de kutsal topraklardır. Bir hafta sonra Dalmaçya kıyısına varılır, Venedik ve Latin birlikleri Zadar kentini kısa zamanda ele geçirirler. Daha sonra da, papanın karşı çıkmasına rağmen, başkasının eline geçmesin diye yıkarlar.

Alman tahtında iddiası bulunan ve Haçlı Seferi'nin önemli destekçilerinden biri olan Swabia Prensi Filip eski İmparator II. İsaak Angelus'un kızı İrene ile evlidir. (Tahtan indirilen İsaak Angelus o sırada Anemas Zindanı'na kapatılmıştır) II. İsaak Angelus'un oğlu Aleksius Angelus de tam o sırada hapisten kaçarak Batı'ya sığınmıştır. Haksız ele geçirildiği iddiasıyla, tahtın tekrar babasına iadesi için Batı'dan yardım ister. Filip de bu yardım isteğini o sırada Dalmaçya kıyılarında bulunan Latinlere ve Venedik Dukası'na iletir.

Oğul Aleksius, eğer gerekli yardımı yaparak tahtı babasıyla birlikte ele geçirmesini sağlarlarsa, Haçlıların kutsal topraklara gitmesi için 100 bin gümüş mark vermeyi ve 10 bin kişilik bir güçle sefere katılmayı ve hepsinden de önemlisi de, Konstantinople Patrikliği'ni Roma Kilisesi'ne bağlamayı vaat eder. Bu öneri bütün tarafların menfaatine uygundur. Aslında hedefi kutsal topraklar olmasına rağmen, Papa III. İnnocent'in de çok büyük itirazı olmaz. Enriko Dandolo ise başlangıçta çok tereddüt eder. Ancak bu şekilde Latinlerden alamadığı paranın fazlasını elde edeceği düşüncesi ve elçiliği sırasında kaldığı ve etkilendiği Konstantinople'a çok beğendiği için sonunda evet der. Bir de Venedik'in ticari imtiyazları konusunda İmparator III. Aleksius Angelus Komnenus'un çeşitli zorluklar çıkarması, onu fazlasıyla tedirgin etmiştir. Gerçi I. Manuel Komnenus dâhil, daha önce Venedik'in imtiyazlarını kaldırmaya çalışan daha güçlü imparatorlar bile bunu başaramamışlardır. Ama son dönemde Ceneviz ve Pisalılar, imtiyaz açısından Venediklilerle kıyasıya rekabet içindedir.

Haçlı Seferi'nin yönünün değişmesine Latinler de çok itiraz etmezler. Çünkü bu vesileyle Batı ile Doğu Hıristiyanlığı birleşecektir. Ancak unutulmaması gereken bir husus da, Haçlıların kararında, yüz yıllar boyu batıda dillere destan olan Bizans'ın zenginliği ve görkemini paylaşmak arzu ve hırsının etkili olduğudur.

Nedeni ne olursa olsun, artık Latinlerin ve Venediklilerin yeni hedefi Konstantinople'dur. İmparator III. Aleksius ise tam bir aymazlıkla, Konstantinople tehlikeye düştüğünde önceki imparatorların aldıkları önlemlerin hiçbirine başvurmaz. Sadece surların dışındaki binaların yıkılmasını ve orada yaşayanların sur içine yerleşmelerini emreder. Emrindeki donanma ise çürümeye terk edilmiş durumdadır. Donanmanın başında da kayınbiraderi vardır ve gemilerin çapaları ile zincirlerini söküp satmaktadır. 24 Haziran 1203 Salı günü imparator ve Bizans halkı büyük bir savaş filosunun geçişini ve önce Kadıköy'de, iki gün sonra da Üsküdar önünde demir atmasını, şaşkınlık içinde izlerler. Oğul Aleksius Angelus da Haçlılarla birliktedir.

Geminin içindekiler de en az Konstantinople halkı kadar şaşkındır. Çünkü hayatlarında surların arkasında duran sarayları ve kiliseleriyle böyle muhteşem bir şehir, böyle bir zenginlik görmemişlerdir. XIII. yüzyılda Avrupa'da hâlâ bir benzeri yoktur. Bu da doğal olarak içlerindeki, böylesi bir zenginlikten pay alma dürtüsünü arttırır.

Paralarını almak ve II. Isaak Angelus'u daha doğrusu oğlunu tahta geçirmek için III.Aleksius'un def edilmesi gerekmektedir.

5 Temmuz Cumartesi günü Galata bölgesine çıkarma yaparlar ve böylece de Konstantinople tarihinin yedinci kuşatması başlar. Galata bölgesinde, deniz kıyısında daire şeklinde (bugün yerinde yeller esen) bir kule vardır ve bunun dışında, koruma amaçlı herhangi bir sur ve benzeri bir şey yoktur. Bu kule savunmada önemli bir rol oynar, çünkü kuledeki bir bucurgat aracılığıyla Haliç'in ağzını kapatan zincir oradan kaldırılıp indirilmektedir.

Venediklilerin denizden saldırı yapabilmesi için Haliç ağzındaki zincirin indirilmesi gereklidir. Kulede bir Bizans zırhlı birliği vardır ve bu birliğe o gün bizzat İmparator III. Aleksius kumanda etmektedir. Ancak daha ilk saldırının şiddeti karşısında, başta imparator bütün birlik kuleyi bırakarak kaçar. Böylece kuleyi ele geçiren Haçlı güçleri, bucurgatı çalıştırarak büyük bir gürültüyle zinciri indirirler. Venedik donan-

ması hızla Haliç'e dalar ve saldırıya başlar. O arada, zaten işe yaramaz durumdaki Bizans donanmasını da yakarlar ve böylece şehri denizden savunma imkânı kalmaz. Ama kara ve deniz surlarının arkasındaki Konstantinople'u teslim almak o kadar da kolay değildir.

Latinler karadan, Venedikliler ise denizden, saldırıya hazırlanırlar. Saldırı 17 Temmuz Perşembe günü surların en zayıf noktasından, yani Blachernae Sarayı'nın bulunduğu noktadan planlanır. Latinlerin karadan yaptıkları hücum başarılı olmaz. Çünkü karşılarında imparatorluğun İngiliz ve Danimarkalılardan müteşekkil özel birliği vardır.

Bizzat Enriko Dandolo'nun yönettiği Venedik donanmasının saldırısı ise müthiş olur. Üzerine zırhını giymiş olan Dandolo, birliklerin hücum etmeleri için gemileri sahile en yakın noktaya yönlendirir. Oraya vardıklarında, tümüyle kör olmasına rağmen Dandolo hiç tereddüt etmeden sahile atlar, birlikler de zorunlu olarak onu izlerler. Ardından alçak deniz surları bölgesinde göğüs göğüse çarpışmalar başlar. Karadan tekrar saldırıya geçen Latinler bütün bölgedeki ahşap evleri ateşe verirler. Ateş büyük bir talihsizlikle Blachernae Sarayı'na da sıçrar ve sarayın bir kısmı yanar. Yine de ne karadan ne de denizden yapılan saldırı başarılı olur. Durumu çok tehlikeli gören İmparator III. Aleksius Angelus Komnenus aynı gece kızı İrene'i ve 500 kg altını alarak, gizlice Trakya'ya kaçar.

Bizans artık hem imparatorsuz hem de korumasızdır. Kardeşi tarafından kör edilen II. İsaak Angelus alelacele Anemas Zindanı'ndan alınır ve tahta tekrar çıkarılır. Böylece II. İsaak Angelus'un ikinci imparatorluk dönemi (1203-04) başlar. Bunun üzerine oğul Aleksius da hemen Konstantinople'a döner ve genç IV. Aleksius Angelus 1 Ağustos 1203 Cuma günü müşterek imparator ilan edilir. Baba zaten yaşlıdır ve artık görev yapamaz durumdadır. Esas gücü IV. Aleksius Angelus (1203-04) kullanacaktır.

Bu karar hem Enriko Dandolo hem de Latinler tarafından uygun bulunur. Birliklerini toplayarak Galata'ya dönerler ve imparatorun oğlu ve müşterek imparator Aleksius'tan, Zadar'da daha önce söz verdiği parayı ödemesini isterler. Bir hafta içinde 100 bin gümüş mark ödenir. Ancak Enriko Dandolo bununla iktifa etmez. Yaptıkları harcama için ek olarak 85 bin gümüş mark daha ister. Latinleri bir an evvel başından def etmek için genç Alexius bu parayı ödemeye çalışır. Parayı toplayabilmek

için önce vergi koymayı dener ama başarılı olamaz. Bunun üzerine kilise kaynaklarına başvurur. Kilisenin değerli mallarına el koyarak paranın bir kısmını temin etmeyi düşünür. Ancak kilise bu talebe hemen ve şiddetle karşı çıkar. Zaten oradan gelecek miktarın ihtiyacı karşılayacağı da şüphelidir. Halk hem konulmak istenen vergiler, hem IV. Aleksius'un kiliselerin birleştirilmesi konusunda verdiği söz yüzünden kızgındır ve özellikle ikincisine şiddetle karşı çıkmaktadır.

Kış geldiğinde IV. Aleksius Angelus hâlâ verdiği sözleri yerine getirememiştir ve hem Venedikliler hem de Latinler iyice sabırsızlanmaya başlamıştır. Bir akşam, Latinlerden oluşmuş bir grup Galata'dan karşıya geçer ve şehirde Müslümanların yaşadığı bölgeye girip St. İrene Kilisesi'nin yanındaki bir camiyi ateşe verirler. Yangın hızla yayılır. Önce o bölgeyi tümüyle sarar. Sonraki 48 saat boyunca devam eden yangın çok büyük bir tahribata neden olur ve Konstantinople'un önemli bir kısmını yutar. İmparator ise o sırada amcasını yakalamak için başarısız bir kovalamaca içindedir. Döndüğünde şehrin çok büyük bir kısmı yok olmuştur, şoke olur. Sonuçta bu yangın, Bizans ile Haçlılar arasındaki ilişkinin dönüm noktası olur.

Üçü Venediklilerden üçü de Latinlerden müteşekkil heyet imparatoru ziyaret eder ve istedikleri paranın bir an evvel ödenmesini isterler. Daha önce bol keseden vaatte bulunan imparatorun yapabileceği hiçbir şey yoktur. Sonuçta savaşın hem karada hem de denizde, yeniden başlama tehlikesi belirir. Ortada bir gerçek vardır. Enriko Dandolo, Bizanstan tahsil etme şansı olmadığını esasında bilmektedir. Gerek Latinler'in ve gerekse Enrico Dandolo'nun zenginlikten pay almak için Konstantinople'u soyma dürtüsü giderek artmıştır. Üstelik I. Manuel Komnenus'un Venediklilere yaptıkları henüz unutulmamıştır. Bunun üzerine bir karara varırlar. Bizans imparatorunu atacaklar, yerine Venediklilerin, daha çok da Enriko Dandolo'nun sözünü dinleyecek bir kukla imparator koyacaklardır. Böylece Bizans'ı, bir bakıma ele geçirmiş olacaktır.

Bu düşüncede olan sadece Venedikliler değildir. IV. Aleksius Angelus'un bir an evvel def edilmesi Bizanslılara göre de gereklidir. Bunun için 25 Ocak 1204 Pazar gecesi senatörler, din adamları ve halk Ayasofya meydanında toplanır, IV. Aleksius'un tahttan indirilmesine ve yerine V. Aleksius Dukas-Murzuflus'un geçmesine karar verirler. Alınan karar Alexius'a, yakınları tarafından gece yatağından kaldırılarak ile-

tilir. Alexius kaçmaya karar verir ama yakalanır ve babasıyla birlikte tekrar Anemas Zindanı'na kapatılır. Bir kaynağa göre IV. Aleksius, Aleksius Dukas-Murzuflus tarafından çelik bir telle boğulur. Bunu duyan II. İsaak Angelus da üzüntüsünden orada ölür.

V. Aleksius Dukas-Murzuflus (1204) Bizans'ın yeni imparatoru olarak Ayasofya'da yapılan törenle taç giyer. Aristokrat bir aileden gelmektedir ve sülalesinden daha önce iki imparator çıkmıştır. Yeni imparator, gerçek bir Bizans imparatoru gibi davranmaya başlar ve hemen işe koyulur. Kara ve deniz surları, surlardaki kuleler gece gündüz çalışılarak tamir edilmeye ve hatta hızla yükseltilmeye başlanır. Tabii bu Latinlerin ve özellikle Venediklilerin hoşuna gitmez. Anlarlar ki, onlara ödeme yapmaya yeni imparator da hiç niyetli değildir.

Galata'da toplanan Latinler ve Venedikliler adına Enriko Dandolo, V. Aleksius Dukas-Murzuflus'un da bir an önce def edilmesi için karar alır ve daha sonra yapılacaklar için uzun sürecek bir müzakereye başlanır. Müzakere sonunda alınan kararlar, tam bir soygun planıdır:

Önce altı kişi Venediklilerden altı kişi de Latinlerden olmak üzere bir komite kurulacak, bu komite zamanı geldiğinde imparatoru seçecektir. Ayrıca eğer imparator Haçlılardan (yani Latin asıllı) olursa, patrik Venedikli olacaktır. Şehir dört bölgeye ayrılacaktır. İmparator, sadece bir bölümü ve iki önemli sarayı (Büyük Saray ve Blachernae Sarayı) alacak, şehrin geri kalan 3/4'ü iki eşit parçaya ayrılarak yarısı Venediklilere, diğer yarısı Haçlı şövalyelerine tahsis edilecektir. Yağma sonunda ele geçirilecek servet taraflar arasında eşit paylaşılacaktır. Ne olursa olsun, Haçlılar da Venedikliler de şehri terk etmeyecek ve en az bir yıl Konstantinople'da kalacaklardır.

İmparator V. Aleksius Dukas-Murzuflus ile Enriko Dandolo, nisan ayı başında Eyüp'te buluşurlar. Enriko Dandolo imparatordan 90 bin gümüş mark ister. Bunları, sanki bir imparatora değil de uşağına emir veriyormuş gibi bir tavırla ve en ağır sözlerle söyler. İmparator, şehir surlarını ve kulelerini tamir edebilmek için Angelus ailesinden yüksek memuriyetlerde bulunan zenginlerin bütün mallarına el koymuştur ama bu paranın temini yine de mümkün değildir. Aslında Enriko Dandolo, imparatoru orada katletmek için bir tuzak hazırlatmıştır. Görüşme sürerken birdenbire bir tepenin ardından çıkan Latin atlıları Bizans he-

yetine saldırır. Buluşma sırasında atından hiç inmemiş olan imparator hızla oradan kaçar. Artık bütün köprüler atılmıştır ve savaştan başka çare yoktur.

Nitekim Niketas Khoniates'a göre 6712 yılının 9 Nisan Cuma (o zaman kullanılan Bizans takvimiyle şimdiki takvim arasında 5509 yıl fark vardır), yani 9 Nisan 1204 Cuma günü, saldırı başlar. Seçilen yer yine, Venediklilerin dokuz ay önce saldırdıkları Haliç'in kuzeyindeki deniz surları ve kuleleridir. Ancak deniz surları ve kuleler dokuz ay öncesine göre farklıdır, güçlendirilmiş ve yükseltilmişledir. Haçlılar tarafından önceden hazırlanan tırmanma merdivenleriyle yapılan saldırı, merdivenlerin surlardan atılan taş ve ateş toplarıyla parçalanıp yanması sonucunda başarısız olur. Öğleden sonra adamlarını, atlarını ve mühimmatı alan Haçlılar, hemen gemilere biner ve arkalarına bakmadan kaçarak Galata'ya sığınırlar. Hafta sonunu orada yeni hazırlıklarla ve taktik planlarıyla geçirirler.

12 Nisan 1204 Pazartesi günü, Bizans'ın kader günüdür. Haçlıların sabahın erken saatlerinde başlayan saldırısı, çok daha organizedir. Kıyıya çıkartılan birlikler sur ve kulelere aynı anda ve çok yönlü olarak saldırmaya başlarlar. Bizanslılar bir süre direnir. Ancak en sonunda surlara yerleştirilen tırmanma merdivenlerinden silahşorlar birbiri ardına ve tam da imparatorun olduğu yere çıkmaya başlayınca herkes dehşet içinde kaçmaya başlar. Panik büyür, şehir artık korumasızdır. Açılan kapılardan akın akın giren Latinler ve Venedikliler karşılarında asker olarak kimseyi bulamayınca genç, yaşlı, erkek ve kadın demeden tam bir katliama girişirler. Akşam olunca da şehri üçüncü defa ateşe verirler. Bu defa şehrin doğu tarafı alevler içindedir. Sabaha kadar devam eden yangın evlerin yarısını yok eder ve gelip Müslüman tacirler tarafından kullanılan Durungarios kapısına kadar dayanır.

Halktan sağ kalanlar can derdine düşer. Büyük bir kısmı şehirden kaçmaya çalışır. Bu arada sadece 2 ay 16 gün imparatorluk yapan V. Aleksius Dukas-Murzuflus da, önceki İmparator III. Aleksius Angelus Komnenus'un karısını ve sevgilisi olan kızı Evdokya'yı yanına alarak, kaçar.

Ne yazık ki 13 Nisan Salı'dan 15 Nisan Perşembe akşamına kadar tam üç gün boyunca, dünya tarihinde ne daha önce ne de daha sonra görülmedik bir vahşet yaşanacak, dünyada o güne kadar yaratılmış en

muhteşem eserler üç gün gibi kısa bir süre içinde acımasızca yok edilecektir.

İlk gün, yani 13 Nisan Salı sabahı, hiçbir mukavemetin kalmadığını gören Haçlı ordusu her şeyi yağmalamaya başlar. Evlerin hepsi yağma edilir ve içindeki çoğu insan katledilir. Kadınların ırzına geçilir. Değerli ne varsa, kapanın elinde kalır. Daha sonra kilise ve manastırlar hedef seçilir. İkonalar yerlere fırlatılarak parçalanır. Kıymetli madenlerden yapılmış kilise eşyaları yağmalanır. En büyük felaket ise Ayasofya'da yaşanır. Niketas Khoniates, *"Günahkârların Büyük Kilisede yaptıkları asla inanılmaz şeylerdi. Her çeşit değerli madenin ateşle tek parça haline gelmesiyle bu madenin sayısız renginden tek bir renk ve nefis bir görünüm elde edilmiş ve olağanüstü güzelliğiyle her milletin hayranlığını uyandırmış olan bu eser, parçalara ayrıldı, kırıldı ve serseriler arasında paylaşıldı. Aynı talihsizliğe, bütün kutsal hazineyi oluşturan eşsiz güzellikte sayısız eser de uğradı. Bütün kutsanmış kapları ganimet olarak almayı uygun gördüler. Ayrıca kilisenin tırabzanlarını ve parmaklıklarını kaplayan gümüşü, şahane sunak ve kapılarla diğer şeyleri süsleyen altın ve benzeri değerli madenleri almak için tapınağın içine katırları ve eşekleri soktular... Dahası, günah dolu, ahmak bir kadın... İsa'ya karşı bir fahişe gibi tahtın üzerine oturdu, açık saçık şarkılar söyleyerek fır fır dönüp dans etti... Daha sonra evlilik yaşındaki genç kızlara veya bakireliği seçerek manastırlara girip kendini Tanrı'ya adamış kızlara merhamet etmediler... Altın, gümüş uğruna haçın üzerinde tepinmeye bile çekinmediler. İncileri avuçlayarak İsa'yı reddettiler..."*[134] *diye yazar.*

Daha sonra John Julius Norwich ise, *Byzantium: The Decline and Fall* adlı eserinde şöyle yazar:

"İşte bu Konstantinople'un en karanlık saatleriydi. Hatta 250 yıl sonra son olarak Osmanlı Sultanı'nın eline geçtiği saatlerde olanlardan daha karanlık saatlerdi. Çünkü onlar bütün güzellikleri yok etmediler. Özellikle Venedikliler ve ayrıca Fransızlarla Hollandalılar bu yıkım çılgınlığından uzak durdular. Onlar da yağmalamaya bütün boyutuyla katıldılar ama elde ettiklerini yok etmeyip muhafaza ettiler. Hepsini Venedik'e gönderdiler. Ta Büyük Konstantin zamanında Hipodrom'a konan dört büyük bronz at heykeli oradan sökülerek (Venedik'teki) San Marko

(134) *Niketas Khonitas'ın Historia'sı (1195-1206)*, s. 148-151.

Meydanı'nın girişinde hazırlanan bir platforma kondu."[135] Bu bronz at heykelleri tam 600 yıl orada kalır, Napolyon İtalya'yı zapt edince de Paris'e taşınır. Ancak Napolyon'dan sonra 1815 yılında, Venedik'teki yerlerine iade olunurlar.

Üç gün sonra vahşet sona erdirilir ve nihayet sıra imparator seçmeye gelir. Haçlıları yöneten Boniface Montferrat o sırada II. İsaak Angelus'un dul karısı Maria'yla evlenmiştir. Angelus Hanedanı'yla da akraba sayıldığı için, en ideal ve en güçlü adaydır.

Altı Latin ve altı Venedikli'den müteşekkil müşterek komite imparatoru seçmek üzere toplanır. Enriko Dandolo, prensip olarak Boniface'ın adaylığına karşıdır. Latinlerin oyları iki aday arasında bölünür. Venedikliler ise, Dandolo'nun emriyle altı oyu da Flandre Kontu Baldwin'e verirler ve böylece I. Baldwin (1204-05), Bizans'ın ilk Latin imparatoru olarak 16 Mayıs Cuma günü Ayasofya'da taç giyer (bu arada son Bizans İmparatoru V. Aleksius Dukas-Murzuflus da Latinler tarafından yakalanır ve Konstantinople'a getirilip asılarak idam edilir).

Önceki anlaşmaya uygun olarak, Venedikli Tomosso Morosini de patrik olur. Böylece Konstantinople'da Bizans imparatorları devri bir süre için de olsa sona erer ve artık Latin imparatorları hükmetmeye başlar. Baldwin imparatorluk yaptığı bir yıl boyunca aslında figüran rolü oynar. Esas güç Enriko Dandolo tarafından temsil edilir.

Anlaşmaya uygun olarak yapılan paylaşım sonunda, Latin İmparatorluğu Trakya'nın bir kısmını, Kocaeli Yarımadası'ndan aşağı doğru (Bursa, İznik hariç), Balıkesir'i içine alarak Saros Körfezi'ne kadar olan bölge ile Midilli, Sakız ve Sisam adalarını alır. Boniface Montferrat'a ise Selanik başkent olmak üzere, Makedonya'nın bir kısmı ile Teselya verilir ve o da bir krallık kurar.

Venedik ise parsayı toplar. Denizci bir şehir devleti olması nedeniyle tercihleri en önemli liman ve adalar olur. Adriyatik kıyısında Dürazzo, Ragusa, Modon ve Koron gibi limanları, Girit, Rodos ve Ege'de bulunan irili ufaklı adaları, ayrıca Gelibolu, Tekirdağ ve Marmara Ereğlisi ve Edirne'yi alırlar. Böylece Adriyatik, Ege ve Marmara sahillerinin kontrolü onların eline geçer.

---

(135) John Julius Norwich, *Byzantium: The Decline and Fall*, s. 179.

Konstantinople'un paylaşımı ise son duruma göre yeniden değerlendirilir. İmparator, Konstantinople'un 5/8'ine, Venedik ise 3/8'ine sahip olacak, Bizans imparatorları tarafından Venediklilere daha önce verilen Konstantinople'la ilgili ticari imtiyazlar devam edecektir. Yine aralarında yapılan anlaşma gereği, diğer küçük devletler (bu arada Yunanistan'da kurulan iki minik krallık daha vardır), Konstantinople Latin İmparatorluğu'nun üst otorite olduğuna dair bağlılık yemini ederler. Ancak Enriko Dandolo'nun böyle bir yemin etmesi söz konusu değildir

Artık gece ile gündüzü de ayırt edemeyen bir kişi için, bu büyük bir başarıdır. Enrico Dandolo kendi durumunu, *"Roma (Bizans) İmparatorluğu'nun çeyreğine, diğer çeyreğin de yarısına sahip biriyim,"* diye tanımlar. IV. Haçlı Seferi sırasında yaşanan vahşet yanında, soygun ve imparatorluğun paylaşımı da böylece tamamlanır. 97 yaşındaki Enriko Dandolo'ya göre Haçlılar böylece bakiye borçlarını ödemiş ve hesabı kapatmışlardır. Böylece kutsal toprakları, daha doğrusu Kudüs'ü kurtarmak için yola çıkan Latinler ve Venedikliler Konstantinople'u soyduktan sonra her şeyi unutup Konstantinople'a yerleşirler.

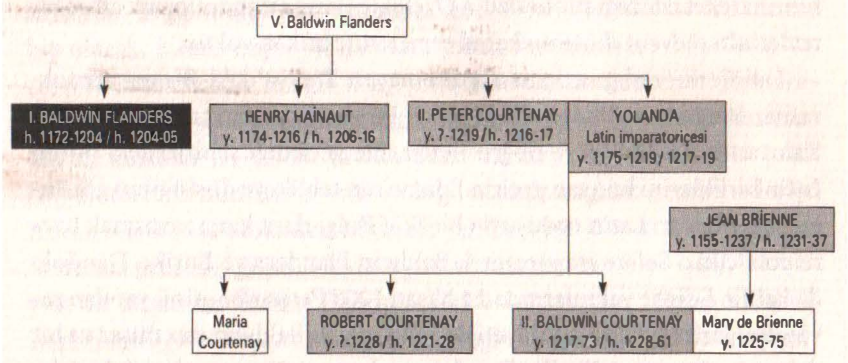
Latinler Konstantinople'u aldıktan sonra, Konstantinople halkı için hayat giderek çekilmez hale gelir. Latinlerin en ufak tamire ve iyileştirmeye yanaşmamaları, başkentteki yaşamı iyice zorlaştırır. Bizans halkını küçümseyerek muamele etmeleri ise üstüne tuz biber eker. Ayrıca kilise birliğinin yani papalığın iradesinin Konstantinople'da geçerli olması, halkın nefretini daha çok arttırır. Yanı sıra, Latinler ile Bizanslılar arasındaki yaşam şekli ve kültürel farklılık da rahatsız edici bir durumdur. Gerek Konstantinople'daki vahşetten kaçabilenler gerekse Konstantinople'daki yaşam şeklinden rahatsız olanlar, Latin İmparatorluğu'nun sınırları dışındaki bölgelere yerleşirler. Bunlar arasında, eski imparatorların yakınları da bulunmaktadır. Bunların yeni yönetime karşı çıkmaları ve kendi hükümranlıklarını, yani Bizans Devleti'ni yeniden kurmak istemeleri doğal ve kaçınılmazdır.

Konstantinople'dan kaçanlar arasında III. Aleksius Angelus Komnenus'un damatlarından biri olan Theodor Laskaris de vardır. Laskaris doğruca İznik'e gider ve oraya yerleşir. II. İsaak ve III. Aleksius'un amcazadesi Mikail Angelus ise kendisini Epirus'ta despot ilan eder. Böylece Bizans toprakları üzerinde irili ufaklı bir sürü devletçik ortaya çıkar. Bu

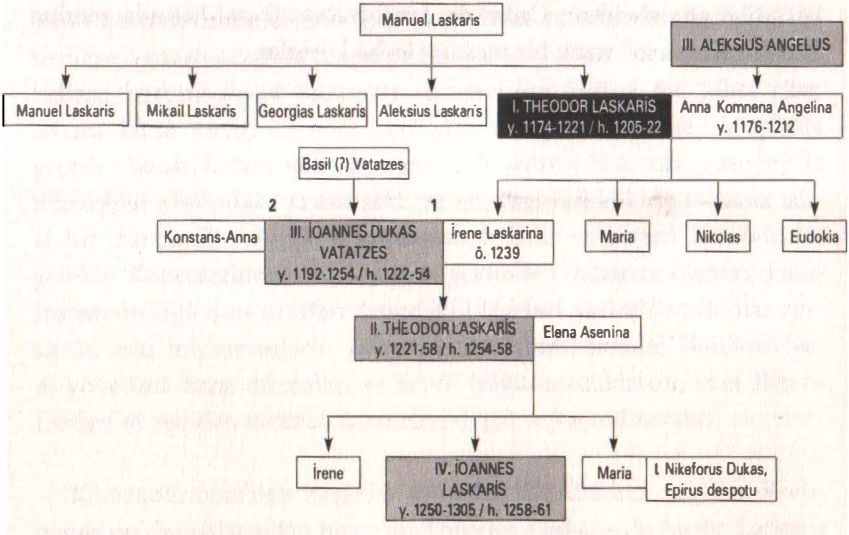
durumun istikrarlı olmayacağı, genişlemek amacıyla birinin diğeri aleyhine hareket edeceği şüphesizdir. Özellikle Bizans imparatorluk ailesi bireylerinin mevcut durumu kabul etmelerine imkân yoktur.

Latinlerin varlığını içine sindiremeyen Trakya'daki Bizans aristokrasisi, Bulgarları ülkeye davet eder. Fırsatı kaçırmayan Bulgar Kralı Kaloyan hızla Trakya'ya doğru ilerler. Ele geçirdiği şehirlerdeki bütün Latin birliklerini kılıçtan geçirir. Edirne'nin tehlikeye düştüğünü görünce Venedikliler, Latin ordusuyla birlikte Bulgarlara karşı savaşmak üzere yola çıkar. Sefere imparator I. Baldwin Flanders ve Enriko Dandolo da katılır. Edirne yakınlarında 14 Nisan 1205 Perşembe günü yapılan savaş, Bulgarların kesin galibiyetiyle sona erer. I. Baldwin esir düşer ve bir daha geri dönemez. Enriko Dandolo ise kaçarak Konstantinople'a gider ve tam altı hafta sonra 21 Haziran 1205 Salı günü, 98 yaşında iken ölür. İşin garip tarafı, Venediklilerin en başarılı düklerinden biri olan Enriko Dandolo Ayasofya'ya gömülür. Dandolo'nun kalıntıları Ayasofya'dan, ancak Konstantinople'un 1453 yılında Osmanlılar tarafından fethedilmesinden sonra çıkarılıp yok edilir. 1847 yılında Sultan Abdülmecit, Ayasofya'nın tamiri için İtalyan mimar kardeşler Gaspar ve Guiseppe Fossati'yi görevlendirir. Onlar da Ayasofya'nın ikinci katında zemine "Enrico Dandolo" yazılı bir mermer levha koyarlar.

LATİN İMPARATORLARI (1204-61)

LASKARİS HANEDANI (1204-61)

Not: (y) İmparatorların yaşadığı tarihleri, (h) hükümdarlık sürelerini, (ö) ölüm tarihini göstermektedir.

Konstantinople'da Latin İmparatorları Devri ve İznik Bizans'ı (Laskaris Hanedanı)

(1204-61)

İlk Latin İmparatoru Flandre Kontu Baldwin, I. Baldwin (1204-05) 1205 yılında Bulgaralara esir düştükten sonra yerine kardeşi Henry Hainaut (1206-16) geçer ve kardeşi adına naip olarak bir yıl bu görevini sürdürür. Ancak kardeşinin ölüm haberi gelince, 20 Ağustos 1206'da imparator olarak taç giyer. Esasında son derece akıllı bir yöneticidir. Düşünür ki kendileri (Latinler), ne olursa olsun Bizans için yabancıdırlar. Dolayısıyla yönetimi sürdürmek için toplumla diyalog içinde olmak ve halkı yanına almak şarttır. Bu anlamda, ilk olarak Bizans aristokrasisinin kalbini kazanmaya bakar. Sonra da halkın başvurularının ciddi olarak değerlendirilmesi ve isteklerinin cevaplandırılması emrini verir. Bu arada Trakya'da tekrar Latin hâkimiyetini kurar.

Bizans'ın soylu ailelerinden birinin oğlu olan Theodor Laskaris, 1198 yılında III. Aleksius'un kızı Anna Komnena Angelina ile evlenmiş, Konstantinople'un Latin istilasından sonra ailesiyle birlikte İznik'e kaçmıştır. Başlangıçta hem kayınpederi hayatta olduğu hem de taç giydirecek Konstantinople patriği olmadığı için, herhangi bir imparatorluk iddiasında bulunmaz. Ama zaman kaybetmeden bir resmi unvana sahip olması gerektiğini bilmektedir. 1205 yılında kendini imparator ilan ettikten sonra, 1206 yılında yapılan törenle İznik Patriği IV. Mikail tarafından taç giydirilir.

Böylece I. Theodor Laskaris (1205-22) İznik'te yeni Bizans devletini kurduğunu açıklamış olur. Halen Bulgarlarla uğraşan Latinler, onunla pek meşgul olamazlar. Laskaris de hâkim olduğu bölgeyi hızla büyütür. Karadeniz Ereğlisi ve Amasra'dan başlayarak, doğuya doğru, Ankara yakınlarına kadar olan bölgeyi, Bursa'yı, Ege sahillerinde Bergama, İzmir,

Efes ve bütün Menderes havzasını hâkimiyetine alır. Böylece Latin İmparatorluğu ile Konya Selçuklu Sultanlığı arasında bir tampon bölge oluşturur. Konya Selçuklu Sultanlığının batıda artık tek bir komşusu vardır. O da İznik Bizans İmparatorluğu'dur. Selçuklular, batıda denize çıkışlarını önlediği için bu yeni devletin oluşumundan rahatsız olurlar.

I. Theodor Laskaris'in ve diğer Bizans kökenli yönetimlerin hedefleri, en kısa zamanda Latinleri Konstantinople'dan def etmektir. Latinler ise tam aksini, Konstantinople'u ele geçirmişken bir daha asla bırakmamayı düşünmektedirler. Çıkar ilişkilerinin yeni ittifaklar doğurması kaçınılmazdır. Nitekim en kısa zamanda Latinler ile Konya Selçuklu Sultanlığı, işbirliği arayışına girerler. Hedef, İznik merkezli yeni Bizans Devleti'dir. 1207 yılı geldiğinde, Latin imparator Henry yine tehdit eden Bulgar Kralı Kaloyan'la uğraşmaktadır. Ancak Kaloyan Selanik'i kuşattığı sırada yaralanır ve ölür, Bulgar tehdidi de böylece ortadan kalkar. Ertesi yıl durumunu epeyce güçlendirmiş olan I. Theodor Laskaris ise, yeni bir devlet oluşumu için gerekli bütün altyapıyı İznik'te kurmaya başlar. İdarenin yapısı Bizans'ın tam eşidir.

O sırada başka bir gelişme daha olur. İmparatorluk arazisi içinde yaşamasına rağmen bir türlü yakalanamayan eski ve kaçak İmparator III. Aleksius Angelus Komnenus, Konya'ya gelir ve Selçuklulara sığınır. Selçuklu Sultanı, I. Theodor Laskaris'e ültimatom göndererek, tahtı kayınpederi III. Aleksius'a terk etmesini ister. Amaç, savaş için bahane yaratmaktır. Nitekim talep kabul edilmeyince, Selçuklu ordusu müttefiki Latin askerlerinin desteğiyle İznik bölgesine saldırıda bulunur. Laskaris ordunun yapısını istediği noktaya getirememiştir ve henüz mütevazı sayılabilecek bir orduya sahiptir. İki ordu 1211'de Menderes Havzası'nda karşılaştığında, savaş çok iyi bir taktisyen olan Laskaris sayesinde bir süre başa baş gider. Ancak daha sonra, Selçuklu ordusu yavaş yavaş üstünlüğü ele geçirmeye başlamıştır. Laskaris bu noktada risk alır, diğer bir deyişle hayatıyla kumar oynar ve güçlü bir asker olduğu kadar çok iyi bir dövüşçü olan Sultan I. Keyhüsrev'i, teke tek dövüşmeye çağırır. Sultanın bundan kaçınması mümkün değildir. Önce iki ordu da meydanı boş bırakacak şekilde geri çekilir. Biraz sonra bembeyaz giysileriyle beyaz bir atın üzerinde I. Keyhüsrev görünür. Laskaris de üzerinde zırhı ve imparatorluk işaretleriyle ortaya gelir. Birbirlerini selamlarlar ve dövüş başlar. Sultan elindeki kılıçla öldürücü bir darbe indirmek üzere doğrudan

Laskaris'e saldırır. Bu darbe Laskaris'in kalkanında son bulur. Buna karşılık Laskaris'in kılıcı sultanın omzuna isabet ederek onu yaralar. Dengesini kaybeden Sultan atından düşer. Laskaris darbesinin öldürücü olduğunu anlamıştır, üzerine gitmez. Sultanı selamlar ve sevinç çığlıkları atan ordusunun olduğu yere geri döner. Yardımcıları I. Keyhüsrev'i alelacele kendi karargâhına taşırlar. Ancak sultan yolda kan kaybından ölür. Selçuklu ordusu panik içinde kaçmaya başladığında, Laskaris ve ordusuna sadece onları takip edip yok etmek düşer. Böylece İznik Bizans İmparatorluğu, ileride çok önemli sonuç doğuracak büyük bir zafer kazanmış olur. Bu arada, savaş alanında bulunan ve bir türlü yakalanamayan III. Aleksius Angelus Komnenus da esir düşer ve ömrünün sonuna kadar İznik'te bir manastıra kapatılır. Böylece Bizans İmparatorluğu'nun her iki bölümünün de başına 16 yıldır bela olan III. Aleksius, tarih sahnesinden silinir.

Sonraki üç yıl boyunca Latinlerle Laskaris arasında, bazen birinin bazen diğerinin kazandığı küçük çatışmalar olur. 1214'te aralarında barış anlaşması yaparak mevcut sınırlara meşruiyet kazandırırlar ve böylece, Latinler İznik'teki Bizans Devleti'ni resmen tanımış olurlar. Gerek Batı'da ve gerekse Doğu'da belirli istikrarı sağlamış olan Latin İmparatoru Henry Hainaut, 1216'de Selanik'i ziyaret eder. Henüz 40 yaşındadır ama birden hastalanır ve Selanik'te ölür. İki defa evlenmesine rağmen Hainaut'un çocuğu yoktur. Konstantinople'daki Latinler onun kız kardeşi Yolanda'nın kocası Peter Courtenay'ı imparator seçerler. Peter Courtenay ise o sırada Fransa'dadır, Konstantinople'a ancak 1217'de gelerek taç giyer.

Peter Courtenay (1207) imparator seçilmesinin hemen ardından önce Paris'i, sonra Roma'yı ziyaret eder, Roma'dan ayrıldıktan bir hafta sonra da Venedik'e varır. Buradaki amacı, önce Venedik'e verilen ancak sonra Epirus Despotu Theodor Dukas tarafından ele geçirilen Dürazzo'yu geri almaktır. İçinde 5.500 askerin bulunduğu Venedik gemileriyle yaptığı çıkarmanın sonucu tam bir felaket olur. Peter Courtenay, Theodor Dukas tarafından esir edilerek zindana atılır ve bir daha ondan haber almak mümkün olmaz. Konstantinople'da Latin İmparatorluğu tahtı tekrar yine boşalmıştır. Bu arada Peter'in hamile eşi Yolanda, büyük büyük şans eseri kocasına refakat etmeyerek başka bir gemiyle yola çıkmış ve salimen Konstantinople'a varmıştır. Gelir gelmez bir erkek çocuğu doğurur.

Yolanda (1217-19) imparatorluğu naip olarak yönetmeye başlar.

İznik'le iyi ilişkileri sürdürür, hatta kızı Maria'yı I. Theodor Laskaris'e eş olarak verir. İlk eşi ölen ve ikinci evliliği iptal edilen imparatorun üçüncü eş olarak Maria'yı almasıyla, iki hanedan arasında akrabalık bağı kurulmuştur. Yolanda da fazla yaşamaz ve 1219'da ölür. Yolanda'nın çeşitli nedenler ileri sürerek Bizans tahtına geçmeyi reddeden ilk oğlundan sonra, bu defa ikinci oğlu Robert Courtenay'e teklif yapılır. Robert Courtenay (1221-28), Bulgaristan yoluyla Konstantinople'a ancak 1221'de gelir ve tahta geçer.

Diğer yandan Epirus Despotu Theodor Dukas (1216-20), gerçek imparatorluk ailesinden geldiği ve damarlarında hem Dukas hem Angelus hem de Komnenus kanı taşıdığı için, Bizans'ın gerçek vârisi olduğu iddiasındadır ve Laskaris'i asla Bizans imparatoru olarak kabul etmez. Giderek güçlenen Theodor Dukas 1224'te Selanik'i ele geçirir Ardından Dukas Ochrid Patriği tarafından taç giydirilir ve o da Roma-Bizans imparatoru olarak ilan edilir. Böylece, Balkanlar'daki Bulgar Çarlığı'nı ve Konya Selçuklu Sultanlığı'nı saymazsak, 1204'ten sonra Bizans İmparatorluğu sınırları içinde artık ikisi Bizans ve biri Latin kökenli üç devlet vardır. Hükümranlık sahası giderek daralan Konstantinople Latin İmparatorluğu, 1224'e gelindiğinde kolaylıkla ortadan kaldırılacak gibi görünmektedir. Ancak Epirus ve İznik'te hüküm süren iki Bizans devleti arasındaki çekişme, Latin İmparatorluğu'nun ömrünü önemli bir süre daha uzatır.

İznik'te, 1222'de yönetim değişikliği olur. I. Theodor Laskaris tahtını, 1222 yılının Aralık ayı ortasında kızı İrene'le evlenen III. İoannes Dukas Vatatzes'e (1222-54) bırakır

İznik-Bizans'ının gerçekten çok başarılı İmparatoru Vatatzes, çok geçmeden Latin ordusunu Manyas'ta yener ve 1225'te İzmit Yarımadası hariç, Anadolu'daki Latin İmparatorluğu'na ait bütün bölgeleri, Midilli, Sakız ve Samos adalarını işgal eder. Bu zafer üzerine Edirneliler Vatatzes'e, onun hâkimiyetine girmek istediklerini iletirler. Kabul eden Vatatzes ilk defa Avrupa yakasına geçer ve hiçbir dirençle karşılaşmadan, halkın sevgi gösterileri arasında Edirne'ye girer. Ancak bu, ne Bulgarlar ne de Epirus Bizans'ı tarafından kabul edilebilecek bir durumdur.

Yeni Latin İmparatoru Robert Courtenay'ın ise pek bir şey umurunda değildir. Kendini daha çok zevkusefaya vermiştir ve her gece başka bir sarayda âlem düzenlemektedir. Ancak sonunda, İznik tehlikesine karşı destek aramak için Roma'ya gider. Orada fazla yüz bulamayınca Konstantinople'a döner ve çok da yaşamaz, 1228'de ölür.

Çocuğu olmadığı için yerine henüz küçük bir çocuk olan kardeşi II. Baldwin Courtenay (1228-61) geçer. Latinler bu durumda, İznik ve özellikle Epirus tehlikesinden kurtulmak amacıyla, çocuk imparatora naip olarak Bulgar Çarı II. İvan Asen'i seçerler. II. Ivan da zaten Bulgaristan ve Bizans'ı birleştirip merkezi Konstantinople olan bir imparatorluk kurma sevdasındadır. Yeni gelişmeyi öğrenen Epirus Bizans İmparatoru Theodor Dukas, Bulgarlara savaş açar. Ancak Dukas, Meriç Irmağı kenarında 1230'da yapılan savaşı kaybettiği gibi esir de düşer. Zindana kapatılır (Dukas tarih sahnesinden henüz çekilmeyecektir.) Asen, Arnavutluk'un bir kısmı ile Makedonya ve Trakya'yı hemen ele geçirir. Böylece ortaya büyük bir Bulgar Çarlığı çıkar. Epirus Bizans Devleti'nin yenilgisi bu devleti Konstantinople adaylığından çıkardığı gibi, aynı adaylıktan artık rakibi kalmamış gibi görünen Asen'i de uzaklaştırır. Çünkü Asen'in gücünden çekinen Latinler, imparator olarak papanın desteklediği 80 yaşındaki eski Kudüs Kralı Jean de Brienne'i seçerler. Yapılan görüşmelerde alınan karara göre, Jean de Brienne yaşadığı sürece imparator olarak hüküm sürecek, ölünce de yerini II. Baldwin alacaktır.

1231'in Ağustosu'nda bir gemiyle Konstantinople'a gelen yaşlı Jean de Brienne (1231-37) Ayasofya'da taç giyerek imparator olur.

Bu, II. İvan Asen'i çok kızdırır ve hemen İznik'te Vatatzes'le temasa geçer. Onunla bir işbirliği anlaşması imzaladıktan sonra, aralarındaki ilişkiyi güçlendirmek için de kızı Helena'yı, Vatatzes'in oğlu Theodor'la evlendirir. Hemen ardından, iki müttefik karadan ve denizden Konstantinople'u kuşatırlar. Bu, Konstantinople'un sekizinci kuşatılmasıdır. Şehir her zamanki gibi, surları sayesinde ilk saldırılara direnir. Jean de Brienne ilerlemiş yaşına rağmen şehrin savunmasını en iyi şekilde organize eder. Artık Konstantinople Latin İmparatorluğu'nun günleri sayılı gibidir. Ancak II. İvan Asen birden, Konstantinople'un düşmesinin İznik'in lehine olacağı ve Bulgarlarla İznik'in komşu haline geleceğini fark eder. Böyle tehlikeli bir komşuya sahip olmaktansa, arada tampon olarak bir Latin devletinin bulunmasını tercih eder ve Latinlerle ittifak yapıp, eski ortağına –İznik Bizansı'na– savaş ilan eder. Konstantinople böylece tekrar kurtulur.

Jean de Brienne 1237'de ölünce II. Baldwin artık tek başına imparator olur. Aynı yıl salgın bir hastalık Trakya bölgesini kasıp kavurmaya başlar. II. İvan Asen karısını ve bir oğlunu bu salgında kaybedin-

ce, Tanrı'nın onu sözünde durmadığı için cezalandırdığını düşünür ve dünürü Vatatzes'le tekrar barış yapar ama iş işten geçmiştir. Bu defa, zindana atıp iki gözünü kör ettirdiği eski Epirus İmparatoru Theodor Dukas'ın kızıyla evlenir. Asen 1241'de ölür ve Bulgarların Konstantinople üzerinde baskıları kalmaz.

Selanik'te oğlunun yanında bulunan Theodor Dukas, eski rakibi III. İoannes Dukas Vatatzes tarafından İznik'e davet edilir. Kendisini bizzat Vatatzes karşılar ve gerçekten büyük itibar gösterir. Onu İznik'te, deniz kenarındaki bir sarayda ağırlar. Eski rakipler günler ve geceler boyu sohbet ederler. Dukas, aklında hâlâ tahta geri dönmek niyeti olsa da bunun o kadar kolay olmadığını görür. Ertesi yıl, 1242 yazında Vatatzes, Dukas'ı o sıralar Selanik Despotu olan oğlunun yanına uğurlar. Dört yıl sonra da Selanik Despotluğu ortadan kaldırılır ve Selanik, İznik'e bağlı bir şehir olur. İmparator Vatatzes, yaşlı ve kör Theodor Dukas'a ömrünün sonuna kadar orada rahat bir hayat sürmesi için bir malikâne tahsis eder.

Ancak Theodor Dukas yine rahat durmaz ve 1251'de, o sıralar Epirus Despotluğu'nu yöneten II. Mikail'i Vatatzes'e karşı harekete geçmeye ikna eder. Gerçekte İznik, dağlık bir bölge olan Epirus'a hoşgörüyle davranmaktadır ve hatta Vatatzes torunuyla Mikail'in oğlunu evlendirmiş ve böylece iki aile arasında bir bağ oluşturmuştur. Mikail'in Balkanlar'da İznik'e ait birkaç şehri işgal etmesiyle İznik'in hoşgörüsü sona erer. Vatatzes 1253'te ordusuyla Rumeli tarafına geçer, Mikail'in ona karşı koyması mümkün olmaz. Teslim olduğu gibi, işgal ettiği bütün şehirleri ve daha önce Bulgarlardan aldığı bütün bölgeleri de İznik'e terk eder. Vatatzes yine de Mikail'e anlayış gösterir ve Mikail'in oğlunu alarak İznik'e döner. Damat, babanın rahat durması için artık imparatorun elinde rehindir. Bu aynı zamanda Theodor Dukas'ın tarih sahnesindeki son oyunudur. Bir gemiye bindirilerek İznik'e gönderilir, zindana atılır ve hayatının sonuna kadar orada kalır.

III. İoannes Dukas Vatatzes, Konstantinople dışında olmasına rağmen Bizans tarihinin en önemli imparatorlarından biridir. Görevi devraldığında çok küçük bir sahaya hükmeden İznik Bizans İmparatorluğu, onun zamanında çok önemli kazanımlar elde ederek topraklarını iki misline çıkarır. Talih genellikle güçlülere güler. III. İoannes Dukas Vatatzes de bunlardan biridir. Onun zamanında Epirus, Selanik, Bulgar ve hatta Selçuklu Rum Sultanlığı çeşitli nedenlerle güç kaybeder ve tehdit ol-

maktan çıkarlar. Böylece Vatatzes, Konstantinople Latin İmparatorluğu ile baş başa kalır. Vatatzes iç politikada da başarılıdır. Konstantinople'a arka çıktığı için Venedik'le ticareti yasaklar, içeride gerek tarımsal ve gerekse sanayi ürünlerinin üretimi iyice artar. İmparatorluk kendine yeterli hale gelir. Eşi İrene de çok başarılı bir imparatoriçedir ve onun en büyük yardımcısıdır. O da ülkenin her tarafında hastaneler, bakımevleri ve öksüz yurtları açar. Kilise ve manastırlara önemli bağışlarda bulunarak oraların güçlenmesini sağlar. Onların ve sonra da oğullarının döneminde, İznik belli başlı bir sanat ve kültür merkezi haline gelir. Daha önemlisi, Vatatzes çok az imparatora nasip olan bir şansa daha sahiptir. Halk onu çılgınca sever. Sefer dönüşlerinde, büyük küçük, yaşlı genç demeden İznik halkı onu karşılamak için yollara dökülür. Bu sadece İznik'e özgü değildir. Bütün yol boyunca köyler ve kasabalar Vatatzes'i sevgiyle ağırlayıp, uğurlarlar.

Ömrü mücadeleyle geçen Vatatzes'in sağlığı 1253'te giderek bozulur. Sıklaşan sara nöbetleri dengesini oldukça bozar. Bir yıl sonra, 3 Kasım 1254 Salı günü öldüğünde, bütün imparatorluk yasa bürünür. Nitekim ölümünden 50 yıl sonra da aziz ilan edilir.

Yerine geçen 33 yaşındaki oğlu, annesinin soyadını kullanır. Tahtta artık II. Theodor Dukas Laskaris (1254-58) vardır. Yeni imparator çok iyi eğitim görerek yetişmiştir. Hocası dönemin en önemli âlimlerinden biridir. Yeni imparator ilmi araştırmalar, felsefi incelemeler yapan bilgin bir kişidir. Teoloji alanındaki ileri derecede bilgisi, hayranlık uyandırıcıdır. Onun kısa yönetimi döneminde, İznik tam bir bilim merkezi olur. İznik'te adeta, Bizans'ın yeni bir kültür devrimi başlar.

Bütün ilmi kapasitesine rağmen, II. Theodor Dukas Laskaris'in devlet yönetimindeki tutumu tümüyle farklıdır. Hem müstebittir ve kimseye söz hakkı vermez, hem de aristokrat sınıfının düşmanıdır. Babası, Roma ile kiliseler birliğini çatışmaya meydan vermeden ve gayet dikkatli bir politikayla sürdürdüğü halde, oğul tam tersini yapar ve hatta İznik patrikliğine dönemin bu işe en layık olmayan kişisini atar. Böylece de, 1054'ten beri bir türlü kurulamayan Bizans ve Roma kiliseleri arasında birlik fikrinden iyice uzaklaşılır.

Tahta geçtiği yıl, yeni Bulgar Kralı genç Mikail II. Asen Trakya'daki İznik bölgelerine saldırarak birkaç şehri ele geçirir. II. Theodor da buna karşılık ordusu ile hızla hareket eder ve Trakya'da kurduğu tuzağa dü-

şürdüğü Bulgar ordusuna önemli ölçüde kayıplar verdirir. Kral Mikail II. Asen bu savaşta yaralanır ama kaçma şansını da bulur.

II. Theodor döneminin iki önemli kişisi vardır. Bunlardan ilki imparatorun en yakını ve yardımcısı olan ve mütevazı bir aileden gelen Georgios Muzalon'dur. Diğeri ise aristokrat bir aileden gelen ve aslında değerli bir komutan olan Mikail Palaeologus'tur. Babası gibi II. Theodor Laskaris de, çocukluk arkadaşı olan Mikail Palaeologus'a hiç güvenmez. Güvenmekten öte, ondan nefret eder. Mikail Palaeologus imparatorun bu duygularını iyi bilmekte ve hayatını tehlikede gördüğünde Selçuklu sultanına sığınır. O sırada Selçuklu topraklarında Moğol istilası başlamıştır, Mikail Palaeologus Selçuklu ordusundaki paralı askerlere komuta eder. Ancak daha sonra II. Theodor Dukas Laskaris'e gönderdiği haberle, hayatı konusunda garanti verildiği takdirde imparatora tam bağlılıkla hizmet edeceğine yemin eder. Affedilir ve Epirus'a karşı savaşmak için Dürazzo'ya gönderilir. Ancak imparator yine de ona güvenmemektedir ve bu yüzden yanına verdiği birlikler yeterli değildir. Mikail Palaeologus ve birliği kahramanca savaşmalarına rağmen geri çekilmek zorunda kalırlar. Bunun üzerine imparator geri dön emri verir, Mikail de hayatı tehlikede olmasına rağmen, bağlılığını göstermek adına, hiç karşı çıkmadan emre uyar ve İznik'e geri döner. Döner dönmez de zindana atılır. Ancak bir süre sonra imparator onu affeder. Öte yandan II. Theodor Laskaris de babası gibi saradan mustariptir. Onun nöbetleri daha sıktır ve bünyesini adeta kemirir. Artık günleri sayılıdır ve çok geçmez Ağustos 1258'de ölür.

Yerine büyük oğlu, 7 yaşındaki IV. İoannes Dukas Laskaris (1258-61) geçer. Çocuk imparatora naip olarak, babasının çocukluk arkadaşı ve ordunun başkomutanı (megas domestikos) Georgios Muzalon atanır. Baba öleli dokuz gün olmuştur ve onun için İznik'te bir ayin düzenlenir. Ayin sırasında Mikail Palaeologus'un adamları, Muzalon'u ve kardeşlerini katlederler. Hemen ardından naipliği Mikail Palaeologus alır. 1 Ocak 1259 Çarşamba günü ise müşterek imparator olarak taç giyer. Çocuk imparatorun babasının ve dedesinin Mikail'e itimat etmemekte ne kadar haklı oldukları da böylece ortaya çıkar.

Artık imparatorlukta, müşterek imparator olarak ilan edilmesine rağmen gerçek gücün sahibi olarak VIII. Mikail Palaeologus (1259-82) dönemi başlar. Daha doğrusu, Bizans İmparatorluğu'nda hüküm sürecek olan son hanedanın ilk mensubu şimdi görev başındadır. VIII. Mikail im-

parator olduğunda sadece 33 yaşındadır. Dukas, Angelus ve Komnenus ailesiyle yakınlığı olduğu gibi, eşi Theodora da Vatatzes ailesindendir.

Önceki bütün İznik Bizans imparatorlarının tek amacı olan Konstantinople'u ele geçirme fikri yeni imparator için de her şeyden önceliklidir. Nitekim hemen 1260'ın ilk aylarında, Konstantinople'u kuşatmak üzere yola çıkar. İlk hedefi Galata'nın ele geçirilmesidir. Ancak İznik Bizansı'nın donanması yoktur ve zaten Haliç girişi de zincirle kapatılmıştır. Galata'nın bile alınmasının mümkün olmadığını gören imparator, bu hevesten vazgeçer ve geri döner. Öte yandan, Konstantinople'daki Latin İmparatoru II. Baldwin Courtenay korku içinde yaşamaktadır. Etrafında Konstantinople'u, daha doğrusu kendisini koruyacak bir güç olmadığının farkındadır. Yaklaşan tehlikeye karşı Venedik dışında, Avrupa'nın tümü kulaklarını tıkamış gibidir. Papa IV. Aleksander ise Konstantinople'un yardım talebini duymaz bile. Bu arada Venedikliler, hayati çıkarlarının tehlikeye düşmemesi için 30 kadar savaş gemisiyle Haliç ve Boğaziçi'nde sürekli devriye gezmektedirler. Sonunda İmparator VIII. Mikail Palaeologus, o sırada Venedik'in can düşmanı olan Cenevizlilerle temasa geçer ve denizden yapacakları destek karşılığı, daha önce Venediklilere tanınan bütün hakların onlara verileceğini vaat eder. Mart 1261'de imzalanan ve Ceneviz için hayati önem taşıyan bu anlaşmayla Cenevizliler Mikail'e silahlı destekte bulunacaklar, buna karşılık Konstantinople'un ele geçirilmesinden sonra bütün imparatorlukta geniş imtiyazlara ve gümrük vergisi muafiyetlerine sahip olacaklardır. Böylece Ceneviz, Venedik'in zenginleşmesinde önemli rol oynayan bütün hakları ele geçirmiş olacaktır.

Konstantinople'un tekrar İznik Bizansı'nın eline geçmesi, tam bir komedidir. İmparator VIII. Mikail Palaeologus, o sırada caesar yaptığı Aleksius Strategopulos'u 800 kişilik bir birlikle Trakya'ya göndererek Bulgaristan sınırını kontrol etmesini ve bu arada Konstantinople'un savunmasında değişiklik olup olmadığını gözlemlemesini ister. Caesar Aleksius Strategopulos Silivri'ye vardığında oradaki Bizans halkından, Venedik donanmasının Karadeniz'deki bir ada üzerinde bulunan bir kaleyi ele geçirmek için Konstantinople'dan ayrıldığını ve şehirdeki garnizonun da onlara yardım için gittiğini öğrenir. Bu durumda şehir, tümüyle savunmasızdır. Bunun bulunmaz bir fırsat olduğunu gören Caesar Aleksius, 24 Temmuz 1261 Pazar günü şehir surlarının ya-

kınında bir manastırda saklanır. Gece olunca da yanına en iyi adamlarını alır ve birlikte, gizli bir geçitten şehre girerler. Sabaha karşı ise Pege Kapısı'nı (Silivrikapı) koruyan askerleri bertaraf ederek dışarıda bekleyen birliği içeri alırlar. 25 Temmuz 1261 Pazartesi gün ışırken 800 kişilik birlik, başlarında Caesar Aleksius olduğu halde Konstantinople sokaklarındadır. Hiçbir mukavemetle karşılaşmazlar.

O sırada Blachernae Sarayı'nda uyumakta olan son Latin İmparatoru II. Baldwin Courtenay haberi alınca kalkar, hayatını kurtarmak için tacını ve asasını geride bırakıp Büyük Saray'a koşar. Bu arada yolda karşılaştığı bir asker tarafından da kolundan yaralanır. Bukoleon Sarayı'nın önündeki limana gelir ve orada bir Venedik gemisine binerek kaçar. Koskoca şehir savaş yapmaya gerek kalmadan ele geçirilmiş olur. 57 yıllık Latin İmparatorluğu böylece beklenmedik bir şekilde sona erer. Caesar Aleksius Strategopulos'un ilk işi şehrin Venediklilere ait bölümünü tümüyle yakmak olur. Haberi öğrenen Venedik donanması geri döndüğünde, şehirde Venedik'e ait tek bir bina bile kalmadığını ve ailelerinin rıhtımda toplu halde tutulduklarını görür. Ertesi gün, şehirde yerleşmiş Latinler panik içinde saklanmaya ve manastırlara sığınarak canlarını kurtarmaya çalışırlar. Ancak daha önce yaşananların aksine, Caesar Aleksius'un kimseyi öldürmeye niyeti yoktur. Gitmek isteyenlerin serbestçe ayrılacağını duyurur. Nitekim 30 kadar Venedik gemisi, çoğu Venedik asıllı halkı kıymetli eşyalarıyla birlikte alır ve şehirden ayrılır.

İmparator VIII. Mikail Palaeologus Konstantinople'a 200 km uzakta, İznik yakınlarında Nimfaion'daki (Kemalpaşa) askeri kampta her şeyden habersiz, uyumaktadır. Sabahın ilk ışıklarıyla birlikte Konstantinople'dan Caesar Aleksius'un mesajını getiren ulak kampa varır. Haberi ilk öğrenen, imparatorun ablası İrene-Eulogia olur. Kardeşinden birkaç yaş büyük olan İrene-Eulogia ile imparator arasında derin bir bağ vardır ve İrene ona en yakın kişidir. Çünkü abla, Mikail'e küçüklüğünden beri bir evlat gibi bakmış ve onu, bir gün imparator olacağını söyleyen ninniyle uyutmuştur. Çadıra giren abla, kardeşinin ayaklarını gıdıklayarak uyandırır ve haberi verir. Ama Mikail bu habere inanmaz. Çünkü bir yıl önce koca bir orduyla şehri almaya gittiğinde, başarısız olmuştur. Yaklaşık 800 kişilik bir birliğin şehri ele geçirmesi ona şaka gibi gelir. Ama biraz sonra gelen ikinci ulak, II. Baldwin'in kaçarken bıraktığı tacı ve asayı beraberinde getirmiştir. Bunun üzerine VIII. Mikail Palaeologus

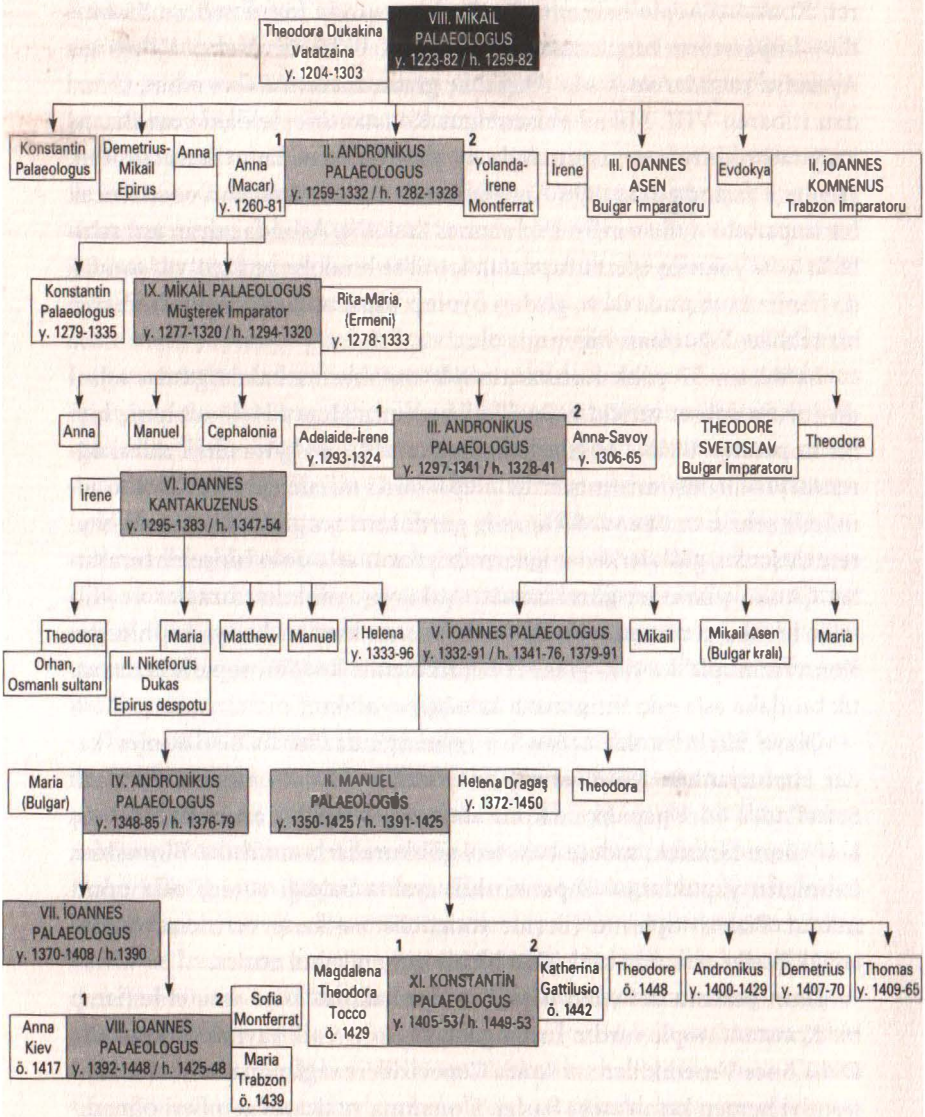
hemen hazırlığa başlar. Tam üç hafta sonra, 15 Ağustos 1261 Pazartesi günü yanında ablası olduğu halde, Altın Kapı'dan Konstantinople'a girer. Konstantinople halkının tümü –ki o sırada nüfus sadece 35 bindir– imparatoru karşılamak üzere yollara dökülür. Aleksius doğruca Ayasofya'ya gider ve orada tekrar taç giyme merasimi icra edilir. O andan itibaren VIII. Mikail Palaeologus Konstantinople'daki yeni Bizans imparatorudur ve aynı zamanda da yeni bir hanedanın kurucusudur. Henüz 3 yaşında olan oğlu Andronikus'u tahtın vârisi ilan eder. Ancak bir imparator daha vardır: IV. İoannes Laskaris. Aslında tahtın asıl sahibidir ama yokmuş işlemi yapılarak İzmit'te bırakılır ve 1261 yılı sonunda henüz 11 yaşında iken, gözleri oyulup hapse atılarak ileride herhangi bir tehlike doğurması önlenmiş olur.

Latinlerin 57 yıllık Konstantinople macerasına bakıldığında, aslında durum dehşet vericidir. Bu 57 yıl boyunca Henry Hainaut hariç hiçbir imparator Bizans asıllılarla ilgilenmemiştir ve hatta Grek dilini öğrenmeyi bile düşünmemişlerdir. Hepsi sanki misafir gibidir. 1204'te gemilerle şehrin önüne vardıklarında gördükleri zenginlik karşısında hayrete düşenler, giderlerken arkalarında yıkıntılarla dolu bir şehir bırakırlar. Çünkü şehrin en güzel binaları yakılmış, yıkılmış, saraylar ve kiliseler harabeye dönmüş ve en önemli sanat eserleri batıya taşınmıştır. Konstantinople sonraki yıllarda belirli ölçüde kendini toparlasa da, artık bir daha asla eski ihtişamına kavuşamayacaktır.

Olaya Hıristiyanlık açısından bakıldığında, herhalde Latinler kadar Hıristiyanlığa zarar vermiş bir yönetim asla olmamıştır. IV. Haçlı Seferi'nden önce papalık ile Konstantinople patrikliği arasında 1054'ten beri süren farklılık, sadece bazı teolojik kurallarla sınırlıdır. Bizanslılar, Latinlerin yaptıklarını imparatorluk ayakta kaldığı sürece asla unutmazlar. Bizans toplumu (ileride yöneticiler ne karar verirlerse versinler), kiliseler arasında bir birliği hiçbir zaman kabul etmez.

Latin belasını def eden Bizans ileriye bakmak ister ama elde harap bir Konstantinople vardır. İnsan gücü ve ekonomik kaynaklar kısıtlıdır. Daha önce Venediklilere ve sonra Cenevizlilere sağlanan imtiyazlar ekonomiyi hemen kemirmeye başlar. Donanma ve ticaret gemileri olmadığı için de, uzak yerlerden gemilerle gelen gıda maddeleri yüksek fiyatlara mal olur. Artık Bizans İmparatorluğu'nu güç günler beklemektedir.

PALAEOLOGUS HANEDANI (1259-1453)

Not: (y) İmparatorların yaşadığı tarihleri, (h) hükümdarlık sürelerini, (ö) ölüm tarihini göstermektedir.

Bizans'ın Yeniden Kuruluşu ve Bir Diplomasi Depası VIII. Mikail Palaeologus

(1261-1300)

"Eğer Tanrı'nın Sicilyalılar'a hürriyetlerini verdiğini ve bunu da benim elimle yapmış olduğunu söyleyecek olursam, doğru söylemiş olurum."

Kendisini yeni bir Büyük Konstantin olarak gören İmparator VIII. Mikail Palaeologus, dışarıda yapılan kutlamaları harap haldeki Büyük Saray'dan duymaktadır ama bununla kaybedecek zamanı yoktur. O, şehri nasıl ayağa kaldırabileceği ve en önemlisi de nasıl savunacağını düşünmektedir. Nasıl kendi gözü daima Konstantinople'da olmuşsa, bilmektedir ki düşmanları da Konstantinople'u en az onun kadar istemektedir. Yunanistan'ın önemli bir kısmı halen Latinlerin elindedir. Balkanlar'ın kuzeyinde ise Bulgar ve Sırp tehlikesi vardır. Denizleri Venedikliler ve Cenevizliler kontrol etmektedir. Daha da beteri, Konstantinople'un tekrar ele geçmesinden 15 gün sonra seçilen yeni Papa IV. Urban ve Sicilya Kralı Manfred, Konstantinople'da Latin yönetiminin sona ermesini kabul etmediklerini açıklarlar.

İmparator hemen kollarını sıvar. İşe önce, 1203-04'te IV. Haçlı Seferi sırasında yıkılan deniz surlarının onarımı ile başlar. Onları hem yükseltir hem de güçlendirir. Haliç'e girmeyi imkânsızlaştıran zinciri yeniler. Ardından Theodosius Surları'nın, yani kara surlarının onarımına başlar. Daha bir ay dolmadan ise, acısını çok çektiği için iyi bildiği bir konuya eğilir ve Haliç'te bir tersane kurdurarak gemi yapımını başlatır. Bu arada Cenevizlilerle yaptığı anlaşmaya sadık kalarak, şehrin Venediklilere ait bölümünü onlara tahsis eder.

Diğer yandan imparatorluk bürokrasisi de İznik'ten Konstantinople'a taşınır. Yukarıda değinildiği gibi, insan kaynağı kıttır, 1204'teki katliamdan kaçan Bizans asıllılar Konstantinople'u adeta boşaltmışlardır. Bir kısmı ise Latinlerin 57 yıllık yönetimleri süresince kendilerine bilinçli olarak ikinci sınıf vatandaş muamelesi yapmaları nedeniyle, başka yörelere göç etmişlerdir. Bu yüzden de Konstantinople'da bürokratik kademelerde görevlendirilecek yetişmiş insan bulabilmek, artık çok güçtür. Ancak yüzyıllardır kendisine has bir yönetim tarzı sergileyen ve bunu nesilden nesile aktaran Bizans bürokrasisi, devletin önemli direklerinden biridir. İmparator her tarafa haber salar ve daha önce göç etmiş olanları Konstantinople'a geri çağırır. Bürokraside görevlendirmek üzere, özellikle yetişmiş, deneyimli ve eğitimli kişilere ev ve iş verme vaadinde bulunur. Bu girişim oldukça başarılı sonuç verir.

Hemen ardından şehri yeniden kurmak için faaliyetler başlar. Din, Bizans halkı için bir yaşam biçimidir ve bunu imparator iyi bilmektedir. Halkın moralini yükseltmek için, önce kilise ve manastırlara el atılır. Çünkü kiliselerin çoğunun, çatısı bile yoktur. Kilise içindeki hazineler zaten çalınmıştır. Ama daha beteri, kiliselerdeki mozaik ve freskolar da tahrip edilmiştir. Başta Kutsal Havariler Kilisesi olmak üzere kiliseler ve manastırlar tek tek onarılmaya başlanır. Hemen ardından resmi binalar, tiyatrolar, pazar yerleri, forumlar ve banyolar ya onarılır veya yeni baştan yapılır. Yapım çalışmaları 1262 yılı boyunca devam eder.

VIII. Mikail bir taraftan Konstantinople'u imar etmeye gayret ederken, diğer yandan da imparatorluğu bir daha kaybetmemek için gerekli tedbirleri almaya başlar. İstihbarat teşkilatının ona ilettiği bilgilere göre batıda, Latin İmparatorluğu'nu Konstantinople'da tekrar kurmak için epeyce bir gayret vardır. Yeni Papa IV. Urban, devrik İmparator II. Baldwin ve Venediklilerle bu konuda ittifak yapmıştır. Mikail aradaki ilişkileri yumuşatmak için, bir elçilik heyetini değerli hediyelerle birlikte papaya gönderir. Ancak elçilik heyeti o derece düşmanlıkla karşılanır ki, canlarını zor kurtarırlar. O zaman imparatorun önünde tek seçenek kalır, o da güç kullanarak Bizans üzerindeki tehlikeleri def etmektir. O da öyle yapar. Önce Cenevizlilerle işbirliği yapar ve yeni hazırladığı donanmasını Latinlerin Ege'de sahip olduğu adalara gönderir. Birçok ada ele geçirilir. Bir kısmı ise yağmalanır. Bununla da yetinmez. Bu de-

fa kardeşi Konstantin komutasında bir orduyu, yine Cenevizlilerin yardımıyla —ki bunların içinde 5 bin Selçuklu paralı askeri vardır— Mora Yarımadası'na gönderir. Onlar da Latinlerin sahip oldukları bölgelere saldırırlar. Başta her şey iyi gider. Ancak savaş uzayınca, paralı askerlerin ücretleri ödenemez. Bunun üzerine bu askerler Latinlerin tarafına geçer ve bu defa her şey tersine döner. Latinler Bizans ordusunu hezimete uğratırlar. Konstantin kaçarak canını zor kurtarır. Daha beteri denizde olur. Venedikliler donanmayı neredeyse yok ederler. Ceneviz ittifakının sürekli Bizans aleyhine çalıştığını gören imparator 1265'te Venediklilerle anlaşır. Ama bu uzun sürmez. Cenevizlilerin toparlandığını görünce 1267'de daha uygun şartlarla tekrar onlarla anlaşır ve bu anlaşma 1453 yılına kadar sürer.

Aynı yıllarda kurulan başka bir tezgâh Bizans'ın başına çorap örecek gibidir. Yeni Sicilya Kralı Şarl d'Anju ile eski Latin İmparatoru II. Baldwin, Konstantinople'u ele geçirmek ve Latin İmparatorluğu'nu tekrar kurmak konusunda anlaşırlar. Onlara, Mora ve güney Yunanistan'a hâkim olan Akhia da katılır. Ayrıca Bulgar ve Sırplar'ın desteği de alınır. Durum gerçekten hassastır. Ancak o sırada Papa IV. Urban ölür. Yerine geçen IV. Clement için önemli olan bir Latin İmparatorluğu'nun yeniden kurulmasından çok, kiliselerin birleşmesidir. İmparator VIII. Mikail Palaeologus, yeni papayla hemen kiliseler arasında birlik müzakerelerine başlar. 1268'de IV. Clement de ölür ve yeni papa bir türlü seçilemez. İmparator bundan yararlanır, bu defa Fransız Kralı'ndan destek bulmuştur. Fransa Kralı, kardeşi Sicilya Kralı Şarl d'Anju'yu Bizans'la savaş fikrinden vazgeçirir. 1271 yılı Eylül ayında seçilen yeni Papa X. Gregorius ise aynı Clement gibi, kiliselerin birliğinden yanadır.

Velhasıl sürekli oynanan politik oyunlar, Avrupa'da sık sık değişen dengeler ve biraz da şansın yardımıyla, Bizans önemli olabilecek tehlikeleri kolaylıkla bertaraf eder. Ayrıca hanedanlar arasında evlilikler yoluyla kurulan ilişkiler de bölgedeki dengeleri etkiler. İmparator bu konuda iki adım atar. İlkinde oğlu Andronikus'u Macar kralının kızıyla evlendirir ve hemen ardından Andronikus, müşterek imparator olarak eşiyle birlikte taç giyer. Bulgar çarı o sırada duldur. İmparator VIII. Mikail, yeğeni Maria'yı Bulgar çarına eş olarak verir. Böylece, batıdan Bizans üzerine gelecek baskılar azaltılmış olur. İmparator sonra üçüncü

adımı atar ve doğuya döner. Selçukluların baskısını azaltmak için, o sırada Ön Asya'da hüküm süren Moğol Hanı Hülagü'yle işbirliği anlaşması yapar. Hülagü zaten, zaman zaman Selçuklu topraklarına girmektedir. Bu suretle Selçuklular Moğollarla uğraşacak ve Bizans açısından tehlike olmaktan çıkacaktır. İmparator 1265'te, bu defa da gayrimeşru kızı Maria'yı Hülagü'ye eş olarak gönderir. Ancak Maria daha Moğol başkentine varmadan Hülagü ölür. Yerine oğlu Abagu geçer. Maria onunla evlenir ve 15 yıl süreyle hem Moğol Hanı'nın hem de birçok saray mensubunun Hıristiyanlığı seçmesinde çok etkin bir rol oynar. Abagu 1281'de kardeşi tarafından öldürülünce, Maria Konstantinople'a geri gönderilir (Konstantinople'da yaptırdığı Maria Mongol veya diğer adıyla Meryem Ana Ortodoks Kilisesi, Bizans döneminden günümüze kadar kesintisiz olarak ibadet edilen tek kilisedir). Velhasıl artık diplomasi, XIII. yüzyılda dünyada yeni dengeler kurmak için savaşlar kadar önem kazanır. O dönemde bu alanın en büyük üstadı ise İmparator VIII. Mikail Palaeologus'tur.

1272'de Papa X. Gregorius, İmparator VIII. Mikail'e bizzat gönderdiği mektupla, onu iki yıl sonra toplanması planlanan Lyon Konsili'ne davet eder. Amaç kiliseler arasındaki birliğin sağlanmasıdır. İmparator bir açıdan köşeye sıkışmış gibidir. Bizans kilisesi ve halkının bu konudaki tavrı nettir, ancak reddetmesi halinde de, karşısında Şarl d'Anju başkanlığındaki müttefikleri bulması söz konusudur. Diplomasi sayesinde kurduğu dengelerin yerle bir olması ve yeni bir Haçlı seferiyle karşılaşması ihtimali vardır. 1273'te, Konstantinople'da bulunan Roma kilisesi temsilcileriyle anlaşmaya varır ve Konstantinople'daki bazı Ortodoks kilisesi mensuplarını da birlik konusunda ikna eder. Lyon'a gitmek üzere 1274'ün Mart ayında yola çıkan Bizans üst düzey yöneticileri ve temsilcilerini taşıyan iki gemi, Akdeniz'de çıkan fırtınada batar ve kurtulan kimse olmaz. Bu arada papaya gönderilen paha biçilmez değerdeki hediyeler de gemilerle denizin dibini boylar. Ama arkasından giden heyet Haziran 1274'te Lyon'a salimen varır. Konsil 6 Temmuz 1274 Cuma günü son toplantısını yapar. Son derece önemli tarihi bir adım atılır ve Bizans imparatoru adına Bizans'ın en üst yöneticisi Georgios Akropolites, papanın üstünlüğünü ve Roma inancını kabul ettiğine dair yemin eder. Ardından da heyetin diğer üyeleriyle birlikte –ki bunlar arasında eski Patrik Germanus da vardır– bildiriyi imzalarlar. Böylece,

220 yıldan beri üzerinde çalışılan kiliseler birliği ilk defa ve resmen gerçekleşmiş olur.

Kilise birliğinin sonuçları hemen alınmaya başlanır. Şarl d'Anju Bizans'a karşı harekete geçmekten şimdilik vazgeçer ve iki yıllık bir mütarekeye razı olur. Venedik de, 1275'te Bizans'la yaptığı anlaşmayı iki yıl süreyle yeniler. Ayrıca Bizans 1277'ye kadar sürdürdüğü atak politikayla Balkanlar'da kaybettiği bazı yerleri tekrar ele geçirdiği gibi, gücü sürekli arttırılan donanma da Ege adalarında başarıdan başarıya koşar. Ertesi yıl ise Mora'daki Latin hâkimiyeti kendiliğinden sona erer ve Mora halk gönüllü olarak Bizans hükümranlığını kabul eder. Böylece Palaeologos Hanedanı'nın ilk temsilcisi olan VIII. Mikail Palaeologus, Bizans İmparatorluğu'nu gerçekten yeni baştan kurmuş olur.

Ancak Roma kilisesinin üstünlüğü ve kiliseler birliği imparatora bir yandan da pahalıya mal olur. İmparator, çoğu Roma'dan nefret eden Bizans ruhani sınıfını hiçbir zaman yanına alamaz. Hele hele Ortodoksluğa sıkı sıkı bağlı olan keşişlik müessesesini ikna etmesi mümkün değildir. Halk arasında ise, imparatorun kendi inançlarına ihanet ettiği fikri yaygınlaşır. Öbür taraftan en büyük darbe sevgili kız kardeşi İrene-Eulogia'dan gelir. Birlik fikrine şiddetle karşı çıkan kız kardeş, Bizans'ı terk ederek kızı Bulgar Çariçesi Maria'nın yanına gider. İmparator her şeye rağmen birlik fikrinden ayrılmadığı gibi, buna karşı çıkanları şiddetle cezalandırmaya başlar. Hapishaneler din adamları, halktan kişiler, aristokratlar ve hatta imparatorluk ailesinden gelen prenslerle dolar. Diğer yandan Doğu ve Batı kiliselerin birliği konusunda, imparator kadar papalık da büyük gayret sarf eder.

60'lı yaşların üzerinde olan papanın sağlığının giderek bozulması üzerine, Roma İmparatoru olma ve Bizans'ın yok edilmesi fikrinden hiç vazgeçmeyen Şarl d'Anju hazırlıklara başlar ve 1279'dan itibaren 18 ay süreyle Adriyatik kıyılarında gerçekten büyük bir ordu toplar. Kuşatma söz konusu olduğunda bunu başarıyla sürdürecek her türlü teknik ekibi hizmete alır. Ordunun başına da en güvendiği generali, Hugh Sully'i geçirir. Tam o sırada birlik yanlısı Papa III. Nikolas da ölür ve Sicilya ordusu ilk olarak Bizans'ın Arnavutluk'taki kalesine, Berat'a saldırır. Başlangıç olarak Berat'ı düşürüp sırayla diğer Bizans kalelerini ele geçirmeyi planlayan Sully, karşısında oldukça küçük, fakat iyi donatılmış bir Bizans garnizonu bulur. Direniş beklen-

medik bir şekilde sürer. Herhangi bir yardım alamadıkları halde, kış ayları geldiğinde Berat hâlâ dayanmaktadır. Ancak gıda maddeleri giderek azalmaktadır. Zaten Sully de bu nedenle teslim olacaklarını düşünmektedir. 1281 Mart ayı geldiğinde Sully, Berat'ın imdadına yetişmek üzere imparatorluk ordusunun geldiği haberini alır. Durumu yakından görmek ve buna göre gerekli hazırlıkları yapmak üzere yanına aldığı 25 süvariyle birlikte keşfe çıkar. Ancak bir tepeyi aştıklarında, Sully'nin atı bir okla vurulur ve devrilir. Bizans ordusunun tuzağına düşmüşlerdir. İçlerinden biri hariç, geri kalanın tamamı esir alınır. Kaçan atlı komutan orduya Sully'nin vurulduğu haberini getirir ve panik yayılır. Kaçmaya başlarlar ama ağır zırhları nedeniyle oldukça yavaştırlar. Sonuçta bütün komutanları ve önemli birlikleri esir düşerler. Bizans ordusu, başta Sully olmak üzere esir edilen komutan ve şövalyelerle birlikte döndüğü Konstantinople'da zafer alayıyla karşılanır. Zafer, şehirde büyük şenliklerle kutlanır.

Kiliseler birliği öncülerinden biri olan Papa III. Nikolas artık yoktur. Aynı yıl onun yerine Fransız asıllı IV. Martin papa seçilince, Roma açısından birlik fikri önemini kaybeder. Daha doğrusu Sicilya Kralı Şarl d'Anju'nun üzerinde Bizans'a karşı hareketini sınırlayan her türlü baskı kalkar. Berat mağlubiyeti onu daha çok hırslandırmıştır. Artık tek hedefi vardır, o da başına geçerek Batısı'yla ve Doğusu'yla birlikte Roma İmparatorluğu'nu ihya etmektir. Böylece, İmparator VIII. Mikail Palaeologus'un yedi yıldır Roma'yla birlikte yürüttüğü birlik politikası da gümleyip gider.

Şarl d'Anju 1281'de Avrupa'nın en güçlü hükümdarıdır. Sicilya'nın tamamı, İtalya'nın güneyi ve Arnavutluk ona aittir. Ayrıca Provence, Anju ve Maine'e sahiptir. Tunus'un yönetimi onun iradesini kabul etmiştir. Bir de Roma Senatörü unvanı vardır. Venedikliler, Sırplar ve Bulgarlarla birlikte hareket eder ve birçok Bizans kentini ele geçirirler. Artık görünen odur ki, Bizans'ın günleri yine sayılıdır. Ancak tam o sırada vuku bulan bir olay, tarihin akışını tümüyle tersine çevirir.

Aslında Bizans tarihi boyunca da görülmüştür ki, sürekli ve körü körüne sürdürülen ve adeta tutku şeklindeki Bizans düşmanlığı bunu sürdürenin başına çok kere türlü belalar getirmiştir. Unutulmaması gereken bir nokta vardır; İmparator VIII. Mikail Palaeologus, imparator olmadan önce de imparator olduktan sonra da Bizans tarihini, diplo-

masisini ve Bizans oyunlarını en iyi bilen hükümdarıdır. Kurduğu güçlü istihbarat ağı ve casusluk şebekesiyle, o dönemde Avrupa'nın nefes almasından bile haberdardır. Ayrıca güçlü casusluk şebekesi, özellikle Sicilya'nın düşmanlarına güçlü maddi ve manevi destek vermektedir. İşte Şarl d'Anju'nun en güçlü olduğu bu dönemde, Bizans onun aleyhine bütün fırsatları değerlendirir. Hedefi Sicilya'daki d'Anju'nun hâkimiyetine son vermektir. İmparator VIII. Mikail, bunun için önce eski Sicilya Kralı Manfred'in damadı Aragon Kralı III. Peter'le temasa geçer. Çünkü d'Anju, Sicilya Krallığı'nı daha önce zorla Manfred'in elinden almıştır. İmparator III. Peter'e güçlü bir donanma inşası için para yardımı yapar. Ayrıca bol paralı Bizanslı ve Aragonlu casuslar, destekçileriyle birlikte Sicilya halkını mevcut idareye karşı kışkırtırlar. Aslında çoğunluğunu Bizans asıllıların teşkil ettiği halk, yabancı bildiği d'Anju hâkimiyetine baştan beri zaten karşıdırlar. Üstelik d'Anju'nun ordunun teçhizi için halktan sürekli vergi toplaması ve yaptığı suiistimaller halkın kızgınlığını giderek arttırmıştır. Mart 1282'de Mesina'ya gelen d'Anju'nun adamlarının Bizans seferi için halkın elinden bütün hububatını ve hayvanlarını alması, her şeyin üstüne tüy diker. İşte Bizans'ın en zor ve ümitsiz durumda olduğu sırada, yani 31 Mart 1282 Pazar günü, Palermo'da her zamanki gibi kiliseye gitmek için yola çıkanlar arasında bulunan genç bir kadına, sarhoş bir d'Anju askeri sarkıntılıkta bulunur. Kadının yanında kocası da vardır. O da Sicilya âdetlerine uygun olarak yanında taşıdığı bıçağı askerin karnına sokarak öldürür. Fransız askerleri de duruma müdahale edip kocayı öldürünce, bir anda halk tarafından kuşatılır ve hiçbiri sağ kalmaz. İşte bu olay kıvılcım olur ve Palermo'da isyan patlar; halk şehrin merkezine doğru "Fransızlara ölüm" diye bağırarak akın akın gelir. "Sicilya İkindisi" olarak adlandırılan bu isyan sonucunda, akşam olduğunda Palermo'da sağ olarak tek bir Fransız bile kalmaz. Ayaklanma bütün adaya yayılır. Katliam nisan ayı boyunca devam eder. Şarl d'Anju her ne kadar Bizans için hazırladığı donanmayla Mesina'ya gelip şehri geri almak için uğraşırsa da, başaramaz. 30 Ağustos 1282 Pazar günü Aragon Kralı III. Peter, Palermo'ya varır ve halkın çılgınca gösterileriyle karşılanır. Üç gün sonra da yeni Sicilya kralı olarak taç giyer. Artık Roma imparatoru olma hayali de sona eren Şarl d'Anju, elinde kalan tek toprak parçası olan güney İtalya'ya döner. Bizans, VIII. Mikail'in ustalığı sayesinde oyunu kazanmıştır.

İmparator bu durum için şöyle diyecektir: *"Eğer Tanrı'nın Sicilyalılara hürriyetlerini verdiğini ve bunu da benim elimle yapmış olduğunu söyleyecek olursam, doğru söylemiş olurum."*(136)

Palaeologus Hanedanı'nın kurucusu VIII. Mikail Palaeologus 1282'de 58 yaşındadır ve sağlığı giderek bozulmaya başlamıştır. Kasım ayı sonunda, İmparatoriçe Theodora'nın bütün ısrarlarına rağmen Konstantinople'da kalmaz ve gemiyle yola çıkar. Önce Silivri'ye varır, oradan hareket ettiğinde de bindiği gemi müthiş bir fırtınaya yakalanır ve zorlukla Tekirdağ'a sığınırlar. Tekirdağ'dan at sırtında küçük bir köye vardığında sağlık durumu kötüleşir ve daha ileriye gidemez. Doktorların bütün müdahalelerine rağmen, VIII. Mikail Palaeologus 11 Aralık 1282 Cuma günü ölür. Böylece Bizans'ın yine en önemli ve büyük hükümdarlarından biri daha tarih sahnesinden çekilmiş olur.

Yerine oğlu II. Andronikus Palaeologus (1282-1328) geçer. İznik'te 1259 yılında doğan imparatorun verdiği ilk emir, babasının cesedinin olduğu yerden alınarak uzak bir yere gömülmesi olur. Ancak ortada ne bir cenaze merasimi, ne de bir mezar vardır. Oğlunun amacı, babasının cesedini Ortodoks inancına ihanet ettiğine inanan halkın saldırısından korumaktır. Çünkü halka göre, VIII. Mikail Palaeologus bir sapkındır ve Bizans Kilisesi'nin herhangi bir cenaze törenini kabul etmeyeceği de çok açıktır. Bizans'ın son hanedanının kurucusu, büyük hükümdar VIII. Mikail Palaeologus, uzun yıllar olduğu yerde gömülü kalır. Daha sonra bulunduğu yerden çıkarılarak Silivri'de bir manastırın yakınına gömülür ve Latinlerden alarak imparatorluğu ve hanedanını kurduğu Konstantinople'a, bir daha geri dönemez.

Yeni İmparator II. Andronikus Palaeologus bir bakıma hem talihli, hem de talihsizdir. Talihlidir, çünkü baba Konstantinople'u ele geçirdiği gibi ona geniş bir imparatorluk bırakmış ve en tehlikeli Bizans düşmanlarını bertaraf etmiştir. Talihsizdir, çünkü askeri harcamalar hazineyi bomboş bırakmış ve iflas noktasına getirmiştir.

Baba, asker, önemli bir taktik ustası ve diplomattır. Oğul II. Andronikus'un belki bu meziyetleri yoktur ama yine de basiretli bir devlet adamıdır. Henüz 24 yaşındadır ve baba ona devlet işlerini yakından ta-

(136) Edward N. Luttwak, *The Grand Strategy of The Byzantine Empire*, s. 6.

kip etme şansını verdiği için yeterli deneyimi vardır. Daha da önemlisi çok iyi eğitim görmüştür. Bilime ve edebiyata düşkünlüğü bilindiği gibi, en yakın danışmanlarını dönemin en büyük ilim adamları arasından seçer.

İmparator, babasının gömülmesine bizzat nezaret ettikten sonra hızla Konstantinople'a döner. Kafasındaki ilk düşünce Bizans Ortodoks Kilisesi'nin Roma'dan ayrı olarak bağımsızlığının sağlanmasıdır. II. Andronikus babasına karşı çıkamamıştır ama hiçbir zaman kiliseler birliğinden yana da olmamıştır. İlk olarak resmen kiliseler birliğinden ayrıldığını açıklar, ardından birlik taraftarı patriği görevinden atar ve onun yerine, babası tarafından aşağılanarak görevine son verilen eski Patrik I. Jozefos'u yeniden patrik yapar. II. Andronikus Palaeologus'u rahatsız eden diğer bir konu da, yasal imparator olduğu halde 11 yaşında kör edilen ve hapse atılan IV. İoannes Laskaris'in durumudur. İmparator ancak sekiz yıl sonra, 1290'da fırsat bularak, İoannes Laskaris'in 29 yıldır hapis olduğu Marmara Denizi kıyısındaki yere bizzat gider ve onu hapisten çıkararak babasının yaptığı muameleden dolayı özür diler. Ayrıca onun Bizans'ın yasal hükümdarı olduğunu açıklayarak gönlünü almaya çalışır. IV. İoannes Laskaris yaşamının sonuna kadar (1305) tam bir konfor içinde yaşar ve bir dediği iki edilmez.

İmparatorluk için batıdan gelecek herhangi bir tehlike olmamasına rağmen, tedbirli bir hükümdar olan II. Andronikus batıyla ilişkileri evlilik bağıyla sıcak tutar. Karısı Macar prensesi Anna 1281 yılında öldüğünde ikinci evliliğini, bir zamanlar Selanik Kralı olan V. William'ın 11 yaşındaki kızı İrene-Yolanda'yla yapar. Böylece V. William, Selanik üzerinde iddia ettiği haktan vazgeçer ve kızının çeyizi olarak imparatora bağışlar.

Babası VIII. Mikail Palaeologus zamanında belirli bir kısmı ele geçirilen Anadolu, Bizans için hem besin hem de insan kaynağıdır. Ama orada imparatoru yeni zorluklar beklemektedir. Çünkü 1250'li yıllarda başlayan Moğol saldırılarından kaçan birçok Türk kavmi Anadolu'ya akmaya başlamıştır. Yüzyılın sonlarına doğru bu akınlar şiddetlenir. Bizans'ın Anadolu'da İznik döneminde mevcut savunma sistemi de bozulduğu için, bu akınlara karşı durulamaz ve yeni gelenler Anadolu'ya yerleşmeye başlarlar. Sonunda 1300 yılı geldiğinde, Bizans'ın elinde Anadolu'da sadece İznik, İzmit, Bursa, Alaşehir, Manisa gibi birkaç

güçlendirilmiş kale ile Karadeniz Ereğlisi, İzmir ve Foça limanları kalır. Anadolu'nun geri kalan kısmı, başta Osmanlılar olmak üzere Türk beylikleri tarafından paylaşılır.

XIII. yüzyıla iki olay ve iki isim damgasını vurur. Bu olaylardan ilki 1204 tarihinde IV. Haçlı Seferi sırasında Konstantinople'un Latinlerin eline düşmesi ve baştan aşağı soyulup yakılmasıdır. Olaya damgasını vuran kişi ise Venedik Dükası Enriko Dandolo'dur. Yaşı doksanın hayli üzerinde olmasına rağmen, Dandolo Konstantinople soygununun baş mimarıdır. İkinci olay ise Konstantinople'un 1261'de tekrar Bizans'ın eline geçmesidir. Yüzyıla damgasını vuran ikinci kişi VIII. Mikail Palaeologus'tur. O, tekrar ele geçirdikten sonra Bizans'ın yeniden büyük bir devlet haline gelmesinin mimarı, yeni ve son hanedanın kurucusudur. VIII. Mikail'in çok kritik noktalarda deha derecesine varan diplomatik atakları ona gerekli avantajları sağlamıştır. Unutulmamalıdır ki, tarihin her devresinde bazı hükümdarlar farklı ve seçkindirler. Onlar dominodaki taşları tam zamanında ve tam yerinde sürerek oyunu kazanırlar. Ancak bir unsur daha vardır. O da şanstır. Şans ise daima farklı ve seçkin yöneticilerin yanındadır. VIII. Mikail Palaeologus, oğluna büyük bir devlet bırakır. Tek zaafı, halkının kabul etmesi mümkün olmadığı halde kiliseler birliği konusunda ısrarlı oluşudur. Büyük bir hükümdar ve dâhi bir diplomat olan VIII. Mikail, geriye iflas etmiş bir hazine bırakarak ne yazık ki Bizans'ın çöküşünün de mimarı olur. İnsan kaynağı pek kalmayan Bizans ordusunun önemli bir kısmı paralı askerlerden oluşurken, bunlara yapılan ödeme güçlükle karşılanmaktadır. Üzerine bir de donanmanın yeniden inşaası ekstra külfettir. Ayrıca VIII. Mikail'in kurduğu casusluk örgütüne verilen bol para diğer bir israf kaynağıdır. Hal böyle olunca, asrın son hükümdarı II. Andronikus Palaeologus hazineye çekidüzen vermeye çalışır. Donanmayı gözden çıkararak çürümeye terk eder, onun yerine müttefiki Cenevizlilerden yararlanmaya çalışır. Ancak bu durum onun ekonomik açıdan Ceneviz'e bağımlılığını arttırdığı gibi, ekonomiye ağır darbe indirmesi de kaçınılmazdır. Ekonomideki bozulmanın en önemli işareti, tedavüldeki paranın içindeki altın oranının ilk defa olarak yarıya kadar düşürülmesidir. Diğer yandan imparator, tasarruf için orduyu da küçültmeye çalışır.

Daha önceki yüzyıllarda, imparatorlar tarafından daha çok oğullarına verilen müşterek imparator unvanı, tahtın gelecekteki vârisini işaret etmekteydi.

Ancak VIII. Mikail, hem oğlu II. Andronikus'u hem de torunu (II. Andronikus'un oğlu) IX. Mikail'i müşterek imparator yapmıştır. Bununla yetinmemiş, onlara önemli devlet görevi vermiş ve hatta ordulara komuta etmelerini sağlamıştır. Artık müşterek imparatorluk sadece bir unvan değil, bir görev yeri haline gelmiştir.

XIII. yüzyılın bitmesine tam bir yıl kala 1299'da, o sırada ne derece önemli olduğu pek kestirilemeyen bir oluşum aynı zamanda Bizans'ın da kaderini çizer. Bu da, Anadolu'da Osmanlı Beyliği'nin kuruluşudur. Ancak daha uzunca bir sürenin, 154 yılın geçmesi gerekecektir. 154 yıl sonra ise, dünya tarihi tümden değişecektir.

VII. BÖLÜM

Bizans İmparatorluğu Tarihe Karışıyor

Katalanlar, II. ve III. Andronikus Palaeologus
(1300-41)

"Konstantinople'a sahip olan dünyaya sahip olur."

Anadolu'nun Türkler tarafından paylaşılması ve Bizans'ın elinden bir daha geri dönmemek üzere çıkmış görüntüsü katlanılmaz bir durum iken, 1302 yılı Bizans'a felaketlerle gelir. Önce imparatorun oğlu IX. Mikail (müşterek imparator olduğu ve görev yaptığı için, tarihte IX. Mikail olarak anılır) komutasındaki çok az Bizanslı ve önemli kısmı paralı askerlerden müteşekkil ordu, Türklere karşı Manisa yakınlarında girdiği savaşı kaybeder ve IX. Mikail canını güçlükle kurtarır. Bunun üzerine (çoğunluğu o sırada Bizans bölgesine yerleştirilmiş Alan kavminden müteşekkil) yeni bir ordu Türklerle savaşmak üzere İzmit'e doğru yola çıkar. Türklerin o bölgede hâkim olan uç beyi, Osman Gazi'dir. 1300'de Selçuklu Sultanı Alaeddin Keykubat tarafından davul, sancak ve tuğ gibi saltanat alametleri gönderilen Osman Gazi, halen uç beyi olmasına rağmen neredeyse bağımsız bir hükümdar gibi hareket etmektedir. Bizans ordusunu 27 Temmuz 1302 Cuma günü İzmit'in hemen dışında bu defa Osman Gazi karşılar ve Bizans ordusu bu savaşı da kaybeder. Bunun tabii sonucu olarak da bütün Kocaeli Yarımadası ve güneyde de Edremit Osmanlıların eline geçer ve böylece Osmanlılar Ege Denizi'ne de ulaşırlar.

İmparator, taşıma işlerini Venedik veya Ceneviz gemileriyle yapmayı düşündüğünden, tahta geçtiği yıl tasarruf olsun diye 80 gemilik Bizans donanmasını kızağa çekerek parçalatmıştır. Bu karar, hem Cenevizliler ve Venediklilerle çeşitli ihtilafların doğmasına nedendir hem de çok pahalıya mal olmuştur. Örneğin 1291'de Bizans askerleri-

ni taşımak için kiralanan 60 Ceneviz gemisine astronomik bedel ödenmiştir. Cenevizlilerle Venedikliler arasında 1296'da Konstantinople'da başlayan çatışmaya Bizans da taraf olunca olay Bizans-Venedik çatışmasına dönmüş ve 1302 yılında, Bizans'ı Venedik'e yüklü bir tazminat ödemek zorunda bırakan bir anlaşmayla sona ermiştir. Artık Bizans ve başkent Konstantinople, 1453 yılına kadar Cenevizlilerle Venediklilerin çıkarlarının çatıştığı ve Bizans'ın imkânlarının sürekli paylaşıldığı alan haline gelir. Ekonomiyi çökme noktasına doğru götüren bu durum ne Venediklilerin ne de Cenevizlilerin umurundadır. Onlar sadece, ceplerine girecek paraya bakarlar.

Yaz ayları içinde, tam bir maceraperest olan ve aynı zamanda da İspanyol Aragon ve Katalan paralı askerlerinden kurulu 6500 kişilik bir birliğe komuta eden Roger de Flor, Türklerle savaşmak üzere Bizans İmparatoru II. Andronikus Palaeologus'a başvurur. Roger de Flor, iyi bir aileden gelmektedir. *"Sicilya Kralı ve Alman İmparatoru Frederik, Almanya'dan gelen ismi Richard de Flor (veya Richard von Blum) olan iyi bir şahin avcısı çok seçkin bir kişiye... sarayındaki asil ve son derece saygıdeğer bir kişinin kızını, –kız aynı zamanda karısının yardımcılarından biridir–, eş olarak verdi... Bu evlilikten doğan ikinci erkek çocuk Roger de Flor'du."*(137) Roger de Flor 8 yaşındayken Tapınak Şövalyelerine ait bir gemide çalışmaya başlar. Büyüdüğünde hem Tapınak Şövalyesi, hem geminin kaptanı olur. 1291 yılında Akra'nın kuşatılması sırasında para karşılığı zengin aile fertlerinin kaçırılmasına yardım eder. Daha sonra yaptığı çeşitli faaliyetler sonunda zenginleşir. Hatta zamanın papası, onu din düşmanı ve hırsız diye suçlar.

Bu maceraperestin ve emrindeki paralı askerlerin talebi hemen kabul edilir. Tabii bu hizmetin bir karşılığı, bir bedeli vardır: Roger de Flor Bizans'a 9 ay süreyle yardım edecek, karşılığında da Bizans tarafından yüklü bir para ve adamlarının ilk 4 aylık ücretleri peşin ödenecektir. Bunun yanında kendisine Bizans hiyerarşisi içinde 5. derece olan *megadux* unvanı verilecek ve ayrıca imparatorun yeğeni Maria Asenina ile evlenecektir. Şartları kabul edilir. Bütün bunlar Bizans'ın ne kadar zor durumda olduğunu göstermektedir. 100 bin kişilik ordulara komu-

(137) The Catalan Expedition to the East, s. 22.

ta eden Bizans imparatorları, artık tarihin solgun sayfalarında kalmışlardır.

Katalan savaşçıları atları, silahları, karıları ve çocuklarıyla birlikte donanmayla eylülde Konstantinople'a gelir. Büyük bir törenle Maria ve Roger de Flor evlenir. Aynı gece Cenevizliler ile Katalanlar arasında çıkan arbedede önemli sayıda Cenevizli katledilir. Ancak duruma el koyan Roger de Flor, adamlarına hâkim olur. İmparatorun ricası üzerine de, birkaç gün sonra bütün Katalanlar gemilerle Erdek'e gönderilir.

Katalanlar kendilerini ispat ederler. Girdikleri her savaşı kazanır ve Türkleri devamlı geri çekilmeye mecbur bırakırlar. Ancak ortada önemli bir sorun vardır. Bizans birkaç yüzyıldır paralı asker kullanmaktadır ve bu askerler daima Bizans komutanlarınca yönetildikleri gibi, savaşlarda da Bizans teknikleri uygulanmıştır. Katalanlar ise tümüyle farklıdır. Savaşmaya giderken Bizanslı komutanların emirlerine uyarmış gibi yapmakta ama sonra bildiklerini okumaktadırlar. İşin daha kötüsü, giriştikleri her mücadeleden sonra elde edilen bölgeyi, Bizanslı olsa bile, derhal yağmalamaya başlamalarıdır.

Dönemin en önemli sınır kalesi ve askeri merkezi Alaşehir, 1303'te Karamanlılar tarafından kuşatılır. Haber Katalanlara ulaşınca bir an bile tereddüt etmeden yola çıkarlar ve aşağı yukarı 200 km yolu aşarak Alaşehir yakınlarına varırlar. Hemen ertesi gün de Karaman birliklerine saldırırlar. Karaman birliği, o güne kadar görmediği savaş tekniğiyle saldıran ve zırhlara bürünmüş Katalanlara karşı etkili olamadıkları gibi, önemli ölçüde zayiat vererek geri çekilirler. Katalanların önünde artık bir direnç noktası kalmaz. Bu durumda Bizans için Anadolu'nun önemli bir kısmını tekrar ele geçirme imkânı vardır. Ancak Katalanlar beklenmedik bir şey yapar, Bizans'ın elindeki Manisa'ya saldırırlar ve Manisa kısa zamanda düşer. Hem şehirde ele geçirdikleri, hem de yaptıkları yağmalar sonunda biriktirdikleri muazzam serveti Manisa'ya getirir ve muhafaza altına alırlar. Roger de Flor şimdi belirli bir bölgeyi hâkimiyeti altına almış ve önemli ölçüde servet edinmiştir. İlk aklına gelen, kendi adına bir devlet kurma fikridir. Hemen bunu uygulamaya geçer. Bölgede kendi emirlerine uymayan Bizanslıları sivil, asker ve din adamı ayırmaksızın istediği gibi cezalandırır ve hatta bazen idam ettirir. Velhasıl Roger de Flor ve Katalanlar, imparatorluğun başına bela olurlar.

O sırada Trakya'da çıkan isyan da büyür. Konstantinople'un tehlikeye düştüğünü gören imparator, Roger de Flor'u yardıma çağırır. Bu noktada imparatorun emirlerine uymamanın getireceği tehlikeleri iyice tartan Roger de Flor, yardım çağrısına olumlu cevap verir. Gelibolu'ya geçerek kamp kurar. Roger de Flor'un tek endişesi Manisa'da geride bıraktığı servettir. Ancak Trakya'daki isyan kendiliğinden sona erer ve Katalanlar 1304-05 kışının büyük bir kısmını Gelibolu'da geçirirler.

Roger de Flor'un yokluğunda başına geleceğinden korktuğu durum, gerçekleşir. Bizans'a ait bir birlik Manisa'ya girerek Roger de Flor'un bütün hazinesine el koyar. Bu, onu çok kızdırır. Ancak nasıl olsa geri dönecek ve intikamını alacaktır. Bahar gelince imparator onu çağırır. Bu davet üzerine, Roger de Flor dokuz İspanyol gemisiyle Gelibolu'dan hareket eder. Konstantinople'da kendisine gerekli saygı gösterilir. Hatta imparatorluk ailesiyle olan bağı ve Türklerle giriştiği üç savaşı da kazandığı için, megadux unvanı caesarlığa yükseltilir. Aslında Konstantinople'a gelirken en önemli önemli beklentisi, imparatorla yaptıkları anlaşma gereğince askerlerine ödenmesi gereken ücretlerdir. Son bir yıl içinde Bizans tek bir kuruş bile ödememiştir ve Roger de Flor bunun ödenmesini talep eder. Oldukça uzun görüşmeler sonunda, Bizans'a ait tüm Anadolu topraklarının geliri Roger de Flor'a bırakılır. Anlaşma tamamlanınca Katalanlar Gelibolu'dan Asya'ya geçmeye başlarlar. Bu arada Roger de Flor, imparatorun oğlu IX. Mikail'e resmi bir ziyaret yapmak için Edirne'ye gider. IX. Mikail'le hiçbir zaman anlaşamamışlardır ama nihayet akrabadırlar ve o sırada Mikail'in karısı hamiledir. Doğacak çocuğun imparatorluk ailesiyle kan bağı da olduğuna göre, arada dargınlık kalmasını istemez. Roger de Flor'un hem karısı hem de karısının annesi, yani imparatorun kız kardeşi, IX. Mikail'in düşmanlığını bildikleri için gitmesin diye yalvarırlar. Ancak de Flor onları dinlemez ve kendisine refakat eden 300 süvari ve 1000 askerle, 23 Mart 1305 Salı günü yola çıkar. Edirne'ye vardığında gerçekten çok sıcak bir kabul görür (ancak bu işin sadece görüntü tarafıdır.). Kısa sürede IX. Mikail'le kaynaşırlar. Ertesi günü ayrılacağı için, 5 Nisan Pazartesi akşamı IX. Mikail onun şerefine büyük bir ziyafet verir. Gecenin geç saatine kadar süren ziyafet sonuna doğru IX. Mikail, Roger de Flor'a keyfine bakmasını, yorucu bir gün geçirdiği için kendisinin ayrılacağını söyler. Aradan çok kısa bir süre geçer. Ziyafetin verildiği büyük salonun kapısı açılır, silah-

lı Alanlar'dan müteşekkil bir birlik içeri dalar ve Roger de Flor'u katlederler. Haber kendilerine ulaştığında Katalanlar müthiş bir reaksiyon gösterirler

O andan itibaren Katalanlarla Bizans birbirine resmen düşman hale gelir ve Katalan-Bizans savaşı başlar.

Asya topraklarında Katalanlar hükümrandır. Daha önce Asya tarafına geçmiş olan birlikler de Gelibolu'ya geri döner. Hedefleri Edirne ve IX. Mikail'dir. Mikail haberi alır almaz, yanındaki Alan birlikleriyle Trakya'da Katalan tehlikesini daha doğmadan boğmak ister. Ancak Tekirdağ yakınlarında Katalanlarla giriştiği savaşı kaybettiği gibi, canını da zor kurtarır. 330'dan bu yana neredeyse bin yıl geçmiştir ve bu süre içinde Avarlar, Hunlar, Bulgarlar, Sırplar, Haçlılar ve başka kavimler Konstantinople'u ele geçirmek için çok kere Trakya'ya girmişlerdir. Dolayısıyla Trakya'da savaşlar ve katliamlar yapılmıştır ama hiçbiri Katalanların yaptığını yapmamıştır. Katalanlar girdikleri her yerde, tek canlı bırakmamak üzere bütün binaları yerle bir ederler. Köyler ve hatta şehirler, istisnasız olarak yok edilir. Tarladaki mahsuller bile yakılır. Bütün Trakya tamamen çölleşir. Trakya halkından kaçabilenler Konstantinople'a sığınırlar. Bu defa Konstantinople, daha sonraları da birçok defa görüleceği gibi, mülteci akınına uğrar. İşin kötü tarafı, Konstantinople zaten kendine bakamaz durumdadır.

Katalanlar 1308 yazında bu defa Selanik'i ele geçirmek için harekete geçerler ama başaramazlar. Buna karşılık etraftaki kasaba ve şehirleri yok eder, hatta Athos Dağı'ndaki manastırı bile yağmalarlar. Teselya'yı da ele geçirip artık iyice zenginleşir, daha sonra Atina'ya hâkim Latinlerin hizmetine girerler. Ancak onlarla da anlaşamazlar ve çok kısa bir süre sonra Atina'yı ele geçirerek Katalan Devleti'ni kurarlar. Bu devlet, 1390'lara kadar yaşayacaktır. Böylece imparatorluk, imparatorun oğlu IX. Mikail'in yaptığı hatanın cezasını beş yıl boyunca çok pahalıya ödemiş olur. Bizans, Katalan belasından 1310'lardan sonra kurtulur.

Katalanlar Anadolu'yu terk edince Türk beylikleri için de tehlike yok olur ve bu defa da onlar hükümranlık sahalarını Bizans aleyhine genişletmeye başlarlar. 1307'de Aydınoğulları Efes'i, 1308'de ise Karamanoğulları Konya'yı alarak 200 yıllık Konya Selçuklu Sultanlığını ortadan kaldırırlar. Bizans için önemli bir kayıp da, 1309'da Rodos'un Sen Jan Şövalyeleri tarafından ele geçirilmesidir.

Konstantinople'da taht kavgaları erken başlar. İmparator II. Andronikus Palaeologus'un karşısında, bu defa kendi karısı İmparatoriçe İrene-Yolanda vardır. Onun talebi de, tahta, yirmi yıl kadar önce müşterek imparator ilan edilen üvey oğlu IX. Mikail yerine kendi oğullarının geçmesidir. Bu talep imparator tarafından reddedilir ve eşler arasında gerilim ve düşmanlık had safhaya ulaşır. O sırada artık Selanik'te yaşayan 32 yaşındaki (IX.) Mikail ise, iyi yetiştirilmiş olmasına rağmen ne yazık ki yeteneksiz bir askerdir. 1311'de, artık komutanlık görevi yapmamaya karar verir. Ermeni asıllı karısı Maria ona dört evlat doğurmuştur. En büyükleri, 1297 doğumlu Andronikus'tur. Olağanüstü yakışıklı ve aynı zamanda çok zeki bir genç olan Andronikus, dedesinin en sevdiği torun olarak 1316'da 19 yaşındayken, müşterek imparator ilan edilir. Böylece IX. Mikail ve onun oğlu taht için sıraya girmiş olurlar. Bu, İmparatoriçe İrene-Yolanda için gerçek bir darbedir. Gerçi torun Andronikus iyidir hoştur ama kişiliği farklıdır. Geceleri Konstantinople'un seçkin meyhanelerinde sarhoş olana kadar içmekte, geç saatlerde şehrin Ceneviz bölgesine geçerek kumar oynamakta ve kaybettikçe Cenevizlilere borçlanmaktadır. Gecenin geri kalan kısmını ise her milletten güzel kadınların koynunda tamamlamaktadır. Aslında 1317'de Alman soylusu bir kızla evlenmiştir ama eşi onu hemen hemen ilgilendirmemektedir.

Bu serseri hayat, çok geçmeden hem imparatorun hem de babası IX. Mikail'in dikkatini çeker ve onları endişeye sevk eder. Ancak ne kadar ikaz edilirse edilsin, Andronikus'a hiçbiri para etmez. Metresleri arasında Bizans'ın seçkin ailelerinden birinin kızı da vardır. Kızın akrabaları Andronikus'u öldürmek için bir plan hazırlarlar. 1320 yılında, Andronikus bir gece kardeşi Manuel'le birlikte bir âlemden dönerken kızın akrabaları saldırır. Ancak Andronikus o sırada önde yürümektedir, arkasında olanları fark edemez. Manuel'i Andronikus zanneden suikastçılar onu orada katlettikten sonra, sır olup sokak aralarında kaybolurlar. Kardeşinin gelmediğini gören Andronikus geri döndüğünde onun kanlar içinde cesedini bulur. Hemen kucağına alarak saraya kadar taşır. Haberi aldığında zaten oldukça hasta durumdaki baba IX. Mikail'in kalbi fazla dayanmaz ve kasım ayı içinde vefat eder. Bu durum yaşlı İmparator II. Andronikus Palaeologus'u müthiş hiddetlendirir. Torunu yerine, tahta geçmesi için IX. Mikail'in kardeşi, küçük oğlu Konstantin'i seçer.

İmparator o sırada 62 yaşındadır ve tahtta bulunduğu 38 yıl içinde durum sürekli kötüye gitmiştir. Asya toprakları kaybedilmiş, Trakya baştan aşağı yerle bir edilmiş, askeri ve ticari filo olmadığı için Bizans'a gıda maddeleri Ceneviz veya Venedik gemileriyle oldukça yüksek fiyatlarla taşınmaya başlanmış, vergiler her yıl arttırılmış ve bu gelirin önemli bir kısmı da yüzyılın başlarında Katalanlara gitmiştir. Bütün bunların sonucunda artan fiyatlar nedeniyle gıda maddelerini temin etmekte güçlük çeken halk, imparatordan nefret etmektedir.

Torun Andronikus, dedesinin tahtla ilgili kararını kabul etmez, isyan bayrağı açar ve 1321'de kendini imparator ilan eder. Andronikus Bizans'ın genç aristokratlarını da yanına alır. En büyük destekçisi ise, Bizans'ın en seçkin ailelerinden birinin oğlu ve kendisinin çocukluk arkadaşı İoannes Kantakuzenus'tur.

(Kantakuzenus'un babası bir zamanlar Mora valiliği yapmıştır ve ailenin Trakya, Teselya ve Makedonya'da geniş toprakları vardır. O sırada imparatorlukta valilikler parayla satıldığı için, genç Kantakuzenus ve hanedana akraba olan Syrgiannes Palaeologus birer valilik elde ederler).

Ağır vergilerden bunalan halk ve aristokrat sınıfı, yaşlı imparator II. Andronikus Palaeologus aleyhinde mücadele için birleşir ve bir ordu toplarlar. Konstantinople'dan kaçarak Edirne'ye gelen torun Andronikus da onlara katılır. Andronikus'un Edirne'de yaptığı ilk şey, vergileri önemli ölçüde indirmek, arazi bağışları yapmak ve imtiyazlar dağıtmak olur. Bunun üzerine tüm Trakya halkı genç imparatorun yanında yer alır.

Durumun ciddi olduğunu gören imparator torunuyla barış yapmak zorunda kalır. Bütün Trakya ve Makedonya'yı genç Andronikus, Konstantinople ve Anadolu'yu ise yaşlı imparator yönetecektir. Böylece ilk defa olarak Bizans'ta devlet arazisi ikiye bölünmüş ve iki ayrı hükümranlık kurulmuş olur.

Ancak gerek dede gerek torun bilmektedir ki, bu çok hassas bir dengedir ve sürdürülmesi mümkün değildir. Karşılıklı amaç, sadece zaman kazanmaktır. Genç Andronikus, bebekliğinden beri duyduğu Bizans atasözünü hiç unutmamıştır: *"Konstantinople'a sahip olan dünyaya sahip olur."* 1300'lerin ortasında, bu atasözünün artık tek anlamı vardır: "Konstantinople'a sahip olamayan iktidar olamaz." Zaten yaban-

cı ülkelerle sürdürülen bütün diplomatik faaliyetlerde tek yetkili yine Konstantinople yönetimidir.

İmparator II. Andronikus Palaeologus 1322'de akılcı bir tercih yapar. Bölünmeyi ortadan kaldırır, torununu vârisi ilan eder ve ülkeyi birlikte yönetmeyi kabul eder. Ancak, torununun kararlarını veto etmek hakkı vardır. Böylece iç savaş sona ermiş görünür. Hatta 2 Şubat 1325 Cumartesi günü torun genç Andronikus (III. Andronikus) Ayasofya'da yapılan törenle müşterek imparator olarak ikinci defa imparatorluk tacı giyer.

Bir yıl sonra ise tarihi bir dönüm noktası yaşanır,. Bursa 6 Nisan 1325 Cumartesi günü Osmanlıların eline geçer. Altı yıldan beri süren kuşatmadan sonra Bursa'yı ele geçiren Osmanlılar, orayı başkent yaparlar.

Bir yıl geçmeden denge yeniden bozulur ve dede ile torun yine karşı karşıya gelirler. Her iki taraf da kendine dış destek arar. Dede Sırplarla, torun ise kız kardeşiyle evlenen Bulgar çarıyla ittifak yapar. Ancak zaman torun lehine çalışır. Kısa sürede etrafındaki destek halkası büyür. Dede II. Andronikus sorunu çözmek için saldırıya geçer ama müttefiki Sırplar gerekli desteği vermediği için kaybeder. O günden sonra bütün Makedonya torun tarafına geçer. Selanik de toruna itaat eder. Torun III. Andronikus için yapacak tek şey kalmıştır: Konstantinople'a gelip tek başına tahta oturmak. Nitekim ordusuyla Konstantinople önüne gelir, ancak Konstantinople'da bütün kapılar kapatılmış ve savunma düzenine geçilmiştir. Savaşmak III. Andronikus'un en son düşündüğü şeydir. Bu yüzden Konstantinople'daki taraftarlarıyla işbirliği yapmak yolunda çalışmalarına devam eder. Nihayet beş ay sonra, 23 Mayıs 1328 Pazartesi gecesi Romanus Kapısı'nın yanındaki kale burcundan sarkıtılan bir ipe tırmanan az sayıda asker kapıyı hemen açar ve yeni imparatorun şehre girmesini sağlar. Dede II. Andronikus ise o sırada Büyük Saray'da uyumaktadır. Müşavirleri onu uyandırarak, torunu ve ona bağlı birliklerin Konstantinople'a girdiği haberini verirler. Önceleri unvanını asla terk etmek istemeyen dede II. Andronikus Palaeologus, sonunda Blachernae Sarayı'nda yaşamayı kabul ederek imparatorluktan vazgeçer. Ancak iki yıl sonra dede, bir manastıra keşiş olarak girmeye zorlanır, sonunda Keşiş Antonius adını alarak orada yaşamaya başlar. 13 Şubat 1332'de, en sevdiği kızı Simonis'le akşam yemeği için sofraya otururlar. Yemek bitince ayağa kalkmaya çalışan imparator, birden yere yığılır ve ölür. O sı-

rada 74 yaşındadır ve hükümdar olduğundan bu zamana, tam tamına 50 yıl geçmiştir.

Konstantinople'da doğan 31 yaşındaki III. Andronikus Palaeologus (1328-41) artık ülkenin tek efendisidir. Tahta oturuşuna kadar uzanan yolun tümünde yanında olan İoannes Kantakuzenus'u en büyük yardımcısı yapar. Kantakuzenus da imparatora çok bağlıdır. Hatta Andronikus müşterek imparator yapmak istediği zaman, Kantakuzenus bunu kabul etmez. Yeni imparator gençliğindeki delice yaşamdan çoktan vazgeçmiş ve olgunlaşmıştır. Dedesinin iddia ettiğinin aksine, kararlı ve iyi bir asker olduğunu ispat eder. Yönetimin başındaki Kantakuzenus için ise durum oldukça zordur. Zaten çok kötü olan mali durum, dede ile torun arasındaki mücadele yüzünden daha beter hale gelmiştir. Zorunlu olarak, paranın değerini düşürür. Ancak acil olan diğer bir konu hukuk ve adalet sistemidir. Rüşvet adalet sistemini tahrip etmiştir. Adalet ve hukuk sistemini ıslah etmek için ikisi ruhani ve ikisi de üst düzey devlet bürokratı, dört kişilik bir "Yüksek Hâkimler Kurulu" kurar. En üst mahkeme niteliğindeki bu kurulun görevleri arasında, devletin adli mekanizmasını kontrol altında tutmak, yolsuzlukla mücadele etmek, üst düzeyde yapılan vergi kaçakçılığını önlemek gibi konular vardır. Mahkemenin kararları kesin olacak ve itiraz edilmeyecektir. Sistemi hayata geçirip ülkeye yaymak için, çeşitli şehirlerde de aynı şekilde üst mahkemeler kurulur. Ancak Konstantinople'da, sonuç tam bir hayal kırıklığı olur. Çünkü 1337'de dört hâkimden üçünün rüşvet aldıkları ihbar edilir. Ayasofya'da kurulan mahkemeye bizzat imparator başkanlık eder. Suçları ispat edilen bu üç hâkim görevinden alınarak sürgüne gönderilir. Yerlerine yeni üç hâkim daha atanarak sistem muhafaza edilir ve imparatorluğun son gününe kadar da işlevine devam eder.

1332'de gerek Bulgar gerekse Slav tahtlarında değişiklik olur. Bulgar ve Sırplar kendi aralarında ittifak yaparak daha önce Bizans'a kaptırdıkları şehirleri geri alırlar. Özellikle Sırplar, yeni kralları Stefan Duşan yönetiminde Balkanlar'da hızla ilerlerler. Bu başarıyı Bizans'tan 1334'te kaçıp Duşan'a sığınan imparatorun anne tarafından akrabası ve vaktiyle imparatorluğun önemli görevlilerinden biri olan Syrgiannes Palaeologus'a borçludurlar. Bizans hakkında Syrgiannes'den aldığı değerli bilgilerle yola çıkan Stefan Duşan, Makedonya'daki birçok kaleyi

ele geçirdikten sonra Selanik önlerine kadar gelir, ancak Selanik'i almayı başaramaz. Tam o sırada kuzeyden Sırbistan'a Macar akını başlamıştır. Bu durumda Bizans'la sulh yapar, ancak daha önce fethettiği kaleler kendisinde kalır. Bu arada Syrgiannes de imparatorun sadık bir adamı tarafından öldürülür.

Anadolu'dan kötü haber Mayıs 1329'da gelir. Osmanlı Sultanı Orhan İznik'i kuşatmıştır. Bunun üzerine bizzat imparator ve İoannes Kantakuzenus, 4 bin kişilik bir orduyla yola çıkarlar. Kadıköy'ü geçip ilerlerken, bir casus Osmanlı ordusunun Manyas'ta kamp kurduğu haberini getirir. Manyas savaş için stratejik bir noktadır. Bizans savaş konseyi toplanır ve Osmanlı kuvvetleri Manyas'tan ayrılıp ovaya indikleri takdirde savaşmaya karar verirler. Nitekim öyle olur. 10 Haziran Cumartesi günü başlayan savaş, kayıplar çok olmasına rağmen geç saatlere kadar sürer. Sonuç, Bizans lehine gibi görünmektedir. Akşam olunca, Kantakuzenus imparatora elde kalan birliklerle bu savaşı sürdürmenin mümkün olmadığını söyleyerek çekilmeleri önerisinde bulunur. Öyle yaparlar ve Konstantinople'a geri dönerler. Ancak çok geçmez, İznik Mart 1331'de Osmanlıların eline geçer. Anadolu'da artık imparatorluğun elinde Alaşehir ve Karadeniz Ereğlisi gibi birkaç şehir kalır.

Osmanlıların önlenemeyen bu yükselişi karşısında İmparator III. Andronikus diplomasi yolunu dener. Ağustos 1333'te Konstantinople'dan ayrılarak halen kuşatma altında bulunan İzmit'e gider. Şehrin savunmacıları için bu bir moral olur. III. Andronikus daha sonra gizlice Orhan Sultan'la buluşur ve aralarında sulh anlaşması yapmak için müzakereye başlarlar. İmparator, Orhan'ın son derece farklı bir kişiliği olduğunu teslim eder. Orhan medeni ve akıllı bir insandır. Özellikle ele geçirdiği yerlerdeki Hıristiyan halkı ibadetlerinde serbest bırakması, imparatoru etkiler. Hatta İznik'i fethettiğinde Hıristiyan halkın göç etmesine neden olmadığını, ibadetlerine aynen devam etmelerini ve kutsal ikonlarını istedikleri gibi muhafaza edeceklerini buyurur. III. Andronikus, Orhan'ın amacının devlet kurmak olduğunu ve bu yolda, babasının vasiyetine uyarak hangi dinden olursa olsun, ülkesinde yaşayanlara adil davrandığını görür. Sonunda iki hükümdar anlaşırlar. Bizans o güne kadar Osmanlıların eline geçen bölgeleri bırakır ve yıllık belirli bir miktar haraç ödemeyi kabul eder. Buna karşı Osmanlılar da İzmit'e ve Bizans elinde kalan diğer şehirlere dokunmayacaktır.

Bizans uzun süredir bir deniz gücüne sahip olmamanın cezasını çektiği için, İmparator III. Andronikus yeni bir donanma kurmak üzere gemi yapımını başlatır. 1329 yılında hazır hale gelen imparatorluk filosu önce Sakız Adası'nı, daha sonra Foça'yı ele geçirir. Ayrıca Midilli'ye yapılan saldırıları da def eder. Denizdeki bu başarıları, Teselya ve Epirus bölgelerindeki askeri başarılar takip eder. 1333'te Teselya'nın önemli bir kısmı ele geçirilir. Ayrıca 1337'de bizzat imparatorun yönettiği ordu Arnavutluk'taki isyanı sona erdirir, bütün Epirus bölgesini imparatorluğa katar ve başına da Bizanslı bir vali atanır. 1204'ten sonra ortaya çıkan küçük devletçikleri ortadan kaldıran Bizans, 1340 yılı geldiğinde Balkan Yarımadası'nda tekrar mutlak hâkimiyet sağlamıştır.

İmparator 1341 yılı ilkbaharında Selanik'te keyifli günler geçirir ve dinlenir. Bu arada yeğeni ile Kantakuzenus'un oğlu Matheus'u evlendirirler. Dini bir konuda çıkan ihtilafı çözmek üzere Konstantinople'a döner. 10 Haziran Pazar günü bizzat yönettiği konsil toplantısından saraya dönerken de birden ateşi çıkar. Daha 44 yaşındadır ama, ancak dört gün daha yaşar ve 15 Haziran 1341 Cuma günü ölür. Ancak imparator hayatının en büyük hatasını yapmış ve daha uzun yıllar yaşayabileceğini düşünerek yerine kimin geçeceğini söylememiş veya işaret etmemiştir. 9 yaşına varmış olmasına rağmen, en büyük oğlu İoannes'i müşterek imparator da yapmamıştır.

V. İoannes Palaeologus ve VI. İoannes Kantakuzenus
(1341-91)

"Altın Kapı etrafına inşa edilen yeni surlar derhal yıkılmalıdır. Yoksa ceza olarak Manuel'in gözleri kör edilecektir."

Örf ve âdet gereği en büyük oğul 9 yaşındaki V. İoannes Palaeologus (1341-91) tahta geçer. Oğlu tarafından tahttan indirildiği (1376-79) kısa bir süre hariç, V. İoannes uzun süren (1391 yılına kadar) hükümdarlığı süresince birkaç kez müşterek imparatorlarla birlikte hüküm sürer.

Babasına en yakın kişi ve aynı zamanda devletin en üst yöneticisi olan İoannes Kantakuzenus'un çocuk yaştaki imparatora naip olarak seçilmesi doğaldır. Ancak buna ilk itiraz, annesi İmparatoriçe Anna Savoy ile patrikten gelir. Onlara, Kantakuzenus'un yükseltip adam ettiği Aleksius Apokavkos da katılır.

Saraydaki iç mücadele düşmanlara fırsat verir ve Sırplar tekrar Selanik'e kadar inerler. Kantakuzenus da kendi imkânlarıyla topladığı güçlerle bunlara karşı çıkar ve Sırpları geri çekilmeye mecbur eder. Kantakuzenus düşmanla savaşırken, onun Konstantinople'da olmamasından yararlanan imparatoriçe bir saray darbesiyle patriği naip yapar ve megadux olarak da Aleksius Apokavkos'u atar. Kantakuzenus vatan haini ilan edilip bütün mallarına el konulduğu gibi, Konstantinople'daki sarayı yağma edilip yıkılır. Yönetimde bulunan taraftarları ise zindana atılır. Bunun üzerine 26 Ekim 1341 Pazartesi günü Kantakuzenus da Dimetoka'da kendisini imparator ilan eder. İşin enteresan tarafı Kantakuzenus'un tavrıdır. Başından beri meşruiyet taraftarıdır ve

halen bütün resmi belgelere önce imparatoriçenin, sonra imparatorun ve daha sonra da kendisinin ve eşinin adlarını koymaktadır. O da Balkanlar'daki aristokrasi sınıfının ve halkın desteğini sağlayarak imparatorluğu ele geçirme planları yapar.

Daha önce iç savaşlarda kaynakları zaten tükenmiş olan Bizans'ı daha da zor durumda bıraksa da, o sırada Konstantinople'da yönetimde bulunanların tek hedefi devletin geleceği değil, kendi iktidarlarının devamıdır. Merkezi otoritenin bu derece zayıflaması üzerine taşrada, daha doğrusu başta Selanik olmak üzere Balkanlar'da, aristokrat sınıfı aleyhine bir cereyan başlar. Halk adına hareket eden Zeolat Partisi aristokrat sınıfının bütün gücünü yok eder. Bunun doğal sonucu olarak da İoannes Kantakuzenus için artık hiçbir ümit kalmaz. Bir ara Sırp kralıyla ittifak yaparsa da, onunla da başarıya ulaşamaz. Sürekli olarak Aydın Beyi Umur, Sırp ve Bulgarlarla Konstantinople hükümeti ve Kantakuzenus arasında yapılan ve bozulan ittifak anlaşmalarının cezasını Bizans çeker ve Balkanlar'daki şehirleri ya yağmalanır ya da kaybederler. Ama sonunda 1345'te, Kantakuzenus bütün Balkanlar'a hâkim olur. O sırada Konstantinople'da yönetimi elinde tutan Aleksius Apokavkos, bir gün Anemas Zindanı'na denetime gider. Tepesinden ışık gelen yarı karanlık ve büyük bir hücreye girdiğinde, korumalar biraz geciktiği için birkaç saniye yalnız kalır. O anda, görevden atıp zindana kapattığı iki mahkûm onu şişleyerek öldürür. Böylece Konstantinople naipliğinin gücü azalmaya başlar. Kantakuzenus ise birden en güçlü duruma gelir ve Osmanlı Sultanı Orhan'la 1346'da ittifak anlaşması yapıp, kızı Theodora'yı ona eş olarak verir.

Artık Kantakuzenus'un imparator olması an meselesidir. 21 Mayıs 1346 Pazar günü Edirne'de yapılan törenle, Kudüs Patriği tarafından imparatorluk tacı giydirilir. Çok geçmeden Konstantinople şehir garnizonunun da onun yanına geçmesiyle İmparatoriçe Anna'nın yapacağı bir şey kalmaz ve 3 Şubat 1347 Cumartesi günü Kantakuzenus, imparator olarak Konstantinople'a girer. Bizans, haris bir imparatoriçe, patrik ve Aleksius Apokavkos yüzünden çıkan bir iç savaş sonucunda altı yıl kaybetmiş, bu da Bizans'ın çöküşünü hızlandırmıştır.

Bu defa Ayasofya'da yapılan bir törenle, İmparator VI. İoannes Kantakuzenus'a (1347-54) patrik tarafından tekrar taç giydirilir. Yeni imparator, o sırada artık 15 yaşına gelmiş olan V. İoannes Palaeologus'un

da meşru imparator olarak hüküm süreceğini açıklar, ardından da kızı Helena'yı ona eş olarak verir. Zealot Partisi geçen süre içinde Selanik'teki hâkimiyetini kaybetmiş ve partinin başkanı Sırplara sığınmıştır. Bunun üzerine iki imparator 1350 yılında Selanik'e varır ve büyük bir törenle karşılanırlar.

İç savaş bitmiştir ama Bizans'ın gücü de bitmiştir. Bundan en çok yararlanan ise Sırp Çarı Stefan Duşan olur. Duşan zaten (Selanik dışında) bütün Makedonya'yı ele geçirmiştir. Daha sonraki saldırılarla en önemli kalelerden biri olan Serez de düşünce, ortaya büyük bir devlet çıkar. Duşan'a göre bu durum, ona hayalini gerçekleştirme imkânı sunmaktadır. Nitekim kendini Sırp-Bizans imparatoru olarak ilan eder ve 16 Nisan 1346 Pazar günü Sırp patriği tarafından imparatorluk tacı giydirilir. Ancak Duşan, Konstantinople'u ele geçirmediği sürece bunun çok da önemli olmadığını bilmektedir.

Duşan'ın askeri bakımdan en güçlü olduğu bu dönemde, Bizans'ın buna karşı koyacak gücü yoktur. Kantakuzenus'un barış için yaptığı birkaç teşebbüs başarılı olmaz ve Duşan 1348'de Teselya'yı ele geçirir. 1350 yılı geldiğinde, Sırp İmparatorluğu artık Tuna'dan Korint Körfezi'ne, Adriyatik kıyılarından Ege sahillerine kadar uzanır. O muhteşem Bizans İmparatorluğu'ndan geriye kalan ise Anadolu'da iki şehir, Karadeniz Ereğlisi ve Alaşehir; Trakya'da ise Edirne'den Tekirdağ'a kadar olan kısım, ayrıca Selanik ve civarı; Mora Yarımadası'nın Mistra dâhil 1/3'ü ve Sakız, Midilli, Bozcaada ve Gökçeada'dır.

Stefan Duşan yeni edindiği Bizans bölgelerinde Bizans'ın devlet teşkilatını ve sistemini aynen muhafaza eder. Mahkemelerin işleyiş şekillerinde değişiklik yapmaz, sadece bazı önemli mevkilere yakın arkadaşlarını atar. Artık Bizans'a ulaşıp Konstantinople'u ele geçirmek için sadece bir adım kalmıştır. Daha doğrusu Duşan, rüyasını gerçekleştirmek üzere olduğuna inanmaktadır. Ancak bunu hiçbir zaman başaramaz, çünkü Sırpların donanması yoktur. Bu konuda Venedik'ten yardım ister ama kabul görmez. Venedik, artık çok zayıflamış Bizans'ı istediği gibi sömürmesinin kolay olduğunun farkındadır. Fille yatağa girmenin gereği yoktur.

Bizans ise kaybettiği topraklar bir yana, ekonomik açıdan tam bir çöküntü içindedir. Vergi alabileceği tek toprak olarak elinde Trakya vardır ama Trakya ahalisi de iç savaş yüzünden elinde avucundaki her şe-

yi kaybetmiş, artık tarlalar bile ekilemez duruma gelmiştir. Bizans için bu durumda yapılacak tek şey, varlıklı ailelerin gelirlerine el uzatmaktır. Ama bu da geçici bir tedbirdir ve yeterli değildir. Bunun üzerine dış borç alma yoluna gidilir. İmparatoriçe Anna Savoy, iç savaş sırasında Venedik'e taç ve mücevheratını rehin ederek 30 bin düka altını borç almıştır. Evvelce bir imparator taç giydiği zaman verilen ziyafetlerde altın ve gümüş tabaklarda servis yapılırken, Kantakuzenus'un imparator olması dolayısıyla verilen ziyafette değersiz madenlerden veya seramikten yapılmış tabaklar kullanılır. Ama asıl korkunç olanı, 1348 yılında Konstantinople'da başlayan veba salgınıdır. Salgın nüfusun yarısını yok ettiği gibi Avrupa'ya da sıçrar.

507 yılında İmparator I. Anastasius tarafından deniz seviyesinden 35 m yükseğe ahşap olarak bir kule yaptırılmıştır. Aslında artık işlevini yitirmiş olan bu kule 1348 yılında Cenevizliler tarafından yıktırılır ve daha çok koruma amaçlı olarak taştan inşa ettirilir. İsa Kulesi *(Christea Turris) diye de isimlendirilir. Bu kule* bugünkü Galata Kulesidir. Dış çapı 16,45 m olan kulenin, kalınlığı 3,75 m'dir. Osmanlı döneminde yangın kulesi olarak kullanılmış ve birkaç kez de tadilat görmüştür.

Devlet küçüldükçe yönetim sisteminde de farklılık oluşmaya başlar. Roma İmparatorluğu'nda 300'lü yıllarda başlayan dörtlü imparatorluk gibi, Kantakuzenus da minik devleti belirli parçalara ayırarak oğulları arasında paylaştırır. Trakya'nın yönetimini büyük oğlu Matheus'a, Peleponez'in yönetimini ikinci oğlu Manuel'e bırakır. Amaç, yerinde yönetimle toprakları mümkünse daha iyi korumak ve aile birliğini sağlayarak devletin bölümlerini bir arada tutmaktır. Devletin bu şekilde evlatlar arasında bölünmüş olarak yönetilmesi, Palaeologos Hanedanı tarafından ülke elden çıkana kadar aynen muhafaza edilir.

VI. İoannes Kantakuzenus tecrübeli bir hükümdardır ve devletin belini doğrultması için bir donanmaya ihtiyacı olduğunu o da bilmektedir. Gerek kendi servetinden ayırdığı gerekse mülk sahibi zenginlerden topladığı paralarla gemi yapımını başlatır. Gemiler hazır olduğunda da (Cenevizlilerin gümrük gelirlerinin % 87'sini aldığını bildiği için), Konstantinople limanındaki gümrük vergilerini indirir. Bu uygulamayla birlikte gemiler doğrudan imparatorlukça yönetilen limana gelme-

ye başlayınca, Cenevizliler derhal şiddetle karşılık vererek Bizans'ın yeni donanmasını imha ederler. Ceneviz Bizans'ı, 1453 yılına kadar ilikle-rine kadar soymaya devam eder.

Tahtın meşru vârisi V. İoannes Palaeologus 1352'de artık 20 yaşında-dır ve ülkesini yönetme arzusu içindedir. Bu konuda ilk yardım Ceneviz düşmanı Venediklilerden gelir ve ona 20 bin düka altını gönderirler. Buna karşı o da Bozcaada'yı Venediklilere terk edecektir. V. İoannes Palaeologus bu parayı kullanarak hazırladığı orduyla Edirne'yi Kantakuzenus'un oğlunun elinden alır. Böylece meşru iki hükümdar arasında yeni bir iç sa-vaş başlar. V. İoannes'in müttefiki olan Sırplar 4 bin kişilik bir süvari bir-liği yollar. Kantakuzenus ise müttefiki ve damadı Orhan'dan yardım ister. Orhan da oğlu Süleyman'la 10 bin kişilik bir birliği Kantakuzenus'a gön-derir. Her iki ordu 1352 yılı son aylarında Dimetoka yakınlarında karşı karşıya gelir. Savaşı VI. İoannes Kantakuzenus kazanır.

Daima yasal hakkı gözeten Kantakuzenus, artık V. İoannes Pa-laeologus'tan bıkmıştır. Bu nedenle oğlu Matheus'u, 1354'te müşterek imparator yapar ve kendisinden sonra tahtın vârisi ilan eder. Bu arada V. İoannes Palaeologus'un adının kilise dualarında zikredilmesi ve tö-renlerde anılması yasaklanır. Buna karşı çıkan patrik, azledilir.

Aynı yıl 2 Mart 1354 Pazartesi gecesi, Trakya'daki tüm şehirleri yer-le bir eden müthiş bir deprem olur. Depremden kurtulanların önem-li bir kısmını da, hemen ardından başlayan şiddetli yağmur ve soğuk yok eder. Dönemin oldukça büyük şehirlerinden biri olan Gelibolu'da ise tek bir bina bile ayakta kalmaz. Halktan sağ kalanlar gemilere bine-rek şehri terk ederler. Haber Osmanlılara ulaşır, Orhan Sultan'ın oğ-lu Şehzade Süleyman komutasındaki birlikler de aileleriyle birlikte ge-lip, bomboş bırakılan Gelibolu'ya yerleşirler. Bizans'a önemli bir koru-ma sağlayan, Gelibolu'nun Türklerin eline geçmesi Konstantinople'da büyük korku uyandırır. Çünkü o güne kadar Trakya'ya akın yapan Türk güçleri yağma yapmış ve sonra aldıkları ganimetlerle Anadolu'ya geri dönmüşlerdir. Ancak şimdi ilk defa, Türkler Rumeli yakasında bir köp-rübaşı kurmuşlardır. Kantakuzenus'un damadı Orhan'a burayı boşalt-ması için gönderdiği elçiler, elleri boş döner. Bu da Kantakuzenus'un durumunu iyice sarsar. Meşru hükümdar V. İoannes Palaeologus'u tah-tan uzaklaştırması zaten bazı çevrelerce uygun karşılanmamış iken, ar-tık bir hükümet darbesi için şartlar olgunlaşmış gibi görünmektedir.

Hal böyle olunca, o sırada Bozcaada'da bulunan İmparator V. İoannes Palaeologus, 21 Kasım 1354 Cuma gecesi gemiyle Konstantinople'a doğru yola çıkar. Müthiş bir yağmur ve çok kötü havaya rağmen, ertesi sabah ortalık aydınlanırken Konstantinople'a varır. Hiçbir direnişle karşılaşmaz, üstelik imparatorun geldiğini öğrenen halk sokaklara dökülür. Bu arada Kantakuzenus'a ait bir malikâneyi ve taraftarlarına ait evleri yağmalayarak ateşe verirler. İmparator V. İoannes doğrudan Büyük Saray'a gider. Üç gün sonra pazartesi günü kayınpederine haber gönderir ve yeni bir çatışmaya meydan vermeden anlaşmaları gerektiğini duyurur. VI. İoannes Kantakuzenus buna olumlu cevap verir. Yapılan görüşmeden sonra, eskiden olduğu gibi ülkeyi birlikte yönetmeye karar verirler. Ancak o sırada 59 yaşında ve büyük devlet tecrübesi olan İmparator Kantakuzenus artık iplerin damadının elinde olduğunun farkındadır. Bunun böyle sürmeyeceğini anlar ve 4 Aralık Perşembe günü bütün imparatorluk yetkilerini bıraktığını, geri kalan hayatını keşiş olarak sürdüreceğini açıklar. Bu, ona olan saygınlığı arttırır (29 yıl daha yaşar ve kendisine zaman zaman devlet işleriyle ilgili olarak danışıldığında yol göstericilik görevini üstlenir. 91 yaşında Mistra'da öldüğünde de oğulları tarafından oraya gömülür).

Ancak ortada iki oğluyla ilgili sorun vardır. Matheus'un durumu, Sırplar tarafından 1357'de esir alınarak İmparator V. İoannes Palaeologus'a teslim edilmesiyle çözülür. Matheus, hükümdarlık haklarından vazgeçer. Küçük oğul Manuel ise imparatorun hizmetine girerek valilik görevine devam eder.

XIV. yüzyılın ortasında Bizans İmparatorluğu, kim erken davranırsa onun elinde kalacağı görüntüsü vermektedir. Durum böyle olunca da, Bizans'ın yaklaşık bir yüzyıl daha yaşayacağına kimse ihtimal vermez. Bizans'ın o muhteşem zenginliğinden, tıkır tıkır işleyen idare mekanizmasından ve tam bir savaş makinesi görünümünde olan ordusundan eser kalmamıştır. Güvendikleri tek bir şey vardır, o da halen çok güçlü olan ve o zamanın teknolojisiyle aşılması mümkün olmayan surlardır. 1355'te, Konstantinople'daki Venedik elçisi Marino Farlier, Bizans'a bir an evvel Venedik tarafından el konulmasını, aksi halde Türklerin eline geçeceğini rapor eder. Bu arada aynı yıl, Bizans'ı ele geçirerek büyük bir imparatorluk kurma hayali içinde olan Sırp Kralı Stefan Duşan

ölür. Bizans için en büyük tehlike böylece ortadan kalkar, çünkü yerine geçen oğlu babasının gölgesi bile değildir.

V. İoannes Palaeologus ise gerçekçidir. Durumun çok nazik olduğunu bilmektedir ve kurtuluş yolu aramaya başlar. Gördüğü kadarıyla da önünde tek bir çare vardır. O da, 40 yıldır yeni bir adım atılmamış olan kiliseler arasındaki birliği canlandırmak ve özellikle Türklere karşı batının yardımını sağlamaktır (bu konuda Katolik olan annesi İmparatoriçe Anna Savoy'un etkisi de olmalıdır). Ancak 1355'te yaptığı ilk başvuru, papa tarafından ciddiye alınmaz.

Türkler Gelibolu'ya yerleştikten sonra sistematik olarak Trakya ve Balkan topraklarını ele geçirmeye başlar. Osmanlı ordusu 1359'da ilk defa Konstantinople surlarının önünde görülür ama amaç henüz Konstantinople değildir. Dimetoka 1361'de, Edirne de 1362'de Osmanlıların eline geçer. 1363'te, Osmanlı komutanları içinde çok yetenekli biri olan Lala Şahin Paşa Filipe'yi ele geçirir ve ilk Rumeli Beylerbeyi olur. Sultan I. Murad ise 1365'te Bursa'dan ayrılır ve başkenti Edirne'ye taşır. Böylece Osmanlıların birkaç yüzyıl devam edecek olan Edirne sevdası da başlamış olur.

V. İoannes Palaeologus aslında enerjik bir kişidir. Devletini kurtarmak için her çareye başvurur. Ancak bütün yardım talepleri, önceden olduğu gibi ve daha sonra da olacağı gibi, karşılıksız kalır. Vaktiyle Bizans imparatorunun izni olmadan krallık unvanını bile kullanamayan çeşitli devletler, Bizans'a can sıkıcı bir dilenci gibi bakmaya başlarlar. 1366'da, ilk defa bir Bizans imparatoru yardım istemek için kalkar, Macaristan'a gider. Bu, Bizans'ın Macaristan'a ilk resmi ziyaretidir. Macar Kralı bütün talepleri geri çevirir ve V. İoannes Konstantinople'a eli boş döner.

Ertesi yıl bir papalık elçisi Konstantinople'a gelir. Bizans İmparatorluğu'nun üyeleri, kilisenin yüksek temsilcileri ve devlet teşkilatının üst düzey yöneticilerinin de katıldığı bir mecliste, Roma'yla kiliselerin birleşme konusu görüşülecektir. Bizans'ın sözcülüğüne ise eski imparator İoannes Kantakuzenus atanır. Papanın temsilcisiyle yapılan görüşmede, Konstantinople'da bir konsilin toplanması kabul edilir. Ancak papalık bunu onaylamaz. Diğer yandan İmparator V. İoannes Palaeologus inancından dönmeye hazırdır. Sonunda Papa da bundan emin olduğunda onu Roma'ya davet eder. İmparator Ağustos 1369'da Roma'ya varır ve Ortodoksluktan Roma inancına dönüşü için, Ekim 1369'da bü-

yük bir tören yapılır. Ancak imparator Roma'da iken Konstantinople patriği ölür. Yerine gelen yeni patrik ise Suriye, Mısır, Bulgaristan ve hatta Moskova'daki Ortodoks ileri gelenlerine yazdığı mektuplarda, Ortodoks inancına sıkı sıkı sarılmalarını ister. Konstantinople Patrikliği, diğer dini unsurlar ve daha da önemlisi toplum, imparatorun yaklaşımını asla kabul etmez ve kiliseler arasındaki birlik de gerçekleşmez. Sonunda imparator, Katolik inancını tek başına seçmiş olur. Ayrıca Batı, askeri yardım konusunda imparatora en küçük bir ümit bile vermez. Ancak imparator Roma'dan hemen dönmez. Askeri yardım alamamıştır ama belki para bulurum ümidiyle 1370 ilkbaharında Venedik'e gider. Uzun süre orada kalır, ancak kendisine hiç de şanına layık olmayacak şekilde davranılır. Sonunda Venedikliler imparatora, öteden beri istedikleri Bozcaada karşılığında 30 yıl önce annesi tarafından verilen mücevherler ile tacı geri vermeyi ve üstüne de altı nakliye gemisi ile 25 bin düka altını ödemeyi taahhüt ederler.

Geldiği noktanın da en azından bir çözüm olduğunu düşünen imparator tam hareket edeceği sırada, yerine bıraktığı oğlu Andronikus'un Bozcaada'nın teslimini reddettiği haberini alır. Bu, Venedik anlaşmasının da suya düştüğü anlamına gelmektedir. İmparatorun geriye dönecek parası bile yoktur. Tam anlamıyla sürünmektedir. İmdadına o sırada Selanik'i yöneten diğer oğlu Manuel yetişir ve onun yardımıyla Ekim 1371'de Konstantinople'a, iki yıl aradan sonra eli boş olarak döner.

Osmanlıların Trakya ve Makedonya'daki ilerlemeleri ve zaferleri devam etmektedir. Sonunda V. İoannes Palaeologus Türklerin Bizans üzerindeki otoritesini, yani vasal olmayı kabul etmek zorunda kalır. Bu durumun gereklerinden biri de Osmanlıların çıktığı seferlere, sultanının talebi üzerine imparatorun da katılmasıdır. İmparatorun 1373 ilkbaharında yine sultanla birlikte olduğu sırada, aynı anda hem imparatorun oğlu Andronikus hem de sultanın oğlu Savcı Bey, tahtları ele geçirmek için isyan ederler. I. Murad oğlu Savcı Beyi kısa zamanda yakalatıp gözlerini oydurur ve aynı şeyi imparatordan da talep eder. İmparator da bunun üzerine, görmeyi çok engellemeyecek şekilde aynı işlemin Andronikus'a ve oğluna uygulanmasını ister. Taht sırasından çıkarılan Andronikus, Anemas Zindanı'na kapatılır ve yerine aynı yıl kardeşi II. Manuel müşterek imparator ilan edilir.

Bu defa da Bozcaada yüzünden doğan Bizans hanedanı içindeki anlaşmazlık, sonunda Venedik-Ceneviz mücadelesine dönüşür. Mart 1376'da, on Venedik gemisinin refakat ettiği yeni Venedik elçisi (imparatorla altı yıl önce imzalanmış olan anlaşma uyarınca) Bozcaada'nın verilmesi karşılığında ana imparatoriçenin mücevher ve tacını iade edecekleri ve yapacakları yardımı da 30 bin dükaya çıkardıkları haberini getirir. Cenevizliler ise Bozcaada'nın Venediklilere devredileceğini anlayınca Temmuz 1376'da Andronikus'u zindandan kaçırarak Galata'ya getirir ve yaptıkları gizli bir anlaşmayla Sultan I. Murad'ın da süvari ve piyade desteğini sağlarlar. Konstantinople'da başlayan kuşatma 32 gün sürer ve sonunda şehrin savunmacıları teslim olur. Andronikus'un ilk işi, babası ile kardeşi Manuel'i daha önce kendisini hapsettikleri Anemas Zindanı'na atmak olur.

Tam bir yıl sonra, 18 Ekim 1377 Pazar günü IV. Andronikus Palaeologus (1376-79) Ayasofya'da yapılan törenle taç giyerek imparator olur. Aynı törende, 7 yaşındaki oğlu da müşterek imparator ilan edilir. IV. Andronikus, yardımlarına karşılık Bozcaada'yı Cenevizlilere bağışlar. Ancak bu hiçbir surette gerçekleşmez, çünkü Bozcaada'nın Bizanslı valisi teslimi reddeder, direnir ve imparator V. İoannes Palaeologus'a sonuna kadar sadık kalır.

Sultan I. Murad vaktiyle gözünün çıkarılmasını tavsiye ettiği IV. Andronikus'un imparator olmasını içine hiç sindiremez. Ama Andronikus ona, 10 yıl önce 1366 yazında Haçlı ordusunun desteğiyle "Yeşil Kont" adıyla anılan Amadeo Savoy'un eline düşen Gelibolu'yu, vereceğini vaat etmiştir. Andronikus sözünde durur ve Gelibolu Türklere geri verilir.

Üç yıl zindanda kalan V. İoannes ve oğlu Manuel bugün dahi bilinmeyen bir şekilde, muhtemelen Türklerin yardımıyla, zindandan kaçarlar. Görünüşe göre V. İoannes Venediklilerin, IV. Andronikus ise Cenevizlilerin desteğine sahiptir. Ancak o sıralar artık tahta geçmek için ne Cenevizlilerin ne de Venediklilerin desteği yetmekte, Anadolu ve Balkanlar'ın tamamında Osmanlıların borusu ötmektedir. Türk desteği bu defa V. İoannes'in arkasındadır. V. İoannes' Türklerin askeri desteğiyle 1 Temmuz 1379 Cuma günü Konstantinople'a girer ve oğlu IV. Andronikus'u görevden uzaklaştırır.

Böylece V. İoannes Palaeologus'un (1379-90) ikinci imparatorluk dönemi başlamış olur. Tabii bu desteğin bir de faturası vardır. Oğul Manuel her yıl, tespit edilen haraç ve yardımcı birliklerle sultanın yanına gitmek ve Osmanlı padişahına seferler sırasında refakat etmek zorundadır.

Baba V. İoannes bu defa farklı davranır ve imparatorluğun elinde bulunan bölgelerini oğulları arasında taksim eder. Affettiği IV. Andronikus'a ve onun oğluna Silivri, Marmara Ereğlisi ve Tekirdağ'ın, II. Manuel'e tekrar Selanik ve çevresinin, üçüncü oğlu Theodoros'a da Mora bölgesinin yönetimini verir. Oğullar arasında özellikle Theodoros, çok başarılı bir yöneticidir. Mora Yarımadası'nda hâkim olduğu bölge çok kısa zamanda büyük kalkınma gösterir ve refah seviyesi imparatorluğun geri kalan bölgelerine göre çok farklı bir noktaya varır. Ancak anlaşmaya rağmen, imparatorun kendisi ise Konstantinople'u yönetecektir. 1382'de yapılan bir anlaşmayla bu yönetim şekli onaylanır. IV. Andronikus her zamanki Andronikus'tur. Bir yıl geçmeden yine silaha sarılır ve Silivri yakınlarındaki bir kaleyi ele geçirmeye çalışır. Baba duruma doğrudan müdahale ettiğinde de canını ancak kaçarak kurtarır. Yine de çok yaşamaz, 1385 Haziran ayında Tekirdağ'da ölür ve böylece imparatorluğun bir belası ortadan kalkmış olur.

Türklerin Balkanlar'daki ilerlemesini durdurmak mümkün değildir. Altı yıl içinde (1380-86) Arnavutluk'un önemli bir bölümü ve Makedonya, düşer. 1385'te Sofya ve 1386'da Niş ele geçer. İmparatorun ikinci oğlu II. Manuel Palaeologus yönetimindeki Selanik ise, Osmanlı hâkimiyeti içindeki bölgede müstakil bir Bizans kalesi gibi kalır. II. Manuel hem iyi bir asker hem de iyi bir yöneticidir. 1384'te başlayan Selanik kuşatmasına üç yıl süreyle dayanır. Ama şehir sonunda (Nisan 1387'de) Osmanlılara teslim olur, II. Manuel de Midilli Adası'na kaçar.

Diğer taraftan 1388'de, Lala Şahin Paşa komutasındaki ordu Ploşnik'te Sırp Kralı Lazar'a yenilir. Bunun üzerine cesaretlenen Lazar, Bulgar, Macar, Polonya, Eflak ve Boğdan askerlerinden yeni bir Haçlı ordusu toplar. Osmanlı'ya kesin bir darbe indirecek ve onları Balkanlar'dan atacaktır. İki ordu, 20 Haziran 1389 Pazar günü Kosova'da karşılaşır. Savaşı, Haçlı ordusunu yok eden Osmanlılar kazanır ama Sultan I. Murad savaş alanında hayatını kaybeder. Ayrıca Lazar da Osmanlı'ya esir düşer ve daha sonra idam edilir. Kosova Meydan Savaşı Balkanlar için bir dö-

nüm noktası olur ve sonraki 500 yıl boyunca Balkanlar Osmanlılara ait kalır. Yeni Sultan I. Bayazıd (1389-1402), babadan biraz farklıdır, diplomasıyla pek ilgilenmez. Onun hedefi, Osmanlı Devleti'ni fetihler yoluyla bir imparatorluğa çevirmektir. Sultan-ı Rum sıfatını ilk kullanan da I. Bayazıd'tır. Ancak o bununla yetinmek istememektedir.

Osmanlılar'ın artık sadece Anadolu'ya değil, Balkanlar'a da yerleşmesi ve ortada imparatorluk adıyla minik bir Bizans'ın kalması, doğal olarak Bizans için tehlikenin boyutlarını büyütmüştür. Ancak Bizanslılar işbirliği yapıp ülkelerini tehlikelere karşı koruyacaklarına, adeta daha da zayıf düşürmek üzere taht kavgalarına hiç ara vermezler. IV. Andronikus'un oğlu İoannes, tam babasının oğludur. Tahta geçmek için her çareye başvurmaya ve her fırsatı kullanmaya hazırdır. Nitekim Sultan Bayazıd'ın da desteğini alarak 13 Nisan 1390 Çarşamba günü Konstantinople'a girer, dedesini tahttan indirir ve VII. İoannes Palaeologus (1390) olarak tahta geçer. Bu hükümet darbesi sırasında, devrik hükümdarın oğlu Manuel kaçarak Limni Adası'na sığınır ve o da hükümet darbesi yapmak için hazırlıklara başlar. Ağustos ayı içinde Sen Jan Şövalyeleri'nden kiraladığı iki kadırga ve dört küçük gemiyle Limni'den yola çıkar. Zorlu bir yolculuktan sonra 17 Eylül 1390 Cumartesi günü, minik donanması ve etrafındaki az sayıda adamıyla birlikte Konstantinople'a varır. Onun gelişiyle, sadece altı ay hüküm süren torun VII. İoannes arkasına bakmadan kaçar ve dedesi yaşlı İmparator V. İoannes (1390-91), üçüncü kez tahta çıkar. Bu Bizans tarihinde ilktir.

Bu hükümet değişikliğine I. Bayazıd çok kızar. Konstantinople'a bir elçi göndererek, daha önce Osmanlı'ya söz verilen yıllık haraçların derhal ödenmesini ve Manuel'in de kendisine katılmasını emreder. Manuel Bayazıd'in yanına varır, sonra da sultanın talimatıyla imparatora bir ültimatom ulaştırılır: *Altın Kapı etrafına inşa edilen yeni surlar derhal yıkılmalıdır. Yoksa ceza olarak Manuel'in gözleri kör edilecektir.*[138] Çünkü imparator, bir Türk tehdidine karşı yeni surlar inşa ettirmiştir. Ancak şimdi emre uymaktan başka çaresi yoktur. İç savaşlar ve mücadelelerle geçen uzun bir ömür yaşamış olan imparator, 16 Şubat 1391 Perşembe gecesi saraydaki özel dairesine çekilir. Sabah da yatağında ölü bulu-

(138) John Julius Norwich, *Byzantium: The Decline and Fall*, s. 347.

nur. Yüzünde bir huzur ifadesi vardır. 47 yıl 7 ay ile Bizans'ın yaklaşık 1100 yıllık tarihinde en uzun süre hüküm sürenlerden biri olan ama çok çalkantılı ve şanssız bir dönemde imparatorluk yapan V. İoannes Palaeologus'un, çok zeki, ileri görüşlü, iyi bir devlet adamı olduğu ve ülkesini elinden geldiğince korumaya çalıştığı bilinmektedir.

II. Manuel Palaeologus ve VIII. İoannes Palaeologus
(1391-1448)

"... Bize büyük bir imparator değil, iyi ve basiretli bir yönetici lazım. Korkarım ki, onun büyük projeleri ve çabaları sonumuzu getirecektir."

Bayazıd'ın Bursa'daki sarayında yaşayanlar arasında Manuel de vardır. Önceleri zorunlu bir misafir olarak kabul edilen Manuel'e çok kere kimse önem vermez. Ama tanımak istediği için, bir süre sonra Bayazıd onu yanına çağırır. Bayazıd kısa sürede Manuel'in sohbetinden ve konulara hâkimiyetinden hoşlanmıştır. Onun emriyle, Bursa sarayında Manuel'e yapılan muamelenin şekli değişir ve Manuel itibarlı bir kişi haline gelir. Nitekim Sultan I. Bayazıd onun için şöyle der: *"İmparator olduğunu bilmeyen bir kimse bile, görünüşünden onun imparator olduğunu anlar."*(139)

Babasının ölüm haberi Manuel'e birkaç gün sonra ulaşır, ancak gitmek için izin alamaz. Daha önce Yıldırım Bayazıd'ın desteğiyle tahta geçen yeğeni VII. İoannes'in, tahtı ele geçirmesi tehlikesi söz konusudur. Risk giderek büyüyünce, 7 Mart gecesi ata binip gizlice kaçar. Kendisini bekleyen bir tekneyle de ertesi sabah Konstantinople'a ulaşır. Konstantinople halkı Manuel'i hep sevmiştir. Gelişi, halk ve devletin üst yöneticileri arasında büyük sevinçle karşılanır.

Konstantinople'da doğan 41 yaşındaki II. Manuel Palaeologus (1391-1425) tahta geçer.

---

(139) a.g.e., s. 345.

II. Manuel Bizans imparatoru olarak sadece Konstantinople'a ve Mora Yarımadası'nın bir bölümüne hükmedecektir. Konstantinople ise artık fakir bir yerdir. Nüfusu yaklaşık 50 bin kişiye düşmüştür. İmparatorluğun vaktiyle (300 ve 400'lü yıllarda) yaklaşık 20 milyon olan nüfusu, artık 100 binin biraz üzerindedir. Üstelik II. Manuel, Osmanlı Sultanı I. Bayazıd'ın emirlerine uymak durumundadır. İmparatorluk tarihinin bu en karanlık günlerinde tahta geçen II. Manuel, diğer yandan aydın, kültürlü, sanat ve bilimden hoşlanan bir hükümdardır. Hepsinden de önemlisi, olağanüstü sempatik bir kişiliği vardır. Onunla karşılaşan herkes, ondan hemen hoşlanmaktadır. Bu özelliği ona ileride zaman zaman yardımcı olacaktır.

Kaçtığı halde, Yıldırım Bayazıd çok geçmeden onu affeder ve daha iki aylık imparator olan II. Manuel'i Karadeniz kıyısına yapacağı sefer için çağırır. Bayazıd esasında II. Manuel'den bir şey beklememektedir ama yanında bulunmasından zevk almakta ve geceleri onunla sohbet etmekten hoşlanmaktadır. II. Manuel'in ise bu emre uymaktan başka seçeneği yoktur. Bursa'ya gittikten sonra, başkente dönüşü de ancak 1392'nin Ocak ayında mümkün olur. Savaşlar ve seferler yüzünden bir türlü evlenmeye vakit bulamayan 42 yaşındaki II. Manuel, döner dönmez (Şubat ayında) Sırp Prensesi Helena Dragaş'la evlenir. Evliliği mutlulukla devam eder ve Helena ona 15 yıl içinde ikisi imparator olacak 6 erkek ve 5 kız evlat doğurur.

I. Bayazıd Manuel'in sohbetinden ve onunla bir arada olmaktan hoşlansa da, Osmanlı devletinin çıkarları açısından Bizans'ın varlığına artık son vermek zamanı gelmiştir. Sultan, Anadolu ve Balkanlar'ın tümünü kapsayan geniş bir imparatorluğun temellerini atmak için 1394 ilkbaharında büyük bir orduyla Konstantinople'u kuşatmaya karar verir. Bu, Konstantinople tarihindeki dokuzuncu kuşatma olacaktır. Hazırlıklar bittikten sonra, kuşatma sonbaharda başlar. Öncelikle Bizans'ın karadan ve denizden bütün ulaşımını keserek dışarıdan yardım, özellikle gıda maddesi almasını önlemeye çalışır. Şehir zaten gıda maddesi açısından oldukça zor durumdadır. Bu durumda surların dışına çıkıp gıda maddesi temini mümkün değildir ama şehir içindeki bahçelerde sürekli sebze yetiştirilmektedir. Zaten beslenecek nüfus da azdır. Bu, Bizans'ın kolay teslim olmayacağı anlamına gelmektedir. Nitekim Konstantinople'un tarihi boyunca bu en uzun, tam se-

kiz yıl süren kuşatılması sonuçsuz kalır. Bir süre sonra şehir halkı şöyle veya böyle kuşatmaya alışır, bu durumu bir hayat biçimi olarak benimser ve adeta birlikte yaşamaya başlar. Hatta belirli bir süre sonra umursamaz hale gelir. Zaten Bayazıd da 1395 ve 1396 yıllarında başka konularla uğraşmaktadır, Konstantinople'un kuşatılması onun için ikincil önem taşır.

Kuşatma kendi rutininde sürdüğü sırada II. Manuel, babası V. İoannes Palaeologus'un yaptığı gibi, diplomatik atağa geçmesi gerektiğini düşünür. Vaktiyle V. İoannes Batı âlemini ikna etmeyi başaramamış ve hatta iki yıl süreyle Roma, Venedik derken, orada burada sürünmüştür. Manuel'in de gerekçesi aynıdır. Bizans'ın düşmesi sadece Bizans'la sınırlı değildir. Bu, bütün Hıristiyanlığa indirilecek bir darbe olacaktır. Babasını kimse umursamamıştır ama artık durum onun zamanında tümüyle farklıdır. 1393'te Bulgar başkenti Tırnova'nın düşmesi, iki yıl sonra Teselya'nın zaptı artık Batı'nın ve Hıristiyan âleminin çok büyük tehlike karşısında olduğunu göstermektedir. 30 yıl önce durumun ciddiyetini fark etmek istemeyen Batı âlemi, şimdi ciddi bir endişe içindedir ve beraber hareket etme zamanının geldiğini anlamışlardır. Sonunda Macar Kralı Sigismund, bu defa Osmanlı'ya karşı düzenlenmek üzere bir Haçlı seferi çağrısında bulunur. Papa bu çağrıyı hararetle destekler. Fransa'dan 10 bin, Almanya'dan 6 bin, İtalya, İspanya, İngiltere ve Polonya'dan 15 bin, diğer bazı bölgelerden 10 bin ve Macaristan'ın 60 bin kişilik ordusuyla birlikte toplam 100 bin kişiyi aşan büyük bir ordu, Şubat 1396'da bir araya gelir. Ayrıca denizden de Cenevizliler, Sen Jan Şövalyeleri ve (biraz geç kalsalar da) Venedikliler bu cepheye katılırlar. Bu, IV. Haçlı Seferi'nden sonra toplanan en büyük güçtür. Buda'da toplanan ordu ağustosta yürüyüşe geçer. 10 Eylül Pazar günü Niğbolu'ya vardıklarında hemen kaleyi kuşatırlar. Osmanlı ordusu da Niğbolu'ya 24 Eylül Pazar günü ulaşır. Ertesi gün başlayan savaş Bayazıd'ın zaferi ile sonuçlanır. Haçlı ordusunun nerdeyse tamamı yok edilir. Sigismund, Sen Jan Şövalyeleri'nin yardımıyla canını zor kurtarır.

Artık Osmanlıların önünde hiçbir güç kalmamış gibidir. Nitekim 1397'de Atina'yı geçici olarak işgal ederler. Mora'ya başarılı seferler yapmaya devam ederler. Bulgaristan'ın tamamını da ele geçirirler. Artık tek bir sorun kalmıştır; Bizans'ın varlığına bir an önce son vermek. Nitekim 1397'nin ilk haftasında Sultan I. Bayazıd bizzat Konstantinople surları-

nın önündedir. Teslim ol çağrısında bulunur ama olumlu cevap alamaz. Bunun üzerine şehre saldırının planlarını yapmaya ve en zayıf noktasını bulmaya çalışır. Bizans'ı sömüren Cenevizlilerden yardım sağlaması imkânı yoktur. Diğer yandan II. Manuel de 1398'den başlayarak papa, Venedik, Fransa, İngiltere ve Aragon krallarına yardım çağrısında bulunur. Fransa hariç, diğer krallar bu yardım çağrılarına cevap dahi vermezler. Sadece Fransa kralı , başında Mareşal Boucicault'nun olduğu 1200 savaşçıdan kurulu bir birliği 1399'da Konstantinople'a gönderir. Bu küçük birlik kuşatma sırasında gerçekten epey başarılı işler yapar. Ancak durum halen kötüye doğru gitmektedir, bunu gören II. Manuel, Batı'ya bizzat giderek yardım sağlamaya karar verir. Yerine de, o sırada barıştığı fakat asla güvenmediği yeğeni VII. İoannes'i bırakır. 10 Aralık 1399 Çarşamba günü Fransız mareşaliyle birlikte yola çıkan Manuel, ne olur ne olmaz diye giderken karısı ve çocuklarını yanına alır ve onları Mora'da kardeşi Theodoros'a emanet eder. Yoluna devam eden II. Manuel ve Fransız Mareşali, Nisan 1400'de Venedik'e, sonra sırayla Padua ve Vicenza derken Milano'ya varırlar. Şehrin yöneticisi onun şerefine büyük bir ziyafet verdiği gibi, yardım vaadinde de bulunur. Geçtiği bütün yerlerde, babasından farklı olarak gerçekten büyük hüsnü kabul görür. İtalyanlar sanki Bizans'ın düşmesiyle Hıristiyan âlemi için doğacak tehlikenin farkına varmışlardır. Gerçi onların ilgisi biraz da son on yıl içinde Bizans dili, kültürü ve edebiyatıyla ilgilenmelerinden kaynaklanmaktadır.

II. Manuel 3 Haziran 1400 Perşembe günü Paris'e varır. Fransa Kralı VI. Şarl, onu Paris'in banliyösünde karşılar. Yanında, imparatorun binmesi için getirilen beyaz bir at da vardır. Beyaz atının üzerinde, imparatorluk kıyafeti içindeki fevkalade şık görüntüsüyle II. Manuel ve kral halkın alkışları arasında şehre birlikte girerler. Doğruca, kendisi için bir bölümü yeniden dekore edilmiş Louvre Sarayı'na giderler. Şerefine büyük bir davet verilir, ertesi gün de Sorbonne'da bir av partisi düzenlenir. Bir hafta sonra kral ve imparator görüşmeye başlarlar. Ancak II. Manuel durumun çok parlak olmadığını ve kralın yardım konusunda isteksiz olduğunu fark eder. Kral, sadece 1200 kişilik Fransız birliği gönderebileceğini, bir yıl içinde bir o kadar daha ilave edeceği sözünü verir. İmparatorun beklediği ise daha çabuk, daha etkin bir yardımdır. Oradan İngiltere'ye geçer. Ancak Kale'ye (Calais) vardıkların-

da, İngiliz Kralı IV. Henri'nin İskoçya'da olduğunu öğrenir. Yine de Manuel'e gönderilen kralın habercisi, kralın imparatoru kabul etmekten büyük onur duyacağı mesajını getirir. II. Manuel Kale'de iki ay, kralın İskoçya'dan dönüşünü bekler. Aralık 1400'de nihayet IV. Henri'nin kendisini Londra'da beklediği haberi geldiğinde Manş'ı aşar, iki gün Canterbury'de kaldıktan sonra 20 Aralık Pazartesi günü Londra'ya varır. IV. Henri de onu Londra'nın dışında karşılar ve büyük itibar gösterir. Noel gecesi imparator şerefine Greenwich'e yakın Eltham Sarayı'nda büyük bir ziyafet verir. Ziyafet salonuna girdiklerinde, iki hükümdar ziyafete katılanlar tarafından saygıyla karşılanır. İmparatorun üzerinde yine tiril tiril, bembeyaz bir elbise vardır. Görünüşü ve tavrıyla tam bir imparatordur. İngilizler duygularını kolay açıklamazlar ama herkesin ondan çok etkilendiği bellidir. O akşam yemeğe katılanlar arasında, devrin önemli avukatlarından biri olan Adae de Usk da vardır. Adae de Usk durumdan çok etkilenmiş ve şöyle yazmıştır: *"Tanrım, bütün kalbimle, inançsızlar tarafından yaratılan tehlike yüzünden Uzakdoğu'nun bu büyük Hıristiyan hükümdarının, Batının bu kenarda kalmış adalarını yardım aramak üzere ziyaret etmek zorunda kalmasının ne kadar acı olduğunu düşündüm. Neredesin ey Roma'nın eski şan ve şöhreti?"*(140)

Sonuç olarak durumu zaten ortada olan IV. Henri fazla bir şey vaat edemez ve II. Manuel'e sadece kiliselere konulan sandıklarda toplanan 4000 Sterling Pound teslim edilir. İmparator birkaç hafta daha Londra'da kalır, oradan Şubat 1401'de Paris'e döner. Paris'te tam bir yıl daha kalır ve papa, Aragon ve Portekiz krallarıyla haberleşerek yardım almaya çalışır. Anlar ki Hıristiyan âlemi yine kendi sorunlarıyla meşguldür. İstediği yardımı alması mümkün değildir. Yaklaşık iki yıldır ülkeden uzaktır ancak Paris'te ikametini uzattıkça uzatır, sanki ülkeye dönmeyi hiç istemiyor gibidir. Eylül 1402 geldiğinde Paris'e hayırlı haber ulaşır. Moğol İmparatoru Timurlenk, I. Bayazıd'ın ordusunu yok etmiş ve kendisini de esir almıştır. Bu, Konstantinople üzerinde herhangi bir tehlike kalmadığı anlamına gelmektedir ve II. Manuel'in artık Paris'te kalması için bir neden de yoktur. Konstantinople'a dönmek üzere yola çıkar.

Onun yokluğunda yeğeni VII. İoannes Fransızlarla birlikte elinden

(140) Georg Ostrogorsky, *Bizans Devleti Tarihi*, s. 512.

geleni yapmış ve kuşatmaya başarıyla karşı koymuştur. Durumun ümitsiz olmasına ve Bayazıd'ın gönderdiği ültimatoma rağmen şehri teslim etmeyi hiç düşünmemiştir. Bayazıd, 1401 sonbaharında VII. İoannes'e şöyle yazar: "*... Eğer dostum olmak istersen, oradan (Konstantinople) çekilmeyi kabul edersin, hangi eyaletimi seçersen onu sana vereceğim. Eğer kabul etmezsen, Tanrı ve Peygamber Efendimiz şahit olsun ki, hiçbir ayırım yapmadan Konstantinople'u ve Konstantinople halkının tümünü yok edeceğim...*"(141)

Mesajı getirene, VII. İoannes şu karşılığı verir: "*Git sahibine söyle, Tanrı'dan başka güç yoktur. O neye karar verirse sonuçta o olur...*"

Moğol hükümdarı Timurlenk, tarihin gördüğü en büyük ve en zalim fatihlerden biridir. Önce Altınordu Devleti'ni, ardından 1398'de Hindistan'ın önemli bir kısmını, İran, Mezopotamya ve Suriye'yi fethettikten sonra, Anadolu'ya yönelir. Her sefer sonunda girdiği yerleri baştan aşağı yıkan ve yakan Timur, dönemin en çok korku uyandıran hükümdarıdır. Onunla ilgili olarak söylenen şu sözler durumu daha iyi açıklamaktadır: "*Timur'un geçtiği yerlerde ne bir köpek havlaması, ne bir kuş sesi, ne de bir çocuk ağlaması işitilir.*"

28 Temmuz 1402 Cuma günü Ankara yakınlarında yapılan savaş sonunda ordusu yok olduğu gibi, Osman Bey'le başlayıp Orhan, I. Murad ve I. Bayazıd döneminde yüzyıl içinde kurulan bu büyük Osmanlı devleti darmadağın olur. Timur her ne kadar sekiz ay sonra Anadolu'yu terk etse de, geriye yıkıntı bırakır. Ancak Bizans İmparatorluğu'nun ömrünü tam 50 yıl daha uzatmış olur.

XIV. yüzyıl, Bizans açısından hızla yok oluşu hazırlayan şartları olgunlaştıran bir dönem olur. Yüzyılın başlarında, denize düşen yılana sarılır misali Bizans, Katalanların yardım talebini kabul eder. Başlangıçta her şey iyi gider gibi görünür. Ancak Katalanlar, profesyonel asker olmaları nedeniyle Bizans için savaşmaktan çok, kendi menfaatlerini düşünürler.

Ortada artık doğru dürüst hükmedilecek bir toprak kalmamasına ve bütün ülke nüfusunun yaklaşık 100 bin kişiye inmesine rağmen yüzyıl boyunca Bizans imparatoru olarak hüküm sürenler ara-

(141) John Julius Norwich, *Byzantium: The Decline and Fall*, s. 365.

sındaki taht kavgaları, zaten zayıf düşmüş olan bünyeyi giderek daha çok kemirir. Dede-torun Andronikuslar arasındaki mücadele, VI. İoannes Kantakuzenus'un iktidarı ele geçirmesi sırasında çıkan iç savaş, V. İoannes Palaeologus ile oğlu IV. Andronikus Palaeologus arasındaki taht kavgası ve torun VII. İoannes Palaeologus'un hükümet darbesi, buna örnektir.

Dönemin yükselen gücü hiç şüphesiz Osmanlı Devleti'dir. Bütün yüzyıl boyunca gerek Anadolu'da gerekse Trakya ve Balkanlar'da, Bizans'a ait toprakların önemli bir kısmını ele geçirirler. Hatta başkent olarak Edirne'yi seçmeleri, bu bölgeye yerleşeceklerinin kesin bir işaretidir. Yüzyılın ikinci yarısından sonra Bizans, Osmanlı Devleti'nin ortasında artık günleri sayılı minik bir ada gibidir.

Bu dönemde Osmanlılarla Bizans arasında evlilik yoluyla kurulan kan bağı, Bizans için önceki dönemler kadar etkili olmaz. Çünkü Osmanlı sultanlarının saraylarındaki Bizans kökenli prensesler siyaset üzerinde etkili olamazlar.

Bu yüzyılda Bizans ticari imtiyazlar nedeniyle, artık ekonomik bakımdan Venedik ve Cenevizlilerin sömürgesi gibidir. Gerek Cenevizliler gerekse Venedikliler, Bizans'ı mahvetme pahasına kısa günün kârı düşüncesiyle hareket eder ve ülkeyi iliklerine kadar soymaya devam ederler. Onların imtiyazlarına dokunmak hemen savaş nedeni olur ve intikamı her zaman şiddetle alınır. Dünyanın her köşesinde sözü dinlenen o muhteşem imparatorluktan geriye artık sadece acıklı bir karikatürü kalır. Bizans, artık her tarafta sürekli olarak itilip kakılan ve Batı'da adeta dilenci muamelesi gören bir devlettir. Sanki bir fiskeyle devrilip gidecek gibidir.

Timur istilası sonunda Osmanlı'da, I. Bayazıd'ın oğulları arasında taht kavgası (Fetret Devri) başlar. Rumeli'nde bulunan büyük oğul Süleyman; Bizans, Venedik, Cenova ve Rodos'taki Sen Jan Şövalyeleri'yle anlaşmaya varır. Bizans Osmanlı'ya haraç ödemeyi durdurduğu gibi, artık vasallık durumu da ortadan kalkar. Hatta Selanik, Hıristiyanlık açısından önemli olan Athos Dağı, bazı adalar ve Marmara ve Karadeniz sahil şeritleri de Bizans'a geri verilir. Çok başarılı bir devlet adamı olan ve aynı zamanda bölgenin refah seviyesini önemli ölçüde arttıran II. Manuel'in küçük kardeşi Mora Despotu Theodoros 1407'de ölür. İmparator haberi

alınca müthiş üzülür ve derhal Mora'ya giderek kardeşinin cenaze törenine katılır. Yeğeni VII. İoannes'in aradan bir yıl geçmeden 1408'de ölümüyle ise imparatorun başından bir problem daha eksilir.

Osmanlılar arasında Anadolu ve Rumeli'nde taht kavgası devam etmektedir. 1411'de Süleyman'ın kardeşi Musa tarafından yenilip ortadan kaldırılmasıyla, Osmanlı tahtı için geriye iki aday kalır: Musa ve Mehmed. Ancak Musa, Süleyman'ın müttefiki olan Bizans'tan intikam almak için Konstantinople'u kuşatır. Bu, Konstantinople'un onuncu kuşatılmasıdır. Bunun üzerine İmparator II. Manuel de Musa'nın kardeşi Mehmed'le ittifak anlaşması yapar. Kardeşiyle savaşmak amacıyla Rumeli yakasına geçmek için Konstantinople önlerine gelen Mehmed'i, II. Manuel Üsküdar'da karşılar. Onu bir hükümdarmış gibi ağırlar. Mehmed'in ordusu Bizans'ın imkânlarıyla Rumeli tarafına taşınır ve surların etrafında kuşatmayı sürdüren Musa'nın ordusuna saldırırlar. Ancak Musa'nın beklenenden güçlü olduğunu gören Mehmed tekrar Anadolu'ya döner. Mehmed'in yeni takviye ettiği ordusu ertesi yıl yine Bizans'ın taşıtlarıyla karşı tarafa geçirilir. 5 Temmuz 1413 Çarşamba günü yapılan ve küçük bir Bizans birliğinin de Mehmed'in saflarında yer aldığı savaşın galibi bu defa Mehmed'tir. Mehmed'in Musa'yı ortadan kaldırmasıyla Osmanlı'da kardeşler arasında iç savaş sona erer.

Kazandığı bu zaferden sonra Osmanlı tahtında artık I. Mehmed (1402-21) vardır. I. Mehmed II. Manuel'e şu mesajı gönderir: *"Lütfen gidin ve babam Roma İmparatoruna haber verin ki, onun ve Tanrı'nın yardımıyla ülkemin tekrar sahibi oldum. Bugünden sonra onun iyi bir dostu ve oğlu olacağım. Ben hiçbir zaman ona karşı kayıtsız kalmayacağım ve saygısızlık yapmayacağım... Onun arzuları her zaman benim için emir olacaktır."*(142)

Sultan I. Mehmed sözünde durur ve Bizans-Osmanlı ilişkileri 1421'e kadar en iyi şekilde devam eder.

Hükümdarlığının 22 yılı boyunca bir tek günü bile sıkıntısız geçmeyen II. Manuel, o sırada 21 yaşında olan en büyük oğlu ve geleceğin imparatoru İoannes'i yerine naip olarak bırakıp, uzunca bir tatil için 1414'te Selanik'e gider. Selanik'te onu, şehrin yönetici durumunda bulunan 14 yaşındaki üçüncü oğlu Andronikus karşılar. Onunla geçirdiği

(142) John Julius Norwich, *Byzantium: The Decline and Fall*, s. 375.

zamandan sonra, Konstantinople artık tehlikede olmadığı için 1415'te de Mora Yarımadası'nda Mistra'ya geçer. Orada da kendisini Mora Despot'u olan ikinci oğlu Theodor ağırlar. Bu, bir baba için büyük bir mutluluktur. Üstelik Bizans ve Konstantinople'un artık deva bulamayacak şekilde zor durumda olduğu böyle bir dönemde Mistra'daki zenginlik, refah ve yaşam şekli II. Manuel'i şaşırtacak kadar etkiler. İmparator, ileride Bizans'ın belki burada yeşereceği düşüncesiyle ve korunmayı güçlendirmek amacıyla Korint Körfezi'nin boğazına çok güçlü bir sur, (Heksamilion'u) inşa ettirir.

II. Manuel tam iki yıl sonra, Mart 1416'da Konstantinople'a döner. Büyük oğlu İoannes onu büyük bir sevgiyle karşılar. Baba ile tüm oğullar birbirlerine büyük bir sevgiyle bağlıdır. Tabii bunda anne Helena Dragaş'ın büyük etkisi vardır. Selanik ve Mora'ya giderken, devlet tecrübesini arttırmak ve tahta hazırlamak amacıyla yerini uzunca bir süre için büyük oğlu İoannes'e bırakan II. Manuel, dönüşünde de Mora'daki iyi idare şeklini ve refah düzeyini görmesi için İoannes'i bu defa Mora'ya, kardeşi Theodor'un yanına gönderir.

1421 yılı ilkbaharında I. Mehmed II. Manuel'e, Rumeli'nden Asya'ya Konstantinople üzerinden giderken kendisini ziyaret edeceğini bildirir. Manuel onu şehir dışında karşılar, o akşam birlikte yemek yerler, ertesi gün birlikte Üsküdar'a geçerler ve onu uğurlar. Ancak I. Mehmed çok kısa bir süre sonra, 21 Mayıs 1421 Çarşamba günü oldukça genç bir yaşta aniden ölür. Yerine oğlu II. Murad geçer. O ise babaya değil, dedeye benzemektedir ve Bizans'ın rahat günleri de sona erer. Bunda Manuel'in büyük oğlu VIII. İoannes'in yaptığı büyük bir hata da etkili olur. II. Manuel onu, yeterli tecrübeye sahip olduğunu düşünerek Ocak 1421'de müşterek imparator yapmış ve kendisi de (o sırada Konstantinople'u tehdit eden vebadan da kaçmak için) bir manastıra kapanmıştır. O arada, Limni'de bulunan ve evvelce babası Bayazıd'la birlikte Timur'a esir düşmüş olan (aynı zamanda II. Murad'ın da amcası olan ve tarihte "Düzmece Mustafa" diye anılan) –ki bugün yapılan araştırmalar onun Bayazıd'ın gerçek oğlu olduğunu ispatlamıştır– Şehzade Mustafa, 19 yıl sonra taht iddiasıyla ortaya çıkar. Şehzade Mustafa Bizans'a parlak vaatlerde bulunup müşterek İmparator VIII. İoannes'in aklını çeler, onun yardımını sağlar ve serbest bırakılır. Manastırda bulunan İmparator II. Manuel ise hiç onaylamadığı bu duruma müdahalede geç kalır. II. Murad, Şehzade Mustafa'yı kısa

zamanda bertaraf ettikten sonra, ona verdiği destekten ötürü bütün kızgınlığıyla Bizans'a yüklenir ve 8 Haziran 1422 Pazartesi günü çok şiddetli bir saldırıyla şehri kuşatmaya başlar. Bu, Konstantinople'un on birinci kuşatılmasıdır. Sonunda başkenti 64 günlük kuşatmadan bir kez daha şehir surları ve isyan eden bir başka şehzade, Mustafa kurtarır. Bu defaki isyancı, II. Murad'ın kardeşi Şehzade Mustafa'dır. II. Murad sorunu çözmek için kuşatmayı kaldırır ve kardeşinin üzerine gider. Çok geçmeden onu yakalar ve idam ettirir.

1423'te Osmanlılar Mora Yarımadası'na saldırırlar. Refah içindeki Mora'yı yakıp yıkarlar. II. Manuel tarafından Korint Boğazı'na yaptırılan Heksamilion surlarını yerle bir ederler. Sonunda, Bizans yıllık haraç ödemek şartıyla II. Murad'la anlaşır. Böylece de Osmanlı vasallığı Bizans üzerinde ikinci defa kurulmuş olur (Bizans artık vasallıktan bir daha kurtulamayacaktır). Diğer yandan, II. Manuel'in üçüncü oğlu Andronikus'un despot olarak hüküm sürdüğü Selanik bir süredir Osmanlıların kuşatması altındadır. Özellikle şehirde baş gösteren açlık nedeniyle dayanma gücü kalmayan Andronikus, 1423 yaz aylarında şehri, şehir halkının hukukuna ve yaşam şekline saygılı olacaklarını vaat eden Venediklilere teslim eder. Bu, Sultan II. Murad'ı tekrar kızdırır. Venediklilerin anlaşmak için önerdikleri çok önemli miktardaki yıllık haracı reddeder. Ancak şehir, yine de yedi yıl süreyle Venediklilerin elinde kalır. Sonunda bizzat Sultan II. Murad büyük bir orduyla geldiğinde ise durum değişir. Kısa bir savaştan sonra, Selanik 29 Mart 1430 Çarşamba günü tekrar Osmanlıların eline geçer. Şehir, teslim çağrısını kabul etmediği için üç gün süreyle yağmalanır ve bu arada gerçekten müthiş bir kıyım olur. Birçok bölgesi harap olan şehirde yasal düzen, üçüncü günün sonunda II. Murad'ın emriyle tekrar kurulur.

Manastırda keşiş hayatı yaşayan İmparator II. Manuel, devlet işlerini artık tamamen büyük oğlu VIII. İoannes'e bırakmıştır. İoannes çok zor durumdadır ve yeni bir Osmanlı kuşatması halinde şehri korumanın hemen hemen imkânsız olduğunu bilmektedir. Bu durumda da Batı'ya giderek yardım istemekten başka çare yoktur. Yerine kardeşi Konstantin'i bırakarak, 1423 yılının Kasım ayında gemiyle yol çıkar. VIII. İoannes babasının ve dedesinin yapamadığını yapabileceği, Batılılara durumun ne kadar kritik olduğunu anlatabileceği ümidindedir. İlk durağı Venedik'tir. Venedik ise o sırada daha çok Selanik, Mora ve egemenlik-

leri altındaki adalarla meşguldür. Yine de VIII. İoannes'e, diğer müttefikleri Osmanlılara karşı bir sefere ikna ederse kendi paylarına düşeni yapacaklarına söz verirler. Ocak 1424'te Venedik'ten ayrılan İoannes, önce Milano, sonra Mantua'ya gider ve yöneticilerle görüşmeler yapar. Yaz başında ise Macaristan'dadır. Ancak uğradığı hiçbir yerden askeri destek sözü alamaz ve tam bir yıl sonra Tuna'da bindiği gemiyle, büyük bir düş kırıklığı içinde 1 Kasım Çarşamba günü Konstantinople'a döner. Döndüğünde durumu biraz daha iyi bulur. Çünkü Sultan II. Murad'la bir barış anlaşması yapılmış ve yıllık haraç dışında, I. Mehmed zamanında Bizans'a verilen Marmara ve Karadeniz kıyı bölgeleri tekrar Osmanlı'ya terk edilmiştir. Bu, Bizans'ı çok sıkıntıya sokan Osmanlı kuşatmasından kurtuldukları anlamına gelmektedir. VIII. İoannes bütün seyahati boyunca, giderek sıhhati bozulan babası II. Manuel'in durumuyla ilgili endişe içinde yaşamıştır. Döndüğünde onu sağ bulunca gerçekten mutlu olur. Ziyaretine gittiğinde ise bu arada bir kalp krizi geçirdiğini ama atlattığını öğrenir. Ancak baba II. Manuel'in durumu hâlâ pek parlak değildir. Yine de zihni berraktır ve olayları yakından izlemektedir. O gün oğluyla uzun uzun sohbet eder. Bu sohbet sırasında oğlunu biraz hırslı bulmuştur. Oğlu ayrıldıktan sonra, dönemin en önemli tarihçilerinden biri olan Georgius Sfrantzes'e döner ve şunları söyler: *"Tarihimizin başka bir döneminde oğlum büyük bir imparator olurdu. Ancak zamanımızda bu mümkün değildir... Bugün ülkemizin her tarafından dertler üst üste binmektedir. Onun için bize büyük bir imparator değil, iyi ve basiretli bir yönetici lazım. Korkarım ki, onun büyük projeleri ve çabaları sonumuzu getirecektir."*(143) İmparator II. Manuel 75 yaş gününü kutladıktan 25 gün sonra, 21 Temmuz 1425 Cumartesi günü ölür. Halk, daima imparatorluğun koruyucusu olarak gördüğü yaşlı imparatorun ölümünü, büyük bir şaşkınlık ve üzüntüyle karşılar. Cenaze törenine Konstantinople halkının neredeyse tamamı katılır.

VIII. İoannes Palaeologus (1425-48) bu tarihten itibaren artık müşterek imparator değil, tek başına basilieus-imparatordur. Konstantinople'da doğan imparator, tahta geçtiğinde 33 yaşındadır.

(143) John Julius Norwich, *Byzantium: The Decline and Fall*, s. 387.

Son 25 yıl içinde üç defa kuşatılan Konstantinople'dan bu süre içinde birçok Bizanslı başka yerlere ve hatta Osmanlı topraklarına göçmüştür. Şehir nüfusu giderek azalmıştır ve (tahminlere göre) 50 binin biraz üzerindedir. Bunun yarattığı en büyük zorluk, şehri korumak için yeterli erkek ve hatta kadın nüfusa sahip olmamaktır. Mali durum zaten iflas noktasındadır. Manuel zamanında birkaç kere altın para basılmıştır ama yeni imparator zamanında buna imkân yoktur. Bu yüzden gümüş paraya geçilir. Bu arada hem yeterli eleman olmadığı hem de maddi imkân bulunmadığı için neredeyse yıkılmak üzere olan binaların bile tamiri yapılamaz. Kiliseler hemen hemen boştur. Fakirlik orada da sırıtmaya başlar. Hipodrom da tam bir yıkıntı halindedir. Birçok imparatorun keyifle oturduğu ve tercih ettiği o muhteşem imparatorluk sarayı Blachernae ise, neredeyse çökmek üzeredir.

Osmanlılar, Marmara kıyısında Silivri dâhil Karadeniz kıyısına kadar uzanan bir bölümü Bizans'a bırakmışlardır. Burayı da despot unvanıyla, imparatorun kardeşi Konstantin yönetmektedir. Diğer üç kardeşi ise 1427'den sonra Mora'da çeşitli şehirlerin yönetimini üzerlerine almışlardır. O sırada görünüşe göre Mora, Konstantinople'dan daha emniyetli bir bölgedir. Bu bölgenin en önemli şehri de Mistra'dır.

Aynı bölgede Bizans hâkimiyeti dışında olan Kefelonya'nın sahibi Kont Karlo Tokko yeğenini imparatorun kardeşi Konstantin Palaeologus'la evlendirdikten sonra, elinde olan bölgenin tamamını çeyiz olarak Bizans'a verir. XIII. yüzyıldan beri bölgede bulunan Akhia Latin Hükümdarlığı da 1430'da Konstantin tarafından ele geçirilince, Venedik'e ait iki şehir dışında bütün Mora Yarımadası'nda Bizans hâkimiyeti kurulmuş olur. Bütün bu başarıları kazanan ise, çok iyi bir eğitim görmüş, fevkalade yetenekli ve başarılı bir komutan, geleceğin ve Bizans'ın son imparatoru Konstantin'dir.

Türklerin ağır baskısı altında, imparator VIII. İoannes ülkesini kurtarmak için, daha önce birçok kere denenmiş ama başarılamamış bir yola tekrar başvurur. Amacı, kiliseler arasında birlik yoluyla Bizans'ı Osmanlılardan kurtarmaktır. Birlik sağlandığı takdirde önce Roma'nın, sonra da Batı dünyasının desteğini alabilecektir. Ortadaki en büyük sorun ise Bizans halkının vereceği olumsuz tepkidir. Yine de bu konuda Roma'yla müzakereleri başlatır. Yapılan ön müzakereler sırasın-

da Roma (papalık makamı), nasıl olacağı belli olmayan yardım için Bizans'tan, önce Roma'nın dini bakımdan yüksek iradesini kabul etmesini ister. İmparatorun önünde seçenek yoktur ve kiliseler arasında birlik müzakereleri 1431'de resmen başlar. Sonunda anlaşmaya varılır ve Papa IV. Eugenius, imparatorun bizzat katılacağı bir konsil toplamaya karar verir. İmparator VIII. İoannes batıya hareket etmeden önce kardeşi Konstantin'i kendisine vekâlet etmek üzere Konstantinople'a çağırır. Kendisi de, geride herhangi bir problem yaratmamaları için Partik II. Joseph'i, kardeşi Demetrius'u, çok sayıda piskopos ve başrahibi de yanına alır ve Kasım 1437'de Konstantinople'dan yola çıkar. Ancak Ferrara'da toplanan Konsil'in açılışına yetişemezler. Nisan 1438'de Ferrara'ya vardıklarında konsil toplantısı epey ilerlemiştir. Sonuç belli olmakla beraber, önce Ferrara'da, sonra da Floransa'da devam eden müzakereler Efes Metropoliti'nin birlik fikrine karşı çıkması nedeniyle uzun sürer. Sonunda 6 Temmuz 1439'da Floransa Katedrali'nde yapılan törenin ardından, Kardinal Julian Cesarini ve İznik Başpiskoposu Bessarion tarafından kiliseler arası birlik, Latince ve Grekçe olarak ilan edilir. Bu ilan sırasında, fazla tepki çekmemesi için papalığın üstünlüğü biraz karışık ifadelerle geçiştirilir. Bizans kilisesinin âdetlerinin korunacağı kabul edilirse de, tartışılan her konu Roma'nın istediği gibi sonuçlanmıştır. Ayrıca kilise birliği fikri bu defa tek başına imparatorun değil, Bizans kilisesinin en üst temsilcilerinin de katılımıyla gerçekleşir ve hepsi birlikte Roma inancını kabul etmiş olurlar. İmparator dönüş yolunda henüz Venedik'te iken çok üzücü bir haber alır, gerçekten çok sevdiği üçüncü eşi İmparatoriçe Maria ölmüştür.

İmparator ve yanındaki heyet Konstantinople'a döner ama Bizans halkı kiliselerin birliği fikrine şiddetle karşı çıkar ve Ortodoks inancına daha sıkı sarılırlar. Diğer yandan birlik taraftarı kilisenin üst düzey yöneticileri ise tam tersini yaparlar. Örneğin Roma kilisesi, birlik anlaşmasını Grekçe okuyan İznik başpiskoposunu kardinalliğe yükseltir.

Sadece bununla kalmaz, Bizans'a bütün Slav dünyası sırtını döner. Moskova'da, patriğin ve imparatorun inançlarından dönmesini ihanet sayarak kendi metropolitlerini kendileri seçerler. Bu birlik fikri, Osmanlı Sultanı II. Murad'ı da çok rahatsız eder. İmparator VIII. İoannes sultana bu konunun sadece dini olduğunu anlatmaya çalışırsa da, pek inandırıcı olamaz.

Ancak II. Murad bu olayı fazla da önemsemez çünkü Balkanlar'da yapacağı yeni işler vardır. Belgrad hariç Balkanlar'ın kuzeyinin tamamen Osmanlı yönetimine geçmesi, sıranın Macaristan'a geldiğini göstermektedir. Tam o sıralarda Transilvanya Voyvodası Hunyadi Yanoş'un Osmanlı güçleri karşısında kazandığı birkaç zafer üzerine, Papa IV. Eugenius, Osmanlı devletine karşı Haçlı Seferi çağrısında bulunur. Kısa bir süre sonra Polonya Kralı ve Macaristan Kralı VIII. Vladislav, Hunyadi Yanoş ve Osmanlılar tarafından ülkesinden kovulan Sırp Despotu Georg Brankoviç'in katılımıyla yaklaşık 25 bin kişilik bir kuvvet toplanır. Öncü kuvvetlere komuta eden bir nevi Haçlı ordusu, II. Murad'ın Anadolu'da Karamanoğullarıyla uğraşmasını fırsat bilerek, 1443 yılının Ekim ayında Tuna'yı geçer ve Niş yakınlarında Osmanlı ordusunu yendikten sonra, hızla ilerleyerek Sırbistan'a ve Bulgaristan'a girer. Sofya'yı işgal ettikten sonra da Trakya'ya doğru ilerler. Ancak Trakya'da ağır kış şartlarıyla karşılaşınca geri dönerler.

Durum Bizans'tan da dikkatle takip edilir. Osmanlıların Trakya'dan tümüyle sökülüp atılması ihtimalinin belirmesi üzerine, umutlar belirli ölçüde yeniden yeşerir. Sanki her şey tersine dönmüş gibidir. Hatta o sırada kardeşi Theodor'la yerini değiştirerek Mora Despotu olan Konstantin de Osmanlılar tarafından yıkılan Korint'teki surları (Heksamilion'u) yeniden inşa ettirir ve Yunanistan'ın ortalarına doğru ilerleyerek Atina'yı ele geçirir.

Osmanlı Sultanı değişen bu durum karşısında her cephede birden savaşmasının mümkün olmadığını görmüştür, bu yüzden barış anlaşması teklif eder. Haziran ayında kabul ettiği VIII. Vladislav, Hunyadi Yanoş ve Brankoviç'in temsilcileri ile yapılan müzakerelerden sonra, aralarında on yıl sürecek bir mütareke için anlaşmaya varılır. Segedin Antlaşması 12 Temmuz 1444 Pazar günü imzalanır, antlaşma nüshaları Edirne ile Budapeşte arasında teati edilir. Anlaşmaya uyacaklarına dair Vladislav *İncil*, padişah da *Kuran* üzerine yemin ederler. Bu anlaşmaya göre, Osmanlı'ya bağlı olmak kaydıyla Sırp Despotu Brankoviç'e ülkesi iade edilecektir. Anlaşmanın ardından sultan, Anadolu'daki sorunları çözmek için Rumeli'nden ayrılır. Ancak, Osmanlıların Avrupa topraklarından tümüyle atılacağına inanmış olan papalık bu anlaşmadan hoşnut kalmaz. Tabii aynı durum Bizans için de geçerlidir. Zaten çok geçmez, Floransa Kardinal'i Cesarini, Vladislav'ın ettiği yeminin Tanrı katında

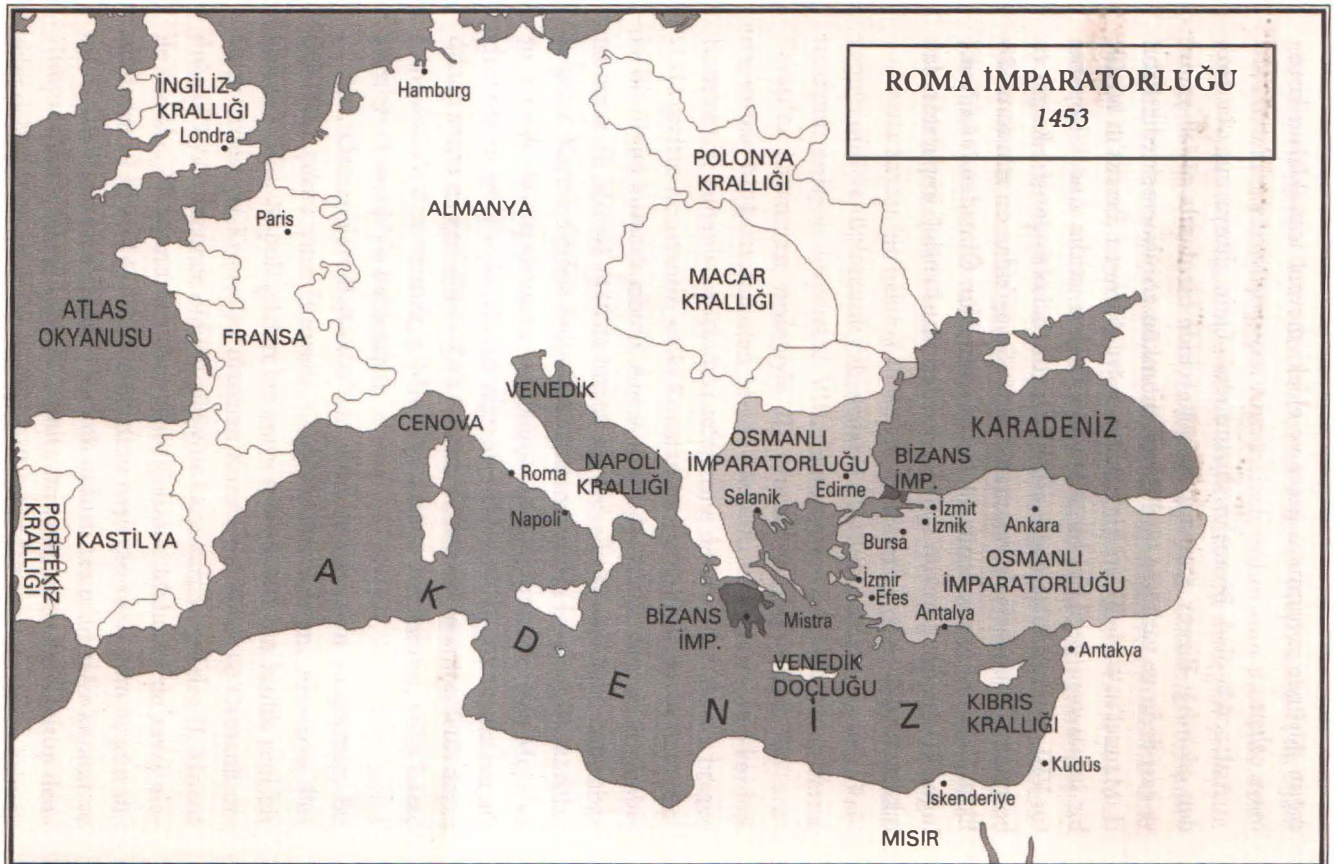
geçersiz olduğunu ilan eder ve bunun üzerine Haçlı ordusu da Eylül 1444'te tekrar yürüyüşe geçer. Ancak Haçlı ordusunun mevcudu azalmıştır. Ayrıca istediğini elde etmiş olan Brankoviç, desteğini çekmiştir. Bu arada Venedik donanması da harekete geçerek Osmanlı ordusunun Rumeli yakasına geçmesini engellemek ister, ama başaramaz. Bu defa Sultan II. Murad hazırlıklıdır ve çok güçlü bir orduyla Varna yakınlarına varır. Haçlı ve Osmanlı orduları 10 Kasım 1444 Salı günü karşılaşır. Osmanlılar Haçlı ordusunun neredeyse tümünü yok eder. Savaş alanında ölenler arasında Macar Kralı Vladislav ve seferin itici gücü olan Kardinal Cesarini de vardır. Hunyadi Yanoş ise, yanındaki çok az adamıyla birlikte kaçmayı başarır.

Varna Savaşı bir bakıma Bizans'ın da kaderini çizer. O güne kadar yaptığı dini ve diplomatik çalışmaların hüsranla bittiğini ve ümit kalmadığını anlayan imparator VIII. İoannes, içi parçalansa da, Varna Savaşı'nı kazanması nedeniyle II. Murad'ı kutlar. Ancak bu arada, yaman bir komutan olan Mistra Despotu ve imparatorun kardeşi Konstantin, Yunanistan içindeki seferlerine devam eder. Birçok bölgeyi ele geçirir. Konstantin sanki Konstantinople'daki Bizans yerine, başka bir devlet kuracak gibidir. Ancak sonunda o da II. Murad'ın gazabına uğrar. II. Murad 1446'da büyük bir orduyla Yunanistan'ı baştanbaşa geçer. Korint Körfezi önündeki Heksamilion'da ise direnişle karşılaşır. Yine de direniş Osmanlı topçusunun ateşiyle kırılır ve ordu Mora'ya girip bütün şehir ve kasabaları yağmalar. Osmanlılar, çok sayıda esir aldıktan sonra da geri döner. Zira o sırada II. Murad'ın amacı fetih değil, Konstantin'e ders vermektir. Mistra'ya çekilen Konstantin, yıllık haraç karşılığı Osmanlı'yla barış yapar.

Batı, Osmanlıları Balkanlar'dan atma sevdasından vazgeçmez. Bu defa başı çeken yine Hunyadi Yanoş'tur. Macaristan, Almanya, Polonya, Sicilya, Napoli güçleri bir araya gelerek 100 bin kişilik yeni bir Haçlı ordusuyla Kosova'ya ulaşırlar. Kosova'da, Haçlı ve Osmanlı orduları 59 yıl öncesinde olduğu gibi yine karşı karşıya gelirler. II. Murad ile birlikte, 17 yaşındaki oğlu veliaht Şehzade Mehmed de savaş alanındadır. 17 Ekim 1448 Perşembe günü başlayan savaş, tam üç gün sürer. Üçüncü günün sonunda Osmanlı ordusu kesin bir zafer kazanır ve Hunyadi Yanoş tekrar kaçmayı başarır. Bu savaş sonrasında bütün dengeler değişir. Batı artık Osmanlı'yı Balkanlar'dan atma şansının kalma-

dığını görünce savunmaya geçer ve eldeki mevcut topraklarını korumaya çalışır.

Asıl acıklı olan Bizans'ın durumudur. Latin dünyasının da gözden çıkardığı Bizans, Osmanlı havuzu içinde bir damla misali yalnız ve çaresizdir ve varlığını sürdürmesi mümkün görülmemektedir. Baba II. Manuel'in söyledikleri bir bakıma doğru çıkmıştır. Bizans'ın büyük bir imparatora değil, iyi bir yöneticiye ihtiyacı vardır. Ancak imparator VIII. İoannes Palaeologus asla iyi bir yönetici olamamıştır. Kırgın ve bezgindir. Zaten fazla da yaşamaz. Kosova Savaşı'ndan on gün sonra 28 Ekim Pazartesi günü, henüz 51 yaşındayken ölür. Ölmeden önce, yokluğunda yönetim görevini üstlenen kardeşi Konstantin'i imparator olarak işaret eder.

ROMA İMPARATORLUĞU
1453
İNGİLİZ KRALLIĞI
Londra
Hamburg
POLONYA KRALLIĞI
ALMANYA
Paris
MACAR KRALLIĞI
ATLAS OKYANUSU
FRANSA
VENEDİK
CENOVA
KARADENİZ
OSMANLI İMPARATORLUĞU
BİZANS İMP.
NAPOLİ KRALLIĞI
Roma
Selanik
Edirne
İzmit
İznik
Ankara
Napoli
PORTEKİZ KRALLIĞI
KASTİLYA
Bursa
OSMANLI İMPARATORLUĞU
İzmir
Efes
Antalya
A K D E N İ Z
BİZANS İMP.
Mistra
Antakya
VENEDİK DOĞULUĞU
KIBRIS KRALLIĞI
Kudüs
İskenderiye
MISIR

XI. Konstantin Palaeologus (Dragaş) ve Bizans'ın Sonu

(1448-53)

"Ölü ya da diri ya ben şehri alırım ya da o beni... Benim istediğim, boş kalmış bile olsa, sadece Konstantinople'dur."

VIII. İoannes Palaeologus üç evliliğinden de bir erkek evlat sahibi olamamıştır. Geride kalan kardeşlerinden Andronikus daha önce ölmüştür. Onun dışında yaş sırasına göre Theodor, Konstantin, Demetrius ve Thomas isimli dört kardeşi daha vardır. Theodor da kardeşinden hemen sonra ölünce taht sırası, kardeşler arasında en parlak yönetici olarak bilinen Konstantin'dedir. Fakat o sırada Silivri'de olan küçük kardeşi Demetrius hızla Konstantinople'a gelir ve kendisini imparator ilan eder. Kiliseler arası birliğe karşıtlığıyla bilinen Demetrius'un, başkentte oldukça taraftarı vardır. Ancak otoriter bir kadın olan İmparatoriçe Helena Dragaş buna karşı çıkar ve tahta oğlu Konstantin'in çıkacağını, o gelene kadar da devleti naip sıfatıyla kendisi yöneteceğini açıklar. En küçük kardeş Thomas'ın da Konstantinople'a gelerek Konstantin'i desteklemesi üzerine Demetrius annesine karşı çıkamaz ve zorunlu olarak çekilir. İmparatoriçe Helena, aralık ayında bir temsilcisini Osmanlı sarayına gönderir. Sultan II. Murad da Konstantin'in basileus olarak tahta geçişine onay verir.

İmparatorluk tacı anne Helena tarafından bir soylu kişi ile birlikte Mistra'ya gönderilir ve orada 6 Ocak 1449 Pazartesi günü yapılan törenle annesinin soyadını tercih eden XI. Konstantin Palaeologus Dragaş (1449-53) taç giyerek imparator olur. 1404 yılında Konstantinople'da doğan imparator 45 yaşındadır. *"İnce, uzun (boylu) ve koyu tenli olduğu,*

geldiği ailenin çizgilerini taşıdığı sanılmaktadır. İyi bir asker, başarılı bir yöneticiydi. Fakat hepsinin üstünde namuslu ve doğru bir insandı. Ömrü boyunca şerefli bir yaşantısı oldu. Kardeşlerinin yarattığı zorluklara karşı daima büyüklük ve sabır gösterdi... Halkın hayranlığını ve sevgisini kazanmasını bilmiş bir hükümdardı. Konstantinopolis'e gelişinde büyük bir sevgiyle karşılandı."(144)

Yeni imparator, artık bir gemisi bile olmayan Mora'dan bir Venedik gemisiyle ayrılır ve 12 Mart 1449 Çarşamba günü Konstantinople'a varır. Mora yönetimi ise Demetrius'la Thomas kardeşler arasında paylaşılır.

Yeni imparator daha önce iki defa evlenmiştir. Her iki eşiyle de mutlu bir evlilik yapmış ve eşler birbirlerine büyük bir sevgiyle bağlanmışlardır ama her iki eşi de ölmüştür. Bu yüzden imparatora eş aranmaya başlanır. XI. Konstantin, adaylar arasında seçim yapması için hem annesinin, hem de kendisinin güvendiği Georgius Sfrantzes'i görevlendirir. Sfrantzes'in adaylar arasında bulunan Trabzon İmparatoru'nun kızını görmeye gittiği sırada, Şubat 1451'de II. Murad'ın öldüğü ve yerine oğlu II. Mehmed'in geçtiği haberi gelir. Bunun üzerine Konstantin, Sırp Prensi Georg Brankoviç'in II. Murad'tan dul kalan kızı Maria ile evlenmeyi düşünür; böylece, II. Mehmed'i üvey annesi yoluyla kontrol altında tutabilecektir. Sfrantzes Sırp sarayına giderek durumu müzakere eder. Başlangıçta işler olumlu giderken, itiraz bizzat Maria'dan (Osmanlı sarayındaki ismi Mara) gelir ve böyle bir evliliği asla kabul etmeyeceğini ifade eder. Bundan sonra da uygun bir eş bulunamaz ve XI. Konstantin ölene kadar dul kalır.

Sultan II. Murad'ın ölüm haberini alan 19 yaşındaki II. Mehmed, Manis'dan beş gün içinde Edirne'ye ulaşır ve Osmanlı tahtına oturur. Batının II. Mehmed hakkında çok da fazla bilgisi yoktur. II. Murad'ın üç oğlundan biri olan II. Mehmed'in çocukluğu pek mutlu geçmemiştir. Çok küçük yaşta, o zaman Amasya valisi olan kardeşi ve sultanın çok sevdiği oğlu Ahmed'in yanına gönderilmiştir. Ancak Mehmed, Ahmed'in zamansız ölümü üzerine onun yerine Amasya Sancak Beyi olur. Daha sonra da veliaht şehzade olarak Manisa'ya gönderilir. Hocası Molla Gürani başta olmak üzere zamanın en önemli hocalarından ders

(144) Steven Runciman, *Konstantinopolis Düştü*, s. 68.

alır, sıkı bir eğitimden geçirilir. Bilindiği kadar Türkçe yanında, Arapça (gayet iyi konuşur), Farsça, Latince, Yunanca ve İbranice öğrenir. Baba II. Murad iki defa tahttan çekilip yerini II. Mehmed'e bırakmış, ancak daha sonra zorunlu olarak tekrar dönmüştür. Genç sultan tahta çıktığında, tecrübesinin yeterli olmadığı düşünülerek Batı'da ve Bizans'ta rahat bir nefes alınır. II. Mehmed de sanki onların bu düşüncelerini haklı çıkarmaya gayret eder. Tahta oturduğunun üzerinden iki ay geçmeden Hunyadi Yanoş, Georg Brankoviç ve Venedik'le barış anlaşmaları yapar. Ayrıca Rodos'ta Sen Jan Şövalyeleri ile Limni ve Sakız Adası'nın Cenevizli yöneticilerine iyi dilek mesajları gönderir. Bu arada imparator XI. Konstantin hemen bir temsilcisini gönderir ve II. Mehmed'i kutlar. Yeni padişah da aynı babası gibi, Tanrı ve Peygamber adına Bizans'la sulh içinde yaşama arzusunu beyan eder.

II. Mehmed yeni padişah olmuştur ve Edirne'dedir.

"... Edirne'deki sarayın karşısında bir medrese vardı. Gece yarısı şehirdeki bütün ışıklar söndüğü halde orada devamlı olarak ışıklar yanardı. Çalışkan bir medrese öğrencisi bu ışığın altında derslerine çalışırdı.

Bir gün, II. Mehmet vezir Çandarlı Halil Paşa'ya:

'Şu medresede geceleri uyumayan bir adam var. O kimdir? Niye uyumuyor?' diye sorar.

Halil Paşa:

'Orada bir molla vardır. Geceleri ders çalışır Sultanım,' cevabını verir.

Fatih hayretler içinde kalır ve şöyle der:

'Allah Allah... Bu molla da benim gibi her an Konstantinople'un fethini mi düşünür...'"(145)

Rumeli'nden Anadolu'ya geçişinde daima Çanakkale Boğazı'nı kullanan II. Mehmed, o sırada civarda Venedik gemilerinin devriye gezdiğini öğrenince bu defa Boğaziçi'ni tercih eder ve vaktiyle büyük dedesi I. Bayazıd'ın yaptırdığı Anadolu Hisarı'nın karşısına, 15 Nisan 1452 Cumartesi gününden itibaren Rumeli Hisarı'nı yaptırmaya başlar. Orası Bizans'a aittir ama buna pek aldırmaz. İmparator hemen bir elçi göndererek, sultanın çok yakın geçmişte verdiği söze sadık kalmasını ve hisarın yapımından vazgeçmesini ister. Ancak sultan ne ilk ne de ikinci elçiyi kabul eder. XI. Konstantin'in gönderdiği üçüncü elçiyi idam ettirince

(145) Mikail Kristovulos, *İstanbul'un Fethi*, s. 114.

elçi trafiği sona erer. Yapımı 19,5 haftada ve 31 Ağustos Perşembe günü tamamlanan Rumeli Hisarı ile Boğaziçi'nin en dar bölgesi Osmanlılar tarafından kontrol altına alınmış olur. Rumeli Hisarı'na, 1452'de padişahın hizmetine giren Alman mühendis Urban'ın hazırladığı üç tane de büyük top monte edilir ve ardından da Boğaziçi'ni kullanan tüm gemilerin durdurulup kontrol edildikten sonra geçebilecekleri duyurusu yapılır. Karadeniz'den gelen üç Venedik gemisi buna aldırmaz. İkisi kaçabilir ama üçüncüsü top ateşiyle durdurulur (bu şekilde, kuşatmada kullanılacak olan toplar denenmiş olur). Tüm gemi mürettebatı orada idam edilir, kaptan ise ibret olması için kazığa oturtularak teşhir edilir.

Bütün bu olanlar üzerine Batı II. Mehmed hakkındaki kanaatini değiştirir ama yapabilecekleri bir şey de yoktur. Zaten sultan da Batı'dan gönderilen ültimatoma ve elçilere aldırmaz. Şimdi imparatorun tek ümidi kalmıştır, o da yine Batı'dan gelecek yardımdır. Bu uğurda, 13 yıl önce yine başarısızlığa uğrayan ve halen halkın şiddetle karşı koyduğu kiliseler arasındaki birliği sağlamak üzere tekrar harekete geçer. Papalık temsilcisi olarak Rusya Metropoliti Kardinal İsidor, Konstantinople'a gelir. İsidor, 12 Aralık 1452 Salı günü Ayasofya'da düzenlenen bir ayinle kiliseler arasındaki birliği ilan eder. Halk buna müthiş tepki gösterir ve asla kabullenmez.

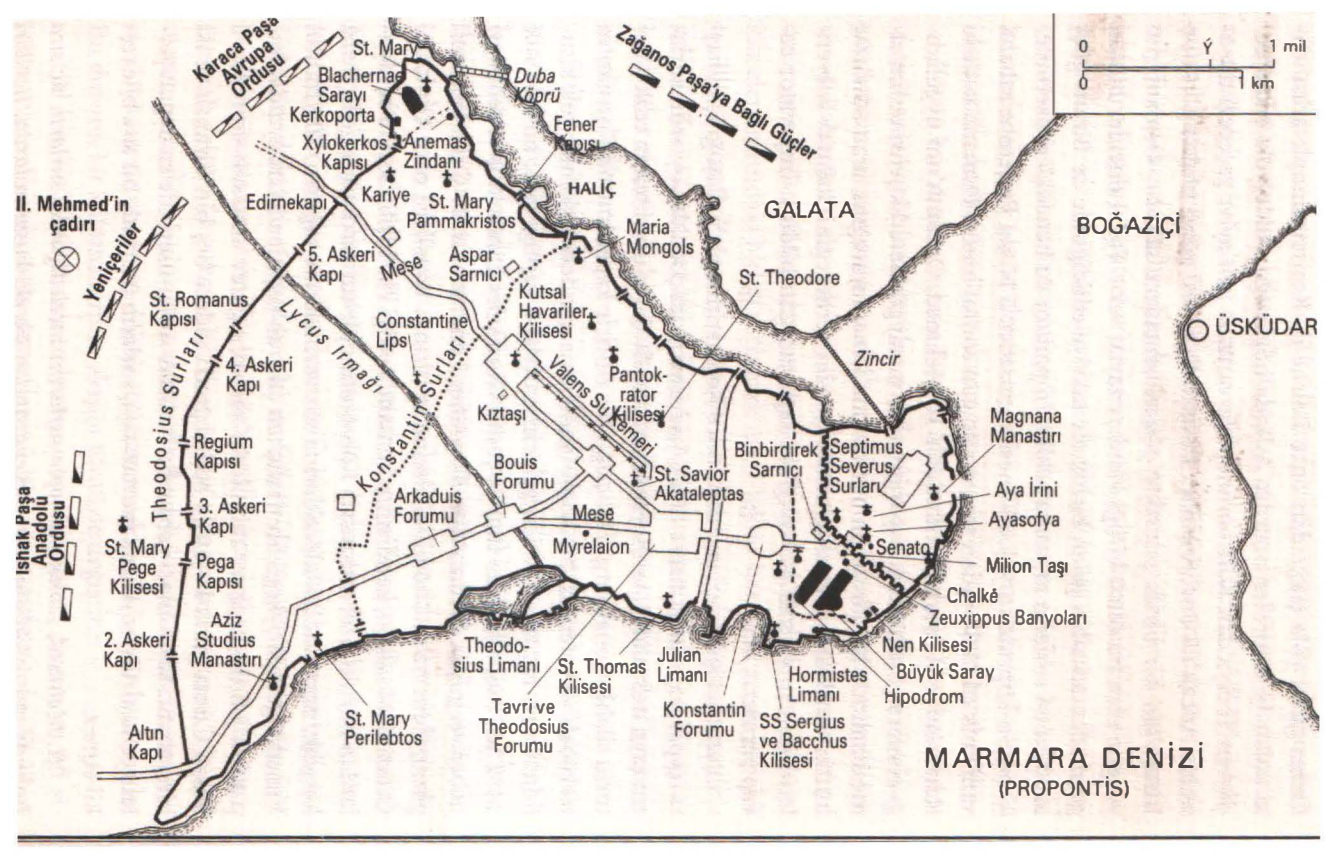
Sultan II. Mehmed Ocak 1453'te, başta sadrazam olmak üzere bütün vezirlerini Edirne'de toplantıya çağırır. Onlara, Bizans'ın Osmanlı İmparatorluğu içinde kalmasının son derece tehlikeli olduğunu ve kendisinin artık Bizans'ı ortadan kaldırmaya kesin kararlı olduğunu açıklar. Daha önce Gelibolu'da yapımına başlanan çeşitli büyüklükte yaklaşık 150 gemi, Mart 1453'te tamamlanır ve tamamı iki hafta sonra Marmara'ya girerek Bizanslıların şaşkın bakışları altında demir atar. Hazırlığı bir süredir sürdürülen büyük bir ordu ise Trakya'da toplanır. Urban'ın döktüğü toplardan biri de Edirne'de başarı ile denenir. İşin en ilginç tarafı ise Urban'ın, II. Mehmed'in hizmetine girmeden önce Bizans'a gelerek İmparator XI. Konstantin'e bu topları dökmek için çok uygun bir teklifte bulunmuş olmasıdır. Ancak imparatorun ne ona verecek parası ne de topun döküleceği hammaddeyi bulma imkânı vardır. Bu durum, bir bakıma tarihin akışını tümüyle değiştirir.

100 bin kişilik Osmanlı ordusunun vurucu gücü, devrin en iyi silahları ve mühimmatıyla donatılan 12 bin yeniçeridir. Ordu 23 Mart

Cuma günü yola çıkmadan önce Edirne ile Konstantinople arasındaki yollar ve köprüler onarılır. Aslında böyle ağır yükle yola çıkan ordunun Trakya'dan Konstantinople'a varması için aylar geçeceği düşünülür. Ancak ilk öncü birlikler 2 Nisan Pazartesi günü ufukta görünür. Bizans'tan bir birlik şehirden çıkarak öncülere saldırır. Osmanlı'nın yorgun olan bu öncü birliği oldukça zayiat verir. Fakat öncüler 24 saat geçmeden arkadan gelen birliklerle takviye edildiğinde de Bizans güçleri hemen surların arkasına çekilir. İmparator su hendekleri üzerindeki bütün köprülerin yok edilmesini emreder. 5 Nisan Perşembe sabahı, yani yola çıkmalarından tam on üç gün sonra, bütün Osmanlı ordusu Konstantinople surları önündedir. II. Mehmed, Osmanlı'nın uyguladığı esaslara göre hemen imparatora bir mesaj göndererek şehri teslim etmesi halinde hiç kimsenin burnu dahi kanamayacağını, arzu ederlerse bütün varlıklarını alarak gitmelerine izin verileceğini, kalmak isteyenlerin ise can ve mal güvenliğinin sağlanacağını bildirir. İmparator cevap vermez.

Kuşatma haberleri çok daha önce Konstantinople'a ulaştığı için, başta imparator olmak üzere erkek, kadın ve hatta çocuklar, aylardır surların zayıf noktalarını tamir etmektedirler. Surların üzeri temin edilen her türlü silahla donatılmış, Haliç ağır bir zincirle kapatılmıştır. Konstantin tecrübeli ve yetenekli bir komutandır ama elindeki imkânlar çok kısıtlıdır. Buna rağmen elinden gelenin en iyisini yaptığı gibi, bir yıl önce 1452 yılı sonbaharında Batı'ya çeşitli temsilciler göndermiş ve tehlikeyi haber vermiştir. Yardım elini ilk uzatan Ceneviz olur. 29 Ocak Pazartesi günü, Ceneviz'in önemli ailelerinden birinin temsilcisi olan Giovanni Guistiniani Longo, kendisinin kumanda ettiği 700 kişilik seçkin savaşçılardan kurulu özel ordusuyla Konstantinople'un yardımına gelir. Buna karşılık, imparatora kalacaklarına söz vermelerine rağmen, 700 İtalyan Venedik gemileriyle gizlice Haliç'ten çıkarak kaçarlar. Mart ayında, imparator bütün keşiş ve rahiplerin surlarda görev almasını emreder. 6 Nisan Cuma günü kuşatma başladığında sadece beş bin Bizanslı ve iki bin yabancı savunmacı vardır. Bu birlikler surlar üzerinde en uygun yerlere yerleştirilirler. Ancak mevcut sayı, surların üzerinde bir sıra bile teşkil etmez.

"II. Mehmed, Constantinople surlarını incelediğinde, surların üç sıra halinde inşa edildiğini görür. Kendisinden önceki kuşatmalarda, her biri

0 Ý 1 mil
0 1 km
Karaca Paşa Avrupa Ordusu
St. Mary
Blachernae Sarayı
Kerkoporta
Xylokerkos Kapısı
Anemas Zindanı
Duba Köprü
Zağanos Paşa'ya Bağlı Güçler
Fener Kapısı
HALİÇ
GALATA
BOĞAZİÇİ
II. Mehmed'in çadırı
Yenişeriler
Edirnekapı
Kariye
St. Mary Pammakristos
Maria Mongols
St. Theodore
ÜSKÜDAR
5. Askeri Kapı
Mese
Aspar Sarnıcı
St. Romanus Kapısı
Lycus Irmağı
Kutsal Havariler Kilisesi
Constantine Lips
Zincir
4. Askeri Kapı
Valens Su Kemeri
Pantokrator Kilisesi
Theodosius Surları
Konstantin Surları
Kıztaşı
Magnana Manastırı
Regium Kapısı
Binbirdirek Sarnıcı
Septimus Severus Surları
Bouis Forumu
St. Savior Akataleptas
Aya İrini
Ayasofya
Arkaduis Forumu
Mese
Senato
3. Askeri Kapı
Myrelaion
Milion Taşı
Ishak Paşa Anadolu Ordusu
St. Mary Pege Kilisesi
Pega Kapısı
Chalkė
Zeuxippus Banyoları
Aziz Studius Manastırı
2. Askeri Kapı
Theodosius Limanı
St. Thomas Kilisesi
Julian Limanı
Nen Kilisesi
Büyük Saray
Hipodrom
Hormistes Limanı
Tavri ve Theodosius Forumu
Konstantin Forumu
SS Sergius ve Bacchus Kilisesi
St. Mary Perilebtos
Altın Kapı
MARMARA DENİZİ
(PROPONTİS)

birer istihkâmcılık şaheseri olan bu surların birinci sırasını aşanlar ikinci sıradan açılan ateş, taş, mızrak ve kızgın yağlarla çok kere geri püskürtülmüşlerdir. Çok az kuşatma ikinci sırayı aşabilmiştir. Aradaki su hendekleri de ayrıca güçlük yaratan engeldir. Ancak padişahın önünde uzun zamandır üzerinde çalışılan ve Constantinople surlarının yapısını gösteren mükemmel çizimler vardır ve bizzat yaptığı inceleme sonunda üç sıralı surların Haliç'e yaklaşıldığı bölümde bittiğini fark eder. Çünkü buraya bir saray (Blachernae İmparatorluk Sarayı ve St. Mary Kilisesi) ve mahalle inşa edilmiştir. Sultan ağır topları bu bölgeye yönlendirir."(146)

İmparator Guistiniani Longo ile birlikte savunmanın stratejisini hazırlar. Onlara, bir miktar askerle Bizans'a sığınan II. Mehmed'in amcası Şehzade Orhan da katılır. Eldeki az sayıda insanı en etkin şekilde kullanmak için surların en güney ucundan, yani Altın Kapı'nın oralardan başlayarak güvendiği komutan ve yöneticiler arasında dağıtır. Kendisi St. Romanus Askeri Kapısı'nın, Guistiniani Longo ise Charisius Kapısı'nın (Edirnekapı) olduğu yerde mevzilenir. İmparator ve Longo'nun tam karşısında yeniçerilerle birlikte padişah vardır. Kuzeyde Karaca Paşa Avrupa birlikleriyle Blachernae bölgesini hedef alır, güneyde ise Anadolu birliklerine kumanda eden İshak Paşa 5. Askeri Kapı, yani o zaman Mesoteochion diye adlandırılan yerdedir.

Kuşatmanın birinci günü: 6 Nisan 1453 Cuma günü toplar ateşlenerek şehrin kuşatılması başlar. Bu, Konstantinople'un on ikinci ve son kuşatılmasıdır. O sabah toplar, Charisius (Edirnekapı) Kapısı'na yönlendirilir. Çünkü bu kapı şehrin merkezine, Ayasofya'ya kadar giden anayolun (Mesē"nin) başlangıcıdır. Savunma yetersiz kalır ve şehir düşerse, Ayasofya'ya kadar kolaylıkla varılacaktır. Akşama kadar devam eden ateş sonunda yıkım büyük olur, ama arkasından yapılan saldırı başarısızdır. Aynı durum Karaca Paşa'nın konuşlandığı ve tek sıralı surların bulunduğu Blachernae bölgesi için de geçerlidir. Askerlerin buralardan içeri sızma teşebbüslerinin hiçbiri başarılı olmaz. Osmanlılar ertesi sabah uyandıklarında, yıkılan bütün duvarların tamir edildiğini görür ve hayrete düşerler. Bu da padişahın dikkatini çeker ve anlar ki, karşısında yaman bir hükümdar vardır. Bunun üzerine ağır topların bir kısmı da bu bölgeye getirilir.

(146) Radi Dikici, *Dört İstanbul*, s. 102.

Kuşatmanın ikinci günü: 7 Nisan günü bazı mahalli yerler Osmanlılar tarafından ele geçirilir, ayrıca arazinin uygun olduğu yerlerde surlara doğru lağımlar açılmaya başlanır. Plana göre, daha sonra lağımlar patlatılarak surlar yıkılacaktır. Sultan ayrıca surların dışında, bir tanesi Tarabya'da, diğeri Marmara kıyısındaki Stoudius'ta bulunan iki küçük kalenin ele geçirilmesi emrini verir. Kaleler topçu ateşine iki gün dayanır. İki küçük müdafaa noktası böylece yok edilmiş olur.

Kuşatmanın altıncı günü: Edirne'de dökülüp de iki gün önce gelen yeni topların ateşi 11 Nisan Çarşamba günü tekrar başlar. Urban Usta'nın topları günde ancak yedi defa ateşlenebilmektedir ama surları darmadağın eder. Bu arada aniden bastıran nisan yağmurları yıkıntıları çamura çevirdiği için, hem şehri koruyanlar, hem de hücum eden taraf açısından zorluklar yaratır. Ancak birkaç gündür süren top ateşi sonunda Edirnekapı'dan 5. Askeri Kapı'ya kadar olan surlar yerle bir edilir. Bu surların tekrar tamiri çok güçtür. Yıkıntıların daha ziyade ağaç ve keresteyle kapatılması sırasında kadın, erkek, çocuk, din adamları dâhil herkes , bütün şehir halkı Guistiniani Longo'ya yardım eder.

Kuşatmanın yedinci günü: Osmanlı donanması, 12 Nisan günü Karadeniz filosuyla güçlendirilir. Donanma komutanı Baltaoğlu zincirlerin bulunduğu yere yaklaşarak Haliç'e saldırıya geçer ama Haliç içindeki daha büyük gemilerden kurulu müttefik donanmasının top ateşi yüzünden başarısız olur. Türk gemileri küçüktür ve gülleler gerektiği ölçüde yükseğe çıkmaz. Buna karşılık Hıristiyan donanmasının tekneleri yüksektir ve ok, mızrak ve mancınıklarla bu teknelerden atılan taşlar çok etkili olur. Bu durumda Baltaoğlu geri çekilir, padişah da buna çok kızar. Atış düzeyi yüksek bazı büyük topları hemen Galata'nın yüksek bir noktasına konuşlandırır. Buradan Haliç'in içindeki gemilere yapılan top ateşi önce etkili olmaz. Ancak bir top ateşi büyük bir kadırgaya isabet eder, bunun üzerine diğer gemiler top ateşinin ulaşamayacağı noktaya çekilir.

Kuşatmanın on üçüncü günü: Karada ise işler daha iyi gitmektedir. 18 Nisan Çarşamba günü Padişah yeniçerilere, hava karardıktan sonra Edirnekapı'nın güneyinde 5. Askeri Kapı'nın (Mesoteochion bölgesi) olduğu yere hücum etmesi için emir verir. Osmanlı ordusunda meşaleler yakılır, davullar çalmaya başlar ardından de mızrak atıcılar, okçular ve piyadeler hızla saldırırlar. Yeniçeriler Bizanslıların daha önce ahşap-

tan yaptıkları tahkimatı meşalelerle yakmaya başlarlar. Ancak çok dar bir alanda başlayan savaş sırasında her şey birbirine karışır. Zırhlara bürünmüş Bizans askerleri, dar bir geçidi zorlayan yeniçerilere karşı başarılı olurlar. Özellikle Guistiniani Longo ve adamları bir savaş makinesi gibi çalışmaktadır. Dört saattir süren saldırıda kayıplarının giderek büyümesi üzerine, Türkler geri çekilirler. Bizans'ın kaybı 200 kişi kadardır ancak eldeki mevcut asker sayısına göre bu kayıp bile çok büyüktür. Ona rağmen, altı gün önce denizdeki başarıdan sonra bu saldırının da başarı ile püskürtülmesi Bizanslıların kendilerine olan güvenini arttırır.

Kuşatmanın on beşinci günü: Papanın kiraladığı yardım taşıyan üç Ceneviz gemisi ile onlara katılan Sicilya'dan hububat yüklenmiş bir Bizans gemisi, Osmanlı donanmasının tamamı Konstantinople önünde olduğu için, kolaylıkla Çanakkale Boğazı'nı geçerek Marmara'ya girer. 20 Nisan Cuma sabahı Konstantinople önlerine gelen gemilerin yardım getirdiği anlaşıldığında, şehirde büyük bir sevinç yaşanır. Bu haber derhal padişaha da ulaşır. Padişah atına atlar ve tepeye vardığında Osmanlı donanmasının komutanı Baltaoğlu'na gemilerin ele geçirilmesi veya batırılması emrini gönderir. Birkaç saat içinde Osmanlı armadası davullar çalarak yola çıkar. Düşmana saldırmaya hazırdırlar ve zaferden emindirler. Olan biteni Hipodrom'un yıkıntıları üzerinden seyreden şehir halkı ise endişelidir. Lodos nedeniyle deniz çok serttir, Osmanlı gemileri yaklaşmalarına rağmen ve Ceneviz gemilerinin yüksek güverteleri nedeniyle onlara karşı etkili olamazlar. Bir süre sonra rüzgâr yön değiştirir. Lodos birden kesilir ve bütün gemilerin yelkenleri söner. Bu defa da Boğaziçi'nde lodos sonrası başlayan akıntıya giren Ceneviz gemileri hızla Haliç'e doğru yol alırken, Osmanlı donanması onlara yaklaşarak top ve alevli mızrak ateşine tutarlar. Ancak top ateşi yetersizdir, alevli mızrakların yarattığı yangınlar ise eğitimli Cenevizli gemiciler tarafından söndürülür. Bunun üzerine Baltaoğlu, düşman gemilerine bordalama emri verir. Tanrı o gün bu deniz savaşı için sanki oyun oynamaktadır. Ceneviz gemileri Akropolis (Sarayburnu) önüne yaklaştığında rüzgâr birden durur ve yelkenleri tekrar söner. O sırada Baltaoğlu bizzat düşmanın sancak gemisine saldırır. Çünkü o gemi en büyük, fakat silah gücü en zayıf teknesidir. Ayrıca içinde Grek Ateşi fıçıları depolanmıştır. Bu arada öteki Osmanlı gemileri de diğer üç gemiyi çevirir. Ancak gemilere atılan ipler Cenevizliler tarafından kesilir, tırmanmayı başarabilen Türk

denizciler ise baltalarla elleri ya da kafaları kesilerek denize atılır. Buna rağmen, saf dışı olan bir Osmanlı gemisi yerine, bir diğeri hemen devreye girer. Baltaoğlu da savaşın merkezi durumunda olan sancak gemisinin yakasını bırakmaz. Ceneviz gemilerinde silah ve cephane yavaş yavaş azalır. Hal böyle olunca, Cenevizli kaptanlar bir manevra ile sancak gemisine yanaşırlar ve dört gemi kısa zamanda birbirine bağlanır. Şimdi Osmanlı donanmasının karşısında sanki dört kuleli bir kale vardır.

II. Mehmed bütün bu gelişmeleri deniz kıyısında atının üzerinde izlemeye devam eder. Asla duymayacağını bildiği halde Baltaoğlu'na emirler yağdırır. Dayanamaz, kızgınlıkla atını denize sürer.

Öğleden sonra Osmanlı taze güçleri savaş alanına hızla yetişince, Osmanlı donanmasına büyük zarar vermiş olan Ceneviz gemilerinin artık hiçbir şansı kalmaz. Ancak güneş batmaya başlarken rüzgârın yönü tekrar değişir ve aniden şiddetli bir poyraz başlar. Yelkenleri şişen Hıristiyan gemileri de çemberi yarıp Haliç'e doğru yol almaya ve Osmanlı gemilerinden hızla uzaklaşmaya başlarlar. Görüş açısı karanlıkla beraber gittikçe düşer ve Baltaoğlu kendi donanmasını bile kolaylıkla fark edemeyecek noktaya gelir. Dört Ceneviz gemisi Haliç'e yaklaşınca zincir indirilir, gemiler içeri girince zincir tekrar kaldırılır. Bu gemiler içerdeki diğer gemiler tarafından top atışlarıyla, şenliklerle karşılanır. Şehirde moral yükselir. Aslında o gün (20 Nisan Cuma) karadaki savaş neredeyse tümüyle durmuş ve her taraftan görülebilen bu deniz savaşı büyük bir merak ve heyecanla izlenmiştir. Çatışmalar sonunda Osmanlı donanmasının kaybı 150 kadar ölü, 300'den fazla yaralıdır. Ceneviz ve Bizans'ta ise 23 ölü, denizcilerin yarısından fazlası yaralıdır.

II. Mehmed başarısızlığa çok kızar. Kayıplar o kadar önemli değildir ama bu kayıpların ordunun moraline yaptığı etki tahrip edicidir. Padişah Baltaoğlu'nun idamını emreder. Aslında Baltaoğlu iyi bir denizcidir. Deniz savaşı sırasında bir gözünden ciddi olarak yaralanmıştır. Kahramanca savaştığı anlatılınca padişah idamdan vazgeçer ve Baltaoğlu'nu görevden atar. Baltaoğlu'ndan bir daha haber alınamaz.

Kuşatmanın on altıncı günü: 21 Nisan günü kara savaşı tekrar başlar. Lycus Nehri'nin geçtiği yerdeki surlarda bulunan Baktatinian kulesi yerle bir edilir ama her nedense padişah o noktaya hücum emri vermez. Orada oluşan yıkıntı neredeyse bütün savunma hattını çökertecek düzeydedir. Böylece çok önemli bir fırsat kaçırılmış olur. Sabah kalktık-

larında Osmanlılar kulelerin tamir edilmiş olduğunu görürler. Ancak, sultanın kafasında aslında başka bir şey vardır. Haliç'e girilemezse, Konstantinople'un uzun süre dayanacağını düşünmüş ve bir karara varmıştır. Bu karara göre, Osmanlı gemileri Tophane'den bugünkü Taksim Meydanı'na çıkarılacak, oradan yine bugünkü İngiliz Elçiliği'nin olduğu yere taşınacak ve oradan da Kasımpaşa'ya inecektir. Bu işi gerçekleştirmek için de, bu güzergâh üzerinde kerestelerden bir yol döşenecektir. Tek bir sorun vardır, o da gemileri Tophane'den Taksim'e kadar birkaç yüz metre yukarı doğru çekmek gerekecektir. *"Kendisine, gemilerin karadan yürütülebileceği düşüncesini veren, buyruğu altındaki bir İtalyan'dı. Venediklîler de çok yakın zamanda Lombardia seferleri sırasında koca bir filoyu Po Nehri'nden Garda Gölü'ne kadar tekerlekli platformlarda taşımışlardı. Ancak bu, dümdüz bir arazide yapılmıştı. Gemileri Haliç'e 60-70 m'den az olmayan bir tepeyi aşarak indirmek epey zor bir işti."*(147)

Osmanlı tarafında çalışmalara hemen başlanır. Eleman ve malzeme konusunda hiçbir sıkıntı yoktur. Sultan, Pera duvarlarının gerisine konulan toplarla bir yandan da Haliç'e sürekli top atışı yaptırır ki Bizanslılar buna bir anlam veremez. Çünkü bu ateşle Haliç'teki gemileri vurmak mümkün değildir. Zaten Padişah'ın da amacı başkadır. Top ateşiyle Bizans'ın dikkatini dağıtacak ve çıkan dumanla da çalışmayı gizleyecektir. O arada birkaç top ateşi Pera duvarlarına isabet edince, civarda yaşayan halk korku içinde kaçar ve Kasımpaşa'ya inilecek yol üzerinde kimse kalmaz.

Kuşatmanın on yedinci günü: 22 Nisan Pazar günü yapılacak taşıma işi için, her gemiye ayrı bir ekip hazırlanır. Sabah gün ışırken ilk iş olarak, kızaklar karadan denize doğru uzatılır. Gemi bunlar üzerine yüklendikten sonra sıkıca bağlanıp makaralarla karaya çekilir. Sonra da öküzler koşulur. Her tekneye askerler refakat eder ve kürekçiler geminin içinde küreklerini havada tutarlar. İlk gemi yavaş yavaş çekilerek Taksim'e doğru yola çıkar ve bunu sırayla diğer gemiler izlemeye başlar. Tamamının yelkenlerinin açık olduğu gemiler davul, kudüm ve boru sesleri arasında birbiri ardından tepeye tırmanmaya başlarlar. Öğleye doğru, karşı sırtlardaki hareket Bizans'ta imparator ve komutanların dikkatini çeker ama ilk gemi de Kasımpaşa'ya varmış olur. Yaklaşık bir-

(147) Steven Runciman, *The Fall of Constantinople*, s. 105.

kaç saat içinde 70 Osmanlı gemisi Haliç'in içindedir. İmparator ve komutanlar Osmanlı gemilerini Haliç'te görünce şaşkınlığa uğrarlar.

Kuşatmanın yirmi üçüncü günü: İmparator, Bizanslı komutanlar, Şehzade Orhan ve Guistiniani Longo bir hafta süreyle aralarında nasıl bir tedbir alacaklarını tartışırlar ve sonunda, bir gece baskınıyla Osmanlı donanmasını yakmaya karar verirler. Baskın sırasında pamuk ve yün balyaları ile beslenen iki büyük yük taşıma gemisi Osmanlıların açacağı ateşi önlemek amacıyla önde gidecek, arkalarında iki kalyon ve kürekli iki küçük tekne olacak, bu gemiler gece karanlığından yararlanarak Türk gemilerinin arasına süzüldükten sonra zincirlerini kestikleri gemileri ateşe verecek ve Osmanlı donanmasını yok edeceklerdir. Hazırlıkların tamamlanması 28 Nisan Cumartesi akşamına kadar sürer.

Ancak padişah, bir casus aracılığı ile durumdan haberdar olur. Hemen gerekli tedbirleri alır ve sahile ateş gücü yüksek toplar yerleştirir. O gece, Venedik gemileri sessizce yol almaktadırlar. Arkalarında, Osmanlı donanmasını yakacak patlayıcıları taşıyan en az 15 kadar kayık vardır. O sırada Pera'nın kulelerinden birinden verilen ışıklı işareti fark edemezler. Gecenin sessizliğinde başarı şansını yüksek gören bir kaptan diğerlerinden ayrılarak Osmanlı gemilerine yaklaşmaya başlar. O anda da toplar ateşlenir ve ilk gülle bu gemiye isabet edip onu denizin dibine gönderir. Toplar büyük bir gürültüyle ateşe devam eder. Öndeki nakliye gemilerindeki pamuk ve yün balyaları arkadaki gemileri belirli ölçüde korur. Bir kısmı kaçarak kurtulur. Birçok denizci ise boğulur. Gün ışımaya başlamıştır. 40 denizci yüzerek sahile varır ancak Türkler tarafından yakalanır ve bütün şehrin gözleri önünde kafaları kesilerek idam edilirler. Buna karşılık olarak Bizans'ın elindeki 260 Osmanlı esiri de surların üstüne getirilir ve kafaları tek tek kesilip cesetleri aşağı atılır.

Bizans ve müttefik gemileri geriye çekilerek ateş menzili dışına çıkarlar. Artık anlaşılmıştır ki, Osmanlı donanmasını Haliç'ten çıkarmak mümkün değildir ve Konstantinople'u karadan ve denizden korumak çok zorlaşmıştır. Bu zafer hem padişahı memnun eder hem de ordunun moralini yükseltir.

Kuşatmanın yirmi dördüncü günü: Galata bölgesi artık tamamen Osmanlıların kontrolü altındadır. Galata'ya hâkim olan Cenevizlilerin çok azı Konstantinople'un savunmasına yardım eder. Geri kalan kısmı

ise savaşın sadece seyircisi olurlar. Padişah, Zağanos Paşa'ya Haliç'in kuzeyindeki yerden karşı sahilde Blachernae bölgesine (bugünkü Eyüp) dubalar üzerinde bir köprü kurmasını emreder. Böylece kara ve deniz ordusu müşterek harekât yapabilecektir. Yine bu suretle Eyüp'ten Pera bölgesine (veya tersi) mühimmat ve asker rahatlıkla geçebilecektir. Duba köprünün üzerine platformlar yapılır ve büyük zorlukla da olsa, bazı toplar bu platformlara yerleştirilir. Buradan ateş eden toplar sur içindeki Blachernae bölgesini dövmeye başlar. Aynı sırada, Osmanlı donanmasına ait bazı gemilerden Haliç boyunca uzanan surlara çok etkili olmayan top ateşi yapılır. Amaç top ateşleriyle şehri sürekli olarak rahatsız etmektir. Bununla birlikte, top ateşi dışında bir hafta boyunca hemen hemen hiçbir çatışma olmaz.

Konstantinople'un ve imparatorun tek ümidi, Batı'dan, özellikle Venedik'ten ocak ayında geleceği vaat edilen yardımdır. Ancak Venedik'te bu konu senatoda tartışılıp kabul edilene kadar tam üç ay geçer. Nihayet izin çıktığında da Venedik donanması asker, mühimmat ve teçhizatla 13 Nisan günü yola çıkar. Venedikliler mümkün olan hızla ve gerçekten çok kısa bir zamanda Çanakkale Boğazı'nın hemen girişindeki Bozcaada'ya (Tenedos) varır ve demir atarlar. Ancak 20 Mayıs'a kadar da Osmanlı donanması hakkında bilgi edinmeye çalışırlar. Artık iş işten geçmiştir ve bu yardım zaten Bizans'a ulaşamaz. Üstelik bir Venedik gemisi şaşırtıcı bir şey yapar ve 3 Mayıs Perşembe günü demir alarak Haliç'ten çıkıp Ege Denizi'ne doğru yol alır. Bu gidişe Osmanlı donanması da müdahale etmez.

Kuşatmanın yirmi beş-otuzuncu günleri: Bombardıman 1 Mayıs Salı ile 6 Mayıs Pazar günleri arasında şiddetini kaybeder. Çünkü bu kadar çok atış yapacağı düşünülmeyen topların hemen hemen tamamı kullanılamaz hale gelmiştir ve hemen tamirine başlanılmıştır. 5 Mayıs günü padişah, Osmanlı donanmasının Haliç'teki gemilere, özellikle hedeflediği bir Venedik gemisine saldırmasını emreder. Ancak atılan gülle ipek yüklü bir Ceneviz gemisine isabet ederek batırır. Pera'da yerleşmiş Cenevizliler bunun üzerine padişaha hemen bir temsilci göndererek tarafsızlıklarını koruduklarını ve kendilerine zarar verilmemesini isterler. Buna karşılık padişah, savaş sırasında gemilerin kime ait olduğunun anlaşılmasının mümkün olmadığını, ancak Konstantinople'u ele geçirdiğinde zararlarının ödeneceğini bildirir.

Beş gün içinde olağanüstü gayret sarf edilir ve Urban'ın yaptığı topların neredeyse tamamı tamir edilir. Böylece 6 Mayıs Pazar günü bombardıman tekrar ve bütün şiddetiyle başlar.

Kuşatmanın otuz birinci ve otuz yedinci günü: Bombardıman 7 Mayıs Pazartesi günü Mesoteochion bölgesi, yani 5. Askeri Kapı ile Lycus Irmağı'nın geçtiği yere yoğunlaştırılır. Hemen ardından da saldırı başlar. Savaş göğüs göğüse üç saat devam eder ama Osmanlı askeri başarılı olamayınca tekrar geri çekilir. Aynı saldırı 13 Mayıs Pazar günü bu defa Blachernae bölgesinde denenir ancak şehre girmek yine mümkün olmaz.

Kuşatmanın kırk bir ve kırk altıncı günleri: Padişah kuşatmanın ilk gününden itibaren surları, altına lağım açarak uçurmayı düşünmektedir ancak bunun için elinde tecrübeli eleman yoktur. Zağanos Paşa nihayet Sırp asıllı tecrübeli lağımcılar bulur ve bu işe hız verilir. Ancak 16 Mayıs Çarşamba gününden 21 Mayıs Pazartesi gününe kadar tek sıra olan Blachernae bölgesindeki surların altına kazılıp yerleştirilen lağımlar Bizans tarafından etkisiz hale getirilince, vazgeçilir. Padişah 18 Mayıs günü savaş alanına yeni bir kuşatma silahını sürer. Bu, surların yüksekliğinde ve fevkalade güçlü şekilde inşa edilmiş ahşap bir kuledir. Ancak ortada önemli bir sorun vardır. Altına tekerlekler konan ahşap kulenin, aradaki su hendeği yüzünden surlara yaklaşması mümkün değildir. Bunun üzerine hendeğin bir bölümü o gece sabaha kadar doldurulur ve üzerine bir köprü kurulur. Kule de köprü üzerinden Mesoteochion bölgesindeki surlara yanaştırılır. Ancak Bizanslılar kuleyi fark ederler ve karanlıkta, altına gizlice patlayıcı madde yerleştirirler. Ertesi sabah Osmanlı askeri surlara saldırmak için kuleye tırmandığında patlayıcılar ateşlenir. Kule büyük bir gümbürtüyle patlar ve içindeki askerlerle birlikte çöker. Bizanslılar surların patlama nedeniyle zarar gören bölümünü o gece tamir ettikleri gibi, su hendeğini de temizlerler. Bu başarıdan sonra Bizans tarafının morali biraz düzelirken, Osmanlı'da karamsar bir hava vardır. Bizans, başarılarından aldığı güçle son bir hamle daha yapar ve aynı gün, imparator padişaha bir elçi gönderip barış teklifinde bulunur. İmparatorun teklifi, kuşatma kaldırıldığı takdirde büyük bir tazminat ve yıllık haraç ödeme taahhüdüdür. Osmanlı padişahının cevabı ise beklendiği gibidir: *"Ölü ya da diri ya ben şehri alırım ya da o beni... Eğer yenilgiyi kabul ederek sulh istiyorsan, sana ve kardeşlerine Pelopones veya diğer bir eyalette yer veririm. O zaman gerçekten dost olu-*

ruz. Eğer benim sulh içinde şehre girmemi kabul etmezsen ve zor kullanarak şehri alırsam, seni ve bütün yöneticilerini kılıçtan geçirir, tüm halkını katleder ve birliklerime şehri yağmalamaları için izin veririm. Benim istediğim, boş bile kalmış olsa, sadece Konstantinople'dur."(148)

II. Mehmed 20 Mayıs Pazar günü ordu komutanlarını çadıra toplayarak durum değerlendirmesi yapar. Bu nedenle top atışları daha seyrektir ve ortada yeni bir taarruz yapılacağına dair bir emare de yoktur. Bu sırada imparator XI. Konstantin Plaeologus (Dragaş) son defa Ayasofya'daki büyük ayine katılır. "*...Ayinden sonra, Ayasofya'nın yanındaki (şimdi olmayan) Santa Maria Kilisesi'nde (Hagia Maria Hodegetria Kilisesi) patrik ve diğer üst düzey din adamları, komutan, üst yöneticiler ve asillerin katıldığı İmparatorluk Meclisi toplanır. Bir rivayete göre; devlet elden gitmektedir ama gündemin ilk maddesi 'meleklerin cinsiyeti'dir. Ruhban sınıfı yıllardır devam eden bu tartışmanın imparatorun da katılımıyla oylanmasını ve meleklerin erkek mi dişi mi olduğuna karar verilmesini isterler (bugün zamansız ve gereksiz tartışmalar için kullanılan bu deyimin dayanağı budur)."*(149) Ancak imparator Konstantinople'u ve dolayısıyla imparatorluğu ile tacını düşünmektedir. Çok kalamaz, meclisteki görüşmeleri bırakır ve surlara doğru yola çıkar.

Kuşatmanın kırk sekizinci günü: Günlerdir ateş altında olan ve top sesine alışan Bizans halkı, 23 Mayıs Çarşamba sabahı topların birden sustuğuna ve ortalığa inanılmaz bir sessizliğin çöktüğüne tanık olur. Çünkü Türk lağımcıları, üç gündür Blachernae bölgesindeki surların altında sıkı bir çalışma yapmaktadırlar. Ancak Bizanslıların bunu fark etmeleri zor olmaz ve karşı taraftan gizlice girerek çalışmanın başındaki subayı ve lağımcıları esir alırlar. Ardından da esirlerden yerini öğrendikleri döşenmiş diğer lağımların tümünü patlatırlar. Bu, Bizans'ın Osmanlı karşısında son başarısı olur.

Osmanlı istihbaratı padişaha şehirde önemli moral çöküntüsü olduğunu, cephane stoklarının, özellikle barutun giderek azaldığını, ölü sayısının az olmakla birlikte yaralı sayısının önemli sayıya vardığını, bu nedenle şehri korumanın güçleştiğini, gıda maddelerinin giderek tükendiğini ve şehir halkının artık güçlükle beslendiğini rapor etti-

(148) Donald M. Nicol, *The Immortal Emperor*, s. 65.
(149) Radi Dikici, *Four İstanbul, s106*

ğinde, o da son bir teşebbüs yapmaya karar verir. *"Padişah II. Mehmed Konstantinople'a son bir defa olarak Sinop-Kastamonu bölgesinin yöneticisini ki, aynı zamanda Bizans yöneticileri arasında dostu bulunan İsfendiyaroğlu İskender Bey'i elçi olarak gönderdi. İskender Bey imparatora güney Yunanistan'da Mora bölgesine çekilmesini, şehri teslim ederek, genel bir hücumun yaratacağı felaketten kaçınmak üzere bütün malları ve hazinesiyle birlikte istediği yere gitmek hakkına sahip olduğunu açıklar. Aynı garanti şehir halkı için de geçerlidir. Kalmak isteyenlerin ise mal ve can güvenliği sağlanacaktır. İmparator, 'Tanrı göstermesin, bir imparatorun yöneteceği ülkesi olmadan yaşaması mümkün değildir. Bu şehir düşebilir ama ben de onunla birlikte yok olurum. Kim kaçmak isterse bırakın gitsin. Kim ölmek isterse beni takip etsin,' diye cevap verir ve öneriyi reddeder."*(150) İskender Bey imparatorun cevabını II. Mehmed'e getirdikten kısa bir süre sonra, bombardıman yeniden başlar. Aynı gün öğleden sonra küçük bir geminin Osmanlı donanmasına ait bazı gemilerce kovalandığı görülür. Hava karardıktan sonra Haliç zincirleri indirilir ve bu küçük gemi içeri girer. Gemi Bizans tarafından yirmi gün önce Venediklileri araştırmak ve nerede olduklarını tespit etmek için gönderilmiştir. Hemen imparatorun huzuruna çıkarılan kaptan, bu süre içinde Marmara'da hiçbir Venedik gemisine rastlamadığını rapor eder. İmparatorun beklediği yardımın gelemeyeceği, böylece anlaşılır.

Kuşatmanın kırk dokuzuncu günü: İmparator halkın moralini yükseltmek için 24 Mayıs Perşembe günü, Bizans'ta en çok tapılan ve şehrin koruyucusu Meryem Ana'yı resmeden ikonanın kiliseden çıkarılıp sokaklarda dolaştırılmasını ister. İlahilerle şehir sokaklarında dolaştırılmaya başlanan ikona bir ara çerçevesinden birden çıkar ve tam yere düşecekken yakalanıp yerine konur. Ama hemen ardından bu defa ani ve müthiş bir sağanak bastırır. Halk kaçarak en yakın yerlere sığınır ve ikona alayı da zorunlu olarak dağılır. Aynı gece dolunay vardır ancak ay, tam üç saat süreyle tutulur. Halk arasındaki bir inanca ya da kehanete göre Konstantinople ayın küçüldüğü zaman düşecektir.

Kuşatmanın ellinci günü: 25 Mayıs Cuma sabahı şehri o güne kadar görülmedik kalınlıkta sis basar. Göz gözü görmez. Görüş mesafesi birkaç metreye kadar iner. Akşam sis kalkar. Gece bastırdığında şehir bu

(150) Radi Dikici, *Dört İstanbul, s.106*

defa yeni bir olaya daha şahit olur. Ayasofya'nın kubbesi üzerinde birdenbire parlak bir ışık belirir ve kubbenin tümünü aydınlatır. Bu parlaklık daha sonra yavaşça kubbenin en üst noktasına yükselir ve birden kaybolur. Birbirini izleyen bu üç işaret Bizanslılar tarafından, artık her şeyin sonuna gelindiği şeklinde yorumlanır. Buna karşılık Osmanlı müneccimlerinin yorumu ise; *"Tanrı'nın ışığının gerçek inancı sağlamak için kutsal bir mekânı aydınlattığı"* şeklindedir. Bizans'ta ümidin hiç kalmadığı noktasına gelinmiştir, ama gariptir ki Osmanlı kampında da tam bir pesimist hava vardır. Kuşatma başlayalı yedi hafta geçmiş olmasına rağmen, denizde ve karadaki muazzam Osmanlı gücünün elde ettiği başarı çok sınırlıdır. Bizanslılar zor durumdadır ve surların önemli bir kısmı yıkıntıya uğramıştır ama şehre girmeleri bir türlü mümkün olamamıştır. Tam o arada Avrupa'dan gelen istihbarat da hiç iç açıcı değildir. Gelen bilgiye göre papanın teşvik ve önderliğiyle Bizans'a yardım için hazırlanan bir filo Venedik'ten yola çıkmıştır ki, bu doğrudur. O sırada Macar tahtının naibi Hunyadi Yanoş'un da bir orduyla Tuna'yı aşarak yardıma koştuğu haberi ise bir tahmin ve dedikodudan ibarettir. Bütün bunlar Osmanlı ordusunun moralini hemen hemen sıfırlar. Padişah bunun üzerine vezirlerini toplar. Tecrübeli ve saygın kişiliğiyle daima hürmet edilen Çandarlı Halil Paşa, padişahın genç ve tecrübesiz olduğunu ima ederek Kasım Bey'in getirdiği tazminat ve yıllık haraç teklifinin kabul edilmesi ve kuşatmaya son verilmesini önerir. Bu sözlerin hükümdarı çok sinirlendirdiğini anlayan Zağanos Paşa ardından söz alarak Halil Paşa'nın ileri sürdüğü tehlikelerin söz konusu olmadığını, Avrupa'nın zaten kendi içinde bölündüğünü, bir Venedik donanmasının artık bu sulara girmesinin kolay olamayacağını söyler ve şöyle devam eder: *"Unutmayınız ki Sultanım, Büyük İskender sizin yaşınızdayken daha küçük bir orduyla dünyanın yarısını fethetmişti. Bizim görevimiz şehir düşene kadar aralıksız saldırılara devam etmektir." Genç vezirler de Zağanos Paşa'yı destekler. Son sözü ise Padişah söyler: "Tanrı'nın bize verdiği güçle, inşallah Konstantinople'un fethi bize nasip olacaktır. Bütün paşalarım derhal görev yerlerine dönerek emirlerimi beklemelidirler."*

Kuşatmanın elli bir ve elli ikinci günleri: 26 Mayıs Cumartesi ve 27 Mayıs Pazar günleri bombardıman bütün şiddetiyle gece-gündüz durmaksızın devam eder. Cumartesi günü yıkılan surlar Bizanslılar tarafından o gece tamir edilir. Aynı şey pazar günü de tekrarlanır. Ama pazar

sabahı surlardan bakanlar, özellikle Mesoteochion bölgesindeki bütün hendeklerin doldurulduğunu ve bunlar üzerine birer platform kurulduğunu görürler. Hemen aynı surların onarımını yöneten Guistiniani Longo, bombardıman sırasında hafifçe yaralanır. Yarası derhal temizlenerek sarılır ve Longo komuta etmekle yükümlü olduğu kısma geri döner. Aynı gün Osmanlı tarafında ise padişah orduyu baştanbaşa dolaşıp askerlere fethin yakında tamamlanacağını söyler ve *"Sizlere de âdetimiz gereği şehrin bütün hazinelerini paylaşmak üzere izin veriyorum,"* der.

Kuşatmanın elli üçüncü günü: Pazar gecesi tam saat 24: 00'de bütün faaliyet bir anda durur. Etrafı müthiş ve alışılmadık bir sessizlik kaplar. Çünkü sultan, 28 Mayıs Pazartesi gününün istirahat ile geçeceğini söylemiş ve herkesin dinlenmesini istemiştir. Geç saatte kendisi de çadırında dinlenmeye karar verir Pazartesi sabahı erkenden kalkar. Atına biner, Haliç üzerindeki dubalardan yapılan köprüyü geçerek Rumeli Hisarı önündeki donanma komutanı Hamza Bey'e gider ve ondan, Marmara kıyısındaki deniz surlarına hücum etmek üzere ertesi sabah kıyıya çıkarma yapmasını ister. Aynı emri Haliç'teki gemilere de verir. Ardından Pera'ya çıkar ve ana kapısı önünde atını durdurup Pera'nın yöneticilerini çağırır. Onları da, ertesi gün herhangi bir şekilde Bizans'a yardım ederlerse ölümlerden ölüm beğenmelerini duyurur. Sonra çadırına döner. Hafif bir yemek yedikten sonra bir saat kadar kestirir. Öğleden sonra bütün kara surlarını, yani en eski adıyla Theodosius Surları'nı baştan aşağı dolaşır, gereken emirleri verdikten sonra akşamüzeri bütün vezirleri ve komutanları çadırında toplantıya çağırıp bir konuşma yapar. Tarihçi Kritovulos'a göre, sultan mealen şunları söyler: *"Şehir bütün zenginliğiyle bizim olacaktır... Bu şehir zapt edilemez değildir. Zaten düşmanın güçleri son derece azalmış ve adeta tükenmişlerdir. Silahları ve mühimmatları da bitmek üzeredir. Üstelik artık İtalyanlar da kendilerine ait olmayan bu şehir için ölmek istemeyeceklerdir. Yarın hiç durmadan, dalga dalga saldıracağız. Sizler bu görevi tam bir disiplin içinde yapacaksınız. Şimdi çadırlarınıza dönün ve emirlerim size ulaşana kadar istirahat edin."*(151)

Bu konuşmadan sonra sultan sadece ordu komutanlarını yanında tutar. Onlara verdiği emire göre Zağanos Paşa köprüyü geçerek

(151) Steven Runciman, *The Fall of Constantinople*, s. 128.

Blachernae bölgesine, Karaca Paşa Charisius Kapısı'nın olduğu bölgeye, İshak ve Mahmud paşalar Anadolu birlikleriyle Saint Romanus Sivil Kapısı'nın olduğu bölgeye saldıracaklar ama esas hedefleri 3. Askeri Kapı olacaktır.

Silahların gün boyunca susması şehirde geri çekiliyorlar ümidini uyandırsa da, imparator gerçekçidir ve tam tersini düşünmektedir. Gün boyunca surlardaki gedik kapatılmaya çalışılırken, imparator da bütün komutanlar ile şehrin yöneticilerini toplar ve bir konuşma yapar. Bu konuşma, imparatorun sekreteri ve en yakın adamı Georgius Sfrantzes ile Mitilen piskoposu tarafından kayda alınır. Bugün mevcut olan bu iki metin birbirinden biraz farklı olmakla beraber, imparator özetle şunları söyler: "*Dostlarım, ordumuzun değerli komutanları ve Hıristiyan yoldaşlarım. Artık savaş saatinin yaklaştığını görüyoruz. Bugün her zamandan fazla kenetlenmenin ve son çözüme kadar bir arada olmanın zamanıdır. Siz Hıristiyanlığın düşmanlarına karşı daima zaferlerle dolu savaşlar yaptınız. Şimdi anayurdunuzu ve dünyanın bu en muhteşem şehrini 52 gündür kuşatan kâfir ve şeytan Türklere karşı koruma zamanıdır... Fark ettiğiniz gibi dinsiz ve kâfir düşman, haksız yere barışı bozmuştur. Bizimle yaptığı her türlü anlaşmayı ve yemini bozmuştur. Büyük Konstantin'in şehrini, anayurdumuzu, bütün Hıristiyan âleminin sığınağını tehdit etmektedir... Lordlarım, kardeşlerim, oğullarım ebediyete kadar sürecek bir onur kazanmanız artık sizin ellerinizdedir...*"[152] Epey uzun süren bu konuşmadan sonra imparator, toplantıya katılan herkesi tek tek kucaklayarak yolcu eder. Yanında kalan yakınları ve müşavirleri ona 1204'te Latinlerden kaçarak İznik'e giden ve sonra imparatorluğu kuran I. Theodor Laskaris'i örnek göstererek, vakit varken bir an evvel ayrılıp halen Bizans'ın elinde bulunan Mora'ya gitmesini ve sürgünde bir hükümet kurmasını isterler. "*İmparatorun cevabı şu olur: 'Bu benim şehrim, bu benim halkım, onları terk edemem.' Sonra halka hitap eder: 'Önemli dört şey vardır ki, bir erkek bunun için ölmeye hazır olmalıdır. Bunlar; inancı, ülkesi, ailesi ve hükümdarlığıdır.'*"[153]

Gün, neredeyse bitmek üzeredir. Katolik-Ortodoks ayrımı olmaksızın, halk Ayasofya'ya akın eder. "*Konstantinus da ayine katıldı. Sunağın*

(152) Donald M. Nicol, *The Immortal Emperor*, s. 67-68.
(153) Radi Dikici, *Dört İstanbul, s.110*

sağındaki imparatorluk tahtına geçti. Ve papazların dualarına şevkle katıldı, ardından yere kapanıp, Tanrı'dan günahları için şefkatini ve merhametini esirgememesi için yalvardı. Din adamları ve cemaatle birlikte her yönü selamladıktan sonra kiliseyi terk etti."(154) Komutanlar ve bakanlar, hem Katolik kardinal hem de Ortodoks din adamları tümüyle oradadır. Hep birlikte duaya başlarlar. Böylece, kiliseler arasında birlik ilk defa ama imparatorluğun son gününde halkın da katılımıyla sağlanmış olur.

Daha sonra bütün askerler görev yerlerine dönerler. İmparator XI. Konstantin oradan atına atlayarak Blachernae Sarayı'na gider. Herkesi topladıktan sonra onlarla vedalaşırken, *"Eğer herhangi birinizi kırmışsam, lütfen beni affedin,"* der. En son Sfrantzes'le birlikte surları dolaşır, herkes görev yerinde ve hazırdır. İmparator gecenin erken saatlerinde kendi kumanda edeceği yere vardığında Türk gemilerinin harekete geçtiğini, surların önündeki hendeklerin doldurularak topların yerleştirildiğini fark eder. Ardından Konstantin Georgius Sfrantzes'e de veda eder ve onun da ayrılmasını ister. Bu, birbirlerini son görüşleridir.

Kuşatmanın elli dördüncü ve son günü: 29 Mayıs Salı saat tam 01:30'da çalmaya başlayan davullar ve trampetler eşliğinde, Osmanlı birlikleri savaş naraları atarak saldırıya geçer. Surların üzerindeki Bizans ve Latin birlikleri ise sakin bir şekilde düşmanın yaklaşmasını beklerler. Bir süre sonra bir gözcü surların üzerinden işaret verdiğinde, şehirdeki bütün kiliselerin çanları çalmaya başlar. Savaşacak durumda olan herkes, buna rahip ve rahibeler de dâhildir, ya savaşmak ya da savaşçılara yardım etmek için surlardadır. Bunu yapamayacak durumda olanlar ise kiliselerde toplanarak dua etmeye başlarlar. Hagia Theodosia Kilisesi'ni güllerle süslerler, Tanrı elbette kendisine sığınanları koruyacaktır. Çünkü onların inancına göre, kâfirler şehre girip kutsal mekânlara saldırdığında Tanrı tarafından gönderilen bir melek, gelecek ve kutsal kılıcıyla bütün kâfirleri yok edecektir.

II. Mehmed bu defa planını gayet dikkatli yapmıştır. Yeniçerileri yedekte bırakır ve saldırıya başıbozuklarla başlar. Amacı, başıbozuklar aracılığıyla Bizanslıların dikkatini dağıtmaktır. Her ülkeden bir sürü maceraperestin yer aldığı başıbozuklar, sultanın onlara vaat ettiği üzere şehrin zenginliğini paylaşmak için büyük bir hırsla ileri atılırlar. Bütün sur-

(154) Roger Crowley, *1453 Son Büyük Kuşatma*, s. 257.

lar boyunca süren saldırı, esas itibariyle Lycus Irmağı'nın olduğu bölgede yoğunlaşır. O bölgede surlar henüz çok güçlüdür. Merdivenlerle surlara tırmanmaya çalışan başıbozuklar çılgınca savaşırlar ama karşısındaki Bizanslılar az sayıda olmalarına rağmen, tecrübeli ve iyi eğitimlidir. Başıbozukların büyük bir bölümünün attıkları taşları, kızgın yağlarla daha surların üstüne ulaşamadan yok eder ve hiçbirinin surlara sızmasına izin vermezler. İki saat sonunda bir sonuç alınamayacağını anlayan padişah, başıbozukların geri çekilmesi için emir verir.

Surların üzerindeki Bizans güçleri bu saldırının bir test amacıyla yapıldığını ve bu gecelik bununla yetinileceğini zannederler. Ancak yanılırlar. Bu defa İshak Paşa komutasındaki daha eğitimli ve özel kıyafetler giymiş Anadolu birlikleri, Saint Romanus Sivil Kapısı'nın olduğu kısma saldırmaya hazırlanır. Urban topları, önce kapıya yöneltilerek ateşlenir. Sonra birlik tam bir disiplin içinde saldırıya geçer ve surlara dayadıkları merdivenlerle telaşa kapılmadan tırmanmaya başlarlar. Ay bulutların arkasında olduğu için ne olup bittiği pek anlaşılamaz. Ancak merdivenlere tırmananlar taş ve kızgın yağ yağmuruna tutulurlar. Kayıplar giderek büyümeye başlayınca, Anadolu birlikleri de geri çekilirler. İki saat sonra yeni bir saldırı daha yapılır, ancak bir süre sonra o da duraklar. Surları aşmaya yetmez. Bu defa tekrar Urban topu ateşlenir. Topun güllesi surlarda müthiş bir delik açar. 300 Anadolu askeri, "*Şehir artık bizimdir*," nidalarıyla tekrar saldırırlar. Ancak imparator o bölüme yetişir ve yanındakilerle birlikte askerlerin önemli bir kısmını kılıçtan geçirirler. Kurtulabilen askerler ise geriye kaçar. Topun açtığı delik, sivil halkın yardımıyla Bizanslılar tarafından hemen kapatılır.

Diğer bölgelere yapılan saldırılardan da hiçbir sonuç alınamaz. Hamza Bey, padişahın amcası olan ve Bizans savunmasına yardım eden Şehzade Orhan'ın savunmasını aşıp gemideki askerleri bir türlü sahile çıkarmayı başaramaz. Donanmanın Haliç boyunca yaptığı saldırı da eriyip gider. Anadolu güçlerinin başarısız olduğu haberi gelince padişah, yedekte tuttuğu ve ordunun en tecrübeli askerleri olan 12 bin yeniçeriyi savaşa sürmenin artık zamanı geldiğini düşünür. Bu, padişahın son şansıdır, onlar da başarısız olduğu takdirde kuşatmayı daha fazla sürdüremeyeceğinin bilincindedir. Şehri koruyanların toparlanmasına meydan vermemek üzere, gecikmeden saldırı emrini verir. Çünkü 7700 kişiyle başlayan asker sayısı her saldırıda epeyce azalmıştır ve direncin

kırılması an sorunudur, padişah bunu bilmektedir. Hendeklere gelene kadar yeniçerilere padişah bizzat refakat eder ve "Haydi aslanlarım, gün sizin gününüzdür," gibi cesaretlendirici sözler söyler. Top atışlarının gümbürtüleri Konstantinople'un her yerine dalga dalga yayılırken yeniçeriler, başıbozuklar gibi birden değil, tam bir disiplin ve emir komuta zinciri içinde, dalga dalga saldırmaya başlarlar. Ardından da merdivenleri surlara dayayarak hızla tırmanmaya geçerler. Tırmanma sırasında savunmacılar merdivenleri taş ve kızgın yağlarla devirse de hemen arkadaki birimin paniğe kapılmadan onların yerini almasıyla saldırıyı aralıksız sürdürürler. Bizanslılar yavaş yavaş yorulmaya başlarlar. Hiç dinlenmeksizin dört saat süreyle çarpışmaktadırlar ve giderek de ümitleri tükenmektedir. Çalan kilise çanları ise top seslerini bastıracak gibidir.

Göğüs göğüse çarpışmalar bir saattir devam etmesine rağmen yeniçeriler bir türlü müdafaayı kırıp köprübaşı kuramamışlardır. Savaşan Hıristiyanlar saldırının giderek yavaşladığını fark edince tekrar ümide kapılırlar. Ancak talih artık onlardan yana değildir. Tek sıralı olan Blachernae surlarının çift sıralı surlarla birleştiği yerde, pek de kullanılmayan ve kulenin adeta gizlediği küçük bir kapı vardır: Kerkoporta Kapısı (bu kapı, kuşatma birliklerinin uzaktan ilk göründüğü 2-3 Nisan'da onlara saldıracak birliğin çıkışı için kullanılmış, daha sonra kuşatma sırasında da zaman zaman yine bu kapıdan çıkılarak Karaca Paşa'nın birliklerine sürpriz saldırılar yapılmıştır. Ancak en son saldırı birliği, dönüşte kapıyı kapatmayı unutmuştur). Gün daha ağarmadan Karıştıran Süleyman Bey, Mustafa Bey, Balaban Bey ve 50 kadar yeniçeri, kapının aralık olduğunu fark edince hızla içeri girer ve merdivenlerden tırmanarak en yakın kulenin üzerine çıkarlar. Bizanslılar durumu anlar ve hemen o bölgeye koşarlar ama kapıyı kapatmaya vakitleri olmaz. Yine de yeniçerileri de yok ederler.

Gün yavaş yavaş ışımaya başladığı sıra, şehrin kaderini tümüyle değiştiren en önemli olay vuku bulur. Şehrin müdafaası sırasında büyük destek veren ve gerçekten çok başarılı olan Guistiniani Longo bir güle parçası ile göğsünden vurularak ölümcül bir yara alır. Kanama durdurulamayınca Longo, adamlarından kendisini savaş alanından çıkarıp gemisine götürmelerini ister. İmparator zaten ona çok yakın bir yerde savaşmaktadır. Hemen Longo'ya koşar ve savaş alanını terk etmemesi için yalvarır. Ama Longo büyük ıstırap içindedir ve imparatoru dinleye-

cek halde değildir. Alelacele bir sedyeye konulurken, imparatorun emriyle iç surdaki kapı açılır. Longo bu kapıdan çıkarılır ve limandaki gemisine taşınır. Komutanlarının ayrıldığını fark eden Cenevizlilerin bir kısmı iç surlara kayarlar ama çoğu da savaşın kaybedildiğini düşünerek bulundukları yeri terk eder ve gemilerine dönerler. Artık Osmanlıların karşısında sadece birkaç bin kişiden ibaret Bizanslılar vardır.

Savaşı dikkatle izleyen sultan durumda meydana gelen değişikliği hemen anlar ve önünde saldırıyı sürdürenlere bütün gücüyle bağırır: "*Haydi aslanlarım, saldırın, şehir bizimdir.*" Ulubatlı Hasan (tarihi kayıtlarda bu konuda bazı soru işaretleri vardır) adlı bir yeniçeri ve 20 kadar arkadaşı ileri atılır ve surların ilk sırasını aşarlar. Orada ilk defa bir köprübaşı kurulmuştur. Bizanslılar, iç kale duvarlarına çekilmeden önce Hasan ve arkadaşlarının tamamını öldürürler ama arkadan gelen birlikler köprübaşını artık bırakmazlar. Yeniçeriler hızla ikinci sıra surlara saldırıp Bizans askerleriyle göğüs göğüse savaşmaya başlarlar. Tümünü öldürünce o bölgede artık ikinci sıra surları koruyan kimse kalmaz. Tam o sırada Kerkoporta Kapısı'nın yanındaki kulenin üzerinde bir Osmanlı bayrağının dalgalandığı görülür. Kerkoporta Kapısı'ndan girip kulenin tepesine kadar çıkan küçük bir birlik aslında Bizanslılar tarafından tümüyle yok edilmiş ama kuleye dikilen Osmanlı bayrağını kimse fark etmemiştir. Bayrağı gören şehir halkı, "*Şehir düştü*" diye bağırarak kaçmaya ve meleklerin kendilerini kurtaracağı umuduyla Ayasofya'ya koşmaya başlarlar. Durumu anlayan imparator kapıyı kapatıp bayrağı indirmek için koşar ama panik birden yayılır ve emir dinleyen kimse kalmaz. Osmanlı ordusu birlikleri de o kapıdan hızla girmeye başlar. İmparator XI. Konstantin artık şehrin kesin olarak kaybedildiğini anlar. Yaşaması için bir neden olmadığını düşünerek atına atlar ve Lycus bölgesine gidip oradaki savaşa katılır. Sonra onu bir daha gören olmaz.

Artık Osmanlı bayrakları Blachernae bölgesindeki kulelerde de dalgalanmaktadır. Dış ve iç surlardaki bütün kapılar açılır ve Osmanlı ordusu dalga dalga şehre akmaya başlar. Yağmaya katılmak için, Haliç'te bulunan donanmanın askerleri de gemileri terk ederek Konstantinople sokaklarına dağılırlar. Konstantinople halkının bir kısmı kendilerini ve ailelerini korumak için evlerine sığınmaya çalışırken, bir kısmı da limandaki gemilere doğru koşarak aileleriyle birlikte şehirden kaçmaya çalışırlar.

Şehir içinde bazı minik direnme noktaları kısa zamanda bertaraf edilir. Öğle olduğunda, limanlar dâhil bütün şehir Osmanlı'nın elindedir. Padişah başlangıçta askerlerine üç gün süreyle yağmalamaya müsaade edeceği sözünü vermiştir ve şimdi tahmini 5 bini düzenli asker geri kalanı başıbozuk olmak üzere, 50 bin kişi şehirdedir. Osmanlı donanması askerleri de yağmalamaya katıldıkları için Ceneviz, Venedik ve Bizans gemileriyle kaçanlar canını kurtarır. Önce, şehri koruyan askerlerin tamamı katledilir. Katliam kadın, erkek, çocuk ayırmaksızın devam eder. Yüksek yerlerden Haliç'e doğru kan bir nehir gibi akar. Bir süre sonra katliama son verilir. Sağ kalanlar esir olarak çok daha fazla para edeceği düşünülerek bir tarafa toplanır. Ancak çocuk ve yaşlılar o kadar şanslı değildir. Hemen hemen bütün evler (soygun bittikten sonra evin kapısına küçük bir bayrak asılır. Bu, soyulacak bir şey kalmamıştır anlamına gelir), kiliselerin tamamı (mozaiklere dokunulmaz), Haliç kenarındaki depolar (özellikle denizciler tarafından) soyulur. I. Basil tarafından yaptırılan ve gerçek bir sanat eseri olan kilise Nea Basilikka'nın içinde hiçbir şey kalmaz ve yarı yıkıntı haline gelir. Sonra sıra Ayasofya'ya gelir. Kapı büyük bir gürültüyle yıkılır. Hemen girişte direnç gösteren birkaç kişi öldürüldükten sonra, kilisedekilerin çoğu birbirine bağlanır ve esir olarak satılmak üzere alıp götürülür. Ama işin bir de hayret uyandıran noktası vardır. Yağmaya katılan hiç kimse Kutsal Havariler Kilisesi'ne dokunmaz. Hazine dairesine el bile sürülmez. Üstelik kilise şehre akın akın giren Osmanlı askerlerinin yolları üzerindedir. Padişahın burayı kendi Ortodoks tebaası için ayırdığı ve asla dokunulmaması gerektiği konusunda emir verdiği tahmin edilmektedir.

Padişah şehre girmek için öğleden sonrayı beklemiştir. Arkasında vezirlerle, en seçkin yeniçeri birliği refakatinde şehre girer ve doğrudan Ayasofya'ya gider. Yere diz çöker, bir avuç toprak alarak türbanının içine koyar, sonra da ayakta durarak bir süre sessizce etrafı seyreder. O sırada bir askerin elinde kazmayla Ayasofya'nın yer mermerini sökmeye çalıştığını görünce hemen müdahale eder ve kızgın bir şekilde, "*Yağmaya binaların kendisi dâhil değildir*," diye bağırır. Padişah ardından, duasını ederken bir köşeye gizlenerek yakalanmaktan kurtulan bir Bizanslı aileyi görünce onları evlerine gönderir. Çok gizli bölmelerden birkaç papaz çıkmıştır, onları da koruma altına aldığını açıklar. "*...Dini hukuka göre üç günlük yağma izni vermesi gerekiyordu. Kent zor kullanılarak alın-*

mıştı; bu yüzden taşınır mallar şeriata göre askerlerin yasal ganimeti idi; halk da yasal olarak köleleştirilebilirdi. Mehmet, fethin ilk günü, kente bir alayla girdi, yağmayı durdurdu."(155) Padişahın yağmayı durdurma emri polis görevi gören yeniçeriler tarafından şehrin her tarafına duyurulur. Buna uymayan birkaç başıbozuğun boynu vurulunca da, şehirde düzen iki saat içinde tekrar kurulur. Bu arada yakalanan Şehzade Orhan, boğularak idam edilir. Geç saatlerde şehir dışındaki çadırına dönen padişah, İmparator XI. Konstantin Dragaş Palaeologus'un akıbetiyle ilgilenir. İmparatorun çatışma sırasında öldüğü anlaşılır. Her ne kadar üzerindeki bazı imparatorluk alametlerini atmışsa da, baldırını kaplayan zırhta, ayaklarındaki botta imparatorlara mahsus Bizans kartalı işareti bulunur. Padişah, imparatorun Hıristiyan usullerine göre ve gerekli saygı gösterilerek gömülmesini emreder.

Böylece Roma İmparatorluğu'nun yeni vârisi, Sultan-ı Rum II. Mehmed'tir. Bundan sonra tarih, artık bir daha geri dönülmeyecek şekilde yazılmaya devam edecektir.

Büyük Konstantin'in 11 Mayıs 330 Pazartesi günü Nuova Rome, yani Yeni Roma adıyla Konstantinople'u başkent yapmasıyla başlayan Roma İmparatorluğu'nun, daha çok bilinen adıyla Bizans İmparatorluğu'nun macerası, tam 1123 yıl 18 gün sonra 29 Mayıs 1453 Salı günü sabahın erken saatlerinden itibaren biter ve o da tarihin sayfaları arasında yerini alır...

(155) Halil İnalcık, *Osmanlı İmparatorluğu Klasik Çağ (1300-1600)*, s. 31.

Bizans İmparatorluğu Tarihi

İngiliz yazar Edward Gibbon 27 Temmuz 1787 günü Lozan'daki yazlık villasında *Roma İmparatorluğu'nun Gerileyişi ve Çöküşü (The Decline and Fall of the Roman Empire)* isimli o çok meşhur kitabını bitirdiği an, *"Bu benim kurtuluş saatim,"* der ve devam eder: *"...27 Temmuz 1787 günü, daha doğrusu gecesi saat 11 ila 12 arasında kitabımın son sayfasının son satırlarını yazlık evimin bahçesinde yazdım."*

Ben de 23 Mart 2006 Perşembe günü saat 14:48'de bu kitabın son satırları olarak, "Büyük Konstantin'in 11 Mayıs 330 Pazartesi günü Nuova Rome, yani Yeni Roma adıyla Konstantinople'u başkent yapmasıyla başlayan Roma İmparatorluğu'nun, daha çok bilinen adıyla Bizans İmparatorluğu'nun macerası, tam 1123 yıl 18 gün sonra 29 Mayıs 1453 Salı günü sabahın erken saatlerinden itibaren biter ve o da tarihin sayfaları arasında yerini alır," cümlesini yazıp arkaya yaslandığımda, aradan geçen yaklaşık 20 yılı düşündüm. Başlangıçta Edward Gibbon'ın da, John Julius Norwich'in de kitaplarının son cümlelerini yazdıktan sonra neler hissettiklerini anlayamamış, neden böyle yazdıklarını merak etmiştim. Haklıydılar. Çünkü Bizans'ı yazmak için, en başta da ifade ettiğim gibi, onunla birlikte yaşamak gerekiyordu. Bu ise çok zorlu ve güç sarf ettiren bir olaydı. Bazen bir sayfa yazmak için günlerce uğraşmıştım. Gecenin geç saatinde yazı masamdan kalkıp yattığımda, o gün bütün yazdıklarım kafamda dans ederdi. Bazen de uykuya daldığımda, o sıralar hangi imparatorun dönemini yazmışsam rüyamda onu görür, o dönemin içinde olurdum. Hiç abartısız bir örnek vermem gerekirse bir rüyamda, 1149'da Korfu Adası'nın kuşatılması sırasında İmparator I. Manuel Komnenus'a birisinin, "Bu, imparatorluk kıyafeti giymiş bir zenci," diye bağırdığını gördüm. Dönüp imparatora baktım ve yüzüne karşı, "Sizin Bizans tahtında işiniz ne? Siz imparator olamazsınız!" dedim. Sabah ya-

taktan kalktığımda yüzümdeki mutlu ifadeyi gören eşim, "Hayrola, seni bu kadar sevindiren nedir?" diye sordu. Ben de bilgisayarımı açtım, ilgili bölümü buldum ve eşimden okumasını istedim. Sonra da, "İşte o Korfu Adası'nın kuşatılması sırasında ben de oradaydım. İmparator I. Manuel'i gördüm, zavallı adamcağıza, 'Siz imparator olamazsınız' diye söylendim. Ümit ederim imparator benim idamımı emretmemiştir," dedim. Gülüştük.

Kitaba son noktayı koyduğum anda, muhtemelen birçok yazar gibi, karışık bir duygu yumağı içinde kaldım. Daha doğrusu bittiğine inanamadım. Son beş yıldır, yazarken o kadar keyifli ve heyecanlı bir macera yaşamıştım ki, Edward Gibbon'ın aksine galiba ben hiç bitmesini istemedim.

John Julius Norwich, Londra'da Aralık 1987'de *Byzantium* adlı kitabının önsözünde şunları yazmış: "*...Bizim uygarlığımız, Doğu Roma-Bizans İmparatorluğu'na ne kadar borçlu olduğunu henüz anlayabilmiş değil... Özellikle kültürel alanda ona borcumuz o kadar fazla ki... Barbarların, (Batı) Roma İmparatorluğu'nu sona erdirdikten sonra, o dönemde ilmin Avrupa'da sönen ışığı Boğaziçi kıyılarında yanmaya devam etmedi mi? Hatta korunup geliştirilmedi mi? Biz biliyoruz ki, eğer Bizans yaşamasaydı bugün elimizde olan Grek ve Latin edebiyatı ve Roma Kanunlarıyla ilgili eserlerin hiçbiri olmayacaktı. Şükredelim ki, bunlar dönemin ilim adamları, yazarları ve kopya edenleri sayesinde günümüze ulaşmıştır.*"(156)

Ama bizlerin duyguları ve düşünceleri J. J. Norwich'den farklı olmalıdır. Anlaşıldığı kadarıyla o, Bizans'a âşıktır ve Bizans tarihi onun için her şeyin önündedir. Ama bizler farklıyız. Aynı topraklar üzerinde 500 yıldan fazla bir süredir yaşıyoruz ve Bizans gibi büyük bir medeniyetin mirasçılarıyız. Bizler Bizans'ı eserleri, idari, sosyal ve ekonomik yapısıyla devraldık. Nitekim Prof. Dr. Işın Demirkent eserlerinde daima şunu vurgular: "*Bizans bir 'yabancı tarih' değildir. Haçlı Seferleri, Anadolu tarihinin bir parçasıdır. Anadolu tarihine, Bizans kaynaklarından da bakılmalıdır.*"(157) Doğrusu, "Acaba bizler Bizans İmparatorluğu'na neler borçlu olduğumuzu anlayabilmiş durumda mıyız?" diye düşünmekten kendimi alamıyorum.

---

(156) John Julius Norwich, *Byzantium: The Early Centuries*, s. 27-28.
(157) Işın Demirkent, *Popüler Tarih Dergisi*, Mart 2006, s. 67.

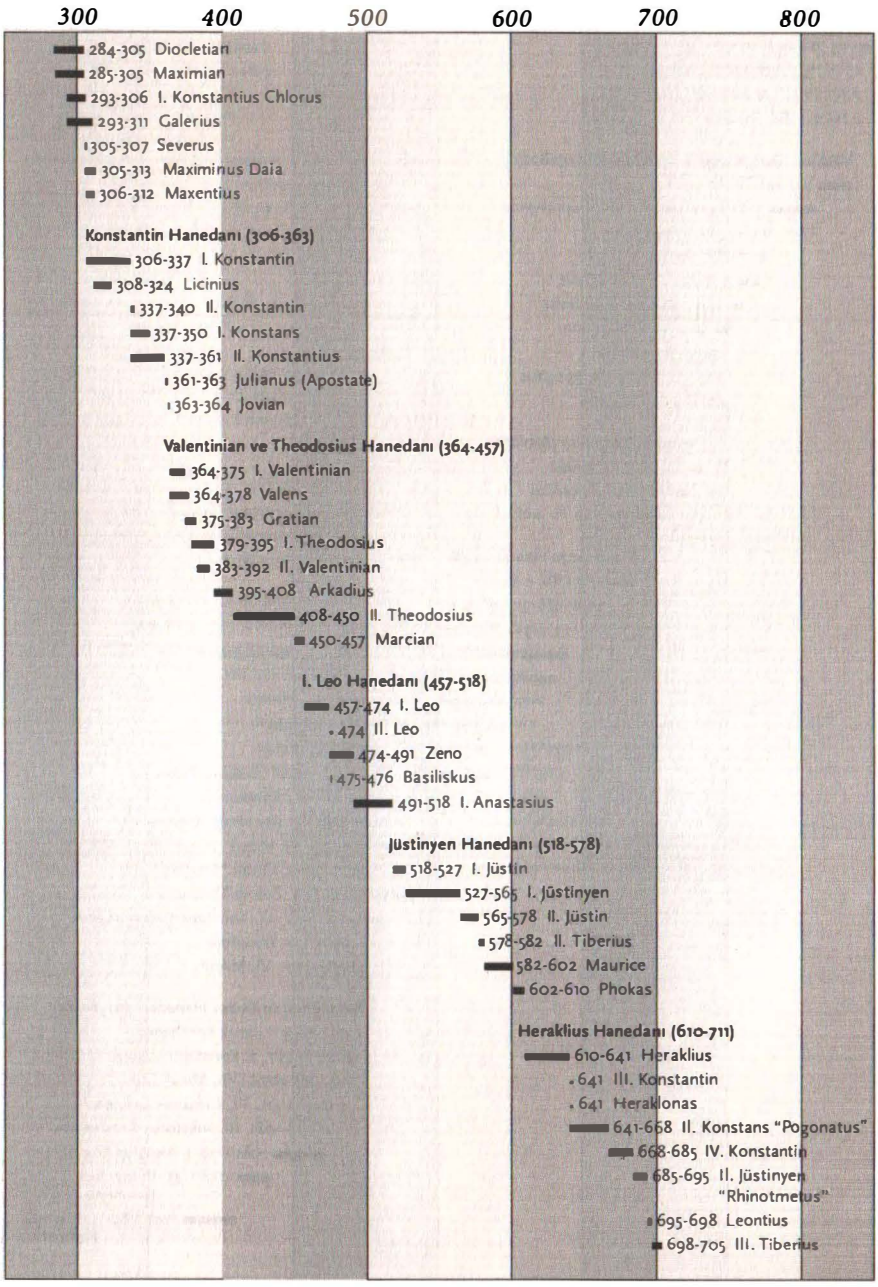
• • •

Ancak geçen 7 yıl içinde Bizans İmparatorluğu tarihi hakkında yapılan yeni araştırmaları kapsayan belki 80'den fazla kitap okumuştum. Fark ettim ki yeni bulguları kitaba eklemeliydim. 2102 yıl boyunca tüm kitabı yeni baştan yazdım. 2013 yılında, büyük boy ve 100 sayfa fazla olarak *Bizans İmparatorluğu Tarihi –Byzantium 330-1453* adıyla 7. baskı olarak yayımlandı. Yine bu 8. baskıda bazı küçük ve eklemeler yaptım. Bizans konusunda araştırmalarım devam ettiği için, okurlarımız affederlerse muhtemelen her yeni baskıda bazı minik değişiklikler yapacağımı zannediyorum. Ayrıca bu kitabın İngilizce baskısı *The History of the Byzantine Empire, Byzantium 330-1453* yayımlanacaktır.

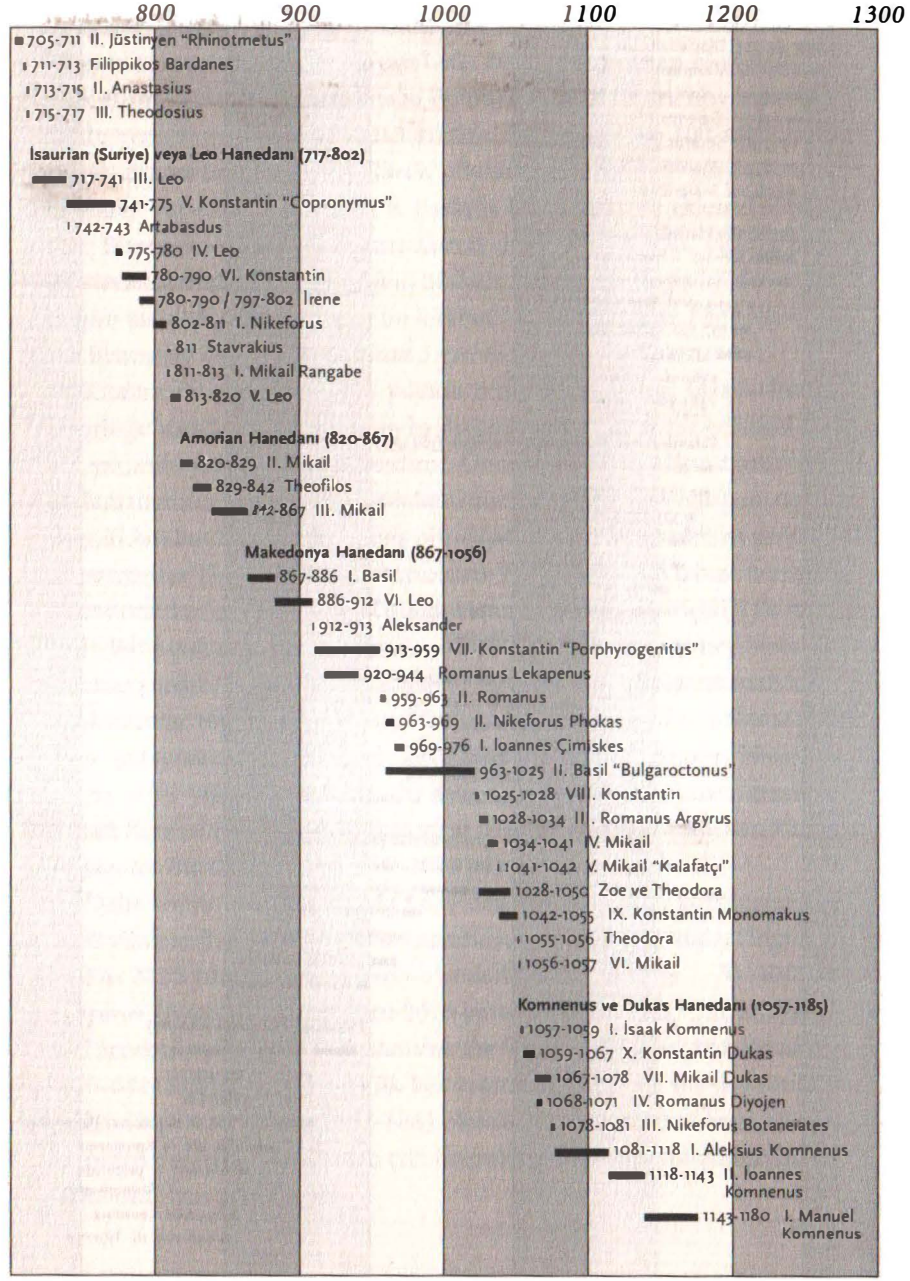
Kitabın ilk yazımını 2006 yılında bitirdikten sonra, Bizans İmparatorluğu'nun M.S 284 yılından başlayarak 565'e kadar bir bölümü triloji şeklinde yazmaya karar verdim.. Önce tabii Büyük Konstantin'den başlamalıydım. Ama sanki bir şey beni dürttü. O sırada okuduğum üç biyografi kitabından da etkilenmiş olmalıydım. Son kitap olması gereken *İmparatoriçe Theodora*'yı ilk kitap olarak yazdım. Çünkü o bize tanıtılan Theodora'dan çok farklıydı. Kişiliği, yaşamı ve imparatoriçeliği ile farklıydı. Bana çok sorulan "Neden önce Theodora?" sorusuna hep biraz şaka biraz gerçek, "Ona olan aşkımdan," dedim. Okuyucularımızdan kitabı okuyanlar veya bundan sonra okuyacaklar bu cevabın ne anlama geldiğin anlayacaklardır. 2009 yılında, (İngilizce olarak *Empress Theodora* adıyla 2011 yılında) yayımlandı. Trilojinin ilk kitabı olması gereken, *Büyük Konstantin, Helena ve Fausta* ise 2011 yılında, trilojinin son kitabı, *İmparator Büyük Theodosius*, ise 2013 yılında yayımlandı.

Daha sonra İstanbul'un M.Ö 657'den başlayan dört kuruluşunu ve 2600 yıllık tarihini anlatan *Dört İstanbul* kitabım 2014 yılında, (İngilizce baskısı 2015 yılında çıkacak) son olarak da *Şans, Zafer ve... Byzantiium Emperor Heraclius* adlı kitabım 2015 yılında yayımlandı. Unutmayalım ki *Theodosius the Great, Constantine the Great and İmparator Heraklius* (610-641) kitapları dünyada ilk kez yayımlanmaktadır. Bu seri muhtemelen İmparator I Basil (867-886) olarak devam edecek. Umut ederim ki, okuyucularımız tarihte bu çok önemli, renkli kişilerin yaşam öykülerini okurken zevk alırlar.

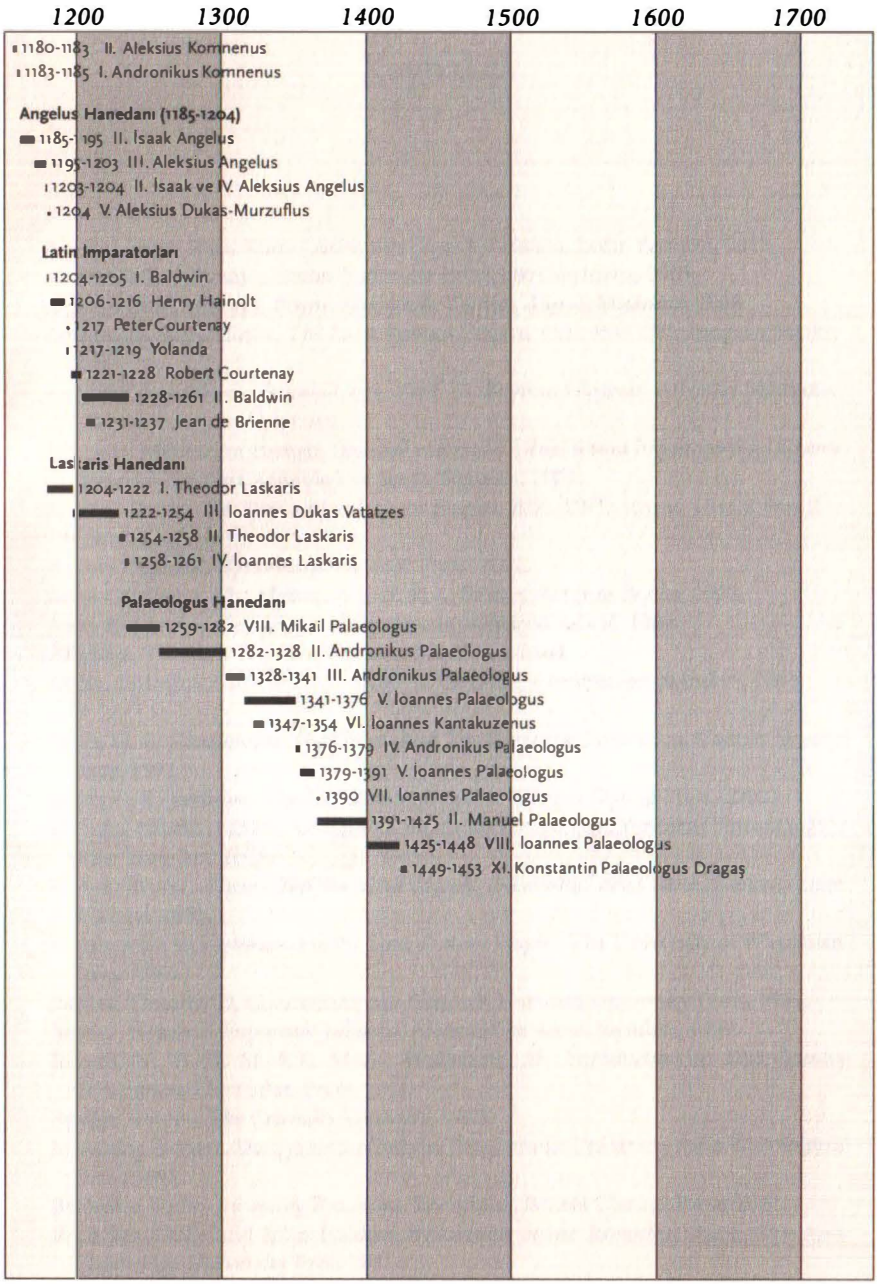
Roma-Bizans İmparatorlarının Listesi ve Hükümdarlık Dönemleri (284-1453)

Roma-Bizans İmparatorlarının Listesi ve Hükümdarlık Dönemleri (284-1453)

Roma-Bizans İmparatorlarının Listesi ve Hükümdarlık Dönemleri (284-1453)

Kaynakça

Ahmet Cevdet Paşa, *Kısas-ı Enbiya ve Tevarih-i Hülefa,* Bedir Yayınevi, 2015

Ahmet Refik [Altınay], *Bizans İmparatoriçeleri,* Oku Yayınları, 2003.

Ahmet Refik [Altınay], *Bizans Karşısında Türkler,* Bayrak Matbaası, 2005.

Ammianus Marcellinus, *The Later Roman Empire, (AD 354-378),* Penguin Books, 2004

Amicis, Edmondo de, *İstanbul,* çev.: Prof. Dr. Beynun Akyavaş, Aslımlar Matbaası, 1986.

Anabolu, Mükerrem Usman, *İstanbul ve Anadolu'daki Roma İmparatorluk Dönemi Mimarlık Yapıtları,* Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 2001.

Ancient Rome: *The Rise and Fall of an Empire,* BBC DVD yayını. Disc 2 Part 2 – Constantine.

Angold, Micheal, *Byzantium,* Phoenix Press, 2002.

Anna Comnena, *The Alexiad,* çev.: E. R. A. Sewter, Penguin Books, 2003.

Anna Komnena, *Alexiad,* çev.: Bilge Umur, İnkılâp Kitabevi, 1986.

Asbridge, Thomas, *The First Crusade,* Free Press, 2004.

Aydın, Erdoğan, *Fatih ve Fetih-Mitler ve Gerçekler,* Cumhuriyet Yayınları, 2003.

Baker, G. P, *Constantine The Great, And The Christian Revolution,* Cooper Square Press, 1992.

Baker, G. P, *Justinian, The Last Roman Emperor,* Cooper Square Press, 2002.

Barbaro, Nicolò, *1453 Konstantinopl Kuşatma Güncesi,* çev.: Yurdakul Fincancıoğlu, Büke Yayınları, 2001.

Barker, Ernest, *Bizans Toplumsal ve Siyasal Düşünüşü,* çev.: Mete Tunçay, İmge Kitabevi, 1995.

Barker, John W, *Justinian and the Later Roman Empire,* The University of Wisconsin Press, 1966.

Barnes, Timothy D, *Constantine and Eusebuis,* Harward University Press, 1981.

Baydur, Nezahat, *İmparator Julianus,* Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 1999.

Baynes, N. H.-H. St. L.B. Moss, *Byzantium, An Introduction to East Roman Civilization,* Clarendon Press, 1961.

Bridge, Antony, *The Crusades,* Granada, 1980.

Browning, Robert, *The Byzantine Empire,* The Catholic University Press Washington D. C., 1992.

Brubaker, Leslie, *Inventing Byzantine Iconoclasm,* Bristol Clasical Press, 2012.

Brubaker, Leslie and John Haldon, *Byzantium in the Iconoclast Era c. 680- 850,* Cambridge University Press 2011

Burckhardt, Jacob, *The Age of Constantine the Great*, Routledge & Kegan Paul Ltd., 1949.
Byzantium: an Introduction to East Roman Civilization, N. H. Baynes-H. St. L. B Moss (ed.), Oxford Universty Press, 1961.
Byzantium: A World Civilization, Angeliki E. Laiou and Henry Maguire, Dumbarton Oaks (ed.), Trustees for Harvard University, 1992.
Byzantine World, Paul Stephenson (ed.), Routledge, 2012.

Catalan Expedition to The East, from the Chronicle of Ramon Muntaner, çev.: Robert D. Hughes, Barcino Tamesis, 2006.
Campbell, Brian, *The Romans and Their World*, Yale University Press, 2011.
Carey, Brian Todd, Allfree Joshua B., Cairns, John, *Road to Manzikert, Byzantine and Islamic Warfare*, 527-1071, Pen & Sword, 2012.
Cesaretti, Paolo, *Theodora-Empress of Byzantium*, Magowan Books, 2004.
Chora: The Scroll of Heaven, Cyril Mango ve Ahmet Ertuğ, Ertuğ-Kocabıyık Y., Aralık 2000.
Chronicle of Theophanes, Anni Mundi 6095-6305 (A.D 602-813), Harry Turtledove (ed. ve çev.), University of Pennsylvania Press, 1982.
Clarkson, Tim, *The Picts: A History*, Birlinn Press 2010
Cogito, "Bizans", Yapı Kredi Yayınları, Sayı 17, Kış 1999.
Crowley, Roger, *Constantinople: The Last Great Siege, 1453*, Faber and Faber, 2005.
Crowley, Roger, *City of Fortune*, Faber and Faber, 2011

Dalby, Andrew, *Tastes of Byzantium, The Cuisine of Legendary Empire*, I. B. Tauris, 2010.
D. Nicol, J. Haldon, S Turnbull, *The Fall of Constantinople-The Ottoman Conquest of Byzantium*, Osprey Publishing 2007
Daş, Mustafa, *Bizans'ın Düşüşü*, Yeditepe Yayınları, 2006.
Decker J. Micheal, *The Byzantine Art of War*, Westholme Yardley, 2013
Demirkent, Işın, *Mikhail Psellus'un Khronographia'sı*, Türk Tarih Kurumu, 1992.
Demirkent, Işın, *Niketas Khoniates'in Historia'sı (1195-1206), İstanbul'un Haçlılar Tarafından Zaptı ve Yağmalanması*, Dünya Kitapları, 2004.
Demirkent, Işın, *Bizans Tarihi Yazıları*, Dünya Kitapları, 2005.
Dikici, Radi, *Bu Şehr-i Stambul ki: Osmanlı'nın İstanbul Macerası*, Remzi Kitabevi, 2005.
Dikici, Radi, *Dört İstanbul*, Remzi Kitapevi, 2014
Dikici, Radi, *Empress Theodora*, Everest Yayınları, 2011.

Ereira, Alan-Jones, Terry, *Crusades*, BBC Books, Penguin 1996.
Evans, James Allan, *The Empress Theodora-Partner of Justinian, University of Texas Press*, Austin, 2002.
Evans, James Allan, *The Power Game in Byzantium, Antonina and The Empress Theodora*, Continuum Publishing, 2011.

Fatih ve Dönemi, The Conquerer and His Era, (edited by Dr Necati Binici), Özlem Press

From Constantine - to Julianus - Pagan and Byzantine Views, Samuel N. C. Lieu-Dominic Montserrat (ed.), Clays Ltd., St. Ives Plc, 1996.
Freisenbruch, Annelise, *The First Ladies of Rome: The Women Behind The Caesars*, Vintage Books, 2010.

Gibbon, Edward, *The Decline and Fall of the Roman Empire, Volum I, Volume II, Volume III*, Penguin Books 1994
Gibbon, Edward, *Roma İmparatorluğu'nun Gerileyiş ve Çöküş Tarihi, Bizans I*, çev.: Asım Baltacıgil, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 1994.
Gibbon, Edward, *Roma İmparatorluğu'nun Gerileyiş ve Çöküş Tarihi, Bizans II*, çev.: Asım Baltacıgil, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 1995.
Goldsworthy, Adrian, *The Fall of The West*, Phoenix, 2009.
Grant, Michael, *The Emperor Constantine*, Phoenix Giant, 1998.
Grant, Michael, *From Rome to Byzantium / The Fifth Century AD*, Michael Grant Publication Ltd., 1998.
Gregory, Timothy E, *A History of Byzantium*, Wiley- Blackwell Publishing, 2005.
Gül, Muammer, *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sayı.2,
Gyllius, Petrus, *İstanbul'un Tarihi Eserleri*, çev.: Erendiz Özbayoğlu, Eren Yayıncılık, 1997.

Haldon, John, *Byzantium - A History*, Tempus Publishing Ltd., 2002.
Haldon, John, *The Byzantine Wars*, The History Press, 2011.
Haldon, John, *The Palgrave Atlas of Byzantine History*, Palgrave Macmillan, 2005.
Haldon, John, *The Social History of Byzantium*, Wiley-Blackwell, 2009.
Hammer, Joseph von, *Osmanlı Devleti Tarihi*, 2008
Harris, Jonathan, *Byzantium and The Crusaders*, Continuum, 2012.
Harris Jonathan, *Constantinople, Capital of Byzantium*, Hambledon Continuum, 2007.
Harris, Jonathan, *The End of Byzantium*, Yale University Press, 2010.
Herrin, Judith, *Byzantium-The Surprising Life of a Medieval Empire*, Penguin Books, 2007.
Herrin, Judith, *Women in Purple: Rulers of Medieval Byzantium*, Phoenix Press 2002.
Herrin, Judith, *Women and Empire in Byzantium- Unrivalled Influence*, Princeton University Press 2013
Heather, Peter, *The Fall of the Roman Empire: A New History of Rome and the Barbarians*, Pan Books, 2005.
Heather, Peter, *Empires and Barbarians*, Pan Books, 2010.
Hill, Barbara, *Bizans İmparatorluk Kadınları (1025-1204) İktidar, Himaye ve İdeoloji*, çev.: Elif Gökteke Tut, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2003.
Hindley, Geoffrey, *A Brief History of Crusades: Islam and Christianty in the Struggle for World Supremacy*, Constanble and Robinson Ltd., 2004.
Holland, Tom, *In The Shadow of The Sword*, Little Brown, 2012.
Holmes, Catherine, *Basil II and the Governance of Empire (976-1025)*, Oxford University Press, 2005.
Hughes Ian, Belisarius, *The Last Roman General*, Pen & Sword, 2009.

Ioannes Kinnamos'un Historia'sı (1118-1176), yayına hazırlayan: Prof. Dr. Işın Demirkent, Türk Tarih Kurumu, 2001.
Istanbul: The City Where Faith Meet, All Together and Side by Side, Milli Reasürans Art Gallery, 1996.

İnalcık, Halil, *Osmanlı İmparatorluğu Klâsik Çağ (1300-1600),* Yapı Kredi Yayınları, 2003.
İnalcık Halil, *Rönesans Avrupası, Türkiye'nin Batı Medeniyetiyle Özdeşleşme Süreci,* Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2011.

Jenkins, Romilly, *Byzantium: The Imperial Centuries AD 610-1071,* Medieval Academy of America, 1987.
Jones, A. H. M, *Constantine and The Conversion of Europe,* Medieval Academy of America, 1978.
Jones Terry and Ereira Alan, *Crusades,* Penguin Books, 1994.
Justinian, The Digest of Roman Law, Theft, Rapine, Damage, and Insult, çev.: C. F. Kolbert, Penguin Books, 1979.

Kaegi, Walter E., *Bizans ve İlk İslam Fetihleri,* çev.: Mehmet Özay, Kaknüs Yay., 2000.
Kaegi, Walter E., *Heraclius Emperor of Byzantium,* Cambridge University Press, 2003.
Kaegi, Walter E., *Muslim Expansion and Byzantine Collapse in North Africa,* Cambridge University Press, 2010.
Kean, Roger Micheal, *Forgotten Power Byzantium, Bulwark of Christianity,* Thalamus Publishing, 1988.
Kelly, Laurence (ed), *Istanbul,* Robinson 1987.
Kritovulos Mikail, *İstanbul'un Fethi,* çev.: Karolidi, Kaknüs Yayınları, 2005.

Levtchenko, M. V., *Kuruluşundan Yıkılışına Kadar Bizans Tarihi,* çev.: Maide Selen, Özne Yayınları, 1999.
Laiou Angeliki, E.-Morrison Cécile, *The Byzantine Economy,* Cambridge University Press, 2007.
Lord Mahon, *The Life of Belisarius (The Last Great General of Rome),* sunuş: Jon Coulston, ilk baskı: 1829, Westholme edition 2006.
Luttwak, Edward N., *The Grand Strategy of The Byzantine Empire,* Harvard University Press, 2009.

Maalouf, Amin, *Arapların Gözünden Haçlı Seferleri,* Yapı Kredi Yayınları, 2010.
McLean, Sean, *An İllustrated History,* Hypoorene Books 2004
Maas, Michael, *Age of Justinian,* Cambridge University Press, 2005.
Madden F. Thomas, *Enrico Dandolo & The Rise of Venice,* The Johns Hopkins University Press, 3003
Magdalino, Paul, *The Empire of Manuel Comnenos, 1143-1180,* Cambridge University Press 2002
Mango, Cyril, *The Art of the Byzantine Empire–312-1453,* Medieval Academy of America, 1986.

Mango, Cyril (ed.), *The Oxford History of Byzantium*, Oxford University Press, 2002.
Mango, Cyril, *Bizans Yeni Roma İmparatorluğu*, çev.: Gül Çağalı Güven, Yapı Kredi Yayınları, 2011.
Mansel, Philip, *Constantinople: City of the World's Desire, 1453-1924*, Penguin Books, 1995.
Maurice's Strategikon, *Handbook of Byzantine Military Strategy*, çev.: George T. Dennis, University of Pennsylvania Press, 1984.
McNab, Chris, *The Roman Army, The Greatest War Machine of the Ancient World*, Osprey, 2012.
Michael Psellus, *Fourteen Byzantine Rulers*, Penguin Books, 1966.
Murdoch, Adrian, *The Last Pagan: Julian the Apostate and the Death of the Ancient World*, Adrian Murdoch-Sutton Publishing, 2003.

Nadia Maria el Cheikh, *Byzantium Viewed by the Arabs, Harvard* University Press, 2004.
Nicol, Donald M., *Bizans'ın Soylu Kadınları, On Portre, 1250-1500*, çev.: Özden Arıkan, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2001.
Nicol, Donald M., *The Immortal Emperor: The Life and Legend of Constantine Palaiologos, Last Emperor of the Romans*, Cambridge University Press, 1994.
Nicol, Donald M., *The Last Centuries of Byzantium 1261-1453*, Cambridge University Press, 1993.
Nicolle-Haldon-Turnbull, *The Fall of Constantinople*, Osprey Publishing, 2007.
Niketas Khoniates, Historia (İoannes ve Manuel Komnenos Devirleri), çev.: Prof Dr. Fikret Işıltan, Türk Tarih Kurumu, 1995.
Norwich, John Julius, *Byzantium: The Early Centuries*, Penguin Books, 1990.
Norwich, John Julius, *Byzantium: The Apogee*, Penguin Books, 1993.
Norwich, John Julius, *Byzantium: The Decline and Fall*, Penguin Books, 1996.
Norwich, John Julius, *The Popes, A History*, Vintage Books, 2011.
Norwich, John Julius, *A Short History of Byzantium*, Viking, 1997.

Odahl, Charles Matson, *Constantine and the Christian Empire*, Routledge, 2005.
Oman, Charles W. C., *The Byzantine Empire*, Westholme Yardley, 2008.
Oldenbourg, Zoe, *The Crusades*, Weidenfeld & Nicolson, 2003.
Ostrogorsky, Georg, *Bizans Devleti Tarihi*, çev.: Prof. Dr. Fikret Işıltan, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1999.

Öztuna, Yılmaz, *Osmanlı Devleti Tarihi, I. cilt*, Faysal Finans Kurumu Yayınları, 1986.
Özbay, Ercüment Melih, *İstanbul Arkeologyasından Serpintiler*, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 1991.

Phillips, Jonathan, *The Fourth Crusade, and the Sack of Constantinople*, Pimlico Publishing, 2005.
Pohlsander, Hans A., *The Emperor Constantine*, Taylor and Francis Group, 2004.
Procopius, *The Secret History, Williamson*, G. A. The Folio Society Ltd., 1996.

Prokopuis, *Bizans'ın Gizli Tarihi*, çev.: Orhan Duru, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2001.
Prokopius, *İstanbul'da İsyan ve Veba*, çev.: Adil Calap, Lir Yayınevi, 2002.

Rice, Tamara Talbot, *Bizans'ta Günlük Yaşam*, çev.: Bilgi Altınok, Özne Yayımcılık.
Richard, Jean, *The Crusades c. 1071-c.1291*, Cambridge University Press, 2005.
Riley, Jonathan-Typeset Smith, *The Crusades: A History*, BookEns Ltd., Royston, Herts, 2005.
Rosen, William, *Justinian's Flea*, Jonathan Cape, Londra, 2007.
Rulers of The Byzantine Empire, From Constantine I the Great to Constantine XI Paleologus, text Prof Ivan Bozhilov, Kibea, 2005.
Runciman, Steven, *The Fall of Constantinople 1453*, Cambridge University Press, 1990.
Runciman, Steven, *Haçlı Seferleri Tarihi, I. Cilt: I. Haçlı Seferi ve Kudüs Krallığı'nın Kuruluşu*, çev.: Prof. Dr. Fikret Işıltan, Türk Tarih Kurumu, 1986.
Runciman, Steven, *Haçlı Seferleri Tarihi, II. Cilt: Kudüs Krallığı ve Frank Doğu, 1100-1187*, çev.: Prof. Dr. Fikret Işıltan, Türk Tarih Kurumu, 1987.
Runciman, Steven, *Haçlı Seferleri Tarihi, III. Cilt: Akkâ Krallığı ve Daha Sonraki Haçlı Seferleri*, çev.: Prof. Dr. Fikret Işıltan, Türk Tarih Kurumu, 1987.
Runciman, Steven, *Konstantinopolis Düştü*, çev.: Derin Türkömer, Doğan Kitap. 1999.
Runciman, Steven, *Lost Capital of Byzantium*, Tauris Parke Paperbacks, 2009.
Scarre, Chris, *Chronicle of Roman Emperors*, Thames & Hudson, 2012.
Sherrard, Philip, *Byzantium: Great Ages of Man*, Time-Life International, 1967.
Shiono, Nanami, *The Fall of Constantinople*, Vertical Inc. New York, 2005.
Sivan Hagith, *Galla Placidia, The Last Roman Empress*, Oxford University Press, 2011.
Soysal, Mine, *İstanbul Masalı*, Günışığı Kitaplığı, 2003.
Stephenson, Paul, *Constantine Unconquered Emperor, Christian Victor*, Quercus, 2009.
Sumner-Boyd, Hilary & Freely, John, *Strolling Through Istanbul*, Redhouse, 1973.

Tokalak, İsmail, *Bizans Osmanlı Sentezi*, Gülerboy Yayıncılık, 2010.
Treadgold, Warren, *A Concise History of Byzantium*, Palgrave Macmillan 2001.
Treadgold, Warren, *The Early Byzantine Historians*, Palgrave Macmillan, 2010.
Treadgold, Warren, *A History of the Byzantine State and Society*, Stanford University Press, 1997.
Tougher, Shaun, *Julian the Apostate*, Edinburg University Press, 2007.

Van Dam, Raymond, *The Roman Revolution of Constantine*, Cambridge University Press, 2009.
Vasiliev, A. A., *History of The Byzantine Empire, (324-1453)*, (cilt: 1) University of Wisconsin Press, 1952.
Villehardouin, Geoffroi de, Valenciennes Henri de, *IV. Haçlı Seferi Kronikleri*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2008.

Weir, Alison, *The Captive Queen*, Hutchinson, 2010.
Weir, Alison, *Eleanor of Aquitaine*, Pimlico, 2000.
Wheatcroft, Andrew, *Ottomans, Dissolving Images*, Penguin Books 1995
Whittow, Mark, *The Making of Orthodox Byzantium, 600-1025*, Palgrave Macmillan,1996.
Williams, Stephen & Friell, Gerard Theodosius, *The Empire at Bay*, Routledge Publishing, 1998.
Wilson, Derek, *Charlemagne: Barbarian & Emperor*, Pimlico, 2006.

Yücel, Erdem, *Saint Saviour in Chora*, A Turizm Yayınları, 1986.

1123 yıl boyunca farklı on üç hanedan tarafından yönetilen Bizans, insanlık tarihinin en uzun süre yaşamış imparatorluklarından biridir. *Bizans İmparatorluğu Tarihi*, siyasal olaylar dışında toplumsal yaşam, sanat, kültür, mimarlık ve günlük hayat gibi konulara da yer vererek Bizans uygarlığının temel niteliklerini ve bu uygarlık yapısına nasıl ulaşıldığının anlatıyor.

Okur, Bizans İmparatorluğu'ndan yalnız insanlık tarihinin gelişimini değil, aynı zamanda ondan sonra gelen Osmanlı İmparatorluğu'nun ve Türkiye Cumhuriyeti'nin sosyal ve hukuksal yapısının nasıl etkilendiğini görecektir. Çünkü tarih, yalnızca geçmişi değil, geçmişten geleceğe taşınan mirasın yeni kuşakları nasıl etkilediğini de öğreten bir olgudur.

www.remzi.com.tr
ISBN 978-975-14-1555-4
9 789751 415554
₺35,00